

ఐంమాఘమహాకవికృతా శిశుపాలవధాఖ్యమహాకావ్యేవిషయనూచిక

౧౦ ఏకాదశసర్గేప్రభాతవర్ణనమ్

౧౧ ద్వాదశసర్గేప్రస్థానవర్ణనమ్

౧౩ త్రయోదశసర్గేపాండవసమాగమపూర్వకమింద్రప్రస్థపురప్రవేశః

౧౪ చతుర్దశసర్గేయాగరత్సాధం ధర్మరాజకృతాఐక్యష్టప్రాధాన్య

రాజనూయయాగవశంసా-భీష్మకృత ఐక్యష్టమహిమానువర్ణనం-
యాగాంతే ఐక్యష్టస్యప్రథమాఘాశ్చ॥

౧౫ పంచదశసర్గే ఐక్యష్టంప్రతిశిశుపాలాక్షదుర్వచనానహనభీష్మకౌఠిభః
యజ్ఞవాటాతృత్వరంనిగతస్యశిశుపాలస్య గృహంప్రాప్త్యయద్ధనస్సహనః
తత్ప్రభటానాం దుర్నిమిత్తకథనంచ॥

౧౬ షోడశసర్గే ఐక్యష్టసదస్యాగత్యశిశుపాలదూతస్యకపటసంధివచనం

దనుగుణంసాత్యకేరుత్తరంశ్రుతావహుపితదూతస్యనిష్ఠురోక్తిపూర్వకనిర్గమ

౧౭ సప్తదశసర్గేదూతనిష్ఠురోక్తికుపిత యాదవమనఃక్షోభాంగచెష్టాః య

ద్ధాయఐక్యష్టసేనానమైశనంచ

౧౮ అష్టాదశసర్గేఐక్యష్టచైద్యసేనయోస్సంకులయద్ధవర్ణనమ్

౧౯ ఏకోనవింశసర్గే చిత్రపద్ధతిసర్గేనానాబంధైఃప్రబంధైరుభయవీరద్వంద
యద్ధవర్ణనమ్

౨౦ వింశతీతమసర్గే ఐక్యష్టచైద్యయోరన్యోన్యయద్ధవర్ణనం - చకో

దేన శిశుపాలవధకథనంచ

శ్రీమద్భగవద్గీతాసారము

శ్రీమద్భగవద్గీతాసారము

శ్రీమద్భగవద్గీతాసారము

వికాశనగ్రంథము

శ్రీమద్భగవద్గీతాసారము పంచమోపనిషత్ సప్తతతమ్యవభూషణంభిన్నకీర్త్యవత్సం
ప్రణిజగదురకాశుశ్యావకస్నిగ్ధకంఠాపరిణతిమితి రాత్రేర్తాగధామాధవాయం॥

అథ ప్రస్తుతం ప్రభాతవనానం ప్రారభతే ॥ శ్రీతీతి ॥ నాస్తికాకుర్య స్యేత్య
కాకురవికృతధ్వనిః ॥ ని ॥ కాకుస్త్రియాంవికారోయశ్శాకభీత్యాదిభిర్ధవనేరి
త్యమరః ॥ శ్యావయతితిశ్యావకోదూరధ్వనిః, సిద్ధిమధురః కంఠః కంఠస్వరోయే
షాంతే అకాకుశ్యావకస్నిగ్ధకంఠాః రక్తకంఠాశ్చత్యధః మాగధా వైతాళికాః
శ్రుతయోనామ షడ్జాదిస్వరారంభకానయవాః శబ్దవిశేషాః తదుక్తం * ప్ర
థమశ్రవణోచ్ఛ్వాసః శూన్యతెహస్వమాత్మకః । నాశ్రుతిస్సంపరిజ్ఞేయాస్వరా
నయనలక్షణేతి ॥ తాభిః శ్రుతిభిః సమధికం బహులం షడ్జవిశేషణం పశ్చిమ
విశేషణంవా ఉభయోరపి తథాత్వాత్ తదుక్తం * చతుశ్చతుశ్చతుశ్చైవషడ్జ
మధ్యమపశ్చిమాః । ద్వేద్వేనిషాదగాంధారాత్రిశ్రీర్పవభద్రైవతావితి ॥ షడ్జా
మయూరస్యకూజతానుకారీ స్వరవిశేషః షడ్జంమయూరోవదతీలక్షణాత్, తం
షడ్జం భిన్నవినయక స్తంకృత్యాభిన్నకీర్త్య తత్కానిషిద్ధత్వాత్తదసంకీర్తం
కృత్యైత్యధః, పశ్చిమోనామ కొకిలకూజతానుకారీస్వరవిశేషః * పికకకూ
జతిపశ్చిమమితిలక్షణాత్, తంపశ్చిమం పీడయంతః తత్కాలనిషేధాత్పరిత్య
జంతస్సంతత్యధః, సతతంపీణాదివాద్యయక్తం ॥ ని ॥ తతంపీణాదికంవాద్యమి
త్యమరః ॥ ఋషభోపి వృషభనదికతానుకారీస్వరభేదవీన, గావస్తవ్యవభా
షిణాదిలక్షణాత్, తేనహీనం తస్యాపి తత్కాలనిషిద్ధత్వాదితిభావః, సతతమృ
షభహీనంచయథాతథా రాత్రేః పరిణతిం పరివృత్తిం ప్రభాతమిత్యధః, ఇతి
వక్ష్యమాణప్రకారేణోద్వైస్తారంయథాతథా మాధవాయ శ్రీకృష్ణాయ, క్రియా
గ్రహణాత్సంప్రదానత్వం ప్రణిజగదుః గానేనాచఖ్యురిత్యధః + నేర్గదన
దేత్యాదిసాక్షాత్సం పశ్చిమాదినిషేధేభరతః * ప్రభాతేనతరాంనింద్య ఋష
భిషడ్జమోపిచ । జగయేత్ప్రధనంవ్యక్తంపశ్చత్వంపశ్చమోపిచ ॥ పశ్చిమ

రతిరభసవిలాసాభ్యాసతాంతం నయావన్నయనయగమమిలత్తావదేవాహతో
సౌ । రజనివిరతిశంసీ కామినీనాం భవిష్యద్విరహవిహితనిద్రా భంగముచ్చై
మృదంగః ॥ ౨ ॥ స్ఫుటతరముపరిష్టాదల్పమూర్తేభ్యువసస్య స్ఫురతిసు
రమునీనాం మండలం వ్యస్తమేతత్ । శకటమివమహీయశ్చైశశవశాఙ్గాపాణే
శ్చపలచరణకాబ్జపైరణోత్తుంగితాగ్రమ్ ॥ ౩ ॥ ప్రహరకమవసీయ స్వందిది

స్య విశేషోయంకభిః పూర్వసూరిభిః, ప్రకేప్రగీతాజనయేదశనస్య విపర్య
యమితి ॥ వృత్తస్సుప్రాసాలఙ్కారః అస్తికనగళమావినీవృత్తమ్ ॥ ననమ
యయయతేయం మావినీభోగిలోకై రితిలక్షణాత్ ॥ ౧ ॥ —అథ పూర్వశ్లోక
ఇతిశబ్దపరామృష్టానపరరాత్రౌప్రభృత్యుత్తరౌత్తరకృమభావినః ప్రభాతవృత్తా
స్తానాసగళసమాప్తివణయన్నాహ ॥ రతీతి ॥ రతిరభసవిలాసానాం-సురతస
మృమలీలానాం అభ్యాసేనావర్తనైతాంతం క్లాంతనయనయగంకర్తృకా
మినామితి శేషః, యావన్నమీలన్నముకులీభవతిస్త తావదేవాసౌ రజనివిరతి
శంసీనిశావసానసూచకః ఉచ్చైర్మృదంగః కామినీనాం భవిష్యత్ ఉత్తరము
భావినా విరహేణ విహితః కృతానిద్రాభంగోయస్తికర్తృణితద్యధాతథా ఆ
హతస్తాపితః, అత్ర విరహశబ్దేన సామధ్యాకత్తచ్చింతాలక్ష్యతే అన్యథా ఆస
తస్సంప్రతికనిద్రాభంగహేతుత్వాద్యోగాదితి, అత్ర రతితాంతత్వరజనివిరతిశం
సనయోర్విశేషణగత్వా నెత్రనిమీలనహేతుత్వాత్పదార్థః హేతుకం కావ్యలిం
గమ్ ॥ ౨ ॥ —స్ఫుటేతి ॥ అల్పమూర్తేభ్యుత్సాహిలస్యధృవసాస్య

త్తానపాదే ॥ ౧ ॥ భృవదేత్తానపాడిస్సాద్విద్యమరః ॥ ఉపరిష్టాత్ స్ఫుటతర
ఉజ్వలతరంవ్యస్తం వర్యస్తం ఏతత్ సురమునీనాం స్వప్తవీణాం మండలం శా
ఙ్గాపాణే కేశవస్య కృష్ణస్య తవేత్యథః, శ్రేణవేచవలస్య ప్రచలితస్య చర
ణకాబ్జస్సాల్పచరణారవిందస్య + అత్పైశత్యల్పభేద కన్పిత్యయః, పైరణ
యానాదనేనోత్తుంగితముత్తుంగీకృతమగ్నియన్యతే పిపర్యాసితాగ్రమిత్యర్థః
మహీయామహత్తరం శకటమివ శకటాకారం శకటాసుదశరీరమివ స్ఫురదిదీప్య
తే ఉపమాలంకారః, పురాకిల బాల్యేకృష్ణః-శకటరూపధారిణం శకటాసురం
పాదసూత్రేన పాతయామాసేతి పౌరాణికీకథాత్రానుసంధేయా ॥ ౩ ॥ —
ప్రహరకమితి ॥ స్వం స్వకీయం స్వపాల్యమిత్యథః, ప్రహరకమహరకం

వీకాదశసగేష్ పృథ్వితవణానమ్

ద్రాసత్తాచైఃప్రతిపదముపహూతఃకేనచిజ్ఞాగృహీతి|ముహూరవిశదవణాం |
 నిద్రయా శూన్యశూన్యాం దదదపిగిరమంత బుధ్యతేనామనుష్యః || ౪ ||
 విపులతరనితంబాభోగరుద్ధేరమణ్యాఃశయితుమనధిగచ్ఛక్తజీవితేహవకాశమ్ |ర
 తిపరిచయనశ్యన్నైద్రతంద్యుఃకథంచిద్దమయతిశయసి యేశర్వరిం కింకరోతు ||౫||
 క్షణశయితవిబుధాఃకల్పయంతః ప్రయోగానుదధిమహతిరాజ్యే కావ్యనద్దురిప్సి
 యామః ||ని||ద్రావ్యామప్రహరానమావిత్సమరః|| తమవసీయ సీత్యానిదిద్రా
 నతా నిద్రాతుమిచ్ఛతా +నిద్రాతేస్సన్నతాల్లటశ్చత్రా దేశః,కేనదిదతీతప్ర
 హరపాలేనేత్యధః జాగృహీ బుధ్యసేతి ప్రతిపదంపదేపదే ఉచ్చైరుపహూ
 తామనుష్యానంతరయామికోముహూర్నిద్రయా అవిశదవణాం అన్నప్రాక్షరా
 మతపీవ శూన్యశూన్యాం శూన్యప్రకారానునథప్రాయామిత్సధః +ప్ర
 కారే గుణవచనసేతిద్విర్భావః,కర్తృధారయవహత్తరేష్వితికర్తృధారయవద్భా
 వాదవయవసుపోలుక్, గిరమయమహంజాగర్తితి ప్రతివాచందదదపి ప్రయ
 చ్ఛన్నపి + నాశ్యస్తాచ్ఛతురితినుమాగమప్రతిషేధః, అంతః అంతఃకరణేనాబు
 ధ్యతే-నజాగర్తి + బుధ్యతేదైవాదికాత్కర్తృరలిప్, అత్రాప్రబోధప్రతిప
 చనవానయోర్నిరోధపి శబ్దః నిద్రాహంసాధ్యం తత్సమాధానాద్విరోధాభా
 సాలంకారః || ౪ ||—విపులేతి || రమణ్యాః విపులతరస్య అతిగురుతరస్య నితం
 బస్య కటివశ్చాద్భాగస్యాభోగన విస్తారేణ రుద్ధే ఆకాంతే శయసీయేతత్ప్ర
 శయితుమవకాశమనధిగచ్ఛన్నలభమానోజీవితేశః, పెరియాక్ రతిపరిచయేన
 పునఃపునఃపురతావృత్త్యానశ్యంతీ నివర్తమానానిద్రాయాశయంనైద్రీ నిద్రా
 ప్రయక్తాతంద్రా ఆలస్యాయస్యసతథాభూతస్సక్ శర్వరిం కథంచిద్దమయతి
 కృచ్ఛేణనయతి కింకరోతు కిమన్యత్కుర్యాత్, శయనానవకాశే సురతమేవ
 ధాలయాపనాపాయితీ తత్రైవ ప్రవృత్తిఇతిభావః, అత్రశయసీయస్యేద్యగ్మా
 నాసంబంధేసిసంబంధోక్తేరితిశయోక్తిలంకారః, తాద్యగ్మాధస్య విశేషణగత్యా
 తే రివావకాశానధిగమమేతుత్వాత్కావ్యలింగభేదఇతిసంకరః|| ౫ ||—క్షణేతి||
 క్షణశయితవిబుధాఃకల్పయంతః ప్రయోగానుదధిమహతిరాజ్యే కావ్యనద్దురిప్సి
 యామః ||ని||ద్రావ్యామప్రహరానమావిత్సమరః|| తమవసీయ సీత్యానిదిద్రా
 నతా నిద్రాతుమిచ్ఛతా +నిద్రాతేస్సన్నతాల్లటశ్చత్రా దేశః,కేనదిదతీతప్ర
 హరపాలేనేత్యధః జాగృహీ బుధ్యసేతి ప్రతిపదంపదేపదే ఉచ్చైరుపహూ
 తామనుష్యానంతరయామికోముహూర్నిద్రయా అవిశదవణాం అన్నప్రాక్షరా
 మతపీవ శూన్యశూన్యాం శూన్యప్రకారానునథప్రాయామిత్సధః +ప్ర
 కారే గుణవచనసేతిద్విర్భావః,కర్తృధారయవహత్తరేష్వితికర్తృధారయవద్భా
 వాదవయవసుపోలుక్, గిరమయమహంజాగర్తితి ప్రతివాచందదదపి ప్రయ
 చ్ఛన్నపి + నాశ్యస్తాచ్ఛతురితినుమాగమప్రతిషేధః, అంతః అంతఃకరణేనాబు
 ధ్యతే-నజాగర్తి + బుధ్యతేదైవాదికాత్కర్తృరలిప్, అత్రాప్రబోధప్రతిప
 చనవానయోర్నిరోధపి శబ్దః నిద్రాహంసాధ్యం తత్సమాధానాద్విరోధాభా
 సాలంకారః || ౪ ||—విపులేతి || రమణ్యాః విపులతరస్య అతిగురుతరస్య నితం
 బస్య కటివశ్చాద్భాగస్యాభోగన విస్తారేణ రుద్ధే ఆకాంతే శయసీయేతత్ప్ర
 శయితుమవకాశమనధిగచ్ఛన్నలభమానోజీవితేశః, పెరియాక్ రతిపరిచయేన
 పునఃపునఃపురతావృత్త్యానశ్యంతీ నివర్తమానానిద్రాయాశయంనైద్రీ నిద్రా
 ప్రయక్తాతంద్రా ఆలస్యాయస్యసతథాభూతస్సక్ శర్వరిం కథంచిద్దమయతి
 కృచ్ఛేణనయతి కింకరోతు కిమన్యత్కుర్యాత్, శయనానవకాశే సురతమేవ
 ధాలయాపనాపాయితీ తత్రైవ ప్రవృత్తిఇతిభావః, అత్రశయసీయస్యేద్యగ్మా
 నాసంబంధేసిసంబంధోక్తేరితిశయోక్తిలంకారః, తాద్యగ్మాధస్య విశేషణగత్యా
 తే రివావకాశానధిగమమేతుత్వాత్కావ్యలింగభేదఇతిసంకరః|| ౫ ||—క్షణేతి||

మామహాకావ్యే-సవ్యాఖ్యానే

గా.పా. గహనమపరరాత్రస్యాప్రబుద్ధిప్ర(కాశా)సాదా: కవయితనమహిషా
శ్చింతయంత్యథాజాతమ్ || ౬ || క్షితితటశయనాద్భుతందానవంకపుటపహలభ
రిరంశాయయత్యేషభూయ: మృదుచలదపరాంతాదీరితాంచూనినాదంగజపతిమ
ధిరోహాపక్షకవ్యత్యయేన || ౭ || దుగ్రతరకరదక్షాక్షిప్తవైశాఖశ్చేతదధతిదధనిధి

శ్చిమయామిత్యథా: + పూర్వాపరేత్యాదినా ఏకదేశీనమానే అహస్సవైక
దేశేత్యాదినా సమాసాంతః అచ్ రాత్రాహ్నహా: పునీతిపుంస్తవం తత్తస్మా
ప్రబుద్ధిప్రసాదా: లబ్ధబుద్ధిప్రకాశాస్సంతః ఉదధి మహతిసముద్రగంభీరే ఏక
త్ర కరితురగాదిభిరవరత్రరసభావాదిభిశ్చేతిభావః, అతఏవ దుర్విగాహే దు
ష్ప్రవేశే రాజ్యే కావ్యే ఇవ కావ్యవత్ + తత్త్రతస్యేవేతివతి వ్రత్యయః, పూ
యోగాక్ సామాద్యపాయానుష్ఠానాని, అన్యత్రాధాగుణసాధుశ్చైగుమ్భాన్
కల్పయంతస్తర్కయంతః, బ్రాహ్మముఖూరైచోత్థాయ చింతయేదాత్తనో హి
తమితిస్తరణాదితిభావః, గహనం దుష్ప్రపంచం అన్యత్ర దుర్దర్శం అథాజా
తం పురుషార్థజాతం త్రివర్గమిత్యథా: అన్యత్ర వాచ్యలక్షణవ్యంగ్యరూపము
భిధేయజాతం చింతయంతి విచారయంతి ఇవశబ్దసోపలక్షణతావైశ్వాన్యనదితి
వతిప్రయోగేవ్యనేకశబ్దార్థగతా శౌరీపూర్ణా వాక్యార్థోపమా, సాచ కావ్య
వదితి తద్ధితగతా కవయితవతి సమానగతాచేతిసంకీర్ణా || ౬ || —క్షితి || క్షి
తితటం భూతలమేవ శయనాంతః శయనస్థానం తస్మాదుత్థితం సుప్రాత్థితమిత్య
థా: అతఏవ దానపజ్కప్లుతపహలశరీరం మదకర్షమోక్షితమహాకాయం గజః
వతిమేషః, అధిరోహతీత్యధిరోహః ఆధారణః + వచాద్యన్, మృదు మందం
చలతా అపరాంతేన పశ్చిమపాదేనాదిరితః ఉత్పాదితః అంచూనినాదః శృంఖ
లారవాయస్తికకర్తృణితద్యథాతథా పక్షపవక్షకః, పార్శ్వః || ౭ || పక్షపా
ద్భ్యగదత్సాధ్యసహాయబలభిత్తివీతి వైజయంతీ || తస్య వ్యత్యయేనపార్శ్వా
ప్రరేత్యథా: భూయః శాయయతి శయనంకారయతి + గతిబుద్ధిత్యాదినాః
కడు: కాకర్తత్వం స్వధావాక్తివలంకారః || ౭ || —దుగ్రతేతి || దుగ్రతరకరా
తిలముమాస్తాస్తేచ లేదక్షాశ్చన్యవా గోపాలాః || ౭ || ఆభిరస్సాన్వితహాశు
గోపాలావల్లవస్తథేతి వైజయంతీ || విశాఖాప్రయోజనమస్యేతివైశాఖ
సదండః || ౭ || వైశాఖమంధమంధానమంధానామంధంధండకావ్యమం

రానారవాన్వరిణీవ । శశిసమివసురౌఘాస్సరముద్ధమేమేతే కలశిముదధిగు
ర్హింవల్లశాలాడయంతి ॥౮॥ అనునయమగృహీత్యావ్యాజసుప్తా వరాచీరుతమ్
ధక్కువాకోస్తారమాకణ్ణికలే ॥ కథమపిపరివృత్తానిద్రయాంధాకిల స్త్రీము
కులితనయనేవాశ్లిష్యతిప్రాణనాథమ్ ॥౯॥ గతమనుగతపిణైరకతాంజేణునా
దైకలమవికలతాలంగాయక్తేబోధపాతాః ॥ అనకృదనవగీతం గీతమాకణ్ణ

శాఖామాధాదణ్ మంధదండయోరిత్యణ్ప్రశ్నయి, వైశాఖః శైలఇవత్యవమి
తనమాసః, సాహచర్యాల్ ఓప్తావైశాఖశైలాయస్తిద్ధీరాన్లభీరానారవా
న్దధతి దధనిదధ్ని + విభాషాజికోరితివికల్పదల్లాపాభాషః, వారిణీవ సురౌ
ఘాః శశిసమివ సారం నవనీతముద్ధయం ఉత్క్రేష్టుం ఉదధిమివ గుహ్నిం + ఉ
పమానానిసామాన్యవచనైరితిసమాసః, కలశిం కుమ్భిం ఏతే లోడయంతి మ
ధ్నంతి, ఏషాపి పూర్వతనవత్పూర్ణావాక్యానోపమావాక్యసమాససంకీర్ణా
చ ॥ ౮ ॥ — అనునయమితి ॥ అనునయం ప్రియప్రార్థనామగృహీత్యావనం
గీకృత్య వరాచీ వరాజ్ఞుభి వ్యాజేన కవచేనసుప్తా స్త్రీలథకల్య ప్రభాతే ॥ని॥
ప్రత్యూయోహర్షఖంకల్యమిత్యమరః ॥ కృతవాకోః కుక్కుటస్య ॥ ని ॥ కృకవా
కుస్తామ్రచూడఃకుక్కుటశ్చరణాయుధఇత్యమరః । + కృకేవచఃకశేపీ ఉణ్వి
త్యయః, తారం ఉచ్చైః రుతం కూజితమాకణ్ణిక కథమపి గాత్రవిజృంభణాది
వ్యాజేన పరివృత్తా సమ్ముఖేనా నిద్రయాంధాకిల అజానతీవ ముకులితనయనైవ
మిలితాశ్లిష్యత్యేవ ప్రాణనాథమాశ్లిష్యతి ఏషా కలహంతరితా ॥ ౯ ॥ — గ
తమితి ॥ అనుగతపిణైరనుస్మృతపిణైర్వితానంవాదిభిఃవేణునాదైర్వంశస్వరైఃప
కతామేకరూపతాంగతం కలమన్యక్తమధురం అవికలః అవినంవాదీతాలః కాం
ప్రాదితాలాయన్యతత్, బోధసవ పాతు స్తస్య బోధపాతుః బోధకారణేన
గోధనాథమిత్యథః, ఫలస్యాపి కారణత్వమిచ్ఛాద్వాదా స్వగాఽదివత్,
నారాగస్యతత్సాధనప్రవృత్తిపాతుత్వాత్ + పశ్చిపాతుప్రయోగఇతిపశ్చి, గాయ
తే ద్విత్వాల్లికైరనవగీతమగర్హితం ॥ని॥ అవగీతుంతునిర్వాదేముహూర్ధ్వపైపిగర్హితే
త్తి ॥ ౧౦ ॥ — అనునయమితి ॥ అనునయం ప్రియప్రార్థనామగృహీత్యావనం
గీకృత్య వరాచీ వరాజ్ఞుభి వ్యాజేన కవచేనసుప్తా స్త్రీలథకల్య ప్రభాతే ॥ని॥
ప్రత్యూయోహర్షఖంకల్యమిత్యమరః ॥ కృతవాకోః కుక్కుటస్య ॥ ని ॥ కృకవా
కుస్తామ్రచూడఃకుక్కుటశ్చరణాయుధఇత్యమరః । + కృకేవచఃకశేపీ ఉణ్వి
త్యయః, తారం ఉచ్చైః రుతం కూజితమాకణ్ణిక కథమపి గాత్రవిజృంభణాది
వ్యాజేన పరివృత్తా సమ్ముఖేనా నిద్రయాంధాకిల అజానతీవ ముకులితనయనైవ
మిలితాశ్లిష్యత్యేవ ప్రాణనాథమాశ్లిష్యతి ఏషా కలహంతరితా ॥ ౯ ॥ — గ
తమితి ॥ అనుగతపిణైరనుస్మృతపిణైర్వితానంవాదిభిఃవేణునాదైర్వంశస్వరైఃప
కతామేకరూపతాంగతం కలమన్యక్తమధురం అవికలః అవినంవాదీతాలః కాం
ప్రాదితాలాయన్యతత్, బోధసవ పాతు స్తస్య బోధపాతుః బోధకారణేన
గోధనాథమిత్యథః, ఫలస్యాపి కారణత్వమిచ్ఛాద్వాదా స్వగాఽదివత్,
నారాగస్యతత్సాధనప్రవృత్తిపాతుత్వాత్ + పశ్చిపాతుప్రయోగఇతిపశ్చి, గాయ
తే ద్విత్వాల్లికైరనవగీతమగర్హితం ॥ని॥ అవగీతుంతునిర్వాదేముహూర్ధ్వపైపిగర్హితే
త్తి ॥ ౧౦ ॥ — అనునయమితి ॥ అనునయం ప్రియప్రార్థనామగృహీత్యావనం
గీకృత్య వరాచీ వరాజ్ఞుభి వ్యాజేన కవచేనసుప్తా స్త్రీలథకల్య ప్రభాతే ॥ని॥
ప్రత్యూయోహర్షఖంకల్యమిత్యమరః ॥ కృతవాకోః కుక్కుటస్య ॥ ని ॥ కృకవా
కుస్తామ్రచూడఃకుక్కుటశ్చరణాయుధఇత్యమరః । + కృకేవచఃకశేపీ ఉణ్వి
త్యయః, తారం ఉచ్చైః రుతం కూజితమాకణ్ణిక కథమపి గాత్రవిజృంభణాది
వ్యాజేన పరివృత్తా సమ్ముఖేనా నిద్రయాంధాకిల అజానతీవ ముకులితనయనైవ
మిలితాశ్లిష్యత్యేవ ప్రాణనాథమాశ్లిష్యతి ఏషా కలహంతరితా ॥ ౯ ॥ — గ
తమితి ॥ అనుగతపిణైరనుస్మృతపిణైర్వితానంవాదిభిఃవేణునాదైర్వంశస్వరైఃప
కతామేకరూపతాంగతం కలమన్యక్తమధురం అవికలః అవినంవాదీతాలః కాం
ప్రాదితాలాయన్యతత్, బోధసవ పాతు స్తస్య బోధపాతుః బోధకారణేన
గోధనాథమిత్యథః, ఫలస్యాపి కారణత్వమిచ్ఛాద్వాదా స్వగాఽదివత్,
నారాగస్యతత్సాధనప్రవృత్తిపాతుత్వాత్ + పశ్చిపాతుప్రయోగఇతిపశ్చి, గాయ
తే ద్విత్వాల్లికైరనవగీతమగర్హితం ॥ని॥ అవగీతుంతునిర్వాదేముహూర్ధ్వపైపిగర్హితే
త్తి ॥ ౧౦ ॥ —

యతః సుఖముకులితనేత్రాయాంతినిద్రాంసరేంద్రాః ॥ ౧౦ ॥ పరిశిఖిలితక-
ణఃగ్రీవమామిలితాక్షః క్షణమయమనుభూయస్వప్నమూర్ధ్వజ్జరేవ । రిరసయి-
షతి భూయశ్వప్నమగ్ర వికీణం పటుతరచపహోష్ఠః ప్రస్ఫురల్ ప్రోథమ-
శ్వః ॥ ౧౧ ॥ ఉదయముచితదీప్తిర్యాతియస్సంగతౌ మేవతతినవర మిందుసౌపరా-
మెషగతావ । స్థితరుచిరివసద్యసాస్పృశ్యనూయంప్రథతి స్ఫురతివిశదమేషా పూర్వ-
కాష్టాంగనాయాః ॥ ౧౨ ॥ చిరరతిపరిభదపాప్తనిద్రాసుఖానాంచరమమశః

వరీతి ॥ అయమశ్వః పరిశిఖిలితం సృస్తముక్తం కర్ణగ్రీవంకర్ణచ గ్రీవాచయస్మిక్-
కర్తణి తద్యథాతథా అమిలితాక్షః ఊర్ధ్వజానునీయస్యనఊర్ధ్వజ్జః ఊర్ధ్వ-
జాను స్తిప్తస్తిత్వర్థః ॥ ౧౧ ॥ ఊర్ధ్వజ్జూర్ధ్వజానుసాన్విదిత్యమరః + ఊర్ధ్వదిప్తి-
భాషేతిజానుశబ్దస్యజ్జరాదేశః క్షణం స్వప్నం నిద్రామనుభూయ ఉత్తమాశ్వ-
లక్షణమేతత్, భూయః పునరపిపటుతరౌ గాగ్రసగ్రహణసమర్థౌ చపలౌచంచ-
లౌ చౌష్ఠాయస్యసక్, ప్రస్ఫురల్ ప్రోథం ప్రస్ఫురమాణఘోణంయథాతథా-
॥ ౧౨ ॥ ఘోణాతుప్రోథమస్త్రియామిత్యమరః ॥ అగ్రవికీణం క్షిప్తం శవ్వంఘూ-
నం ॥ ౧౩ ॥ శవ్వంబాలత్యణంఘూనత్వమరః ॥ రిరసయిషతిరసయితుమాసాన్విద-
ముతుమిచ్ఛతి + రసయితేస్సన్నంతాల్లబ్ధ స్వభావౌ క్షిరలంకారః ॥ స్వభావౌ-
క్షిరసౌచారు యథావద్యస్తవణానమితి ॥ ౧౪ ॥ — ఉదయమితి ॥ యజండుః
మే మమ నంగతాప్రదితదీప్తిః ప్రవృద్ధమృతిస్సక్ ఉదయముదయాద్రీం అభ్యు-
దయంచ యాతి సజ్జండురేవోపరాం పశ్చిమాశాం పరాంగానాంగతావతతి అ-
స్తమేతి పాతిత్యంచగచ్ఛతి నవరమనర్హమిత్యర్థః, ఇతి సద్యఃసాభ్యనూయం-
యథాతథా పూర్వకాష్టా ప్రాచీ సేవాంగనాపూర్వనాయకాచగమ్యతే త-
స్యాః స్థితరుచిర్నందహాసకాంతిరివ ఏషా ప్రభావిశదం నిర్మలం స్ఫురతి ప్రక-
శతే ప్రాచ్యామిషద్విశదాప్రాభాతికీప్రభా ప్రాదురభూదిత్యర్థః ॥ అర్థా-
ప్రాచీగత ప్రాభాతిక ప్రభాయామిందోః పరాంగానాసంగ పాతిత్యకర్త-
త్వాపేతనధర్మస్థితరుచిత్వాప్రేక్షా, పూర్వకాష్టాంగనాయాఇతి రూప-
రూప్యధేత్యనయారంగానిభావేనంగరః ॥ ౧౫ ॥ — చిరరతి ॥ చర-
యిత్యావేషాల్లోసుప్తావేషి పూర్వమేవప్రబుద్ధాః* సుప్తైభర్తరియా-
ర్థమేవప్రబుద్ధతే నాన్యంగామయితేచిత్రేనాస్త్రిజ్ఞేయాపతివృత్తి

యిత్యావూర్వమేవప్రబుద్ధాః । అపరిచలితగాత్రాః కుర్వతేసప్రియాణామశిథి
 లఘుజడకాశ్లేషభదంతరుణ్యః ॥౧౩॥ కృతధవళిమభేదైః కుంకుమేనేవకించిస్తల
 యదుహరజోభిర్భూషయన్ పశ్చిమాశామ్ । హిమరుచిర్రుణిమ్నూరాజతేరజ్య
 మానేజరత కమలకండచ్చేదగౌరైర్మయూఖైః ॥౧౪॥ దధదనకలమేకంఖం
 డితామానమద్భిః శ్రియమపరమపూర్ణా ముచ్చవసద్భిఃపలాశైః । కలరవము
 పగితేషట్పదౌఘేనధత్తః కుముదకమలషండేతుల్యరూపామవస్థామ్ ॥ ౧౫ ॥

తిథావః ॥ తథాపి తరుణ్యః అపరిచలితగాత్రాః అనిష్పండపలమౌస్సత్వః
 విరరతిపరిభేదేనబహుకాలక్రిడాపరిశ్రమేనప్రాప్తనిద్రాసుఖానాంప్రియాణాం
 అశిథిలాగాఢః యోధుజవక్రేణ పరస్పరభుజవలయేనాశ్లేషః, తస్యభదం విశ్లే
 షం విస్సంసనంనకుర్వతేకింతావ్విశ్లేషైవస్థితాః, అన్యథా తన్నిద్రాభంగస్సాన్
 శయానం నప్రబోధయేదితినిషేధాన్కుండనభయాదితిథావః ॥ రతిశ్రమోత్స
 రంచారి తదనుభావోనిద్రా ॥ ౧౩ ॥ —కృతేతి ॥ హిమరుచిశ్చంద్రః అరుణి
 మ్నూ అస్తమయరాగేణపాతునా రజ్యమానైలోహితాయమానైః + రంజ
 దేవాదికాత్కర్తరిశానన్, అనిదితామితిసలోపః, రజ్యతి త్రిణిరజతి లోహి
 తాయతిచాత్తనఇతిభట్టమల్లః, జరతస్య పరిణతస్య కమలకండస్య చ్చేదాశ్చవ
 గౌరాః-శుభ్రాః స్వభావతఇతిథావః, ఛేదగృహణం ధావశ్యాతిశయాథకం॥౧౩॥
 గౌరఃపీలెసితేనుజతివిశ్వః ॥ తైర్మయూఖైః కుంకుమేన కించిత్కృతోధవళి
 మభేదోధావశ్యభంగోయేషాంతైరిషభ్యగ్నస్వభావశ్చైవః మలయదుహరజోభి
 శ్చందనరేణుభిరివ పశ్చిమాశాం ప్రియసీమివేతిథావః, భూషయన్రాజతే॥ఉ
 పమాలంకారః ॥ ౧౪ ॥—దధదితి ॥ ఏకంకుముదషండం అనమద్భిర్దుకుళీభవద్భిః
 పలాశైర్దైర్దైరనకలమథకంఖండితాం క్షీయమాణామిత్వథకః, శ్రియంశౌభాం ద
 ధత్, అపరం కమలషండముచ్చవసద్భిః-వికసద్భిః పలాశైరభూర్ణాం పథమా
 నాం శ్రియఃదధత్, షట్పదౌఘేన-భ్రమరసంఘేన, కలరవంయథాతథా ఉపగీ
 తే ఉభేఅపీత్యథకః, కుముదకమలషండే-కుముదానాంకమలానాంచ షండే క
 తైర్మయూఖైః అనిష్పండపలమౌస్సత్వీయామిత్వమరః ॥ తుల్యరూపామవస్థాం
 అప్రబుద్ధాః అప్రబుద్ధ్యోరథకప్రవృత్తైరైకరూపైకస్యక్షయః కస్య
 ప్రవృద్ధిరిదుగ్ధామితిథావః, అత్యోభయనిశేషణానాం తుల్యవస్థాసాధా

మవరుచిమరుజేనోద్గచ్ఛతాలంభితస్యత్యజతఇవ చిరాయస్థాయినీమాశులజ్జామ్ | వ
సనమివముఖస్యస్రంస లెసంప్రతీదంశితకగళరజాలంవాసవాశాయవత్కాః || ౧౬ ||
అవిరతరతలీలాయా సజాతశ్రమాణామువశమ ముపయాంతం నిస్సహేం గంగా
నామ్ | పునరుషసివిచిత్రైర్కాతరిశ్వావ(చూ)ఘూ)ణ్యజ్వలయతి మదనాగ్నిం మా
లతీనాం రజోభిః || ౧౭ || అనిమిషమవిరామా రాగిణాం సర్వరాత్రం నవనిధువనలీలాః

రణహేతుకత్వాత్కవ్యలింగమ్ || తేన ద్వయోః కర్మమణోపమానాపమేయభా
వరూపోపమయోపమావ్యజ్యతే || ౧౫ || — || మదేతి || సంప్రతి సితకరస్యేం
దోః ఇదం కరజాలం-కిరణసమూహః, కర్తృ ఉద్గచ్ఛతా ఉద్యతా, అరుణానఅ
నూరుణా, మదరుచి తత్తుల్యం రుచిం, అరుణిమానమిత్యర్థః, అతీవ నిదర్శ
నాలంకారః || లమ్భితస్య-ప్రాపితస్య, + లభేణ్యంతాత్కర్తృణిక్తిః, రభేరశ
ల్లిటాః లభే శ్చేతి సమాగమః, అతీవ చిరాయస్థాయినీం లజ్జామాశుత్యజతఇవ
ముఖప్రకాశనాదియముత్ప్రేక్షా వాసవాశా-ప్రాచీ, తస్యావీవయవత్కాః ము
ఖస్య ప్రాగ్భాగస్యాననస్యచ వసనమివావకుంతనపటఇవస్రంసతే గళతి మ
త్తాః స్త్రియః పాటలముఖానిర్లజ్జాః స్రస్తవస్త్రాశ్చభవంతీతి భావః, అత్ర ముఖ
స్యేతి ప్రాగ్భాగవదనయోరభేదాధ్యవసాయాత్, క్లేషమూలాతిశయోక్తిః, త
యా పూర్వోక్తనిదర్శనోత్ప్రేక్షాభ్యాంచానుగృహీతావసనమివేత్యుత్ప్రేక్షేతి
సజ్కరః || ౧౬ || — అవిరతేతి || అవిరతరతలీలాయాసేన అవిచ్ఛిన్నసురతకీర్తి
దాప్రయాసేన జాతశ్రమాణామంగనానాం సంబంధిని నిస్సహతేజస్వినిస్సహే
అక్షమే వచాద్యచ్, అంగ ఉపశమముపయాంతం శామ్యంతం మదనపవాగ్ని
స్తం పునరుషసి + మాతరిఅంతరిక్షేశ్వయతి వధృణైతి మాతరిశ్వా, + శ్వన్నక్ష
న్నిత్యాదినా బేణాదికోనిపాతః, విచిత్రైరమలైరనాద్రైశ్చ మాలతీనాం-జా
తికుసుమానాం, ని || సుమనామాలతీజాతిరిత్యమరః || రజోభిః-పరాక్రై, క
రీమైరివేతి భావః, అవ(ఘూ)చూ)ణ్య అవధ్వంస్యసంధుక్షేతి భావః, జ్వల
యతుష్టీవయతి ప్రాభాతికమాలతీవాతస్పర్శాత్పునరుద్బుద్ధో మదనఇత్యర్థః,
రూపకాలజ్కారః || ౧౭ || — అనిమిషమితి || ఇదం పురోవృత్తిఅస్ఫుటా హ
ర్షతేజాభిభవాన్తందాయమానా ఆలోకనంపత్, ప్రకాశనంపత్తిర్యస్యతత్
అన్యత్ర నిద్రాభిభవాదనుద్బుద్ధవిషయావభాసనశక్తిం దీపస్వేదం దైవవర్షి

కౌతుకేనాభిషిక్ష్య । ఇదముదవసితానామస్ఫుటాలాకసంపన్నయనమివసని
ద్రంఘూణాలైదైవమర్చిః ॥ ౧౮ ॥ వికచకమలగంధైరంధయభృంగమాలాః
సురభితమకరందంమంద మావాతివాతః । పృమద మదనమాద్యద్యవనో
ద్దామ రామారమణరభసఖదస్వేదవిచ్ఛేదదక్షః ॥ ౧౯ ॥ బులితనయనతారాఃక్షా
మనక్త్రేందు బింబారజనయ ఇననిద్యాక్లాంతసీలాత్పలాక్ష్యః । తిమిరమివదధా

జ్వాళలా ॥ ౧ ॥ జ్వాలాభాసోర్జపుంస్యర్చిరిత్యమరః ॥ సర్వసాస్యం రాత్రావి
తినర్వరాత్రం + పూర్వకాలేత్యాదినాసమాసః, అహస్సర్వేత్యాదినాసమాసా
స్తః, రాత్రాహ్వాహః పుంసీతిపుల్లింగతా అత్యంతసంయోగే ద్వితీయా, అవి
రామాః-అవిచ్ఛిన్నాః, రాసిణాం-కామినాం + పుమాక్షప్రియైత్యేకశేషః, న
వనిధువనలీలాః-సురతవిలాసాత్ ॥ ౧ ॥ వ్యవాయోగ్రామ్యధర్మమైశునం నిఘ
వనంరతమిత్యమరః ॥ కౌతుకేన ననిమిషతీత్యనిమిషంయథాతథా, పచాద్యచ్,
కుటాదిత్వాన్నగణః, అభిషిక్ష్య అతపప సనిద్రం ఉదవసితానాం గృహణాంసం
బంధి ॥ ౧ ॥ గృహగేహోదవసితవెత్సనద్దనికెతనమిత్యమరః ॥ నయనమివేత్య
త్ప్రేక్షా, ఘూణాలై-భృమతి ॥ ౧౮ ॥—వికచేతి ॥ పృమదమదనాభ్యాం-హ
షణ్మవన్తభాభ్యాం మాద్యంతినాం యావనేనోద్దామానాం ఉద్ధతానాంచ రా
మ్మాణాం-ప్రీణాం, రమణరభసఖేదేన సురతనంరంభశృమేణ యః స్వేదః త
స్య ఛైదహరణే దక్షోవాతః, పృథాతమారుతః, వికచకమలగంధైర్వికసితార
విందగంధైః భృంగమాలాః-షట్పదప జ్జీః, అంధయన్నంధాః కుర్వంతోహయత్ ॥
+ అంధయలైస్తత్కరోతీతిన్యంతాల్లటశ్శత్రాదేశః, సురభితః-సురభీకృతామ
కరందోయస్తికర్తణితద్యథాతథా మందమావాతి-ప్రచలతి, అత్రే వృత్త్యను
ప్రాసోలజ్కారః * శ్లేషః ప్రసాదస్సమతామాధుర్యం సుకుమారతా, అథా
వ్యక్తిరుదారత్యమోజః కాంతినమాధయఇత్యాచార్యోక్తాదశగుణాః తే ప్రాయే
ణాత్రనంభవంతీతి నిపుణైరున్నయః ॥ ౧౯ ॥—బులితేతి ॥ బులితనయనతా
రాః నిద్రాకలుషితాక్షికినీకాః అన్యత్రాప్రసన్ననక్షత్రాః ॥ ౧ ॥ ఋతాక్షి
మధ్యయోస్తారెతివిశ్వః ॥ వక్త్రాణీందుబింబాసీవేత్యవమితనమాసః తిమిరమి
వేత్యాదిలింగాత్, అన్యత్ర వక్త్రాణీవేందుబిమ్పాని తానితామాణి సురతప్రభా
భ్యాం మ్హానానియాసాంతాః నిద్రాయా స్వప్నైన ముకుళిభావేనచాక్రాంతా

నాస్సంసినఃకేశపాశానవనిపతిగృహభోగ్యాయాత్మమూర్వాదవధవః ॥ ౨౦॥ శిశి
 రకిరణకాంతంవాసరాంతేభిసార్వశ్వసససురభిగంధస్నాంప్రతంసత్వరేవ । ప్ర
 జతిరజనిరేషాతస్తయాఖాంగరాగైః పరిమళితమసింద్యైరంబరాంతంవహంతి
 ॥ ౨౧॥ నవకుముదవనత్రుహసకెళిప్రసంగాదధికరుచిరశేషామపుష్పమంజూగరితాన్వి
 అయమపరదికోంకెముంచతిస్రప్తహస్తశిశయమరివసాండుండ్లానమాత్మానమిం
 ని నీలోత్పలాని అక్షిణీవ నీలోత్పలానీవాక్షిణీయాసాంతాః స్రంసినః కేశపా
 శాన్, తిమిరమివాన్యత్రత తానివ తిమిరందధానాః అతీవ రజనయగ్గవస్థితాః,
 అమూర్వాదవధోవేష్యాః ॥ ౨ ॥ వారస్త్రీగణికావశ్యేత్యమరః ॥ అవనిపతిగృ
 హభోగ్యాయాంతి నిర్యాంతి, శ్లిష్టవిశేషజ్ఞయమంపమేత్యేకే । శ్లేషవాయముఖ
 యవిషయః, ఉపమాతుప్రతిభామాత్రసారేత్యన్యై ॥ ౨౦ ॥ — శిశిరతి ॥ ఏషా
 చరజనిరావసరాంతే రాత్రా శిశిరకిరణశ్చంద్రశీస్తమేవకాంతమభిసార్యాభిస్సృత్య
 సావభేణి, సాంప్రతం శ్వసన్దై తతాలవాతైః, నిశ్వాస్తేశ్చ సురభిగంధిః
 సుగంధిః అసింద్యైః మనోహరైస్తస్యేందోర్మయాభైరేవాంగరాగైః పరిమ
 లితంవ్యాప్తం వాసితంచాంబరాంతం నభఃప్రాంతం వస్త్రాంతంచ వహంతీ భ
 జంతీ సత్వరేవప్రజతి, అత్యేందుతన్తయాఖాదీనాం శాంతత్యాంగరాగత్యాది
 రూపణాద్రజనెరభిసారికాత్వరూపణావగమాదేకదేవవిర్తిరూపకమ్ ॥ ౨౧ ॥
 నవేతి ॥ అధికరుచిరయమిందుః నవకుముదవనశ్రియో నూతనకుముదారణ్యకో
 భాయాః వికాసః పరిహసశ్చ నవీవ కెళిస్తస్యాం ప్రసంగాదాసంగాదశేషామ
 పుష్పమం సకలామపిరాత్రిం ॥ ౨ ॥ విభావరీనక్తముషాచశర్వరీతివిశ్వః అత్య
 స్తసంయోగేద్వితీయా, జాగరిత్యా-జాగరణంకృత్యా, శిశయమః-శయితమిచ్చు
 రివ, శేతెస్సన్నంతాదుప్రత్యయః, స్రస్తోహస్తానక్షత్రవిశేషః కరశ్చయస్ససన్
 అపరదిశఃపశ్చిమదికోంకే సమీపే ఉత్సంగేచ పాండుం-పాండువణం, మ్లాసం
 క్లాంతమాత్మానం స్వశరీరం ముంచతి, దక్షిణనాయకః కయాచిత్సహవిహృత్యశ్రాం
 తః కస్యాశ్చిదంకేశేతే తద్వదితిభావః, అత్యప్రహసకెళిరస్రంససాంకశయనా
 దివ్యవహారాదింకుమముదవనశ్రీపశ్చిమాశానాం నాయకానాయకత్వప్రతీతైస్స
 మాసోక్తిరలంకారః, విశేషణసామ్యంతూపలక్షణమిత్యలంకారసర్వస్వకారః ॥ సా
 చాత్ప్రేక్షాసజ్జీ-కా-॥ ౨౦ ॥ —

దుః || ౨౨ || సరభసపరిరంభారంభసంభవాజ్ఞా యదధినిశమపాస్త్రంవల్లభే
నాంగనాయాః | వసవముపినిశాంతేనెవ్యతేతత్ప్రదాతుంరథచరణవిశాలశ్రో
ణిబాలేక్షణైః || ౨౩ || సపదికుముదిసిభిమిలితంహక్షపాపి క్షయమగమదపే
తాస్తారకాస్తాస్సమస్తాః | ఇతిదయితకలత్రశ్చింతయన్నంగమిందురస్హతికృ
శమశైవంభ్రప్రశోభంశుచేన || ౨౪ || వ్రజతివిషయమత్త్వామంశుమాలీనయావత్తి
మిర మఖిలమస్తం తావదేవారుణైః | పరపరిభవితేజస్తస్వితామాశుకతుంప్ర
భవతిహివివక్షోచ్ఛేదమగ్రసరోపి || ౨౫ || విగతతిమిరవంకంపశ్యతివ్యామయా

సరభసేతి||అధినిశం నిశాయాంవిభక్త్యధైవ్యయాభావసగభసఃసత్వరఃపరిరంభవి
వారమ్యోవ్యాపారస్తత్రసంభవసంభ్రమస్తద్భావావల్లభేనాంగనాయాఃసంబ
ద్ధియవ్యసనంఅపాస్త్రం తదవ్యసనంనిశాంతే-ప్రభాతేపరిభవరణం-చక్రం,తద్వద్వి
శాలాయాంశ్రోణాలాలంసత్వప్రమిక్షణంయస్యతేనవల్లభేనప్రదాతుంనేవ్యతే,
అత్రవసనావృత్తిదానస్యశ్రోణేక్షణలౌల్యమేతుకత్వాత్కావ్యలింగం||౨౩||—
సపదీతి||సపది-సద్యః, కుముదిసిభిర్మిలితం ముకులితం భావైక్తః హాహంత క్షపా
రాత్రిగపిక్షయంనాశమగమత్,తాస్సమస్తాస్తారకాఃఅపితాః-అపగతాః,ఇతి శు
చాశోకేన చింతయన్నిన్న దయితకలత్రః-ప్రియభార్యః,ఇందుఃకృశమశేషం నిశ్చే
ష్యంయథాతథా భ్రష్టశోభం సప్తప్రభమంగవహతికలత్రప్రియస్య యుగవత్సక
లకలత్రీనాశే మహా శోకోభవతితిభావః||అత్రేందోః ప్రభాతప్రయక్తాంగకా
ర్ష్యశోభాభ్రంశయోః యుగవత్కుముదిన్వాదిసకలకలత్రీనాశనిమిత్తమేతు
కత్వములైప్రీక్ష్యతే || ౨౪ ||—వ్రజతీతి ||అంశుమాలీ-సూర్యః, వీరహృదిత్వా
దినివ్రత్యయః, యావదత్త్వాంవిషయం భూమినప్రజతి నదృశ్యోజితప్రథాః, తా
వదేవారుణైఃనూరుణా అఖిలం తిమిరమస్తం అపాస్త్రం పరేషాం పరిభవతిర
స్కారకం + జిదృక్షిత్యాదినాఇనివ్రత్యయః, తేజఃప్రతాపం.తస్వితాం-ప్రభయ
తాం అశ్రేసరతీత్యగ్రసరః పువస్సరోపి + పురోగ్రతాగ్రమనరైరితి టప్రత్య
యః,నివత్సస్య శత్రోరుచ్ఛేదంకర్తుం ఆశు ప్రభవతి శక్తోతిహి సామాన్యేనవి
శేషణసమథానయామోఽథాంతరన్యాసః || ౨౫ ||—విగతేతి|| విరహేణఖిన్నః
•చక్రచరణైః-చక్రేణ, సమాహవస్తల్యాఖ్యః తస్యేవసమాఖ్యాసేవీతివా రథచ
రణసమాహవస్తక్రవాకఇత్యణః || ౨౬ || కొకత్సక్రశ్చక్రవాకౌరథాంగాహ్వా

వత్ ధువతివిరహాన్నిః పక్షతీయావదేవ । రథచరణసమాహ్వస్తా వదాత్సుక్య
సున్నాసరిదవరతటంతాదాగతా చక్రవాకీ ॥౧౬॥ ముదితయవవసస్కాస్త
ల్యమేవప్రదోషేరువమదధురుభయ్యః కల్పితాభూషితాశ్చ । పరిమళచిరాభి
స్యోక్త్యాస్తాస్తప్రధాతే యవతిభిరుపభోగాన్నిరుచఃపుష్పమాలాః ॥ ౧౭ ॥
విలులితకమరౌఘఃకీణఃవల్లివితానఃప్రతివసవసమూతా శేషశాఖప్రసూనః । క్షుచి

యనామక ఇత్యమలః ॥ తిమిరం వజ్జమివేత్యవమితసమాసః, తద్విగతం యః
స్తాత్తత్ వ్యోమ యావత్పశ్యతి యావదేవ పక్షతీ పక్షమూలే ॥ ౧౬ ॥ (స్త్రీ)పక్ష
తిఃపక్షమూలమిత్యమరః + పక్షా త్తిరితివిప్రత్యయః, ధువతి-ఉత్పత్తితుం ధునా
తి ధూవిధూననఇతిధాతోస్తాదాదికత్వాదుపజాదేశః, తా వదేవోత్పతనాత్
(ప్రా)గవ చక్రవాకీ-చక్రవాకస్య(స్త్రీ) + జాతేర(స్త్రీ)విషయాదయోపధాదితిజీ
మ్, ఔత్సుక్యేనోత్సంతయా సున్నా పెరితాసతి సరితాపరతటంతాత్-ప
రపారథూమెస్సకాశాదాగతా ఎతేనానయోరున్తనస్కతానమశ్చాసురాగ్న
త్యక్తం, అత్ర రాగోత్సుక్యయోః రసభావయో స్త్యైగ్గతత్వేనాభానయోర్నిబ
ద్ధనాదూజఃసీవనామాలజ్కారః రసభావతదాభాసప్రకమానాం నిబద్ధనే ॥ ౧౭
సవత్ప్రేయశ్చజఃస్వినమాహితమితలక్షణాత్ ॥ ౧౬ ॥—ముదితేతి ॥ ప్రదో
షే రాత్రౌ ముదితాని యూనాం మనాంసి యాభి(రైతుభి) స్తాః) ముదితయ
వవసస్కాః సంతుష్టప్రీయదిత్తాః + ఉరఃప్రభృతిభ్యఃకప్, కల్పితాఉపభోగా
య సమృద్ధితాః భూషితావలయససాదిభిరుపస్కృతాశ్చ ఉభయ్యః-ఉభయ
విధాః, యవతయః పుష్పమాలాశ్చ + ఉభాదుదాత్తానిత్యమితి తయస్యాయ
జాదేశః ॥ టిడ్ధాణశిత్యాదినాజీవ ॥ తుల్యమేవావిశేషంయథాతథా రుచఃశా
భామదధుర్భుతవత్సః, ధాఇోలజ్,ప్రభాతేతూపభోగాన్నిరుచానిషప్రభాః
పుష్పమాలాః పరిమళేన విమర్దగంధైస్తరుదిరాభిరుపభోగాదభిశురభిభిర్మ
వతిభిర్నికల్పితాస్త్యక్తాః, అవధీరితాశ్చ అత్రపుష్పమాలాభ్యోయవతీనాం
సామ్యోక్తిపూర్వకవిమర్దసహత్వేనాధిక్యోక్తేర్వ్యతిరేకః ॥౧౭॥—విలులితాః
వనెవనేప్రతివసం యథార్థేవ్యయాభావః విలులితాః వ్యలోలితాః కమరౌ
ఘాయేనసః కీణాః విక్షిప్తాః వల్లీనాం మాలత్యాతీనాం వితానావిస్తారాయేన
సః అవధూతాని కమ్పితాన్యశేషశాఖనాం వకులచంపకాదీనాం ప్రసూనాని

దయమనవస్థః స్థాస్సుతామేతివాయ (ర్థ) ర్వ) ధుకుసుమవిన్ధోద్గంధిచేత్తాస్త
రెషు ॥ ౨౨ ॥ సఖపదవలినాభీ సంధిభాగెమలక్ష్యః క్షతిమచ దశనానామం
గనాయాస్సశేషః । అపిరహసికృతానాం వాగ్విహినోపిజాతః సురతవిలసితా
నాంవణకోవణకోసౌ ॥ ౨౯ ॥ పక్షటమలిసలత్తౌమృష్టవత్కానలీకైః ధిగతః

యోగిసః; తథాపి కస్యచిత్సర్వోక్తకమలవనాదౌ కుత్రాపి నాస్త్యనస్థాస్థితిర
స్యేత్సనవస్థః స్థితిమ ప్రాప్తాయంవాయుః పభూనాంకుసుమానాంచ విమదే
న సంఘషేణ ఉద్గంధిమ ఉదూర్భతగంధేషు + గంధస్యేదితిత్వం వేత్తాంతరే
షు గృహాభ్యంతరెషు స్థాస్సుతాం స్థాయితవమేతిసూర్వోక్తసర్వోత్కృష్టశౌర
భలాభాదితిభావః + క్లాబిష్టశ్చగ్నురితిగ్నుప్రత్యయః ॥ పభూవత్సోహృ
సోవీకారాంతోష్యస్తి । యద్వా మధుకుసుమేతిపాఠః మధుయుక్తానికుసుమా
ని తేషాం విమదేనెత్యథః, అత్ర వాయోరస్థాయితేపిస్థాయితవసంబంధో
క్తైరతిశయోక్తిః తియా విమర్షగంధస్య కమలాదిగంధాదాధిక్యరూపవ్యతిరేక
ప్రతితైరలంకారేణాలంకారభవసిః ॥ ౨౨ ॥ — సఖపదేతి ॥ సఖపదేషు-సఖక్షతే
షు వలిషు త్రివలిషు, నాభ్యం సంధిభాగెషు, కూర్పరాదిసంధిస్థానెషు, తథా
దశనానాంక్షతిమచ స్తవ్రణేషుచ సశేషః సావశేషః కించిద్విద్యమానః, అతపవల
క్ష్యోద్యత్యః అంగనాయాఃసంబంధీ అసౌ వణాయతి వణాంకరోతి రంజయతి
వణాకోంగరాగః వాగ్విహినో వాగింద్రియరహితోపిసన్ రహసికృతానామ
పి సురతవిలసితానాం-సురతచెష్టితానాం, వణాయతి వక్త్రీవణాకోవక్తావ్యం
జకత్ప్రథః, వణాయతేఽబ్జిల్పప్రత్యయః । వణాక్రియాయాంవిస్తారేగుణో
క్తౌ వణానేవ్యదఇతిభట్టమల్లః ॥ జాతః సఖక్షతాదిషేవలక్ష్యమాణోంగరా
గః అన్యత్ర స్వవిలోపి చెష్టావిశేషానుమాపకోజాతత్ప్రథః, అత్ర వాగ్వి
హినోపిరహస్యకృతానామపి వర్ణకోవక్తైతి విరోధస్యవ్యంజకత్వలక్షణమాజరి
హారాద్విరోధాభాసోలజ్కారః ॥ ౨౯ ॥ — పక్షకపితి ॥ ఉపసీ-ప్రత్యయః వి
భక్త్యర్థేవ్యయాభావః, యద్వా ప్రత్యయః ప్రభాతం ॥ ౩౦ ॥ ఉపఃప్రత్యయసీ
అపీత్యవరః ॥ తత్ర ప్రోషితశ్శిః భ్రష్టకౌభః అతపవ పక్షటమలిసలత్తౌ స్పష్ట
భృష్టకలంకోసౌ చంద్రమామృష్టాః ప్రమృష్టాః పత్రావల్యః పత్రభంగ్యయో
మాంతైః + నద్యుతశ్చేతికప ॥ తథావ్యధిగతా రతికోభానంభోగశ్శిర్యమాం

శాభైఃప్రత్యుపగ్రహితిత్రైః । ఉపహసితఇవాసౌ చంద్రమాకామినీనాంప
రిణతశరకాండాపాండుభిగ్గండభాగైః ॥ ౩౦ ॥ సకలమపినికామంకామలౌ
లాన్యనారీరతిరభసవిమదైభిన్నవత్సంగరాగే ! ఇదమతిమహదేవాశ్చర్య
మాశ్చర్యధామ్నస్తవఖలుముఖరాగోయన్నభేదంప్రయాతః ॥ ౩౧ ॥ పక్రటత
రమిమంమాద్రాక్షురన్యారమణ్యః స్ఫుటమితిసవిశంకకాంతయాతుల్యవణః
చరణతలసరోజాక్రాంతిసంక్రాంతయా సౌపపుషీనఖవిలెఖౌలాక్షయారక్షితస్త్రే
త్రైః పరిణతాః-పరిపక్వాః, శరకాండాః బాణాఖ్యత్పదకాండికాః * శరోబా
ణబాణత్పదఇతిశబ్దాణవే ॥ తద్వదాపాండుభిః కామినీనాంగండభాగైగ్గం
డస్తలైరుపహసితఇవేత్పుత్రైత్తా ఆపాండిమగుణనిమిత్తా నిష్కలజ్జాః సక
లంకంసమానమానినమపహసంతితిభావః ॥ ౩౦ ॥—అథకాచిత్తండితానాయకా
సాగనంపెరియాంసం ప్రాతరాగతం పశ్చుభిరుపాలభతే ॥సకలమిత్యాది ॥కా
మేన లౌలాయా అన్యనార్యాః సపత్న్యాః రతిరభసేమ-సురతసంభ్రమేమని
మదైః పీడనైః రజ్యలెనేనేతిరాగః అంగస్యరాగోంగరాగః వితపసం అంగ
వికానశ్చ తస్మిన్నంగరాగే సకలమపి నిశ్శేషంయథాతథా నికామంభిన్నవతి
విశ్లిష్టవతిసతి ఆశ్చర్యధామ్నః సర్వాద్భుతనిధానస్య తవముఖరాగోముఖవికా
సః భేదంవిశ్లేషంప్రయాతః, ఇతియత్-ఇదమేవాతిమహదాశ్చర్యంఖలుముఖ
స్యాప్యంగత్వేన తద్రాగస్యాప్యంగరాగత్వాదితిభావః, అత్రౌ లెపనవికాసాఖ్య
యోరంగరాగయోరైవైకత్వాధ్యవసాదేనవిరోధః భేదాన్యసంధానేత్వవిరోధ
తి శ్లేషమూలాతిశయోక్త్యైహివిరోధాధానాలజ్జాగః॥౩౧॥—పక్రటేతి
కించ పక్రటతరమతిస్ఫుటమిమం నఖవిలెఖం అన్యారమణ్యోనిజసపత్న్యాః స్ఫు
టం మాద్రాక్షుః సవత్సంతు, దృశేలుణ్ణే + ఇరితోవేతి శ్లేఙ్గజభావపక్షేసిచిన్య
ద్ధిః ॥ ఇతిబుద్ధ్యా కాంతయా త్వత్ప్రియయా సవిశజ్కంయథాతథా తుల్యవ
ణః లాక్షాసమానవణః వివణాస్య దురపహ్నవజ్జాదితిభావః, అసౌ తేతవ
వపుషీ నఖవిలెఖః నఖవ్రణః చరణతలం సరోజమివేత్యవమితసమాసః ఆక్రా
న్తిలింగాత్తస్యాక్రాంత్యా అఘాతేనసజ్జాన్తయా లాక్షయారక్షితగుప్తఃఆ
చ్ఛాదితెజస్వీభావః, హంత సాతుపాపీయసీలాక్షా స్వయమేన సర్వదుర్వృత్తిపి
శునెతి సాపరాధాచేతి తెప్రియాసవే త్రితిభావః అత్ర నఖవిలెఖస్య లాక్షయా

|| 32 || తదవితథమవాదీర్య న్మమత్వంప్రియేతి ప్రియజనపరిభుక్తుం యద్భుకూలం
దధానః | మదధివసతిమాగాః కామినాం మండనత్రివ్రజతిహిసఫలత్వం వ
ల్లభాలూకనేన || 33 || నవసఖపదమంగం గోపయస్యంతుకేనస్థగయసి పునరో
ష్ఠం పాణినాదంతదప్తమ్ | పృతిదిశమవరస్త్రిసంగశంసీ విసవణ్మవపరిమళగం
భః కేనశక్యోవరీతుమ్ || 34 || ఇతికృతవదనాయాః కశ్చిదభ్యేత్యవిభ్యద్ధలితనయన

వణ్యాః త్రదేకతావలైస్సామాన్యాలజ్కారః * సామాన్యః గుః సామ్యేనయత్య
వస్తవంతరైశ్చేతిలక్షణాత్ || 35 || —తదితి || కించ మమ త్వమేవ ప్రియేతి
యదవాదీరవోచః + వదేలుః జి వదవ్రజేత్వాదినావృద్ధిః, తదవితథం సత్యంకు
తః యద్యస్తాత్ ప్రియజనేన పరిభుక్తుం దుకూలం తదీయమిత్యథః దధానః
ధారయన్నిత్యథః, వసానఇతిపాతే వసానఅచ్చాదయక్ + వసేరాచ్చాదనా
థాః ల్లభ్యానజాదౌశః సత్వం మదధివసతిం మమ నివాసమాగాః ప్రాప్తః,
+ ఇహోగాలుజి || యక్తుంచైతదిత్యాహ కామినాం మండనశ్రీర్వల్లభానాం
ప్రియసీనామాలోకనేన సఫలత్వంవ్రజతిహి అప్రియాచేత్కథమిదృశీ మే సం
భావనేతిభావః అథాంతరన్యాసః || 33 || —సవేతి || కించనవానిసఖపదా
నియస్తిక్ తదంగం వపురంతుకేన గోపయసి అచ్చాదయసి + గుపేశ్చేరాది
కాత్వాప్రథేణివ్ || దంతేనదప్తమోష్ఠం పునరోష్ఠంతుపాణినా స్థగయసి చ్చా
దయసి + స్థగిరిపిచారాదికః దిశిదిశిపృతిదిశం + విభక్త్యర్థేవ్యయాభావః అ
వ్యయాభావే శరత్పుష్పతిభ్యఇతిసమాసాంతప్తచృత్వయః విసర్పక్ వసర్పక్
అవరస్త్రిసంగశంసీ వ్రువంతరసంగసూచకః, అనన్యప్రభవత్వాత్తస్యేతిభావః
నవః పరిమలాభ్యాగన్ధః పరిమలగన్ధః || 32 || విమర్దోభైవరిమలఇత్యమరః || క
న-కేనోపాయేన, వరీతుమాచ్చాదయితుం + వ్యూత్-వేతిఇహాద్భిర్భ్యః శక్యః శ
కేనాపి శక్యఇత్యథః || అత్య సఖదంతక్షతయోరంగోష్ఠాచ్చాదనేవిసర్పణస్య
గంధానాచ్చాద్యత్యేచ విశేషణగత్యా హేతుత్వాత్కావ్యలింగద్వయేన సజా
తీయసజ్జరః || 34 || —ఇతీతి || ఇతి పూర్వశ్లోకచతుష్టయోక్తరీత్యా కృతవ
దనాయాః కృతోపలమ్బయాః, గళితనయనవారెరధైర్యాన్తుక్తాశ్చాః ప్రియ
స్యాఇతిశేషః కశ్చిన్నాయకౌవిభ్యల్ త్రస్యక్ + నాభ్యస్తాచ్చతురితినుమభావః
అభ్యేత్యాగత్య పాదయోరవసామమవసతింయాతి ప్రణామేన ప్రసాదయతీత్య

వారైర్యాతిపాదావనామమ్ | కరుణమపినమథామానినామానభేదే రుదిత
 ముదితమస్త్రం యోషితాంవిగ్రహేమ || ౩౫ || మదమదనవికాసస్పష్టధాష్ట్యో
 దయానాం రతికలహవికీర్ణభూషణైరచిలైః | విదధతిసగృహేమాత్పుల్ల
 పుష్పౌపహారంవిఫలవినయయత్నాః కామినీనామయస్యాః || ౩౬ || కరజదశన
 చిహ్నంనై శమంకేన్యనారీజనితమితిసరోమేమిష్కయాశంకమానామ్ | స్తర
 థాః | నను కథమీదృశ్చార్ద్రవం తథాహంకారిణస్తస్య రోదనమాత్రేణ తత్రా
 హ || కరుణమితి || తథాహి విగ్రహేమ-ప్రణయికలహేమ, యోషితాం కరుణ
 మపి దీనమపి రుదితమశ్రుమోచనం మానినామహజ్కారిణాం పుంసాం మాన
 భేదే అహజ్కారినిరాసే నమద్ధం శక్తమస్త్రం సాధనముదితముక్తం + వదః
 కర్తృణీక్తః వదిస్వపీత్యాదిసాగంప్రసారణం, దీనేప్రణయిజనై, పుంసాం కోహ
 జ్కారజతిభావః || అథాంతరన్యాసః ఏషాచ ఖండితానాయికాః * నీత్యాన్య
 త్రనిశాంప్రాతరాగతైప్రాణవల్లభే | అన్యాసమృగచిహ్నైస్తుఖండితేష్వాన్
 కషాయితైలిలక్షణాత్, నాయకస్తుభృష్టః * వ్యక్తాగానిర్భయోభృష్టభిలక్షణా
 త్, సచేహవిభ్యద్విశేషణవిరోధః ఆగమనకాలే నిర్భీకతాయావీవలక్షణోపయో
 గాత్, అన్యథాచైరస్యాదితిభావః అయంచపూర్వం సహృదయః అన్యథారసా
 భానశ్చత్యాహః || ౩౫ || —మదెతి|| మదమదనయోర్వికాసేన విజృంభణేన స్ప
 ష్టోధాష్ట్యోనోదయఅవిర్భావాయాసాం తాసాంకామినీనాం రతికేవకలహ
 స్తస్మిన్ వికీర్ణైరతితస్తతోవిక్షిప్తైర్యాషణైరర్చితైః గృహేమ వయస్యాః స్ని
 గ్ధపరిచారికాః వినీయంతేస్త్రిన్నితి వినయోధికారః తత్రయత్నావిఫలాయాసాం
 తాః విఫలవినయయత్నాః నిష్ఫలసాధికారోద్వోగాససత్వః ఉత్పన్నైఃపుష్పైః
 రుపహారం పూజాంసవిదధతి నకుర్వంతి, అత్ర సమృద్ధవస్తువణానాదుదాత్తాలం
 కారః * తదుదాత్తంభవేద్యత్రసమృద్ధంవస్తువణ్యలైఃభిలక్షణాత్, తేన తా
 సాం తేష్వాభరణేషు వస్త్రమాల్యాదివత్ నిర్తాల్యబుద్ధిర్వఃస్యతే || ౩౬ || —
 కరజేతి || విలసనశీలాలిలాసీ + హృకషలసేత్యాదిసాఘినుణప్రత్యయః || అం
 గే-నిజాంగే, నిశాయాంభవంనైశం + నిశాప్రదోషాభ్యాంచేత్వణ్, కరజీదశన
 చిహ్నం-నఖదంతక్షతం, అన్యనారీజనితం స్వసపత్నికృతమితిశక్యమానాంవి
 శ్వసతీం అతపిషేష్యయా అక్షమయాసరోషాం (స్త్రీ)యం నిజవధూం మేత్

సింఖలుడ త్తం మత్తయైత త్వయైవ శ్రీయమనునయిత్యంప్రీడమానాం విలాసి || 32 ||
 కృతగురుతరహార ఛేదమానింగ్యపత్యాపరిశిలితగాత్రై గంతుమాపుచ్చమానె |
 విగళితనవముక్తాస్థూలబాష్పాంబుబిందు స్తనయుగమబలాయాస్తత్క్షణం రోదితీ
 వ || 3౩ || బహుజగదపురస్తాత్తస్య మత్తాకిలాహంచకరదకిలచాటుప్రౌఢయోషి
 డ్వీనస్య | విదితమితిసఖిభ్యో రాత్రివృత్తం విచింత్య వ్యవగతమదయాహ్నిప్రీడి
 తంముగ్ధసభావ || 3౪ || అరుణజలజరాజీముగ్ధహస్తాగ్రపాదాబహులమధువ

యా మదమూఢమాత్వయైవైతద్దత్తమేవంకృతంఖలు నస్తరసినాభిజానాసికిమితి
 కామః, ఇత్థమనెనప్రకారేణ ప్రీడమానాం సవ్యకృతప్రత్యభిజ్ఞానాల్లజ్జితాం సతి
 మనునయతి అంగీకారయతి స్వమాగ్ధ్యవ్యాపూతోనిరేవదశ్చలజ్జయావ్యభ్యతే ||
 32 || —కృతేతి || కృతాగురుతరస్యహారస్య ఛేదాయస్తికతత్రథా ఆలింగ్య
 పరిశిలితగాత్రై శిశిలీకృతాంకై పత్యా-భర్తరి, గంతుమాపుచ్చమానె-ఆమం
 త్రయిమాణెనతి + ఆజీనుపుచ్చోన్మరుపసంఖ్యానాదాత్మనైవదేకతేరిలటశ్చా
 నబాదేశః || తత్క్షణం-తస్మిన్నైషక్షణే, అత్యంతసంయోగేద్వితీయా, అబలయాః
 స్తనయుగంత్యై విగళితా నిస్సృతాఃనవముక్తాః సూతనమాక్తికాన్యేన ధూ
 లబాష్పాంబుబిందవాయస్తికార్కణితద్యథాతథారోదితీన విరహాసహిష్టుతయా
 రోషనంకరోతీవత్యుత్ప్రేక్షా రూపకసజ్జీవాన్ + రుదాదిభ్యసాన్వధాతుకే
 ఇతీదాగమః || 3౩ || —బహిష్వతి || అహ్ని దివసే, వ్యవగతమదయా-ముగ్ధ
 వధాన్సఖిభ్యోవిదితం రాత్రౌ త్వయైత్థంకృతమితి సఖిభిరాఖ్యాతమిత్యర్థః,
 రాత్రివృత్తం-రాత్రౌకృతం సవచేష్టితమిత్యర్థః, మత్తా మదమూఢా అహం
 తస్యప్రీయస్య పురస్తాదగ్రే బహు-అనేకం, జగదకిల-గదామిస్తకిల, కిలేత్యై
 తిహ్యై, అతీవ + పరోక్షేతి, ణలుత్తమోవేతివత్కై నిత్యావధావాదవృద్ధ్య
 భావః, చ-పునః, ప్రౌఢయోషితాతుల్యం-ప్రౌఢయోషిదవదిత్యుపమా! తేనతు
 ల్యమితివతిప్రత్యయః || అస్యప్రీయస్య చాటు-ప్రీయవచనం, చకరకిల-అకార్వం
 కిల + లిడాదిపూర్వవత్, గుణావిశేషః, ఇతివిచింత్య-విమృశ్య, ప్రీడితం-లజ్జ
 తం, భావేక్తః నిజకార్యప్రకారేన లజ్జాత్యసంచారిభావః! భావనిబంధనాత్ప్రే
 యోలజ్కారః || 3౪ || —అరుణతి || అరుణజలజరాజీవ-రక్తమలశ్రేణీన,
 ముగ్ధం-సుందరం, హస్తాగ్రపాదం హస్తాచలగ్రపాదౌచయస్యాసాస్స, బహులం

మాలాకజ్జలెందీవరాక్షి । అనుపతతివిరావైఃపత్రిణాంవ్యాహరంతీ రజనిమచిరజా
తాస్తూర్వసంధ్యానులైవ ॥౪౦॥ పృతిశరణమశీమజ్యోతిరగ్నాహితానాంవిధి
విహితవిరైప్తే సానుధేనీరధీత్య । కృతిగురుమరితౌ ఘట్టసమధ్యమన్వేష్య
మధుపమాలాకజ్జలం కజ్జలమివమధుపమాలాయయోస్తే ॥ ఇందీవర ఆక్షిణిశవ
ఇందీవరేభవ అక్షిణీయస్యాః సానుహలమధుపమాలాకజ్జలెందీవరాక్షిపత్రిణాంప
క్షిణాంవిరావైర్వాహరంతీరజలపత్తిని॥వ్యాహరంక్షిణిపత్తిమన్వేష్యమరః॥అచిర
జాతా-సప్తోభవా, బాలాచ పూర్వసంధ్యా-ప్రాతస్సంధ్యా, సులైవ-పుత్రివ,
రజనిమనుపతతి-అనుధావతి, జననీమివేత్యథః ॥ ఇహ విరావైర్వాహరంతీ
తి వ్యధికరణపరిణామః తత్సజ్జీ-శ్చాయముఃమా ॥౪౦॥ — పృతితి ॥ అగ్ని
రాహితోయోస్తేమామగ్నాహితానాం-అహితాగ్నినాం + వాహితాగ్నాది
షివ్వితినిష్ఠాయాః పరనిపాతః, పృతిశరణం-ప్రతిగృహం ॥ని॥ శరణంగృహర
క్షితౌగ్రిత్యమరః ॥ అశీమజ్యోతిరక్షతార్చిరయమగ్నిరాహవనీయః విధినా +
యజ్జకర్తృణ్యజపన్యూఞ్సామస్విత్వాదిశాస్త్రాక్రతీత్వావిహితాః యథాయోగము
చ్ఛారితాః విరిద్ధాః స్వరావకశ్చత్వాదయశ్చత్వారోయైస్తేః + క్షుద్ధసావంతే
త్వాదినారెభ్యశబ్దేఇతిథాతాంస్వరెవిరిద్ధశబ్దోనిష్ఠాన్తానిట్కల్పేననిపాతతః
అధ్యయనలైస్త్వ-ఋత్విక్యేక్రిష్టైః, ఋత్విగ్విశేషవాచినా అధ్యయనశబ్దేన ఋ
త్విక్తాతోపలక్షణత్వాత్, యదావధ్యయన్వర్యో ముఖ్యయేమా-తైః అధ్య
యనముఖైశ్చతుర్భిర్యత్విగ్భిరీత్యథః, తస్మాద్ద్యవూణామానయోద్యజ్జకర్తౌవ
శ్చత్వానఋత్విజఇతిశ్రవణాత్, దధ్యశ్చాయం తతైగ్రస సాన్నాయ్యవిధానాది
తి॥సామిధేనీః, ప్రవోవాజాఇత్వాదికాఅగ్నిసమింధనీఃఋచోధీత్యవతిత్వా॥ని॥
ఋక్సామిధేనీధాయోచయాస్యాదగ్నిసమింధనీత్యమరః ॥ సామిధేనీగ్రహణం
యాజ్ఞాపునానవాక్యాదిమంత్రాంతరాణామవ్యవలక్షణం, కృతౌగ్నరుతేరదు
రితానామోఘస్య ధ్వంసాయస్తిక కర్తృణితద్యథాతథా సాధు-సమ్యక్, హుతం
దేవశాద్దేశిత్యక్తం, సన్నీయతఇతిసాన్నాయ్యం హవిర్విశేషంఋచద్రాద్యధ్య
మావాస్యాయామైంద్రంపయోమావాస్యాయామితివిహితే దధిపయనీశిత్యథః
+ పాయ్యసాన్నాయ్యనికాయ్యధాయ్యమానహవిర్నివాససామిధేనీషివ్వితి హ
విర్విశేషే సముపాసన్నాయ్యైర్వాదాయాదేశావసగః దీక్షానిపాతః, ఉపతి

నితఘవనచాహారంభమంధాంసిదగ్ధాన్వజ్వలితమివమహాభైరూధ్వమాహ్వానలా
చిః || ౪౩ || విరతవృథువరత్రాతుల్యరూపైమాయూతైః కలశశ్చగరీయాన్
దిగ్భిరాకృష్యమాణః | కృతచపలవిహంగాలాపకోలాహలాభిజలనిధి జలమ
ధ్యాదేషఉత్తార్యైకః || ౪౪ || పయసినలిరాశెన క్రమంతనిఃమగ్నఃస్ఫు
టమనిశమతాపిజ్వలయాబాడదాగ్నేః | యదయమిదమిదానీమంగముద్యన్తధా
తి జ్వలితఖదిరకాష్టాంగారగౌరవసాన్వితః || ౪౫ || అతుహినరుదినాసాకేవలం
నోదయాద్విఃక్షణముపరిగతేనత్తాభృతస్సర్వవన | నవకరనికరేణ స్పష్టబంధూ

జ్ఞం వాసరాణాం విధాతుర్దినకరస్య భాసాం వితానం కరజాలం మహాభైరం
భాంసి జలానిదగ్ధాన్వ జనితఘవనచాహారంభం కృతజగద్దాహాద్వోగం సదూ
ధ్వమభైరుపరిజ్వలితమాహ్వానలార్చిర్బడచాపలజ్వలితివ భాతీత్యత్యేతా ||
౪౩ || — వితతైతి || వితతాభిః-ప్రసారితాభిః వృథువరత్రాభిర్వహజ్జభిస్తుల్య
రూపైస్తుల్యాకారైర్మయాతైః కిరణైగరీయాన్ కలశశ్చవాకృష్యమాణస్యై
వషః అర్కః కృతశ్చపలః సత్సరోవిహంగాలాపవీహకోలాహలః కలకలోయా
భిస్తాభిః దిగ్భిజ్వలనిధేః జలమధ్యాదుత్తార్యతే ఉద్ధ్రియతే తరలైఃకంతాత్క
ర్తణిలత్ | యథాకుతశ్చిత్కూపాల్ కుంభఃపాశ్చేరాకృష్య సకలకలంబహు
భిఃశ్రీభిరుద్ధ్రియతే తద్వదితిభావః | అత్ర వరత్రాతుల్యరూపైఃకలశశ్చవైతి
చాపమాభ్యాం విహంగాలాపకోలాహలేతి రూపకేణచోజ్జీవితాలర్కస్యదిక్
ర్భ్రుక్తాంతరణోత్ప్రేక్షావ్యంజకాప్రయోగాత్ప్రతీయమానైతి సజ్కరః || ౪౪ ||
పయసీతి || అయంచ వివసాన్వితః సక్తం సలిలరాశేః పయసి సముద్రస్య జతే ని
మగ్నః అంతర్బడదాగ్నేజ్వాలయా కాంత్యాఅనిశః సదా అతాపితప్రఃస్ఫు
టమిత్యత్యేతా || కుతః యదిదానీముద్యన్ ఇదం జ్వలితః ప్రజ్వలన్యఖదిర
కాష్టస్యాంగారస్తదవృద్ధాఠమయూమంగందధాతి || ౪౫ || శారోరుణానితేషీతే ఇతి
విశ్వః || ౪౫ || — అతుహినైతి || క్షణముపరిగతేన స్థితేనాతుహినరుదినా అరే
ణ కేవలమసా ఉదయాద్విః పూర్వాద్విః || ౪౬ || ఉదయఃపూర్వవర్తత ఇత్యమరః ||
స్పష్టైః వికసితైః బంధూకనూనస్తబక్తేః బంధుజీవకసుమగుచ్ఛైః విరచితం
|| ౪౭ || బంధూః బంధుజీవక ఇత్యమరః || శేఖరం అవతంసం || ౪౮ || శిఖాస్వావీ
డశేఖరావిత్యమరః || సవిభర్తి కింతు ఏతే సర్వవన త్తాభృతః పర్యతాః క్షణ

కేనూన స్రవకరవితమేతే శేఖరరవిభృతీవ ॥ ౪౬ ॥ ఉదయశిఖరిశృంగపాంగణైః
 క్షేప్తేషు రింగణా సకమలముఖహాసం పీక్షితః పద్మిభిః । వితతమ్మదుకరాగ్రశ్చ
 బ్ధయృశ్చానయోభిః పరివతతి దివో జ్యేష్ఠా లయాబాలసూర్యః ॥ ౪౭ ॥ క్షణమ
 యముపవిష్టః త్థూతలస్యస్తపాదః ప్రణతిపరమవెక్ష్యప్రీతమహ్నయలోకమ్ । ఘ
 వసతలమశేషం ప్రశస్యవెక్షిష్యమాణః క్షితిధరతటపీఠాదుత్థితస్సప్తసప్తిః ॥ ౪౮ ॥

ముపరిగతేన ఉభయోఽమవస్థితేన నవకరనిక రేణ ఉక్తలక్షణం శేఖరరవిభృతీవేత్స్య
 త్ప్రేక్షా ॥ నకేవలమర్చ్యోదయాద్యరేవ బంధూక శేఖరరవిభృత్ కింతు తత్కర
 జాతన సర్వేషి పర్వతాస్తథేత్యథః ॥ ౪౬ ॥ — ఉదయేతి ॥ ఏషబాలఉదిత
 మాత్రః శిశుః బాలశ్చాసూర్యశ్చబాలసూర్యః ఉదయశిఖరిశృంగస్య-ఉదయా
 ద్విశిఖరస్య ప్రాంగణైశ్చ రింగణా సజ్జరణ పద్మినీభిర్నవీభిః స్త్రీవిశేషైశ్చ
 ॥ ౪౭ ॥ పద్మినీస్త్రీనిశేషపీతివిశ్వః ॥ కమలాన్యేనముఖాని తేషాం హసేనవిశా
 సేన హాస్యేనచనహయస్త్రిక ర్మణితద్యథాతథావీక్షితస్సకవయోభిః పక్షిభిః ॥ ౪౮ ॥
 వయఃపక్షిణిదాల్యాదావితివిశ్వః ॥ శబ్దయంత్యాః శబ్దంకుర్వంత్యాః అగచ్ఛ అగ
 చ్ఛ వత్సేతివ్యాహరంత్యా ఇత్యర్థః+ శబ్దశబ్దాత్ తత్కరోతీతిన్యంత్యాల్లటశ్యతరి
 జీవ ॥ దివంతరిక్షస్య మాతృశ్చాంకేసమీపేఉత్పంగవతితాని ప్రస్ఫుటానిమృ
 ద్మాని కరాగ్రాణి కిరణాగ్రాణిహస్తాగ్రాచయస్పృశకౌ హేలయా లీలయా పరి
 వతతి శ్లేషమూలాతిశయోక్త్యనుగృహీతయావకమ్ ॥ ౪౭ ॥ — క్షణమితి ॥ అయంస
 ప్తసప్తిరర్కః క్షణముపవిష్టః క్షితిధరపీఠమధ్యాసీనః-త్థూతలస్యస్తపాదః, ప్రణామ
 స్వీకారాయ భూతల ప్రసారితాంఘ్రిరత్యథః, ప్రణతిపరం నమసాగరం కు
 ర్యాణం ప్రీతం ప్రణామస్వీకారాత్సంతృప్తంలోకం జనమహ్నయ ర్ముడితి ॥ ౪౮ ॥
 చాకోర్ముడిత్యంజనాహ్నయేత్యమరః ॥ అవెక్ష్యకృపావలోకేన సమ్భవాశ్చ
 షు భువనతలం లోకస్వరూపం ప్రత్యవేక్షిష్యమాణః అనుసంధాస్యమానః క్షి
 తిధరస్య తటం వీతమివ-సింహాసనమివ, అన్యత్ర తటమివ పీఠం తస్మాదుత్థితః
 ఉదయాద్విమతిశ్చాంత్యత్యథః ॥ యథా కశ్చిన్నహారాజః సింహాసనోపవిష్టః
 క్షణం ప్రణతజనమాదృశ్య అథ సకలస్వరాష్ట్రప్రత్యవేక్షణాయ సహసార్థా
 యగచ్ఛతి తద్యదిత్యథః అత్ర ప్రకృతార్కవిశేషణవైధవాద ప్రకృతమహా

పరిణతమదిరాధంభాస్కరేణాంశుదాణైః స్తిమిరకరిఘటాయాస్సర్వరిక్షసు క్షతా
యాః । రుధిరమివహంత్యాధాంతచాలాతపెన చ్చురితముభయరోధోవారితం
వారిసద్యః ॥ ౪౯ ॥ దధతిపరిపతంత్యాజాలవాతాయనెగ్యస్తరుణతపసభాసో
మందిరాభ్యంతరేషు । ప్రిణయిషుపనితానాం స్మృతిరిచ్ఛత్సుగతుంకపిలమద
సముక్తోత్తప్తనారాచలీలామ ॥ ౫౦ ॥ అధిరజనినధూభిఃపీతిమైరెయరిక్తం కనకచ
షకమేతద్రోచనాలాహితేన । ఉదయదహిమరోచిజ్యోతిషాక్రాంతమంతర్గ
రాజప్రతీతైస్సమాసాక్తిః ॥ ౫౧ ॥ —పరిణతైతి ॥ సద్యః బాలాతపెన చ్చు
రితు రూషితం, అతపిత. పరిణతమదిరాధం-సుపకవ్వసురాసన్నిభం, ఉభాభ్యాం
రోధోభ్యాం వారితమవరుద్ధం ఉభయరోధోవారితం + ఉభాదుదాత్త్వానిత్యమి
త్యేత్రనిత్యగ్రహణసామర్థ్యాదవృత్తివిషయో ఉభశబ్దస్య స్థానె ఉభయశబ్ద
ప్రయోగఇత్యక్తంప్రాక్ ॥ వారి జలం భాస్కరేణ. కస్కాదిత్వాత్సత్వం ॥
అంశుభిరేవదాణైః సర్వదిక్షుక్షతాయాః స్రవ్యతాయాః తిమిరమేవ కరిఘ
టాగజసంఘః తస్యారుధిరమివేత్యత్యైతా, నహంత్యోభాన్తి ॥ ౪౯ ॥ — ద
ధతీతి ॥ జాలవాతాయనెభ్యః-గవాక్షవివరభ్యః, మందిరాణామభ్యంతరేషుపరి
వతస్తస్యస్తరుణతపసభాసః బాలారూకిరణాః పనితానాం ప్రణయిషు ప్రాతర్గ
స్తమిచ్ఛత్సుసప్సు కపి తేన మదనెన ముక్తానాముత్తప్తానామగ్నిజ్వలితలైజనాం
నారాచానాం బాణవిశేషాణాం లీలాం శోభాందధతి అత్ర లీలెవలీలేతిసాదృ
శ్యాత్తేసాదసమ్మనద్యస్తసమ్మంభాన్నిదగ్ధనా ॥ ౫౦ ॥ —అధీతి ॥ అధిరజని ర
జన్యాం విభక్త్యభేదవ్యయాభావః । వధూభిః పీతం మైరెయం మద్యం యస్య
తత్ అతపిత రిక్తం మైరెయరిక్తం ఏతత్ కనకస్యచషకం న్వర్ణస్యపానపాత్రం
(అవయవప్రస్థావికారాథతా)ని॥ చషకోస్త్రీపానపాత్రమిత్యమరః ॥ రోచ
నాలాహితేన-గారోచనారుణేన, ఉదయత ఉదయమాసస్యా హిమరోచిషః అ
ర్కస్య జ్యోతిషా తేజసా అంతరభ్యంతరే ఆక్రాంతం వ్యాప్తంసత్ ఆద్యాపిఇ
దానీమపి, తదైన పూర్వవదేవ మధునఆపూణ-మివేక్ష్యథః + సామాన్యష
ష్టాయోగ్యవిశేషవ్యవసాననియమాత్-షష్ఠీశేషఇతిసంబంధసామాన్యేషష్ఠీకర
ణస్యాపికారణత్వాదితి భాతి-శోభతే, అత్రాతపాక్రాంతే మధుసూణాత్స
త్ప్రీక్షయా ఆతప మధుభిమాద్భాగితిమాప్యజ్యతే ॥ ౫౦ ॥ —

ధునవతశ్చైవాపూర్ణామద్యాపిభాతి ||౫౦|| సితరుచిశయనీయేన క్తమేకాంతము
క్తం దినకరకరసంగవ్యక్తకౌసుంభకాంతి । నిజమితిరతిబద్ధాజానతీముత్తరీ
యం పరిహసతిసఖీస్త్రీమాదదానాందినాదౌ ||౫౧|| ప్లుతమివశిశిరాంశోరం
శుభిర్యన్నిశాసుస్ఫటిః మయమరాజద్రాజితాద్విజ్ఞలాభమ్ । అరుణితమకరో
రైర్వైశ్చకాశ్చీరహంభస్సుపితమివతదేతద్భానుభిభాతిభానోః ||౫౨|| సరస
సఖపదాంతదక్షకేతవ్యమోకంప్రణయినివిదధానేయోషితా ముల్లసంత్యః । వి
దధతిదశనానాంసీత్క్రూతావిష్క్రూతానామభినవరవిధానః పద్మరాగానుకారం
౫౩ || అవిరతయతాఃగానంగసంచారితేనచ్ఛురితమభినవాన్సృక్మాతినాకుం

సితేతి || నక్తం-రాత్రౌ, శయనీయే-తల్పే, ఏకాంతము-క్తమత్యస్తత్యక్తం, సిత
రుచి శుభ్రవణం కింతు దినాదౌ-ప్రభాతే, దినకరకరసంగేనార్కాంశువ్యతి
కరణే వ్యక్తా కౌసుమ్భి-కుసుమ్భస్య రాగద్యవ్యస్యసమ్పద్ధినీ కాంతిర్యస్య త
త్తథాభాసమాసం రతిబంధోః ప్రియస్య ఉత్తరీయం నిజమాత్మీయమితిజానతీం
అతఏవాదదానాం (స్త్రీం) నాయికామ్ + వామశసారితీయజభావపత్యై అమి
పూర్వవృత్తి పూర్వరూపం సఖిపరిహసతి అత్రా-కౌసుమ్భే కౌసుమ్భభ్రమాత్సా
దృశ్యనిబంధనాద్భాగ్నిమదలజ్కారః || ౫౧ ||—ప్లుతమితి || రాజతాద్విజ్ఞ
లాభం సుధాధవళితత్వాత్కైలాసతటసన్నిభం యద్యేత్త నిశాసుశిశిరాంశోరం
దోరంశుభిశ్చంద్రికాభిః ప్లుతం ధౌతంసత్ స్ఫటికమయం-స్ఫటికవికారఇవా
రాజత్ రేజే తదేతద్వైశ్చ భానోః సూర్యస్యాకరోరైః కోమలైః భానుభిః కి
రణైః అరుణితమరుణీకృతంసత్ కాశ్చీరదేశేజాశం కాశ్చీరజం కుఙ్కుమం త
స్యాంభసాన్నపితం సీక్తమివభాతి ఉల్లేప్తిక్షయోస్సంసృష్టిః || ౫౨||—సరసేతి||
ప్రణయిని-పత్యో యోషితాంసరససఖపదానామార్ద్రసఖక్షతానామస్తర్శభ్యే
దప్తానాం లగ్నానాం కేశానాం శిరోరుహాణాం ప్రమోకం-ప్రమోచనం, వి
దధానెనతి సీత్క్రూతైర్వ్యధావిర్భూతేనీతా-రైరావిష్క్రూతానాం దశనానాం
ఉల్లసంత్యః వైమల్యాద్దనేషు ప్రతిఫలంత్యః అభినవరవిధానః-నూతనసూర్య
రుచః, పద్మరాగాణామనుకారం-అనుకరణంవిదధతి ఉపమాలజ్కారః || సచ ర
విద్ధాసామారుణ్యప్రతిపాదకాభినవవిశేషణప్రసాదలబ్ధిత్తి కావ్యలింగనసజ్క
రః || ౫౩ ||—అవిరతేతి || అవిరతేనావిద్భిన్నేన, దయితానాం ప్రేయసామం

కుమేన | కనకనికష రేఖాకోమలంకామినీనాంభవతివపురవాప్తచ్ఛాయమేవా
తపిపి || ౫౫ || సరసిజననకాంతం విభ్రదభ్రాంతవృత్తికరనయనసహస్రంహే
తుమాలోకశక్తైః | అలమతిమహిమ్నా లోకమాకాంతవ తం హరిరివహ

గన్యానంగేన-శరీరసమ్మరణ, సజ్జారితేన-సజ్జామితేన, అభినవస్యాస్య
జీరక్తస్యేవ కానిర్వస్యతేన కుంజుమేన చురీతం-యాపితం, కనకస్యయా
నికపేనికబోపలే రేఖారాజస్తద్వత్కమలంమనోహరమిత్సుపమాకామినీనాం
వపురాతపేపిలవాప్తచ్ఛాయం-ప్రాప్తచ్ఛాయం, లబ్ధనణోత్కర్షమేవ భవతి
స్వతిఃసువణఃవణఃస్యతతఃకుంజుమాజీలశస్యకామినీగాత్రస్యోపునర్పలాత
పవ్యాప్తిరితిమహతీనణోత్కర్షసామగ్రితిభావః || అతపెచ్ఛాయాలినాతపఃకతి(వి
రోధస్యకానివరత్వేనపరిహారాత్) విరోధాభాసేపిశబ్దః || ని || ఛాయాత్వనాతప
కాంతావితివిశ్వః || అత్రఅన్యక్కన్తాకుంజుమచురీతత్వకనకనికషరేఖాకోమ
లత్వయోరుపమాపేక్షయాఛాయావాప్తిహేతుత్వాదుపమాసజ్జీణంకాన్యలిం
గమ్ | తదాతపేష్యవాప్తచ్ఛాయమిత్యత్ర విరోధేన ఏకవాచకానుప్రవేశేన
నజ్జీర్యతే || ౫౫ || —సరసిజేతి || సరసి జాతాని సరసిజాని-పద్మాని + సప్త
మ్యాంజనెడః తత్పురుషే కృతిబహులమిత్యలుక్ || తద్వనస్యకాంతం ప్రియం
అన్యత్ర తద్వత్కాంతం రమ్యం, ఆలోకశక్తైలోకలోచనానాం విషయగ్ర
హణశక్తైర్హేతుం ఆలోకాంతరసహకృతానామేవ తేహంతత్సామధ్యాయే, అ
న్యత్ర ఆలోకశక్తైః-దర్శనవ్యాపారస్య, హేతుం దర్శనసాధనమిత్యథః సయ
నానీవకరాః అన్యత్రకరాశ్చ నయనాని తేహంసహస్రంకరనయనసహస్రంబి
భృత్ అభ్యాదై-సభోషణ్యే వృత్తిర్యస్యసోభాస్తవృత్తిః || అన్యత్రాభ్యాదై-
మేఘమండలవృత్తిర్యస్యసంఘమహానభత్యథః || ని || అభ్రం సభస్సన్విగోళలా
హకేషివీతివిశ్వః || హరితోశ్వాః యన్యసహరిదశోర్వక్రః హరిరిద్దగ్రవాతిమ
హిమ్నా-అతిమహత్తయా స్వవృద్ధ్యేత్యథః || లోకమాకాంతవత్తం వ్యాప్త
వత్తం, ఏకత్ర ప్రత్యక్షాదన్యత్రసంభవమాత్రమిమమాత్రం విషవజ్జవధ్ధా
తసంభవా లోకానభ్యవృణోదిత్యాగమాచ్ఛేతిభావః || వృత్రం ధావత్తం దాన
వందత్యావృత్తంసాధుహింస్తి-హన్తి || ని || ధావన్తారిదానవాప్తా ఇత్యమరః || ఉప

రిదశ్యస్సాఘ్నవృత్తంహినన్తి || ౫౬ || అవతమసభిదాయైభాన్వతాఘ్నద్యతేనవ్రసభ
ముడుగణోసౌదశనీయోజ్యపాస్త్రః | నిరసితుమిచ్చార్చ్యేతదీయాశ్రయేణ
శ్రియమగితవంతస్తేపిహంతవ్యవత్తే || ౫౭ || పృథివీలతకరౌఘేసమ్ముఖావస్థి
తాయాంరజతకటకభిత్తౌసాంద్రచంద్రాంశుగౌర్యామ్ | బహిరభిహతమద్యేస్సం
హతం కందరాంతగతమపితిమిరౌఘంఘమభానుభిన్తే || ౫౮ || బహిర
పివిలసంత్యః కామమానిన్యైరయద్దినకరరుచౌంతర్ధ్యాంతమంతగృహేషు ||
నియతవిషయవృత్తైరవ్యవల్పవృత్తాపక్షతనకలవిపక్షస్తేజసస్సన్వభావః || ౫౯ ||

మా శ్లోమోవామతథేదాత్ || ౫౬ || — అవతమసేతి || అవతమసం-తిమిరం +
అవసమంధేభ్యస్తమసఇతిసమాసాస్త్రః * యద్యపి క్షిణైవతమసంతమఇత్యుక్తం
తథాపిహ విరోధాద్విశేషానాదరణ సామాన్యమేవ గ్రాహ్యం తస్య భిదాయై
భేదాయ + సిద్ధిదాదిభ్యోజ్ అభ్యుద్యతేనాఘ్నదితేనాద్యతేనచ భాన్వతా-
నూర్యేణ, దద్యనీయోపుడుగణోసౌ ప్రసభం-బలాత్, అపాస్త్రః తథాపి అ
రిం నిరసితుమిచ్చార్చ్యేతదీయేనాశ్రయేణాశ్రియణైవ శ్రియం-సమ్మదం, శోభాం
చ || ౫ || శోభాసమ్మత్తవద్దాసులక్ష్మిః త్రిరసిగద్యతఇతివిశ్వః || అధికతవస్త్రః
ప్రాప్తవస్త్రస్తేపి హస్తవ్యవత్తే వధ్యకోటావేవ అరివదరివత్ప్రతిపి వధ్యావే
త్యధ్వః || ఉడుగణోపి తమసిశోభతే అతస్తత్పక్ష్యఇతిభావః || సామాన్యేన
విశేషసమర్థనరూపౌధాన్తరన్యాసః || ౫౭ || — ప్రతీతి || ఘర్తభానురుష్ణం
శుః, సమ్ముఖావస్థితాయాం సాంద్రచంద్రాంశువద్గౌర్యాంధవశాయామిత్యవమా +
సిద్ధారాదిభ్యశ్చైతిజీమ్ || రజతకటకమేవభిత్తిస్తస్యాం కరౌఘే సన్విరణజా
లే ప్రతిఫలతినతి అద్యేర్బహిరభిహతం నిరస్తం కన్దరాణాం దరిణాం అస్తగ్గతం
సంహతంతిమిరౌఘమపి భిన్తిపురోగతరజతభిత్తిప్రతిహతస్య నిజతేజనకన్ద
రాస్త్రః ప్రవేశాదితిభావః || అత్ర కరౌఘస్యాస్త్రసమ్మదాభావేపి సమ్మద్ధౌ
క్తైరతిశయోక్తిః || ౫౮ || — బహిరితి || బహిర్విలసన్న్యౌపి దివసకరరుచౌర్క
భాసః అస్తర్గృహేషు-గర్భాగారేషు, కామం-యథేష్టం, ధాన్వంతరిస్తం నాశ
మానిన్యైర-ప్రాప్తయామాసురితియత్ + నయతేద్వికర్తకాత్కర్తరివిత్ || ౫౯ ||
అస్తగృహేషుధాన్వంతరాసౌనియతవిషయే నియతస్థానే వృత్తిర్యస్యతస్య నియత
దేశసర్వనిరూపిత్యధ్వః + తృతీయాదిస్వితిపుంవద్భావః | తేజసానల్పేనప్రత్యా

మౌఘమహాకావ్యే-సవ్యాఖ్యానే

చిరమతిరసలౌల్యాద్బంధనంబుభితానాంపునరయముదయాయ పాశ్రవ్యధామస్వ
 మేనదలితదలకవాటష్టబద్ధానాం సరోజే సరభసత్తవగు ప్రిస్థాస్థమర్కఃకరో
 తి || ౬౦ || యుగపదయుగస ప్రిస్తుల్యసంభ్రావ్యమయూభ్రాదేశశతదలభదఃకౌతుకే
 నాశుకృత్వా | శ్రియమభికులగీతైర్గ్రాలితాంపంకజాంతభవనమధిశయానామా
 దరాత్పశ్యతీవ || ౬౧ || అదయమివకరాగైరెషనిషీ వృద్ధ్యనద్యశ్యశభరమహరా
 దౌరాగవానుష్ఠరశ్శిః | అవకిరతినితాంతంకాంతినిర్యాసమద్భూత్ సుతనవజల
 పెన స్వప్రకాశేన స్వప్రభావేనైవెత్యథః || ౬౨ || ప్రతాపౌపౌరుషాతపా
 వితివైజయస్తీ || క్షతనకలవిపక్షః-నిరస్తనమస్తప్రతిపక్షః స్వభావః లైజిస్వినినా
 మేషస్విభావోయత్ప్రతాపేనైవవరోచ్ఛేదనంతతాయుక్తమర్కభాసామవ్యస్త
 ధావస్తహరణమితిభావః || అత్ర సమర్థ్యసమర్థకయోసామన్యవిశేషభా
 వాదధావస్తరన్యాసః || ౬౩ || —చిరమితి || ఆయమర్కః పునర్బుధ్యోపి
 ఉదయాయ సవృద్ధయే స్వం స్వకీయమేవ ధామ-స్థానం, లైజివాప్రాప్యతి
 తిరసలౌల్యాదతిమాత్రాద్రసేష మకరందేష విషయేషచ లౌల్యాదాసక్తః స
 రోజే చిరం బద్ధనం లబ్ధితానాం ప్రాపితానాం షట్పదానాం సరభసఃసత్స్వి
 రః దలితం విఘటితం దలమేవ కవాటంయేనసన్ గుప్తిస్థాటం బద్ధనమోక్షం
 కరోతివేత్త్యత్యేఖా యథాకశ్చిత్పదభ్రష్టః పునర్లబ్ధపదః పూర్వనద్ధానాత్
 బంధూనాగత్య స్వయమేవకారాకవాటముద్భూత్య మోచయతి తదవదితిభావః ||
 ౬౦ || —యుగపదితి || అయిగావిషమాః సప్తయోశ్వాన్యనఃఅయుగసప్తిః
 సప్తాశోవీర్కః యుగశబ్దస్యయుగశబ్దస్యచవిశేష్యలింగతావగస్తవ్యో, యుగప
 దేకదైవ తుల్యసంభ్రావ్యః-సహస్రసంభ్రావ్యరిత్యథః || మయూభ్రాః-కరైః, దశశ
 తానియేషాంతాని దశశతాని సహస్రమిత్యథః, లైషాం దలానాంభేదం విఘ
 టనం కౌతుకేన సంతాపేణాశుకృత్వా అభికులస్య గీతైర్గానైర్లాఽలితాం స
 త్కృతాం వజ్రజమేవాస్త్యవనం-గర్భగృహం, అధిశయానాం తత్త్రయసా
 మిత్యథః + అధిశేషే స్థానాంకర్తృత్వత్వం శ్రియమౌదరాత్పశ్యతీవెత్యత్యే
 ఖా కశ్చిత్కాంతః కాంతామివైకాంతగతామితిభావః || ౬౧ || —అదయమితి ||
 అహరాదౌ ప్రభాతే రాగవానుదయరాగవాః పుండరీకస్నేహవాంశ్చపి
 షడ్జ్వరశ్చిరగ్మః శశభరం-చంద్రం కరాగ్రే, రత్నగ్రే, హస్తాగ్రే, అద

పాండుం పుండరీకోదరేషు || ౬౨ || ప్రవికసతిచిరాయద్యోతితాశేషలోకేదశశత
తకరమూర్తావక్షణీనద్వితీయే । సితకరవపుషాసాలక్ష్యతేసంప్రతిద్యోర్విగ
లితకిరణైనవ్యంగితైకైక్షణేషు || ౬౩ || కుముదవనమపశ్రింతుమడుభోజషండంత్యజ
తి ముదముబూకః పీతిమాంశ్చకృవాకః । ఉదయమహిమరశ్మిర్యాతిశితాంశు

యం-నిర్దయం, సద్యోనిషీష్య ప్రణుద్య అద్భూత్ మెఘూల్ సుతం-స్రస్తం,
సవజలమివ పాండుం-శుభ్రం, కానినిర్యాసం, లావణ్యసారం, పుండరీకాణాం-
సితాబ్జానాముదరేషు భ్యస్తరేషు నితాస్తమవకిరతీవ-నిక్షిపతీషు, అత్య సూర్యోద
యే చస్త్రస్య కానిక్షయాతుండరీకాణాం తతాప్రిదుర్భావాచ్చ సూర్యశాచ
న్ద్రిమేవ కానిం పుండరీకస్నేహత్రేషు సింహుతీవత్యుత్పైఖా, యథా ద్విషం
తం ప్రపీద్య తదీయం వస్తుసారం సుహృదే ప్రయచ్ఛతి తద్వదితిభావః || ౬౨ ||
ప్రవికసతి|| ద్యోతితః-ప్రకాశితః, అశేషలోకాయనతస్త్విదశశతానియేషాం
తే దశశతాస్తేకరాయస్యాః సాదశశతకరాసహస్రకరాసామూర్తిర్యస్య తస్త్వి
దశశతకరమూర్తా-సూర్య, ద్వితీయేఅక్షణీ చక్షుషీవ చిరాయ ప్రవికసతిన
తి సమప్రశ్నసా ద్యారాకాశం స్త్రీచగమ్యతే, విగలితకిరణేన-నిష్ప్రకాశేన
సితకరం-శుభ్రకిరణం, వపుర్యస్యతేన సితకరవపుషా-చంద్రేణ, వ్యజ్జితం విక
తీకృతమేక క్షణమేకనేత్రం యస్యాస్యా వ్యజ్జితైకక్షణాకాణావలక్ష్యతే, అ
త్ర దివః కాణత్యమత్పైక్ష్యతే, తచ్చ కాణత్యమక్షిణ్వేనాధ్యవసితేననిష్ప్ర
కాశేన చంద్రేణేతి తత్ర + యేనాఙ్గవికారఇతిత్వతీయా || ౬౩ ||—కుముదే
తి || కుముదవనం అవగతాశ్రియస్య తదపశ్రి-విగతకోభం + హృస్వానపుంస
కఇతి హృస్వత్వం, అమృజషణ్డం శ్రిమల్-కొభాయక్రమ్, ఉలూకః
పెచకొముదం త్యజతి తస్య దివాభీతత్వాదితిభావః చక్రవాకః పీతిమూర్త
జనీనిరహితత్వాత్తస్యేతిభావః । అహిమరశ్మిరుష్ణాశుచదయంయాతి హిమాంశు
రిందురస్తమదన్యనంయాతి అస్తమిత్యన్యయం కథమేతదైషవన్యం తత్రాహ||
హతేతి || హతవిధిలిఖితానాం-దుష్టదైవచెష్టితానాం, విపాకః-పరిపాకః, తత్ర
త్యాగికర్తానురూపఫలదానప్రకారఇతియావత్, వివిత్కొ-వివిధః, నత్వైక
విధఇత్యర్థః, హీతివిస్తయే || ౧ || సామ్యేహాహిచవిస్తయేఇత్యమరః || వి
ధివిపాకపైవిత్క్రయల్-జగదైవచిత్రన్యవ్యజ్యతేఇతి కారణేన కాశ్యసమర్థన

రక్షిస్తంహతవిధిలలితానాంహివివిత్రోవిపాకః || ౬౪ || క్షణమతుహినధామ్నిప్రో
ష్యధూయఃపురస్తాదుపగతవతిపాణిగ్రాహవద్దిగ్విధూనామ్ | దుగ్రతతరముపయా
తిస్రంసమానాంశుకోసాపుషపతిరివసీచైఃపశ్చిమాంతైఃచంద్రః || ౬౫ || సృలయ
మఖిలతారాలాకమహ్నయసీత్వా శ్రియమనతిశయశ్రింస్సానురాగాందధానః |
గగనసలిలరాశింరాత్రికలృపసానై మధురిపురివభాస్వానేషవకోధశైతే || ౬౬ ||
కృతనకలజగద్విబోధోవధూతాంధకారోదయఃక్షపితకుముదతారకాశ్రింర్వియో-

హాపోథాన్తరన్యాసః || ౬౪ || —క్షణమితి || అతుహినధామ్ని-క్షణమౌశౌది
శౌవధ్యఇవెత్సువమితసమాసః, తాసాం దిగ్విధూనాం పాణిం గృహ్లాతితిపాణి
గ్రాహో నిజభర్తా తస్మిన్నివ పాణిగ్రాహవత్ + తత్రతస్యైవేతితత్రార్థే
వతిః క్షణంప్రోష్య-ప్రవాసంకృత్వా + ప్రపూర్వాద్విసధాతాఃక్వాసమా
సేనజ్ఞాప్రేక్ష్యోవ్యప్, వచిస్త్వపీత్యాదినానమ్ప్రసారణం, ధూయః-పునరపి,
పురస్తాత్పూర్వస్యాందిశి పురోమాగౌచోపగతవత్యా గతవతిసతి అసౌచంద్రః
ఉపవతిజాఽరణవ || ౬౫ || జౌరస్తూపవతిస్సమావిత్యమరః || స్రంసమానాంశుకో
గళద్రశ్శికః, శైషికః కప్రత్యయః, స్రస్తవస్త్రశ్చనక్ నీచైర్నమ్రస్సక్,
పశ్చిమానైః-పశ్చిమదికోక్తేన, కేనచిదవగద్వారేణ ద్రుతతరమపయాత్యపస
రతి యథాపూర్వద్వారేణ నిజవతావాగతే వశ్చాన్తాగౌణోపవతిరవసరతి త
ద్విదిత్యర్థః, ఉపమాలజ్కారః || ౬౫ || —ప్రలయమితి || అఖిలస్తారాలా
కోహాకర్ణవ తారానక్షత్రం తమఖిలతారాలాకమహ్నయ దాక్ ప్రలయం
క్షయంసీత్వా, అతఃపవ యతోనాస్త్యతిశయస్సాఅనతిశయా సర్వాతిశాయినీశ్శి
ర్హహిమాయన్యసోనతిశయశ్రిః సానురాగాముదయరాగవతీం శ్రియంశౌభా
మన్యత్ర సానురాగామనురాగవతీం శ్రియం రమాంచ దధానః, ఏషభాస్వా
నేకోమధురిపురివృద్ధిర రాత్రిః కలృపసానం-కలృప్తవన, తస్మిన్ రాత్రి
కలృపసానే గగనం సలిలరాశిరివ తం గగనసలిలరాశిమధిశైతేధిస్థతి అత్ర
మధురిపురివేతి వాక్యగతోపమైవ సమాసగతోపమానాం ప్రసాధికేతి సర్వ
త్ప్రవమితసమాసా శ్రయణమెవోచితమ్ || ౬౬ || —కృతేతి || కృతనకలజగ
ద్విబోధః-కృతాఖిలలాక ప్రబోధః, అవధూతోవిక్షిప్తాన్ధకారసౌందర్యముజ్జ్వ
ల్మణంయేనసోవధూతాన్ధకారోదయఇతిమహాగుణోక్తిః-దోషమహాక్షపితానా

గంధయోకామినః । బహుతరగుణదశేనాదభ్యుపైతాల్పదోషః కృతీతవచద
కరోతుసుప్రాతమహ్నమయంనాయకః ॥౨॥ *****

ఇతిశ్రీమాఘకృతా శిశుపాలవధే మహాకావ్యే ప్రత్యూషవర్ణనంనామ

— శ్లోకదశస్సగఃశ్లో —

— అథ దాష్టదశసగ్గప్రస్థానవర్ణనమ్ —

ఇత్థంరథాశ్వేభనిషాదినాంప్రగగణోన్మపాణామథతారణాద్భహిః ।

ప్రస్థానకాలక్షమవేషకల్పనాకృతక్షణక్షేపముదైక్షతాచ్యుతమ్ ॥౧॥

శితాశమువానాం-తారకాణంచ, త్రిర్యేనసఃకామినః ప్రీపుంసాన్వియోగంస
యోక్తప్రాసయోక్తథాపి బహుతరగుణస్యపూర్వోక్తమహాగుణస్యదర్శనాదభ్యు
పైతాల్పదోషః పూర్వోక్తవచ యస్యసః *ఏకాహిదోషా గు
ణసన్నిపాతేనిమజ్జతీందాకిరణేషి వాఙ్మ ఇతి న్యాయాదితిభావః, అతఏవ కృతీ
కృతాభోయమహ్నం నాయకః ప్రభుః సూర్యః షేవరవ కామదతవసుప్రా
తం-సుప్రభాతంకరోతు + ఆశిషిలిక్ష్ణోటావిత్వాశీరథేలోట్, శోభనం ప్రా
తరసేతిసుప్రాతః శోభనప్రభాతవానుశ్యతే + సుప్రాతసుశ్వేత్వాదినా
బహువ్రీహవచ్ ప్రత్యయాంతానిపాతితః, అత్ర భావప్రధానానిదేశః, తవ
సుప్రాతం-సుప్రభాతత్వంకరోత్విత్యర్థః, మహామాలిన్వృత్తమేతల్ *య
చిహనయుగలంతతావదరేప్తైర్హహామాలినీతిలక్షణాల్ ॥ ౨ ॥ *****

ఇతి త్రిపదవాక్యప్రమాణపారావారపారీణ త్రిమహాపాధ్యాయ

కోలచలమల్లినాథసూరివిరచితే శిశుపాలవధాఖ్యమహాకావ్యవ్యాఖ్యానే

సర్వంకషాఖ్యానే ప్రభాతవర్ణనంనామ ఏకాదశస్సగః

ఏవం ప్రభాతం వర్ణయిత్వా భగవతః ప్రాభాతికప్రస్థానవర్ణనాయ
ప్రకమతే ॥ ఇత్థమితి ॥ ఇత్థంధూలై పూర్వసగోక్తవిధేఇత్యర్థః, ప్రగ-
ప్రాతఃకారే-ని ॥ సాయంసాయేప్రగేప్రాతరిత్యవ్యయేషవ్యవహరః ॥ అథసూ
ర్యాదయానస్తరం రథాశ్వేభే నిషీదంతి రథాశ్వేభనిషాదినాం, రథేషు అశ్వ
భు ఇభేషుచష్టితానామిత్యర్థః, నృపాణాంగణః తారణాద్భగవద్భవనబాహ్య
ధ్వారాద్భహిః + అపరిబహిరంచవఃపశ్చ మ్యేతిపశ్చమీసమాసవిధానాల్

న్వక్షంసుపత్రం కనకోజ్వలద్యుతింజవేన నాగాజితవంతముచ్చతైః । ఆరుహ్య
తాక్ష్యేంసంభసీవభూతి లేయయావనుద్ధూతసుభేనసాధ్యనా ॥౨॥ హస్తస్థితాఖం

జ్ఞాపకాత్మజ్ఞమి ॥ ౧ ॥ తారణోస్త్రీబహిద్వాఽరమిత్యమరః ॥ ప్రస్తాపకా
ల-ప్రయాణకాలే, క్షమఉచితావేషః ఆకల్పః ॥ ౧ ॥ ఆకల్పవైషానేపథ్యమి
త్యమరః తస్యకల్పనయా సమ్పాదనేన కృతః క్షణక్షేపః-క్షణవిలమ్బో యేనత
మచ్యుతం-హరిముదైక్షత-ప్రతీక్షితవానిత్యథః ॥ అత్రాచ్యుతవిలమ్బస్యవి
శేషణగత్యా ప్రతీక్షణపాతుత్వాత్పదార్థపాతుకం కావ్యలింగమ్ ॥ అస్మిన్
సగే విషమపాదయోజాఽగతమిద్ద్రవంశావృత్తమ్ * స్యాదిద్ద్రవంశాతతజ్జే
రసంయుతైరితిలక్షణాత్ ॥ సమపాదయోస్తు జాగతమేవ వంశస్థస్యవృత్తమ్ * జ
తాతువంశస్థముదీరితంజరావితిలక్షణాత్ ॥ తదేవముభయమేలనాదుపజాతిభ
దోయః, అతీవ త్రిష్ణుభీద్ద్రవజోపేద్ద్రవజ్యాలక్షణానస్తరం * స్యాదిద్ద్రవ
జ్యాయదితౌజశాగః ఉపేద్ద్రవజ్యాలక్షణాస్తతాగా ॥ అనస్తరోదీరితలక్షణజ
పాదాయదీయాఉపజాతయస్తాత్మకౌవ్యక్తం ఇత్థంకిలాన్యాసవపి మిశ్రితాసు
వదన్తి జాతిస్విదమేవనామేతి ॥ ౧ ॥—స్వక్షమితి ॥ సహరిః కోభనాక్షశ్చ
క్రధారణదారుభేదోయస్య తంస్వక్షం ॥ ౧ ॥ స్యాదక్షశ్చక్రధారణఇతి వైజ
యన్తి ॥ అన్యత్రకోభనైన్ద్రీయం ॥ ౧ ॥ అథాక్షమిన్ద్రీయమిత్యమరః ॥ సుపత్రం
కోభనంపత్రంవాహనంయస్యతంస్వశ్యమిత్యర్థః ॥ అన్యత్ర సుపక్షం ॥ ౧ ॥ పత్రం
వాహనపక్షయోరిత్యమరః ॥ కనకాజ్వలద్యుతిం-కనకరచనావస్తం, అన్యత్ర క
నకవదుజ్వలద్యుతిం-కనకవణం, జవేన నాగా-సర్పా, జితవస్తం తతోధి
కవేగమిత్యథః ॥ అన్యత్ర నాగాస్తకమిత్యథః ॥ ఉచ్చైకేరున్నతం; తార్క్ష్యం
రథం గరుడంచ ॥ ౧ ॥ తాక్ష్యేసాన్యదశ్వకణాభ్య వృక్షైరధతరుంగయోః ॥
తాక్ష్యేం రసాంజనేతార్క్ష్యో గరుడగరుడాగ్రజైఇతివిశ్వః ఆరుహ్య నభసీవ
భూతలే అనుద్ధూతేనా ప్రతిఘాతేన సుఖః సుగమః తేనాధ్వనాయయాగరుడ
మారుహ్య నభసీన రథమారుహ్య భూతలవ్యప్రతిఘాతం యయా గరుడవదేవ
తద్రథస్యాపి సర్వత్రా ప్రతిఘాతగతితాన్విదిత్యథః, నాయంశ్లేషః, ప్రకృతా
ప్రకృతవాదేపి తాక్ష్యేమితివిశేష్యశేషాయోగాదన్యత్రా ప్రసంగాచ్చశ్లే
షసజ్ఞీకేయముపమా ॥ ౨ ॥—హస్తేతి ॥ అత్ర నృపవిశేషణానిశాక్షేణ్య

దితచక్రశాలినోద్విజేంద్రకాంతాశ్శ్చిత్రవక్షసశ్శ్చియా । సత్యామరక్తానరకస్యజి
ష్టవోగుణైర్నృపాశ్శాశ్శ్చేణుస్వయాసిమః ॥ 3 ॥ శుక్లేస్సతారైర్దుక్షలీకృతై
(స్థ)స్తుతైఃకుముద్వతీనాంకుముదాకరైరివ । పుష్పం ప్రయాణంచవియోగవేద
పి విభక్తివివరిణామేన యోజ్యాసి, హస్తస్థితైః అఖండితైశ్చక్రైశ్చక్రైశ్చరైశ్చ
భిః శాలస్తవతితథోక్తాః, అన్యత్ర చక్రం సుదర్శనం తచ్ఛాలిపం, ద్విజేష్టకా
న్తాః బాహ్యతాత్రమప్రియాః అన్యత్ర ద్విజేష్టకృష్ణైః తస్మాత్సమరాజానా
బాహ్యతాత్రాతి శ్చుతైః ॥ అతవవ ॥ 1 ॥ ద్విజరాజశ్శ్చశధరశ్చమరః ॥ తద్వత్కా
న్తం-సుద్ధరం, శ్రియా-శోభయా శ్రితవక్షసో వ్యాప్తారసాః, అన్యత్ర రమ
యాధిష్ఠి నారస్కంసత్యేనత్యవచనై అనురక్తాః అన్యత్ర సత్యానాం సత్యభా
మాయామనురక్తం, నరకస్య నిరయస్యజిష్టవః అన్యత్ర నరకాసురస్యజేతారం,
+ గ్లాజిష్టశ్చగ్నురితిగ్నుః ॥ 1 ॥ నరకోనిరయేదైత్యేణతివిశ్వః ॥ పవంభూ
తాన్యపా ఏవంభూతంశాశ్శ్చేణం గుణైర్వినియాదిభిషోతునా అన్వయాసిమః
అనుజన్తుః, గుణైః పూర్వైర్నరకామణ్య+యాలెలుణ్ణి శ్లేస్సెన్ యమర
మేతిసగాగమః సిచఇడాగమశ్చ । సిజభ్యసేతిశ్చేలుణ్ ॥ అత్ర శాశ్శ్చేణః
నృపాణాంచ ప్రకృతత్వాత్ శబ్దమాత్రసాధర్మాచ్చ కేవలప్రకృతవిషయః శ
బ్దశ్లేషః ॥ 3 ॥ — శుక్లైరితి ॥ శుక్లేః-శుభ్రైః, సతారైస్సర్జకైః సకణిశ్చే
శ్చ ముకుళీకృతైర్వహనసౌకర్యాయ సజ్జోచితైః, అన్యత్ర రాత్రివికాసి
త్వాత్ ముకులతాంసీతైః స్థుతైః దూప్తైః పటవన్నిరైరియావత్, కుముదా
కరైః-కుముదహృదైరివోపలక్షితం అన్యత్ర స్థుతైరివకుముదాకరైరుపలక్షితంవి
యోగవేదనయా-విరహవ్యధయా, విదూనాః-వరితప్తాః + లావదిభ్యిశ్చినిష్ఠాన
త్వం తానార్యోయస్త్రితత్రథోక్తం ద్వయోరపివియోగకాలత్యాదివిభావః+ న
ద్యుతీశ్చేతికప్ ॥ కుముదాన్యాసుసంతీతికుముద్వత్వః కుముదప్రాయాః భూ
మయః ॥ 1 ॥ కుముదాన్వక్కుముదప్రాయశ్చత్వరః ॥ క్షేరవిణ్యోవా ॥ 1 ॥
కుముద్వతీకైరవిణ్యామితివిశ్వః + కుముదనడవేతసేభ్యోద్వతుమితిద్వతుప్రత్య
యః ॥ మాదుపధాయాశ్చిమకారస్యవత్వం ॥ తాసాం కుముద్వతీనాం సమ్పద్ధి
పుష్పంప్రభాతం, పుష్పంప్రభాతంప్రత్యాషమిత్వభిధానచింతామణిః ॥ త
త్ కించిత్కరత్వాత్తత్సమ్పద్ధిత్వం ప్రయాణంచ సేనానామితిశేషః । తదాత్ర

నా విమానసారీకమహాత్మమంతవా || ౪ || ఉల్క్షిప్తగాత్రస్సవిడంబయస్స
భస్మముత్పత్తిష్యంతమగేంద్రముచ్చక్షేః | అకుచిత (హి) (పి) హనిరూపిత
కృమంక రణరారోహయతేనిషాదినమ్ || ౫ || స్తేష్విరంకృతాస్ఫలనలాలితాః పు
రిస్సుత త్తనూదశితలాఘవక్రియాః | వంకావలగ్నైకసవల్గపాణయస్సురం

ప్రికాలె సమముక్తరీత్యా అన్యోన్యసదృశమభూత్, పుష్పప్రయాణయోర్ద్వి
త్యేపి సముదాయవివక్షాయామభూదిత్యేకవచనం పుష్పం ప్రయాణంచ ద్వయ
మపి సమమభూదిత్యర్థః | అత్ర వణ్యతేషాం ప్రకృతస్య ప్రయాణస్యప్ర
కృతపుష్పసామ్యాక్తైరుపమాన్లైషసజ్జీతాః || ౪ ||—ఉల్క్షిప్తేతి|| ఉల్క్షిప్త
గాత్రేణస్మిత్పూర్వకాయః అతపవనభః ఖంప్రతి సముత్పత్తిష్యంతం ఉత్ప
తనోద్వక్తం అగ్రేంద్రం మహాద్రిం విడమ్పయస్సనుకుర్వన్నివేత్యత్యేకా, అ
భూతావమేతికేచిత్, ఉచ్చక్తైరున్నతః కరేణురీభః || ౫ || కరేణురీభ్యాం(స్త్రీ)
నేభేభ్యత్యమరః || అకుచితానమితః హిహః-గజాంఘ్రిః, ని || గజాంఘ్రివ
ర్వణోఃహిహతివిశ్వః || తత్ర నిరూపితక్రమం, కృతపాదన్యాసం నిషాది
నం-యంతారం, ఆరోహయతేస్త-స్వయమేవ సావిత్రన్యారోపయతేత్యర్థః |
+ రుహంగత్యర్థత్యాత్ గతిబుద్ధిత్యాదినా అణిక్తుర్నిషాదినః కర్తవ్యం, అ
త్ర కర్తృభిప్రాయేణిచశ్చేత్యాత్త నేపదే సిద్ధేపి ప్రయోగవైచిత్ర్యస్యాప్య
లజ్జారకత్వాదకర్తృభిప్రాయేపి శైరణాయత్కర్తృణాచేత్సక్త్రానాభ్యానేభ
త్యాత్తనైపదం అణిక్తురణః కరేణోరేవాత్రణ్యనై కర్తృత్వాత్తస్త్వేవచాథాన్
త్కర్తృత్వాదితి || నను యత్సగ్రహణమనన్యకర్తృత్వామిత్యుక్తం తేన కర్తృమా
త్ర నిషేధాత్సగ్రహం నిషాదినీ కర్తృత్వాత్తనైపదమ్, సత్యం, అన్యేషాం మతం త
త్ భావ్యకారస్యతు దర్శయతే భృత్యాన్ రాజేత్యదాహరణాదణిక్తుకర్తవ్య
తిరిక్తకర్తృణువ నిషేధోవివక్షితఇతి కైయటః, తదేతత్సమ్యగ్వివేచితమస్మాభిః
కి రాతాజ్ఞానీయటీకాయాం ఘంటావధే || ససంతందర్శయతేగతస్త్వయ్యత్యత్ర
స్వభావోక్తిరలజ్కారః || ౫ ||—స్తేష్విరమితి || తురగ్జీవోశ్చార్వరోహః పురః
పూర్వం, స్తేష్విరం మద్దంకృతం యదాస్ఫలనం పాణితలనాంగనంఘట్టనం తేన
లాలితాః త్యాజితాద్వేగానిత్యర్థః, అతపవ స్ఫురత్తనూ-కమ్పమానదే
హా, తురంగమానశ్వాన్ దర్శితం లాఘవం శ్రేఘ్రిం యానుతాః క్రియాః

గమానాదురుచున్తురంగిణి || ౬ || అహ్నయయావన్నచకారభూయసేనిపెదివా
నాననబంధమధ్యనే తిన్వోత్థితాస్తావదసహ్యరంహసోవిశృంఖలంశృంఖలకాఃప్ర
తస్థితే || ౭ || గండోజ్వలముజ్జ్వలనాభిచక్రయావిరాజమానాంనవయోదరశ్రి
యా | కశ్చిత్సుఖంప్రాప్తుమనాస్సుసారధీరథీయయోజావిధురాంవధూమివ ||

ఉత్పతనకమాణియేషాంతే వంకః-పల్యాణకోటిః || ౧ || వంకఃపల్యాణభాగస్యా
దితివిశ్వః || తత్రా వలగ్నః సక్రమికః ఏతేకః సవల్గాముఖరజ్జుసహితఃపాణిర్యే
షాంతేతథోక్తాస్సంతః ఆరుదుహురారూఢాః స్వధావాక్తిః || ౬ || — అహ్న
యేతి || నిపెదివానువద్యపవిష్టః నిషాదీతి శేషః + భాషాయాంసదవసశ్శువశతిక్వ
సుప్రత్యయః || భూయసే-దవీయతే, అధ్వనే భూయాంసమధ్వనం గంతుమి
త్యథః + క్రియాధౌపపదస్యేతిచతుర్థే, అహ్నయ ర్ఘుశితి || ౧ || ద్వా
కోర్ఘుశిత్వంజనాహ్నయేత్యమరః || యావదాననబంధం దూరాధ్వగమనోపయ
కమాననవిశేషం నచకారతావత్, తిన్వో-తిత్త్వం, ఉత్థితాః అసహ్యరంహసో దు
స్సహవేగాః, శృంఖలకాః కరభా ఉష్ట్రభేదాః || ౧ || కరభాస్సువ్యః శృంఖల
కాదారవైపాదబంధనైరిత్యమరః || విశృంఖలమనగేశంప్రతస్థితై-ప్రస్థితాః
+ సమప్రవిభ్యఃస్థిత్యాత్మనేవదం || ఏషాపి స్వధావాక్తిః || ౭ || — గం
డైః || సుఖమక్లిష్టంయథాతథా ప్రాప్తుం గంతుం మనోయస్యసః ప్రాప్తుమ
నాః అన్యత్ర సుఖమానందంలబ్ధుకామః + తుంకామమనసోరపీతి మకారలూ
పః || శౌభనసారథిగ్యస్యసఃసుసారథిః అన్యత్ర సుసహాయవాక్ కశ్చిత్కౌపి
రథీకామిచ గండైః చిహ్నైః ఉజ్జ్వలం అన్యత్ర కపోలాజ్జ్వలం || ౧ || గం
డఃకపోలచిహ్నచేతివిశ్వః || ఉజ్జ్వలనాభిర్బలమధ్యంయయోస్తే చక్రేరథాం
గే యస్యాస్తయోజ్వలనాభిచక్రయా అన్యత్రోజ్జ్వలం నాభిచక్రం నాభిమం
జలంయస్యాస్తమా || ౧ || నాభిఃప్రాణ్యంగకేతైత్రే చక్రాంతశ్చక్రవర్తికోరి
త్యుభయత్రాపివిశ్వః || నవయా ప్రత్యగ్రయా అల్లఉన్నతా అరాశ్చక్రశలా
కాః || ౧ || అరశ్చిఃస్మేరచక్రాంగళివిశ్వః || తేషాంశ్రియా అన్యత్ర ఉదరస్య
మధ్యస్య శ్రియా-కోభయా, విరాజమానాం విగతా భూరగ్రంయస్యాస్యా విధు
రా || ౧ || ధూఃస్త్రిక్లితేయానముఖమిత్యమరః + ఋక్పూర్ణారిత్యాదిసా
మానాంతః సానధవతీత్యవిధురా తాంసధురామిత్యథః, అన్యత్రావిధురామ

ఉత్తాతుమిచ్చౌ విధృతః పురో బలాన్నిధీయమానై భరణజయంత్రకై । అర్థోక్త
తాద్రావిరుర్భురస్వరః స్వనామని న్యేరవణస్సుటార్థతామ్ ॥ ౯ ॥ సన్యా
గృహీతోపి ధువన్విషాణయోర్యగంసశూక్తార్థవివర్తితత్రికః । గోణీంజనైస్త
నిధాతుముద్భృతా మనుక్షణంనోక్షతరఃప్రతీచ్ఛతి ॥ ౧౦ ॥ నానావిధావిష్కృ

వికలాం రథీం శకటీం + బహ్వదిభ్యశ్చైతివికల్పేనజీమ్ ॥ వధూమివయుయోజ
యోజయామాన, అత్రశబ్దమాత్రసాధర్మాత్సభుగాభంగపడమిశ్రణాదుభయగో
చరత్వాచ్చ ప్రకృతాప్రకృతగోచరశబ్దార్థశ్లేషః ॥ ౮ ॥ — ఉత్తాతుమితి ॥
ఉత్తాతుమిచ్చన్నుత్థాయగంతుమిచ్చన్నిత్యర్థః ॥ అతఏవ పురోగ్రే బలాద్వి
ధృతాగృహీతః రాతీతిరవణః ఉష్ణః + దశబ్దఇతిధాణాః చలనశబ్దార్థాః ద
కమకామ్యజతియచ్ ప్రత్యయః భావోపణాయయంత్రయాపెణనిర్మితభర
ణాజి-భారయత్రై, యంత్రకావనవనే గోణ్యాదానిధీయమాన-నిక్షిప్తమాణానతి
అధోఽగ్గతేనాతిభరాదర్థనిస్సృతేనోద్ధారణై స్వజగ్దపిచుమందాదిగ్రాసేన
విరుర్భురోవిషమః స్వరోయస్వసః స్వనామరవణసంజ్ఞాం స్సుటార్థతాం ని
న్యే రాతీతిరవణఇతిప్రత్యన్నం స్వనామయథార్థమకరోదిత్యర్థః, అత్రస్వ
సకరణపదార్థస్య విశేషణగత్యా నామ్నోన్వయార్థతాపాతుత్వాత్ పదార్థపా
తుకం కావ్యలింగం స్వభావోక్త్యాసంక్షిప్తతే ॥ ౯ ॥ — నన్యేతి ॥ సనిభవాన
స్యానాసికారజ్ఞః + శరీరావయవాచ్ఛేతి యత్, తస్యాం నాసికాప్రాతరజ్ఞా
గృహీతోపి ధృతోపి, విషాణయోర్యగం ధువన్-విభూన్వన్, శృంగద్వయైక
మ్యయన్ + ధువతేస్తాదాదికాల్లటశ్శత్రాదేశః, శూక్తార్థఇతి శబ్దానుకర
ణం, అమర్షజస్సశబ్దనిశ్వాసావా ॥ సశూక్తార్థయథాతథావివర్తితంత్రికం పృ
ష్ఠవంశాధరసంధిర్యన ॥ ౧౧ ॥ పృష్ఠవంశాధరేతికమిత్యమరః ॥ తనురుక్షాక్షత
రః అదమ్యుగః + వత్సైతాశ్వర్షభేద్యస్తనుత్పత్తిప్రరచ్ ప్రత్యయః ॥ జనేన
నిధాతుం పృష్ఠే నిక్షేప్తుమనుక్షణముద్భృతాం గోణీం నప్రతీచ్ఛతిస్త-నన్వీకృ
తవాన్, నిధాతుమవసరం నదత్తవానిత్యర్థః ॥ ౧౦ ॥ — నానైతి ॥ నానావి
ధమావిష్కృతాః సామజానాం గజానాం స్వరాః ధ్వనయోబృంహితానియన్త్రిక
సః ॥ ౧౧ ॥ మాతంగస్సామజాగజఇతినజ్జనః ॥ అన్యత్ర నానావిధమావిష్కృతాః
ఉచ్చారితాః సామజాః బృహద్రథంతరాదిసామోద్భవాః స్వరాః కృషాదయ

తసామజన్మరగిసహస్రవత్తాచపలైదురధ్యయః | గాంధర్వభూయిష్ఠతయాస-
మాసతాంససామవెదస్యదధౌబలాదధిః || ౧౦ || ప్రత్యన్యనాగంచలితస్త్రరావతా
నిరస్యకుంతందభతాన్యమంతశమ్ | మూధానమూధాన్వయితదంతమండలంఘ్ర-
వన్నరోధిద్విరదోనిషాదినా || ౧౧ || సంమూర్ఛదుచ్ఛృంఖలశంఖనిస్సవ-
నఃస్వనశప్రయాతేపటహస్యశాశ్శిణి | సత్వానినిన్యేనితరాం మహాంత్యపిష్య-

స్సస్త్రస్వరాః యస్త్రిన్సః సహస్రనత్తా-బహుభిర్తాక్షైః గచ్ఛన్ అన్యత్ర
సహస్రశాఖః సహస్రశాఖంసామేతివచనాత్, చపలైః అధీరైః దురధ్యయః—
దుర్గమః + ఇణశ్శిఖలప్రత్యయః || అన్యత్ర శక్యాధ్యయనః ఇణశ్శిఖలప్రత్యయః
గాంధర్వాః అశ్వాః తత్త-ర్తగాంధర్వం ప్రాణిరజతాదిత్వాదభక్తవ్రత్యయః || ని ||
వాజివాహుర్వగాంధర్వైత్యమరః || అన్యత్ర గాంధర్వా దిన్యగాయకాః తత్త-ర్త-
గాంధర్వ-గానమిత్యధః || తైర్భూయిష్ఠతయా-తతాప్రిచుర్యణ, ఉపలక్షితః ||
ని || అంతరాధవనత్వేన్యేగాంధర్వదైవగాయనఇత్యమరః || ఈదృశః సబలాద-
ధిః సేనాసముదగః సామవెదస్య సమాసతాందధౌ తత్సమోఽభూదిత్యధః సా-
మవెదోపి బహుధావిష్కృతబృహద్రథంలేరాదిసామోఽథితన్వరః, సహస్రశాఖ-
తావత్సహస్రనత్తా గాంధర్వగానబహులత్వాచ్చపలమతిభిరభ్యేతుమశక్యఇత్య-
ధః || అత్రైకనాశావలంబిన్యాయేన ఏకశబ్దాదనేకార్థాభిధానాదథశ్లేషఉ-
భయవిషయః || ౧౦ || — ప్రతీతి || అన్యనాగం ప్రతి-అన్యగజం ప్రతి, చలితః
యోద్ధం ప్రస్థితః, ద్విరదః-గజః, కుంతమతి ప్రహారాన్నివృత్తస్తేశిత్యంతంకుశం
నిరసాన్యమంతశందభతా త్వరావతా-వెగవతా, నిషాదినా-యంత్రా, ఊ-
ర్ధ్వాంతమంతకుశాఘాతన్యధయా ఉపరిప్రసారితం దంతమండలం విషాణవల-
యంయస్త్రిన్స మణితద్యథాతథా మూధానం ధువక్-కంపయక్ + ధువలైస్తా-
చాదికాల్లటశ్శత్రా దేశః || కథంచిదరోధిదద్ధః + రుధ్ధశిర్తణిలుజ్ అత్రాపి
ద్విరదనిషాదవి శేషణద్వాపరా కాన్యలింగన్వభావోక్త్యైస్సంకరస్సుగమః || ౧౧ ||
— సంమూర్ఛదితి || శాశ్శిణి-కృష్ణ, ప్రయాతే-ప్రచలితై, యాతుమువక్యాం-
తేసతి సంమూర్ఛన్నుచ్చాయంగచ్ఛక్ ప్రచురీభవక్ + మూర్ఛామోహన-
ముచ్చాయయోరితి ధాతోర్లటశ్శత్రా || ఉచ్ఛృంఖలలోఽనగళః శంఖానాం-
హం చజన్యాదీనాం, స్వనిన్యాస్త్రిన్సః పటహస్య స్వనః ద్వయానాముభయేషా-

ధాంద్వయానా మపి మెదిసిభృతామ్ || ౧౩ || కాలేయకక్షోదవిలేశశ్శ్రియం ది
 శద్దిశాముల్లసదంశుమద్వ్యతి ఖాతంఖురైముద్గభుజాంబివప్రథాగిరెరథఃకాఞ్చ
 నభూమిజంరజః || ౧౪ || మంద్రైగ్జానాంరథమండలన్వనేర్నిజహ్నువేతా
 దృశమేవబృంహితమ్ | తారైబాధూవేపరభాగలాభతఃపరిస్సుటేసేషుతురంగః
 మపి మెదిసిభృతాం-రాజ్ఞాం; పర్వతానాంచ సంబంధీని మహాంత్యపిధీరాణ్యపి
 సశాన్విని బలానిభూతానిచ నితరాం వ్యధానిన్యే నినాయ కృష్ణస్య పటహశ్శ్రి
 వణాద్రాజ్ఞాం బలాన్యభిభవశంకయా వ్యధితాన్యానా తథాగిరిస్థితాస్సింహాద
 యోజంతవశ్చ కిమిదమితి నసాధ్వసాఅనన్నిత్యథః || ౧౫ || వ్యవసాయేన్వభావ
 చవిశాచాదాగుణబలే || ద్రవ్యాత్తథావయోజ్ఞేన సత్వప్రాణామణితవ్యి
 తిశాశ్వతః + నీవహ్యాహారతెచ్చేతివచనాన్నయలెద్వికర్తృకత్వం || అత్రవ్య
 కృతపటహాధ్వనివణనేన మెదిసిభృతాం ద్వయానాం ప్రకృతానామేవవ్యధా
 నయనసాధర్మాదౌపమ్యస్య గమ్యతాయాం కెవలప్రకృతగోచరాశుల్యయోగి
 తాశ్లేషప్రతిభోత్థాపితా || ౧౬ || — కాలేయకతి || దిశాంకాలయకక్షోదవిలే
 వనశ్శ్రియం కుంకుమచూణాచర్చనకౌభాం || ౧౭ || కుంకుమం ఘృస్మణాచుణ్యం
 ప్రోక్తంలూహితచందనం | కాశ్మీరజంచవిద్యద్భిఃకాలయంజంగలంస్తృటమితి
 హాలాయథః || దిశల్-దడల్, ఉల్లసంతీ-స్ఫురంతి, అశుమద్వ్యతిరక్త ప్రభా
 యస్తికతల్ ముద్గభుజాం-అశ్వానాం, ఖురైః-శ్పైః || ౧౮ || శఫక్లిబే ఖురఃపు
 మానిత్యమరః || ఖాతం-విదారితం, గిరః-రైవతకాద్యే, అథః యా కాంచన
 భూమిః తజ్జం రజఃవివప్రథే-వినసార, ఏతేన భగవాన్త్రైవతకాదవతీణాఇ
 త్యుక్తం || అత్ర రజసః కాంచనభూమిజల్యేన కుంకుమవిలెవనత్రిసదృశత్రింజ
 నకత్వాత్కావ్యలింగసంకీర్ణానిదర్శనా || ౧౯ || — మంద్రైగ్జాని || మంద్రైః—
 గంభీరైః, || ౨౦ || మంద్రస్తుగంభీరఇత్యమరః || రథమండలన్వనే-రథాఘధ్వని
 భిః, తాదృశం మంద్రమేవ గజానాం బృంహితం-బృంహణం || + నపునక
 భావేక్తః || నిజహ్నువే - తిరస్కృతం, గజధ్వనిరెకరూపత్వేన రథశబ్దానమ్
 వృథగశాపీత్యథః అతేవ సామాన్యాలంకారః సామాన్యంగుణసామ్యేన
 యత్ర వస్త్యంతరైకతేలిలక్షణాల్ || + హ్నుత్ అవసయనఇతిధాతౌ నిపు
 రావత్కర్తృణిబ్ || కుహ్యాశ్చురిత్యభ్యాసహకారస్యజకారః || తారైరతువైష్ణ

మోక్షిణైః ॥౧౫॥ అన్వేతుకామోఽనమతాంకుశగ్రహస్తిరోగతంసాంకుశముద్వీ
 హకశిరః । స్థూలొచ్చయేనాగమదంతికాగతాం గజోగ్రయాతాగ్రకరఃకరణు
 కామ్ ॥౧౬॥ యాంతోస్పృశంతశ్చరణైరివాననింజవాత్ప్రకీర్ణైరభితప్రకీర్ణ
 కైః । అద్యాపిసేనాతురగాస్సవిస్తయైరలూనపక్షాఇతిమేనిరజనైః ॥ ౧౭ ॥
 ఋక్షీదధానైరవతత్సకంధరా శ్చలవచూడాకలఘఘుకారవైః । ధూమి
 ర్దంద్రస్వరవిలక్షణైః ॥ ౧౮ ॥ తారోత్సుచ్చైరిత్యమరః ॥ తురంగపేక్షిలైరశ్వ
 నిస్వనైః ॥ ౧౯ ॥ పేషాపేషాచనిస్వరఇత్యమరః ॥ తెషుమంద్రధ్వనిమా
 పరభాగలాభతః వైసాదృశ్యేనాత్కషలాభాత్ పరిస్ఫుటైః వ్యక్తరూపేదేషు
 బధూవే భూతంతారత్వాదనభిభూతమశ్రోయైతత్సర్గః ॥ అతఏవాతద్భూతం
 కారః * సతిపాతావతద్యూపసీకారస్సాన్వితతద్గుణఇతిసామాన్యలక్షణాత్ సా
 మాన్యతద్గుణయోస్సంస్పృష్టిః భూవాభావేనైవ ॥ ౧౫ ॥—అన్వేతుకామఇతి ॥
 అంతికాగతాం-దైవాత్ప్రమేషాగతాం, కరణమేషకరణకాం కరిణీం ॥ ౧౬ ॥ క
 రుణురిభ్యాం(స్త్రీ)నైభఇత్యమరః ॥ అన్వేతుకామః-అనుగతుకామః; తుంకా
 మమనసోఽపీతిమకారలోపః ॥ అతఏవ అవశుతః-అవధూతః, అంకుశగ్రహః-అ
 జ్కుశాధానంయేనసః, సాంకుశం తిరోగతం అంకుశాకషణేన తిర్యగ్భూ
 తం, శిరోమస్తకం ఉద్వహక అగ్రయాతాగ్రకరః కరిణీగ్రహణాయ వురఃప్ర
 నృతాగ్రహస్తః గజః స్థూలొచ్చయేన గతివిశేషేణాగమత్ జగామ ॥ ౧౭ ॥ స్థూ
 లొచ్చయస్తవసాకల్యేగజానాంమధ్యమేగలైఇత్యమరః ॥ గజమధ్యగతా స్థూ
 లొచ్చయస్సాకల్యపుంజయోరితిరత్నప్రకాశశ్చ ॥ స్వభావోక్తిః ॥ ౧౮ ॥—
 యాంతఇతి । జవాద్యేగాచ్చరణైరవనీమస్పృశంతపవయాంతః ధావస్తః, అభి
 తప్రకీర్ణైరుభయతః ప్రస్ఫుటైః, ప్రకీర్ణైశ్చాచమరైః, ఉపలక్షితాః ॥ ౧౯ ॥
 చామరంతుప్రకీర్ణకమిత్యమరః ॥ సేనాతురగాః చామరైః కంఠభూషణచా
 మరైశ్చాతుభిరద్యాపిలూనపక్షా-అచ్చిన్నపక్షాఇతిసవిస్తయైజనైరైనిర
 ప్రతర్కితా ఉత్ప్రేక్షితాఇతియావత్ ॥ పురాకిలశాస్సపక్షాస్సరైశ్చిన్నపక్షా
 ఇత్యగమఃఅతఏవవాజినఇతి ప్రసిద్ధిః ॥ అత్రపాగ్భవప్రస్ఫుతచామరయోగనిమిత్తై
 యమశ్వానాం సవక్షతోవత్ప్రేక్షాసాచస్తూర్వత్ప్రేక్షాసాపేక్షేతిసజాతియసం
 కరః ॥ ౧౭ ॥ ఋక్షీదరితి ॥ కంధరా-గ్రీవాః ॥ ౧౮ ॥ గ్రీవాయాంశిరోధిః కంధరైః పీత్యమరః
 ఋక్షీదరవక్త్రా అవతత్సాస్వాభావిక్యపివక్త్రాయథాపైతితథాప్రసార్వదధా

మౌఘాత్యవ్యవిలంబితక్రమం కృమేలకైస్తత్ క్షణమేవచిచ్ఛదే॥ ౧౮ ॥ తూణా
 ప్రణేత్రాకృతనాదముచ్చక్తేః పృచ్ఛోదితంవెసరయ్య క్రమభస్విని । ఆ త్రియనెమిః
 త్తసాంద్యమేదిసీరజశ్చయా క్యాంతిభయాదివాద్యవత్ ॥ ౧౯ ॥ వ్యావృత్తవక్త్రైరఖిః
 లైశ్చమూచరైస్రజజ్జిరైవక్షణమీక్షితాననాః । వల్లదరీయః కుచకంపకః కుచకం
 నైః చలావచూడాః-చంచలకణచామరాః, లెచతే ఆకులఘుఘురస్వరాశ్చ
 త్రైః కృమేళకైరుష్టైః ॥ ౨౦ ॥ ఉష్ప్రక్రమేళకమయమహంగాఇత్యమరః ॥ మః
 హతీ దవీయస్యపి ధూమిరభ్యదేశః అవిలమ్బితక్రమం క్రమః పదక్షేపః ద్యౌః
 తపాదక్షేపయథాతథా తత్ క్షణమేవ తస్మిన్నైవక్షణే అత్యంతసయోగే ద్వితి
 యా ॥ చిచ్ఛదే-క్షుణ్ణాః, కర్తణిలిట్, మహంతమధ్వానం క్షణాచ్ఛాణాయం
 తోజగ్గురుప్రాగ్భ్యధః స్వధావౌక్తిః ॥ చలావచూడాః కలఘుఘురారవైరి
 తిపాతే చలావచూడాశ్చలితకంఠభూషణాః కంఠరావిశేషణమిదం । శిరశ్శిఖా
 భూషణైః చూడేతియాదవః । చలితశిరసఇతివా । ఘుఘురాక్షుద్రఘంటీన్యా
 దితిశోకః ॥ చిచ్ఛదే-అతిక్యాంతైతికన్వదితౌపరః ॥ ౧౮ ॥—తూణామితి ॥ అధ్వ
 ని ప్రణేత్రా సారథినా ఉచ్చక్తైస్తారం కృతనాదం త్రాసాథం కృతారవం
 యథాతథా తూణాం-శీఘ్రం, ప్రచ్ఛోదితం-ప్రీతితం, వెగేనసరంతితివెసరాః
 గదభేనాశ్వాయాముత్సన్నాః అశ్వతరాఖ్యాభారవహః పశుశేషాః పృష్ఠోద
 రాదిత్వాత్సముః తద్యుక్తం శకటం వేసరయ్యక్రమిహోచ్యతే తత్ కర్తృ ఆ
 త్తీయేయే నెమిచక్రధారే ॥ ౨౦ ॥ చక్రధారాప్రధిర్నైమిరిత్యమరః ॥ తా
 భ్యాంక్షతః ఉద్ధతః సాంద్రశ్చయఃమేదిసీ రజసాంచయస్సమూహః తస్యాక్యాం
 తెరాక్రమణాత్ భయాదివ అద్రవత్ అధానదితివేగాతిశయోక్తిః వేతూ
 ల్పైశ్చ ॥ ౧౯ ॥ వ్యావృత్తైః ॥ వృజద్భిరగ్రగచ్ఛద్భిరేవ నతుత్పద్భిః కంచు
 కిభయాదితిభావః అతపవ వ్యావృత్తవక్త్రైః-వరామర్చిత్తముఖైః, అఖిలైఃచమూ
 చరైః సేనాచరపురుషైః + చరెష్టక్షణమీక్షితాననాః సతు చిరంతావలైవ తా
 సాం దృష్టిపథాత్పవత్రైతిభావః, తురంగానధిరోహంతీతి తురంగాధిపహః అ
 శ్వాధిరూధాః + అన్యేభ్యోపిదృశ్యతఇతికీర్తిత్ ॥ అవరోధః ఆసామస్తీత్యవరోధి
 కాః-అంతఃపురస్త్రియః + అతఇననావితికవత్ప్రయః ॥ వల్లతాః తురంగ
 వల్లనాదుల్లతాః గరియసాః మహాత్తరయోః కుచయోః కంఠవ్యః చలః + స

యయస్సురంగాధిరుహోవరోధికాః ॥ ౨౦ ॥ పాదైః పురుకూబరిశాం విచారి
తాః పృథామమాక్రాంతతలాస్తతాగజైః । భగ్నోన్నతానంతరపూరితానశాబధు
భువనః కృష్టసమీకృతాశ్చ ॥ ౨౧ ॥ దుద్ధాంతముల్లుత్పనిరస్తసాదినంసహసహ
శారమలూకయజ్జనః । పల్యాణతస్త్రస్తమరోవిలమ్బినస్తరంగమంప్రద్యుతమే
కయాదిశా ॥ ౨౨ ॥ భూభృద్భిరప్యస్థలితాఃఖలున్నతైరపహ్నువానానరోఃపృథూ
రపి । అన్వభాసంతజ్జేవపరంత్రిమాగ్గా యయానసంత్రైః పథిభిశ్చమూఠ
మికంపీత్యాదినారప్రత్యయః ॥ కంఠకః కూర్వాసకోయస్త్రికార్తణితన్యథాత
థా యయః స్వభావోక్తిః ॥ ౨౩ ॥ పాదైరితి ॥ కూబరి-యగధారోదాతు
విశేషః ॥ ౨౪ ॥ కూబరస్తుయుగంధరత్నమరః ॥ సవమామస్తీతికూబరిశాం రథా
నాంపాదైశ్చక్రేః పురు పూర్వంవిచారితాః తతారథనేమివిచారణానంతరం
గజైః ప్రకామంపర్యాప్తమాక్రాంతతలాః పాదవిక్షిప్తపరిభాగాః అతఏవపథ
గ్నావిచారితా యేఉన్నతా ఉత్తానాః, అనంతరాః సన్నిహితభాగాః తైఃపూ
రితా ఆరోపితా ఆసతానిమ్నభాగాయాసాంతాః తథోక్తాః భువన కృష్టసమీకృ
తాః పూర్వం కృష్టా హలిభిః హలిభిన్నాః అనంతరం బీజావపనాథాం సమీ
కృతాశ్చపథుః శుశుభిరే ॥ ౨౫ ॥ — దుదాంతమితి ॥ దుదాంతమశ్వి
తం అతఏవ ఉల్లుత్పనిరస్తః పాతితః సాదీయంతాయేనతం కించ ఉరోలమ్బు
నః ఉత్పతనత్తోభేనప్యప్రాద్విస్రన్య ఉరసిలమ్బమానాత్ పల్యాణతః-పల్యయ
నాత్, త్రస్తం-భీతం, అతఏవ ఏకయా అన్యయాదిశా మాగాంతరేజేత్సర్గః ॥
౨౬ ॥ ఏకేముఖ్యాన్యకపలాశ్చత్నమరః ॥ ప్రద్యుతం-పలయితం, తురంగమంజ
నః సహసహశారం హసహశారాభ్యాం సహితంయథాతథాకలూకయత్ । స్వ
భావోక్తిరలంకారః ॥ ౨౭ ॥ భూభృద్భిరితి ॥ ఉన్నతైరపి భూభృద్భిఃభూధరై
ర్భూప్రేక్షాస్థలితా అప్రతిహతాః పృథూర్తహతీరపి సరితోయమునాప్రభృ
తీర్నదీరపహ్నువానాన్సమీమాన్ చాచదయంతీ త్రిభిర్దాగైగ్చక్రతీతిత్రి
మాగ్గా గంగా పరమత్యంతమన్వథా అనుగతార్థానంజ్ఞాత్రిమాగ్గేతినా
మధేయంయస్యాః ప్రేవఖలుత్రిభిరేవమాగైర్యయా నచతుర్థేనేత్యభాః అ
సౌచమూరసంత్రైః పథిభిర్యయా అతో గంగాయాఅవ్యధికాచమూరితిభావః
అతఏవ వ్యతిరేకాలజ్కారః * భేదప్రధానంసాధర్మముపమానోపమేయ

సా || ౨౩ || తస్మాన్మహాసన్నక రేణహత్కృతాన్నియంతరివ్యాకులము క్తరజ్జుకే
క్షిప్తావరోధాంగసముత్పదేనగాంధిలంఘ్యలఘ్వీకరభౌబభంజతుః || ౨౪ || సగ
స్తాంగసంధావిగతాక్షపాటపేరుజానికామంవికలీకృతైరథే | అపైనతత్త్వాభిషజే
వతలేక్షణంప్రచక్రమేలంఘనపూర్వకః క్రమః || ౨౫ || ధూర్భంగసంక్షోభవి
దారితోష్టికాగల న్నధస్తావితదూగవ త్తన | స్థాణానిషంగిణ్యనసిక్షణంపు

యోః || అధికాన్యలృత్వకథనాద్యన్యతిరెకస్సఉద్యతఇతిలక్షణాల్ || ౨౬ || —||

త్రస్తావితి || సమాసస్వస్య-ప్రత్యాసస్వస్య, కరణోరిభన్య హత్కృతాచూఢ
త్కారాల్ త్రస్తాకరభౌ వేసరా || ౨౭ || కరభోవనరేపుప్రేఇతినజ్జనః || ౨౮ || ని
యంతరి-సారథౌ, వ్యాకులం-స్యగ్రియథాతథా ము క్తరజ్జుకే-శ్వీకృతప్రసా
నతి, క్షిప్తాః-పాతితాః, అవరోధాంగనాయస్తికర్మణితద్యథాతథా ఉత్పదేనా
వధేన + ఋక్పూరిత్యాదినాసమాసాంతః || గాం ధూమిం, విలంఘ్యదూరమ
తీత్య లఘ్వీం రథవిశేషం || ౨౯ || లఘ్వీలాఘవయ్యుక్తాయాం ప్రభేదేన్యందనస్యచే
తి హ్రయః || బభంజతుః-భగ్నవంతౌ, అత్ర త్రానస్య విశేషణగత్యా భంజ
నహేతుత్వాత్పదార్థహేతుకం కావ్యలింగం స్వభావోక్త్యానుకీర్యతే || ౩౦ ||

—సప్తేతి || సగస్తా-విల్లిప్తా, అంగయోరథాంగయోః, అంగానాం కరచరణౌ
దీనాంచ, సంధయో-సంధిభాగాయస్యతస్మిక్, విగతమక్షస్య చక్కారకౌష్ఠ
స్యఅక్షాణామింద్రియాణాంచ పాటవం సామర్థ్యంయస్యతస్మిక్, రథే-న్యంద
నే, శరీరేచ || ౩౧ || రథసన్న్యత్యందనేకాయఇతివిశ్వః || దుజాభంగన రోగేణ
చ నికామం వికలీకృతై-దుర్బలీకృతైసతి, అప్తేనహితేన తత్త్వావర్ధకినా అపైనభి
షజా-వైద్యైసేన || ౩౨ || భిషక్త్రేద్యశ్చికిత్సకఇతి తత్త్వావర్ధకోస్తవప్రైతి చామ
రః || తలే క్షణం తస్మిన్నైవక్షణే, అత్యంతసంయోగేద్వితీయా, లంఘనం-పాదే
నాక్రమణం, ఉపవాసశ్చ || ౩౩ || లంఘనంతూపవాసేస్యార్థమనైష్లవనేపిచైతి
విశ్వః || తత్పూర్వకః క్రమోవిధిః ప్రచక్రమే-ప్రకృంతః, ప్రాయేణజ్య
రాదివిచిత్యామాలంఘనపూర్వకత్వాదితిభావః శ్లేషాలంకారః || ౩౪ || —ధూ
రితి || స్థాణాకిలే || ౩౫ || స్థాణాకిలేష్టిరహరేఇతివిశ్వః || నిషంగిణ్యక్తే అనసి
కకటే || ౩౬ || క్లిషేనశ్శకటాస్త్రీస్యాదిత్యవరః || ధురోక్షస్వభంగన యో షం
క్షోభోవివర్యాః తేనవిదారితా-భిన్నా, యాఉష్ణికామృత్తయం మద్యభాం

రఃశుగోచలాభాయకృతవ్యయోవణిక్ || ౨౬ || భేరిభిరామృష్టమహాగుహాముఖా
 భ్వజంశుకైస్తజితకందలీదళః | ఉత్తుంగమాతంగజితాలఘూపలాబైస్సవ
 శ్చాల్ క్రియతే స్తథూధరః || ౨౭ || వన్యేభదానానిలగంధమధరాక్షణంత
 రుచ్చేదవినిదితక్రూరః | న్యాళద్విపాయంతృభిరున్దద్వివఃకథంచిదారాదపథేన

ఉం || సి || ఉష్ణికామృత్రికాభాండభేదకరభయోపిశీలివిశ్వః || తతోగలతాన
 వతా, మధునా-మద్యేన, స్థావితం. సిక్తం, మారవత్క-ద్విర్రాధాన్, యేన త
 స్త్రి తథానతివు(రా)రిస్తూర్వంలాభాయకృతవ్యయః పణిక్ క్రయవిక్రయకః
 ఉణంశుకోద అత్ర మధుసావధనవ్యయయోః విశేషణగత్యాశోకపాతుత్వా
 త్కావ్యలింగభేదః || కృతక్రయఇతిపాతే కృతః క్రయః క్రయణం యేననః
 || ౨౬ || —భేరిభిరితి || భేరిభిరామృష్టాని నిందితాని మహాంతి గుహాముఖా
 ని యస్యసః భేరియాంకారభత్వితనితాంతవాత్యా ముఖరమహాగుహాద్వారఇ
 త్యథః + క్రోశలైకర్తణిక్తః | ప్రశ్చేత్వాదినాషత్వేష్టుత్వం || ముహుర్భవ
 జంశుకైస్తజితానిభత్వితాని కందలీదలాని రంభా(గుల్మ)పత్రాణి యస్యసః
 ఉత్తుంగైః మాతంగైః జితాః అలఘూపలాః-స్థూలపాషాణాయస్యసః భూధరో
 రైవతకాద్రిః, బలైః-స్త్రీస్త్రీః, పశ్చాత్ క్రియతేస్త-పశ్చాత్కృతః, నవ్యయం
 దూర్గమనేన పృథతః కృతఇత్యథః, ఉక్తవిశేషణమహిమ్నా అధరికృతఇతిచ
 ప్రతీయతే + లట్ స్తేఇతిభూతాథేలట్ || అత్ర పశ్చాత్కరణస్యామృష్టా
 దిపదార్థపాతుకత్వాత్కావ్యలింగం | తచ్ఛక్తప్రతీయమానాభేదాభ్యవ
 సాయాదితిశ్లేషమూలాతిశయోక్తిసంకీర్ణమ్ || తేన బలానాం భూధరౌపమ్యంగ
 మ్యతఇత్యలంకారేణాలంకారభవనిః || ౨౭ || —వన్యేతి || వన్యేభదానానిలగంధేన-
 వనగజమదమారుతగంధాఘ్రాణేన, మధరా-క్రోధాంధ్యాద్దుర్గహః అతపీవ
 ఉణం తరుచ్చేదేన వినోదితక్రూరః, ప్రతిగజాసన్నిధానెపి వృక్షాణాం భంగే
 నాపనితక్రోధాః ఉన్దద్వివౌత్యంతమదశీలాః + అలంకృత్యాదినాఇష్టుత్ ||
 వ్యాలద్విపాః-దుష్టగజాః, యంతృభిరాధోరణైః కథంచిదారాల్ దూరాదవ
 థేనామోక్షణ + పథోవిభాషేతినిషేధవికల్పాల్ ఋక్పరిత్యాదినా సమా
 సారితః || అవధంనపుంసకమితి నపుంసకత్వం నిన్విర-నీతాః, అత్రాపి ద్విపవి
 శేషణానాం తదవసయనపాతుత్వాత్కావ్యలింగంసత్స్వభావోక్త్యా సంకీర్త్యతే ||

నిన్దిరే || ౨౮ || తైరైవజయంతీవనరాజరాజభిగిరిప్రతిచ్ఛంబ మహామతంగ
జైః | బహువిధిఃప్రసవజ్జనతానదీశతైర్భువోబలైరంతరయాంబభూవిరే || ౨౯ ||
తస్థేముమాతంహరిణీ విలాచనైఃసదృశి దృష్టానయనాని యోషితామ్ |
మత్వాధనత్రాసమనేకవిభ్రమక్రియావికారాణిమృగైఃపలాయిత || ౩౦ || ని
మ్నానిమఃఖాదవతీర్యసాదిభిస్సయత్నమాకృష్టకశాశ్వనేశ్వనైః | ఉత్తైరుపత్రాల
తైరితి || వైజయంత్యః-పతాకాస్తావనరాజయజ్ఞవ తాభీరాజంతీతితథోక్తైః గిరి
ణాం ప్రతిచ్ఛండాః-ప్రతినిధయస్తత్సదృశాశ్చత్యధః, ఏతస్మాదేవ స్పష్టోప
మానింగాదన్యత్రాప్యవమితసమాసాశ్చయణం తే మహామతంగజాయేషుతైః
జనతాః-జనసమూహస్తానద్యజ్ఞవ తాసాంశతాని ప్రసర్పంతి-ప్రవహంతి, యేషు
తైఃప్రథోక్తైః తైర్బలైః-నేనేర్బహువిధ-బహవః + బహువిధభృశ్చేతివికల్ప
దీకారః || భువోభూమయః అంతరయాంబభూవిరే-అంతరాదూరాఃకృతా అ
తిక్రాంతాశ్చత్యధః, నకేవలంరైవతకాద్గిరిపేతిభావః బలైరైవపుల్యాదాచ్ఛా
దితాశ్చత్యధః || ఉక్తవిశేషణవగతసాదృశ్యాదగృహీతభేదాః కృతాశ్చతీచ గమ్య
తై, ఏతేనాభేదాధ్యవసాయాదేవాస్యాక్రమణరూపాంతరీకరణస్య బలవిశేషణా-
వగతసాదృశ్యస్య హేతుత్వాత్తదంగభూతోపమాసంకీర్ణం పదార్థః హేతుకం
కాన్యలింగం, క్లేషమూలాభేదాతిశయోక్త్యన్త్రాపితమితిసంకరః + అంతరశబ్దా
త్తత్కరోతీతిన్యంతాత్కర్తృణిలిట్, ఆమ్ప్రత్యయేభువోనుప్రయోగః || ౩౧ ||
తస్థఇతి || హరిణీవిలాచనైః సదృశి సదృశాని + సప్తుసకస్య ఝులచఇతిను
మ్, యోషితానయనానిదృష్టాన్వ మృగైః-కృష్టసారైః, కర్తృభిర్దుహార్తమ
ల్పకాలం || ౩౨ || ముహూర్తమల్పకాలేస్యాద్ధృటికాద్వితయేపిచెతివిశ్వః || తస్థే
స్థితం, హరిణీవిలాచనశంకయేతిభావః; ఆథానంతరమనేకవిభ్రమక్రియాః-విలా
సక్రియావీవవికారాయేషాంతాని మత్వా సవిలాసాని జ్ఞాతేవత్యధః, సత్రా
సం-సభయంయథాతథా పలాయితపలాయితం, హరిణీదులభైర్విలాసేర్వోషి
న్నిశ్చయాదితిభావః, అతేవ నిశ్చయాంతస్సంశయాలంకారః + పరాపూర్వా
దయతైర్భావైర్బలైః, ఉపసంగస్యాంతావితిలత్వం || ౩౩ || — నిమ్నానీతి || అ
ర్వతామశ్యానాం || ౩౪ || వాజివాహర్వగద్ధర్వహయప్రేధవసప్తయశ్చత్యమరః+అర్వ
ణాస్త్రసావనశ్చఇతిత్రా దేశః ప్రజాః-సమూహః, సాదిభిరశ్వాదూడైః సయత్న

మొరారముగ్రామమునకు పరిష్కారమునకు ॥ ౩౦ ॥ అధ్యక్షమహారాజు
 వలెననేచిత్ ప్రతిక్షమాణనజనముచుధ్యుతః । దాక్షిణ్యము సద్యఃఫలదం
 యదగ్రతశ్చభాదరాశెరయవాపనానః ॥ ౩౧ ॥ శౌరేఃపరితాపాపనతైరితస్త
 తస్సమాగతైః ప్రశ్నయనమృముతిభిః । ఏకాతపత్రా పృథివీభృతాంగైరభూ
 ద్భూచుచ్చత్రతయాపతాకినీ ॥ ౩౨ ॥ అగచ్ఛతానూచిగజస్యఘంటయోస్యనం
 మాకృష్టకళాః-దృఢగృహీతవల్రాన్సంతః ॥ ౩౩ ॥ యద్యవ్యశ్యాదేస్తాడనీక శేత్రమ
 రః ॥ తథావ్యవృత్తి తాడనీవల్రయోక శేతిదర్శనాదవిరోధః ॥ శస్త్రేశ్వనైఃదుఃఖా
 త్కృష్ణాన్నిమూనినిమూర్ధాప్రదేశానవతీర్ణ ఉత్తాలమొరారవం-ఉచ్చతరశఫ
 శ్చింత, క్షణికృతప్రగ్రహం శిథిలితవల్రంచ యథాతథా దుఃఖాః సత్వరాన్సం
 తఉత్తైః-ఉత్తుప్లునిరె, నిమేషు శస్త్రవతిర్యాదశీఘ్రంధావంతీత్యశ్యానాం
 స్వధానఇతిధావః, అతఏవ స్వధావొక్తికలంకారః ॥ ౩౪ ॥ —అధ్యక్షమితి ॥
 దక్షిణ్యభావదాక్షిణ్య-కౌశలం, సద్యఃఫలదహి । కుతః । యద్యస్తాదధ్యక్ష
 మధ్యని + విభక్త్యధావ్యయాధావః ॥ అనశ్చేతినమాసాంతోప్రత్యయః ॥
 సస్తద్భిత్తితిటిలూపః ॥ ఆరూఢవల్రైవ-ఆరుఢైవస్థితైవ + నిష్ఠేతిరుహే-క్రవతు
 ప్రత్యయః ॥ జనం శస్త్రేః పశ్యాదాగచ్ఛంతం స్వజనం ప్రతిక్షమాణేన కేనచి
 త్త్వంసేతిశేషః ॥ ముహుర్ధ్వతఃస్థాపితోపి దాశెరయవా-తదణోష్ఠ్యః, విశే
 షణసమాసః-అగ్రతా వనావతీర్ణభాద పునఃపిచుమందాదికం భక్తయన్నాస్త
 ఇత్యథః ॥ నహి కుశలోవృధాకాలయాపయితీతిధావః, అత్ర దాక్షిణ్యసాఫల్య
 స్య సామాన్యస్య తద్విశేషదాశెరకాశలేన సమర్థనాద్విశేషేణ సామాన్యసమర్థ
 నరూపోధాంతరన్యాసః ॥ ౩౫ ॥ —శౌరేరితి ॥ శౌరేః-కృష్ణస్య, పతాకినీ-
 సేనా + ప్రిహృదిత్యాదినః ॥ పరితాపేన-హరితేజసా, ఉపనలైర్నమైర్విశేషయై
 రిత్యథః ॥ అతఏవేతస్తతస్సమాగతైః-సార్వదేశాదాగతైః, ప్రశ్నయనమృ
 మూర్తిభిహారసన్నిధౌ వినయనమృవిగ్రహైః పృథివీభృతా-రాజ్ఞాం, గణై
 శ్చేతునా బహుచ్చత్రతయా అసంఖ్యాతాతపత్రవత్తయానిమితైవ ఏకాని కే
 వలాన్యాతపత్రాణియన్యాస్సా ఏకాతపత్రా కేవలాతపత్రమయిఅమాత్ ॥
 అలంత్రాతిరిక్తం నకించదక్షతైత్యథః ॥ ౩౬ ॥ ఏకేషుభ్యాన్యకేవలాభివృ
 ధరః ॥ బహుచ్చత్రాప్రేక్షకచ్చతైరివిరోధావభాసనాద్విరోధాభాసాలంకా

సమాకర్ణ్య సమాకులాంగనాః । దూరాదపావతి తథాచవాహణాః పథోవన
 సుస్త్రిస్తరితంచమూచరాః ॥ ౩౩ ॥ ఓజస్వివణోజ్జ్వలపృతశాలినః ప్రిసాది
 నోనుజ్ఞితగోత్రసంవిదః । క్షాణానుపేంద్రస్యపురుః స్తభాయసాగుణాక సము
 ద్దిశ్యపతంతివందినః ॥ ౩౪ ॥ నిశ్శేషమాక్రాంతమహితలాజలేశ్చలక సముద్రా
 పిసముజ్ఞతిస్థితిమ్ । గామేషుస్తేనైరకరోదవారిత్రైకిమప్యవస్థాంచలినాపికే
 రః ॥ ౩౫ ॥ — అగచ్ఛత ఇతి ॥ అన్వంచతి తస్యన్వజ్ఞే తస్మిన్ అనూచి పృష్ఠదేశే ॥
 + ఋత్విగిత్యాదినాంచేఽన్వప్రత్యయః ॥ అగచ్ఛతాగజస్య ఘంటయోః సప్త
 వం సమాకర్ణ్య సమాకులాంగనాః-సంభ్రాంతమధూకాః, చ మూచరాః దూ
 రాదేవాపావర్తితా అపసారితాభారస్యాన్నాదేర్వాహనాః భారవాహణాభార
 వాహినఉష్ట్రాదయోయైస్తే తథాసంతః + వాహనమహితాదితి ఇత్వం, వహే
 ణ్యంతాత్కర్తరియ్యుట్ ॥ త్వరితం చపలం శీఘ్రం పథోమాగ్గాదవసస్సుర
 వజన్తుః స్వభావోక్తిః ॥ ౩౪ ॥ — ఓజస్వీతి ॥ వందినః-స్తుతిపాఠకాః ॥ ౩౫ ॥ వం
 దినస్తుతిపాఠకా ఇత్యమరః ॥ ఓజస్వివణాః-తేజస్వివణాః, క్షత్రజాతిః తస్యయ
 దుజ్జ్వలం పృతముదగ్రవ్యాపారః విజయాఖ్యః తేనశాలతఇతితచ్ఛాలీ తస్య అ
 న్యత్ర ఓజస్వివణైః సమానభూయిష్టాక్షరైరుజ్వలాస్తేచతేవృతశాలినో వసం
 తతిలకాదిచ్ఛందోవిశేషశాలినశ్చ ॥ ౩౫ ॥ పృతంచారిత్యంధందసారీతి విశ్వమ్ ॥
 తాక ప్రసాదోస్యాస్తీతి ప్రసాదీ తస్య ప్రసాదినోనుగమశీలస్య అన్యత్ర
 ప్రసాదగుణయక్తాః * ప్రిసాద్ధాధఃపదత్వంయత్ప్రసాదోనిగద్యత ఇతి ॥ అ
 నుజ్ఞితే గోత్రసంవిదా కులాచారా యేనతస్య యాదవసంకాత్పన్న స్యేత్సర్వః ॥
 అన్యత్ర కులనామసియేస్తాక వంశనామాంకితానిత్యథాః ॥ ౩౫ ॥ సంవిద్యద్వై
 ప్రతిజ్ఞాయాం సంకతాచారనామస్వీతివైజయంతీ ॥ ఏవంభూతస్య ఉపేంద్రస్య
 హరెగుణాక సముద్దిశ్యాధి కృత్య భూయసో బహుతరాక్షణాకాస్తతిష
 ద్యాని పురోగ్రేవతంతిస్త, అత్రోపేంద్రస్య తష్టాకానాంచవణ్యేత్వేనప్ర
 కృతానాం శ్లేషకృతసాధర్మ్యదౌపమ్యగమ్యతాయాం శ్లేష ప్రతిభౌత్తాపితాక
 వలప్రకృతగోచరాతుల్యయోగితా ॥ శ్లేషశ్చ ప్రకృతిష్వాధాః ప్రత్యయేషు
 శాబ్దః ॥ ౩౫ ॥ — నిశ్శేషమితి ॥ చలక కల్పంతెక్షుభితః సముద్రోపిజలైర్ని
 శ్శేషమాక్రాంతమహితలా-నిమజ్జితనకులస్మాగోళస్సక, స్థితిం మగ్నానా

శవః || ౩౬ || కోశాతకిపుష్పగులుచ్చకాంతిభిముఖైర్వినిహ్రోల్పబాణదక్షు
షః | గ్రామీణవధ్యస్తమలక్షితాజనైర్బిరంవృతీనామపరివ్యలాకయన్ || ౩౭ ||
గోప్తమగోష్ఠీకృతమండలాసనాన్ సనాదముత్థాయముహుస్సవల్లతః | గ్రామ్యా
వవశ్యత్కృషిశంపిహనతః స్వగోత్రసంకీర్తనభావితా తనః || ౩౮ || వశ్యన్

వెలాసతిలంఘనలక్షణం నముజ్ఘతి త్యజతి కేశవస్తు వచలితాపి-ప్రస్థితాపి
అవారితైరపరిమితైస్సేన్యైర్నిశ్శేషమాక్రాంతమహితలసన్ || గ్రామేష వ
వ్యవస్థామమర్యాదాం కిమకరోన్నాకరోదేవేత్యర్థః || అశ్రోవమానాత్సము
ద్రాదుపమేయస్య కేశవస్య మర్యాదాసతిక్రమేణాధిక్యకథనాదవ్యతిరేకాలం
కారః || లక్షణంతూక్తం || ౩౫ || —కోశాతకితి || కోశాతకి-పుష్పగులుచ్చకా
ంతిభిః, పటాలీ ప్రసూనగుచ్చసచ్చాయైః స్మరహండురైర్విత్యర్థః || ౩౬ || కోశా
తకిపటాలీన్యాదితిహాలాయధః || ముఖైరుపలక్షితాః వినిద్రం-వికసికం, అతపి
వోల్పణం విభులం బాణం నీలస్తేరయకపుష్పమివ చక్షుర్యాసాంతాః || ౩౭ ||
వీలీర్ముంటిద్వయోర్బాణైర్యమరః || గ్రామేమథవాగ్రామీణాః + గ్రామాద్య
ఖజ్జావితిఖజ్జప్రత్యయః || తాశ్చనద్యశ్చపల్లీస్త్రియః తంకృష్టం గ్రామాంతగా
మినమితిభావః || జనేశ్చమూచరైరలక్షితాః వృతిభిస్తీరోహితాఇత్యర్థః || చి
రంవృతీనాం కంటకశాఖావరణానామపరి ఉపరితనావకాశే వ్యలాకయన్ ఉప
మాస్వభావాక్రొస్సంకరః || ౩౮ || —గోష్ఠ్యప్యతి || సకృష్టః గావస్త్యంత్యై
ష్యవతిగోష్ఠాని-గోష్ఠానాని || ౩౯ || గోష్ఠంగోష్ఠానకమిత్యమరః || + సుపిన్ధ
తికప్రత్యయః || అంబాంబగోభూమిత్యాదినాషత్వం || గోష్ఠీమ - పానగోష్ఠీమ,
గోష్ఠీమ-వార్తాసు || ౪౦ || గోష్ఠీసభాయామాలాపఇతివిశ్వః || కృతాని మండ
లాసనాని మండలాకారేణోపవేశనానియైస్తాన్తహుః సనాదం క్షేప్రశాట్టహాసా
రావసహితం యథాతథోత్థాయ వల్లతఉత్తవమానాన్ కపిశంమధ్యం || ౪౧ || క
శ్యంమధ్యంచ మైరేయం కపిశంకాపిశాయసమితిహాలాయధః || పిహసతోముహు
ర్తుహుః పాతుమిచ్చతః + పిబతేస్సన్నంతాల్లటశ్శతరిశమ్ || స్వగోత్రసంకీర్తనేస్వ
నామసంకీర్తనేభావితాత్తనః ప్రవర్తితచిత్తాకృష్టనామానిగాయతఇత్యర్థః || గ్రా
మేమథవాగ్రామ్యాన్ ఘోషజనానిత్యర్థః + గ్రామాద్యఖజ్జావితి యప్రత్య
యైః అవశ్యదాలోకితవాన్ || స్వభావో కిః || ౪౨ || —వశ్యనితి || ఏకాంతమా

కృతాభైరవివల్లవీజనోజనాధినాథంనయయావితృష్టపాత్ ! ఏకాంతమాధ్యాన
 వబుద్ధవిభ్రమైఃప్రసిద్ధవిస్తారగుణైర్విలోచయైః ॥ ౩౯॥ పీత్యానియక్తాల్లిహతిస్త
 నంధయాన్నిగృహ్యపా(రి)త్రీ)మభయేనజానునాః । వర్తిష్ఠుధారాధ్వనిరోహిణీఃవ
 యశ్చిరంనిదధౌయహతస్సగోచుహాః ॥ ౪౦ ॥ అభ్యాజితాభ్యాగతీతూణతణా
 కాం నిధానహస్తస్యపురోదుఘక్షతః । వగాఽధ్రవాంహుంకృతిచారునిద్యతీమరి

ధ్యేనాత్యంతముగ్ధతయా అనవబుద్ధవిభ్రమైరజ్ఞాతవిలాసైః, కింతు ప్రసిద్ధోవిస్తా
 రవీవ గుణోయేపాంతైరతివిశాలైర్విద్యః ॥ కృతాభైరవి సకృద్దృశనాల్ లబ్ధ
 విస్తారఫలైరపీత్యథాః, విలోచయైః జనాధినాథం-కృష్ణంవశ్యే, వల్లవీజనోగో
 పాంగనాజనః, వితృష్టతాం-తృప్తతాం, నయయా భూయోభూయః పశ్యన్నపి
 నాలం బుద్ధిమవాపెత్యథాః, తృప్తికారణే దగ్ధనేసత్యపి తృప్తికారానుత్పత్తై
 ర్విశేషోక్తిః, సా కృష్ణస్య మదఃసోటిలావగ్యులక్షింవ్యంజయతి ॥ ౩౯ ॥ — ॥
 పీత్యైతి ॥ నియక్తా వామపాదేవసంయతా, స్తనంధయంతి-పిబంతితి
 స్తనంధయాన్వత్సా + నాసికాస్తనయోర్ధ్వా ఢెటారితి ఢెటఃఖశేవ్రత్యయః ॥
 పీత్యా వాత్సల్యేన లిహతీజహ్వయాస్వాదయంతిః రోహిణీగాః ॥ ౪౦ ॥ అ
 జన్యఘ్నూర్రోహిణీస్వాదిత్యమరః ॥ పయః-క్షీరం, జానునోరుభయేన-జాను
 ద్వయేన, పారిం-చోహనపాత్రిం ॥ ౪౧ ॥ పారిపాత్రివరాగయారితివిశ్వః ॥ శిశు
 హ్యనిరుద్ధ్య, వధిఃష్ఠుధారాధ్వని-వధానశిలక్షిరధాఃరాశబ్దం యథాధనతితథా
 దుహతః-ప్రపూరయతః, + దుహేలటశ్శతరిశప్ ॥ దుహ్యజతిద్వికర్తృకత్వం ॥
 గాఃదుహంతితిగోదుహః గోదోహకా + సత్సూద్విశ్చేత్యాదినాక్విప్ ॥ సహ
 రిశ్చిరంనిదధౌ-అవలూకయతిస్త ॥ ౪౨ ॥ నిధానమవలూకనమితివైజయంతి॥స్వ
 భావోక్తిః ॥ ౪౦ ॥ — అభ్యాజతీతి ॥ అభ్యాజతః-దోగ్ధమభిముఖమాగచ్ఛ
 తః + అశేలటశ్శత్రోదేశః ॥ ౪౩ (ర్యాణం)ధానం) పాదబంధనదామ ॥ ౪౪
 ని(ర్యాణం)ధానం)దామనందానం పశూనాంపాదబంధనమితివైజయంతి ॥ త
 ద్దస్తే యస్యతస్య నిధానహస్తస్య దుఘక్షతాదోగ్ధమిచ్ఛతాదోగ్ధరితిశేషః ॥
 + దుహేన్నన్నంతాల్లటశ్శత్రోదేశః ॥ ఘత్వథత్వే, పురోక్రధ్యాగతాభిముఖ
 మాగతస్తూణఃస్తనపానేత్వరమాణస్తూణకోతిబాలావత్సాయస్యాస్తాం ॥ ౪౫ ॥
 సద్యోజాతస్తుతణకకత్వమరః ॥ గవాంవగాఽగ్లోవ్రజాల్, హుంకృతిచారు-

మధోరైక్షతగోమతల్లికామ్ ॥ ౪౦ ॥ సప్రీహితాంయావదపాసితుంగతాః శు
కాక్ మృగేస్తావదుపమృతశ్రియామ్ । కై దారికాణామభితస్సమాకులాఃసహస
మాహాకయతి స్సగోపికాః ॥ ౪౧ ॥ వ్యాసేద్ధుమస్తానవధానతఃపురాచలత్యసావి
త్యుపకణయన్నసాగీతానిగోప్యాకలమమ్మగవ్రజోనమానమశ్రీతిహరివ్యం
లూకయత్ ॥ ౪౩ ॥ లీలాచలత్ (స్త్రీ)చరణాదుణోత్పలస్థలత్తులాకూటినిసాదగోమ
హుంకారమనోహరంయథాతథానిద్యతీం-నిగ్గచ్ఛంతీం + ఇణశ్యతరిజీమ్ ॥ ఇ
ణోయణాదేశః :: ప్రశస్తాంగంగోమతల్లికామ్ + ప్రశంసావచనే శ్చైతినిత్యస
మాసః ॥ ౫ ॥ మతల్లికామచర్చికా ప్రకాండముద్భుతల్లకై ॥ ప్రశస్తవాచకాస్య
మూసిత్యమరః ॥ మధోరరిర్తభుసూదః ॥ విక్షత-ఈక్షితవాక్, + ఈక్షితేర్ల
జ్ఞే । ఆడబాదీనామిత్యాత్ । ఆట శ్చైతివృద్ధిః ॥ న్యభావోక్తిః ॥ ౪౦ ॥ — స
ఇతి ॥ యావచ్చుకాక్-కీరానపాసితుం-నివారయతుంగతాస్తావన్త్యైరవదమృత
శ్రియాముపప్లుతంపదాం, ప్రీహితాం-ప్రీహితాం + ప్రీహ్యదిభ్యశ్చైతి ఇని
ప్రత్యయః ॥ కై దారికాణాం-కైత్రసమూహానాం ॥ ౫ ॥ ఘనమృతంసకయోర్వ
ప్రః కెదారఃకైత్రమస్యతు । కై దారికంస్యాత్కై దార్యంకైత్రంకై దారికం
కైత్రమరః + తక్షోకవచనశ్చైతిచకారాత్కై దారాదపితక్షోప్రత్యయః ॥ ౪౫
దోగ్ధాత్కర్తృణిషష్ఠీగోపికాః-గోప్తీరభితఃసమాకులాః-వ్యగ్రాః, ఉభయతః
సమాకృష్యమాణాః సతీరిత్యర్థః ॥ సహరిః సహాసమాలూకయతిస్త ॥ అత్ర సహ
సావలూకసస్య విశేషణకార్యాసమాకులపదార్థపాతుకతాన్వితాన్వలింగభేదః ॥
౪౧ ॥—వ్యాసేద్ధుమితి ॥ గోప్యా-శాలిగోప్త్యాః + కౌరాదిత్వాల్ జీమ్ ॥
గీతాని ఉపకణయక్-శృణ్వక్, అసౌ మృగవ్రజః అసౌగోపీ అస్తాన్వాన్వసే
ద్ధుం నివారయతుం అవధానతోగీతైకాగ్ర్యాల్ పురాచలతి-చలిష్యతి + యా
వత్పురానిపాతయోలఃడితిభవిష్యదథేలట్ ॥ ఇతిత్థంమత్వైతిశేషః ॥ కలమం
శాలినిశేషం, నాత్రి-సఖాదతి, నూనం ఇత్థంతర్కయన్నితిశేషః ॥ హరివ్యలూ
కయల్, అత్ర మృగాణాం కలమఖాదననివృత్తైః గీతాన్ క్షినిమిత్రాయాస్తదాక
ణానీసుఖభంగపాతుకత్వముత్ప్రేక్ష్యతే ॥ ౪౩ ॥ —లీలతి ॥ అనుగతాఆపః
కౌముతే అనూపాః-జలప్రాయదేశాః ॥ ౫ ॥ జలప్రాయమనూపంస్యాత్పుం
సీకీచ్చస్తథావిధిత్యమరః + ప్రాదిభ్యోధాతుజస్యబహువ్రీహిర్వాత్తరపద

లః । శౌరేపహనూపమహారన్నః సస్వనాంతరాదుస్తదసారసారవః ॥ ౪౪ ॥
 ఉచ్చైః గతా మస్థలితాంగరియసీం తదాతిమారాదపితస్య గచ్ఛతః । ఏకేన
 మూహుబలరేణునంహతింశిరోభిరాజ్ఞామపరేమహిభృతః ॥ ౪౫ ॥ ప్రాయో
 ణనీచానపి మేదినిభృతజనస్స మేనేవపథాధిరోహతి । సేనామురారెఃపథఏవ
 లోపశ్చ । ఋక్పూరిత్యాది నాసమాసాంతః ॥ ఉదనో దేశశత్రుకారః ॥ తె
 పాంసమిపేఉపానూపం + సమిపార్థేవ్యయాభావః ॥ లీలయా చలతి చంచ
 లే యే స్త్రియాశ్చరణే అరుణోత్పరైరస్తోత్పరేణ, తయోః స్థలంతో యా తు
 లాకొటినూపురౌ ॥ ౫ ॥ పాదాంగదంతులొకోటిర్మండరౌ నూపురో స్త్రియా
 మిత్యమరః ॥ తయోర్నినాదశనకోమలామధురః ఉన్నదసారసారవః-మత్తహం
 నకూజతం, ॥ ౫ ॥ చక్రాంగసాసారసోహంసశతివద్భాణవే ॥ శౌరేర్తనః సస్వి
 నాంతరాదపాహరత్ అత్ర మనోహరణస్య లీలత్యాదివిశేషణార్థమేతుకత్వా
 దుపమానుకీణం కావ్యలింగమ్ ॥ ౪౪ ॥—ఉచ్చైః రితి ॥ తదా-తస్మిన్ సమయే
 అతిమారాధవృత్తోపి తస్యహరేః సంబద్ధినిముచ్చైర్గతామత్యుధ్వణముత్థితాం
 అన్యత్రోధ్వణాలాకేష్వపి వ్యాప్తాం అస్థలితామభంగురాంసత్వాంచ గరియసీ
 మతిమహతీం పూజ్యంచ బలరేణునంహతిం-సేనారజస్సంఘాతం; ఏకే కతిప
 యే మహిభృతః-పర్వతాః, ఆజ్ఞా-శాసనం, అపరే మహిభృతౌ రాజానశ్చ శి
 రోభిః శిఖరైశ్చేషేశ్చ సమూహః-సమ్యగ్యహంతిస్త + వశోలిఃటి, యేర్జు
 సి, వదిస్వపీత్యాది నాసంప్రసారణం ॥ అత్ర హరిమహిమవర్ణనాయాముభయే
 పామపిమహిభృతాం ప్రకృతత్వాల్లైవలప్రకృతాన్నదాతుల్యయోగితాక్లేషప్ర
 తిభోత్థాపితాచేతిసంకరః ॥ ౪౫ ॥—ప్రాయేణేతి ॥ ప్రాయేణ-ప్రాయస్య
 ణ నీచాక్ కట్టానపి మేదినిభృతోద్గ్రీక, జనా-లోకః, సమేన-సుగమేన ప
 థా మాగైజైవాధిరోహతి, సా మురారెః సేనా పునఃపథోమాగానేవ మ
 హామహిధాగ్-మహాద్రీక్ పరిత్రోధ్యరోహయత్, లాకేహిసతి యుక్తైర్ధ్వని
 తైః శైలాధిరోహణసంభవః సేనాయాః పునస్సర్వపథాతిరేకిణ్యా అభూతపూ
 రావః పరస్పహస్యాః పంథానః స్వారోహణేన ప్రవర్తితాశ్చత్యథః + రోహ
 తైః త్యథాత్వాత్ గతిబుద్ధిత్యాది నాపథామణికత్వణాం కౌకర్తవ్యం మ
 హింధరంతిమహిధాగ్ మూలవిభుజాదిత్వాత్ అత్ర సేనాయాపథాం శేఖ

సాపునమహామహిధాన్యపరితాధ్యరోహయల్ || ౪౬ || దంతాగ్రనిభిఃన్నవ
యోదమున్నభాఃశిలాచ్చయానాదుహు మహియసః | తిర్భకటప్లావిమ
దాంబునిమ్మగావిపూర్వమాణశ్రవణోదరంద్విపాః || ౪౭ || శోచ్యతన్నదాంభః
కణకేనకెనచిజ్జనస్యజీమూతకదంబకద్యుతా | నాగెననాగెనగరియసాచ్చకేర
రోధిపంథాఃపృథుదంతశాలినా || ౪౮ || భగ్నదుర్మాశ్చకురితస్తతాదిశఃసము
ల్లసత్కైతనకాననాకులాః | పిష్టాద్విపృష్టాస్తరసాచదంతినశ్చలన్నిజాంగాచలదు
గమాభువః || ౪౯ || ఆలొకయామాసహరిమహిధరానధిశ్రయంతీగజజాః

ధిరోహజానాపమానజ్జనాదాధిక్యకథనద్వ్యతిరేకాలంకారః || ౪౬ || —ద
స్తాగ్రతి || దావభాన్యంపిబంతీతిద్విపాగజాః + సుపీతియోగవిభాకాత్కప్రత్య
యః || ఉన్నభా-ఉన్నమితముఖాస్సంతః, దంతాగ్రనిర్భిన్నావిదారితాః ప
యోదాః శృంగగతాయస్త్రికమణితద్యథాతథా తిర్భక్ డోధ్వముఖతావృత్తి
రశ్చివంయథాతథా కపేభ్యః, ప్లవంతే-క్షరంతీతి కటప్లావిసీభిర్నదాంబునిమ్మ
గాభిర్నదజలప్రవాహేరివసూర్యమాణాని శ్రవణోదరాణి-శ్రోత్రవివరాణి య
స్త్రికార్తణి తద్యథాతథామహియసో మహత్తరాగ శిలోచ్చయా-జేలాగ,
ఆరుదుహుః న్నభావోక్తిః || ౪౭ || —శోచ్యతదితి || శోచ్యతంతః-క్షరంతా
షదాంభఃకణాయస్యతేన + శైషికఃకప్రత్యయః || జీమూతకదంబకసేవద్యు
త్ ద్యుతిర్భస్యతేన, పృథుభాన్యం దంతాభాన్యం శాలతఇతితచ్ఛాభినా గరియసా
గురుతరేణోచ్చకైరున్నతేన, కేనచిన్నాగెన-గజేనజనస్యపంథాః మాగః అ
రోధి-రుద్ధః, నగచ్ఛతీగః అగెనాచలేనతు నారోధి-నరుద్ధః, మత్తమాతంగస్య
దురాసదణ్యావైచ్చలవదనతిక్రమణీయత్వాదితిభావః || అతవీవాపమానాదగాదు
పమేయస్య నాగన్యాధిక్యాద్వ్యతిరేకః || ౪౮ || —భగ్నతి || దంతినోగజాఇత
స్తతాభగ్నదుర్మాః న్నభగ్నాఖిలవృక్షాః దిశః సముల్లసద్భిః కేతనైరేవ కాన
నైరాకులాః సుకీణాశ్చకుళిః, తథా తరసా-చలన, పిష్టాని-చూడితాని, అ
ద్విపృష్టాని యాసుతాభువోభూమిః, చలద్భిర్నిజాంగైరేవాచలైః దుగ్ధమాదు
మౌర్విపాశ్చకుళిః, అత్ర కేతనేష్వంగమచ కాననాచలత్వరూపణాద్యూపకాల
జ్కారః || తేనగజానాంపురాతనస్పృష్టిసంహారేణ సృష్ట్యంతరప్రవర్తనరూపం
లూకోత్తరం సామధ్యంగమ్యతఇత్యలంకారేణవస్తుధ్వనిః || ౪౯ || —ఆలొ

రశ్వతాః । ఉత్పాతవాతప్రతికూలపాతినిరువచ్యకాభ్యోబృహత్స్థిలాశ్చన ॥౫౦॥
 శైలాధిరోహభ్యసనాధికోద్ధురైః పయోధరైరామలకివనాశ్రితాః । లంపర్క-
 ప్రమదాశ్చచాయరేవికాసవిస్తారితవిభ్రమేక్షణాః ॥ ౫౧ ॥ సావజ్జమున్నీల్యవి
 లోచనైసకృత్ క్షణమ్మృగేంద్రేణసుమపునాపునః । స్తేన్యాన్నయాతస్సమ
 కయామాసేతి ॥ హరిర్తహిధరా-గిరిః, అధిశ్రయంతీరధిరోహంతీ, పరశ్వ
 తాః-శతాత్పరాః, అసంఖ్యాగత్యధః ॥ ౫౨ ॥ పరశ్వతాద్యాస్తేయేషాం పరా
 సంఖ్యాశతాదికాదిత్యమరః + పంచమీతియోగవిభాగాత్సమాసః ॥ రాజదంతా
 దిత్వాదుపసజనసాస్యపి శతశబ్దస్య పరనిపాతః । హరస్కరాదిత్వాత్సుడాగ
 మః ॥ గజతాః-గజసమూహాః + గజాచ్ఛేతివక్రస్వమితిసామూహికస్తల్పప్ర
 త్యయః ॥ ఉపత్యకాభ్యఆసన్నభూమిభ్యః ॥ ౫౩ ॥ ఉపత్యకాద్యేరాసన్నా భూ
 మిరిత్యమరః + ఉపాధిభ్యాంత్వకన్నాసన్నారూఢయోరితిత్వకప్రత్యయః॥ఉ
 త్పాతవాతేన ప్రతికూలపతంతీతి తత్పాతినిరూఢ్వేంగామినీరిత్యధః ॥ బృ
 హతీః శిలాశివేష్యప్రేక్షా, ఆలోకయామాస + లాక్ష్మదర్శనఇతిధాతోలిః
 ట్ ॥ ౫౪ ॥ —శైలతి ॥ శైలాధిరోహభ్యసనైవ పరవతాగోహణాభ్యాస్తేనా
 ధికోద్ధురైరత్యున్నతైః పయోధరైః-స్తనేరుపలక్ష్మితాఃఆమలకివనాశ్రితాః ధాత్రి
 వనగతాః పర్వతానివాసాయేషాంతేపర్వతీయాః కిరాతాదయః + పరవతాచ్ఛ
 ఇతిచ్ఛప్రత్యయః ॥ లేషాంప్రమదాః వికాసేన-విన్నయకృతవిస్తారేణ విస్తారి
 తాః స్తేమిత్యేనవివర్తితాః విభ్రమావిలాసా యేషాంతానీక్షణాని యాసాంతాస్త
 థాసత్యః తంహరించచాయరే-దదృశుః + చాయ్యపూజానిశామనయోరితిధాతోః
 కతఃరిలిట్ ॥ నిశామనం-దర్శనం, నిరూపయత్యపినిశామయతేచ నిచాయతే ఇ
 తిదర్శనపర్యాయేషు భట్టవల్లః ॥ ఏలేన హరైః లోకోత్తరం లావణ్యంవ్యజ్యత
 ఇతి వస్తునావస్తుధ్వనిః ॥ స్వభావోక్తివృత్త్యనుప్రాసయోస్సంస్కృష్టిః ॥౫౫॥
 —సావజ్జమితి ॥ సావజ్జం-సానాదరంయథాతథాదిలోచనే సకృదేకవారం+ఏ
 కస్య సకృచ్ఛేతిసకృదథేచనిపాతః క్షణమున్నీల్యోన్నివ్య పునః సుమపునాస్వ
 ప్రమిచ్ఛనా + స్వపెస్సన్నంతాదుప్రత్యయః । రుదవిదేశ్యాదినాసనఃకిత్వా
 త్ వచిస్వపీత్యాదినాసంప్రసారణం ॥ మృగేంద్రేణ సింహేన సమయాసమిషే
 ॥ ౫౬ ॥ సమయానికపాశ్చక్షాసామీప్యవరిక్తి రితావితసజ్జనః ॥ యాతాగచ్ఛతా

యాపివివృథే కథంసురాజంభవమన్యథాభవా ॥ ౫౨ ॥ ఉత్తైధనిర్భూతమహీ
రుహంధ్వజైఃసౌఘదుద్ధౌద్ధతసింఘరంహసామ్ । నాగైరధిష్ఠిప్రమహశిలంము
హుబలంబహువాపరితస్తహిన్యతామ్ ॥ ౫౩ ॥ శ్తశ్శూయమాణైఃసమధుజాలకే
తరోగఃజేనగండంకషతావిభూనితే । క్షుద్రాభిరక్షుద్రతరాభిరాకులంవిదశ్య

పి+యాతెలటస్యత్రాదెనః సేన్యాత్యైనాతః +భీత్రాభానాంభయహేతు
రిత్యపాదానత్వం నవివృథేనవిధ్య +వ్యధభయసంచలనయోరితిథ తోర్భావే
లిట్ ॥ అథవా తథాహిత్యధః । అన్యథాభీత్యై కథంసురాజంభవం సుఖన
రాజ్ఞాధూయతే నకథమపీత్యధః ॥ రాజాచాయం మృగాణామితిభావః + క
త్యైకర్తణోశ్చభూక్యభోరితిక ర్తరిషదాచాచాపపదేభవత్యైఖల్ ప్రత్యయేన
హోపముమాగమా ॥ అథాంతరన్యాసః ॥ ౫౨ ॥—ఉత్తైధేతి ॥ నాగైర్ధజైః
ధిష్ఠిప్రాప్తిరస్క్రతామహశిలాః యేనతద్బలం సేన్యం ధ్వజైరుత్తైఃసాన్నత్యేన
నిర్భూతా-అవగణితాః, మహిరుహాయేషుతేషాం ॥ ౫ ॥ ఉత్తైధకోచ్ఛ్చక్రయ
శ్చసంభవ్యమరః ॥ జనౌమైరుద్ధం ప్రతిబద్ధముద్ధముద్యేలం సింఘరంహో-నధీ
వేగోయేషాం మహిభృతాం-పర్వతానాం, ఉపరి ముహుర్భభూవ మాగవశా
దుభ్యయసా భూధరాన్తుహురాదురౌసౌత్యధః ॥ హయాఘరుద్దైపాకే హ
యాఘేన ఘోటకసమూహేన రుద్ధమిత్యాదిపూర్వవత్, ఆత్రారౌహణవదు
త్కర్తకోచ్ఛపరిభావవిశేషణవైభవాత్ప్రీతీయతఇతి తదభేదనౌపతిభావస్య జల
భూధరవిశేషణవ దా ధః హేతుక త్యాన్వేష ప్రతిభోత్థా పి తః కాచ్య
లింగవిశేషః ॥ ౫౩ ॥—శ్తశ్శూయమాణేతి ॥ తరోర్వృక్షస్య, శ్తశ్శూయమా
ణైఃశ్తశ్శూవదాచరిత తద్వల్లంబమానఇత్యధః ॥ ఉపమాలంకారః + శ్తశ్శూ
శబ్దాదాచారకృజంతాల్లటశ్చానజాదేశః ॥ అకృతాన్వధాతుకయోదీర్ఘః ॥ మ
ధుజాలకత్వోద్భవతేగండంకపాలం, కషతా-తరుస్కంధే కంఠాయమానేన
గజేన విభూనితే-కంపితైసతి + ధూఞ్కోఽంతాత్కర్తణీక్తః । ధూఞ్కోప్రీఞ్కో
క్షుగ్వక్రవ్యతినుగాగమః ॥ అక్షుద్రతరాభిరతిష్ఠాలాభిః, క్షుద్రాభిః స ర
ఘాభిః ॥ ౫ ॥ క్షుద్రావ్యంగాసటివేశ్యానరఘాకంటకారికేత్యమరః ॥ విద
శ్యమానేన-చంచుభిస్తుద్యమానేన, జనేన సమాకులం వ్యగ్రం యథాతథా దు
మృశే-పలాయితం + భావలిట్ ॥ సప్తధావౌక్తిరుక్తోపమాసంస్పృష్టా ॥ ౫౪ ॥—

మానేనజనేనదుద్యువ ॥ ౫౪ ॥ నీతె పలాశిన్యదితె శరీరవద్దజాంతకేనాంతమ
దాంతకమణా! సంచేదురాత్మానభవాపరంతణాత్ క్షమామహం దేహమివస్థనం
గమాః ॥ ౫౫ ॥ ప్రహ్వనతీవకవ్విదుద్ధతిశ్శిలకన్విత్ప్రకాశానతిగహ్వరానపి ।
సామ్యదపెతానితివాహినీహరైస్తదాతిచక్రామగిరిగూరూపసి ॥ ౫౬ ॥ స
వ్యాప్తవత్యాపరితాపధాన్యపిన్వసేనయాసర్వవధీనయానయా । ఆమ్భోభీదు
నీతభతి ॥ ఉచితే-పరిచితే, పలాశినిదుమె ॥ ౫౭ ॥ పలాశీదుదుమాగమాభత్యమ
రః ॥ శరీరవల్-పూర్వశరీరభవ + తత్ప్రతస్యేవతివతిప్రత్యయః ॥ ఆదాంతకర్మ
ణా-దుద్దాంతవ్యాపారేణ, గజాంతకవేతిఉపమితసమానః ॥ సాహచర్యాత్
తేన గజాంతకేనాంతం-నాశం, నీతే-గమిన్వసతి, వ్యవగళ్యంతీతిప్లవంగమాః
కవయః తైః + గమే శ్చైతిభిశ్ ప్రత్యయముమాగమాః ॥ ఆత్మానోజీవాభవాపరం
క్షమామహం-వృక్షం దేహమివక్షణాత్, సంచేదుః-సంప్రవిష్టాభత్యధః! అనౌకే
వశబ్దావాక్యాధోపమాసాచశరీరవదితితద్ధితగతా॥ అన్యత్రసమాసగతేతిసజ్క
రః ॥ ౫౫ ॥—ప్రహ్వనితి ॥ కవ్విదతీవనితాంతం ప్రహ్వణ ప్రవణా అన్య
త్రానుకూలా, కవ్విదుద్ధతిం శ్శయంతీత్సుద్ధతిశ్శిలక-దేన్నత్యభాజః, దేద్ధత్య
భాజశ్చ + శ్శయిలెన్విసి తుక్ కవ్విత్ప్రకాశాత్ ప్రకటాననసగూఢవృత్తిం
శ్చ, కవ్విదతిగహ్వరానపి అపిశ్చాథే అప్రవేశాత్ అన్యత్ర గూఢాంశ్చ, ఇ
తీతం సామ్యదపెతా విషమరూపాన్విషమవృత్తింశ్చ, అతఏవ గూరూ మ
హతాపి పూజ్యనపి గిరితదాహరేరాహినీసేనా, అతిచక్రామగిరిగతా,
ఉల్లంఘితవతిచ * గురోవప్యవతిప్రస్య కార్యాకార్యమజానతః । ఉత్పథంప్రతి
వన్నస్య పరిత్యాగోవిధియలెఇత్తస్థరాదితిభావః ॥ గూరూణామన్యతిక్రమభతి
విరోధేషిశబ్దః సచాక్రవైషమ్యవోద్ధాటనేనపరిపూర్ణతతి విరోధాభాసోలం
కారః ॥ సచ గూరూనితి వాచ్యప్రతియమానయోరభేదాభ్యవసాయాత్ క్లేపమూ
లాతిశయోక్త్యుత్థాపితభతిసజ్కరః ॥ ౫౬ ॥—సభతి ॥ సహరిః పరితః-సమం
తాదపధాన్యమాగానపి + పథోవిభాషేతినిషేధవికల్పాత్ ఋక్పూరిత్యా
దినాసమాసాంతః । అపథం నపుంసకమితిసపుంసకత్వం వ్యాప్తవత్యా సర్వా
పథో వ్యాప్తోత్తిస్థిసర్వవధీనా + తత్సర్వాదేరిత్యాదిసఖప్రత్యయః ॥ తయా
సర్వవధీనయా అనయా-స్వసేనయా, నిమిత్తేన అంభోభిదల్లంఘితాని యగవద

జ్ఞంభితతుంగరొధసఃప్రతీపనామ్నిఃకురుతెన్ననిమ్నగాః ॥ ౫౭ ॥ యావద్వ్య
గాహంతనదంతినాంఘటాస్తురంగమైస్తావదుదీరతం ఖురైః । క్షిప్తంసమీరైస్సరి
తాంపురఃపతజ్జలాన్యనైవీద్రజవీవపంకతామ్ ॥ ౫౮ ॥ రంతుంక్షులొత్తుంగనితం
బభూమయోముహుర్వ్రజంతఃప్రమదంమదోద్ధతాః । పంకరాపాకృతశ్చేవలాం
శుకాఃసముద్రగాణాంమదపాదయన్నిభాః ॥ ౫౯ ॥ రున్ధూరరోధఃపరిపూరితాంభ

ఖిలసేనాప్రవేశేనప్రతీపగమనాదుపర్యాక్రాంతాని తుంగరొధాంసియాసాంతాః
నిమ్నంగచ్ఛంతీతినిమ్నగా-నద్యః, తాః ప్రతీపనామ్నిః కురుతెన్న, ప్రతిగతాఉ
త్తానగా ఆపోయాసాంతాః ప్రతీపాః + ఋహురిత్వాదినాసమాసాంతః।ద్యం
తరుపసర్గేభ్యోపకరితీకాగః, ప్రతీపాఇతి నామయాసాంతాః ఆధవా ప్రతిపం
నిమ్నగానాం విరుద్ధం నామఉత్తానగాఇతి నామధేయంయాసాంతాః ప్రతీపనా
మ్నిః + అనఉపధాలాపినోన్యతరస్యామితిజీవ, తాస్తథాచకారేత్యర్థః, అ
త్ర నిమ్నగానాం ప్రతీపనామాసంబంధేపితత్వంబంధోక్తైరసంబంధేసంబద్ధరూ
పాతిశయోక్తిః ॥ ౫౭ ॥—యాదదితి ॥ దంతినాం ఘటాగజవ్రజాః జలానియా
వన్నస్యగాహంత-నవ్యలోఽయన్ - తావత్తురంగమైః కర్తుభిః ఖురైఃకఠిణైః
ఉదీరతం-ఉత్థాపితం, అధసమీరైః-మారులైః, క్షిప్తం-వికీర్ణం, అతవీవ పురో
గజప్రవేశాత్ప్రాగేవ పతద్రజాభూరణురేవ సరితాంజలాని పంకతామనైవీన్న
నాయ + సయతేద్వికర్తృకాల్లుజీసిచివృద్ధిః ॥ అత్తాపిసరితాం పజ్కుత్వా
సమ్బంధేపి సమ్బంధోక్తేః పూర్వవదతిశయోక్తిః ॥ ౫౯ ॥—రంతుమితి ॥ రం
తుం-క్రిడితుం, క్షతాః ఏకత్రవిషాజైరసృతృనభైశ్చ విదలితాః ఉత్తుంగా నితం
బభూమయో-రోధోభాగాః- క్రొణిభాగాశ్చ యైస్తే ॥ ౬౦ ॥ నితంబో రొధపి
స్కంధేనిభరేపికటితపైఇతివిశ్వః ॥ ముహుః ప్రమదంహర్షం వ్రజంతః మదేన
దానేన దర్పణచోద్ధతాః ॥ కరైర్వస్తేరపాకృతాని శైవలానిఅంశుకానీవశైవ
లానీవాంశుకానియైస్తే ఇభాఃసముద్రంగచ్ఛంతీతి సముద్రగాణాం సముద్రసత్త్వి
నాం-నదీనాం + ఏకాజ తరపదేనఇతివిశ్వం ॥ పజ్కుం-కర్దమం, కల్పవంచోద
పాదయన్ ॥ ౬౧ ॥ పంకో-స్త్రీకర్ణమైవసారితివిశ్వః ॥ యథామబోద్ధతాః వరాం
గనానాం బోషముత్పాదయంతి తదవదితిభావః ॥ అత్ర ప్రస్తుతేభవిశేషణాద
ప్రస్తుతస్త్రీసంగ్రహణసాహసికప్రతీలెన్నమాసోక్తిః సాచ పజ్కుయోరభేదా
ధ్యవసాయాదితిశ్లేషమూలాతిశయోక్త్యర్థాపి లెతిపజ్కురః॥౬౨॥—రుగేతి॥ఇభా

భిరంశుభిః ప్రతప్రమధ్యణతయావివస్వతిః । ఆహ్లాదికహ్లాదసమీరణాహలైపు
రళపసాతాంభసియామునెరజః ॥ ౬౬ ॥ యాఘమభానోస్తనయాపిశీతలైఃస్వ
సాయమస్యాపిజనస్యజీవనైః । కృష్ణాపిశుద్ధైరధికంవిధాత్మభిర్విహంతుమహం
సిజలైఃపటీయసీ ॥ ౬౭ ॥ యస్యామహానీలతటిరనమృతాఃప్రయాంతిపీత్యాహిమ
పిండపాండవః । కాళీరవస్తాభిరివానురంజితాఃక్షణేనభిన్నాంజనవణతాంఘనాః

భ్యణతయాతికతయా ॥ ౬౬ ॥ ఉపకంతాంతికాభ్యణత్యమరః ॥ వివస్వత్యాం
శుభిః ప్రతప్రమిచేత్స్వరః, అతపవ స్వంజకాప్రయోగాద్గమ్యైత్ప్రేతా ॥ ఆ
హ్లాదికహ్లాదకా యే కహ్లాదసమీరణాః-సౌగంధికమాదుతాః ॥ ౬౬ ॥ సౌగంధికంతు
కహ్లాదమిత్తమరః ॥ లైరాహలై కమిప్రతే యామునే-యమునానమ్పంధిస్యమ్భ
సి పురోగ్ర రజాధూళిః పసాత,సంతప్తాహి-సంతాపమనహమానాః, పురోధా
విత్వాక్వచన శిశిరెవయసి పతంతీతిభావః ॥ ౬౬ ॥ —అథ చతుర్భిర్యమునాంవ
ణాయతి ॥ యేత్యాది ॥ యా యమునా ఘర్తభానోరుష్టాంకొస్తనయాపిసతి శీ
తలైః అపిర్విరోధే సహోష్టాపాదానకస్య శైత్యానుపపత్తైరితిభావః॥యమస్యాం
తకస్య స్వసాపి జనస్యజీవనేరుజీవకైః అత్రాప్యకోదరాణాంభిన్నక్రియాను
పపత్తైర్విరోధః ॥ ౬౬ ॥ కాళిందీమూర్త్యతనయాయమునాశమనస్వనేత్యభయత్రా
ప్యమరః ॥ కించ కృష్ణాకృష్ణవణామలినాచ తథాపిశుద్ధైః వైమల్యసాగ్ధికం
విధాత్మభిః సమాదతైజలైరుహంసి పాపాని విహంతుం పటీయసీ-సమథా
తరా, అత్ర యమునాతజ్జలగతత్యైవ నిర్దిష్టయోరప్యోష్ణ్యశైత్యయోరంతకత్వా
జ్జీవకత్వయోర్తాల్యకౌఠకత్వయోరవయవావయవినోరభేదవివక్షయా సామా
నాధికరణ్యాద్విరోధః తస్యాభగవత్యాః కాళింద్యా అలోకమహిమత్యైనాభా
సత్వాత్ ॥ విరోధాభాసాలజ్కారః ॥ సచక్రమాత్ గుణయోః క్రియయోఃగు
ణక్రియయోశ్చేతిత్రివిధోపి సంస్పృష్టః, తృతీయః కృష్ణేతిశ్లేష్వప్రతిభోత్థాపితఇతి
సంత్యేషః ॥ ౬౭ ॥ —యస్యాగతి ॥ హిమపిండపాండవోహిమసంఘశుభాః,
ఘనా-మేఘాః, దురతా-ద్రవీకృతాః, మహానీలతటిః-ఇంద్రనీలస్థలానీవశ్శాళీఃకృ
ష్ణవణాః + జానవచెత్యాదిసాజీవ ॥ యస్యాఃకాళింద్యాః అపః పీత్యాత్మాభిః
పీతాభిరద్భిరనురంజితాఇవక్షణేన భిన్నాంజనవణతాం-స్నేహమృదితకజ్జలనవ
ణతాం, ప్రయాంతి, అత్ర తటిరివానురంజితాఇవతివాల్పేత్యాధ్యానం సంకీ

॥ ౬౮ ॥ వృక్తంబలీయాన్యదిపాతురాగమాదపూరయత్సజలధిం జాహ్నువీ ।
గాంగోఘనిష్ఠస్థితశంభుకన్ధరాసన్దర్శమర్జుకధమన్యథాన్యతత్ ॥ ౬౯ ॥ అభ్యు
ద్యతస్యకృమితుంజవేనగాంతమాలనీలానితరాంధృతాయతిః । సీమేవసాతస్యపు
రగక్షణంబభౌబలాంబురాశేర్తహతోమహాపగా ॥ ౭౦ ॥ లోతైరితైశ్చరజైరి
వాభితోజవాద్యజంతిభిరసౌసరిజ్జనేః । నౌభిఃప్రతేరేపరితఃప్లవాదితభృమిని
మిలల్లనావలంబితైః ॥ ౭౧ ॥ తత్పూర్వమంసద్వయసంద్విపాధిపాఃక్షణంసపా

ణేయం ఘనానామజ్ఞనోపమేతినజ్ఞిహః ॥ ౬౯ ॥ — న్యక్రమితి ॥ పాతుర్యక్తిర
సుమానమితియావత్, ఆగమాత్ గంగాసాగరపూరణీత్యాగమప్రమాణాత్, బ
లీయాన్యది-ప్రబలశ్చేత్, సాయమునాజలధిమపూరయత్, జహ్నురవత్యం(స్త్రీ)
జాహ్నువీ-గుగానాపూరయత్; న్యక్తం-సత్యం, ఇత్యత్యైత్యా, కతః అన్యథా
వివర్యయే అన్యజలభేః తత్ప్రసిద్ధమర్థోంభః ॥ ౭౧ ॥ అంభోర్జస్తాయసానీయేత్యమ
రః ॥ గాంగేన-గంగానంబద్ధినా, ఓఘేన-ప్రవాహేణ, నిర్భస్తితాయాః-నిర్భస్తికృ
తాయాః, శమ్భుకన్ధరాయాః-హరకతస్య, సన్దర్శం-సమానవర్ణం, క్షప్తవర్ణమిన్ద్ర
ధ్విః + జ్యోతిర్జనపదెత్వాదినానమానస్యసభావః, అన్యథా గంగోఘన్యథావశ్య
ద్ధవళమేనస్యాత్ తథాచ గ్రావప్లవనవాక్యవదాగమోప్యన్యథానేయజ్ఞతికపెరా
శయ్యః ॥ ౬౯ ॥ అభీతి ॥ తమాలవత్-తమాలవృక్షవత్, నీలా-కృష్ణా, నితరాం భృ
తాయతిరత్యాయతా, సా మహాపగా-మహానదీ, యమునా జవేన గాంభువక్ర
మితుమాకృమితుం, అభ్యుద్యతస్యోద్యుక్తస్య తస్యమహతోబలామ్బురాశేసే
నానముద్రస్యపురోగ్రక్షణం సీమేవ-వెలవ, బభావితుస్యైత్యా, క్షణమాత్ర
నిరొధికాఽధవదనంతరమేవ తరణాదితిభావః ॥ ౭౦ ॥ — లోతైరితి ॥ అభితః-ఉభ
యతో లోతైశ్చలభిరతితైః-నౌకావహనదండైః ॥ ౭౧ ॥ సౌకాదండః క్షేపణీస్యాదరి
త్రంకేనిపాతకఇత్యమరః ॥ చరణైః-పాదైరివెత్సుస్యైత్యా, జవాత్ వ్రజంతిభిర్గ
చ్ఛంతిభిర్నాభిః సాధనేరసౌసరిద్యమునాకర్తవ్యవేనాదితానావేగనోత్పన్నా
భృమి-భ్రాంతిః; తయా నిమిలంతిభిర్భయాదక్షిణిమిలనంకుర్వతీభిర్గలనాభిరవల
మ్బితైరాంకితైఃకనైః కర్తృభిః పరితః-సర్వతః, + సగోష్ఠిభయాభేః ప
తకమాపాభ్యాం పర్యభిభాసితసిల్విధానాత్, ప్రతేరే-ప్రతీణా ॥ ౭౧ ॥ —
తత్పూర్వమితి ॥ ద్విపాధిపాః-మహాగజాః, పూర్వం-ప్రథమం, అంసా ప్రమా

లాఃపరితాజగాహిరే । సద్యస్తతస్తేరురనారతసురత్సదా సవారిప్రచురీకృతం
 పయః ॥ ౭౨ ॥ ప్రోక్షైఃస్ఫురద్భిఃస్ఫుటశబ్దమున్మథైస్తురంగమైరాయతీణావాల
 భి । ఉత్కణఁమూర్ధ్వాహితధీరకంఠరైరతీర్వతాగ్రతటద త్రదృష్టిభిః ॥ ౭౩ ॥
 తిత్వాజవనైవనితాంతదుస్తరాం సదీంప్రతిజ్ఞామివ తాం గరియసీమ్ । శృంగై
 రపస్కిణాబృహత్తటిఘవామకోభతోచ్చైర్గుదితంకపద్మతామ్ ॥ ౭౪ ॥ సీమం
 త్యమానాయదుభూభృతాంబలైర్బభౌతరద్భిగ్గళలాసితద్యుతిః । సిందూరితా

ణమస్యాంసద్యయనం-అంసమాత్రం లైషాం తథోన్నతత్వాదితిభాషః + ప్ర
 మాణెద్యయనమిద్యయనంచ త్యయః ॥ తత్తథాగమ్భిరం పయో యమునాజ
 లం సమేలాః-సావజ్ఞాః, క్షణం పరితా జగాహిరే-ప్రవిశంతిస్త, తతః ప్రవే
 శానంతరం సద్యః అవిలమేష్టన అనారతమవిచ్చిన్నంసురైశ-స్తవతా, సదా
 సవారిణా-స్వమవోదకేన, ప్రచురీకృతం-బహులీకృతం, తత్ పయస్తేరుః తరం
 తిస్త, అత్రాతిగమ్భిరసాగ్రవృష్టసః ఆంసదఘ్నత్వాపితయోక్త్యా గజానామా
 న్నత్యం ఘనస్తస్తేవ మదాముష్పసంబంధాత్తార్కతోవక్త్యా లైషాం మదాతిరే
 కశ్చవ్యజ్యతే ॥ ౭౨ ॥ — ప్రోక్షైరితి ॥ స్ఫుటశబ్దం-స్పష్టధావనం యథా త
 థా స్ఫురద్భిశ్చలద్భిః ప్రోక్షైర్మూర్ధ్వాభిరుపలక్షితైః ॥ ౭౩ ॥ ఘాణాతుప్రోధమ
 స్త్రియామిత్యమరః ॥ ఉన్నతైర్మూర్ధ్వముఖైః తథా ఉత్కణఁ-ఉన్నమితక
 ణఁయథాతథా ఊర్ధ్వాహితా-ఊర్ధ్వప్రసారితా, ధీరా-నిశ్చలాః, కన్దరా
 గ్రీవామేషాంరైరగ్రేపురః తటే ద త్రదృష్టిభిస్తురంగమైరాయతాః-ప్రసారితాః
 కీణాః-విక్షిప్తా, వాలభయోయస్త్రికర్మణితద్యథాతథా అతీర్వత-అతారి, సరిదితి
 శేషః + కర్తణిజియత్ ॥ స్వభావోక్తిః ॥ ౭౩ ॥ — తిరైవతి ॥ నితాంతదుస్త
 రామతిమహత్తయా అత్యంతాశక్యతరణాంతాం సదీం గరియసీమతిదుస్తరాం
 ప్రతిజ్ఞామివ-ప్రతిజ్ఞావచనమివజవేన-వేగేనైవతీర్త్వా శృంగైర్విషాజైరపస్కి
 ణాః ఆలేఖతా మహత్ప్రస్తటిఘనః తీరదేశాయైస్తేషాం + అపాచ్ఛతపాచ్ఛకు
 నిష్వాల్పసంఖ్యకీరలైః శాతృప్రవస్సుడాగమః ॥ కకుద్దతాముక్త్యాముచ్చైస్తా
 రం సదితం నాదః ఆకొభత ఉపమానజ్జీణాః స్వభావోక్తిః ॥ ౭౪ ॥ — సీమం
 త్యమానెతి ॥ తరద్భిగ్గళదుభూభృతాం యాదవభూపానాం బలైః స్తేనైః సీ
 మంత్యమానా సీమంతవక్రికియమాణా + సీమంతవచ్చభాత్ తత్త్రురీతివిణి

నేకవకంకణాంకితారంగిణీవణిరివాయతాభువః ॥ ౭౫ ॥ అవ్యాహతక్షిప్రగతైస్స
ముచ్చితాననుజ్ఞితప్రాసితభిగోరియసః । నావ్యవయఃకేచిదతారిమర్భు
జ్జేఃక్షివద్భిరూమిఃసపరైవోమిభిః ॥ ౭౬ ॥ విదలితమహాకూలాముత్త్యాంవి
తాత్కర్తణిలటశ్శానజాదేశః । తావిప్రవద్భావాన్తతోలుక్ ॥ గవలాసితదున్య
తిః-మహిషవిషాణమేచకప్రథా ॥ ౭౭ ॥ గవలంమాహిషంశృంగమిత్యమరః॥సిం
దూరితాః-సిందూరవంతశ్శతాః + సిందూరవచ్చప్రాత్, తత్కరోతీతిన్యతా
త్కర్తణిక్తః ॥ తైరనేకపైద్విఃపైః కలకణైః-శేభరైః, అంకితా-చిహ్నతా ॥
౭౮ ॥ కంజులంశేభరైఃస్తనూత్రమండవయోగపీతివిశ్వః ॥ తరంగిణీ-యమునా
నదీ, ఆయతా-దీర్ఘా, భువో-వేణిరివబభౌ ఇత్యుత్పైతౌ ॥ ౭౯ ॥ —అవ్యాహ
తైతి ॥ అక్రమిణాంభుజానాంచ విశేషణాన్యభయత్రవిభక్తివిపరీణామేన
యోజ్యాని కేచిత్ జనాః నావాతార్థ్యంనావ్యం ॥ ౮౦ ॥ నావ్యంత్రీలింగంనౌతా
భ్యిభిత్త్యమరః + నౌనయోధర్తైత్యాదినాయత్ప్రీత్యయః ॥ వయోజలమవ్యాహత
క్షిప్రగతైరప్రతిహతశీఘ్రగమనేరనుజ్ఞితౌ ద్రాగ్రిమా-దేభ్యః-యైస్తేరతిదీ
మైః-రిత్యభః సముచ్చితానున్నతా, గరియసోగురుతరా, ఊర్తిక్షి
వద్భిరపాకుర్వద్భిరతపవాపరైరూమిభిరినస్థితైరిత్యుత్పైతౌ॥భుజైర్బాహుభి
రత్థారిమస్తరంతస్త + తరలైలుఃజి సిచిన్యద్ధిరిడాగమః ॥ ౮౧ ॥—విదలితైతి॥
సాప్రకృతాత్రిభువః-కృష్ణస్య, వరుధినీ-సేనా, ఉత్తామనడుహం, విషాణవి
ఘట్టనైః-శృంగాఘ్రాః, విదలితాని మహాకూలానియస్యాస్తాం ఉన్నదేరుచ్ఛా
తమదైర్విషాణిభిర్గజైరలఘుభిరురుభిశ్చరణైః-పాదే రాకృష్టాబహిర్నితాః గ్రా
హ-జలగ్రాహీయస్యాస్తాంబుహద్భిః రథమండలైరథసమూహైః, స్థితానివ్యాకు
లితానిసలిలానియస్యాస్తామేనాంసరితం-యమునాం-సవది జిత్వా తీరైస్త్వర్గః,
భక్తైర్వైతిచగమ్యతే విశేషణసామధ్యాత్, జగామ్, అత్ర జయస్య విశేషణ
గత్యా కాలవిదలనాచివదార్థఃపాతుకత్వాత్కాన్యలింగభేదః ॥హరిణీవృత్తం

భవతిహరిణీన్సమాప్తాగోరసాంబుధివిష్టపైరిలిలక్షణాత్ ॥ *****

ఇతిత్రిపదవాక్యప్రమాణపాదావారపాదీణత్రిమహాపాథ్యాం కాలచల

మల్లినాథసూరివిరచితే శిశుపాలవధాఖ్యమహాకావ్యవ్యాఖ్యానై సర్వం

కవ్యాఖ్యానే ప్రస్తానవర్ణనంనామ ద్వాదశస్కంధః

మౌఘవిఘట్టనేరలఘుచరణాకృష్టగ్రాహంవిమాణభిరున్మదైః । సవదినరితంసౌ
 త్రిభుజాబృహద్రామండలస్థలితసలిలామేనాంజితావిజగామవరూఢినీ ॥౨౭॥
 ఇతిత్రిమౌఘకృతౌ-త్రిపదాంకేశుపాలవధే-మహాకావ్యే-ప్రయాణవణా

సంనామ దావ్యదశస్సగణః .

అథ త్రయోదశసగణప్రారమ్భః

యమునామతీతమథ శుశ్రూవానముంతపస స్తనూజఇతి నాథునోచ్యతే । స
 యదాచలన్నిజపురాదహర్మిశంసృపతే స్తదాదినమచారివార్తయా ॥ ౧ ॥ య
 మభర్తురాగమనలబ్ధజన్తనః ప్రమదాదమూనివపురేమహియసి! నహసాతన్య
 నహితానుజన్తభిర్వసుధాధిపాభిముఖమన్యనిర్వయా ॥ ౨ ॥ రభసప్రన్యత్రః

యమునామితి ॥ అథ యమునాతరణానంతరం, తపస స్తనూజౌధర్మనందనః
 అథునా యమునామతీతం అముంహరిం శుశ్రూవా-శ్రుతవా- + భాషాయాం
 సదవసశ్రువఇతికృన్మప్రత్యయః ॥ ఇతి నోచ్యతే కింతు సహరిర్యదానిజపురా
 దచలత్ తచ్చలనమాదిర్యస్తికర్తృణితత్తదాదితప్రీభృతి అహశ్చనిశాచ అహ
 ర్మిశం + సమాహారే ధ్వంద్వైకవద్భావే అత్యంతసంయోగేద్వితీయా ॥ నృప
 తేధర్మరాజస్య వార్తయా ఇహనివిష్టఇతోనిగతఇతివృత్తాంతేన సమచారి-
 సంచారితం ఆగతమితియావత్, భావేటుజ్ఞే, సన్నిహితయమునాతరణవృత్తాంత
 వద్యవహితసకలదైనం దినవృత్తాంతౌ నిజసగరప్రస్థానాత్ప్రీభృతి ప్రతిక్షణ
 మాగతమివెత్యధః, అస్తికసగే-మంజుభాషిణీవృత్తమ్ * సజసాజగభవతి
 మంజుభాషిణీతిలక్షణాత్ ॥ ౧ ॥ —యమభర్తురితి ॥ తతోహర్యమునాతరణ
 శ్రవణానంతరం సవసుధాధిపాధర్మరాజః, యదుభర్తుః హరేరాగమనేన లబ్ధజ
 న్తనౌ లబ్ధోదయాత్, జాతాదిత్యధః, ప్రమదాత్-హషాత్ + ప్రమ
 దనప్తదౌహషేఇత్యప్రత్యయాంతానిపాతం, మహియస్మతి విపులేపిగురేణ
 మూనివ హషకృతశరీరవృద్ధిరపరిమితానవకాశస్సన్నివేత్యత్యైక్షా, సహసా
 అనుజన్తభిరనుజ్ఞేసహితాన్య హరేభిముఖంనిర్వయా శగరాన్నిగతఇత్య
 ధః ॥ ౨ ॥ —రభసేతి ॥ రభసాహర్షః ॥ ౩ ॥ రభసావేగహర్షద్వారితవిత్వః

శుచక్రదుందుభిధ్వనిభిజ్జనస్యబధిరీకృతశ్చ తేః । సమపాదినక్రభిరభీష్టసంక
థాప్రకృత్యాథశేషమథహస్తసంజ్ఞయా ॥ ౩ ॥ అపదాంతరంచపరితఃక్షితిక్షితామ
పతకదుశ్చభిమితశేమనేమయః । జవిమారుతాంచితపఃస్వరూపమక్షితిరేణు
కేతువసనాఃపతాకినః ॥ ౪ ॥ దుశ్చితమధ్వనన్ముపరిపాణివృత్తయఃపణవాఇవాశ్వే

తేనప్రవృత్తైః శుచక్రదుందుభిధ్వనిభిః-కౌరవసేనాతూర్యఘోషైః, బధిరీకృ
తశ్చతేర్వికలీకృతశ్చోత్తేంద్రియస్య, శోతృజనస్యవక్తృభిః కథనైరభీష్టసంక
థాస్విప్తాలాపేషు ప్రకృతస్య వత్తుం ప్రకాంతస్యాథాస్య అభిధేయస్య శే
షం వక్తవ్యావశిష్టం అథదానిర్యానంతరం హస్తసంజ్ఞయా-హస్తసంకేతేన, న
మపాది-సంపాదితమ్, త్రికృష్టస్య అగమనసంతాపాత్తథాదుందుభీనాజఘ్నుః
యథా కంఠోక్తశేషం కరసంజ్ఞయానిష్పాద్యతభ్యాసః, అత్ర బధిరీకరణస్య
జనవిశేషణద్వారా హస్తసంజ్ఞాప్రవృత్తిపాతుత్వాత్కాన్యలింగభేదః ॥ ౩ ॥

అపదేతి ॥ దుశ్చితం-శీఘ్రం, భిమితాః-పరివర్తితాః, శేమనేమయః-కనకప్ర
థయఃయేమాంతే ॥ ౫ ॥ చక్రభారాప్రథిర్నమిరితిహాలాయథః ॥ అతపవ జవి
నా-వెగవత్, మారుతేనాంచితాని-కమ్మితాని, పరస్పరముపమాంతీపరస్పర
పమాని-అన్యోన్యసదృశాని, క్షితిరేణుకేతువసనాని స్వాత్కాపితభూరణవః స్వా
దోపితధ్వజపటాశ్చయేమాంతే క్షితిం క్షియంతి ఈశలైః క్షితిక్షితిః క్షితిశాః +
క్షినివానగత్యోరితిధాతోస్తాదాదికాల్ క్షిపితుక్ క్షిపతీష్యేవాసాక్షితిక్షిత్ ఇ
తిభట్టమల్లః ॥ తేషాంసమ్బంధినః పతాకాః యేషుసంతీతిపతాకినౌరథాః +ప్రీ
హ్యదిత్యాదినిః । పరితస్సర్వతః నాస్తిపదస్యాంతరమవకాశోయస్త్రికర్తృణితద
పదాంతరం సంసక్తయథాతథా ॥ ౬ ॥ సంసక్తత్వవ్యవహితమపదాంతరమిత్య
పీత్యమరః ॥ అపతన్నధావక్, అత్ర రథవణనే రేణునాంకేతూనాంచ ప్ర
కృతత్వాల్ కేవలప్రకృతాన్పదాతుల్యయోగితా, తయాచపగస్పరౌపమేతివిశే
షణాద్రేణువత్కేతవః కేతువచ్చరణవఇతి ఉపమేయోపమా ॥ రేణవఃకేవ
కేతవః ఇతిసంశయశ్చవ్యజ్యతే ఇత్యలజ్జారణాలజ్జారధ్వనిః ॥ ౪ ॥—దు
శ్చితమితి ॥ అశ్వచరణక్షతాః-తురగఖురఘట్టితాః, భువః ఉపరి-వృష్టధాగ, పాణి
వృత్తయః-పాణిశాడనానియేమాంతే ఉపరిపాణివృత్తయః పణవాః-వాద్యవిశేష
ఇవేత్యుపమా, దుశ్చితం-దుశ్చితమానేనాధ్వనక - ధ్వనంతిస్త ॥ ౫ ॥ నిలంబితం

చరణక్షతాధునః । నన్నతున్నవారిధరధీరవారణధ్వనిహృద్వక్షకలాకలాపినః॥
 ౫ ॥ వ్రజతోరపివ్రణయపుర్యమేకతామసురారిపాండుసుతస్తేన్యయోస్తదా ।
 దురుషైవిషాణిభిరనుక్షణంమిథోమదమూఢబుద్ధిమవివేకితాకుతః ॥ ౬ ॥ అవలూ-
 కపీనన్యవతేస్తస్మాతోరభసాద్రథాదవతేరుమిచ్ఛతః ॥ అవతీర్ణవాక్ప్ర-
 థమమూర్తనాహరిర్విసయంవిశేషయతిసంభ్రమేణసః ॥ ౭ ॥ నపుమాపురాణపు-
 ద్గుతంమధ్యమిత్యమరః ॥ వారిధరశబ్దేన తద్గజితంలక్ష్యతే, తద్వద్ధీరైగ్గంధీ-
 రైర్వా రణధ్వనిభిగ్గజబృంహణైః హృద్ధాః అతపనకూజితైఃకలాఃకూజితకలాః
 కలకూజితాశ్శర్కః, తతోవిశేషణసమాసః కలాపాఃయేషాఃసంతతికలాపినోబు-
 హిణశ్చ నన్నతున్నుత్పత్తిస్త, అత్యోపమయోస్సంస్మృప్తిః వారిధరోపమయా
 కలాపినాం గజబృంహణే ఘనగజిత భ్రాంతిమంతరణ సృత్యాసవ్యవత్థా
 న్నిమదలంకారోన్యజ్యతేఇత్యలజ్కారణాలజ్కారధ్వనిః ॥ ౫ ॥ —వ్రజతోరి-
 తి ॥ తదా-తస్మిన్సమయే, అసురారిపాండుసుతస్తేన్యయోః, హరిపార్థస్తేన్య-
 యోః, ప్రణయపూర్వం-స్నేహపూర్వకమేకతామైక్యం వ్రజతోగ్గచ్ఛతోస్స-
 ణోరపి విషాణిభిరుభయసేనానర్తిభిగ్గజైరనుక్షణం ప్రతిక్షణం మిథః పరస్ప-
 రం, దురుషే-దుక్కుఢే + భావెలిట్, తథాహి మదమూఢబుద్ధిమ-మదేనవిపరీ-
 తప్రజ్ఞేషు, ప్రాణిషు వివేకితా-కార్యాకాశ్యవిచారవరతా, కుతః నాస్తేనీవే-
 త్యథః, అతః తేషాం స్వామిసౌహదేకేషి స్వయంవిరొద్ధితాన్వనామాయైతిభా-
 వః, సామాన్యేన విశేషణసమథానరూపాన్ధాంతరన్యాసః ॥ ౬ ॥ —అవలూ-
 కఇతి ॥ దూరతో-మూరాదెవావలూక హరేర్గర్భసవరధసాత్-వేగాత్, రథా-
 దవతేరుమవరోఘం + వ్యూతోపేతివికల్పాద్ధిశుః ॥ ఇచ్ఛతోనృపతేః ధర్మ-
 రాజాత్, ప్రథమం-తదవతరణాత్పూర్వమేవేత్యర్థః, ఆత్మనా న్యయమేవ + ప్ర-
 కృత్యాదితావత్ప్రతీతియా, అవతీర్ణవాక్-రథాదవరూఢస్సక్, + నిష్ఠేతి తరతేః
 క్తవతుప్రత్యయః ఋతఇద్ధాతోరీతిత్వం రోషిరవధాయాఇతిత్విత్వః రథాభ్యా-
 మితినిష్ఠానత్యై రమాభ్యామితితత్వం ॥ సహరిః సమ్భృజేణ-త్వరావిశేషేణ వి-
 సయమనాద్ధత్వం విశేషయతిస్త ॥ అతిశాయయతిస్త, ఏతేన హరేఃపూజ్యవిష-
 యోరత్యాఖ్యాభావోఽధ్వనీయతే ॥ ౭ ॥ —నపుమేతి ॥ పురాణపురుషః-హరిః
 సర్వలోకశ్చేష్టోపేతిభావః, తథాభువనేర్మతః-నమస్కృతోపి, విహితం సరి-

తుషఃక్షితౌపరిపుంజ్యమానవృథుహారయష్టినా । భువనైర్మతాపిహితాత్తకార
 చుః ప్రణనామనామతనయంపితృషవసుః ॥ ౮ ॥ ముకుటాంశురంజితపరాగమ
 గ్రతః సనయావదావశిరసామహితలమ్ । క్షితిపెసతావదనపెక్షితక్రమం భుజవం
 జరణరథసాదగృహ్యత ॥ ౯ ॥ నమహాకవాటతటవిస్తృతంతనామరవైరివక్ష
 తిరసిక్షమాభుజః । భుజయోస్తథాపియుగళేనదీర్ఘయోర్వికటికృతైవపరితాభి

పాదితమాత్మనః గౌనవముత్కర్షయేనససక్తా పూజ్యేమనమన్యాయా బౌద్ధ్యేన్య
 హేతుత్వాదితిభావః ॥ అతపివాత్రవిచిత్రాలజ్కారః శివిత్రాన్యవిరుద్ధస్య
 ఫలస్యాప్యర్థముద్యమితిలక్షణాత్ ॥ పురఃక్షితావగ్రభూమాపరిపుంజ్యమానాపరి
 తఃపుంజ్యేయమాణావృథుః స్థూలా హారయష్టిః-యష్టిరివహారో ముత్తావశిష్టస్య
 తైవవపుషా-శరీరేణ సత్సంజలిమాత్రైః తథాతస్యపూజ్యత్వాదితిభావః, పూజ్య
 త్వే హేతుమాహ ॥ పితృషవసుస్తనయమితి పితృభగినీపుత్రంధర్మరాజమిత్యర్థః
 + విభాషా స్వస్యవత్సారిత్వలుకోవికల్పాదిహాపవ్యయైర్ ॥ మాతృపితృభాగి
 న్వసేతిషత్వమ్ ॥ ప్రణనామనామనమశ్చకారఖలు + ఉపసర్గాదనమాసేపి
 ణోపదేశస్యేతితత్వం అత్రాపి పూర్వవత్ భావధ్వనిః ॥ భువనైర్మతాపి హ
 రిః లోకయాత్రానువర్తిక స్వయమన్యం నతవానితి విరోధాభాసాలజ్కారో
 విచిత్రైశ్చైతేనసక్తిణః నామనామేతి వృత్త్యనుప్రాసభేదశ్చాత్మనంస్య
 జ్ఞాత్యాద్యాహ్వయం ॥ ౮ ॥ —ముకుటేతి ॥ సహరిః ముకుటాంశుభిః రంజితః
 సవనర్థ మాపాదితః పరాగారణుర్యస్య తత్ అగ్రతః పురతామహితలం శిరసా
 యావన్నావనాసప్యవశిత్యర్థః, తావత్ క్షితిపెస-ధర్మరాజనానపేక్షితక్రమం
 అనపెక్షితః క్రమః పౌర్వావధ్యంయస్త్రికర్తృణితత్తథా భుజాభ్యామేవ పంజ
 రణేతిరూపకం రథసాద్యేగాదగృహ్యత-గృహీతః, ప్రణామక్రియాసమాప్తేః
 ప్రాగేవ ఉత్థాప్యాశ్లిష్ఠ్యవ్యవస్థాభావః ॥ ౯ ॥ —నైతి ॥ కవాటతటవిస్తృతం ము
 రవైరిణాహారేర్వక్షః క్షమాభుజః ధర్మరాజస్య తనావలేపే ఉరసి సమమానపరి
 మితమిత్యర్థః ॥ తథాపి వికటికృతేన-విపులీకృతేన, దీర్ఘయోర్భుజయోర్భుగ
 లేన పరితన్నయంతాత్, అభిషస్వజే-ఆలింగితం, వక్షసా భుజాభ్యాంచ కథం
 చిత్పరిచ్ఛిన్నమథాత్, నతు వక్షనేవేత్యర్థః + సదిన్వంజ్యోఃపరస్య లిటి
 భాతుసకారస్యవత్సనిషేధాత్ స్థాదిత్వేపి ఉపసర్గాత్సూతిత్వభ్యానసకారస్య

షన్వతీ ॥ ౧౦ ॥ గతయానిరంతరనివాస మధ్య రిపరినాభి నూన మవముచ్య హారి
జమః కురు రాజనిదకయనిపీడనాభయాన్ముఖమధ్యరోహిమురవిద్విషశ్చియా ॥ ౧౧
శిరిస్తిన్త జిఘ్రతిసురారిబంధనేచ్ఛలవామనంవినయవామనతదా । యశసేవ పీ
త్యవిజితామరదుమప్రసవేనవాసితిశిరోరుహేన్యపః ॥ ౧౨ ॥ సుఖవేదనాహృ

షత్వం అత్ర హరినక్షసా వైపుల్యతిశయదోతనాయ నృపనక్షసస్సమ్మానేష్య
సమ్మానోక్తేస్సంబంధే ఆనంబంధరూపాతిశయోక్తిః, అస్యాః స్వతస్సిద్ధువిప్ర
థోక్తిబద్ధమోగవ్యతిశయయోరభేదాభ్యవసాయాదుత్థానమితిరహస్యమ్ ॥ ౧౧॥
గతయేతి ॥ నాధ్యాంపరినాభి + విభక్త్యర్థేవ్యయాభావః ॥ వారిజం నాభిక
మలమిత్యర్థః, అవముచ్య-విహాయ, అధ్యరః ఉరసి + విభక్త్యర్థేవ్యయా
భావః ॥ నిరంతరం-సతతం, నివాసంగతయా-ప్రాప్తయా, శ్రియా-శోభయా,
రమయాచ, నాభిసరోజత్వాగేనాత్ర నివాసేన తస్మాదపిహృద్యమితిద్వనితం ॥
కురురాజస్య-ధర్మరాజస్య, యా నిదకయనిపీడనా గాఢాశ్లేషరూపాతతోభయా
న్మరవిష్వయోముఖమధ్యరోహి-అభిరూఢం- భీతావ్యక్తేనధమారోహంతీతి లోక
జేషయోః ప్రసిద్ధమితిభావః, నూనమిత్యత్యైత్వా అత్ర వాచ్యాయాః సుహృ
దాశ్లేషజన్యప్రభాయాః శ్రియేతిశ్లేషమహిమ్నా ప్రతియమానయారమయాసహ
భేదాభ్యవసాయాత్, క్రమేణ నాభికమలాద్యనేకాధారసమ్పంధాభిధానా
త్ ॥ శ్లేషమూలాతిశయోక్త్యుత్థాపితస్తావదాద్యః పర్యాయభే
దః ॥ క్రమేణైకమనేకస్త్రిన్నాధారే వర్తతేయది, ఏకస్త్రిన్నథవానేక పర్యాయ
యాలంకృతిర్మలైతిలక్షణాత్ ॥ తదుపజీవిని త్రిముఖారోహణస్య భయపేతు
కత్వాత్ప్రేక్షిత్యనయోరంగాంగిభావేనసంకరః ॥ ౧౧ ॥ — శిరసీతి ॥ నృపోధ
త్కరాజః, సురారిబంధనే-పురాబలిబంధనసమయే, భలవామనం-కపటవామ
నం, తదా పాథోపపత్తిసమయేతు వినయవామనం-వినయసమృద్ధిమిత్యర్థః,
తంహరిమితిశేషః, వీర్యవిజితామరదుమప్రసవేన పారిజాతపరజ్జాప్రఖ్యాతశౌ
ర్యలబ్ధపారిజాతకుసుమేన యశసేవ పారిజాతవిజయప్రసూతయా కీర్త్యవేత్సు
త్యైత్వా, వాసితిశిరోరుహే సురభితకశే శిరసి జిఘ్రతిన్త, ప్రవాసాదేత్యక్షా
ర్థస్యవఘ్రాణమితిన్తరణాత్, పురాకిల భగవాన్ సత్యభామాప్రీతయే బలాదిం
జ్యలోకాదవహృత్య పారిజాతం నిజగృహేష్వారోపితవానితి కథాత్రానుసం
ధేయా ॥ ౧౨ ॥ — సుఖేతి ॥ వసుదేవాజ్ఞన్తయస్యతస్మిన్ వసుదేవజన్తని-వా

షితరోమకూపయా శిథిలీకృతేషి వసుదేవజన్తని । కురుభర్తురంగలతయానతత్య
జేవికసత్కడుంబనికురుంబచారుతా ॥ ౧౩ ॥ ఇతరానపిక్షితిభుజోమజన్తనఃప్రమ
నాఃప్రమోదపరిఘ్నల్లరక్షుషః । సయథోచితంజనసభాజనోచితఃప్రసభోద్భృతా
సురసభోసభాజయల్ ॥ ౧౪ ॥ సమమైత్యతుల్యమహాసశ్శిలాఘనాః ఘనపక్షదీ
ర్ఘతరదాహుశాలినః । పరిశిల్లిమృక్షితిపతీక్షితిశ్వరాః కులిశాత్ప్రరేణగిరయోగి

సుదేవే + జన్తో త్రరపదత్వాద్వ్యధికరణో బహువ్రీహిర్వామనవచనాదిత్య
క్తప్రాక్, శిథిలీకృతేషి విశ్లేషితేనత్యపి సుఖవేదనయా అలింగనసుఖామభ
వేన హృషితాఉద్గతాః రోమకూపా రోమమూలాని యస్యాస్తయా + హృషే
లోమస్పిష్టిదాగమః ॥ కురుభర్తుర్ధర్మరాజస్య, అంగలతయా వికనతః కదం
బనికురుంబస్య-కదంబకుసుమసమూహస్య, చారుతా-కమనీయతా నతత్యజే-న
త్యక్తా, కింతు సీవకృతేత్యధః, ఆశ్లేషావగమేపి తజ్జన్తసుఖానువృత్త్యాతత్కా
ర్యస్య రోమహర్షస్యానువృత్తిరితి తాత్పర్యాధః, అతఏవ శిథిలీకృతేషి హృ
షితరోమకూపయైత్యకారణకార్యకథనాద్విభావనా, తదపేక్షయా చెయముత్స
న్నా కదంబనికురుంబచారుతేతినిదర్శనా, తయాసహంగేన సంకీర్యతే ॥ ౧౩ ॥
ఇతరానితి ॥ జనసభాజనోచితః-సర్వజనసంభావనార్హః, ప్రసభేన-బలత్కా
రేణ, ఉద్భృతాఅసురసభా-అసురసంఘాయేనసః ప్రమనాః-హృష్టచిత్తః, నహ
రిః ప్రమోదపరిఘ్నల్లరక్షుషః-హర్షోత్పల్లనేత్రాః, ఇతరాః-భీమాదీక్షి
తిభుజః సృపస్యానుపశ్చాజ్జన్తయేషాంతాః అనుజన్తనః-అనుజాః, యథోచితం
యథార్హం, అనభాజయల్-నభాజయత్స, అలింగనాదిభిరానందయామాసే
త్యధః ॥ ౧౪ ॥ అనందనసభాజనేఇత్యమరః ॥ + నభాజప్రీతిదర్శనయోరితిభా
తోశ్చౌరాదికాల్లజ్జే ॥౧౫॥—సమమితి ॥ తుల్యమహాసః-సమానలైజస్కాః
శిలాఇవశిలాభిశ్చఘనాః-దృఢాః, ఘనైః పత్యైరివ దీర్ఘతరదాహుభిః బాహు
భిరివ పత్యైః శాలంతఇతి తథోక్తాః ఘనపక్షదీర్ఘతరదాహుశాలినః, ఏవంఘా
తాః క్షితిపతీ-ఏవంఘాతాః క్షితిశ్వరాః, సమం యుగపదేత్య-అగత్య + ఆ
జ్జేపూర్వాదిఃక్రొస్వల్యపితుక్ ॥ కులిశాత్ప్రరేణ-కులిశక్షతాల్, పూర్వమిత్యర్థః ॥
సంప్రతి అన్తంభవాదితిభావః, పరశ్శాంతివిభక్తిప్రతిరూపకమన్వయం గిరయోగిరీ

౧౧వ || ౧౫ || ఇభకుంభకుంగకతి నేతరేతరస్తనభారదూరవినివారిత్తాదరాః | ప
 రిపుల్లగండఫలకాః పరస్పరం పరిరెభిరెకుకురకారవస్త్రియః || ౧౬ || రథవాజ
 పత్తికరిణీసమాకులంతదనీకయోన్మమగతద్వయమిధః | దధిరెపుథక్కరిణవ
 దూరణామహతాహిసర్వమథవాజనాతిగమ్ || ౧౭ || అధిరుహ్యతామితిమహి
 భృతోదితః కపికేతనార్పితకరోరథంహరిః | అవలంబితైలబిలపాణివల్లసశ్శయ
 తిస్తమేఘమివమేఘవాహనః || ౧౮ || రథమాస్థితస్యచపురాభిసరినస్సన్మణాం
 నివ పరిశిల్లిమః-ఆలిలింగుః, ఉపమాలజ్కారః || ౧౫ || — ఇభేతి || ఇభకుంభా
 ఇవతుంగాః కతినాశ్చేతరేతరాసాం స్తనభారాస్తేరూరేవినివారిత్తాస్యతికా
 ర్నాదనస్పృష్టతయాస్థాపితాన్యదరాణియాసాంతాః + సాన్వంగాచ్చతిడికల్ప
 దనీకారః || పరిపుల్లగండఫలకాః-హవఃపులకితగండష్టలాః, కుకురకారవస్త్రి
 యోయాదవపాండవాంగనాః, పరస్పరం-పరిరెభిరె-ఆశ్లిష్టవత్సః || ౧౬ || పరిరం
 భఃపరిష్వంగస్సంశ్లేషఉపగూహనమిత్యమరః + పరిపుల్లతిపుల్లతైవచాద్యజం
 తం నతు పుల్లతినిష్ఠాంతం | అనుపసగాత్పుల్లైపాణినియసూత్రవిరోధాత్ ||
 ౧౬ || — రథేతి || రథవాజపత్తికరిణీభిః సమాకులం సఃకీణం కరిణీగ్రహణం
 పుంగవ్యావృత్త్యథం అతో యద్ధానర్హతయాతాసామసేనాంగతావన్నద్వం
 ద్వైకవద్భావః, తదనీకయోః స్తేస్యయోః || ౧౭ || మరూధినిబలస్తేనన్యం చక్రం
 చానీకవస్త్రియామిత్యమరః || ద్వయం మిథశ్చన్యోన్యన్యం సమగతసంగతం,
 + గమేలుణ్ సమోగమృచ్ఛిత్యాదినాఆత్మనైవదం || వాగమఇతిసిచః కిత్రావ
 దనుదాత్తాపదేశిత్యాదినా అనునాసికలోపః హ్రస్వాదంగాదితినకారలోపః,
 కరిణిః-పుంగవాః, దూరతీవ పృథగసంగతం దధిరె-ధృతాః, స్థాపితాఇత్సర్థః
 అథవా కిమత్ర చిత్తమితిభావః, మహతాం-మహాత్మనాం సంబంధి సర్వోచ్ఛ్రి
 తమితీశేషః, జనానతిగచ్ఛతీజనాతిగమతిజనం సర్వలోకవిలక్షణమితి భావః ||
 సామాన్యేన విశేషణసమర్థనరూపాభ్యాం తరన్యాసః || ౧౭ || — అధీతి || అ
 థ హరిః అధిరుహ్యతాం రథతరుహ్యతామిత్యేవం మహిభృతా-ధర్తరాజనోద్ధితః
 ఉక్తస్య + వదేశకర్తృణీకృః వదిస్వపీత్యాదినా సంప్రసారణం కపికేతననాజా
 నేనార్పితకరో-దత్తమాస్తస్య, అవలంబితానప్తభిః బిలబిలస్య-కుబెరస్యపా
 నివల్లవోదేనసః మేఘవాహనభంగ్యః మేఘమివ రథంశ్శయతిస్త, ఆరూఢవా

పురామివరిపోర్తురద్విషః । అథధర్మమూర్తిరనురాగభావితఃస్వయమాదితప్రస
యణంప్రజాపతిః ॥ ౧౯ ॥ శనకైశ్చతస్యతనుజాలకాంతరస్ఫురితక్షపాకరకరో
త్కరాకృతి । పృథుఃఫెనకూటమివనిమ్నగావతైర్నరుడస్యసూనురభవత్ప్రీర్ణ
కమ్ ॥ ౨౦ ॥ వికసత్కలాయకుసుమాసితద్యుతైరలఘూడుపాండుబగతానుధీశి
తుః । యమునాహ్రదోపరిగహంసమండలద్యుతిజిహ్వుజిహ్వురభృతాష్టవారణం ॥

నిత్యధః ఉపమాలక్ష్మరః ॥ ౧౮ ॥ —రథమితి ॥ కించేతిచాధః అథ రథా
రోహణానంతరం రథమార్జితస్వారూఢస్య పురాభివర్తినః-ఇంద్రప్రస్థాభివర్తి
నః, త్రిపురాభివర్తినశ్చ మురద్విషో హరైస్త్రిన్యూణాం పురాంరిపోః త్రిపురాం
తకస్యేవ + సతీస్యచతస్య ఇతి నామిదీర్ఘప్రతిషేధః ధర్మమూర్తిః-ధర్మాత్తో, ప్ర
జాపతిః-జనేశ్వరః, ధర్మరాజోబ్రహ్మచ, అనురారణభావితఃరంజితఃప్రవీయతే
ప్రేర్యతెననేతి ప్రవయణంప్రాజనం ప్రతాద ఇతియావత్, అతపివ ప్రవయణో
దండః ప్రాజనోదండఇతి కాశికా + అజేకరణైల్యుట్ వాయాదివివికల్పదజే
ర్విధావః ॥ పూర్వపదాత్సంజ్ఞాయామగ ఇతిణత్వం స్వయమాదిత-గృహీతవాక్
సారభ్యంకృతవానిత్యర్థః +దదా లైక ర్తరిలుజితజ్జ్, స్థాఘ్నోరిచ్ఛేతికారేణః
కిలైవచ ప్రాసాదంగాదితినలూపః ॥ ఆత్ర త్రిపురహరణే బ్రహ్మహరస్యేవ హ
తెరయంసారభ్యంకారేక్ష్యసమాన్యః తస్య ప్రజాపతిరితిరాజబ్రహ్మణోః క్లేష
మూలాభేదాధ్యవసాయాతిశయోక్తినిరూప్యథ తైరిసంకరః ॥ ౧౯ ॥ —శనకైరి
తి ॥ కించేతిచార్థః తస్యహరేస్తనుషు సూక్ష్మేషు జాలకాంతరేషు గవాక్షరం
ధేషు స్ఫురితస్య ప్రసృతస్య క్షపాకరకరోత్కరస్య శశికిరణపుంజస్వాకృతిరి
వాక్యతిగ్యస్య తత్ప్రీకిణాకం చామరం నిమ్నగావతైస్సముద్రస్యమరుద్వా
యః పృథు-విపులం, ఫెనకూటం-ఫెనపుంజమివాన్యమరుతః సూనుర్భీమసేనః
శనకైరభవత్-భవతిస్త + భవతిరయంతౌదాదిక ఇత్యక్తం ఉపమయోగస్సంక
రః ॥ ౨౦ ॥ —వికసదితి ॥ వికసత్కలాయకుసుమం ॥ ౨౧ ॥ కాలపుష్పంకలాయ
స్సాస్యోత్ ఇతివైజయంతీ ॥ తదన్వదసితద్యుతైర్నిలవర్ణాస్యజగతామధీశితర్జ్వగన్నా
ధస్యోమృరజానః అలఘూడుపాండుసూలనక్షత్రధవళం అతపివ యమునాహ్రద
స్యోపరిగం ఉపరిగతం+అస్యత్రాపిదృశ్యత ఇతి ఉప్రేక్ష్యయః॥ తస్యహరంపాండవస్య
ద్యుతేః శోభాయాజిహ్వుజయశీలం + గ్లానిస్థశ్చగ్నస్మి ఉష్ణవారణమాతపత్రమ

మౌఖ్యమహాకావ్య-సవ్యాఖ్యానే

౨౦ || పవనాత్మ జేంద్రసుతమధ్యవర్తినానితరామరోచరునిరేణచక్రీణా | దధలే
 వయోగముభయగ్రహంతరస్థితికారితంఘరుఘరాఖ్యమిందునా || ౨౨ || వశినఁ
 క్షితైరయనయావిశేషస్వరంనియమోయమశ్చనియతం ముతియథా | విజయశ్రియా
 భృత భృతవాక్ + భృజఃకర్తరిలుజ్జే న్వరితభితఇత్యాత్మనేపదం 'ఉశ్చైతిసిచః
 క్షిత్యాన్యుతాభావః ప్రసాన్యనంగాదితినకారటాపః || అత్రాపుష్పమాలుంకా
 రః || ౨౧ || —పవనైతి || పవనాత్మ జేంద్రసుతమధ్యవర్తినా-భీమాజ్ఞానమధ్య
 గలెన, రుచిరేణ చక్రీణా-హరిణా, ఉభయోః గ్రహయోః అర్కాన్యగ్రహణా
 మన్యతమయోరంతరే మధ్యేస్థిత్యావాసేన కారితంసంఘదితం వృత్తివిషయే ఉ
 భశబ్దస్యస్థానేమాభయశబ్దస్తేన ప్రయోగోవ్యాఖ్యాతః ధరుఘరాఖ్యమిందునా
 స్యతే ధరుఘరాఖ్యంయోగంబధతా అర్కాన్యగ్రహమధ్యగలేనేత్యర్థః, ఇం
 దునెవేత్సుపమా, నితరామతిశయేన + అన్యయిషాదిత్యామ్ప్రత్యయః అరో
 చ-అశోభి, + రోచలెర్భావెలుజ్జే న్వభావరమఃసాన్యసూరూపవస్తవంతరణ
 మాగమాన్యభాతిశయోజాయలే రత్నకాంచనయోగాదిపతిభావః, అత్ర భగ
 వానాచార్యవరాహమిహిరః || హితార్కంసునఘనఘరా స్యాత్ప్రత్య
 భయస్తేః గ్రహేశ్శితాంశోరితి, ఏతదెవసప్తీకృతం, కల్యాణవర్తణా, రవివర్ణం
 ద్వాదశరసఘనంహృద్వితియైస్సునఘ, ఉభయస్థితైః ధరురాకేమధ్య
 మసంజ్ఞకఇత్యాన్యఇతి || ౨౨ || —వశినమితి || అభీమాజ్ఞానోపన్యత్యనంత
 రం వశినమింద్రియజయనంతం, అన్యసనినమితియావత్, క్షితీశ్వరం-భూపతిం,
 అయః-శుభావహావిధిః, నయతీతినయః-నీలిః, తావివ దైవపురుషకారావివేచ్య
 థః, నియతమాచారనిష్ఠం యతిం మునింజితేంద్రియగ్రామం || ౨౩ || యే నిజా
 లేంద్రియగ్రామాతినో యతయశ్చలేఇత్యమరః || నియమః శరీరాతిరిక్తదేశకా
 లాదిసాధనాపెక్షః సంధౌషాసనజపాదిః, యమః శరీరమాత్రసాధనవాసహి
 సాదిః || ౨౪ || శరీరసాధనాపెక్షనిత్యంతత్కర్తృతద్యమః | నియమస్తు సయత్క
 మనీత్యమాగంతుసాధనం || సచ, సచ యథాయమనియమావివేత్యర్థః, ఇవ
 త్ వాయుభావబ్ధావితిదండ్యభిధానాత్, విజయశ్రియాయతం అనన్యవిజయంవి
 జగీమం సృపమిత్యర్థః, అర్కమాకుతావివదన్ప్రయోరశ్వినోఃసుతౌ నకులసహదే
 కా || ౨౫ || నాసత్యావశ్చినాదస్సావిత్సమరః || తంచారిమసుససృతురనుచేరతుః

యతేమివార్కమారుతావనుసస్సతుస్తమథదస్రయోస్సుతౌ || ౨౩ || ముదితై
 స్తదెతిదితిజన్తనాంరిపావవినీయసంభ్రమవికాసిభక్తిభిః | ఉపసేదివద్భిరుపదెష్ట
 రివతైర్వవృతేవినీతమవినీతశాసిభిః || ౨౪ || గతయోరభేదమిత్తేన్ద్రయోస్తయో
 వృష్టోపసర్పణంచక్రతురిత్యర్థః, ఇహసర్వత్ర కర్తృమనోరథానుకూలవ్యాపా
 రవత్త్వమనుసరణం, ఇయంచాలోపమా || ౨౩ || — ముదితైరితి || తదా-త
 స్మిక్తానుమయే, ఇతి-ఇథ్యం, ముదితైః-హృష్టైరవినీయోకల్లోకపటఇతియావత్,
 యఃసంభ్రమః ఆదరస్తేనవికాసినీ-స్ఫుటీభవంతీభక్తిర్యేషాంతైః + విపూయ వి
 నీయ జిత్యాముంజకల్కహలిషిష్టికల్కార్థేక్యబంతోనిపాతః, నపుంసకపూ
 ర్వపదః (స్త్రీలింగపూర్వపదాబహువ్రీహిః అవినీతాశాసతీత్వవినీతశాసిభిః
 దుష్టశిక్షకైః పాండవైః దితిజన్తనాం-దైత్యానాం, రిపా-కృష్ణవిషయే, ఉపసమి
 పేసేదంతీత్వపసేదివాంసః-అంతేవాసినః + భాషాయాం సదవసశృవః ఇతిస
 దైవేటః క్వసురాదేశః తైరుపసేదివద్భిరుపదేష్టరిగురావివేత్సవమా || వినీత
 మనుద్ధతంవృతే-వృత్తం+ భాజేలిట్, నను వికాసిభక్తిభిరత్యర్థకథం పూర్వ
 పదస్యపుంవద్భావభక్తిశబ్దస్యప్రియాదిపాఠాత్, (స్త్రీయాఃపుంవదితిపుంవద్భా
 వసూతే) అప్రియాదిషిష్టినిషేధాదితి || ఉచ్యతేవికాసిశబ్దస్యావికాసనివృత్తిమా
 త్రావరత్వేన (స్త్రీత్వస్యానివృత్తితత్వాన్నిపుంసకపూర్వపదాబహువ్రీహిరితికెదిట్,
 తదేతదభిప్రాయక్రం వృత్తికారేణ దృఢభక్తిరిత్యేవమాదిమ (స్త్రీ)పూర్వపద
 స్యానివృత్తితత్వాన్నిద్ధిరితి, ఏతదేవసంప్రీకృతం గణవ్యాఖ్యానే దృఢంభక్తిర్యసే
 తినపుంసకం పూర్వపదం అదాధ్యక్షనివృత్తిమాత్రపరే దృఢశబ్దే లిః-గవిశేషస్యా
 నుపకారకత్వాత్ (స్త్రీ)త్వమనివృత్తితమితి || — || భోజరాజస్తు భక్తాదకర్తసా
 ధనాయామిత్యనేననూత్యేణ భజ్యతే సేవ్యతేఇతి కర్తార్థత్వేనానీభక్తిరిత్యాది
 భవతి | భావసాధనాయాంతుస్థిరభక్తిః భవాన్యామిత్యాదిభవతీతి | తదేతత్సర్వ
 మస్తాభిః కాళిదాసత్రయసంజీవిన్యాదృఢభక్తిరితి జ్యేష్ఠఇత్యాదిమవివేచితం,
 తస్మాద్వికాసిభక్తిభిరిత్యత్రాపి మతభేదేన పూర్వపదస్య (స్త్రీ)త్వేనపుంసకత్వే
 వాయావసిద్ధిరస్తీతిస్థితమ్ || ౨౪ || — గతయోరితి || ఇతి-ఇథ్యం, తయోః సేన్ద్ర
 యోః భానుజన్ముతనయే-యమునాజాహ్నువ్యా, తయోరంభసీ-ప్రవాహా, త
 యోరివఅభేదమైక్యంగతయోస్సతాః + యస్యచభావేనభావలక్షణమితి సప

రథభానుజహ్నుతనయాంభసారివ । ప్రతినాదితాంబరవిమానమానకైర్నితరాం
మువాపరమయోవదధ్యనే ॥ ౨౧ ॥ మఖమీక్షితుంక్షితిపలైరుపెయపాం పరితః
ప్రకల్పితనికేతనంబహిః । ఉపరుధ్యమానమివధూభృతాంబలైఃపుటభేదనందను
సుతారిరైక్షత ॥ ౨౨ ॥ ప్రతినాదస్తూరితదిగంతరఃపతకాపురగోపురం ప్రతిస
ప్త్యేసాగరః । రురుచెహిమాచలగుహముఖాన్ముఖఃపయసాం ప్రవాహానసౌ
స్తేంధవః ॥ ౨౩ ॥ అనకృద్గ్రహీతబహుదెహసంభవః తదసౌవిభక్తనవగోపురా

మీ । ఏతేన స్త్రేయోరవ్యాప్తిముక్తం । అథ స్త్రేయమేలనానంతరం అనకై
మకంఠలదుండుభిః పరమయాముదేవ హాపేణవెత్యత్యైక్షా, ప్రతినాదితా
ని-ప్రతిధ్వనితాని, అష్టపరిమానాని ద్రష్టుమాగత్యాంబరస్థితాని విమానాని దే
వయానానియిక్తికర్తృణితద్యథాతథా నితరాం దధ్యనే-ధ్వనితమ్, భావైలిట్ ॥
నాదితామరవిమానైశిపారాంతరమ్ ॥ ౨౪ ॥ —మఖమితి ॥ క్షితిపలైర్ధర్మరా

జన్య, మఖం కృతుమీక్షితుముపేయపాం తతస్తతఃగతానాం భూభృతాంరా
జ్ఞాం బలైః-స్త్రేయే, బహిః పరితః ప్రకల్పితాని నిర్మితాని నికతనాని నివా
సాయస్యతల్, అతఏవోపరుధ్యమానం శత్రుసేనాచేష్ట్యమానమితస్థితమిత్య
త్యైక్షా, పుటభేదనం నయకృతమింద్రప్రస్థం ॥ ౨౫ ॥ పత్తనం పుటభేదనమి
త్యమరః ॥ దనుసుతారిదానవారిః, పురొగ్గే ఐక్షతాపశ్యత్ ॥ ౨౬ ॥ —

ప్రతీతి ॥ ప్రతినాదైః-ప్రతిధ్వనైః, పూరితం-వాస్తవ, దిశాం అంతరమం
తరాళంయేనః పురగోపురం-పురద్వారం ప్రతి ॥ ౨౭ ॥ గోపురంతు పురద్వాతి
ద్వారమాత్రేనపుంసకమితివిశ్వః ॥ ఏవం చ నపురశబ్దస్య పౌనరుక్త్యశంకా ॥
పతక-ధావక, స్త్రేయసాగరః-సేనాసముద్రః, హిమాచలగుహముఖాన్మోక్షముఖః
అభిముఖః సురసింహాగంగాయాః అయంసౌరస్తేంధవః + హృద్భృగసింధ్వంతే
వ్రాజ్యపదస్యచైత్యభయపదవృద్ధిః పయపాం ప్రవాహాన రురుచే-రేజే, ఉప
యోజ్కారః ॥ ౨౮ ॥ —అనకృదితి ॥ అనకృద్భవముఖాగృహీతాలోకత్రా
ణాయస్వీకృతో బహుదాదెహేహ మల్లీకూర్పాదిశరీరేషు సంభవః ప్రాదు
ర్భావోయేనః అస్యకృద్వర్తకా సాప్తనానాయోనినంబంధఇత్యర్థః ॥ పు
పుషః పురాణపురుషోహరిః జవశ్చ, విభక్తానినవాని ప్రత్యగ్రాణి గోపురాంత
రాణిద్వారవిశేషాయస్యతల్ అన్యత్ర నవసంఖ్యాకాని గోపుర్యాంతరాణి ఇం

స్తరమ్ | పురుషఃపురం ప్రవిశతిస్త పంచభిస్సమమింద్రియైరివన రేంద్రనూనభిః
 | ౨౨ || తనుభిఃస్త్రిణైఃతనయనానవేక్షితస్త రవిగ్రహద్యుతిభిరద్యతన్నరాః |

ప్రమదాశ్చయశ్శిఖలు రాజయక్షణఃపరతొనిశాకరమనారమైర్ముఖైః || ౨౩ ||
 అవలోకనాయసురవిద్విషాంద్విషంపటహ ప్రశాదహితోపహూతయః | అవ
 ధీరితాన్యకరణీయసత్వరాః ప్రతిరథ్యమీయరథపౌరయోషితః || ౩౦ || అభీషిక్ష్మ

ద్రియద్వాన్వరభేదాయస్త్రి తతః పురం-నగరం, శరీరంచ || ౩౧ || పురుపురిశీరే
 చెతివిశ్వః || పశ్చభిరింద్రియైస్సమమివపంచభిర్నరేంద్రనూనభీరాజపుత్రైః
 పాండవైస్సమం ప్రవిశతిస్త, జీవోహి దేహద్దేహంతరం పూర్వేంద్రియైస్సహ
 పృవిశతి లింగశరీరస్యానపాయాదితిభావః శ్లేషసూక్తిజ్ఞాయముపమా || ౨౨ ||—

తనుభిరితి || యత్రపురే నరాః పురుషాః త్రిణేత్రస్త్రిన్ద్విక్షకః+ పూర్వపదా
 త్సంజ్ఞాయామగతితత్వం || తస్య నయనైనానవేక్షితస్య అదృశ్యస్త రవిగ్రహ
 స్య ద్యుతిరివద్యుతిర్యాసాంతాభిః తనుభిః-మూర్తిభిః || ౩౧ || స్త్రియాం మూ
 ర్తిస్తనుస్తనూరిత్యమరః || అద్యుతః-ద్యోతంలైస్త + ద్యుతదీప్తో ద్యుద్యోత
 లుజీతివికల్పాత్పురిస్తేపదమ్ | పుషాదిసూత్రేణ శ్లేషజాదేశః || ప్రమదాః

స్త్రియశ్చ, రాజశ్చంద్రస్య యత్తా రాజయత్తా-క్షయరోగః, రాజానంయత్తా
 ఆరతిశృణోత్ || ౩౨ || రాజయత్తాక్షయశ్చోషిత్యమరః || తస్మాత్పరతః పూ
 ర్వమిత్యర్థః నిశాకరవన్తనారమైరక్షిణాదుసుందరైరభ్యర్థః, ముఖైరద్యుతకా
 ఖలు తత్పురం ప్రవిష్టతి పూర్వేణాన్వయః || ఉపమయోస్సంసృష్టిః || ౨౩ ||

—అవలోకనాయేతి || అథ హ రేః పురప్రవేశానంతరం పటహ ప్రణాదేర్ధుం
 దుభిధ్వనిభిర్విహితోపహూతయః-విహితాహ్వనాఇత్యర్థః, పురే భవాః పౌ
 ర్యః తాయోషితః పౌరయోషితః + స్త్రియాఃపుంవదిత్యాదినా పూర్వపదస్య
 పుంవద్భావః, సురవిద్విషాం-అసురాణాం, ద్విషాహరెవలూకనాయ దర్శ
 నార్థమవధీరితాన్యకరణీయాః శృతాన్యకార్యాఃతాశ్చ తానత్యరాశ్చతాస్సత్వః
 రథ్యానాం రథ్యానాం ప్రతిరథ్యం+యథార్థేన్యాయాభావః|| ఈయః ప్రాప్తాః
 ఏతేన స్త్రిణాం హరివిలోకనే కాలాక్షమత్సలక్షణమాత్మకస్యముక్తం, అత్ర
 పౌరాంగనాప్రాప్తేః ప్రవేశవాద్యశృణోనంతర్యాత్మదుపహూత్యాన్వయే
 త్తా వ్యంజకాప్రయోగాద్ధమ్యః || ౩౦ ||—అథాష్టాదశభిః పౌరాంగనానాంతాం

సామిక్యతమండనంయతీకరరుద్ధనీవిగళదంశుకాస్త్రీయః । దధిరేధిభిత్రివటహా
ప్రతిస్వనైః స్ఫుటమట్టహాసమివసౌధవజ్జ్యయః ॥ ౩౧ ॥ రభసేనహరపదద
త్తకాంచయః ప్రతిమూర్ధజంనిహితకణఘూరకాః । పరివర్తితామ్బరయంగా
స్సమాపతన్వలయాకృతశృవణగుండలాస్త్రీయః ॥ ౧౨ ॥ వ్యతనోదపాస్యచర
ణంప్రసాధికారపల్లవాద్యసవశేనకాచన । దృవయావక్తైకపదచిత్రితావనింపద

గారచెష్టాంచణయతి ॥ అభీతి ॥ సామిక్యతమండనమధావిరచితప్రసాధనం
యథాతథా యతీగఁచ్ఛతిః + ఇణశ్శతరిజీవ ॥ కరరుద్ధనీవీనిరగృహీతగృంధీ
ని గలదంశుకాని-స్సంసమానపరిధానానియాసాంతాః ॥ ౧ ॥ అంశుకంవస్త్రమా
తేస్యాత్పరిధానోత్తరీయయోరితిశబ్దాణావే ॥ (స్త్రీయః-స్త్రీః, అభివీక్ష్యసా
ధవజ్జ్యయః-అధిభిత్రిభిత్రిమ + విభక్త్యర్థేవ్యయాభావః ॥ పటహాప్రతిస్వ
నైః-తూర్యప్రతిధ్వనిభిః; స్ఫుటముద్భుటం అట్టహాసం, ఉచ్చైష్ఠ్యసీతం దధిరే
ఇవేతు్యత్ప్రేక్షా ॥ వికృతదన్యనాద్ధాసౌభవతీతిభావః ॥ అత్ర కుతూహలాఖ్యా
చెష్టోక్తా * కుతూహలంరమ్యచెష్టాచాపలంపరికీర్తితమిలక్షణాత్ ॥ ౩౧॥—
రభసేనేతి ॥ రభసేన-త్వరయా, హరపదే-ముక్తాహరస్థానే, పక్షసి దత్తకాంచ
యోన్యస్తరశనాః, ప్రతిమూర్ధజం మూర్ధజేమ శేషేమ + విభక్త్యర్థేవ్య
యాభావః ॥ నిహితాః కణఘూరకాః కణావతంసాయాభిస్తాః పరివర్తితాంవి
వర్యాసేనధృతం, అంబరయంగం ఉత్తరాధరవానసీయాభిస్తాః పరిధానీకృతము
త్తరీయం కుచాంశుకంచ జఘనెదత్తమిత్యర్థః ॥ వలయాకృతాః-కంకణీకృతాః
శృవణఘూరకాః-కుండలానియాభిస్తాస్త్రీయః సమాపతన్-అధాన్ వీలైన వి
భ్రమాఖ్యాచెష్టోక్తా విభ్రమస్తవరయాకాలే భూషాస్థానవివర్యయితిలక్షణా
త్ ॥ నచ భ్రాంతిమూలఇతి భ్రాంతిమదలజ్కారోవ్యజ్యతే ॥ ౩౨ ॥—వ్యత
నోదితి ॥ కాచన స్త్రీరసవశేన హరివీక్షణరాగపారతంత్ర్యేణ ॥ ౧ ॥ గుణై
రాగద్రవేరసఇత్సమరః ॥ ప్రసాధికాయాః-అలంకర్యాః, కరపల్లవాచృరణమ
పాస్య అసమాప్తావేవాక్షిప్య, హరాధాతా-హరస్యాధాంగతాంగతాన్య
తైకపాదాలక్రకానంభవాదితిభావః ॥ గిరిజా శారీర పదవీందృవయావక్తైకపదే
నాద్యాం కక్షైకపదేన చిత్రితా-చిత్రవణీకృతా అవనిః యయాతాం వ్యతనో
శకరోత్, ఉపమాలజ్కారః, ఏషా కుతూహలాఖ్యాచెష్టారమ్యధిదృక్షాజనిత

౧౦గతేనగిరిశాహరాధికాత్మమ్ || ౩౩ || వ్యచలన్విశంకటకటిరకస్థలీశిఖరస్థలన్మఖ
 మేఖలాకులాః | భవనానితుంగతపనీయసంక్రమకమణకవ్విణత్కనకనూపురా
 స్త్రియః || ౩౪ || అధిరుక్తమందిరగవాక్షముల్లసత్పుద్మకోరరాజమురజద్దిదృక్ష
 యా | వడనారవిందముడమూద్రికందరావివరీదరస్థితమివేందుమండలం || ౩౫ ||
 అధిరూఢమూనిజనికెతముచ్చతైఃపవనావధూతవసనాస్తయైకయా | విహితాప
 రోభమువయాతిమాధవేనగరంస్యరోచతపతాకయేవతల్ || ౩౬ || కరయుగ్మవద్దము
 నాపలరూపత్వాదితి || ౩౩ || —న్యచలన్నితి || విశంకటానాం-విశాలానాం,క
 టీరకస్థలీనాం కటిభాగానాం శిఖరేషు అగ్రేషు స్థలంత్యోలుతంత్యః అతపవము
 రరాః శబ్దాయమానాః, తాభిర్మేఖలాభిరాకలాః తుంగేషు తపనీయసంక్రమే
 షు కనకసూపానేషు, క్రిమికేన-చంక్రమణైన, కవ్వణంతః కనకనూపురా యా
 హంతాః స్త్రియః భవనాని-హర్త్యాణి, వ్యచలన్నగచ్ఛక్ తత్యగత్వా ఆరో
 హన్నిత్యధః చలేగత్వధాల్లజ్, ఏతదపి పూర్వవత్ కుతూహలమేవ వృ
 త్త్యనుప్రాసూలంకారః || ౩౪ || —అధీతి || మురజితోహరైదృక్షయా-దృష్టు
 మిచ్ఛయా + దృశేస్సన్నంతాత్ అప్రత్యయాదితి స్త్రియామప్రత్యయోటాప్ ||
 దుక్తమందిరస్య కనకహర్త్యస్య గవాక్షేఅధిరుక్తమందిరగవాక్షం + విభక్త్య
 థే-వ్యయాభావః || ఉల్లసత్ ప్రకాశమానం సుదృశః స్త్రియావడనారవిందం
 ఉదయాద్యైః కందరాయాః-గుహయాః, వివరస్యోదరై మధ్యేస్థితం ఇందుమండల
 మివ రరాజైత్యపమా || అత్రాపి సుదృశో గవాక్షాకృమణస్య రమ్యదర్శనా
 భాచాపలరూపత్వాత్కుతూహలమేవ మురజద్దిదృక్షయేత్వాదినావ్యక్తమేవ ||
 ౩౫ || —అధీతి || ఉచ్చతైర్నిజనికెతం-స్వసౌధమధిరూఢయా-అరూఢవత్వాప
 వనేనావధూతః-కమ్పితః, వసనాంతో వస్త్రాంచలాయస్యాస్తయా ఎకయా-క
 యాదిదంగనయా, హేతునా తత్సంగరం-ఇంద్రచన్ద్రం, మాధవే-కృష్ణై, ఉప
 యాశ్యాగచ్ఛతినతి + యాతేలటశ్శత్రాదేశః || వతాకయా-వైజయంత్యా,
 విహితాపకోభం-కృతకోభమివాలంకృతమివెత్సుత్ప్రేక్షా || వ్యరోచత-వ్యరా
 జత, కృత్సూసాపి నగరస్య స్వయం పతాకేవ బభావిత్సుత్ప్రేక్షయా తస్యా
 స్మకలపౌరాంగనాతిశాయలావణ్యం వ్యజ్యతఇత్యలజ్కారేణవస్తుధ్వనిః || అత్రా
 పి ప్రాసూకారోహణం పూర్వవత్కుతూహలమేవ || ౩౬ || —కరతి || పృ

మాఘమహాకావ్య-సవ్యాభ్యాసే

కులావవజ్ఞతైః ప్రతివృత్తలాజకుసుమైరవాకిరైః | అవదీణాశుక్తిపుటముక్తహా
క్తికప్రకరైరివప్రియరథాంగమంగనాః || 32 || హిమముక్తచంద్రరుచిరన్మ
పద్మకోమదయోద్విజాజనితమీనకెతనః | అభవత్ప్రేసాదితసురౌమహాత్మనః
ప్రమదాజనస్యచిరాయమాధవః || 33 || ధరణీధరేంద్రదుహితుర్భయాదసౌ
విషమేక్షణస్సుటమమూర్ఛపశ్యతి | మదనేనవీరభయమిత్యన్ధిప్తితాఃక్షణమీక్ష
తివృత్తకేత్తనివేత్తని + యథార్థేఽన్యయాధానః || అంగనాః-పురంద్ర్యుః, కరయు
గ్ధాన్యంజలయస్తాని పద్మముకులానీవేత్త్యపమితనమానః || తైరవవజ్ఞతైరావర్ణి
తైః అతపివాసదీర్ఘైరిభిన్నేః శుక్తిపుటైః-శుక్తికోశైః, ముక్తా-ఉత్సృష్టా,
యేమాక్తికప్రకరా ముక్తానికరాస్తేరివస్థితైరితున్మైప్రేక్షా||లాజాః కుసుమానీవ
తైః లాజకుసుమైఃఅచారలజైరిత్యర్థః స్త్రీయంభాంగంచక్రంయస్యతం ప్రియర
థాంగంచక్రిణం-హరిమిత్యర్థః, అవాకిరైః-వ్యక్షిపైః, మంగళార్థమితిధానః || 32 ||
హిమేతి||హిమముక్తః శిశిరావగమాత్ హిమాన్నిర్దుక్తియశ్చంద్రస్సృజనశుచిరః-
రవ్యః, అన్యత్రేతేనరుచిరఃపద్మేన-పద్మయాచనహవర్తలెతిసపక్షః సవీవనపద్మ
కః-పద్మహస్తఃసత్రికశ్చ, శైవికః సాద్విధికోవాకప్రత్యయః || అన్యత్ర సవ
జ్జుడః శైవికకప్రత్యయః||ద్విజా-బ్రాహ్మణా, అన్యత్రవక్షిణఃకోలాదీ
మదయోమాషయో, జనితమీనకెతనః-ప్రయత్నముజనకః, అన్యత్ర మదనోద్ధి
పకఃప్రసాదితా అనుగృహీతాస్సురాయేన అన్యత్ర ప్రసాదితా నిర్మలీకృతా సు
రామదిరాయస్థికానః మాధవౌహరిర్వసంతచ్ఛ || 34 || మాధవస్తు వసంతేస్యాదేవ
శాఖగరుడధ్వజేతివిశ్వః || ప్రమదైవజనస్తస్యప్రమదాజనస్య జాతావేకవచ
నం, చిరాయ మహాత్మవౌభవత్, తద్వదానందకరోభూదిత్యర్థః ఇహానంద
కరత్వసామ్యేన మాధవే మహాత్మవత్పావోపాత్ రూపకసిద్ధిః శ్లేషస్తుహరివ
సంతయోరిహనాస్తేవప్రకృతాప్రకృతశ్లేషే విశేష్యశ్లేషాయోగాత్ || తదు
క్తమ్ * ప్రకృతాప్రకృతోభయగతముక్తంచేచ్ఛబ్దమాత్రసాధర్మ్యం శ్లేషో
యంశ్లిష్టత్వం సర్వత్రాద్యవ్యయేనాంత్యతి || శ్లిష్టంచాత్రవిశేష్యంమాధవత్య
తి || కింతుశబ్దశక్తిమాలాధ్వనిరేవ || 35 || —ధరణీతి || అసౌ స్వదాహకో
విషమేక్షణస్త్రుక్షః ధరణీధరేంద్రదుహితుః-పార్వత్యాః, సావత్సర్యశంకిన్యా
ఇతిధానః + భీత్రాధానాం భయమేతురితిపశ్యమి || భయోత్ స్సుటంస

తైస్త్తసపురొవిలాసినిః || ౩౯ || విపులేనసాగరశయస్యకుక్షితాభువనాని యస్య
పపిరేయగక్షయే । మదవిభ్రమాసకలయాపఽప పునస్సపురస్త్రీయైకతమయైక
యాదృశా || ౪౦ || అధికోన్నమద్ధనవయోధరాముహుః ప్రచలత్కలాపికలశ
ఙ్గాకస్వినా । అభిక్పష్టమంగులిముఖేనకాచనద్రుతమైకకణఽవివరం వ్యఘట్ట
యత్ || ౪౧ || పరిపాటలాబ్జదలచారుణానకృచ్ఛలితాంగులీకిసలయేనపాణినా!

త్యం అమూఃపౌరయోపితః సవశ్యతీతిచేతాః ఇతి విశ్వాసాదిచేత్యధః, అతవ
వ గమ్యోత్ప్రేక్షా మదనెన వీతభయం-నిర్భయం, అధిష్ఠితా-అక్రాంతా, అ
త్యాధూధమదనాఇత్యర్థః, పురోగ్రేవిలాసినిస్సహరిక్షణమీక్షతైస్త్తసవిస్తయతాన్వి
దితిభావః || ౩౯ || —విపులైతి || యగక్షయే-కలాపితే, సాగరశైలైశ్చితి సాగర
శయస్య + అధికగణేశే తేరిత్యచ్ ప్రత్యయః । శయవాసవాసిష్వకాలాదితివిక
ల్పాదబుగభావః || యస్యహారేర్విపులేన కుక్షితా భువనాని పపిరే-వీతాని + పి
బలైకర్తృణిలిత్, సహరిరేకతమయా పురస్త్రీయా పునఃకయాచిత్పరాంగస
యా మదవిభ్రమేణ మదవికారణాసకలయా అనమగ్రయా ఏకయాదృశా ప
పే-వీతః, సత్కష్టందృష్టఇతిభావః, కుక్షికోణనివిష్టనిఖిలవిష్టసస్య హరైర్కమాతః
ఆధేయస్యాత్పల్లతరైకకాంతాకటాక్షకోణాధారత్వోక్త్యాచమత్కారాదధికాల
జ్ఞాః * ఆధారాధేయయోరానురూప్యాభావాధికోమతఇతిలక్షణాత్ || అ
యంచ తాత్కాలికవికారాత్తావిలాసాఘోభావోయత్కటాక్షపీక్షణం * తా
త్కాలికవికారసాన్విద్విలాసోంగక్రియాదిష్టితిదశరూపకాత్ || ౪౦ || —అ
ధికైతి || కాచనకాంతా అభిక్పష్టంకృష్టాభిముఖం + అభిముఖేన్వయాభావః
అధికంభుజొన్నమనాత్ (భృశ) సూరమున్నమణః కరిసః, పయోధరః స్తనో
యస్యాస్సాముహుః ప్రచలతో నృత్యతః కలాపినో బర్హిణఇవ, కలామధురః
శంఖకస్వినోవలయధ్వనిర్యస్యాస్సాసతి || ౪౧ || శంఖకంచలయైకంచాదితివిశ్వః ||
అంగులిముఖేనాంగుల్యగ్రేణైకస్య కణఽస్య వివరం-రంగిం, ద్రితం-శీఘ్రం వ్య
ఘట్టయత్-కంఠూవినోదనార్థమివాతాడయత్, పస్తుతస్తు భావావిష్కరణార్థ
మేవేతిభావః, అయంచపూర్వవద్విలాసఏవ కలాపికలత్పువమా || ౪౧ || —పరితి ||
అపరాస్త్రీ పరిపాటలాబ్జదలచారుణ-రక్తాబ్జవత్తరుచిరేణ, అనకృష్టహుశ్చ
లితానిఅంగుల్యః కిసలయానీవఅంగులీకిసలయానియస్యతేన పాణినానఖిరః ప్ర

సశిరః ప్రకమ్పమపరారిపుం మధోరనుదీణావణా నిభృతాఘమాహ్వయత్

౪౨ || సశినాంతికొపహితపల్లవశ్రియాన్వనధాయ చారుముఖచేకపాణినా ।

స్ఫురదంగులీవివరనిస్సృతోల్లసద్దశనప్రభాఙ్గురమజ్ఞమ్భుతాపరా ॥ ౪౩ ॥ వ

లయార్పితాసితమహాపలప్రభాబహులీకృతప్రతనరొమరాజినా । హరివీ

క్షణాక్షణికచక్షుషాన్వయా కరపల్లవేనగలవలబరదధే ॥ ౪౪ ॥ నిజసౌరభభి

మితభృంగవక్షతివ్యజనానిలక్షపితధుర్తవారిణా । అభిశౌరికానిదనిమేషదృష్టినా

కమ్పింశిరఃకమ్పయ క్తయథాతథా మధోరిపుం-హరిం, అనుదీణావణా-

అనుచ్ఛారితాక్షరం, అతపన నిభృతార్థం పరేషామవిదితార్థం యత్తదనుదీర్ఘవర్ణ

నిభృతార్థయథాతథా అహ్వయత్ పరప్రకాశభయాదవ్యాహరంతీ చేష్టయెను

అహ్వనం కృతవతీత్యర్థః, అత్రాపి పూర్వనద్విలాసాభ్యోభావఉపమాలంకా

రః ॥ ౪౨ ॥ — సశినేతి ॥ అపరాశ్రీ సశినాంతికే ఉపహితస్య దత్తస్య పల్ల

వస్య త్రిరివత్రిర్యస్య తేన ముఖసన్నిధానాదితిభావః, ఏకపాణినా చారునిస్స

సుందరముఖం వ్యవధాయ తిరోధాయ స్ఫురదంగులీవివరనిస్సృతాక్షజ్వలం

గుల్ఫంతరాళనిగతా అతపివోల్లసప్రకటస్పర్షంతో ధశనప్రభావవాఙ్మూలా

యస్మిన్కర్తణితద్యథాతథా అజ్ఞమ్భుత-జ్ఞమ్భునామాన్వవివరణం తచ్చెష్టానుసా

త్తాత్కారకృతౌజాద్యానుభావః, అత్ర సశివపల్లవయోరసమ్పన్నయోస్సమ్భా

వనయా సమ్బంధాభిధానాదతిశయోక్తిః ॥ ౪౩ ॥ — వలయేతి ॥ హరివీక్షణే

అక్షణికచక్షుషాన్ధిరదృష్ట్యా, విస్తయాదరాధ్యం సిమితనేత్రయేత్యర్థః, అ

న్వయాశ్రీయా గళత్సుఖపారవశ్యాత్సంస్కమానమమ్భరం పసనం వలయేమ-

కజగణేష్వర్పితాః ఖచితా యే అసితమహాపలా-నీలమహామణయః, ॥ ౪౪ ॥ ఉ

పరోమణిపాషాణావితివిశ్వః ॥ తేషాం ప్రభాభిర్బహులీకృతా- సాంద్రికృతా,

ప్రతనః సూక్ష్మారోమరాజ్యస్య తేన కరపల్లవేన దధే-భృతం, ఆయంచ తా

త్కాలికవికారలక్షణోవిలాసః అత్రేంద్రనీలప్రభాణం రోమావలీబహులీక

రణోత్త్రాప్రభాస్వపి రోమరాజ్యప్రతీతేర్భాగ్రితిమదలజ్జా-రో వ్య

జ్యతే, ఇతివస్తునాలజ్జాలధ్వనిః ॥ ౪౪ ॥ — నిజేతి ॥ కాచిత్ శ్రీనిజేనాశ్రి

యేన సౌరభేణ సౌగంధ్యేన భగ్నితానాం-భగ్నిమణంకారితానాం, భృంగాణాం

సక్షతయః-పక్షమూలాని ॥ ౪౫ ॥ (శ్రీ)పక్షతిఃపక్షమూలమిత్యమరః + పక్షాంతి

పురదేవతేవపుషావ్యభావ్యత ॥ ౪౫ ॥ అతియాతినస్సత్వపవచక్షుషోహరిరి
త్యుభిద్యతనితంబినీజనః । నవిచేదయస్సతతమేనమీక్షతేనవిత్సృష్టతాం నృజతిఖిల్య
సావపి ॥ ౪౬ ॥ అకృతస్వసద్దగమనాదరక్షణంబిపికమన్మిమితృజనవ్యతిష్ఠతి ।

రితితిప్రత్యయః, తావపి వ్యజనాని ఇతిరూపకం స్వేదహరణ వింగాత్ తేషా
మనిలేన క్షపితం నాశితం ఘర్తవారి స్వేదాదకంయస్యతేన, అభిశౌరి-శౌరేగ
భిముఖం + అభిముఖ్యవ్యయాభావః, అనిమేషాద్యస్త్రిర్యస్యతేనపుషా నిమి
తైన పురదేవతేవ-ఇంద్రప్రస్థస్యాధిదేవతేన, వ్యభావ్యత-విభావితా, తర్కి
తేతియావత్, అనిమేషత్వం చేష్టదర్శనజన్యజాడ్యంసంచాడ్యనుభావః * అప్ర
తిపత్రిజడతా స్వాదిష్టానిష్టదర్శనశ్రుతిభిః అనిమిష నయననిరీక్షణ తూ
ష్ఠీభావాదయస్తత్రేతిలక్షణాత్ ॥ ఇహంగసారథానిమేషత్వాభ్యాం పురాధి
వాసాచ్చ పురాధిదేవతాత్వముల్పేక్ష్యతే ॥ ఇత్యపాత్రగుణనిమిత్తా జాతస్వ
రూపోల్పేక్షా ॥ తయాచాస్యాః జాత్యా పద్దినీత్వంవ్యజ్యతే ఇత్యలంకారేణవ
స్తువ్యజ్యతే నిజసారభివ్యనేన * కమలముఖలమృదీపుల్లరాజేనగంధిః సురత
పయనియస్యాస్సారథం దివ్యమంగఇత్యాదిపద్దినీలక్షణోపలక్షణాదితి ॥ విపుల
నేత్యాది క్లోకోక్తాష్టడపినాయికాః పౌధాః సాధారణ్యశ్చ తత్ర త్రాసాస
మ్భవాత్ ॥ అన్యాసాంతూక్తచెష్టావర్ణనానాచిత్యాచ్చేత్యలమతివ్యవంచేక్ష ॥
౪౫ ॥—అతియాతీతి ॥ అసానితమ్బినీజనః-స్త్రీజనః, నాన్తాకంచక్షుషః సత్య
షః-సత్యస్త్వస్త్రేవసతః చక్షుషి సత్యషిసత్వేన అనాదృశ్యైత్యధః + పష్టిచా
నాదరశ్చతిషష్ఠీ ॥ ఏషహరిరియాతి-అతీత్యగచ్ఛతీత్యుద్యత-భాదంగతః + పదే
దైవాదికాత్కర్తరిలక్ష్యే అత్రాల్పేక్షతే ॥ నేతి ॥ యోజనఏనం హరిం సతతమీ
క్షతే అసావపిఖిలవిత్సృష్టతాం ననృజతి-ససముపేతీతి నవివేద నిత్యదర్శనోపస్
యమపూర్వవదేవ భవతీతి నాబుధ్యతేత్యర్థః, జెదచెన్నభాద్యే తెతిభావః ॥ అత్రా
భిద్యతేతిస్త్రీణాం ప్రారబ్ధహరివిక్షణసుఖవిచ్ఛేదకృతవిషాదాభ్యాసంచారిభా
వనిబంధనాల్పేయోలాకారః ॥ తదుత్థాపితాచయముక్తావేదనోల్పేక్షేతిసంక
రః, ప్రారబ్ధకార్యాసిద్ధ్యాదేర్విషాదసృత్వసంక్షయఇతిదశమపక్షే ॥ సత్యసంక్ష
యేశ్చిత్రభంగః ॥ ౪౬ ॥—అకృతేతి ॥ అంగనాజనః అచ్యుతేన అనంలేన సహగ
తంమనః ప్రతిపాలయకౌ ప్రతిక్షమాణఇవేత్యుల్పేక్షా హుస్యతాంగతః నిరౌ

గతమమ్యత్రేనసహశాన్యతాంగతఃప్రతిపాలయన్త స ఇవాంగనాజనః || ౪౭ || అ
లస్తేమః దేనసుదృశశ్శరీరకేన్సన్వగృహాప్రతిప్రతియయుశ్చనైశ్శనైః | అలఘు
ప్రసారితవిహారనాంజలిద్రుతపీతమాధవరసాఘనిర్భరైః || ౪౮ || సవగంధవారివి
రజీకృతాఃపురీఘనఘాపఘామకృత రేణువిభ్రమాః | ప్రచురోద్ధతభస్మజలంబి

జన్మతాంగతః ఆకృతసన్వసద్గమనాదఃనిస్పత్రనిజగృహప్రాప్త్యపేక్షసన్
విపికర్తనిర్మలః చిత్రవిభవజవేత్సత్ప్రేక్షా, క్షణాన్యతిష్ఠత నిష్పందమాస్తేత్స
ధః + సమవప్రవిభ్యఃస్థిత్యాత్మనేపదం, ఇహ శూన్యతానుభావాద్చింతావగ
మ్యతే * ధ్యానం చింతాహితానాప్రేక్షాన్యతాశ్వాసతాపకృదితి దశరూపకే అ
త్రాప్యేక్షయోస్సాపేక్షత్వాత్సంకరః || ౪౭ || — అలస్తేరితి || అలఘు-అధికం
ప్రసారితైర్విస్తారితైర్విహారనైరెవాంజలిభిః ద్రుతం-సత్వరం || ని || లఘుక్షిప్ర
మరంద్రుతమిత్యమరః || పీతాయోమాధవో హరిరెవ రసోమృతం అన్యత్ర మ
ధు-మద్యం, తత్సంబంధిరసామాధుర్యం మాధవరసః || ని || రసోరాశవిపేషిర్యే
తిక్తాదాపారదేద్రుతా మాధుర్యేసావదనేహేమ్నినిర్యాసే-మృతశబ్దయోరితి వై
జయంతి || తస్యాఘః పూరస్తేన నిర్మలైర్మూర్ఖైర్గుణభిరితియావత్ అతవన
మదేనాలస్తేర్నంధరైః శరీరకాణ్యల్పశరీరాణీత్యధః + అల్పశ్చతిపరిమాణేకా
ప్రత్యయః || త్రైదుపలక్షితాసుస్పృహః శనైశ్శనైః సన్వగృహాప్రతి ప్రతియయుః
ప్రతినివృత్తాః, సన్వయం లఘూన్యపిద్రవ్యాణి రసద్రవ్యభరణాద్గురూభవంతీతిభా
వః, అత్ర మాధవరసాఘనిర్భరత్వస్య విశేషణగత్యా శనైశ్శనైః ప్రతియాసహ
తుత్వాత్ కావ్యలింగం తచ్చ మాధవరసేతిశ్లేషమూలాతియోక్తాపితమితిసంక
రః || ౪౮ || — నవతి || అథ పురప్రవేశానంతరం హరిః పురః-పూర్వం, నవ
గంధవారిభిగంధవానితోదకైః విరజీకృతాః అవిరజసా విరజనస్సంపద్యమా
నాః కృతాః + అరున్తనశ్చక్షుశ్చేతోరహారజసాం లోపశ్చేత్సభూతతద్భా
వేద్విప్రత్యయేనలోపః | అన్యచ్ఛావితికారః || ఘనైస్సాంద్రైః ఘాపానామ
గురుఘాపానాం, ఘామైః కృతోరణువిభ్రమోరజోభ్రమః యాభిస్తాః ప్రచు
రం అధికముద్ధతేషు ఉచ్చితేషు, భస్మజ-భస్మజస్తమ్బేషు, విలంబీని-స్రంస
మానాని వాసాంసిపతాకాయాసుతాః పురవీధయోతి-పీతిరెతిపతితాః అతికా
న్తాభ్యధః + పతేకర్తృవిత్, ఏత్వాభ్యాసలోపా అత్ర సాదృశ్యాత్ ఘా

హాససంపురసిధయోధహరిణాతి పెతిరె || ౪౯ || ఉపనీయ విందునరసోమయేన
యామణిదారుచారుకలవార్షపర్వణమ్ | విదధేః ధూతసురసద్గ సంపదంసముపాస
దత్సపదినంసదంసతామ్ || ౫౦ || అధిరాత్రియత్యనివతన్న భౌలిహంకలధౌతథౌ
తశిలవెత్త హంతుచౌ | పునరప్యవాపదిమదుద్ధవారిధిక్షణగర్భవాస మనిదాఘదీ
ధితిః || ౫౧ || లయనెఘలోహితకనిమిత్తాఘవశితరత్న రశ్మి హరితీకృతాంతరాః

మే రేణుభ్రాంత్యా భ్రాంతిమదలంకారః || రేణువిభ్రాంత్యేనరజోవిలాసస్యా
పి ప్రతీతైస్తస్య విరజీకరణేన విరోధాద్విరోధాభానశ్చైత్యనయోరేకవాచకా
నుప్రవేశలక్షణస్సంకరః || ౪౯ || — ఉపనీయేతి || మయేనాసురశిల్పినా, వృ
షపర్వానామ కశ్చిదసు రెత్వరః వృషపర్వణఇదంవార్షపర్వణం + తస్యేదమిత్య
ణ్ | చారు-మనోహరం, మణిరేవ దారుకాష్టం మణిమయ స్తంభాదికలాపమి
త్యర్థః || తద్విందునరసోపే మవతాత్సరోవిశేషాత్ ఉపనీయశమీపమానీయ, కింకి
తలైవతిష్యేయా సంసత్ విదధే-నిర్మితా, విధూతా-అధరికృతా, సురసద్గ సంప
త్-ఇంద్రభవనలక్ష్మీర్యయాతాం సంపదం సభాం అస్థానీం || ౫ || సభానమితిసం
సదః | అస్థానీన్లీలమస్థానమిత్యమరః || సహరిః సపది సముపానదల్-ప్రావ
త్ + సదౌఽణి పుషాదిత్యాల్ ఛైలజాదేశః | పురాకల ఖాండవదావే
పాండవేనాగ్ని హాసన్తోచితేనమయేన ప్రత్యుపకారార్థం పూర్వమాత్మనైవ
విందునరసి గుప్తేన వృషపర్వగృహనిర్మాణావశిష్టేన మణిశిలాకలాపేన కాచస
భా ధర్మ రాజాయనిర్మితేతిభారతే || సభావర్ణనాంగత్యేనాజ్ఞానమయచరితవ
ర్ణనాదుదాత్తాలంకారః || అంగభూతమహాపురుషచరితంచెతినూత్రం || ౫౦ ||
అథ దశభిః సభావర్ణాయతి || అధీత్యాది || రాత్రిమఅధిరాత్రి+విభక్త్యర్థే
వ్యయాభావః || యత్యసభాయాం సభౌలిహంమభ్రంలిహం, లిహేఃకిన్, కలధౌతం-
రూప్యం || ౫ || కలధౌతంరూప్యమేమోరిత్యమరః || తద్వత్ ధౌతాః-ధవళాః,
శిలాయేషాంతాని వెళ్లాని స్ఫటికభవనానీత్యర్థః, లేషాం రుచౌ పృథాయాం
నివతణ-ప్రవిశణ, అనిదాఘదీతిరనుష్టరశ్మి హేమాంతుః పునరపి దుద్ధవారి
ధౌ-క్షిరాద్ధౌ, క్షణం గర్భవాసం నతు మథనాత్ప్రసరిన చిరగర్భవాసమితిభా
వః, అవాపత్ ప్రాపదివేత్సృత్ప్రేక్షా, తయా వేత్సనాం చంద్రమండలాతిక్ర
మోన్యజ్జితే || ౫౧ || — లయనేష్వితి || యాసభా లీయంతేపష్వితిలయనాని

జమద్గ్నిసూనుపితృతర్పణీరహోవహతిస్తయావిరళశ్చైవలాభన ॥ ౫౨ ॥ విశదా
 శ్చ కూటఘటితాఃక్షపాకృతఃక్షణదాసుయత్రచరుచైకతాఽగతాః ॥ గృహపజ్జ
 యశ్చిరమతీయిరెజనైస్తమసీవహస్తపరిమర్శసూచితాః ॥ ౫౩ ॥ నిలయేషునక్ర
 మసితాశ్చనాంచయైర్బిసినీవహుపరిభవస్ఫుటాగసః ॥ ముహూర్తనద్భిరపియత్ర

త్రైమగృహేషు శీతిరత్నానాం-నీలమణీనాం, లగ్నిభిర్హరితీకృతాని-హరిదక్షణీ-
 కృతాని అంతరాణి మధ్యానియాసాంతాః లోహితమణయో లోహితకాః పద్మ
 రాగాః + లోహితాస్తజావితకప్రత్యయః ॥ త్రైర్నిర్మితాః భువోభూమిర్వి
 రళాః శైవలయాసుతాః జమద్గ్నిసూనాః పరశురామస్య పితౄణాం తర్ప
 ణీః తృప్తిరీరపణవైత్యపమా ॥ వహతిస్త ఉవాహ జామదగ్నయః క్షత్రియా
 స్త్రేః పంచహృదానుత్పాద్య తాభిరద్భిః పితౄనతర్పయత్ తాశ్చరుభిరప్రకృ
 తికత్వాద్యక్రవణాంవవేతిపురాణమ్ ॥ ౫౨ ॥ —విశదేతి ॥ కించెతిచాభ్యాయ
 త్రనభాయాం విశదాశ్చకూటఘటితాః-స్ఫటికశిలాసంఘాతనిర్మితాః, అతఏవ
 క్షణదాసు క్షపాకృతానిశాకరస్యరుచా చంద్రికయైకతాం సావణ్యాంధభేదం
 గతాః, అతఏవతమసీవహస్తపరిమర్శసూచితాః పాణిపరామర్శైకగమ్యాఇత్యర్థః
 గృహపజ్జయః జనైశ్చిరమతీయిరె-అతిక్రాంతాః, పురోగతాని స్ఫటికభవనా
 ని చంద్రికాభిమాదతీత్య గత్వా పశ్చాత్ కరపరామర్శైః కథంచిత్ ప్రాప్త
 ప్రతిభాభ్యయః, ప్రకృతానాం స్ఫటికపేక్షనాం గుణసామ్యాదప్రస్తుతచంద్రికై
 కోక్త్యా సామాన్యలంకారః * సామాన్యగుణసామ్యేనయత్రవస్తవంతరై
 కతైలిలక్షణాత్ ॥ ౫౩ ॥ నిలయేష్యతి ॥ యత్రనభాయాం నిలయేషు-గృహే
 షు ॥ ని ॥ నికాయనిలయాలయాఇత్యమరః ॥ సక్తం-రాత్రా, విసిన్యాదీర్భికాః
 పద్మస్యస్తావన వర్షస్తాసాం పరిభవేన-నిమీలనేన, దూషణేనచ స్ఫుటాగసః-స్ప
 ష్టాపరాభాః, శశలాంభనాంశవః చంచ్రపాదాఃఅత్రనద్భిరత్రస్యద్భిరపి నిర్భీ
 కైరపి నివౌచైరపీతిచార్థః ॥ని॥ త్రా సోభీమణిదోషయోరితివిశ్వాః +వాభ్యా
 శైత్యాదిసాశ్వనభావపక్షేషప్రత్యయః ॥ అసితాశ్చనాం-ఇంద్రనీలమణీనాం
 చయైః-సమూహైః, గౌరవాత్ప్రేయం ప్రభూతత్వాత్ సేవావితత్వాచ్చఉపాం
 శుఅంశుసమీపేరహశ్చ ॥ ని ॥ రహశ్చాపాంశుచాలిం గేఇత్యమరః ॥ ముహూఃజ
 మ్నిరెతిరోహితా-మరితాశ్చ+హంతైకర్తణిబిత్, సమీపగతాశ్చంద్రాంశవః

గౌరవాచ్చశలాంభనాంశవడపాంశుజస్మిరే || ౫౪ || సుఖసఖిపురోభిముఖతాము
పాగతైః ప్రతిమాసుయత్యగృహరత్నభిత్తిషు | నవసంగమైరభిభరుఃప్రియాజ
నైః ప్రమదంత్రపాథరవరాజ్ఞుభైరపి || ౫౫ || తృణవాంఛయాముహూరవాంచి
తాననాన్నిచయేదుయత్యహరితాశ్చ వేత్తనామ్ | రసనాగ్రిలగ్నఃకణ్ఠాంతురాక్షా
జనోహరిణాగృహీతకబళానివైక్షత || ౫౬ || విపులాలవాలభృతవారిదర్పణ

ప్రభూతైరింద్రసిలాంశుభిస్తిరస్కృతాశ్చత్యథః, అన్యత్రాంతఃపురద్యౌహిణో
నిర్భీకైరపి సంభావితైః దుష్క్రిభయాద్గూఢం హన్యంతేఇతిభావః, అత్ర విసి
నీనాం వధూత్వనిరూపణాత్తత్పరిభావినాం చంద్రాంశూనాం భూర్తకాముక
త్వరూపణప్రతికైరేక దేశవివర్తిరూపకం తచ్చ గౌరవాదుపాంశుజస్మితైః
శ్లేషణాత్ర సద్భిరపీతి విరోధస్యచనంకీర్త్యతే || ౫౪ ||—సుఖసఖి || యత్ర స
భాయాం నవసంగమోయోషాంతైర్నవసంగమైరతవిన త్రపాథరేణ పరాజ్ఞు
భైర్విముఖైరపి గృహాణాం రత్నభిత్తిషు ప్రతిమాసు తత్సంక్రాంతప్రతిబింబేషు
పురోగ్రే భిముఖతాముపాగతైః ప్రియాజనైః-కాంతాజనైః, సుఖనోభోగినః
ప్రమదం-హషణం, అభిభరుః-విభృతిస్త + భృజోలజీ, శ్లావితిద్విర్భావే, సిజ
భ్యస్తవిదిభ్యశ్చైతి ర్మోక్షణాదేశః || స్త్రీణాం వైముఖ్యసి తత్ప్రతిబింబాభిము
ఖ్యాత్పుంసాం సుఖమేవ స్త్రీణాంతు ఉభయధాపిక్లిష్టమేవేతిభావః || అత్ర
వైముఖ్యప్రభిముఖ్యమితి విరోధస్య ప్రతిమాస్వీతినిరాసాద్విరోధాభాసాలం
కారః || ౫౫ ||—తృణైతి || యత్ర సభాయాం హరితాశ్చ వేత్తనాం-మరకతగృ
హాణాం, || ని || గాదుత్తతంమరకతమత్తగర్భహరిన్తణిర్వ్యమరః || నిచయేషన్
సంఘేషు, తృణవాంఛయా - తృణాశయా, ముహూరవాంచితాననాన్నిమితము
ఖా, అతవిన రసనాగ్రేషులగ్నః అంతురాక్షనకిరణాః యేషాంతాక్ష అతవిన
గృహీతకబళా-ఉపాత్తహరితతృణగ్రాసానివస్థితాక్ష, హరిణాక్షజనవిక్షత-
ఈక్షితవాక్ష + ఈక్షతలక్షజీ అడవాడినామిత్యాట అటశ్చైతివృద్ధిః || అత్ర
తృణవాంఛయేతి హరిణానాం మరకతేషు తృణభాగ్ంతైర్భాగ్ంతిమదలంకారః ||
తన్దులాచెయం గృహీతకబళత్వాత్ప్రేక్షేతినంకరః || ౫౬ ||—విపులైతి || య
మపాంతికేషు-యస్యాస్సభాయాఃఉపాంతికేషు సమీపేషు, మహీరుహోవృక్షాః
విపులవృక్షలవాలేషు-మూలజలాధారేషు || ని || స్వాదాలవాలమావాలమిత్యహే

ప్రతిమాగతైరభివిరజరాత్తభిః । యదుపాంతికేమదధతోమహీరుహస్సపలాశే
రాశిమివమూలనంహతిమ్ ॥ ౫౭ ॥ ఉరగేంద్రమూర్ధనరుహరత్నసన్నిభేర్దుహు
రున్నతస్యరసితైఃపయోముచః । అభవక్యదంగణభువస్సముచ్చస్వనన్నవవాల
వాయజమణిస్థలాంకురాః ॥ ౫౮ ॥ సశినీనిగూఢసలిలాచయత్రసాస్థలమిత్యధఃప
తతియాసుయోధనే । అనిలాత్తజప్రహసనాకులాఖలక్షితిపక్షయాగమనిమిత్తతాం

రః ॥ భృతాని-సంభృతానీ-వారీణ్యవ దర్పణాస్తేషు ప్రతిమాం ప్రతిబింబం గ
తైః, ప్రతిబిమ్బితైరత్యధః, అత్తభిః సైవః స్వమూర్తిభిరత్యధః, సప
లాశరాశిం-సపత్రసంతతిం, మూలనంహతిం దధతభవ-దధానాఇవాభివిరజః
సాస్థలవాలేషు స్వప్రతిబింబైరథోముతైః మూలపక్షిపి నపత్రాగ్రవరేజిరత్య
త్ప్రేక్షా ॥ ౫౭ ॥ —ఉరగేంద్రేతి ॥ ఉరగేంద్రాణాం మూర్ధను శిరస్సు, రు
హాశి రూఢాని + ఇగుపథలక్షణాకః ॥ తెషాం రత్నానాంసన్నిధిః-సన్నిధానా
లో, ముహురున్నతస్య యదాయదా తత్సన్నిధిస్తదాతదోదితస్యేత్యధః, ప
యోముచోమేఘస్య రసితైః స్తనితైర్యదంగణభువాయసాః ప్రాంగణప్రదే
శాః సముచ్చస్వంతః ప్రాదుర్భవంతో నవాః ప్రత్యగ్రాః, వాలవాయజమ
ణిస్థలాంకురాః వైమూర్యభూప్రరోహయాసుతాః తథోక్తాఃఅభవక్ ॥ ౫౮ ॥ వై
మూర్యంవాలవాయజమిత్యమరః । వాలవాయోనామవైమూర్యప్రభవో దేశో
విశేషః, ఉరగేంద్రమూర్ధనస్యరత్నాంకురైస్సహోదితమేఘస్వనైర్విమారభూ
మిరుద్భిన్నాంకురాభవతీతి ప్రసిద్ధిః ॥ తదుక్తం ఉరగమూర్ధనస్యరత్నసన్నిధా
నాదకాలేపి మేఘాగజాంతీతి వారైతి । కేచిత్తు యత్రైవోరగరత్నం మేఘ
రసితంచ తత్రైవ వైమూర్యభూమిరిత్యాచూః ॥ అత్ర సమృద్ధిమద్వస్తువణ్
నాదుదాత్తాలంకారభేదః * తదుదాత్తంభవేద్యత్ర సమృద్ధంవస్తువణ్ తే ఇ
తిలక్షణాత్ ॥ ౫౮ ॥ —సశినీతి ॥ యత్రసభాయాం నిగూఢసలిలాచశ్చన్న
తావదదృశ్యసలిలా సానశినీవర్తతఇతి శేషః, యాసశినీ సుప్తాయుధ్యతఇతిసుయో
ధనే + భాషాయాం శాసియుధిదృశిధృషిమృషిభ్యోయుజ్యక్తవ్యః ఇతియుచ్ ॥
స్థలమితిభృంత్యా అధఃపతతిసతి అనిలాత్తజస్య భీమసేవస్య ప్రహసనేనాట్ట
హాసేనాకులానాం క్షుభితానామఖిలక్షితిపానాం,క్షయాగమే-వినాశప్రాప్తౌ
నిమిత్తతాయయా సశినీదలచ్చన్నతావత్సుయోధనస్య జలైస్థలభ్రాంతిః, తయా

యయా ॥ ౫౯ ॥ హసితుంపరణపరితఃపరిస్ఫురత్కలవాలకొమలదుచాపుపెక్కి
 తైః । ఉదకపిఁయత్రజలశంకయాజన్తేర్దుహురింద్రనీలభువిదూరమంబరం॥౬౦॥
 అభితస్సవోధహరిహిండవారథాదమలాంజమండలసముల్లసత్రనూ । అవతేరతు
 ర్మయసనందనోనసశ్శశిభాగవాపుదయపర్వతాదివ ॥ ౬౧ ॥ తదలక్ష్యరత్నమ
 యకుడ్యమాదరాదభిధాతరీతఇతఇత్యధోన్యపే । బహులాశ్చరశ్చిపటలావిభావిశ
 ప్పతిహారమాదిశదసౌదశ్యస్తేః ॥ ౬౨ ॥ నవహాటకేష్టకచితందద్యసఃక్షితివన్యవ
 తన్యపాతస్తేనభీమస్య ప్రహసస్తేనరాజ్ఞాం క్షోభస్తతస్తేషాం మారణారణః పృ
 వ్యతఇతి పరమ్మరయా క్షయకారణత్వంగతేత్యర్థః, అత్ర సభావణానాంగ
 తియా భీమసేనాదిచరితవణానాదుదాత్తాలంకారః ॥ లక్షణంతూక్తమ్ ॥౫౯॥
 హసితమితి ॥ యత్ర సభాయాం పరితః పరిస్ఫురంతీకరవాలకొమలా అసిశ్యా
 మారుదిర్యస్యాస్తస్యాం ఇంద్రనీలభువి హసితం పరణ జానతాన్యేనజనెనో
 పెక్కితైః స్థలమెతత్ నజలమితిఅనుపదిష్టైజనైర్యజ్ఞదగ్ధసాధకమాగతజనైః
 లశంకియా-జలభాగ్ంత్యా, ముహూర్తాదరమంబరంవాసః ఉదకపిఁ-ఉద్ధృతం,
 అత్రేంద్రనీలస్థలే సాదృశ్యాత్ సలిలభాగ్ంతెర్భాగ్ంతిమదలంకారః ॥౬౦॥—
 అభితఇతి ॥ అథామలెనాంశుమండలెన, తెజఃపుంజెన, సముల్లసంత్యా భానమా
 నే తనూమూర్తీయయోస్తా నయననందనా-నేత్రానందకరా, హరిహిండవ
 సదౌభితః సభాభిముఖం + అభితఃపరితఇత్యాదినాద్వితీయా, రథాత్ శశిభా
 గవా అమలేత్యాదివిశేషణవిశిష్టా చంద్రశుక్రానభోభితా-నభోభిముఖం
 ఉదయాభ్యాత్పర్వతాదుదయాచలాదివావతేరతుః-అపతీర్ణవంతౌ + తరతేర్ణ
 ట్, త్వంఫలభజత్రపశ్చేత్యేత్యావధ్యాసలోపౌ, ఉపమా ॥ ౬౧ ॥ —తదితి ॥
 అథోరథావతరణానంతరం, అసౌహరిర్నృపే-యధిష్ఠీరే, ఆదరాదితఇత్యభి
 ధాతసతి ఇతఇతఆగమ్యతామిత్యభిదధానేనతీత్యర్థః, తత్సూర్యోక్తమలక్ష్య
 రత్నమయకుడ్యం ప్రభావటలవ్యాప్త్యా అదృశ్య రత్నభిక్తిం బహులేన సాం
 ద్ర్యాశ్చరశ్చిపటలెన మణిప్రభాపుంజేన ధవళాశ్చైతివాచే ధవలేన శుభ్రేణ అ
 విభావిత ప్రతిహారమలక్ష్యద్వారం, ॥ ౬౨ ॥ స్త్రీద్వాపీద్వాపీం ప్రతిహారఇత్యమ
 ణి ॥ సదః-సభాం, శనైరావిశత్-ప్రవిష్టవా, అత్ర కుడ్యప్రతిహారయోగ
 లక్ష్యత్వానీంబంధేపి తత్సంబంధోక్తరీతిశయోక్తిః ॥ ౬౨ ॥ —నవతి ॥ అథా

స్త్యమథతత్ప్రసంసది । గగనస్పృశామణిరుచాంచయేనయత్సదనాన్యదస్త్యయతః
వాకినామపి ॥ ౬౩ ॥ ఉదయాద్రీమూర్ధ్ని యుగవచ్చకాసతోద్దిననాథపూర్ణా
శశినోరసమ్భవామ్ । రుచిమాననెరుచిరథామ్ని బిభృతావలఘున్యధన్యషదతాంస్య
పాచ్యతా ॥ ౬౪ ॥ సుతరాంసుఖానసకలక్లమచ్ఛిదాసనిదాఘమంగమివమూత
దిశ్యనా । యదునందనేనతదుదన్వతఃపయశ్శశినేవరాజజలమావసందధుమ్ ॥ ౬౫ ॥

ప్రచేకానంతరం, సహరిస్త్రస్రసంసది-సభాయాం, సనాభిః హేటకెష్టకాభిః
హిరణ్యైష్టకాభిశ్చిత్తంరచితం ॥ ౬౩ ॥ హిరణ్యంపౌమహేటకమిత్యమరః + ఇ
ష్టకేషీకామాలానాంచితతూలభారిష్యతిహ్రాస్యః ॥ పశ్యమ్యద్వికారివిశేషవా
చకస్యేష్టకాశ్చన్యతాదృశి సువర్ణావికారై-సువర్ణాఘటనదుపచారాత్ప్రయో
గః, క్షితిపన్య-యధిష్ఠిరన్య వస్త్యం-సదనం ॥ ౬౪ ॥ నిశాంతవస్త్యసదనభవనే
త్యమరః ॥ దదర్శ, యత్వస్త్యం గగనస్పృశా అభ్రంకషణ మణిరుచాంగత్న
ప్రభాణాంచయేన సమూహేన నాకినాం దేవానామపి సదనాని ఉదస్త్యయతలి
మాసత్ + స్త్యయతేరుత్పరావత్కర్తరిలక్ష్, ఆత్రాపి సృపసదనస్య సురన
దనాధిక్యానంబంధేపి తత్సంబంధోక్తైరతిశయోక్తిః ॥ ౬౩ ॥ —ఉదయాద్రీతి॥
అథ సృపసదనదర్శనానంతరం, ఉదయాద్యైః మూర్ధ్ని-శిఖరై, యుగవచ్చకా
సతోః-ప్రకాశమానయోః + చకాస్పదీప్రావితిధాతోఃలటశ్శత్రాదేశః ॥ దన
పాథపూర్ణాశశినోః-సూర్యపూర్ణాచంద్రమసోః, అసంభవాం - సంభవరహి
తాం, తయోస్తథాభూతయోర్యోగవద్యాయోగాదభూతపూర్వామిత్యర్థః,
రుచిం కోభాం బిభృతా సృపాచ్యతా రుచిరథామ్ని-ఉజ్వలభేజసి, అలఘునివి
పులే ఆసనై-సింహాసనే న్యషదతాం-ఉపవిష్టా + నదేలుజి పుషాదిత్వాల్
ఛైరణాదేశః సదిరప్రతేరితవత్సం ॥ అత్ర సమ్భవనయార్కపూర్ణాణాందుకో
భాసంబంధోక్తైరసంబంధే సమ్బంధరూపాతిశయోక్తిః ॥ ౬౪ ॥ —సుతరామి
తి ॥ తద్రాజకులంకురుకులం, సకలక్లమచ్ఛిదా-సకలదుఃఖసారణా, యదునం
దనేనకృష్టేన, సనిదాఘం-సనుతాపమంగం మాలిశ్యనా-వాయునేన, ఉదకా
న్యస్యసంతితిఉదన్వా ఉదధిః + ఉదన్వాసుధాచేతినిపాతః ॥ తస్యపయో జ
లం శశినేన సుతరామత్యంతం + అన్యయసూవామిత్యామ్ప్రత్యయః ॥ సుఖా
నాకైశేన సందధుం-ఆనందమాప ॥ ౬౫ ॥ స్యాదానందధురానందశ్చిత్యమరః +

అనవద్యవాద్యలయగామికొమలంనవగీతమవ్యనవగీతతాండధత్ । స్ఫుటసాత్వికాంగికమనృత్యమజ్జ్వలంనలిలాసలాసికవిలాసినిజనః ॥ ౬౬ ॥ సకలేచలత్రనగరేహరౌగృహాగృహత్యకాలమహామౌదిదేశః । సతతౌత్సవంతదితి నూనము, ట్వితౌభుజతిఅభున్ ప్రత్యయః ॥ మాలాపమా ॥ ౬౭ ॥ — అనవద్యేతి ॥ స. విలాసావిలాసయక్తోలాసికవిలాసినిజనః-నర్తకస్త్రీజనః, నలిలాసలాసికవిలాసినిజనః ॥ ౧ ॥ నర్తకీలాసికేనమెత్యమరః ॥ అనవద్యమగర్వాన్యాయత్ వాద్యంనం, శాదితస్య లయః సామ్యంగీతస్య సమకాలత్వం తథామిదుత్రవిలమ్బితాదివాద్యమానానువర్తిత్యగణః ॥ ౧॥ తాలః కాలక్రియామానం లయస్సామ్యమిత్యమరః ॥ సవంగీతంయస్యతన్నవగీతం తథావ్యసవగీతతాం నవగీతేతరతాం దధదితి విరోధేః పిశబ్దః, అగహితత్వం దధదిత్యవిరోధాద్విరోధాభాసోలంకారః ॥ ౧ ॥ అవగీతంతునిర్వాదేముహుర్దృష్టేపిగర్హితైశ్చివిశ్వః ॥ సత్సమంతకరణం తేన నిర్వృతం సాత్వికం, అంగం హస్తాదితేననిర్వృతమాంగికం ॥ ౧ ॥ నిర్వృతైత్యంగసత్వాభ్యాం ద్వేతిష్యాంగసాత్వికేత్యమరః ॥ తెస్సుతేయస్తికతత్తథోక్తం, వాచికస్యాప్యవలక్షణమేతత్ ॥ యథాహభగవాన్ భరతః (పదార్థా)సామాన్యా) భినయోనామజ్ఞేయోవాగంగసత్వజితి ॥ అతదవాహకాళిదాసాపి ॥ అంగసత్వవచనాశ్చయందుః (స్త్రీ)మనృత్యమపథాయదగ్ధయన్నితకోమలం మధురం, ఉజ్జ్వలముద్భవంచ, సృత్యమనృత్యత్, యథోక్తం దశరూపకై ॥ భావాశ్చయంతుసృత్యంసాన్నిత్యంతాలలయాశ్చయమ్! ఆద్యైవదార్థాభినయోమాగాదేశితథాపరం ॥ మధురార్థతభేదేన తద్దవ్యయంద్వివిధంపునః । లాస్యతాం డవయాపెణ నాటకాద్యుపకారకమితి ॥ ౬౬ ॥ — సకలశ్చితి ॥ కించేతిచాధః సరాజా హరౌ-కృష్ణై, గృహాగృహతవతిసతి ॥ ౧ ॥ గృహాఃపుంసిదధూమైస్యవేత్యమరః ॥ సకల తత్రనగరే ఇంద్రప్రస్థే అకాలే ప్రసిద్ధవనంతాద్యతిరిక్తకాలే మహాముత్సవం ॥ ౧ ॥ మహాఉద్ధవఉత్సవశ్చత్యమరః ॥ ఆదిదేశ-అజ్ఞాపయామాన, అత్రొత్పిక్యతే ఉన్ముడః-కృష్ణాగమనాదుత్కటానందస్య మహిభృతౌ, ధర్మనందనస్య తన్నగరం సతతా ఉత్సవాయస్తిక తత్ సతతౌత్సవమితి ఇత్యేతదిత్యగణః రీతిసేన-త్వరయా, విస్మృతమఘాత్ నూనం అగ్నిధాకథం సకృత్క

మౌఘమహాకావ్యే-సవ్యాఖ్యానో

న్యూరభసేనవిస్త్రుతమధూనహిమతః || ౬౭ || హరిరాకుమారమఖిలాభిధా
నవిత్ప్రజనస్యవార్తమయమన్వయి జ్ఞుచ | మహతీమపి శ్రియమవాప్య విస్త్ర
యస్సుజనానవిస్త్ర రతిజాతుకించన || ౬౮ || మర్త్యలొకదురవాపమవాప్తరసా
దయంనూతనత్వమతిరక్తతయానుపదంధఫల్ | శ్రివతిఃపతిరసానునైష్ఠపదన్వ
రంసంకథామృతమనెకమసిన్దరతాముఖే || ౬౯ || .....

రణోపదేశఇతిభావః || ౬౭ || —హరిరితి || కిలచేతిచాక్షణిక, అఖిలానాంబంధూ
నామభిధానాని-నామాని, వెక్తితి అఖిలాభిధానవిత్ సకలనామప్రపంచాభి
జ్ఞశ్చ, నామయానాం వ్యాకరవాణీతిశ్రుతిరితిభావః || ౬౮ || ఆఖ్యాప్యే అభిధా
నంచ నామధేయంచనామచేత్యమరః || అయంహరిః కృష్ణః, కుమారభ్య ఆకు
మారం, కుమారమారభ్యేత్యర్థః + ఆజ్ఞర్యాదాభివిధ్యోరిత్యభివిధావన్యయీ
భావః, న్వజనస్య బంధుజనస్య || ౬౯ || బంధుస్వస్వజనాన్సమాజత్యమరః || వా
ర్తమనామయం ఆరోగ్యమిత్యర్థః || ౭౦ || వార్తంఫల్గునస్సోగచేత్యమరః || *
బ్రాహ్మణంకుశలంపుచ్ఛేత్ క్షత్రబంధుమనామయమితి మనుస్తరణాదితిభావః ||
అన్వయః జ్ఞు-అపృచ్ఛత్ || ౭౧ || ప్రశ్నోనుయోగః పృచ్ఛాచేత్యమరః + యజ్ఞేః
కర్తరిలక్ష్యే, తథాహి మహతీశ్రియం సంపదమవాప్సాపి విస్తయః నిరహంకా
రః సుజనః అతఎవ జాతు-కదాచిదపి, కించన కిమపి కర్తవ్యం నవిస్త్ర రతి నహి
సుజనః సంహన్తాప్యహంకారకరోతీతిభావః || సామాన్యేన విశేషసమర్థాన
యాపోర్ణాంతరన్యాసః || ౭౨ || —మర్త్యేతి || ఉభౌ శ్రివతిః-కృష్ణః, అసావవ
నైవతిః ధర్మగుతశ్చ పక్షస్పరం మర్త్యలోకే-మనుష్యలొకదురవాపం-మర్త
భం, అవాప్తరసాదయం-ప్రాప్తరసోత్కర్షం స్యాదూభవదిత్యర్థః, అతిరక్తత
యా-అతిస్నిగ్ధతయా, అనుపదమనుక్షణం, ప్రతిపాద్యంచ, నూతనత్వమపూర్వ
తాండధత్ అనేకం బహులం సంకథాసమ్భాషణం, షెదిరాజజరాసంధాదివధకా
భ్యచింతారూపం, తదేవామృతం తదసిన్దరతాంసావదితవంతౌ || ఆకరః స్వవరధూ
రికథానాం ప్రాయశోహి సుహృదౌస్సహవాసఇతి (నేషధోక్తరీత్యేతి) భావః +
సావీతయతైః తౌచక్ర్యువధాయాహాస్యః, సంకథామృతమితిరూపకాలంకారః ||
సావిదనలింగాలో అస్తి గ్లోకమణిభూషణంవృత్తం || ర్నాభభౌరసహితౌ
భవన్తణిభూషణమితిలక్షణో || ౭౩ ||

ఇతిక్రిమాఘకృతౌ క్రిపదాంశే శిశుపాలనధే మహాకావ్యే
పాండవసమాగమపూర్వకమింద్రప్రస్థపుటప్రవేశో నామత్రయోదశస్సర్గః

—మాఘమహాకావ్యే-సవ్యాఖ్యానై-చతుర్దశసర్గప్రాంతంభిః—

తంజగాదగిరముద్గిరన్నిచన్నేహమాహితవిశానయాదృశా । యజ్ఞకర్తణిమశ
స్సమాదధహ్వగ్నిహంవరమకద్వదోన్మవః ॥ ౧ ॥ లజ్జతేనగదితఃప్రియంపరౌప
త్తు రేవభవతిత్రపాధికా । ప్రిడమేతినతనప్రియంవదకోహ్నిమతాత్రభవతైవభూ

ఇతిక్రిపదవాక్యప్రమాణపాఠావారపారీణక్రిమహాపాధ్యాయకొలచతి

మల్లినాథసూరివిరచితే శిశుపాలవధాఖ్యమహాకావ్యవ్యాఖ్యానై సర్వం

కషాఖ్యానై పాండవసమాగమవర్ణనంనామ త్రయోదశస్సర్గః

తమితి ॥ వదతీతివదః పచాద్యచ్, కత్సితస్సవదఃకద్వదః గర్హ్యవాదీ ॥ని
॥ గర్హ్యవాదీతుకద్వదఇత్యమరః + రథవదయోశ్చైతికోశికదాదేశః ॥ ససభవ
తీత్యకద్వదః సాధువాదీ నృపాయుధిష్ఠిరః యజ్ఞకర్తణి-యజ్ఞానుష్ఠానే, మనఃస
మాదధత్-సమ్యగాదధానః, తదేవ హృదినిధాయేత్యథః, ఆహితవిశానయా
అనందకృతప్రసారయా, దృశా-దృష్ట్యా, స్నేహముద్గిరన్నుద్వమన్నివెత్సుత్యై
తా, దృష్టివిశానప్రకటితన్నేహస్సన్నిత్యథః + వాచావిదంతివక్తుంవివక్తుం
చ జానంతీతివాగ్విదః వాక్యకోవిదాః + సత్సూద్విషేత్యాదినాక్విప్, తేషాం
వరం-శ్రేష్ఠం తంహరిం గిరంజగాద + బుగ్గిరధగ్గిహతాత్, దుహ్యజ్ఞానా
దితాగదెద్వికర్తకత్వం, అత్రాత్యైతావృత్త్యనుప్రాసయోస్సంస్పృష్టిః, అ
ప్తికసర్గః రథోద్ధతావృత్తం * రాన్నరావిహరథోద్ధతాలగ్నాఇతిలక్షణాత్ ॥౧॥
గిరంజగాదేత్యుక్తం తామెవ దశభిఃప్రపంచయతి ॥ లజ్జతఇత్యాది ॥ పరః-త్వద
స్యః, కశ్చిత్సుమార్ ప్రియంగదితః-ప్రియవాక్యముక్తః, స్తుతస్సన్నిత్యథః
+ గదేధుఃహదిత్యాదప్రధానేకర్తణిక్తః, అప్రధానే దుహదీనామితివచనాల్
ఫలజ్ఞతే తస్యోత్పేకిత్యాదితిభావః, కింతు వక్తుః-స్తాతురవాధికా త్రపాభవతి, భ
యాతినా మిథ్యాస్తావకత్వాదితిభావః, ప్రకృతేతు నైవమిత్యాహ తవ ప్రియం
వదత తావం స్తువన్నీత్యథః, ప్రిడంనైతి అనంతగుణాధారే త్వయి బహూరపి

యతే ॥ ౨ ॥ తోషమేతివిత్తైస్తవైఃపరిస్తేచతస్యసులభాశ్శరీరిభిః । అస్తిసే
స్తుతివచోమృతంతవస్తాత్రయోగ్యసచతేనతుష్యసి ॥ ౩ ॥ బహ్వపిప్రియమయం
తనబుగవస్సుప్రజత్యన్యతవాదితాంజనః । సంభవంతియదదోషదూషితేసార్వసర్వ
గుణసంపదస్తవ్యి ॥ ౪ ॥ సావిహృతిరనుభావసంపదాంధూయసీతనయదాయ
తాయతి । ఏతమాధగురుభారభారతంవర్ణమద్యమమవర్తతేవశే ॥ ౫ ॥

ప్రియస్యామిథ్యాత్వాదితిభావః, కింత్వత్యభవతా పూజ్యేన హీమతా భూయతే
ప్రమ్యతత్వమేవార్హః పౌషీత్యభావః, మహతామనుత్సేకేత్వాదితిభావః ॥ పూ
జ్యస్తత్యభవానితిసజ్జనః + ఇతరాభ్యాపిదృశ్యంతఇతిసార్వవిధైకకస్త్రో, సు
పుషీతినమాసః ॥ ౨ ॥—తోషమితి ॥ పరస్తవదనయః విత్తభారవ్యతైః స్తవైః
స్తాత్రైః ॥ ౩ ॥ స్తవస్తాత్రంస్తుతిర్ముతిరిత్యమరః ॥ తోషముత్సేకమేతి తస్యప
రస్య తేచ మిథ్యాస్తవాః శరీరిభిః ప్రాణిభిః, సులభాశ్చ అసంబద్ధప్రలాపా
నామనగళత్వాదితిభావః త్వయితునైవమిత్యాహ ॥ అస్తీతి ॥ పేస్తాత్రయోగ్య
స్తాత్రార్హ, అనంతగుణాధారత్వాదితిభావః, అతఏవ తవసంబంధిస్తుతివచోన్య
తం నాస్తి నభవతి, తేన స్తుతివచసా నతుష్యసి-నొత్సించసిచగంభీరత్వాదితిభా
వః, అత్యశ్లోకద్వయేపురుషాంతరాదువమానభూతాదాధిక్యకథనాద్యనీరేకా
లంకారః ॥ ౩ ॥—బహ్వపితి ॥ అయంజనః స్వయమిత్యభావః, తవ బహుప్రియం
బుగవ-నదక్షన, అన్యతవాదితాం-మిథ్యావాదిత్వం, నప్రజతి-నగచ్ఛతి- కు
తః పేసార్వసర్వహిత + సర్వపురుషాభ్యాంణధక్షావితిణవ్రత్యయః యద్యతా
దోషదూషితానభవతిత్వదోషదూషితః తస్మిన్ సర్వావగుణవజ్జితైత్వయి స
ర్వగుణసంపదః సంభవంతి అనారోపితగుణవాదోభూయానపినవివర్యేతీతిభా
వః, అత్యోత్తరవాక్యాథేన సూర్యవాక్యాథేనమథేనాద్యావ్యాథేనపాతు
కంశాప్యతింగం ॥ ౪ ॥—సేతి ॥ పేషాధగురుభారభృతమహాభార విశ్వంభర
త్వాదితిభావః, ఏతద్భారతస్య రాజ్జిఇదంభారతం భారతాఖ్యం వషణంహిమశేల
సేతుమధ్యభూఖండం ॥ ౫ ॥ స్యాదప్యష్టేలోకధాత్యంశేవత్సరేవషణమస్త్రీ
యామిత్యమరః ॥ అద్యేదాసీమాయతాయతిబహూత్తరకాలంస్థిరం యథాతథేత్య
భావః ॥ ౬ ॥ ఉత్తరగకాలఆయతిరిత్యమరః ॥ మమవశే ఆయత్తతాయాం వర్తత
ఇతియావత్ ॥ ౭ ॥ వశతయత్తతాయాంచేతివిశ్వః ॥ సాతద్యశవరసం విధేయ

న ప్రతంతు మధిగంతుమిచ్చు తిగుర్వనుగ్రహ మనుజ్జయామమ ! మూలతామువగ
తేఖలుత్వయి ప్రాప్తిధర్మ మయవృక్షతామయా || ౬ || సంభృతావకరణైసనిర్మ
లాం కర్తుమిష్టిమభివాంఛతామయా ! త్వంసమీరణివ ప్రతిక్షితికర్షకేణవల
జాస్సుపూషతా || ౭ || వీతవిఘ్నమనఘోనభావితాసన్నిధేస్తవమఖనమేధునా !

ప్రాధాన్యత్, స్త్రీలింగతా తవానుభావసంపదాం సామధ్యాత్తితయానాం
భూయసీ మహతీవిభూతిర్హిమా కార్యమితియావత్ త్వప్రసాదలబ్ధమిదమై
శ్వర్యమిత్యథః, అత్ర నిజైశ్వర్యస్య తదనుభావసంపదాంచాసంబంధేపి సం
బంధోక్తైతితయోక్తిః || ౫ ||—తదేవంస్తుత్యా హరిమభిముఖీకృత్యకృత్యాంశ
మావేదయతి || సప్తైతి || సప్రతంతవః సంస్థాయస్యతం న ప్రతంతుం కృతుం ||
ని || సప్రతంతుర్మఖకృతురిత్యమరః || అధిగంతుం ప్రాప్తుమిచ్చతో మమా
నుజ్జయానుజ్ఞాదానేనానుగ్రహంప్రసాదంకురు సహాయంకుర్విత్యథః- సమర్థ
స్య కింమదనుగ్రహేణేత్యత్రాహ || హే ప్రభో త్వయి మూలతాం ముఖ్యశా
రణతామంఘ్రిత్వంచాపగతేసతి మయాధర్మ మయవృక్షతా ధర్మాత్మకవృక్షతాప్రా
ప్తిప్రాప్తా + ఆవృత్తి లైకర్మణిలుచ్ఛే, ప్రాగపి త్వదనుగ్రహదేవ ధర్మమజ్ఞా
యక ధర్మరాజోహమస్మీతిభావః, అత్ర స్మవస్య ధర్మవృక్షత్వేన హరేస్తన్మా
లైత్వేనచ రూపణత్వావయవరూపకం, తేన త్వదనుగ్రహస్సర్వథా ప్రాధాన్య
యశ్చి తాత్పర్యంవ్యజ్యతే || ౬ ||—సంభృతైతి || నిర్మలాం-నిర్దోషాం, ఇష్టిం
యాగం, + యజేఃస్త్రియాంక్రిక, వచిస్వపీత్యాదినాసంప్రసారణం, కర్తుమ
భివాంఛతా అతపవ సంభృతావకరణైశ-సంపాదితసాధనైస మయాత్వంవలజాన్
ధాన్యరాశీక || ని || వలజోధాన్యరాశిస్సాన్వదితివైజయంతీ || పుపూషతా పవి
తుం కౌధితుం నిర్బుసీకర్తుం, ఇచ్ఛతా + పునాలెస్సన్నంతాల్లటశ్శత్రాదేశః||
సనిగ్రహగుహాశ్చేతిచకారాదిప్రతిషేధః, కర్షకేణ కృషీవలెన సమీర
ణోవాయురివ, ప్రతిక్షితిః ప్రవాలె శూర్పాదినాధాన్యస్యోత్పేదః పవనం-వా
తం, వినెవత్వాం వినా సంభృతసమ్భారేణాపి మయా యాగస్సుదుష్కరఇతిభా
షః || ౭ ||—వీతవిఘ్నమితి || అధునా తవసన్నిధేః-సన్నిధానాద్ధేతాః మే మ
ఖేన్మకృతునా, కర్త్రా వీతవిఘ్నమవిఘ్నం అభిఘ్న-నిర్దోషేణ, భావితాభవి
ష్యతీతిత్యథః + భావేలుచ్ఛే స్యసివోసీయడిత్యాదినా వాచిణ్యవ్యాపారస్య

కొవిహంతుమలమాస్థితాదయేవాసరశ్రియమశీతదీధితౌ ॥ ౮ ॥ సావ్యపతేయమ
ధిగమ్యధర్మతఃపర్యపాలయమవీవృధంచయత్ । తీర్థగామికరవైవిధానతస్తజ్జష
స్వజహవానివాసలే ॥ ౯ ॥ పూర్వమంగజహుధిత్వమేవవాస్మాతపత్యవభృథే
తతస్తస్యి । సామపాయనిభవిష్యతేమయావాంఛితౌత్తమవితానయాజినా ॥

ద్ధిః, తథాహిఅశీతదీధితౌ-ఉష్ణాంశావాస్థితాదయేసతి కొవాసరశ్రియం-దినశో
భాం, విహంతుమలంశక్రః సకోపిత్యథః, అత్ర హరిమరీచిమాలినౌర్వాకస్య
భేదాద్భింబప్రతిబింబతయా సన్నిహితత్వాదితత్వయోస్సమానధర్మతయా ని
దేశశాద్భ్రష్టాంతాలంకారః * యత్రవాక్యద్వయేబింబప్రతిబింబతయోచ్యతే ।
సామాన్యధర్మోవాక్యజ్ఞేస్సద్భ్రష్టాంతానిగద్యతత్వతిలక్షణాత్ ॥ ౮ ॥ — సావ్యపతే
యమితి ॥ యత్సవ్యపతౌ సావ్యమిని సాధుసావ్యయతేయంచిత్రం ॥ ౯ ॥ ద్రవ్యం
చిత్రంసావ్యపతేయమిత్యమరః + పథ్యతిథివసతిస్వపతేర్థః, ధర్మతః క్షత్రియ
స్య విజితమితిశాస్త్రోక్తప్రకారాదిత్యథః, అధిగమ్య-లబ్ధావ, పర్యపాలయం
చారాదిభ్యస్సాధ్యరక్షం అవీవృధమవధాయంచ + వృధేణౌచజి సస్వద్భా
వాభ్యాసేత్వద్ధిరూః అథ తత్ సావ్యపతేయం విధానతః శాస్త్రోక్తవిధినా తీర్థ
గామిపాత్రగామికరవైకుర్యాం * అలబ్ధమిపాద్ధర్మై లబ్ధంయత్సేనపాలయే
త్ । పాలితంచధయేన్నిత్యం వృద్ధంపాత్రేషునిక్షిపేదితిస్తరణాత్ ॥ తచ్చ మే
త్యం త్వమేవేత్యాహ ॥ జషస్వసేవ స్వసాక్షాదేవ భుజ్జ్ఞేత్వేత్యథః + జషీ
ప్రీతిసేవనయోరితిధాతోల్లాః, అనలేవాజహవానిజహుయాంతన్నతేనాపి
తవైవతద్భృక్తృత్వాదితిభావః + జహోతెస్సంప్రశ్నైలోటిమేర్నిరాదేశః ॥
॥ ౯ ॥—పూర్వమితి ॥ వైవిధ్యాంతరే అథవేత్యథః అంగభోః ॥ ౯ ॥ అథ
సంబోధనార్థకాః ॥ సుస్యఃపాప్త్యాడంగపాపైభోరిత్యమరః ॥ పూర్వం త్వ
మేన జహుధియజసేత్వత్యథః + హుర్ములాభ్యిపేర్ధిరితిపేంధికారాదేశః ॥ సో
మపాయని త్వయి అవభృథే-దీక్షాంతకర్తృణి ॥ ౯ ॥ దీక్షాంతౌపభృతాయజ్ఞత్య
మరః ॥ స్నాతపతిసతి తతోనంతరం మయా వాంఛితః ఉత్తమోవితానః రాజ
సూయాఖ్యః ॥ ౯ ॥ క్రతువిస్తారయోరస్త్రీవితానంతిమతుచ్ఛకెత్యమరః ॥
తేన యజతీతద్యాజినా భవిష్యతే + భావెల్పత్, త్వయిఇష్టపతిసతి పశ్చాద
హంయక్ష్యఇత్యథః ॥ అత్ర శ్లోకద్వయే హరేర్యాగాసంబంధిపిసంబంధో

౧౦ || కింవిధేయమనయావిధీయతాంత్యత్ప్రసాదజితయాథాసంపదా | శాధిశా
నకజగత్ప్రయస్యమామాశ్రవోస్తి భవతస్సహానుజః || ౧౧ || తంవదంతమితివిష్టర
శ్రవాశ్రావయన్నగనమస్తభూభృతః | వ్యాజహరదశనాంశుమండలవ్యాజహర
శబలందధన్వపుః || ౧౨ || సాదితాఖిలస్వపంచమాన్తహస్సంప్రతిస్వనయనంపదై

క్తైరతిశయోక్తిః || ౧౦ || — కిమితి || అథవా త్వత్ప్రసాదేన-త్వదనుగ్రహేణ, జి
తయా-జయలబ్ధయా, అనయాథాసంపదా-ధనసంపదా, కింవిధేయం-కిమనుష్టే
యం, విధీయతా-త్వయైవక్రియతాం, అహంతు నస్వతంత్రఇత్యాహ || హేజ
గత్ప్రయస్యశాసక కింపునర్తమేతిభావః, మాంశాధినియుజ్జేష్వేత్సభవః + శా
సేలో-టి, హుజల్భ్యాకేధి-రితిధిరాదేశః, యులూర్భుతీసలోహః, సహా
నుజః-సానుజస్య + వోపసజనస్యేతిసహశబ్దస్యసభావవికల్పః, భవతః త
వాశ్రవోవిధేయోస్తి || ౧౧ || విధేయోవినయగ్రాహీ వచనేష్టితఆశ్రవఇత్యమరః ||
అత్రానాశ్రవస్యాశ్రవత్వసంబంధోక్తైరతిశయోక్తిః, ఇహ దశశ్లోకాం చం
ద్యాచార్యమతేన ప్రియతరాఖ్యానాత్ప్రయోలంకారః, ప్రియః-ప్రియతరా
ఖ్యానమితిలక్షణాత్ || అథునికాస్తుభావనిబంధనాత్, ప్రియోలంకాలఇతిలక్ష
యఃతి సహాన్వితస్తత్రతత్రాన్నేష్యతేచ || ౧౧ || — తమితి || అథానంత
రం, విష్టరావివ శ్రవయసీయస్యసవిష్టరశ్రవాః || ౧౨ || విష్ణుర్నారాయణఃకృ
ష్ణోవైకుంఠోవిష్టరశ్రవాఇత్యమరః || ఇతి-ఇత్థంచదంతం, తంస్వపంచమస్తభూ
భృతః-సర్వాకన్యపాక, శ్రావయన్ దశనాంశుమండలమితివ్యాజః అపదే
శోయస్యతేన హరేణ-ముత్తాహరేణ, శబలం-శౌరం, వపుర్దధత్సన్ వ్యాజహర-
వ్యాహృతవాన్, అత్ర దశనాంశుమండలస్య వ్యాజశబ్దేనాసత్యత్వప్రతిపాద
నాదపహ్నవధేదః || ౧౨ || — యదుక్తంసావిభూతిరిత్యాదితత్రాత్తరమాహ ||
సాదితేతి || సంప్రతి మహత్ తే-తవ, మహస్తేజః స్వనయనంపదేవ-నిజనీతి
మహిమైన, సాదితాఖిలస్వపంచవిజితసమస్తరాజకం, నతుమదమభావాదితిభా
వః, తథాహి పథ్యాహితావృత్తిరన్నపానాదిక్రియాయస్యసాపి అరోగతామా
రోగ్యం సమశ్చుతేయది-ప్రాప్నోతిచేత్, సోపి తదారోగ్యమిత్యథః, వి
ధేయప్రాధాన్యాత్పుల్లింగతా, పరస్యభిషజాగుణః కింనేత్యథః, అవధ్యవృ
త్తైరారోగ్యహిషధసాధ్యత్వాద్భిషజాగుణోస్తుహితమితమేధ్యాశిస్త సతతేత్య

మోక్షమహాకావ్యే-సవ్యాఖ్యానే

కతే । కింవరస్యనగుణస్సమశ్చైతేషభ్యవృత్తిరపియద్యరోగతాం ॥ ౧౩ ॥ తతః
 రాజ్ఞభవత్థితేపురఃకక్రతుంయజతురాజలక్షణమ్ । ఉద్భృతౌ భవతి కస్యదాభు-
 వఃక్రివరాహమపహయయోగ్యతా ॥ ౧౪ ॥ శాసనెపిగురుణిస్యవస్థితం కృత్యవ-
 స్తుమనియుజ్జ్త్వకామతః । త్వత్ప్రయోజనధనంధనంజయాదన్యవిషయతిమాంచ-
 థః, స్వయం సమథః పరాధినిసిద్ధిరిత్యపచారఇతిభావః, దృష్టాంతాలంకారః
 స్సుగమః॥౧౩॥—యదుక్తం పూర్వమంగజహుధిత్వమేవవేతితత్రాప్యహః॥
 తదితి ॥ తత్తస్మాదుక్తరీత్యా తవైవాధికారిత్వాదిత్వధః ॥ కుతః సురాజ్ఞావిజ-
 యప్రజారక్షణాదిగుణయోగాత్, శుద్ధక్షత్రియై + సపూజనాదితి సమానాంత-
 వ్రతిషేధః, భవతి త్వయి పురః స్థితేనతి కః త్వదన్యః-ఇత్యధః, రాజ్ఞః-క్ష-
 త్రియస్యః లక్షణం-చిహ్నమసాధారణం క్రతుం-రాజసూయమిత్యధః య-
 జతు నకోపీత్యధః, రాజా రాజసూయేనయజేతేతి రాజాధికారిత్వాశ్రవణా-
 త్, రాజాత్వమేవేతిభావః + సమర్భవనాయాంలొట్, అత్ర దృష్టాంతమా-
 హ ॥ భువఉద్భృతౌ-భూమిఉద్భరణే క్రిమాన్వరాహస్తం-క్రివరాహం-ఆదిమ-
 రాహం, అపహయ కస్యపునర్యోగ్యతాసామధ్యంభవతి సకస్యాపీత్యర్థః, యో-
 గాయప్రభవతీతియోగ్యః + యోగాద్యచ్ఛేతియత్పుత్యయః, అత్ర రాజవరా-
 హయోః వాక్యభేదేనవింబవ్రతివింబకరణాత్ దృష్టాంతాలంకారః॥౧౪॥—యా-
 చ్చోక్తం సంభృతోపకరణేనెత్యాదితా తత్ర గృహీతక్షణోస్త్రిత్యాహ॥శాసనఇ-
 తి ॥ గురుణి అతిమష్కరెపిశాసనే-నియోగే, వ్యవస్థితం త్వదాజ్ఞాకారిణమిత్య-
 థః, మాం కృత్యవస్తుమ-కర్తవ్యాథేమ, కామతా యథేచ్ఛంవియుజ్జ్త్వ-
 పెషయ, అనుచితమేతజ్జగన్నియంతరీతిరాజ్ఞస్సంకోచం నివారయన్నాహ ॥
 త్వదితి ॥ త్వత్ప్రయోజనమనధనంయస్యతం-త్వదన్యైకనిష్ఠమిత్యధః, ముంధ-
 నానియజతీధనంజయోజానః + సంజ్ఞాయాంభృత్రావృజిధారిసహితవిషయతి-
 భిశ్చప్రత్యయముమాగమః ॥ తస్మాదేయోన్యఃకృష్టజతి మానగాః-నావేహిచ ని-
 యోగసముచ్చయార్థశ్చకారః + అవపూర్వాదిణఃమాణిలుజీ ఇణోగాలుజీతిగా-
 దేశః, నమాజ్యోగ్యత్యక్తవ్రతిషేధః, ఉభయోస్తథామైత్రీసంబంధాన్నరన్త-
 రాయణోత్తకత్వాచ్చనావయోర్భేదవ్రతివత్తిః కార్యేత్యధః, తథాచ తద్వద్దే-
 వకర్తసు నియోగేవ్యసంకోచఉచితఇతిభావః, అతవనాయోర్వాక్యార్థయో-

మౌనగాః ॥ ౧౫ ॥ యస్తవేహసవనేనభూపతిః కర్మకర్మకరవత్కృత్యైతి తస్య
నైష్యతివపుఃకబంధతాం బంధురైషజగతాంసుదర్శనః ॥ ౧౬ ॥ ఇత్యుదీరతగిరం
సృవస్తస్యి శ్రేయస్థితవత్స్థిరామమ | నర్వసంపదితిశౌరిముక్తవాసుద్వబూన్తు
దముచస్తికృతౌ ॥ ౧౭ ॥ ఆననేనశశిసఃకలాందగ్ధగ్ధనక్షపితకామవిగ్రహః | అ

ర్వైతుమేతుమద్భావాద్వాక్యార్థమేతుకంకావ్యలిజ్జమలంకారః ॥ సదృశ్యయో
ర్భదే అభేదరూపాతిశయోక్తిమూలఇతిఅనయోరంగంగీభావనసంకరః ॥ ౧౮ ॥

— యద్వృక్తం పితవిష్ణుమిత్యాదితత్రాభయదానం ప్రతి జాసీతేయఇతి ॥

యోధూపతిః తవహస్తిక్తానవనై-యజ్ఞే ॥ ౧ ॥ సవనంయజనేస్సానెసామే నిదా

లనేపిచేతివిశ్వః ॥ కర్మకరవత్-భృత్యవత్, కర్మనకరిష్యతి, తస్య భూపతేః వ

పుః జగతాంబంధుః క్షేమంకరత్యాదివిభావః, ఏవసుదర్శనామచ్చక్రం ॥ ౧॥

శంఖాలక్ష్యవలైః పాంచ జన్యశ్చక్రం సుదర్శనమిత్యవరో ॥ (సుదర్శనాస్త్రి)

యాంచక్రే ఇతి నామనిధానాత్పంస్తవపీత్యుక్తమరమసుధాయాం)కబంధ

తాం శిరశ్శూన్యతాంనేష్యతి-ప్రావయిష్యతి చక్కణాస్యశిరశ్చైతాన్యమిత్య

భావః ॥ ౧ ॥ కబంధంసలితప్రాక్రమపమూర్థకలేబరఇతివిశ్వః ॥ అశావిఘ్న

శంకాపి నకార్యేతిభావః అత్రసుదర్శనే బంధుత్వరూపకాద్యూపకాలంకారః

— ౧౬ ॥ — ఇతి ॥ ఇతిత్థం ఉదీరతగిరముపన్యస్తవాచం, శౌరిం-హరిం, నృపా

యధిష్ఠిరః, త్వయి శ్రేయస్యభ్యుదయే విషయే స్థితవతిసతి త్వయి క్షేమంకరే

సతీత్యర్థః, మమ స్వసంపత్ స్థిరైతుక్తవాక్, మమం ఉద్యహక్సంస్సహ

యసంవత్త్యా నంత్యుక్, కృతౌ ఉదస్థితకృతుం కరుం ఉద్యుక్తవాక్-ఉపక్ర

స్తవానిత్యర్థః + తిష్ఠతైలుక్, ఉదోనూర్ధ్వకర్తవ్యత్తనేపదం, స్థాఘ్నా

రిచ్ఛైతిసిచః కిత్వమికారశ్చ, హృస్వాదంగాదితిసకారలూపః ॥ ౧౭ ॥ — అథవ

జ్ఞప్తింశచ్చైతేనకథాశ్రుతుంవణయతి ॥ ఆననైత్యాది ॥ ఆననేన-శశిసః

కలామిషకలాంకాంతిం దధదితినిదర్శనాలంకారః, శశిముఖఇత్యర్థః, అన్యత్ర శ

శిఖండధరఇత్యర్థః, దగ్ధనెనజ్ఞానెనక్షపితౌనాతితౌ, కామవిగ్రహ-కామకో

భౌ, యోనసః అన్యత్ర దృష్టిదగ్ధస్వరశరీరః, విమలైః శుద్ధైజలైరాఘ్నతః-స్నా

తః, అప్పుస్నాతీతిదీక్షాయాం స్నానవిధానాదితిభావః, అన్యత్ర శుభ్రోదకసి

క్తః గంగాధరఇత్యర్థః, సన్సృపః అష్టానాంపూరణీ అష్టమీ + తస్యపూరణేడడి

తిడవృత్త్యయః, నాంతాదసంఖ్యాదైర్దడితిమదాగమః, టిడ్డాణభిశ్యాదిసా

వృతస్సవిమలైజ్జలైరధూదప్తమూర్తిధరమూర్తిరప్తమీ || ౧౮ || తస్యసాంఖ్యపు
 రుమోతుల్యతాం విభ్రతస్సయమకుర్వతఃకిరీయాః | కర్తృతాతమపలంభతోభ
 వద్వృత్తిభాజికరణైయథత్విజ || ౧౯ || శబ్దితామనవశబ్దముచ్చక్రైరావకన్యలక్షణ
 విహాసునాకన్యయా! యాజన్యాయజనకర్మణోత్పజ్జాద్రవ్యజాతమపదిత్య దేవ
 జీవ, అష్టానాంమూర్తీనాం సమాహారోష్టమూర్తిః తద్దితాభేత్యాదిని స
 మాహారేష్విగురైకవచనం, నపుంసకత్వంచ తస్యధరౌధారయితా అష్టమూర్తిధరః
 శివః తస్యమూర్తిరధూత్, సామదీక్షితోఘాదిత్యధః తస్యాప్యగమే శివమూ
 ర్తిత్వప్రసేద్యే, అత్ర ప్రకృతాప్రకృతయోః సృపశివయోఃశబ్దమాత్రసాధర్మా
 త్ శ్లేషాలంకారః || ౧౮ ||—తస్యేతి || కిరీయాః-కర్తాః, హోమాదిని, అన్య
 త్ర పుణ్యపాపకర్తాః, స్వయమకుర్వతోననుష్ఠితవతః, అన్యత్ర ఉదాసీనస్య,
 అతఏవ సాంఖ్యపురుషో సాంఖ్యశాస్త్రాకేనాత్మనాతుల్యతాం విభ్రతస్తస్యరా
 జ్ఞః కరణై-అంతఃకరణై, యథా బుద్ధావివేచ్యధః, ఋచాయజతీతి ఋత్విక్,
 యాజకః || ౧౯ || ఋత్విజాయాజకాశ్చ తద్యత్సమరః + ఋత్విద్వద్వగ్నితినీపాతః ||
 తస్మిన్ వృత్తిభాజిహోమాదివాపారంకుర్వతీత్యధః, అన్యత్ర పుణ్యపాపకారి
 ణీసతి తమపలంభతః తస్యాఋత్విగ్వృత్తైరుపలంభాత్, మమేదమిత్యనుసంధా
 నాదేవ కర్తృతాకిరీయానుష్ఠాతృత్వమభవత్ తదైవ విధిసామర్థ్యాదితిభావః ||
 అన్యత్ర తమపలంభతస్తస్యాబుద్ధివృత్తైరుపలంభాత్ సాక్షిత్వేనానుసంధానాదే
 వ కర్తృత్వమభవత్, స్వయం కిరీయాభోగరహితోపాత్కృతాతద్ధర్మిణ్య బుద్ధేస్స
 నిధానాద్రీకస్ఫటికవత్తథాభవతీత్యధః, ఉపమాలంకారః || ౧౯ ||—శబ్దితా
 మితి || వాకన్యలక్షణవిదోమీమాంసాదిశాస్త్రజ్ఞాః, యజనకర్మణోయజనవాపా
 రమంతః, ఋత్విజః + వీర్యదిత్యాదిని ప్రత్యయః | అనూచ్యత ఇతి అనువా
 క్యా-పురోసువాక్యామనూచ్యయాజన్యయాజహోతీతిశ్రుతైః || సాచప్రశాస్త్రపా
 ర్థ్యా తదభావే హోతృపార్థ్యాదేవతాహ్వనీయుక్ + ఋహల్లోకైత్, చహ్నిః
 కుఘ్నిణ్యోరితికుత్వం శబ్దసంజ్ఞాత్వాత్, వచోశబ్దసంజ్ఞాయామితివపరిశేషః ||
 ఉచ్చక్రైః అనవశబ్దం-అవశబ్దరహితంయథాతథా శబ్దితాం-అభిహితాం మంత్ర
 వణేనోచ్చైః ప్రకాశితామిత్యధః, ఉచ్చైః ఋచాకిరీయైశ్చితివిధానాత్
 + శబ్దసంశబ్దనైశ్చితిధాతోశ్చైరాదికాత్కర్తృణీకైః, దేవతామింద్రోదికామప

చతుర్దశశకే ధర్మరాజకృతయోగవణనా

తామ॥ ౨౦ ॥ సప్తభేదకరకల్పితస్వరంసామసామవిదసంగముజ్జగౌ । తత్ర సూ
 నృతగిరశ్చసూరయఃపుణ్యమృగ్యజుషమధ్యగీషత ॥ ౨౦ ॥ బద్ధదర్శమయకాంచ
 దామయా పీక్షితానియజమానజాయయా । శుష్కణిప్రణయనాదినంసక్రాంతై తై
 దిశ్య-ఉద్దిశ్య, దృశ్యజాతం పశుపురోడాశాదిహవిస్సమూహం, ఇజ్యతే అనయే
 తియాజ్యా హోతృపారాయాగసాధనంబుక్ + పూర్వవత్ ఇ్యత్, బహులగ్ర
 హణాత్ కరణార్థతా, యజయాచరుచ ప్రవచర్చశ్చేతికుత్స్యప్రతిషేధః, త
 యా అత్యజ-అయజన్నిత్యధః, దేవతాద్వైతేన దృశ్యత్యాగోయాగఇతిలక్ష
 ãణాత్, నవత్యాగః సామాన్యతలహవనీయేయద్యజ్ఞహోతితదాహవనీయఇతిసామా
 న్యన్యాయవిధానాదన్యత్రేత్యనుసంధేయం, దృశ్యత్యాగస్యాధ్యద్యమాత్రకర్తృ
 కత్వేపి యాజ్యా పురోనువాక్యాద్వాపి హోతృచక్రాస్త్రిపి సాహిత్యాదజ్య
 జన్నితి బహుత్వవ్యవదేశః, తథాచ మైత్రామరణేన పురోనువాక్యాయామ
 నూక్తాయాం తత్ ప్రకాశితదేవతాద్వైతేనాధ్యద్యర్హోతృపఠితయాజ్యాంతేవష
 ట్కారేణ సామాదికం హవిరగ్నావత్యాజీదిత్యధః స్వధావౌక్తిరలంకారః ॥
 ౨౧ ॥ —సప్రైతి ॥ తత్రకర్తౌ సామానివేత్తితిసామవిదుగ్ధాతానవభేదం స
 ప్తప్రకారంయథాతథా కరణ-హస్తేన, కల్పితాః-సంపాదితాః, స్వరాఃకుప్తా
 దయః యస్యతత్ కరవిన్యాసభేదాభివ్యంజితసప్తస్వరమిత్యధః, హృష్టః పృ
 థమః ద్వితీయస్తృతీయశ్చతుర్థీమంద్రోసీచఇతినవసామస్వరాః సామబృహ
 ద్రథంతరాదికమసంగమస్థలితముజ్జగౌ ఉదగాయత్, కించ సూనృతగిరిః-సత్య
 వాచః, ॥ని॥ ప్రియంసత్యంచసూనృతమిత్యమరశేషః॥ సూరయోవిద్వాంసా, హో
 తృధ్వర్యావదయః పుణ్యం-శ్రేయస్కరం, ఋచశ్చ యజాంషితతత్ ఋగ్య
 జుషం అగ్నిమీలఇషేత్వేత్యాదికం + దన్వందైవకవద్భావః, అచతురేత్యాదినాదన్వం
 దేవసమాసాంతనిపాతః, అధ్యగీషత-అదైవ్యత+ఇహోగాలుజీ, విభామ లుక్
 లృజోరితిగాజాదేశవత్తే కుటాదిత్యావ్సీచఃజీత్వే, ఘుమాస్థేత్యాదినాంత్యం,
 అత్ర సామసామేత్యాదినా వృత్త్యనుప్రాసభేదోద్యప్తవ్యః ॥ ౨౧ ॥ —బద్ధే
 తి ॥ బద్ధం దర్శమయం దర్శవికారః కాంచదామరశనాగుహోయస్యాస్తయాఆ
 గ్నిధృగ్నన్నద్దయోక్త్రయేత్యధః, ఆశాసానాసామనసమిత్యపరేణ గార్హపత్య
 మూర్ఖజ్ఞమాసీనాంపత్నీం సన్నహతి తిష్ఠంతీం వాచయతీత్యేకే మాంజేన

హాపింషిజహవాంబహువిరే || ౨౨ || నాంజసానిగదితంవిభక్తిభిర్వ్యక్తిభి
 శ్చనిధిలాభిరాగమే | తత్రకర్తసువివర్ణణీనమక్ మంత్రమూహకుశలాః ప్ర
 దామ్నా అస్యతరతః పాశేసయోక్తే గ్రణపత్యావస్తంబవచనాత్ + డాబుభాభ్యా
 చుస్యతరస్యామితీడాప్ ప్రత్యయః || యజమానో-యష్టా + పూజ్ యజాశ్చా
 సన్నితీయజేశ్చానక్ ప్రత్యయః || తస్యజాయయా-పత్నాని, వీక్షితాని-దృష్టాని,
 హవీంషి-ఆబ్యాని, పత్న్యవేక్షతృశ్చాన్యస్తేన పత్న్యవేక్షణలక్షణసంస్కార
 విధానాత్, అథవాశత్ప్రధానత్వాత్, సర్వేషామాజ్యాదీనాం ప్రాణభృతఉపదధతి
 తిన్యాదేసవీక్షితత్వవ్యవజేశః, ప్రణయనం నామగార్హపత్యాదుద్భృత్యమంత్రేణా
 యతనే సా దసం, ఆదిపర్వాత్ పరిస్తరణపరిధానసంమూర్గాదినంసాగరసంగ్రహః
 తైః ప్రణయనాదిభిః సంస్కృతే ఆహితాతీతయే శుష్కణి అగ్నా || ౨౩ || బర్హి
 శ్శుష్కాకృష్టవత్క్షేత్రమగః || తత్రాప్యాహవనీయే జహోతితిచోద్యమానేనర్హి
 రాజ్యం ప్రతీయాదధ్యర్హ్యం కర్తారం జహూంపాత్రం వ్యాప్యతాయాగ్ంసుగ్
 దేశాహవనీయే ప్రధానమితిన్యాయవచనాత్, తైజయుత్పిగ్భిరగ్నాజహవాంబ
 భూవిరే + జహోతైకర్తణివిత్, భీహిభ్యుహువాంష్టువచ్చేతి వికల్పాధామ
 ప్రత్యయః, ద్విర్భావశ్చ అత్ర నిషయస్య యోక్తగ్రాసనుపాదానేన విషయ
 ణః కాంచీగుణస్తేన తదభేదేననిదేశాద్భేదే అభేదరూపాతిశయోక్తిరలంకా
 రః, అనుప్రాసేనసంస్కృష్టః || ౨౪ || — నెతి || తత్ర తస్మిన్కర్తృణి-యజ్ఞక
 ర్తృణి, ఆస్యభాగ్యుసస్య శబ్దస్యావ్యథాలింగవచనాదిభేదేన విపరిణమనమూహః
 తత్రకుశలాః ప్రయోగవిమామస్తీతి ప్రయోగిణః ప్రయోక్తారముత్పిజఃఆగమే
 అమ్నాయే నిలాభిరివిభక్తిభిః ప్రథమాదిసువివిధక్తిభిః తిజ్వీభక్తిభిశ్చ, విభక్తి
 గ్రహణం వచనోపలక్షణం, వ్యక్తిభిలింక్షాచ్ఛాంజసా(సుఖేన)సుఖతః నిగదితః
 పరిణో నభవత్ప్రళయత్యాదితి నాంజసానిగదితః + అంజనఉపసంఖ్యానమితిఅలు
 క్, నజభావస్య నశబ్దస్య, సుప్తుపెతిసమాసః, అథవా అంజసేతిత్వతీయాంతప్ర
 తియాపకమవ్యయం తత్వాధేః || ౨౫ || అంజసాతత్వతూణయోరితివివక్షః || అంజసా
 తత్వతోముఖ్యవృత్తైత్యర్థః, అస్మిన్కావక్షేనేకవద్యనియమః తంమంత్రకర్తాంగం
 వేదవాక్యం వివర్ణణీనమక్ విపరిణమయంతిస్త విపరిణామంకృతవంతృత్యర్థః,
 విపరిపూర్వాత్ సముదాతాః తాంబుజచజినస్పద్యావే+సస్యతృత్యభ్యాసస్యేత్యం

యోగిణి || ౨౩ || సంశయాయదధతొస్సరూపతాంమూరభిన్నఫలయోఃక్రియాం
 ప్రతి || శబ్దశాసనవిదస్సమాసయోర్విగ్రహంవ్యవససుస్సప్తరేణతే || ౨౪ ||
 లాలపాతిరసనాశతవృథామండలేనలసతాహసన్నివ | ప్రాజ్యమాజ్యమసక్కు
 దీర్ఘౌలఘౌరితిదీర్ఘః, ఉషసగ్రావసమాసేపిణోపదేశస్యేతిజత్వంస్యోనంతఇతిమ
 స్త్రస్యోనంవఇత్యాద్యుదాహర్యం, అత్రనాంజసానిగదితమిత్యస్యవిశేషణగత్యా
 మంత్రవిపరిణమనపాతుత్వాత్పదార్థపాతుకంకావ్యలింగం || ౨౩ ||—సంశయాయో
 తి || సంశయాయ—సందేహోత్పాదనాయ, సరూపతాం సాదృశ్యం, దధతొరుభయ
 త్రరూపసామ్యాత్ లయంసూయంపెతిసంశయంకుర్వతోరిత్యర్థః, యథాఇం
 ద్రశత్రురిత్యత్రేంద్రస్యశత్రుః శాతయితా హంలేతిష్ఠీతత్పురుషః, ఉతఇంద్రః
 శత్రుర్యస్యేతిబహువ్రీహిరితిసారూప్యాత్ సంశయః తత్రానియమే చోషమా
 హ || దూరతి || క్రియా ప్రకృతకర్తృతాంప్రతితాముద్దిశ్యేత్యర్థః || దూరభి
 న్నమత్వంతవిలక్షణం ఫలంయయోస్తయోరర్థభేదాత్కర్తృణః ఫలభేదంప్రతిపా
 దయతోరిత్యర్థః, యథేంద్రశత్రురిత్యత్రైవవష్టీతత్పురుషసమాసేవృత్తస్యే
 ద్విగ్రహంత్యత్వం బహువ్రీహౌతు తస్యేంద్రేణవధ్యత్వమితి ఫలభేదఇతిభావః ||
 సమానయోరెవంవిధయోః ప్రసక్తయోస్సతోరిత్యర్థః, భావలక్షణసప్తమి || శ
 బ్దశాసనవిదః—శబ్దశాస్త్రజ్ఞాః, అన్యేషామనధికారాదితిభావః, లేప్రకృతాఽఽ
 త్విజః స్వరేణ తత్రత్వమాసవిహితస్వరవశేనవిగ్రహం వాక్యేన సమాసాధాన్
 భిధానం వ్యవససుః—నిశ్చయ్యః, అస్మిన్ స్వరేయంసమాసః తత్రాయంవిగ్రహ
 ఇతి అన్యతరపక్షావధారణంచక్రుః యథేంద్రశత్రురిత్యత్రైవ పూర్వపదాద్య
 దాత్రతేన బహువ్రీహిస్వరేణ బహువ్రీహిసమాసనిశ్చయే ఇద్దః శత్రుర్యస్యే
 తివిగ్రహోపధారణమిత్యర్థః + వ్యవపూర్వస్వస్యలేలిటి ఆదేవఇత్యాత్వేద్వి
 ర్వచనాదికార్యే యేజానాదేశః || అత్ర సంశయజనకత్వఫలభేదప్రతిపాదకత్వ
 పదార్థయోర్విశేషణగత్యా సందిగ్ధేన్యాయః ప్రసక్తతేఇతిన్యాయేన విగ్రహ
 వ్యవసాయపాతుత్వాత్పదార్థపాతుకంకావ్యలింగమలంకారః || ౨౪ ||—లాల
 లేతి || లసతా ప్రకాశమానేన లాలాశ్చలా హేతయోజ్వాలావీవ రసనారస
 జ్ఞాః || ౨ || వహ్నోర్ద్వయోజ్వాలకీలావర్చ్యైతిశ్శిఖా(స్త్రీ)యాం ! రసజ్ఞారస

దవ్వవట్కతం నిర్మలీమనమలీధపావకః ॥ ౨౫ ॥ తత్ర మన్త గ్రవవితంహవికృతా
వత్సతోనవపురెవకేవలమ్ । వర్ణనమ్మదమతిస్సుటాందధన్నామచోజ్జీవలమ
భూద్ధవిర్భుజః ॥ ౨౬ ॥ స్పర్శముష్ణముచితందధచ్ఛిశియద్దదాహహవిరద్భుతం స
తత్ । గన్ధతాపిహుతహవ్యసమ్భవాద్దేహినామదహదోఘమంహసామ్ ॥ ౨౭ ॥

వకసంకిణ్ణోఽత్యైత్రా, పావకోవహ్నిః, వవట్కతం-వవటూరేణ త్యక్తం,
హుతమిత్యర్థః ॥ ౨౫ ॥ హుతంత్రిమవవట్కతమిత్యమరః ॥ నిర్మలీమనమమ
లిసం శుద్ధమిత్యర్థః ॥ ౨౬ ॥ మలీమసంతుమలిసమిత్యమరః + జ్యోతాస్స త
మిసేత్యాదినామలశబ్దాన్తత్వభేదాః ఈమనచప్రత్యయాంఞానిపాతః ॥ ప్రా
జ్యంప్రభూతమాజ్యమసకృదలీధపావాదయత్ + లిహాఃస్వరితైర్త్వాల్లశితజీహా
ధఇతిథత్వై ర్ముషస్తథోధోఽధఇతిథత్వేష్టుత్వేథలావదీర్హా ॥ ౨౫ ॥ —తత్రై
తి ॥ తత్రకృతా మంత్రై రుత్పవనాదిమంత్రైః పవితం-పూతం, శోధితమిత్య
ర్థః + పూజశ్చైతివికల్పాదిదాగమః ॥ హవిరాజ్యాదికమత్సతో భుంజాన
స్య + అశేర్భోజనాథాఽల్లటశ్శత్రాదేశః ॥ హవీంసి భుజ్ కృతహవిర్భుజా
గ్నేః సంబంధి అతిస్సుటూ-అతిభాస్వరాం, వణ-సంపదం-రూపసమ్మద్ధిం, ద
ధత్ కేవలం ఏకం ॥ ౨౬ ॥ కేవలంత్వైకకృత్సయోరితిశాశ్వతః ॥ వపురెవోజ్జీ
లమోజ్జ్వలనాభూత్, కింతు అతిస్సుటూమతివ్యక్తాధాణం వణ-సంపదమక్షరన
ముదాయందధత్ ॥ ౨౭ ॥ వణోఽద్విజాదాశుక్లాదా స్తుతౌవణ-తువాక్షరఇ
త్యమరః ॥ నామహవిర్భుగితి నామధేయం చోజ్జీవలంరూఢంఅభూత్, నిరంతర
హవిర్భోజనాదవపుః పుష్టిమాపనామచార్థవదాసీదిత్యర్థః, అత్ర భోజన
స్యాత్సత్యతి విశేషణగత్యా హేతుత్వాత్పదార్థహేతుకంకావ్యలింగమ్ ॥ ౨౮ ॥
స్పర్శమితి ॥ ఉదితం-సావధావికం, ఉష్ణం-ఉష్ణాఖ్యంస్పర్శం-స్పర్శనేంద్రియమా
త్రగ్రాహ్యం గుణవిశేషందధత్-దధానః, శిఖి శిఖావానగ్నిః, వీర్యవృద్ధితావదనిః
హవిరాజ్యాదికం దదాహ-భస్మీదకారేతియత్ తదద్భుతం, ఉష్ణస్పర్శసహకృ
తస్యాగ్నేః పాథివద్రవ్యదహనశక్తైః సావధావికత్వాదిదిభావః ॥ కుతః, హు
తహవ్యసంభవాత్-హుతాజ్యాదిహవిజాన్యాత్, గంధతోగంధాదపి, సాంకార్య
మికగుణాదపీత్యర్థః, దేహినాంతంగంధంజిఘృతాం ప్రాణినామిత్యర్థః, ఇం
హసాం-పాపానామోఘమమూర్తమపీతిభావః, అదహత్-భస్మీకృతవా-నాశి

చతుర్దశశ్లోకే ధర్మరాజరాజనూయవణానా

ఉన్న మన్ సదిధూమ్రయన్ దిశఃసాన్ద్రతాండధదధఃకృతామ్బుదః । ద్యామి
 యాయదహనస్య కేతనః కీర్తయన్మిషదిపాకసాంప్రియమ్ ॥ ౨౦ ॥ నిజితాఖిల
 మహాణపౌషధిస్సద్దసాగమమృతంవవల్లిరే । నాకినశకథమపిప్రతిక్షితుం హూ
 తవానిత్యథః, అదాహ్యదాహకస్య దాహ్యదాహకత్వం నాశ్చగ్యమితిభా
 వః, అత్రాష్టస్పర్శధారణస్య శిఖిశేషణభావేనాస్య హవిర్దాహపేతుత్వాత్ప
 దాథకపేతుకం తావదేకం కాన్యలింగం, ఉత్తరాధేత్వంహసాంభస్తీభావల
 క్షణదాహవిరోధస్య నాశలక్షణయా సమాధానాద్విరోధాభాసోలంకారః; ల
 క్ష్యస్య వాచ్యాభేదాధ్యవసాయమూలాతిశయోక్తిప్రతిభోజ్ఞాపిత్వః, సవినయదా
 హ్యదాహకత్వరూపావాక్యాధీశభూతః పూర్వోక్తపదాథకపేతుకకాన్యలిం
 గసహకృతాహవిర్దాహనద్భుతత్వపేతురితివాక్యాథకపేతుకం కాన్యలింగమ
 న్యైఃప్రాధాన్యేనసంకీర్త్యతే ॥ ౨౧ ॥—ఉన్నమన్నితి ॥ సపది హోమక్షణవి
 వొన్నమన్-ఉద్గచ్ఛన్, విశౌధూమ్రయన్-భూమ్రవణాఃపర్వన్, సాంద్ర
 తాం-నీరంధ్రతాం, దధత్ అతపివాధశకృతామ్బుదః శోభయావధిరితమేఘః మే
 ఘాపరిగతశ్చ దహనస్యాగ్నేః కేతనః కేతుధూమశ్చత్యథః, ద్యౌఃఓకోయో
 షాంతేషాం దిపాకసాం-దేవానాం, పృథోదరాదిత్వాత్సాధుః, అథవా దివమో
 కోయోషామితివిగ్రహః ॥ ౨ ॥ దివంస్వగ్గేంతరిక్షేచేతివిశ్వః ॥ తెషాం ప్రియం
 ఇష్టం కీర్తయన్ కథయన్మివ కీర్తనపేతురివ కీర్తనాథక-మిత్యత్యథః, అతపి
 వ ఫలోత్పేక్షా, కీర్తయన్మితి + లక్షణపేత్వోక్తియాయాఇతి పేత్వథేక
 లటశ్శత్రాదేశః, ద్యామ్గేతరిక్షమియాయ-ప్రాప, ఇహోలిట్ ॥ ౨౨ ॥—
 నిజితేతి ॥ నాకః స్వగ్గేంపమామస్తీతినాకినోదేవాః అఖిలానాంమహాణపౌ
 షధీనాం మహోదధిమథనసమయే క్షిప్తానాం దివౌషధిలతానాం స్వందోమ
 ధనాన్నిస్సృతొరసః తస్యసారోమృష్టాంశః అమృతమితియావత్, సనిజిత
 తాదేనతత్ అమృతాదపి స్వాదుతరమిత్యథః ॥ ౩ ॥ అమృతంయజ్ఞశేషేస్యా
 త్ప్రియూషేసలితెఘ్నతేఇతిమేదిసి ॥ అమృతం-హవిరాఖ్యమమృతం; వవల్లిరే-అ
 భ్యవజహృః, + వల్లభోజనైకర్తరిలిట్, వల్లశ్చాభ్యవహాః ప్రత్యనసానంచ
 జే. మనం జగ్ధిరితిహాలాయధః ॥ తస్యామృతాధిక్యంస్యనక్తి, అనలెహూయమా
 నం దీఘమానీ తదమృతమితిశేషః, ప్రతిక్షితుం కథమపివిషేహిరే-సాధవంతః,

యమానమనలేవిషేహిరే || ౨౯ || తత్రనిత్యవిహితాశహూతిహప్రోషిలైషుపతి
 ముద్యయోషితామ్ | గుమ్మితాశ్చిరసివోయోభవన్నప్రప్లుసురపాదపప్రజః ||
 ౩౦ || ప్రాశురాశుహవనీయమత్రయైశదీభుః మమరత్వమధ్యగుః | ఉద్ధతా
 నధికమేధితోజసోదానవాంశ్చవిబుధావిజగ్గిరే || ౩౧ || నావచారమగమన్

హోమవిలంబం కథంచిదసహంతైత్యథః, తృప్తాదుః ప్రాశేవ జిఘ్కషయః
 తీతి రసాతిశయోక్తిః, అత్ర హదియోమృతమిత్యభేదోక్త్యా భేదే ఆభేదరూపాతి
 శయోక్తిః తద్విశేషణపదార్థాన్య వర్ణనచేతుత్వాత్కాన్యలింగభేదస్తయాసం
 కీర్యతే + పరినివిష్యస్సేనసితసయసిపునహనుత్ స్తున్వశ్చామితిసపేన్వత్సమ్ ||
 ౨౯ || — తత్రైతి || తత్రకృతా నిత్యం విహితాశహూతిమ-కృతాహవనీశు,
 పతిమ-భర్తృమ, ఇంద్రాదిసు ప్రోషితేషు పవాసంగైషుసత్సు, + వసేక
 ర్తరి క్రితవసతిక్షుధోరీతిదాగమః, ద్యయోషితాం-సప్రగ్తస్త్రీణాం, ఇంద్రాగ్నామీ
 నాంశిరసి వేదయోజటావీవ గుమ్మితాః గృధితాః, అభవన్ప్రప్లుః-వికసితాః,
 సురపాదపసృజః-మందారమాలాః, గుమ్మితాః నాభవన్, అత్ర సురయోషితాం
 వెణ్యసంబంధేపిసంబంధోక్తేఃసృక్సంబంధేవ్యసంబంధోక్తేశ్చఅసంబంధే సందర్భ
 రూపాసంబంధేఅసంబంధరూపాచాతిశయోక్తిఃతాధ్యాంచకృతోరజసృత్వంవ్యజ్య
 తేఇత్యలంకారేణవస్తుస్వనిః || ౩౦ || — ప్రాశురీతి || విబుధాః-సురాః, అత్రకృతాఆశు
 క్షిప్రం, హూయతేఇతిహవనీయం హవిః ఆజ్యాదికం ప్రాశుః-ప్రాశితవస్తవా
 తియత్ + అశభోజనైలిత్, ద్విర్వచనాదికార్య, అతఃదేరిత్యభ్యాసదీభుః
 తేనహవిః ప్రాశనేన దీభుఃచిరభోగ్యమమరత్వం దేవత్వమధ్యగుః ప్రాపుః,
 + ఇహోగాలుజీతిగాదేశః, కించ అధికమత్యంతమేధితోజసోవధికతలబాస్సం
 తః, ఉద్ధతా-దృష్టా, దానవా-అసురాంశ్చ, విజగ్గిరే-విజితవన్తః, + వి
 పుర్యాజ్జయతేకర్తరిత్, విపరాధ్యాంజేరిత్యాత్మనేవదమ్, అత్ర విబుధా
 నాం దీభూమరత్వాసురవిజయిత్వాసంబంధేపి సమ్బంధోక్తేరితీయోక్తిః, ఏ
 థితోజస్తవస్య విశేషణగత్యా విజయచేతుత్వాత్కాన్యలింగం తదుత్తాపితశ్చా
 మరత్వప్రాప్త్యసురవిజయిక్రియాసముచ్చయాత్సముచ్చయాలజ్కరణతి స
 జ్జురః * గుణక్రియాయాగవద్యంసముచ్చయఇతిస్త్యుతిః || ౩౧ || — నావచార
 మితి || అత్ర కృతా క్వచిత్ కుత్రాపిక్రియాః కర్తాః అవచారంభూపవివర్యా

క్ష్యవిత్క్రియాస్పర్శమత్యసమపాదిసాధనమ్ । అత్యశేరతపరస్పరంధియః సత్త్వి
ణాంసరపతేశ్చసమ్పదః ॥ ౩౨ ॥ దక్షిణీయమధిగమ్యపజ్జీశశవజ్జీహవనమ
ధద్విజవ్రజమ్ । దక్షిణాక్షితివత్స్వశిశోణద్దక్షిణాస్సపదిరాజసూయకీః ॥ ౩౩ ॥

సాదిహోషంనాగమక + గమేలుజి పుషాదిత్వాల్లెరజాదెశః ॥ అనవచూ
రేహేతుమాహ ॥ అత్ర సర్వంసాధనం సమపాది-సంపన్నం + పద్యతేక ర్తతి
లుక్, చిణ్ లెపదఇతిచిణ్ వ్రత్యయః ॥ కర్తణివాసమ్పదితమిత్యధః, చిణ్ భా
వకర్తణోరీతి చిణ్ వ్రత్యయః సాధనసంపత్తిమేవ వ్యసక్తి సత్త్వి-యజ్ఞతంత్రం,
ఏషానుస్థితీసత్త్విణాం ఋత్విజాం ॥ ౩౨ ॥ సత్త్విమాచ్ఛాదనేయజ్ఞత్యమరః ॥ ధియః
ఉత్తరే త్రరవ్రయోగవిజ్ఞానానితదుక్తం ఆచతుర్థాత్కర్తణోభిసమీక్షేతేదంకః
రిష్యామివఃకరిష్యామీతి, తథా సరపతే-రాజ్ఞాసంపదః-పదార్థాసమ్పద్యయ
శ్చ, పరస్పరంత్ర్యశేరత-అతిశయితవ్యయః, ఉభయోగవ్యతిసమగ్నాభివ్యర్థః, జ్ఞా
నద్రవ్యేహ క్రియాసాధనే తత్సంపన్నస్య కుతఃక్రియాపచారఇతిభావః, అత్రా
సపచారవాక్యాధానస్య సాధనసంపత్తివాక్యాధానాతుకత్వాత్, వాక్యాధా
నాతుకంకావ్యలింగం తచ్చ పరస్పరాతిశయక్రియారూపధర్మసామ్యగమ్యాప
వ్యకేవలప్రకృతీనంపద్ధౌచరయా తుల్యయోగితయోజ్ఞావితమిత్యనయోరంగాగి
•భావనసజ్కరః ॥ ౩౨ ॥—దక్షిణీయమితి ॥ అథానంతరం దక్షిణాదేహాభ్యవాకా
॥ ౩౩ ॥ దక్షిణాసరళోచారావిత్యమరః ॥ క్షితివతిః-రాజా, దక్షిణావర్ష తీతిదక్షి
ణీయః దక్షిణాహః ॥ ౩౩ ॥ దక్షిణీయో దక్షిణాహః స్తత్రదక్షిణాభివ్యర్థీత్యమ
రః + కడంగరదక్షిణాచ్ఛతేచచ్ఛప్రత్యయః, తంపజ్జేః సావిధిప్రత్యాయాః పా
వనం పావయితారం + పావయతేక ర్తతిలుక్, ద్విజవ్రజం-ఋత్విగ్వగమి
త్యధః, పజ్జీశశ-పజ్జ్యనుసారేణ, అధిగమ్య-ప్రాప్య, సపది రాజసూ
యస్య దక్షిణాః రాజసూయకీః-రాజసూయకాండోక్తాఇత్యధః + తస్యపదదక్షి
ణాయజ్ఞాభ్యధ్యుత్తరకేతస్యేకాదేశే, టిథ్థాణభిత్వాదీనాజీవ, దక్షిణాః యజ్ఞే
దేయానిగోహరణ్యాదీని ॥ ౩౩ ॥ యజ్ఞదేయేతుదక్షిణాతివ్రజయంతీ ॥ అత్ర దక్షి
ణాశబ్దః స్ఫుటార్థః రాజసూయకీరితిదక్షిణార్థః ఏవతకోవిధానాల్ వ్యశిశా
త్-విశ్రాణయత్స్య, వితీణవానిత్యధః ॥ ౩౩ ॥ విశ్రాణనంవితీణమిత్యమరః ॥
+ శ్శివానేతిథాతీయజిహ్వాద్యుపధాయాహ్రస్వః, వృత్త్యనుపా

వారిపూర్వమహిమసత్క్రియాలబ్ధశుద్ధిమథనానివీజవత్ ! భావిభిభ్రతిఫలంమహద్విజక్షేత్రభూమిమసరాధివోవవత్ || 3౪ || కింనుచిత్రమధివేదిభూపతిద్వక్షయజ్జగతానపూయత | రాజతఃపుపువిరెనిరెనసఃప్రాప్యతేపివిమలంప్రతిగ్రహమ్ || 3౫ || సన్వహస్తకృతచిహ్నుశాసనఃపాకశాసనసమానశాసనః | ఆ

సౌలజ్కారః || 33 ||—వారీతి || సరాధివోరాజా, సత్క్రియాభిః-నిషేకాదినంస్కారైః, కషణతాదినంస్కారైశ్చ లబ్ధాశుద్ధిః నిర్వాషణాయాభిస్తాసు అఖిలాసు ద్విజావవక్షేత్రభూమయః కేదారభూమయః తాసు || ౩౪ || క్షేత్రంకేపేపురేదేవే కేదారయోనిభార్యయోరితివైజయంతీ || భావి-భవిష్యత్, మహత్ఫలంస్వర్గాదికం ధాన్యాధికంచ విభ్రతి-విభ్రంతివిభ్రాణానీత్యర్థః + వానపుంసకస్యేతివికల్పాన్నుమాగమప్రతిషేధః, ధనానివీజవత్ వీజైస్తుల్యంవారిపూర్వముదకచానపూర్వకమవవత్-ఉత్తవాన్, ఉత్తవానిత్యర్థః, అత్ర బీజవదిత్యుపమా + తేనతుల్యమితితుల్యాథేవతేర్విధానాత్, తథాప్యావాపక్రియాయోగాత్ ద్విజక్షేత్రేతిరూపకసమాసోనాపమితసమాసః, కింతురూపకస్యాంగముపమా తదుత్థాపితత్వాదితిసజ్కారః || 3౪ ||—కిమితి|| భూపతిరధివేదివేద్యాం మహావేద్యామిత్యర్థః + విభక్త్యర్థేవ్యయాభావః, ద్విజగతాన్సృష్టిగ్గణాన్, ఉత్తయన్-హవయన్, దక్షిణాప్రతిగ్రహేణదక్షాన్ దక్షిణాన్ కుర్వన్ ప్రతిగ్రహాయన్నిత్యర్థః, తేదక్షంతదక్షిణాం ప్రతిగ్రహ్యేతిశ్చుతిదర్శనాత్, + ఉత్తనే పుణ్యఇతిధాతోణ్యంతాల్లటశ్శత్రాదేశః, అతవ నిష్ఠాతి ఉత్తలెచాపి నైపుణ్యే నిపుణేపిచేతిభట్టమల్లః || అపూయత-పూతాభవదితియత్, కర్తకర్తరెలజ్, తత్ కింనుచిత్రం దాతాపూతఇతినచిత్రమిత్యర్థః, కింతు ప్రతిగ్రహితాపిపూతఇతి చిత్రమిత్యాహ, తేద్విజగతాఅపి నిరెనసోనిష్పాపాత్ రాజతోరాజ్ఞః + పశ్చిమ్యస్తసిల్, విమలం శుద్ధం ప్రతిగ్రహం ప్రాప్య పుత్రవిరే- పూతాబభూవుః, విశుద్ధావృప్త ప్రతిగ్రహావత్యభ్యనుజ్ఞానాదితిభావః, అత్రాపిపూజః కర్తకర్తర్యేవలబ్ధ, ప్రతిగ్రహితాపిశుద్ధఇతివిరోధః సవవమాక్యాధేభూతశ్చిత్రేత్వనిషేధపాతురితివిరోధవాక్యాధేపాతుకకావ్యలింగయోరంగాభివేదనం. కరః || 3౫ ||—సఇతి || పాకొనామకోపిరాక్షునస్తస్యశాసనః శానకోహంతాపాకశాసనః-ఇంద్రః, తేనసమానశాసనః-తుల్యాజ్ఞత్వేత్యర్థః, సరాజా సన్వహ

శశాంకతపనాణవస్థితేర్విప్రసాదకృతధూయసీర్భువః || ౩౬ || శుద్ధమశ్రుతివి
రోధిభిభృతంశాస్త్రముజ్జ్వలమవర్ణసంకరైః | పుస్తకేస్సమమసాగణంముహు

స్తేనకృతం విఖతం చిహ్నం సప్తనామలెఖాదినాంధనయేమతాని శాసనానిశా
సనపత్రాణియస్యసః దత్తస్వహస్తలెఖాంకితశాసనస్సన్నిత్యథః, ఆశశాంక
తపనాణవస్థితేః శశాంకతపనాణవానాం స్థితిమభివ్యాప్య ఆకల్పమిత్యర్థః,
+ అభివిధావాఙ్, ఆఙ్కర్యాదాభివిధ్యోరితివికల్పదసమాసః, ధూయసీర్భు
వాదేయధూమిః విప్రసాత్-విప్రాధీనాః + దేయేత్రాచెతిచకారాత్సానిప్ర
త్యయః, అకృత-కృతవాఙ్, దత్తవానిత్యథః + కృష్ణోలుజితేఙ్, ఉశ్చేతిసిచః
కిత్యై, హ్రస్వాదంగాదితిసకారలూపాగుణాభావశ్చ, పాకశాసనసమాసశాసన
ఇత్యుపమానుప్రాసయోస్సంస్కృప్తిః || ౩౬ || — || శుద్ధమితి || అసౌ నృపః
శుద్ధమాచారపూతం అన్యత్ర విభక్తిపరిణామేన శుద్ధైరకలక్షణైః శ్రుతివిరోధివే
దవిరుద్ధనభవతీత్యశ్రుతివిరోధిశాస్త్రం విభృతం-ఆత్మనిధారయంతం సకలవైదిక
శాస్త్రాభిజ్ఞమిత్యథః, + నాభ్యస్తాచ్ఛతురితినుమప్రతిషేధః, అన్యత్ర విప్యా-
అక్షరయాపేణ, శాస్త్రం విభృద్భిః ఉజ్జ్వలం వెషేణ బ్రహ్మవర్చసేనచ దేదీ
ప్యమానం అన్యత్ర పట్టనూత్రాదినా శోభమానైః ముహుఃవాచ్యమానమయ
మేవంగుణఇతి తజ్జేద్యమానం గణకైర్వావిభిఖ్యాయమసావితినామతః కీర్త్య
మానంఅన్యత్రవాచ్యమానైర్ద్విజగణన వ్యాఖ్యాయమానైరీత్యర్థః+వచశ్చౌరా
దికాత్కర్తణిలటశ్శానజాదేశః, సార్వధాతుకయగితియక్, ద్విజన్తనాంబ్రాహ్మణా
నాంగణం అవర్ణసజ్కరైరసక్తీర్ణాక్షరైః, అన్యత్ర జాతినజ్కరరహితమితివిపరి
ణామః, పుస్తకేస్సమం పుస్తకస్తేశ్చాస్త్రేస్సహ, అశృణోత్ దానకాలేప్రత్యే
కంబ్రాహ్మణానాంగుణాణాంప్రీత్యశ్రుతవానిత్యర్థః, ముఖస్థవిద్యానామపిపుస్తక
ధారణం విద్యల్లక్షణత్వేనోక్తమిత్యదోషః, అత్ర పుస్తకేస్సమం ద్విజగణంత
శృణోదితి సంబంధిభేదభిన్నయోఃశ్రవణయోరభేదాధ్యవసాయాత్, భేదే అభే
దరూపాతిశయోక్తిశ్చమత్కారిణీద్యయానాంప్రకృతత్వాత్, పుస్తకానీవద్విజా
నితివైవక్షికోపమానోపమేయభావపర్యవసాయినీశ్లేషసంకీర్ణా నహా క్రిరలంకా
రః * సహభేదానాన్వయాయత్యభవేదతిశయోక్తితేః | కల్పితోపన్యసర్యంతాసా
సహా క్రిరపేష్యతేఇతిలక్షణాత్ || కెచిత్ పుస్తకేస్సమంవాచ్యమానమితియో

రావ్యచ్యూతమనమన్మోహోద్విజన్తనాం || ౩౨ || తత్ప్రతీతమనసాముపేయమాం శ్రు
 ఘ్నమాహవనమగ్రిజన్తనామ్ | ఆతిథేయమనివారితాతిథిఃకర్తుమాశృణ్వగురుస్స
 నాశృమత్ || ౩౩ || మృగ్యమాణమపియథురాసదఃఘారిసారముపనీయ తత్సన్
 యమ్ | అనతావసరకాంక్షిణోబహిస్తస్యరత్నముపదీకృతంనృపాః || ౩౪ || ఏక
 పివనసుయద్దదౌన్యపస్తత్సమాపకమతర్క్యతక్రతాః | శ్యాగశాలినితపస్సుతే

జయిశావ పుస్తకేషు ద్విజగతాం లెఖ్యషాన్విభిః వ్యాఖ్యానమానమితివాచ
 క్షతే, తైః పుస్తకేషు శాస్త్రభరణాసంభవాదనానాంకరైరితి శ్లిష్టవిశేషణావ
 గతశ్లేషపరికరమథంగః, పుస్తకానాంవాచనకరణత్వాత్సహజ్జ్వలైవైయథ్య
 ముక్తపహాక్రమంకారభంశశ్చేద్యేవమాదయోదోషాదుస్తరాభ్యంతరవిస్తర
 ణ || ౩౨ || —తదితి || అనివారితాః-అపృత్యాఖ్యాతా, అతిథయోయేనః ఆశృ
 మానాం బ్రహ్మచర్యాదీనాం, గురుర్నియంతా సరాజా ఆసమంతాఙ్జహాత్సన్తి
 గ్నిత్యాహవనం యాగః+జహాత్తేరధికరణైర్బుట్, తంద్రఘ్నముపేయమామా
 గతానాం అతపివ ప్రతీతమనసాం సత్కర్తదగ్ధనాల్ హృష్టచిత్తానాం అగ్రిజన్త
 నాం అతిథిషు సాధాన్తిథేయమతిథిసత్కారం + పథ్యతిథిత్వాదినా ధర్మప్రత్య
 యః, కర్తుం నాశృమత్-నశ్శాంతః + శ్శామ్యతేఽపుమాదిత్వాల్లజిచ్ఛేరజాదేశః
 అత్రానివారితాతిథిత్వస్య విశేషణగత్యా శృమనిషేధపాతుత్వాత్కావ్యలిం
 గం సదనుప్రాప్తేనసంస్పృజ్యతే || ౩౩ || —మృగ్యమాణమితి || యత్ రత్నం
 మృగ్యమాణం అన్విష్యమాణమపి దురాసదం-దుర్లభం, ఘారిసారం-మహాసా
 రం- ఉపదీకృతముపాయనీకృతం- మనసా తథాసంకల్పితమిత్యర్థః || ౩౪ || ఉ
 పాయనమునకృహ్యముపహారస్తథోపదేశ్యమరః || తద్రత్నం శ్రేష్ఠనస్తు || ౩౫ ||
 రత్నంశ్రేష్ఠమణావపీతివిత్వః || నృపాః స్వయముపనీయ తస్య రాజ్ఞః అవసర
 కాంక్షిణః సేవాసమయం ప్రతీక్షమాణాః బహిరాసత్స్థితాఇత్యైశ్వర్యాతిశయో
 క్తిః, అత్ర రత్నైః ఉపవాత్సస్యారోష్యమాణస్య ప్రకృణోపయోగాత్పరిణామాల
 జ్కారః || ౩౬ || —ఏకఇతి || ఏకపివనృపౌ యద్విసుధనందదౌ ఉపాయనత్వే
 నెతిభావః, తద్దనమేవ కృతాంసమాపకం సమూరకం, అతర్క్యత దక్షిణాదా
 నాదిసర్వకృతుప్రయవర్యా వృతయా తర్కితమిత్యర్థః, తపస్సులభ్యరత్నైశ్చ
 గశాలినిసతి సర్వపాథివపనాన్యపిక్షయం వ్యయంయయః, అత్రైకపాథివ

యముస్సర్వపాథివధనాన్యపిక్షయమ్ ॥ ౪౦ ॥ పీఠిరన్యదవతోభవత్తథా యేన
తత్ప్రియచిక్షవోన్యపాః । స్పర్శితైరధికమాగమన్తుదం నాధివేత్తనిహితైరు
పాయనైః ॥ ౪౦ ॥ యంలఘున్యపిలఘూకృతాహితశ్శివ్యభూతమశిషత్సకర్తృణి

ధనస్య కృతుసమావక త్వానంబంధేపి సర్వపాథివధనానాంచ క్షయానంబం
ధేపి తత్సంబంధోక్తైరతితయోక్తిః, తయోశ్చ సాపేక్షత్వాత్సజాతీయసంకరః॥౪౦
పీఠిరితి ॥దదతోదానంకుర్యతోస్య రాజస్తథా తేనైవప్రకారేణ రాజోపాయ
నానామద్దిసాత్కరణేనైవ పీఠిరభవదాసీత్ నతు కోశగృహార్పణనేతిభావః,
కుతః యేనప్రకారేణ తస్యరాజ్ఞః సిరియంచీషణ-పిరియంకర్తుమిచ్ఛతః +
మధుపిపాసుప్రభృతిత్వాద్విదియోసమానః, నృపాః స్పర్శితైః అధికభ్యః ప్రతి
పాదితైః ॥ ౫॥ స్పర్శనంప్రతిపాదనమిత్యమరః ॥ ఉపాయనేరుపహరైరధికంయ
థాతథా ముదమాగమత్-ప్రాప్తాః, తదైవ ప్రభుప్రీతిసిద్ధేస్తోపాయనానాం
సుద్దినియోగలాభాచ్ఛేతిభావః, అధివెత్తవేత్తని నిహితైరుపాయనైర్బద్ధం నాగ
మత్ తతోక్తప్రయోజనాసిద్ధైరతిభావః, యేనైవరాజ్ఞాం మోదః స్వస్యద మ
హాధర్మలాభః తేనోపాయనానామధిసాత్కరణాదేవ రాజ్ఞః పీఠిరాసీత్,
నకోశగృహార్పణాదిత్యర్థః, అతఃపిద దానసంగ్రహయోః ప్రసక్తాయాఃప్రీతేస్సం
గ్రహపరిహారేణ దానవన నియమనాత్పరిసంఖ్యాలంకారః ఏకస్యానేకత్వప్రా
ప్తావేకత్వ నియమనం పరిసంఖ్యేతిలక్షణాత్, ఏతేన సర్వస్వదానంవ్యజ్యతే ఇ
త్యలంకారేణవస్తుధనిః ॥ ౪౦ ॥—యమితి ॥ లఘూకృతా-అల్పకృతాః అహి
తాః-శత్రవోదేనసః సరాజా శిష్యేణతుల్యం-శిష్యభూతం ॥ ౫ ॥ భూతంత్యూ
దాపిశాచాచౌ న్యాయ్యేసత్యోపమాసయోరితివిశిః + సుప్నుపెతినిత్యసమా
నః ॥ యంన్యపం లఘున్యల్పేపికర్తృణి యజ్ఞేయపశురక్షణాదికర్తృణి అశిషత్-ఆ
జ్ఞాపితవాన్ + సర్తిశాస్త్ర్యరిభ్యశ్చేతిచ్ఛైరజాదేశః, శానఇదక్షేహలారితికా
రః, అసౌకర్తకరోన్యపః అపరైస్తతానైః నృపతిభిః సస్పృహం అహో స
మ్మానఇతిసాధిలాషం గౌరవేణ ధన్యోయమిత్యాదరేణ దదృశేతరాం-అతిశయే
నదృష్టః + దృశేఃకర్తృణివిత్, తిజశ్చేతితరప్పృత్యయః, కిమెత్తిజవ్యయఘా
దాఘ్నిత్రస్యప్రకషేఇత్యామ్ ప్రత్యయః, తద్ధితశ్చాసర్వవిభక్తిరిత్యవ్యయ
సంజ్ఞా, అత్ర కర్తకరస్య నృపపేయితరన్యపకర్తృకవిశిష్టదర్శనకర్తృత్వాన్సంబంధే

సస్పృహంస్యవతిభిన్నుపాపరైశ్శారవేణదదృశేతరామసా || ౪౦ || అద్యకోలతు
 వితాంప్రకంపనైఃకమ్పితాంముహురసిద్ధుగాత్మని | వాచిరోపితవతామునామహిం
 రాజకాయవిషయావిభేజరే || ౪౩ || ఆగతాద్యవసిత్వేనచేతసాసత్వసంపదవిశా
 రిమానసః | తత్రనాభవదసామహాహవే శాత్రువాదివపరాఙ్ముఖాధిశః || ౪౪ ||

పినుబంధోక్తరతిశయోక్తిః, తయా రాజ్ఞో నిరంకుశాజ్ఞత్వంవ్యజ్ఞతత్వత్యలంకా
 రేణవస్తుభ్యసిః || ౪౦ || — ఆద్యేతి || అద్యః కోలః అదివరాహః || ౧ || వరా
 హానుకరోఽఘ్నష్టిః కోలః పోత్రికిరిగిటిరిత్యమరః || తేనతులితాం కల్పాదౌ ఉ
 ద్భృతాం తథాపి ప్రకంపనైః - ప్రత్యోభక్తైర్నిగణ్యాశ్చ ప్రముఖైః ముహుః కం
 పితాం - త్రోభితాం, మహిం అసిద్ధుగాత్మనిలనేకం రూపాయాం కేనాప్యకమ్పితా
 యామస్థలితాయాం వాచిరోపితవతా - స్థాపితవతా || స్థిరాధారారోపణానస్థితికుర్వ
 తేత్యథః; అమునారాజ్ఞా రాజకాయ - రాజ్ఞాం సమూహాయ + గోత్రాత్కైశ్చ
 దినాపుజ్యే ప్రత్యయః, విషయాః - దేశాః || ౧ || నీవృజ్ఞనవదాదేశవిషయాశ్చ
 వసన్తనమిత్యమరః || విభేజిర అస్యామితి విభక్తాః ప్రాక్ విజయోద్భృతా
 స్సౌజ్ఞః పునః పదేషు స్థావయామాసేత్యథః; అత్రాదివరాహో మహిముద్భృ
 తవానేవ అయంతు వాచైవ నిరాతంకం స్థాపితవాం శ్చైతి ఉపమానాదుపమేయ
 స్యాధికవ్యకథనాద్యతిరేకాలంకారః || ౪౩ || — ఆగతాదితి || సత్వసంపదా - స
 త్వగుణాధిక్యేన, బలాధిక్యేనచ, అవికారిమానసా లాభభయాభ్యామనువస్తుత
 చిత్తత్యథః || ౧ || సత్వంగుణాపిశాచాదౌ బలే ద్రవ్యస్వభావయోరిత్యుభ
 యత్రాపివిశ్వః || అసారాజా తత్రతస్మి అనమంతాత్ జహ్వత్యస్తిన్నిత్యా
 హవాయాగః + ఋహారిబితిజహూతైరప్ ప్రత్యయే గుణావాదేశౌ ఆహూ
 యంతేతత్రవోస్తిన్నిత్యాహవాయద్ధం + ఆజీయద్ధైశ్చతిహ్వయతైరాజ్ పూర్వా
 దప్ప్రత్యయః సంప్రసారణంచ || ౧ || ఆహవన్సంగరయాగఇతివిశ్వః || సద
 మహా తస్మిన్మహాహవే వ్యవసితేన - నిశ్చితేన, ధనలాభం నిశ్చితవతా, అన్యత్ర
 జయోమృత్యుర్వేతినిశ్చితవతేత్యథః; + వ్యవపూర్వాత్సత్వతైస్సకర్తృకాదవ్యవి
 పక్షితైకర్తృణికర్తృక్తః, ప్రసిద్ధైరవివక్షాతకర్తృణాంకమికాకాగ్నియేతివచనాత్,
 చేతసాఆగతాత్ చేతసాన్వయం నిశ్చిత్యాగతాదిత్యథః; అధిగో యాచశా
 త్, శత్రురేవశాత్రవః + స్యాథేత్ ప్రత్యయోరాక్షసవత్; తస్మాదివ పరా

నైక్షతాధిపమవజ్జయాముహూర్యాచితస్తునచ కాలమాక్షిపత్ । నాదిత్యాల్పమథ
 నవ్యకత్థయద్వత్తమిష్టమపినాన్వశేతసః ॥ ౪౫ ॥ నిగుణాహి విముఖానభూపలే
 దానశౌండమనసఃపురోభవత్ । వమణశస్య కిమవశ్యతోన్నతైరమ్బుదస్య
 జ్ఞునానాభవత్ * ఆహుపెషన్వనినర్తిత్వం ప్రజానాంచైవపాలనమ్ । శుశ్రూ
 మాద్యాహ్మణానాంచ రాజ్ఞాంశ్రేయసగ్రంపరమితమనుస్త్రిణాదితిభావః, శ్లేష
 సంకీర్ణణయముపమా ॥ ౪౪ ॥ — నైక్షలైతి ॥ సరాజా అధిశం-యాచకం, ము
 హూరవజ్జయా అనాదరేణ నైక్షత తర్హి కింవిలంబతేనైత్యాహ, యాచితస్తు కా
 లంచ నాక్షిపత్-నయాపయామాసు, తర్హ్యల్పదః నేత్యాహ, అల్పమపినాదిత
 -నదదౌ, కింతు యథాధికామమితిభావః + దదాకైలుజితజ్జీ, స్థాఘ్నా
 రిచ్ఛేతీకారః, హ్రస్వాదంగాదితినలూపః, తర్హి వికత్థనః కిం నైత్యాహ నవ్య
 కత్థయత్ అత్తశ్లాఘానచకార, కత్థశ్లాఘాయాకించఐష్టం పియమపిదత్తంవస్తు
 నాన్వశేత-నానుతప్రవాణ-దత్తానుతాపస్యాతిప్రత్యవాయపేతుత్వాదితిభావః
 అత్రాధిశన్నిధానయాహ్వాదికారణసామగ్ధ్యం సత్యామస్యవజ్జావిలంబాది
 కార్యానుత్పత్తైర్విశేషోక్తిరలంకారః * తత్సామగ్ధ్యమనుత్పత్తిర్విశేషోక్తిర్ని
 గద్యతేఐతిలక్షణాత్ ॥ తయాచ దాతుస్సాత్వికత్వంవ్యభ్యతేఐత్యలంకారేణ వ
 స్తుధ్వనిః ॥ ౪౫ ॥ — నిగుణాఇతి ॥ దానశౌండమనసాదానమత్తచిత్రస్య బ
 హుప్రదస్యేత్యధః ॥ ౫ ॥ స్వర్వదాన్యస్థూలలక్ష దానశౌండాబహుప్ర
 దేమత్తైశౌండాత్కృతక్షీవాఇతిచామరః ॥ భూపతేః పురోగ్రా నిగుణస్తపావి
 ద్యాదిగుణహీనాపి విముఖానిష్ఠుః నాభవత్ కింతు పూర్ణకామపవాభూత్
 భూరిదానై సర్వస్యాపి పాత్రత్వాదితిభావః, అతపవ నాపాత్రవర్షితాదోయో
 పి కరుణాప్రవృత్తైరిత్యాశయేన దృష్టాంతమాహ ॥ వమణశస్యేతి ॥ అప్రోజలా
 ని + నలొకత్వాదినావష్టిహృతిషేధః ॥ వమణశస్య-వషణశీలస్య + లవపలే
 త్యాదినాఉకర్షప్రత్యయే లఘూపథగుణః, కృతోన్నతైః-కృతోదయస్యాంబుద
 స్య, ఆమ్బుదేనేత్యధః + కృత్యానాంకర్తరివైతిషష్ఠీ, ఊషః-క్షారమృత్తికా,
 ని ॥ స్యాదూషఃక్షారమృత్తికేత్యమరః । తద్వల్ తేత్రముంషరం ॥ ౫ ॥ ఊష
 వానూషరౌదానవప్యన్యలింగావిత్యమరః + ఊషసుషిముష్కమధోరఇతిరప్య
 త్యయః ॥ పరిహార్యం త్యాజ్యంకింసపరిహార్యమిత్యర్థః॥అత్ర వర్జన్యభూపాలయో

వరిహార్యమూవరమ్ || ౪౬ || ప్రిమతస్యనగుణామనాధికం నన్యవేదనగుణాంత
 రంచసః | దిత్సయాతదపిపార్థివోద్ధినం గుణ్యగుణ్యఇతిసవ్యజీగణల్ || ౪౭ || దు
 ర్భనానుపదమేవకామతస్సన్వినవకజనెధిగచ్ఛతి | ప్రాథనాథకరహితం
 రావ్యకృథేదేన బింబప్రతిబింబతయా సమానధర్తాభిధానాద్బ్రష్టాంతాలంకారః ||
 ౪౮ || ప్రిమతి || తస్యరాజ్ఞోగుణామ అధికం | ప్రిమ నెతిన కింతవస్త్యేవత్స
 థః || ప్రరాజాగుణాంతరంగుణవిశేషం; నవేదన్తన-నవేత్తిస్తేతిన, కింతు వైదేవత్స
 థః + లట్ స్తేఇతిథూతాథేలట్, విదొలటూవతిణలాదేశః, సమ్భవ్యని
 పెథనివర్తనే ద్వప్రతిపేథావతివామనః || సమ్భవితత్త్వవిమర్శాదేవ గుణ
 ప్రీతిజ్ఞానయోర్నిపేథఇతిభావః || తదపి తథాపి, పృథివ్యాఈశ్వరః పాథికవః
 + సర్వధూమిపృథివీభ్యామణభావిత్యక్ష్ ప్రత్యయః, 'దిత్సయా-దాతః మిచ్ఛ
 యా, సర్వగామిదానకౌతుకేనేత్యథః + సనిమిమెత్వాదినాఇసాదేశః, అత్ర
 లాపాభ్యాసస్యేత్యభ్యాసలోపః, అథిఃనం-యాచకం, గుణీ-గుణవాన్, అగు
 ణ్యోసగుణవానితి + యప్రకరణఅన్వేభ్యపి, దృశ్యతేఇతిగుణభాన్తత్వధీక
 యోయప్, నవ్యజీగణల్-నగణయత్స, గుణప్రియోపి-గుణజ్ఞోపి, దావశౌం
 డతయాథిగతగుణావగుణౌ నగణయామానేత్యథః + గణాణాంచజి, త్త
 చగణఇత్యభ్యాసస్యవికల్పాదీకారః, అత్ర గుణప్రియత్వగుణజ్ఞత్వరూపకారణ
 సామగ్గాయమపి గుణావగుణవిమర్శరూపకార్యానుత్పత్తైః, దిత్సయేత్సుక్రనిమి
 త్తావిశేషోక్తిః కారణసామగ్గాయంకార్యానుత్పత్తిర్విశేషోక్తిరితిలక్షణాల్ || ౪౯ ||
 దర్శనెతి || సనీవకజనే-అథిజనే, దర్శనానుపదం-రాజావలొకనానంతరమేవ,
 ప్రాథనామకృత్వైవచేత్యథః || ౫౦ || సనీవకో యాచనకో మాగణా
 యాచకాథివా | అన్వగన్వక్షమనుగనుపదంక్లిబమవ్యయమితిచామరః || కా
 మతాయథేచ్ఛం స్వంధనమధిగచ్ఛతి లభమానేసతి, తదాదీయతామితి వచాదీ
 యతామిత్వేతత్పదం ప్రాథనా-యాచ్ఛా, మహ్యందీయతామితి యాచ్ఛాస్తేవా
 థస్తేనరహితం శూన్యంసల్ తదాఅతినజనె త్యాగే అభవత్-అవర్తత, మ
 హ్యం దీయతామితి అథివాక్యాభావాదస్తే దీయతామితి దాతృవాక్యమేవా
 న్వథ మధూదిత్యథః, అథివామాగమనమేవ యాచనమితి వివేకినాంకింయా
 చ్ఛాదైన్యదర్శనూపలనేతిభావః, అత్ర దీయతామితివదనః | ప్రాథనాథకవర్త
 నెనాతిసజనాథకా కథనాదేకస్యానెకత్రప్రసక్తావకత్రనియమనాఖ్యాపరి

దాభవద్దీయతామితివచోతిసజ్జనై ॥ ౪౮ ॥ నానవా ప్రవసునాథకామ్యతా
 నాచితిస్మితగదేనరోగితా । ఇచ్చతాశిమనాశుమానవ ప్రత్యగామితదుపెయు
 మానదః ॥ ౪౯ ॥ సావదయస్యసమనెకసంస్కృతప్రాకృతైరకృతపాత్రసంకరైః ।
 భావశుద్ధిసహితైర్దుదంజనోనాటకైరివబధారభోజనైః ॥ ౫౦ ॥ రక్షితారమితి త
 న్సుఖ్యా ॥ ౪౮ ॥ — నేతి ॥ అథకామ్యతా-ఆథకామ్యత్సనఇచ్చతా, ధనార్థిణా,
 + కామ్యచ్యైతికామ్యచ్ ప్రత్యయే సనాద్యంతలైవ ధాతుత్వాల్లభ్యత్రాదే
 శః, తత్సదః ఉపెయుమా-ప్రాప్తవతా పురుషేణ అనవాప్తవసునా-అలబ్ధధ
 నైస,న ప్రత్యగామినన్యవర్తి ॥ రోగితా ఉపెయుమాచితిస్మితగదేన-అశబ్దాత్రో
 గేణ ॥ ౫౧ ॥ రోగవ్యాధిగదామయాఇత్యమరః ॥ న ప్రత్యగామి ॥ అశితుం భోక్తుం
 ఇచ్చతా ఉపెయుమా అనాశుమాద అనశితేనాభుక్తవతేత్యథః + ఉపెయు
 మాననాశాన్వీనూచానశ్చేతికన్యసుప్రత్యయాంతోనిషాతః । నప్రత్యగామిః క్రితు
 సత్వేణాపి పూర్ణకామైనైవ ప్రత్యగామిత్యథః + గమేర్భావేలుడే, అ
 త్రాధిరోగిక్షుధితానాం ప్రకృతానామేవ పూర్ణకామత్వసామ్యాద్గమ్యా
 పమ్యత్వాత్క్రేవలప్రకృతవిషయా తుల్యయోగితా తథాచ యోయత్కామఆగ
 తః సతత్సర్వమేవాస్తాదలభతేతివ్యజ్యతే ॥ ౪౯ ॥ — సావదయన్నితి ॥ అనెకా
 ని-అవహాని, సంస్కృతాని హింగుమరీచాదినాకృతసంస్కారాణి ప్రాకృతాని
 ప్రకృతిసిద్ధాని సంసారంవినాసావీమాని చూతిఫలాదీనిచయేషులైః అన్యత్రా
 నెకా విచిత్రా సంస్కృతప్రాకృతౌ భాషావిశేషాయేషులైః అన్యతః పాత్రా
 ణాం భాజనానాం అన్యత్ర భూమికానాంచ సంకరోవ్యతికరోయేషులైః భా
 వశుద్ధిః పదార్థానాం మృష్టతా అథవా భావశుద్ధిః గహావిరహః తత్సహితైః
 అన్యత్ర భావాః స్థాయినోరత్యాదయః తేషాంశుద్ధిః సజాతీయవిజాతీయా తిర
 స్కృతరూపత్వం * సజాతీయైర్విజాతీయైరతిరస్కృతమూర్తిమాకా । యావద్
 నంవర్తమానఃస్థాయీభావఉదాహృతఇతిలక్షణాత్ ॥ తత్సహితైర్భోజనైరభ్యవ
 హారైర్నాటకైరూపకవిశేషైరివరసం మధురాదికం శృంగారాదికంచ సావద
 యన్మనుభవత్ జనోభోక్తృజనః, సామాజికజనశ్చ, ముదమానన్దం బధార శ్లా
 మసంకీర్ణయముపమా ॥ ౫౦ ॥ — రక్షితారమితి ॥ ఇతి-ఇత్థం, భూపతిర్బుధిష్ఠిరి
 తత్తరక్షణ-రాజసూయాధ్వరై, దుష్టానాం దమనై-మర్దనై, క్షమం-సమర్థం, మా

త్యక్తః సత్యసృజన్ దమనక్షమంహరిమ్ | అక్షతానినిరవర్తయత్తదాదానహోమో
యజనానిధాపతిః || ౫౦ || ఏకవీవసుసఖైషసుస్వతాం శౌరిరిత్యభినయాదివో
చ్ఛుతైః | యూపమంగులిమివోదనీనమద్భుత్పమాలతులితాంగులీయకం || ౫౧ ||
ఇత్తమత్రనితతక్రమేక్రతౌ పిక్ష్యధర్తమధర్తజన్తనా | అఘృదానమనుచోది

రిం రక్షితారం విఘ్నేశస్యాతారం స్యస్య-నిధాయ, అక్షతాని అవిహతాని దా
నహోమయజనాని నిరవర్తయదనవ్విష్టల్, సప్తకీయస్య ద్రవ్యస్య సప్తవీవస్వత్యా
పరస్వత్వోత్పాదనం దానం దేవతోద్దేశేనాగ్నో హవిషః ప్రత్యేషోహోమః
హుతస్య దేవతోద్దేశేన వాఙ్మనసాభ్యాం నమమేతిత్యాగోయజనం అత్యద్భుష్ట
దమనక్షమత్వస్య విశేషణత్యా హరేః యజ్ఞరక్షాధికారన్యాసపాతుత్వాత్ప
దాధాపేతుకం కావ్యలింగమ్ || ౫౦ || — ఏక ఇతి || సునస్వతాం సామాభిష
వంకుర్వతాం సామయాజినామిత్యర్థః + సునోలైలటశ్శత్రాదేశః, సుస
ఖా-సత్సహాయః, + నపూజనాదితి సమాసాంతప్రతిషేధః, ఏవశౌరిరెకవీవే
త్యభినయాదివ ఏకత్వమభినియేవ తదస్యింజకఞ్చప్తాంకృత్యైవేతుస్య త్వేత్తా || ౫౧ ||
వ్యంజకాభినయానమావిత్సమరః || భూదేశేవయజనభూమిః చమాలేన-యూప
కటకేన || ౫౧ || చమాలాయూపకటకఇత్యమరః || తెన తులితం-తులీకృతం, న
మీకృతమిత్యర్థః + తులయతేః తత్తు-రోతీతిన్యంతాత్కర్తృణిక్తః తదంగులీయ
కమూర్తి కాయస్యతంతంగులీయ కాయమానచమాలకమిత్యర్థః || ౫౧ || అంగులీ
యకమూర్తి కెత్యమరః + జహ్వమూలాంగులేశ్చ ఇతిభవాభేదచ్చప్రత్యయః ||
ఉచ్చైశ్చరున్నతం యూపం-పశుబంధనదారువిశేషం, అంగులీమివేతుస్య త్వేత్తా ||
ఉదనీనమత్-ఉన్నమితవతీ + నమెణౌచజినస్వత్యాగ్యం అత్ర సాపేక్షత్వా
దుపమోత్పేక్షయోస్సజ్జరః (యూపరూపముదనీనమద్భుజమితిపాతెయూ
పం-పశుబంధనదారువిశేషః, రూపంస్వరూపంయస్యతమిత్యర్థః) || ౫౧ || —
ఇత్థమితి || ఇత్థం అత్రక్రతౌ వితతక్రమే-విస్తృతానుష్ఠానేనతి, అథానంతరం
ధర్మాద్యమాజ్ఞన్తయస్య తేనధర్తజన్తనా-ధర్తాత్తజేన, జన్తాద్యత్తరపదోబహువ్రీ
హివ్యధికరణఇతివామనః || ధర్తంపిక్ష్య-ధర్తశాస్త్రమనుష్టుత్యేత్యర్థః | అ
ఘృదానం స్రాజాదానమనునదస్య పూజాముద్దిశ్యేత్యర్థః, సదస్యం సప్తద
శం కౌషీతీనస్సమామనంతీతి శాస్త్రాల్ || ౫౧ || మూల్యేపూజావిధాపఘృఇత్య

తౌవచస్యభ్యమభ్యధితశంతనోస్సుతః ॥ ౫౩ ॥ ఆత్మనైవగుణదోషకోవిదఃకింన
వేత్సికలణీయవస్తుమ | యత్రభాషిసగురూన్నపృచ్ఛసిత్వంక్రమోయమితి తత్ర
కారణమ్ ॥ ౫౪ ॥ స్నాతకంగురుమభీష్టమృత్విజంసంయుజాదనహమేదినీపతిం
అఘటభాజఇతికీర్తయంతిషట్తేచతేయుగవచాగతాస్సదః ॥ ౫౫ ॥

మః ॥ చౌదితః కస్తేదేయమితిపృష్టః శంతనోస్సుతాభీష్టః సభ్యంసభాయాం
సాధు + సభాయాయఇతియప్రత్యయః ॥ సచౌవాక్యమభ్యధిత-అభిహితవాక్
+ దధాతెలుజితత్, స్థాఘోరిచ్చేతికీర్త్యే హ్రస్వాదంగాదినిసకారలూపః,
వ్యత్యనుప్రాసః ॥ ౫౩ ॥—అథానగ్నమాప్తైః భీష్మవచః ప్రపంచమేవన
ఫలందగ్ధయతి ॥ అత్తనైతి ॥ తత్రాత్మనాబహుమానకరణాత్ పీతస్తత్రీధవాక్
భీష్మోరాజానంతామతస్సహధామేకేనాపన్లోకయతి ॥ వేత్తితి విదోజ్ఞాతా+
ఇగుపథలక్షణాకప్రత్యయః, ఓకసోవిద్యాస్థానస్యవిదః కోవిదః + పృషాద
రారిత్వాదోకారలూపః, గుణదోషయోః కోవిదోవివేక్తాత్వం కరణీయవస్తు
మ-కర్తవ్యాభేద- ఆత్మనైవ-స్వయమేవ పరోపదేశానపెక్షయైవేత్యర్థః ॥
ప్రకృత్యాదితావత్ప్రతియ కింనవేత్సి సర్వంజానాసీత్సర్థః, తథాపి జ్ఞాత్వాపి
త్వం గురూన్నపృచ్ఛసీతి నకింతు పృచ్ఛస్యేవేతియత్, జ్ఞానప్రసక్తపృచ్ఛాని
పేధనివారణాయ సర్వోద్వయం, తత్ర గుర్వనుయోగే అయంక్రమఇతి ఏమాస
దాచారపరిపాటిఇతితదేవకారణం సత్వజ్ఞానమిత్యర్థః, అత్ర కర్తవ్యాభేద
ప్రశ్నస్య అజ్ఞానహేతుకత్వవారణేనాచారహేతుకత్వనియమనాత్పూర్వోక్తల
క్షణః పరిసంఖ్యాంకారః ॥ ౫౪ ॥—ఏవం రాజానముపన్లోక్య ప్రశ్నసోత్త
రమాహ ॥ స్నాతకమితి ॥ స్నాతకోగృహస్థవిశేషస్తంగురుం పిత్రాదికం అ
భీష్టమిష్టబంధుం ఋత్విజం-యాజకం, సంయుజ్యతఇతిసంయుక్ సంబంధీ జా
మాత్రాదిః, తేనసహ మేదినీపతిం-రాజానం, తంచమేదినీపతించేత్యర్థః, షడే
తా అఘటభాజః-సూజాహోఇతి + ఇతిశబ్దే నాభిహితత్వాన్నకర్తృణి ద్వితీ
యా యథాహవామసః ॥ నిపాతేనాప్యభిహితేకర్తృణి నకర్తృవిభక్తిః, పరిగణన
స్య ప్రాయిత్యాదితి, కీర్తయంతి-కథయంతి, వృద్ధాఇతిశేషః, కవతే మూరజ
త్యాహ ॥ తేచషడపితే తవసదః సభాం యుగవచాగతాః ప్రాప్తాః అత్ర
స్నాతకాదీనాం ప్రకృతానామేవాఘటభాక్త్యసాధర్యాదోషమృతగమాత్తు

కౌఠ్యంతిపరితః ప్రతాపినామంత్రశక్తినివారితాపదః । త్వన్నభం ముఖభువ
స్త్వయంభువౌభూభుజశ్చపరలోకజన్మనః ॥ ౫౬ ॥ అథజంతి గుణిసఃపుథకవృ
థక్ పాథఃసత్కృతిమకృత్రిమామమి । ఏకవీపగుణవత్తమోఘవా పూజ్యఇత్య
యమపీష్యతేవిధిః ॥ ౫౭ ॥ అత్రచైషసకలేపిభాతిమాం పృత్యశేషగుణబంధుర

అన్యయోగితాభేదః ॥ ౫౫ ॥ —కౌఠ్యంతి ॥ కించ ప్రతాపయితుంశీలం యో
షాంలెప్రతాపినః-ప్రతాపనశీలాః, తీవ్రతపసః తాచ్ఛిర్వేణినిః, అన్యత్ర తే
జస్వినః ॥ ౫౬ ॥ సప్రతాపః ప్రభావశ్చయతైజఃకోశదండజమిత్యమరః + అత
ఇనితనామితిఇనిప్రశ్నయః, మంత్రశక్త్యా-షేదమహిమ్నా- అన్యత్ర విచార
సామర్థ్యేన వినివారితాః ఆపదోదైవమానుషవిపత్తయాయైస్తే ॥ ౫౭ ॥ పెదభే
దెగుప్రవాదే మంత్రఇత్యమరః ॥ పరలోకస్య-లోకాంతరస్య, శత్రుజనస్యచ
బిష్ణవోజయిశీలాః, స్వయంభువౌబ్రహ్మణౌ ముఖభువౌముఖజాతాః, బ్రాహ్మ
ణాః * బ్రాహ్మణోన్యముఖమాసీదితిశ్రుతిః ॥ భూభుజౌరాజాశ్చ, త్వన్నభం-త
వక్రతుం, పరితః కౌఠ్యంతి-పరిష్కర్వంతి, సర్వేష్యత్రాగత్యవసంతీత్యర్థః ॥
అత్ర బ్రాహ్మణానాం రాజ్ఞాంచ ప్రకృతానామేవ ప్రతాపితావదసాధత్వై
కౌపమ్యావగమాత్తుల్యమోగితాభేదః సాధర్మ్యంతున్నేషనిబంధనమితిసంకరః ॥
౫౬ ॥ —అథజంతి ॥ హేపాథః-పుథాపుత్ర + తస్యేదమిత్యేతప్రత్యయః
సామాన్యస్య యోగ్యవిశేషవగ్యవసాననియమాదపత్వాథకలాభః, అన్యథా (స్త్రీ)
భ్యోఢగితిథక్స్యాత్, గుణినౌగుణాధ్యా అమీపూర్వజ్ఞాకదవ్యయోక్తాః స్నాత
కాదయః పుథకవృథక్-ప్రత్యేకం, అకృత్రిమామకపటాం, సత్కృతిం-సత్కా
రం, అథజంత్యహంతి సమమేషాం ప్రత్యేకం పూజాకార్యేత్యర్థః, అథ
స్వాభిమతం పక్షాంతరమాహ ॥ అథవేతి ॥ అథవా గుణవత్తమోతిగుణవానేకవీ
వపూజ్యఇత్యయమపివిధిః, శాస్త్రమనుష్టానంవేష్యతే వృద్ధైరితిశేషః, అత్ర
స్నాతకాదీనాం పూజ్యత్వై గుణిత్వం విశేషణగత్యా హేతురితి కావ్యలింగభే
దః, తదపిక్షయా గుణవత్తమత్వమేకస్యేవపూజ్యత్వై తథైవ హేతురితి కావ్య
లింగాంతఃమితిసజాతీయసంకరః ॥ ౫౭ ॥ —అత్ర కస్తథాసర్వోత్తరః పుమానస్తీ
త్యాకాంతాయాం కొన్యోహరించినేత్యాహ ॥ అత్యేతి ॥ అత్రాస్తికాసకలమి,
భూమిదేవా-బ్రాహ్మణాః, సరదేవారాజానస్తేషాం సంగమే-సమాగమే, బ్రా

హాతి । భూమి దేవసర దేవసంగ మెపూర్వ దెవరిపురహాణాంహరిః ॥ ౫౮ ॥

మర్త్యమాత్ర మవధారయేద్భవానైనమానమితదైత్యదానవమ్ । అంశఏషజన
తాతిన ర్నినోపేధసఃప్రతిజనంకృతస్థితేః ॥ ౫౯ ॥ ధ్యేయమేకమపభేష్ఠితంధియ
స్తుత్యము త్రమమతీతవాక్పథం । ఆమనంతియముపాస్యమాదరాద్ధూరవ ర్తినమతి

హ్మణక్షత్రియసమవాయేఇత్యధః, అశేషగుణానాంబంధుః సుహృత్సర్వగుణా
భ్యైఇత్యధః అసాధారణగుణమాహ ॥ పూర్వేతి ॥ పూర్వదేవాః-సురద్విషస్తే
మాం తిపుహంతా ఏషహరిః కృష్ణః॥ అర్హణాం పూజాం అర్హతి ప్రాప్నోతి
తిచ మాంప్రతి మామధిక్యత్య భాతి మమప్రతిభాతీత్యధః, అన్యైత్యనహా
ఇత్యధాత్సిద్ధమితిభావః ॥ అత్రహరావస్యేమచ ప్రసక్తాయాః పూజాయాః
హరావేవ నియమనాత్పరిసంఖ్యాలంకారః ॥ ఏకస్యవస్తునఃప్రాప్తావనేకత్రై
కదాయదా । ఏకత్రయియమస్సాహిపరిసంఖ్యానిగద్యతఇతిలక్షణాత్ ॥ ౫౮॥—

ననేవత్తిక బ్రాహ్మణక్షత్రియసమాహే కథమన్వేన పూజ్యత్వమిత్యాశంక్య
సర్వోత్తమత్వాదస్యేత్యాశయేన అనగనమాప్తేరేనస్తాతి ॥ మర్త్యత్వాది ॥
ఆనమితాః-ప్రహీకృతాః, దైత్యాః-దితిసుతాః, దానవాః దనుసుతాశ్చ యే
న తమేనంహరిం భవాన్ మర్త్యమాత్రం-మనుష్యమాత్రం, నావధారయేత్
నజాసీయాత్ + శేషే ప్రథమఇతి ప్రథమపురుషః॥కతః, ఏషఃకృష్ణః జనతాతి
వతినః సర్వలోకాతీతస్య, ప్రతిజనం జనెజనే కృతాస్థితిః యేనతస్యసర్వభూ
తాంతర్యామిణఇత్యధః, వెధసః పరమాత్మనాంశః కలా అతానమర్త్యమా
త్రమిత్యధః, అతఏవ వాక్యాధావేతుకంకావ్యలింగం ॥ ౫౯॥— పునరప్య
స్యామానుషత్వమేవవ్యనక్తి ॥ ధ్యేయమితి ॥ యోగినానారదాదయః, ఏకమ
ద్వితీయం ఉత్తమం-సర్వోత్తమం యమేనంధ్యేయం ధ్యాతవ్యం, ఏకార్థగోచ
రాధీధారాధ్యానంతదహామిత్యధః, తథాపి ధియోజ్ఞానస్యావధే అమాగే
ష్ఠితం తదగోచరమిత్యధః + పథోవిభాషేతిసమాసాంతః, అపథంనఖునకమి
తినపుంసకత్వం ఆమనంతి-కథయంతి + పాఘూద్వైత్యాదినామ్నాధాతార్కనా
దేశః, స్తుత్యం-స్తాతుమహాం, తథాపి అతీతా వాక్పథో వాచాంపంథాయే
నతం అవాఙ్మనసగోచరమిత్యధః, యతోవాచానివర్తంతఇత్యాదికృతేః ఆమ
నంతి అదరాధాస్థయా ఉపాస్యం-సేవ్యంతథాపి అతీవాత్వంతంఅతీదేతినిపాతస్త

వయోగినః || ౬౦ || పద్మభూరితిస్సృజన్జగద్రజస్సత్వమచ్యుతఇతిస్థితిసయన్
సంహరన్హరణిశ్చితస్తమఃతైర్విధమేషభజతిత్రిభిగుణైః || ౬౧ || సర్వవేది
నమనాదిమాస్థితం దెహినామనుజఘృక్షయావపుః | క్లేశకర్తృఫలభోగవజ్జితం

ముదాయోత్సంతాధేన్వయం దూరవర్తనం ఆమనంతి యమేనమచింత్యరూప
మామనంతి తమేనం మర్త్యమాత్రం నావధారయేదితిపూర్వేణాస్వయః || ౬౨ ||

త్రాధీషయత్వావాఙ్మనసగోచరత్వమారపత్రిత్వాదీనాం భేయత్వస్తుత్యత్వా
పాస్యతైస్సహవిరోధస్య హరేరచింత్యమహిమత్వేనసమాధానాద్విరోధాభా
సౌలంకారః || ౬౩ || —నను హరిహరహిరణ్యగర్భాస్త్రయోదేవాః సర్వోత్త

రమహిమాసస్సంతితత్వాన్యనజానీమఃఇత్యతఆహ || పద్మభూరితి || ఏషహరిఃరజః
రక్షోగుణం శ్చిత్తః-జగత్ సృజన్ పద్మభూః బ్రహ్మేతి సత్త్వం-సత్త్వగుణం, శ్చి

జగత్ స్థితిసయన్-స్థావయన్, అచ్యుతావిష్ణురితి తమ స్తమోగుణంశ్చిత్తః జగ
త్ సంహరన్హరణి త్రిభిగుణైః సత్త్వరజస్తమోభిః తైర్విధం-తైర్విధ్యం,
భజతి + ద్విత్త్రిశ్చముఖేతివిధాధేధముఖప్రత్యయః || అస్తేనన గుణభి

న్నాస్తాస్తాస్త్రిపిమూర్తయత్వయమేవ సర్వోపాస్యణతిభావః, అత్ర సత్వాది
గుణయోగస్య సృష్ట్యాదిక్రియాయోగస్యచ విశేషణకత్యతైర్విధ్యవేతుత్వా

త్వదాధానౌతుకం కావ్యలింగమలంకారః || ౬౪ || —తహిన్ కీదృగస్య నవ
రూపం కుతోవా మానుషవిగ్రహసంబంధఇత్యపేక్షాయాముఖయం నిరూపయ

న్నాహ || సర్వేతి || అముంకృష్టం సర్వవేదినం-నిత్యసర్వజ్ఞమిత్యర్థః; అతఏ
వానాదిమాదిరహితం అనాదినిధనమిత్యర్థః తథాపి దెహినాం-ప్రాణినాం,

అనుజఘృక్షయా-అనుగ్రహీతుమిచ్ఛయా, భూభారావతరణార్థమిత్యర్థః +
గ్రహేన్సన్నంతాత్ స్త్రియామప్రత్యయోటాట్, వపురాస్థితం మానుషవిగ్ర

హమాశ్రితవంతం సతు కర్తారబ్ధశరీరభాజమిత్యర్థః, అతఏవ క్లేశకర్తృఫలభోగ
వజ్జితం క్లేశాః-పంచక్లేశాః, అవిద్యాస్త్రితారాగద్వేషాభినివేశాభ్యాః కర్తాణి

పుణ్యపాపాని తేషాంఫల సుఖదుఃఖతయోః భూగోనుభవస్తేనక్లేశైశ్చ వజ్జి
తం తైరసంస్పృష్టమిత్యర్థః ఈశ్వరం ఈశ్వరసంశబ్ధితం పుంవిశేషం క్షేత్రజ్ఞ

విలక్షణం పురుషవిశేషం పరమపురుషం విదుర్విదంతి సంతకతిశేషః + విద్ధో
లటోవతి ర్ముజానాదేశః, అత్ర అకర్తారబ్ధశరీరత్వాన్నిత్యజ్ఞానత్వాదివిరోధ

పుంవిశేషమముమీశ్వరంవిదుః ॥ ౬౨ ॥ భక్తిమంతఇహభక్తవత్సర సంతతస్తర
 ణరీణకల్పమాః । యాన్నినిర్విహణమస్యసంస్మృతిక్లేశనాటకవిడంబనావిధేః ॥ ౬౩
 గ్రామ్యభావమపహతుమిచ్ఛవాయోగమాగపతితేనచైతసా । దుఃఖమేకమ
 పునర్నివృత్తయేయంవిశంతివశినంముముక్షవః ॥ ౬౪ ॥ అదితామజననాయదేహి
 నానుంతతాంచదధతేనపాయినే । బిభృతేభువమధస్సదాధవబ్రహ్మణోప్యవరితి
 సమాధానాద్విరోధాభాసోలంకారః, లేషామేవ గుణానాం విశేషణకత్యాపుం
 విశేషపేతుత్వాత్కావ్యలింగమితిసంకరః ॥ ౬౨ ॥—ఏవంహరేస్సర్వరూపం
 నిరూప్య తదుపాసనాఫలంయగ్నేనాహ ॥ భక్తిమంతఇతి ॥ భక్తవత్సర-భక్తప్రి
 యే, ఇహస్త్రిహారౌ భక్తిమంతానురాగవంతాజనాః పూజ్యేష్వనురాగోభ
 క్తిరిత్యుపదేశః ॥ సంతతస్తరణేన-నిరంతరధ్యానేన, రీణకల్పమాఃక్షీణపాపాస్స
 న్తః + రీగతిరేషణయోః లావదిభ్యఇతినిష్ఠానత్వం అస్యఅనుభూయమాసస్యసం
 స్మృతిక్షేపః సంసారదుఃఖం తదేవ నాటకంరూపకం తస్యవిడంబనా అభినయః
 నైవవిధిస్తస్య నిర్విహణం సమాప్త్యంతిముచ్యంతేత్యర్థః తమేవంవిద్యా
 నమృతఇహభవతీతిశ్రుతేరితిభావః ॥ ౬౩ ॥—గ్రామ్యేతి ॥ గ్రామేభవాః గ్రా
 మ్యాః ప్రాకృతాః మూఢాఇతియావత్ + గ్రామాద్యఖజ్ఞావితియప్రత్యయః
 లేషాంభావస్తం అపహతుం మోక్షమిచ్ఛవః ఇచ్ఛంతః ముముక్షవో మోక్షార్థి
 నః అపునర్నివృత్తయే పునరావృత్త్యభావాయ మోక్షాయేత్యర్థః, దుఃఖానగ
 మ్యలై ఇతిదుఃఖం-దుష్ప్రాసం, ఏకమద్వితీయం వశినం స్వతంత్రయంహరిం
 యోగమాగపతితేన-ధ్యానమాగపిబిష్టేన ॥ ౬౪ ॥ యోగస్సన్నహనోపాయధ్యా
 నసంగతియక్తిష్టివత్సమరః ॥ చేతసా విశంతి-ధ్యానంతీత్యర్థః, యం విశంతి
 ఇహభక్తిమంతఃఇతిపూర్వేణాన్వయః ॥ ౬౪ ॥—అథ భక్తుప్రదైకాన్నమస్మ
 రోతి ॥ ఆదితామితి ॥ దేహీనాం-ప్రాణీనాం, ఆదితాం-కారణతాం, అంతయ
 త్యంతంకరోతీతి అంతానాశపేతుః + తత్కరోతీతిన్యంతాదంతయలేపచాద్య
 చ, తస్యభావః తత్తామంతతాంచదధతే, యతోవాఇమానిభూతానిజాయంతే
 తిశ్రుతే, స్యయమజననాయ-జన్తరహితాయ, అపాయోస్యాస్తీత్యపాయీ సస
 భవతిత్యనపాయీ తస్మై అనపాయినే-నాశరహితాయచ కాలతోపరిచ్ఛిన్నాయే
 త్యర్థః, దేశతోపితథేత్యాహ ॥ సదాఅధఃపాతాల భువంబిభృతేకూర్మరూపే

మోక్షమహాకావ్య-సవ్యాఖ్యానే

స్తతేనమః ॥ ౬౫ ॥ కేవలందధతి కర్తృవాచినః ప్రత్యయానిహంజాతుకర్తృణి ॥ ధా
తవస్సృజతిసంహృశాస్తయఃస్తాతిరత్రవిపరీతకారకః ॥ ౬౬ ॥ పూర్వమేషకేలస్య
జ్జవానవస్తాసువీర్యమనివార్యమాదధా ॥ తచ్చకారణమథూద్ధిరణ్ణయంబ్రహ్మణో
ణదధతే- అథచ తదైవ బ్రహ్మణో బ్రహ్మలోకస్యావృష్టిపరితిష్ఠతౌ సర్వవ్యాపీన
ఇత్యర్థః, తస్మై హరయేఇతిశేషః, నమః-నమస్కారః+నమస్సన్వస్తీత్యాదినా
చతుర్థే, అత్ర హరేరనాదినిధనత్వేన తదవతఃపురుషాంతరాదాధిక్యవణానా
దవ్యతిరేకాలంకారః ॥ ౬౫ ॥—కేవలమితి ॥ సృజతిశ్చసంహృచశాస్తీశ్చ సృజ
తినంహృశాస్తయః సృజవిసగే, హృజ్హరణే, సంహృశ్వయం శాసుఅనుశే
ష్టాఇత్యేతేత్రయేఇత్యర్థః, ఇక్ శిషాధాతునిదేశఇతివచనాదేవనిదేశః ॥
ధాతవః ధూవాదయోధాతవఇత్యుక్తలక్షణాఃశబ్దవిశేషాః ఇహస్త్రిభగవతి విష
యే కేవలమన్యయోగవ్యవచ్ఛిన్నంయథాతథాకర్తృవాచినః కర్తృకారకవాచ
కాక్ ప్రత్యయా తిప్తృజాదీదధతి తదంతావీవ భవంతీత్యర్థః, జాతు-కదా
చిదపి, కర్తృణి ప్రత్యయాన్కర్తృధావిహితాస్యగాదీన్నదధతి నతదంతాభవంతీ
త్యర్థః సర్వకర్తృత్వాత్సర్వనియంతృత్వాచ్చ సృజతి సృష్టాసంహరతిసంహర్తా
శాస్తీ శాసితేత్యాదిభిః కర్తృత్వేనైవ నిదేశ్యతే నకదాచిత్సృజ్యతే సంహృ
యతే శిష్యతేఇత్యాదిభిః కర్తృత్వేన అనాదినిధనత్వాదనియమ్యత్వాచ్చేతిభావః ॥
కించ అత్రభగవతిస్తాతిః + మ్హజ్జ్ఞస్తూతావితిధాతుః ॥ విపరీతంకారకం యస్యనః
విపరీతకారకః స్తూయతే స్తుత్యిఇత్యాదికర్తృప్రత్యయాంతవీవభవతి, నతు కదా
చిత్ స్తాతిస్తూతాఇత్యాదికర్తృప్రత్యయాంతఃసకలలూకైకస్తుత్యస్యతస్యస్తుత్వాంత
తరాభావాదిత్యర్థః, అత్రశబ్దానాం కర్తృకర్తృప్రత్యయవిధినిషేధద్వారా భం
గ్యంతరేణ సర్వకర్తృత్వసంస్పృశాస్యత్వాదినూత్తాథా బోధపరత్వాత్సత్త్వాన్
భ్యాగుణః * అంతస్సంజల్పరూపత్వం శబ్దానాంసౌక్ష్యముచ్యతేఇతిలక్షణాత్,
అత్ర భగవతః సృష్ట్యాదికర్తృత్వకర్తృత్వోపాధియప్రాప్తావేకత్వేన నియమనా
త్పరిసంఖ్యా, తత్ర నజాతుకర్తృణిశబ్దాదేవకర్తృత్వనిషేధాదితరనివృత్తిశ్శాస్త్రీస్తు
తౌకర్తృత్వనివృత్తిరాధీతిభేదద్వయసంసగః, అనయాచభగవతః పురుషో
స్తరాదాధిక్యప్రతీతేర్వ్యతిరేకశ్చ ప్రతీయితఇత్యలంకారేణాలంకారధ్వనిః ॥ ౬౬

స్మృజదసావిదంజగత్ || ౬౭ || మత్కుణావివపురాపరిష్టవౌసింధునాథశయనే ని
 షేదుషః | గచ్ఛతస్త్వమధుక్తైటభావిభోర్యస్యనైద్రీసుఖవిఘ్నతాంక్షణమ్ || ౬౮ ||
 శ్రోత్రమాగ్గఃసుఖగానకౌవిదబ్రహ్మపట్టరణగర్భముజ్జ్వలమ్ | త్రిముఖేందునవి
 పూర్వమితి || ఏషహరిః పూర్వం-ప్రథమంఅపః సృష్టవాక్కిల కిలేతైవీతిష్యా
 తాస్వీపు అనివార్యం దుర్వారం వీర్యం రెతః || ౧ || శుక్లంతెజోరెతస్వీదవీజ
 పీర్వేంద్రియాణిచేత్యమరః || అదధావాహితవాక్తద్వీర్యంతుహిరణ్యస్యస్వణ
 స్య వికారః హిరణ్యయం + దాండినాయఘోస్త్రినాయనేత్యాదినానిపాతః, బ్ర
 హ్మణశ్చతుర్ముఖస్య కారణమధూత్ బ్రహ్మాండం జాతమిత్యర్థః, అసౌ తదుత్ప
 న్నోబ్రహ్మ ఇదంజగదస్మజత్ సర్వస్యాపి ప్రపంచస్యామేష మూలకారణ
 మితిభావః, అత్రీమనుః * అషవససజాతౌ తాసు వీర్యమపాన్మజత్ | త
 దండమభవద్దైమంనహస్యాంశుసమప్రభమ్ || తస్మిజజ్జ్నేన్ద్రయంబ్రహ్మసర్వతా
 కపితామహాఇతి || అత్ర వీర్యమనివార్యమితివృత్త్యనుప్రాసః || ౬౭ || — అ
 తైనం త్రిభిర్విశిషి || మత్కుణావివేత్యాదినా || పురా-పూర్వం, పరిష్టవౌచ
 జ్పుతౌ, ముహురితస్తతశ్చరంతావిత్యర్థః || ౧ || దుఃఖలంతరశంచేవ పారిష్టవపతి
 ష్టవేత్యమరః || మధుక్తైటభావసురశేషౌ మత్కుణౌ సుప్తాస్మక్పాయినౌమ
 లౌఢృష్టౌ కీటవిశేషౌ తావివేత్యవమా సింధునాథః-సరిత్పతిః, సవీవశయనం త
 త్ర నిషేదుషోనిషణ్ణస్య సముద్రశాయినఇత్యర్థః, + భాషాయాంసదవసశ్రమ
 ఇతి సదేలిటః క్వసురాదేశః, విభోః ప్రభోః యస్య హరేః క్షణం నిద్రా
 యాస్సంబంధితతలగతంవా నైద్రీం యత్సుఖం తస్య విఘ్నతాం విఘాతకతాం
 గచ్ఛతః స్తగతౌ తాదృశావపి మహాసుగౌ మత్కుణవత్ క్షణమాత్రేణైవ
 ప్రణవ్తావతి భగవతః ప్రభావాతిశయోక్తిః ఏషాంత్రయాణాం పూర్వణాన్వ
 యః || ౬౮ || — శ్రోత్రేతి | శ్రోత్రమాగ్గఃస్య సుఖం-సుఖకరం యదానం త
 స్యకౌవిదోభిజ్ఞః, కౌవిదోవ్యాఖ్యాతఃనచాసౌబ్రహ్మచరసవీవపట్టరణోభృంగఃనః
 గర్భాంతర్వతీయస్యజత్ || ౧ || గర్భావివరకెంత్ర ఇతిశబ్దాణావేఉజ్జ్వలం-
 నిర్మలం యస్యహరేర్నాభిరేవ సరసీకాసారః || ౧ || కాసారస్సరసీసరఇత్యమరః ||
 తస్యాం సరోరుహం వర్షం, శియోముఖమేవేందుస్తస్య నవిధే-సమీపేపి, కౌ
 భతఇతివిరోధః, సచముఖస్యేందుత్వరూపణాయ త్తత్యవయోరంగాంగిభావేన

ధైవికోఽథతైయస్యనాభిసరసీసరోరుహమ్ ॥ ౬౯ ॥ సత్యవృత్తమపిమాయినఃజగ
 ద్వృద్ధమపుచితనిద్రమభకమ్|జన్తబిభృతమజననంబుధాయంపురాణపురుషం
 ప్రచక్షతే ॥ ౭౦ ॥ స్కంధధూననవిసారికసరక్షిప్తసాగరమహాష్టవామయం । ఉ
 ద్భృతామివముహూర్తమైక్షతస్థూలనాసికవపుర్వసుంధరామ్ ॥ ౭౧ ॥ దివ్యకెస
 రివపుస్సురద్విషోనేవలబ్ధశమమాయురైరపి । దుర్నివారణకంఠుకోమైరైర్వక్ష
 జ్జురతి ॥ ౬౯ ॥—సత్యైతి ॥ యంహరిం సత్యవృత్తం-అకపటచరితమపి మాయ
 యినం-మాయావినం, కపటవృత్తిమితివిరోధః మాయానామశక్తిః తద్వంతమి
 త్యవిరోధః పీఠ్యాదిత్వాదినిప్రత్యయః జగద్వృద్ధం సర్వలోకపితామహత్వాత్
 స్థవిరమపి ॥ ౭౦ ॥ ప్రసయాఃస్థవిరోధ్యద్ధిత్యమరః ॥ ఉచితనిద్రం-వరిచితయోగ
 నిద్రం, అర్చకం-డింభం, * వటస్యపత్యస్యపుటేశయానం బాలంముకుందం మన
 సాస్త్రరామిత్యాగమవచనాదితిభావః॥౭౧॥ పోతఃపాకోద్భవోడింభిత్యమరః ॥ న
 జాయత్యత్యజోజన్మరహితః + అన్యేభ్యోపిదృశ్యత్యజితజనేడఃప్రత్యయః, తమ
 పి జన్మబిభృతం కార్యవశాత్ కృష్ణాదిజన్మభాజమిత్యర్థః, ననం అతిరమణీ
 యత్వాన్నిత్యాభినవం తథాపి పురాణం ప్రాచీనమనాదించ పురుషం ప్రచక్ష
 లేబుధాశ్చతిప్రతివాక్యం సంబధ్యతే అపిర్విరోధేనచసర్వత్ర హరెదమిత్యమహి
 మత్వేనాభాస్యత్యజితివిరోధాభాసవతుప్తయసంస్పృష్టిః॥ ౭౦॥—అథ యోడశభిర
 వతారాణా వణాయష్యే వరాహవతారం తావదేకేనాహ ॥ సుంధేతి॥స్థూ
 లనాసికవపుర్వరాహమూర్తిరయంహరిః స్కంధస్య కంధరాయాః ధూననైక
 మ్మనోన, విసారిభిరుత్సర్పిభిః కేసరైః సటాభిః క్షిప్రావకీణః సాగరస్యమహా
 ష్టవోమహాపూరః, యస్యాస్త్రం జలావసారేణ ప్రకాశితామిత్యర్థః, వసుంధ
 రాం భువం, ముహూర్తం-క్షణమాత్రం ॥ ముహూర్తమల్పకాలేపీతికట్టాణావే॥
 ఉద్భృతాంతినావృతత్వాత్సాగరాదుల్ క్షిప్రామివవక్షత-పిక్షితవానిత్యుత్పైక్షా
 + ఈక్షలైకే, ఆడబాదీనామిత్యాత్; ఆటశ్చైతివృద్ధిః ॥ ౭౧ ॥ — దావ
 ణ్యం సృసింహవతారమాహ ॥ దివ్యైతి ॥ దివ్యకెసరివపుర్దివ్యసింహమూర్తిరే
 వహారిరాయుర్ధ్వజాదిభిరపి నైవలబ్ధశమమప్రాప్తశాంతిదుర్నివారాదుజ
 యారణకంఠూః యద్ధకంఠూతిః యస్యతల్ రణవ్యసనీత్యర్థః, +గోప్రియో
 ముసజనస్యేతిహ్నిస్త్వః ॥ సురద్విషోహిరణ్యకశిపౌర్వక్షః కోమైర్నైర్నైః నిధ

దారయన్నతైః ॥ ౨౨ ॥ వారిధేరివక రాగ్రాగ్రపివిభిర్దిజ్జితంగజముఖాన్యభి
 ౩ | యస్యచారుసఖశుక్తయోస్సురస్తాక్తికప్రకరగభృతాండభుః ॥ ౨౩ ॥ దీ
 తవిరోచనాదయం గాంవిరోచనసుతాదభీష్మతః | ఆత్మభూరవరజాఖిల
 స్వర్పతేరవరజత్వమాయయా ॥ ౨౪ ॥ కింక్రమిష్యతి కిలైషవామనో

హత్-అభినత్, వజ్రాద్యభేద్యస్య కోమలసఖవిదాద్యత్వం భగవత్ప్రభా
 విరోధాభాసాలంకారః ॥ ౨౨ ॥—వారిధేరితి ॥ కరాగ్రాగ్ర పీచయఇత
 మితసమాసః, వారిధేరివేతిలింగాత్, తాభిః కరాగ్రపివిభిర్దిగంతవిక్యాం
 తిభావః, అతఏవ దిజ్జితంగజానాం ముఖాన్యభిఘ్నతారోమాతిరేకాత్
 కతాయస్యస్పృహమూర్తైహారేర్వారిధేరివచారవసఖాః శుక్తయఇవ
 ఖశుక్తయః, పూర్వవమవమితసమాసః, స్ఫురస్తాక్తికప్రకరదిగ్గజకంఠ
 తముక్తావ్రాతాగ్రాగ్రాంతగతాయాసాంతాసాం భావస్తత్తాతాండభుః,
 దారయదితి పూర్వేణాన్వయః, ఏతేన సరహరికోధస్య మహాసురోపిన
 ప్రం లక్ష్యమితివ్యజ్యతఇతి నస్తునావస్తుభ్యనిః ఉపమాలంకారః ॥ ౨౩ ॥—
 కతుర్భిర్వామనావతారమాహ ॥ దీప్తిత్యాది ॥ ఆత్మనా భవతీతి ఆత్మభూః
 మూర్ఖరపి అవరజాశ్చరమజాలబలాః ప్రజాజనాయస్యసోపి సర్వజ్ఞస్థోపి
 ః అయంహరిః దీప్తినిజతవిరోచనాత్-తేజోవిజితమూర్తండాత్, విరో
 ప్రహ్లాదపుత్రః, ॥ ౨౪ ॥ విరోచనారేంద్రమానే చంద్రేప్రహ్లాదనందనే ఇ
 యత్రాపివిశ్వః ॥ తస్యసుతాద్భుతగాం భువంఅభీష్మతః-ప్రాప్తుంప్ర
 గర్తమిచ్ఛతః, + ఆప్తోలైస్సంస్మంతాల్లటశ్శత్రాదేశః, అప్జ్జబృథామి
 కారస్యేకారః, అత్ర లాప్తోభ్యాసస్యేత్యభ్యాసలోపః, స్వర్పతేః స్వగం
 ంద్రస్య + అహరాదీనాంవత్సాదిషూపసంఖ్యానమితి రేఖాదేశః, అవరజ
 నుజత్వం ఆయయా బలివిధ్వంసనాథమితి శేషః ॥ లాకానుగ్రహాధిః
 ర్వంతితిభావః, అత్రాజతావరజత్వయోరైకత్రసామానాధికరణ్య విరో
 భగవత్ప్రభావాదాభాసీకృతఇతి విరోధాభాసాలంకారః ॥ ౨౪ ॥— కిమి
 షషవామనః ఖర్వః ॥ ౨౫ ॥ ఖర్వహృస్వశ్చవామనఇత్యమరః ॥ కింక్రమి
 కియదాకృమిష్యతి, ఇత్థం అనేనప్రకారేణ దానవా యావన్నాహసక
 తతఃప్రాగవలంఘితైతిక్యాంతైర్కృతశశిమండలైః సోస్యహరైఃకృ

యావదిత్థమహానన్నదానవాః । తావదస్యనమమానభస్థలంఘితార్కశశిమండ
 లః క్రమః ॥ ౭౫ ॥ గచ్ఛతాపిగగనాగ్రముచ్చైర్యస్యభూధరగరియసాంఘ్రి
 ణా । క్రాంతకంధరఇవాబలౌబలిస్సవ్వగఃభర్తరగమత్సుబంధతామ్ ॥ ౭౬ ॥
 క్రామతాస్యదదృశుర్దిపాకసోదూగమూరుమశినీలమాయతమ్ । వ్యోమ్నిదివ్యస
 రిదంబుపద్ధతిస్పర్థాయేవయముసౌఘముత్థితమ్ ॥ ౭౭ ॥ యస్యకించిదవకర్తుమక్ష
 మఃకాయనిగ్రహగృహీతవిగ్రహః । కాంతవక్త్రగద్యశాకృతింకృతీరాహురిం

మః పాదవిక్షేపఃనభస్థలన మహాయథానమాతి తథావచ్చభిత్సర్థః, అత్రా
 భారాన్నభస్థలాదాధేయస్య క్రమసాధ్యధిక్షకభనాచధికాలంకారభేదః, అశ్రీయా
 శ్రీయిశోరనానురూప్యమధికమితిలక్షణాత్ ॥ ౭౫ ॥ — గచ్ఛతైతి ॥ గగనా
 గ్రిం-గగనాపరిభాగం గచ్ఛతాపీత్యపిర్విరోధే, భూధరఃపద్ధరియసేత్యవమా, య
 స్యవామనసౌచ్యచ్చైరున్నతేనాంఘ్రిణా క్రాంతకంధరః అవప్తబ్ధకంఠఇవాబలౌ
 దుర్బలః బలిర్వైరోచనః స్వగఃభర్తరింద్రస్య సుఖేన బధ్యతేఇతి, సుబంధః +
 ఈషదిత్యాదినాఖిల్ప్రత్యయః, తత్తామగమత్ గురుద్రవ్యావప్తబ్ధకంఠోహిసుఖే
 నబధ్యతేఇతిభావః + నలోకేత్యాదినా కృద్యోగలక్షణాయావన వప్త్యా నిషే
 ధాత్వస్వగఃభర్తరితి శేషేషష్ఠీ, అత్ర క్రాంతకంధరభిత్సర్థేప్రేక్షాయాభూధరగరి
 యసేత్యవమా సాపేక్షత్వాత్సంకరః, విరోధేన త్వ(న)పక్షితత్వాత్ సంస్కృష్టిః ॥
 ౭౬ ॥ — క్రామతఇతి ॥ క్రామతః పాదంవిక్షిపతాస్యసంబంధినం దూరమా
 యతం అశినీలం భృంగశ్యామం, ఊరుం సక్తిదిపాకసోదేవాః వ్యోమ్నిదివ్యసరి
 తౌమందాకిన్యా అంబుపద్ధత్యా జలప్రవాహేణ స్పర్థాయా ఉత్థితమూర్ధ్వతః
 ప్రవృత్తాయముసౌఘం- యమునాప్రవాహమివదదృశురిత్యుత్ప్రేక్షేయముపమా
 సంకీర్ణా ॥ ౭౭ ॥ — అవతారాంతరమాహ ॥ యస్యేతి ॥ కాయనిగ్రహేణా
 మృతవిభాగకాలే శిరశ్చేదేన గృహీతః విగ్రహోయేనసః బద్ధవైరః కృత్రిమశలా
 రాహుర్యస్యహరేః కించిదవకర్తుమక్షమస్సక్, కాంతం రమ్యం యద్యక్త్రం
 హరిముఖం తేనసదృశీ అకృతిర్యస్యతం తత్సుహృదమిత్యర్థః, ఇందుంఅధునాపి
 బాధతే-వీడయతి, ఉపరాగమిషేణేతిభావః, అత్ర సాక్షాత్ప్రతిపక్షహరినిగ్రహ
 శక్త్యా రాహోస్తదీయేందునిగ్రహోక్త్యా ప్రత్యనీకాలంకారః, తథాచ సూత్రం
 ప్రతిపక్షతిరస్కారాశక్తౌ తదీయతిరస్కారః ప్రత్యనీకమితి ॥ ౭౮ ॥ — ॥

దుమధునాపిదాధతే || ౭౨ || సంప్రదాయవిగమాదు పెయ్యుషీ రెషనాశమవినాశ
విగ్రహాః | స్మర్తుమప్రతిహతస్తృప్తిశ్శృతిర్దత్తత్యభవదత్తిగోత్రజః || ౭౩ ||
రెణుకాతనయతాముపాగతశ్శృతితప్రచురవత్రసంహతి | లూనభూరిభుజశా
ఖముజ్ఞ తచ్చాయమజుఃసవనంవ్యధాదయం || ౮౦ || ఏషదాశరథిభూయమేత్య

దత్తా త్రైయావతారమాహ || సంప్రదాయేతి || అవినాశవిగ్రహాః - అనపాయస్వరూపః
అతపివాప్రతిహతాస్తృప్తిః స్మరణశక్తిర్యస్యసపిషహరిః సంప్రదాయఉపదేశపర
మ్పరా తస్యవిగమాదపాయాన్నాశం కాలదోషాదధ్యయనవిచ్ఛేదముపేయ
షీః ప్రాప్తాః + ఉగితశ్చైతిజీవ, శృతిరేవదా || ౯౧ || శృతిస్త్రీవేదఆత్మా
యశ్చత్యమరః || స్మర్తుం శృతినంప్రదాయం ప్రవర్తయితుమిత్వభః, దత్తశ్చతి
ఖ్యాతశ్చితీషః, అత్తిగోత్రే జాతాత్తిగోత్రజాభవత్, దత్తాత్రైయాభూదిత్య
భః, అత్రానపాయిత్యస్తృప్త్యప్రతిహతయోర్విశేషణగత్యా శృతిస్తృప్తిహే
తుత్వాప్త్యా కావ్యలింగమ్ || ౭౪ || - పరశురామావతారమాహ || రెణుకేతి ||
అయంహరిః రెణుకాతనయతాం - పరశురామత్వముపాగతస్స, అజుః - కా
ర్తవీర్యాజుఃసః, * అజుః - సకలభేషాభేషా కార్తవీర్యమయూరయోరిత్యనేకార్థ
తేషాం రెణుకేయవిరోధాన్నిశ్చయః || తదుక్తంహరియోగినా * సంయోగోవిప్ర
యోగశ్చ సాహచర్యంవిరోధితా | అభః - ప్రకరణంలింగంశబ్దస్యాన్యస్యసన్నిధిః
సామధ్యమూదితీదేశః కాలావ్యక్తిస్వరాదయః | శబ్దార్థస్యానవచ్ఛేదే విశే
షస్తృప్తిహేతవశతి || సపవననం తత్శాంతితాచ్చిన్నా ప్రచురా - ప్రమాతా,
పత్యసంహతిర్వాహనసమూహః పణఃసంఘాతశ్చయస్యతత్ || ౯౨ || పత్యంస్యా
దావహనేపణఃశ్చతివిశ్వః || లూనాః - చ్చిన్నాః, భూరయః ప్రచురా భుజావ
పశాఖాయస్యతత్ ఉజ్జితా ఛాయా కాంతిరనాతపశ్చయస్యతత్తథావ్యధాత్,
విపాతవా + దధాతేలుఃజి, గాతిస్థేత్వాదిహాసిచోలుక్, || ౯౩ || ఛాయాసూ
ర్యప్రియాకాంతిః ప్రతిబింబమనాతపశ్చయస్యతత్ || అత్యసమస్తవస్తువిషయసావ
యవరూపకంవ్యక్తం; తచ్చచ్చాయేతి పత్యేతిచ క్లేషప్రతిభాత్థాపితా భేదాతిశ
యోక్త్యనుప్రాణితమితిసంకరః || ౮౦ || - రామావతారమాహ || ఏషశ్చతి ||
కించేతిదాభః, రక్షితవృజః ఏషహరిః దశరథస్యాపత్యంపుమాదాశరథీ రా
మః + అతశ్చో, తస్యభావః దాశరథిభూయంరామత్వం + భువోభావేతిశ్చ

చధ్వంసితోద్ధతదశాననామపి । రాక్షసీమృతరక్షితప్రజస్తేజసాధికవిభీషణాం
పురీమ్ ॥ ౮౦ ॥ నిప్రహంతుమమరేశవిద్విషామధిఃతస్స స్వయమధస్వయంభు
వా । సంప్రతిశ్రయతిపుత్రితామయం కశ్యపస్య వసుదేవరూపిణః ॥ ౮౧ ॥
తాతనోదధివిలోడనంప్రతి త్వద్విషాద్యవయముత్సహామహే । యస్సురైరితి
సురౌఘవల్లభోవల్లవైశ్చజగదేజగత్పతిః ॥ ౮౩ ॥ నాత్మగంధమనఘాయ శత్రు

ప్ర, ఏత్యప్రాప్య, ధ్వంసితోహతఉద్ధహృదృదశాననా రావణో యస్యాం
తామపి రాక్షసీం రక్షస్సంబంధినీంపురిం లంకాం లేజసా స్వవీర్యేణ అధికవి
భీషణాం-అత్యంతభీషణాం, అకృతేతివిరోధః భయహేతోదుద్ధతస్య రావణస్య
ధ్వంసనాత్ అధికోమహావిభీషణో రావణానుజాయస్యాం తామిత్యవిరోధః
అతపన విరోధాభాసోలంకారః ॥ ౮౦ ॥—అథ పంచభిఃప్రకృతం కృష్ణావతా
రమాహ ॥ నిప్రేతి ॥ అథరామావతారానంతరం, అయంహరిఃఅమరేశవిద్విషాం
నిప్రహంతుం చైద్యాదీన్ ఇంద్రశత్రూన్ హతుమిత్యర్థః + జూసినిప్రహణ
నాటకాధిపిషాం హింసాయామితకర్తృణిభిష్టి స్వయంభువా-బ్రహ్మణా, స్వయ
మాత్మనైవాధిఃతం-ప్రాధిఃతస్స, సంప్రతిదానీం వసుదేవరూపిణోవసుదే
వమూర్తిభాజః, కశ్యపస్య-కశ్యపప్రజావతేః, పుత్రితాంప్రజతి కృష్ణరూపేణైతి
భావః, అతీ స్వయమ్భూప్రార్థనాయావిశేషణకత్యా వసుదేవపుత్రితాప్రా
ప్తిహేతుత్వాత్పదార్థహేతుకం కావ్యలింగమ్ ॥ ౮౧ ॥—తాతేతి ॥ సురౌ
ఘవల్లభః-సురగణప్రియః, జగత్పతిర్యోహరిః సురైరైవైర్వల్లవైర్నౌపైశ్చహేతా
తజనక నేతిపదచ్ఛేదే ఉదధివిలోడనం-సముద్రమథనంప్రతి, నొఇతిపదచ్ఛేదేద
ధివిలోడనం దధిమథనంచప్రతి త్వద్విషా-తాంవిషాయేత్యర్థః+పుథగ్విసేత్యాది
నావికల్పాత్పంచమీ, అద్య వయం నొత్సహామహే-నక్షమామహేఇతి జగదేగ
దితః అత్ర హరిమహిమవణానాంగత్వేన సురాణాం వల్లవానాంచ వ్రవక్కు
తానామేవ నొదధీశబ్ద శ్లేషమూలాభేదాధ్వనసాయలబ్ధదధ్యదధివిలోడనాక్ష
మత్సకర్తృసామ్యాగ్ధమ్యావమ్యత్వాత్తుల్యయోగితాభేదః తేనచ హరైర్దధిమథనక
ల్పముదధిమథనమపీతివస్తుప్రజ్యతఇత్యలంకారేణ వస్తుధ్వనిః॥ ౮౩ ॥—నాత్మగ
ధమితి ॥ కించెతిచార్థః యోహరిః శత్రుభిరవధూయాభిభూయ నాత్మగంధమ

భిశ్చాయయాచశమితామరశ్రమం । యోభిమానమివన్యత్రవిద్విషఃపారిజాత
ముదమూలయద్దినః ॥ ౨౪ ॥ యంసమేత్యచలలాటలెఖయాభిభ్రతస్సపది శంభువి
భ్రమం । చండమాదుతమివప్రదీపవచ్చేదివస్యనిరవాద్విలోచనం ॥ ౨౫ ॥ యోకో
లతాంవల్లవతాంచవిభ్రద్వంష్ట్రాముడస్యాశుభుజాంచగుర్వీం । మగ్నస్యతోయావ
దిదుస్తరాయాంగోమండలస్యాద్ధరణంచకార ॥ ౨౬ ॥ ధన్వోసి యస్యహరిరెష
న్మాఘాతసౌరభం అనభిభూతంచ ॥ ౨౭ ॥ ఆత్మగంధోభిభూతస్సాద్విత్తమరః ॥
నజుభాస్య నశబ్దస్య సుపుష్పేతిసమానః, ఛాయయా-అనాతపేన, పాలనేన
॥ ఛాయాస్యాదాతపాభావే ప్రతిబింబార్కయోపిత్తోః । పాలనోత్కృచయోః
కాంతిసచ్చాభావచ్ఛ్రిమస్త్యుతేతివిశ్వః ॥ శమితామరశ్రమం-నివారితసురఖండ
పారిజాతం వృత్తివిద్విషః శక్రస్యాభిమానమహంకారమివదినః స్వర్గాదుదమూ
లయల్-ఉన్మూలితవానితి పారిజాతహరణోక్తిః, శ్లిష్టవిశేషణేయముపమేతి కేచి
త్, శ్లేషవీజేత్యన్య ॥ ౨౪ ॥ —యమితి ॥ కించేతిచాధ్వః, లలాటమేన లేఖా
తయా లలాటలెఖయా-లలాటదేశేన శమ్భోర్విభ్రమం సౌండర్యం విభ్రతిః లలా
టే లోచనవతఇత్యధ్వః, చెదివస్య-శిశుపాలస్య, లూచనం తృతీయనెత్యం క
త్వం యంహరించండమాదుతమివ సమేత్య ప్రదీపవల్-ప్రదీపేనతుల్యం + తే
నతుల్యమితివతి ప్రత్యయః, నిరవాత్-నిర్వాతిస్త, నష్టమిత్యధ్వః, నిర్వూరాన్
ద్వాభాతోల్-నిరవాపలూచనమితికావ్యదిత్కృతపాతఃవాతేః ప్రక్రియావి
రోధాదాహ్నోతైరసంగతాధ్వత్వాదితి, అనైకేవేయముపమా ॥ ౨౫ ॥ —యజ
తి ॥ యోహరిః కోలతాం-వరాహత్వం ॥ ౨౬ ॥ వరాహాన్సుకరోఘృష్టిః కోలః
పోత్రికిరికిటిరిత్వమరః ॥ వల్లవతాం-గోపాలత్వంచ విభ్రల్ ఆశు గుర్వీం దం
ష్ట్రాం భుజాంచ యథాసంఖ్యమితిభావః, ఉడస్యాద్భవ్యదుస్తరాయాంతాయా
వది జలసంకటే వీకత్య సముద్రకృతాయాం అన్యత్రి వర్షకృతాయామితివివే
కః, మగ్నస్య గోమండలస్య భూగోళకస్య ధేనుబృందస్యచోద్ధరణం నిస్తారం
చకార అత్ర కోలత్వవల్లవత్వయోః ప్రకృతయోరెవ శ్లేషమూలాభేదాభ్యవసా
యేన గోమండలార్ధరణస్య బింబప్రతిబింబభావేన ఉష్ట్రాభుజోద్యమనస్య
చ సామ్యాదౌపమ్యగమ్యతాయాం తుల్యయోగితాసతి యథాసంఖ్యన సంకీర్ణ
తే, ఇంద్రవజ్రాన్పుత్రమ్ * స్యాదింద్రవజ్రాయదితౌజరాగఃఇతిలక్షణాల్ ॥ ౨౬ ॥

సమక్షవన దూరాదపిక్రతుమయజ్వభిరిజ్యతైయః । దత్వాఘోమత్రభవతే భువ
నేసుయావత్సంసారమండలమవాప్నుహిసాధువాదమ్ ॥ ౮౭ ॥ భీష్మోక్తంతదితిన
చోనిశమ్యసమ్యక్ సామ్రాజ్యశ్రియమధిగచ్ఛతాన్యపేణ । దత్తైఘోమహతి మ
హిభృతాంపురొపి త్రైలోక్యమధుభిదభూదనఘోషమ్ ॥ ౮౮ ॥*****

ఏవందేవం స్తుత్యానంతరకర్తవ్యముపదేశతి॥ధన్వంతరీధనంలభ్యాధన్యఃపుణ్యవాన
సి ॥ ౧ ॥ సుకృతీపుణ్యవాఽధన్యఃకర్మమరః + ధనగణంలభ్యేతియత్ప్రత్యయః, కు
తః యస్యతే ఏషహరిః సమక్షవన-అక్ష్యససమీపేవన పురతపవేద్యధః, స్థితః
శేషః సమీపార్థేవ్యయాభావః + అవ్యయాభావేశరత్నభృతిభ్యఃకఠినమాసం
తః అతపన తృతీయాసప్తమ్యోర్బహులమితిసప్తమ్యఅమభావః, నన్వత్ర కోవి
శేషస్తత్రాహ॥యోహరిమాఽరాదపి పరొక్షేపిక్రతుమ-యాగేష,యజ్వభి
రివిధపదిష్టవర్ణ్యః ॥ ౧ ॥ యజ్ఞావతివిధినెష్టవానిత్యమరః + సుయజ్ఞాజ్వనితి
జ్వనిప్రత్యయః,ఇజ్యతే పూజ్యతే నతే ప్రత్యక్షఃకఠి ధన్యస్తప్తిమిత్యధః + ఘ
లితమాహ ॥ అశ్రుభవతే పూజ్యావేత్యధః, పూజ్యస్తత్రభవానత్రభవానితినజ్ఞ
నః+ ఇతిరాభ్యోపి దృశ్యేతి సాదృశ్యచైకీకృతప్రత్యయః, సుప్నుపేతి
సమాసః, అఘం పూజాందత్వా యావత్సంసారమండలంవర్తతే తావదితిశేషః
భువనేసు సాధ్వితీవాదశ్శబ్దః తంసాధువాదం సాధుసమాఖ్యాం అవాప్నుహి ల
భాన్వేత్యర్థః, అత్ర రాజ్ఞాధన్యతాయాయస్యేత్యాదివాక్యార్థహేతుకత్వాత్ వా
క్యార్థహేతుకం కావ్యలింగమలంకారః, వసంతతిలకావృత్తమ్ ॥ ౮౭ ॥— భీ
ష్మేతి ॥ ౧ ॥ యేనేష్టంరాజసూయేన మండలస్యేశ్వరశ్చయః । శాస్త్రియశాజ్ఞయా
రాజ్ఞససమాధిత్వమరః ॥ సమాజ్ఞాభావసామాజ్యం తదేవత్రిస్తాంశ్రియంఘ
ధిగచ్ఛతా-భజతా, నృపేణ-యధిష్ఠిరేణ, ఇతి-ఇత్థం, భీష్మోక్తం తదవచః సమ్య
క్ నిశమ్య-శ్రుత్వా, మహిభృతాం-రాజ్ఞాం; పురొక్షే మహతి అఘోమ పూజా
యాం దత్తేపి మధుభిద్ధరి త్రయోలాకాస్తే త్రైలోక్యం చతుర్వణాదిత్యాన్వ
ధేష్యజ్ఞప్రత్యయః, తత్ర త్రైలోక్య అనఘోషవపూజారహితపవాభూదితి
విరోధః, అమూల్యపవాభూదిత్యవిరోధః ॥ ౧ ॥ మూల్యే పూజావిధానఘోష
త్యభయత్రావ్యమరః ॥ అత్రాఘోయారభేదాధ్యవసాయాద్విరోధః, తదన
ధ్యవసాయాదవిరోధఃకఠివిరోధాధాసంలంకారః ॥ ప్రహషిణీవృత్తం ॥ ౮౮ ॥

ఇతిశ్రీమః శ్రీకృష్ణాశ్రీపదాంకేశిశుపాలవధే మహాకావ్యే-రాజనూయే

కృష్ణార్థదానంనామ చతుర్దశస్సర్గః

అథ పశ్చిమదశసంగోపారమ్యః

అథతత్ర పాండుతనయేననదసివిహితంమధుద్విషః । మానమనహతనచెడివ
తిఃపరవృద్ధిమత్సరిమనోహిమానినాం ॥ ౧ ॥ పురవీవశ్యాణ్ణిసవైరమథపునరముః
తదర్చయా । మన్యురభజదవగాఢతరస్సవదోషకాలగవదోహనంజ్వరః ॥ ౨ ॥ అ
భిరత్జయన్నివసమస్తస్యవగణమసావకంపయత్ । లోలమకుటమణిరశ్చిశనైరశనైః

ఇతిశ్రీపదవాక్యప్రమాణపా రావారపారిణశ్రీమహాపౌధ్యాయః కొలచల,

మల్లినాథసూరివిరచితే శిశుపాలవధాఖ్యమహాకావ్యవ్యాఖ్యానై సరస్వతి

కషాఖ్యానే శ్రీకృష్ణార్థదానంనామ చతుర్దశస్సర్గః

అథేతి ॥ అథ హరిపూజానంతరం, చేడిపతికి-శిశుపాలకి, తత్ర నదసి-నభా
యాం, పాండుతనయేన-యుధిష్ఠిరేణ, విహితంమధుద్విషోహ రేమానంపూజాం,
నానహత ఈష్యాంచకారెత్యధః, * పరోత్కమాక్షమేష్యాస్యాద్దౌర్జ
న్యాస్తన్యతోపిచేతిలక్షణాత్ ॥ తథాహి మానినామహంకారిణాం, మనః పర,
వృద్ధిమ, మత్సరిహి మత్సరవద్దివరశుభద్వేషిఖల్విత్యధః, సామాన్యనవిశేషణ,
మథానరూపాధాంతరన్యాసః, అస్తికాసంగో ఉద్గతావృత్తం * సజమాచిమెను,
అఘుకౌచనసజగుడుకైరథోద్గతా । త్ర్యంఘ్రిగతభవజలాగయుతాన్లుజసాజకారః
మపికతఃపరేదిలక్షణాత్ ॥ ౧ ॥—పురఇతి ॥ పురః-నూర్వమేవ, శ్యాణ్ణి నా
వైరు-సక్రోధమముంచెద్యం అథపునః-అతఃపరం, తదగ్చయా-హరిపూజయా, అ
వగాఢతరోసిబిడతరొమన్యుః-క్రోధోచోదగిరసస్య, స్థాయీభావఇతిభావః, దే
హినం-శరీరిణం, సమా మిలితౌ దోషః అవధ్యసేవాకాలః కర్తవివాకశ్చయస్య
సజ్వరఇవాభజత్, ఉపమాలంకారః ॥ ౨ ॥—అథాష్టభిరస్య గాత్రార్థకో
భవేష్టాః ప్రపంచయతి ॥ అభీత్యాది ॥ అసౌచెద్యః సమస్తస్యవగణమభిరత్జయ
న్నివత్సుత్యైతౌ + తజాభత్సనేఇతిభాతోశ్చైరాదికస్యానుదాతైతైస్య
స్యాత్త నేపదవిధిఃచక్షిజాదేశస్య ఖ్యాతిః స్థానివద్యావానాదరేణ పుణ్యేత్క
రణసామధ్యేనానిత్యత్వజ్ఞాపనాత్పరస్తేపదం, (కేదిత్తు ఖ్యాతోభిత్వస్యోభయవ
దార్థంచారితార్థస్యనజ్ఞాపకత్వానుభవేపి అనుదాతైత్వప్రయక్తమాత్మనేపదమ

ప్రకంపితజగత్త్రయం శిరః || ౩ || సవమన్యూషాశుఘనఘర్తవిగలదురుగండమండలః | స్వేదజలకణకరాశకరొవ్యదుచత్పౌభిన్నఇనకుంజరస్త్రిధా || ౪ || సనికామఘర్తితమభీష్టమధువదవధూతరాజకః | క్షిప్తబహులజలబిందునపుష్పలయా | ణావొత్థితఇవాదినూకరః || ౫ || క్షణమాశ్విపద్ధుటితశ్చేలశిఖరకతినాంసమండలః

నిత్యం చక్షిహోజిత్రురణాత్ జ్ఞాపకాదిత్యాహుః) అతఏవతర్జయతే భర్త్యయతే తర్జయతీత్యపిచద్యశ్యతేకవిషిష్టభట్టమల్లః, అశనైరతిమాత్రం వ్యకంపితం జగత్త్రయం యేనతత్ తైగ్రలోక్యభీషణం శిరః శనైలోలాశ్చలామకుటమణిరశ్చయోయస్తికార్తృణితద్యథాతథా అకంపయత్ క్రోధాతిరేకాదితిభావః || ౩ || సఖతి || రుషా-రొషణాశువమక-ముంచక, ఘనేన-సాంద్రేణ, ఘరైణక్రోధోష్ణణా విగలత్ స్రవదురుమహత్ గండమండలంయస్యసః స్విద్యత్కవాలఇత్యథః, స్వేదజలకణైః-స్వేదబిందుభిః, కరాలకరొదంతరహస్తః, సచైద్యః త్రిధా నెత్రకపాలహస్తదేశైః ప్రభిన్నమదసాగ్రీ-మత్తః || ౧ || ౧ || ప్రభిన్నోమత్తస్సాన్యదితివైజయంతీ || కుంజరఇనవ్యరుచత్-రుచచే + ద్యదౌభ్యిలుజీతివికల్పాల్ పరస్తేవదం, ఏతేన స్వేదాభ్యః సాత్వికభావఉక్తః, ఉపమాలంకారః || ౪ ||

సఖతి || రాజ్ఞాంసమూహోరాజకం + గొత్త్రాక్షేత్వాదినాపుజోప్రత్యయః, తదవధూతమభిధూతంయేనసతథోక్తః, సచైవ్యానికామం ఘర్తితం సంచాతఘర్తముమ్భుతస్వేదమిత్యథః || ౫ || ఘర్తస్సాన్యదాతపెగ్గిప్తేష్టస్వేదాంభసారపీతివిశ్వః + తారకాదిత్వాదితచ్ఛత్యయః, నపుః ప్రలయే అణావస్తస్మాదుత్థితః ఆదినూకరఇన క్షిప్తాః పెరితాః బహులాః సాంద్రాజలబిందువాయస్మిన్కర్తృణితద్యథాతథా అభీష్టమత్యంతమధువత్ క్రోధాద్ధువతిన్న + ధూవిధూనఇతిధానోస్తాదాదికాల్లజ్జే, అత్రాపి స్వేదః సాత్వికవీవోక్తః ఉపమాలంకారః || ౫ || —క్షణమితి || ఘటితం-సుసంహితం, యచ్చైలశిఖరంతద్యత్కరినం అంసమండలంయస్యసః అసౌచైద్యః ఉపహితావగాహితా ఆరోపితేత్యథః || విధూతిః కంపాయస్త్రితం అధికమత్యంతం అవధూనితాస్వేనకంపితా నమస్తానంసత్ సభాయేనతం స్తంభంక్షణంతల్లిపత్-శ్లిష్టవాక్, అంసేనాహతవానిత్యర్థః

సమండలమితివిశేషణంబంపుషాదిత్వాత్ చైరజాదేశః, ఆలింగనార్థత్వేను, క్షిపతలింగవఇతికాన్యదేశస్సాన్యత్, క్రోధాంధాకిమాద్భత్యంనకుర్వంతీతిభావః, అత్రాంసకాతస్యస్య విశేషణగత్యా స్తంభాశ్చైవచేతుత్వాత్కన్య

స్తంభమువహితవిధుతిమసావధికావధునితనమస్తనంసదం || ౬ || కనకాంగద
 క్యుతిభిరస్యగమితమరువత్పితంగతాం | కోధమయశిఖిఖిపటలైః పరితఃపరిత
 మివహాహుమండలం || ౭ || కృతసన్నిధానమితస్యపునరపి తృతీయచక్షుషా |
 కూరమజనికుటిలభృగురుభృకుటికఠోరితలలాటమాననం || ౮ || అతిరక్తభావ
 ముపగమ్యకృతమతిరముష్యసాహసే | దృష్టిరగణితభయాసిలతామవలంబితేస్తన
 మయానఖమివ || ౯ || కరకుట్టలఘనిజమూరుమురుతరసగాత్మకరూపం | తస్యచప
 లింగం శైలిశిఖరోపమయానంకీర్తయే || ౧౦ || —కనకేతి || కనకస్యాంగదయోః
 కయూరయోః, ద్యుతిభిః-పితంగతాం-పింగలవణతాం, గమితం-ప్రాప్తితమి
 తి తద్గుణాలంకారః, అన్యచైద్యస్య బాహుమండలం కోధమయశిఖిఖిపట
 లైః-కోధాగ్నిజ్వాలాజ్వాలైః పరితః పరితం పరివృతమివారుదదిత్యుత్పేక్షా ||
 + ద్యువోభ్యిలుజీతిపరస్తేపదం || ౭ || —కృతేతి || కుటిలేభృగౌవాయస్యకత్కు
 టిలభృగృ ఉపసజనప్రాన్వయః, గురూన్వయ భృగుట్యా భూభంగనకఠోరితం భీ
 షణీకృతం లలాటంయస్యతత్ తస్యచైద్యస్యాననం పునరపి తృతీయచక్షుషా కృ
 తసన్నిధానం-కృతసంగమివేత్యుత్పేక్షా, కూరమజని-భయంకరమభూత్,
 + జనాకర్తరిలుక్, దీపజనేత్యాదినావికల్పాన్వికప్రత్యయః || ౮ || —అతిర
 క్తేతి || అముష్యచైద్యస్యదృష్టిః అతిరక్తస్యభావస్తమతిరక్తభావరోమాతిరేకా
 దత్యాయజ్ఞమన్యత్ర కామాతిరేకాదత్యనురాగితాముపగమ్య ప్రాప్య సాహ
 సేకృష్టాదివధరూపే అన్యత్ర పురుషాభినరణరూపే కృతమతిః సర్వభావ
 రిం హనిష్యామి గమిష్యామిఇతిచ కృతనిశ్చయాఅథానిధానరణంమతిరితితజ్ఞాః
 అగణితమవిచారితంభయం శత్రోగుణదుజనాచ్చయయాసా సతినమయానమీపే
 అసిలతాం సఖిమివాపలంబితేస్త, సాధనత్వేన-సహాయత్వేనచ స్వీచకార, కో
 ధాజ్ఞాహంసయా ఖడ్గమద్రాక్షిదిత్యథాః, అత్ర ప్రస్తుతదృష్టివిశేషణసామ్యా
 దప్రస్తుతనాయకా ప్రతీతేస్సమాసాక్తిరుపమానంకీర్తయే || ౯ || —కరేతి || అ
 యంచైద్యః ఉరుతరోమహత్తరంగాశ్చాశ్చేలశిలేప కర్మశత్రుత్వపమాతం నిజ
 మాత్మీయమూరుంసక్తి || ౧౦ || సక్తిక్లిష్టబెపుమానూరుతిత్యమరః || కరః కుడ్డలజవె
 త్యుష్మమితసమాసః, తేనసంహతా ప్రసారితాంగులినా పాణితలేనేత్యథాః, త్ర
 స్తేన-భీతేన, అతపిత చపలం చంచలం పలమానన పలయమానేనజనేన శృతా

అనలమానజసశ్రుతభీమనాదమయమాహతోచ్ఛక్తైః ॥ ౧౦ ॥ ఇతిచుక్రభేభృశమ
 నేనననుషహదవాప్యవిప్రియం । యాతివికృతిమపిసంవృతిమత్కిముయన్నిసర్గ
 దురవగ్రహంమనః ॥ ౧౧ ॥ ప్రథమంశరీరజవికారకృతముకులబంధమవ్యధీ । భా
 వికలహఫలయోగమసౌవచనెనకోపకుసుమంవ్యచీకసల్ ॥ ౧౨ ॥ ధ్వనయన్ స
 భామధసనీరఘనరవగభీరవాగభిః । వాచమవదదతిరోషవశాదతినిష్ఠురస్ఫుటత
 భీమనాదో భయంకరధ్వనిర్యస్మిక్తకర్తృణితద్యథాతథా ఉచ్ఛక్తైస్తారమాహతహత
 వాన్ అలబ్ధలక్ష్యాః క్రోధాంధాః స్వాత్మానమేవఘ్నంతితిభావః+ఆజ్ఞాపూర్వా
 ద్ధృతేలఁజ్, ఆజ్ఞాయమహానశ్చత్యక్తకర్తృకాధికారేపి స్వాంగకర్తృకాచ్యుతివ
 క్తవ్యమిత్యాత్మనేపదం, అనుదాత్తావదేశేత్వాదినానునాసికలోపః ॥ ౧౦ ॥—ఇతి
 తి ॥ ఇతిభీమనేనప్రకారణ అనేనచైద్యేన భృశండుక్రభే-కుర్ధం+భావెలిట్,
 తథాపి సంవృతిమదపి సంవృతిర్వికారగుప్తిః, తద్వదపి ధీరమపీత్యథః, మ
 నోమహద్విప్రియం అప్రియమవాప్య వికృతి-వికారయంతి సను ప్రాప్నో
 తిఖలు, యన్తనోనిసగౌత్సవభావాద్దురవగ్రహం దుగ్రహం చపలమిత్యర్థః
 + గ్రహాఖల్ ప్రశయః, తదితిశేషః, కిము వికృతియంతితి కిమునక్తవ్యమి
 త్యథః, చపలచిత్రశ్చాయంచైద్యఇతిభావః అత్ర చైద్యక్రోధస్య సన్నిత్యాది
 వాక్యార్థపాతుత్వాద్వాక్యార్థపాతుకంకావ్యలింగమ్ ॥ ౧౧ ॥—ఏవం గా
 త్రార(భి)ంభ) వికారానుక్తావా వాగార (భా)ంభా)న్వక్తుముపక్రమతే ॥ ప్ర
 థమమితి ॥ సవ్యథతే-నవిభేతి, అవ్యధీనిర్భీకః సిశ్శంకశ్చత్యథః + జిదృశీ
 త్యాదినా సజ్జ్వరాన్వద్యభేరినిః, అసౌచైద్యః ప్రథమం శరీరజైర్వికారైః
 పూర్వోక్తైః శిరఃకంపనాదిభిః కృతోముకులబంధో ముకులప్రాదుర్భావో
 యస్యతత్ భావికలహస్య రణస్తేవఫలస్యయోగోయస్యతత్ ॥ ౧౨ ॥ అస్త్రీ
 యాంసమరాసీకరణాకలహవిగ్రహావిత్సవరః ॥ కోపపిమకుసుమంతల్ వచనె
 న యదపూవుజశ్చాదివక్ష్యమాణవాక్యేన వ్యచీకసల్-వికాసయత్కిన్త + కసేః
 జౌచఙ్మ్యపథాయాహ్రస్వః, దీప్తోలఘారిత్వభ్యాసదీర్ఘః, అత్ర వికారకల
 హవచనకోపమ ముకులఫలవికాసకుసుమత్వరూపణాత్సమస్తవస్తువర్తినావయ
 వరూపకమ్ ॥ ౧౩ ॥—ధ్వనయన్నితి ॥ అథ సనీరఘనరవగభీరవాన్-సజలమై
 ఘగజతగభీరస్వరశ్చత్యథః, అభీః నిర్భీకః అసౌచైద్యః సభాం ఆస్థానీంధ్వ

రాక్షరామసా ॥ ౧౩ ॥ యదపూవుజస్తస్మిహపార్థమురజితమపూజితంసతాం!
ప్రేమవిలసతిమహాత్మదహోదయితంజనశ్శిఖలుగుణీతిమన్యతే ॥ ౧౪ ॥ యదరా
జ్జిరాజవదిహాఘ్నముపహితమిదంమురద్విషి! గ్రామ్యమృగఇవహవిస్తదయం
భజతేజ్వలత్సునమహిశవహ్నిషు ॥ ౧౫ ॥ అన్యతాంగిరంసగదసీతిజగతిపటహై
ద్విషుష్యసే! నింద్యమథచహరిమర్చయతస్తవకర్తృణైవవికసత్యనత్యతా ॥ ౧౬

సయన్ అతిరోషవతాల్-అతినిష్ఠురాణి అతిపదుషాణి స్ఫుటతరాణిచాక్షరాణి
యసాన్యః తాంవాచమవదత్ ఘనరవగభీరెత్యపమాంకారః ॥ ౧౩ ॥ —వాచ
మవదదిత్యుక్తం అథ తామేన ప్రపందయన్ పంచభిః పాండవోపాలంభమా
హ ॥ యదిత్యాది ॥ హేపార్థ పృథాపుత్రేతిమాతృప్రాధాన్యేనామంత్యిణం
మర్త్యద్భూతనాథం సతామపూజితం సద్భిరపూజ్యమానమిత్యర్థః + మతిబు
ద్ధిపూజార్థేభ్యశ్చేతి వర్తమానైక్తః, క్తస్యచ వర్తమానఇతిషష్ఠీ, మురజితం-కృ
ష్ణం ఇహసదసి యద్యస్తాదపూవుజః పూజయిస్త + తాచద్భువధాయాహ్ర
స్యః, తత్తస్మాత్ మహాత్ప్రేమవిలసతి-స్ఫురతి, అన్యథా కథమపూజ్యేపూజ్య
తావభిమానఇత్యభిప్రేత్వాహ జనోలూకః దయితం ప్రియంజనం గుణీతిమన్య
తేఖలు అగుణిసమపీత్యర్థః, అహోఆశ్చర్యం కృష్ణః పెద్దా పూజితోనగుణా
దితిభావః, అత్ర ప్రేమవిలసనసాగ్రతీరవాక్యార్థహేతుకత్వాద్యావ్యాకర్థహే
తుకం కావ్యలింగం ॥ ౧౪ ॥ —యదితి ॥ అరాజ్ఞి అభిషేకాదిరాజగుణవిరహి
ణీత్యర్థః + నజస్తత్పుదుషాదితిసమాసాంతప్రతిషేధః, ఇహస్మి మురద్విషి
కృష్ణే, అపాత్రతావ్యాతనాథమసంప్రదానవిధక్తినిదేశః, రాజాసమర్హ
తీతిరాజవత్ రాజార్హం + తదర్హమితిసత్ప్రత్యయః, తద్ధితశ్చాసరసవిధక్తి
రిత్యవ్యయత్యం, యదిదమర్హమర్హార్థం ద్రవ్యం అర్హణమిత్యర్థః, ఉపహిత
మర్పితం తదర్హమయం కృష్ణః మహిశాః అవసీహ వహ్నియోగ్నయఇవేత్యు
పమితసమాసః, తేషుమహిశవహ్నిషు జ్వలత్సునత్సుఅన్యత్రమహిశేషిష్టవహ్నిషు
మజ్వలత్సునత్సువీత్యర్థః, గ్రామ్యమృగః కునకోహవిరివనభజతే-సప్రాప్నోతి
ఉపమాంకారః ॥ ౧౫ ॥ —అన్యతామితి ॥ హేపార్థ కుంతీపుత్ర అన్యతామ
నత్యాంగిరంసగదసి-నవదసీతి జగతి-లూకే, పటహైర్వాద్యవిశేషైకర్తృభిః
విషుష్యసే-ఉష్టోష్యసే, అథచ తేభాపి నింద్యం హరిమర్చయతస్తవకర్తృణాః

తవధర్మరాజఇతినామకథమిదమపద్ధువత్సతే । భౌమదినమభిదధత్సథవా భృశ
మప్రశస్తమపి మంగలంజనాః ॥ ౧౭ ॥ యదివార్చనీయతమపిషకిమపిభవతాం
పృథాసుతాః । శౌరిరవనిపతిభిర్నిజైరవమాననాథామిహకింనిమంత్రితైః ॥ ౧౮ ॥
అథవానధర్మమనుబోధసమయమవయాతబాలిశాః । కామమయమిహాపృథాపతి
పూజ్యపూజాకరణై నైవాసత్సతా సత్సహీనతా వికసతి-ప్రకాశతే, అత్ర స
త్సప్రసిద్ధ్యసత్సావరణయోర్విరూపయోఘాటనాల్ విరూపఘటనారూపావిష
మాలజ్కారః ॥ ౧౯ ॥ తవేతి ॥ హేపాథ తవదంధర్మరాజఇతి నామకథమపద్ధుఅ
సత్సమేవ పత్యతే + అపదుస్సమస్తఇత్యేణాదికః సప్రత్యయః, అంబాంబగో
భూమిత్యాదినాషత్వం, యదాస్య యుక్తమైవైతదిత్యాహ, అథవా జనాః భృశ
మప్రశస్తమపి భౌమదినమంగారకవారం మంగళమభిదధతి, వ్యపదిశంతి
తద్వదిదమపీత్యథః, లోకే అప్రశస్తం ప్రశస్తశబ్దేన విరుద్ధాథేనాపివ్య
పదిశ్యతే తదుచ్ఛారణదోషభియా (యథాధూలిః వృద్ధిశబ్దేన) తద్వదధర్మరాజ
స్యాపి తే ధర్మరాజవ్యవదేశఇతిభావః, అత్ర ధర్మరాజభౌమదినయోర్నిరపేక్ష
వాక్యదవయై ప్రతిబింబకరణాద్వైష్ణాంతాలంకారః ॥ ౧౭ ॥ — యదివేతి ॥ హే
పృథాసుతాః కాంలెయాః ఏషః శౌరిరస్య శౌరిరేవేత్యథః ॥ ౧౮ ॥ వాస్యాద్వి
కల్పాపమయోరెవాథేచసముచ్చయేఇతివిశ్వః ॥ కిమపికథమపి భవతామర్చనీ
యతమోయది-పూజ్యశ్చైతే, తహితిశేషః, అవమాననం-తిరస్కారః, తస్తేత
దధామేవ + అథేనసహనిత్యసమాసః- సర్వలింగతాచపక్రవ్యాక్రియావిశే
షణం, నిమంత్రితైరాహూతైర్నిజైరవనిపతిభిరిహకింకోథాస్సాధ్యఇత్యర్థః,
అతపివ సాధసక్రియాపేక్షయా కరణత్వాత్ప్రతీయా, గమ్యమానక్రియాపేక్ష
యాపి కారకప్రవృత్తిరితి స్వాసాద్యై, అత్ర సకలరాజనిషేధస్య పూర్వ
వాక్యాథాహేతుకత్వాత్కావ్యలింగభేదః ॥ ౧౯ ॥ — అథ త్రిభిర్భిష్టోపాలం
భమాహ ॥ అథేత్యాది ॥ అథవాబాలిశాః-మూఘాః, యూయమితిశేషః, సు
బాధోనభవతీత్యనుబాధోదుర్బోధః సమయఆచారో యస్యతం ధర్మం నావ
యాత-నజానీత, + అవపూర్వావ్యాధాతోర్లోట, లోటాలజ్వదితి ధన్యతా
దేశః, కింతు వృథానిష్ఠులం పలితం యస్యసమృథాపలితః వృథాపరిణతఇత్యర్థః
॥ ౨౦ ॥ పలితంజరసాశ్చ క్లగ్నంకేశాద్రావిత్యమరః ॥ వృథాత్వేహేతుమాహ ॥ హ

తాహతబుద్ధిరప్రణిహితస్సరిత్సుతః ॥ ౧౯ ॥ స్వయమేవ శంతనుతనూజయమి
హగణమఘ్యమభ్యధాః । తత్ర మురరిపురయంకతమోయమనింద్యనందివదభి
ష్టుషేమృషా ॥ ౨౦ ॥ అవనీభృతాంత్యమపహాయగణమతిజడస్సమున్నతం । నీ
చినియతమిహాయచ్చపలోనిరతస్సుట్టంభవసినిమ్నగాసుతః ॥ ౨౧ ॥ ప్రతివ
త్తుమంగఘటతేనచతవన్యవయోగ్యమర్హణం । కృష్ణకలయననుకోహమితిస్సుట్ట

తబుద్ధిర్మత్తమతిరయం సరిత్సుతాభీష్టోపి, ఇహధర్మై కామమప్రణిహితానవహి
తః ప్రమత్తః బాలిశాఃపార్థానజానంతుహంతవృద్ధాపినజానాతీతిచిత్రమిత్యర్థః
అతఏవసత్యపి కారణకార్యానుదయాద్విశేషోక్తిరలంకారః, తథా పాథఃబాలి
శత్యధర్మదుర్బోధత్వయోర్విశేషణగత్యా ధర్మాజ్ఞానపాతుత్వాత్కాన్యలింగంచే
త్యనయోస్సాపెక్షత్వాత్సంకరః ॥ ౧౯ ॥ — స్వయమేవేతి ॥ హేశంతనుతనూ
జ-భీష్ట, స్వయమేవ-త్యమేవేత్యర్థః, ఇహ యంగణం వగఃమధ్యమార్హ
ర్హం పూజ్యం + దండాదిభ్యోయఇతియప్రత్యయః, అభ్యధాః-అవోచః, స్నా
తకంగురుమిత్యాదిక్లౌకఇతిభావః+ధాధాతోర్లుజీ, గాతిష్ఠేత్వాదినాసిచోలుక్,
తత్ర స్నాతకాదిగణై ఆయంమురరిపుః కతమః నకోపేత్యర్థః మాస్తుఅనుమాఅన్త
దుపాలంభే కోపేతురతఅహ॥యంమురరిపుం అనింద్యనందివత్-ప్రగల్భవైతాశి
కవదిత్యవమా, మృషా-మిథ్యా, అక్షిప్తుషేస్తాపి అతస్తవమేవోపాలభ్యఇతిభా
వః + ఉపసగఃతునోతిత్వాదినావత్త్వం ॥ ౨౦ ॥ — అవనీతి ॥ అతిజడోతి
మూఢః, అతిశీతశ్చ చపలః అష్టిరః సత్వరశ్చ త్వం సమున్నతం ఉన్నతమవనీ
భృతాం-రాజ్ఞాం భూధరాణాంచ గణమపహాయ + నీచమంచతినిన్యజే, తస్మిన్
నిదినీచవృత్తైనిమ్నైచ, అచఇత్యకారలూపే, చావితిదీర్ఘః, ఇహకృష్టై యద్య
స్తాన్నియతం నిత్యం నిరతానురక్తః ప్రవణశ్చ అతఇతిశేషః, నిమ్నం నీచంగ
చ్చతీతినిమ్నగా-నదీ + అన్యత్రాపి దృశ్యతేఇతిఉప్రత్యయః, తస్యాస్సుతా
భవసి స్సుట్టం వ్యక్తం నీచనిరతత్వాదిధర్మనంకమాదితిభావః, ఉక్తంచ సపిత్య
మనువర్తంతే మాతృకందివదాఇతి ॥ అత్ర చతుర్థపాదార్థఃస్య పూర్వపా
క్యాధాపాతుకత్వాత్కాన్యలింగభేదః ॥ ౨౧॥ — అథనప్రదశభిఃకృష్ణోపాలం
భంకరోతి ॥ ప్రతివత్తుమిత్యాది ॥ హేఅంగ తవవన్యవయోగ్యం రాజార్హమ
ర్హణంపూజనం ప్రతివత్తుం-సీక్తిర్యుత, నచఘటతేనయుజ్యతే, నవహమపి ధా

మౌవదాంపదమనాత్మవెదితా || ౨౨ || అసురస్తవ్యయాన్యవధికోపిమధురితి క
 థంప్రతియతే | దండవతితనరఘుఃప్రథసేమధునూదనస్తవ్యమితిసూదయన్తధు|| ౨౩ ||
 ముచుకుందత్పశరణస్యమగధపతిశాసితౌజసః | సిద్ధమబలసబలత్వమహా తప
 రోహిణీతనయసాహచర్యతః || ౨౪ || ధలయ్కోవ్రజాస్తవ్యమనృతైశకపటవటురై

జైవతి కథంనయన్తం తత్రాహ || కృష్ణైతి || నను హేత్యన్త అహుక ఇతికల
 య-అహం రాజానపతి నిజస్వరూపమాలోచయేత్సభః, అన్యథాసర్థమాహ ||
 అనాత్మవెదితా అనాత్మజ్ఞత్వం ఆపదాం పదం స్థానం స్ఫుటం వ్యక్తమిత్యర్థః,
 ఆత్మాచకంసకింకరః తత్పశుపాలకత్వాదితిభావః, అతోనిజస్వరూపం చిత్త్యమి
 తి హేతుమద్భవాత్కావ్యలింగం || ౨౫ || —అసురఇతి || మధురితికోవ్యసు
 రస్తవ్యయాన్యవధి అఘాని + ఆత్మ సేవదేష్యస్యతరస్యామితిహంతేలుకజే విక
 ల్పద్యధాదేశః, ఇతి కథంప్రతియతే విశ్వస్యతే సకథంచదిత్యర్థః || ౨౬ || వృ
 త్యయోధీనశేషధజ్ఞానవిశ్వాసహేతుమీత్వమరః || కింతు త్వందండవతితనరఘుః
 దండేనవతితాః ధ్వస్తాః సరఘామధుమక్షికాయేనసః || ౨౭ || సరఘామధుమక్షి
 కేత్యమరః || మధుత్కౌద్రం సూదయన్తౌ తౌరయన్తౌ పీడయన్తౌ మధునూదనఇతి
 ప్రథసే-ప్రథితౌసి, మక్షికానూదనమేవ మధునూదన సంజ్ఞా ప్రవృత్తినిమిత్తం
 నతు మధునామ్నో దైత్యస్య సూదనమిత్యర్థః, అత్ర కథంప్రతియతఇతి మ
 థునూదనసంజ్ఞాయాం ప్రసిద్ధార్థనిషేధస్యోత్తరవాక్యస్థాన్యథాప్రకృత్యాదనహే
 తుకత్వాదావ్యాకృత్యహేతుకం కావ్యలింగం || ౨౮ || —ముచుకుందేతి || హే
 అబల,బలహీన, కుతః ముచుకుందోనామకశ్చిద్రాజా యస్యాసురవిజయేశాం
 త్యా నిద్రాయమాణస్య దేవతాపరప్రసాదాత్ నిద్రావిఘాతకారీదృష్టిపాతా
 భృన్తీభవతి తస్యతల్పం శయ్యా తదేవశరణం రక్షణం యస్యతస్యచకాలయవన
 విద్రావితస్యేతిభావః, తథా మగధపతినా-జరాసంధేన, శాసితౌజసః అష్టాద
 శకృత్వః భగ్నవీర్యస్య తపరోహిణీతనయస్య బలావరనామ్నోబలభద్రస్య సౌ
 హచర్యతః-సాహచర్యాత్, సబలత్వంసిద్ధం శతు స్వబలసంపత్త్యైత్యర్థః, అ
 హా కారణంవినా కార్యోదయాదాశ్చర్యం అతేవ విభావనాలంకారః, పుణ్యై
 ర్యకాలభ్యతేఇతిభావః || ౨౯ || —ధలయన్తి || ఇంద్రజాలంవెత్తి తేనదీప్య
 తిచేత్త్యైంద్రజాలికః, అతేవ కపటవటుర్వంచనాకుశలస్తవ్యంఅనృతేన-అసత్యే

స్త్రీజాలికః । పీఠిమనుభవసినగ్నజతస్సుతయేష్టసత్యఇతిసంప్రతీతయే ॥ ౨౫ ॥
 ధృతవాన్నచక్రమరిచక్రభయచకితమాహవేనిజం । చక్రధరఇతిరథాంగమదస్సు
 తతంబిభిషిభువసేమరూఢయే ॥ ౨౬ ॥ జగతిశ్చియావిరహితోపియదుదధిసు
 తాముపాయథాః । జ్ఞాతిజనజనితనామపదాంత్వమతస్త్రియఃపతిరితిప్రథామ

న, ప్రజాః ఛలయన్-వంచయన్, ఇష్టంసత్యంయస్యసత్యిష్టసత్యః సత్యప్రియ
 ఇతిసంప్రతీతయే సమ్యక్భ్యాతయే ॥ ౨౫ ॥ ప్రతీతేప్రథితభ్యాతయే త్రిజ్ఞాతవిఘ్న
 తాఇత్యమరః ॥ పగ్నజతఃపగ్నజన్నామోరాజ్ఞఃసుతయాసత్యభామయా స
 త్యాపరాభ్యయాపీఠిమానందమనుభవసినత్యభామాయోగాత్ ఇష్టసత్యః సత
 సత్యయోగాదిత్యర్థః, అత్ర హరేస్సత్యసంబంధేపి తదనంబంధోక్తేస్సంబంధే
 సంబంధరూపాతితయోక్తిః ॥ ౨౫ ॥—పుత్రవానితి॥ ఆహవే-యద్ధే, అరిచక్రాద
 రిస్తేన్యాద్యయేన చకితం-సంభ్రాంతం, చకితం భయనంభ్రమఃఇతిసజ్జనః॥ నిజమా
 త్రియం చక్రంస్తేన్యం సధృతవాన్-నావలింబితవాన్ సరక్షితవానిత్యర్థః, కింతు
 చక్రధరఇతి భువనేనా రూఢయే ప్రసిద్ధయే, అదఃఇదం రథాంగం చక్రాపరా
 భ్యం సతతం బిభిషి-దధాసి, వృథాభారమితిభావః॥ ౨౬ ॥ చక్రంస్తేన్యరథాంగ
 యోరితివిశ్నః॥ అయోవికారధారణాల్ చక్రధరోభవాన్మత్సరిభీతచక్రధరగాదితి
 భావః, అత్రహరేర్భీతచక్రధరసంబంధేపి తదనంబంధోక్తేస్సంబంధే అసంబం
 ధరూపాతితయోక్తిః॥ ౨౬ ॥—జగతి॥ శ్చియా-రాజ్యలక్ష్మ్యా, విరహితోపియదూ
 నాం యయాతిశాపాద్యాజ్ఞానధికారిత్వాదితిభావః, త్వం జ్ఞాతిజనేన-బంధుజ
 నేన జనితం ప్రసరితంనామవదం త్రిరితిపారిధాషికసంజ్ఞాశబ్దో యస్యాస్తాం
 ఉదధిసుతాం-అభీకన్యాం, యద్యస్తాదుపాయథాః-ఉదూఢవానిత్యర్థః ॥ ౨౭ ॥ వి
 వాహోపయమాసమాచిత్యమరః + ఉపాద్యమస్పృకరణైకత్యాత్మనేపదం, త
 నాదిభ్యస్తథాసోరితిసిహాలుక్, అనుదాత్రాపదేశేత్వాదినా అనునాసికలోపః
 అత్ర జగతిశ్చియఃపతిరితి ప్రథాంభ్యాతిమగాః-ప్రాప్తవానస్యి+ ఇహోగాలు
 జీతిగాదేశః, సరాజాంతరవద్రాజ్యలక్ష్మీయోగాత్తవత్రిపతిత్వం కింతు త్రినం
 జ్ఞికాయః కన్యాశ్చిద్వరాకన్యాపరిగ్రహాదితిభావః, అత్రఉగ్రసేనస్యాభిషేకమం
 స్కారేపి త్రైలోక్యప్రతిష్ఠాపకస్య హరేవ సకలరాజ్యత్రిధరంధరత్వా
 త్తత్త్వంబంధేస్యసంబంధోక్తేరతితయోక్తిః ॥ ౨౭ ॥—అభీతి ॥ సంయతి-యద్ధే

గాః || ౨౭ || అభిశత్రుసంయతికదాచిదవిహితపరాక్రమోపియత్ | వ్యోమ్ని
కథమపిచకర్థపదంవ్యపదిశ్యసేజగతివిక్రమీత్యతః || ౨౮ || పృథివీంబిభర్థయది
పూర్వమిదమపిగుణాయనర్తకైః | భూమిభృదితిపరహారితభూస్త్వముదాహ్రియ
స్వకథమన్యథాజనైః || ౨౯ || తవధన్యతేయమపిసర్వస్యపతితులితౌపియత్
క్షణమ్ | ""ంతకరతలధృతాచలకః పృథివీతలే తులితభూభృదుచ్యసే || ౩౦ ||

కదాచిత్-కదాపి అభిశత్రుశత్రుమభి + అభిముఖ్యవ్యయాభావం, అవిహిత
తపరాక్రమోవ్యక్తతపారపోపి, యద్యస్తాత్కథమపి మహతా ప్రయత్నేన
వ్యోమ్ని పదం పాదక్షేపం చకర్థ కృతవానసి + ఋతాభరదాన్వజస్యేతి ఇట్
ప్రతిషేధః, పి తేనాకితాన్వద్ధణః, అతాజగతివిక్రమీ విక్రమవానితివ్యపదిశ్యసే-వ్య
వహ్రియసే, నతు పరాక్రమయోగాదిత్యధః, అత్రాపి పరాక్రమనంబంధే
వ్యసంబంధోక్తే రతిశయోక్తిః || ౨౮ ||—పృథివీమితి || పూర్వం-ప్రాగపిసం
ప్రత్యసంభవేతిభావః, పృథివీం బిభర్థయది భృతవాంశ్చైత్ + భృణోలిట్,
భారదాన్వజీయఇట్ ప్రతిషేధః, పి తేనాకితాన్వద్ధణః ఇదం పూర్వభూధానణమపిగు
ణాయోతామాయనర్తకైః, భూతపూర్వగత్యాపివ్యపదేశ్యత్వాత్తదపినాస్తీతిభా
వః, ప్రత్యుత పరైః శత్రుభిః, హారితభూః-అపహారితభూమికః, జరాసంభేద
మధురానగరాన్నిష్క్రితతాన్వదితిభావః; అత్ర హర్తృనివారణాక్షమత్వమేవ
హరయ్యత్వమితి నిజతోపపత్తిశ్చ జనైః కథమన్యథా అథావైపరీత్యేనభూ
మిభృదితి ఉదాహ్రియన్వ-ఉదాహ్రియేథాః, + సంభావనాయాంలాట్, అ
నంభావితమేవేత్యర్థః, అత్రాపి భూధరణనంబంధేవ్యసంబంధోక్తే రతిశయోక్తిః
|| ౨౯ ||—తవేతి || తవ ఇయమపి ధన్యతా-పుణ్యవత్తా, కథం నరైశ్చైవపతిభి
స్తులితాపి అవభూతాపితిరన్కుతోపేత్యర్థః; త్వంక్షణం క్లాంతే తావలైవ శ్చాం
తే కరతలధృతః అచలకః-అల్పచలాయేననన్క పృథివీతలే తులితభూభృదుద్భృ
తాచలఉద్భృతరాజకశ్చ ఉద్యసేఇతియత్, ఇయమవ్యపరా తేధన్యతేత్యధః,
గోవర్ధనాఖ్యక్తుద్రభూభృతౌలనాత్తులితభూభృత్త్వం నతుమాదృశామివమహా
దరాతితౌలనాదిత్యధః, అత్ర సర్వస్యపతితులితౌపి తత్తాలకఇతి విరోధో
భూభృదితి శ్లేషమూలాభేదాధ్యవసాయోత్థాపితఐతివిరోధాతిశయోక్తిస్సంక
రః, తేన గోవర్ధనోద్ధరణమపి నాతీవాద్భూతం బాహుబలశాలినామితివస్తువ్య

త్వమశక్నువన్న శుభకర్త నిరతపరిపాక దారుణం । జేతుమకుశలమతిర్నరకం యశ
 సేధిలోక మజయస్సుతంభవః ॥ ౩౧ ॥ నకలైర్వపుస్సకలదోషసముదితమిదంగు
 డైస్తవ । త్వక్తమపగుణగుణత్రితయత్యజనప్రయాసముపయాసికించుధా ॥ ౩౨ ॥
 త్వయిపూజనంజగతిజూల్కృతమిదమపాకృతెగుడైః । హానకరమఘటతైనితరాం
 జ్యుతే ॥ ౩౩ ॥ — త్వమితి ॥ హేఅశుభకర్త నిరతపాపాచారపర, అతపవాకుశలమతిః—దు
 ర్బుద్ధిస్తవం కరిషాకే—ఫలకాలే, దారుణం ఖిత్త్రీ యోతసామయత్వాద్భయంక
 రమిత్యర్థః, నరకం—నిరయం ॥ ౩౧ ॥ స్యాన్నారకస్తునరకో నిరయోదుర్గతిః (స్త్రి)యామి
 త్వమరః ॥ జేతుమశక్నువన్—పాపిష్ఠైర్దుర్జయత్వాదితిభావః ॥ అధిలోకం లోకే+విభ
 క్త్యర్థైర్వయాభావః ॥ యశసేనరకవిజయాతిప్రసిద్ధయే భువనసుతంసరకాఖ్యంతజ
 యఃజితవానసిలోకప్రతారణమాత్రవరౌఢవరలోకశృద్ధోసీతిభావః, అత్యసరయా
 వరాఖ్యనరకవిజయాశక్తైర్విశేషగత్యా తజ్జయఖ్యాత్యర్థిహారేః షరకాసుర
 విజయప్రవృత్తిహేతుత్వాత్ పదార్థహేతుకం కావ్యలింగంతచ్చనరకయోః శ్లేష
 మూలాభేదాతిశయోక్త్యుత్థాపితమితిసంకరః ॥ ౩౧ ॥ — నకలైరితి ॥ హేఅపగుణని
 శ్చుణ, నకలైర్ద్వైషైః సముదితం సమాధం యుక్తం తవేదంవపుః నకలైగుణై
 శ్చౌర్యాదిద్విస్తవ్యక్తం సర్వగుణవజ్జితమేవేత్యర్థః, ఏవంచసతి గుణత్రితయ
 స్యత్యజనై-త్యాగే, యఃప్రయాసః తం ముధా వృధాకిమర్థముపయాసి ముముక్ష
 హేతిభావః, యత్ర సకలగుణత్యాగస్తత్రగుణత్రయత్యాగౌంతర్భవతీత్యాద్యేనసి
 త్థవన అన్యథా సాకల్యవ్యాఘాతాత్, స్వభావతానిగుణాన్యవరవస్తునకుతా
 గుణత్రయత్యాగచింతేతిధ్వనిః, గుణత్రయత్యాగనిషేధస్య సకలైరిత్యాదిపాకాన్య
 థ—హేతుకత్వాత్కావ్యలింగభేదః ॥ ౩౨ ॥ — త్వయీతి ॥ హేజూల్క—అసమీక్ష్య
 కారి ॥ ౩౩ ॥ జూల్కాసమీక్ష్యకారిస్యాదిత్వమరః ॥ గుణైరపాకృతై నిరస్తేగుణహీ
 నేత్వయిక్యతం పూజనంజగతిహానకరం పరిహానజనకం ఇదంపూజనంఅపేతమా
 ర్గజే—అపగతకేశై, శిరసికంకతం దారుడంతాదిమయః కేశప్రసాధనవిశేషః ॥ ౩౩ ॥ ప్ర
 సాధనీకంకతికెతివిశ్వామరా ॥ కంకతమేవ కంకతికా కంకణమితిపాలే శ్శిరమి
 త్యర్థః ॥ ౩౩ ॥ కంకణంశ్శిరహస్తసూత్రమండనయోరపీతివిశ్వః ॥ తదివనితరామ
 ఘటతే ననంగద్భుతైశ్చిత్యర్థః +నఇహోనలోపస్తిజిత్రే—పేషత్పుపసంఖ్యానాన్నిదా
 యాంతిజ్యోగేపినలోపఃఉపమాలంకారః ॥ ౩౩ ॥ — సంప్రతిరాజ్ఞాంరోషముత్పాద

శిరసీవకంకతమపెతమూర్ధజే || ౩౩ || మృగవిద్వషామివయదిత్యమజనిమిషతాం
 పృథాసుతైః | అస్యవనశునశవాపచితిఃపరిభావపపభవతాంభువౌధిపాః || ౩౪||
 అవధీజ్ఞసంగమశ్చైవైషయదిహతవృషోవృషంసను | స్పర్శమశుచివపురర్హతిసప్రతి
 మాననాంతునితరాంస్సపౌచితాం || ౩౫ || యదీనాంగనేతిమతిరస్యమృదురజని
 పూతనాంప్రతి | స్తన్యమఘృణమనసఃపిబతఃకిలధర్మతోభవతిసాజనన్యపి || ౩౬||
 శకటశ్చదానతదుభంగధరణిధరధారణాదికం | కర్తయదయమకరోత్తరలఃష్ఠిరచేత

యన్నాహ||మృగేతి||చౌఘవౌధిపాః-రాజానః,మృగవిద్వషాం-సింహానామివ,
 భవతాంమిషతాం పశ్యతాంసతాంభవత్సు మిషత్సుసత్సుమిషతాయుష్షాననాదృ
 త్యైత్యర్థః + షష్ఠీచానాదరశతివికల్పాద్భావలక్షణషష్ఠీ, ఇత్థం పృథాసుతైః-కౌ
 న్తైయైః పితరమేషాంసవేద్ధీతిభావః, అస్యకృష్ణస్యవనశునః-వనశునకస్యేవజంబు
 కస్యేవేతియావత్,అవచితిః, పూజాఅజని-జనితాకృతేతియత్ +జనేన్యంతా
 త్కర్తృణిలుక్,ఏవభవతాంపరిభావః పరిభవః+పఠౌఘవౌషజ్ఞానేతివిభాషయా
 ఘజ్జప్రశ్నయః,ఉపమా||౩౪||—అవధీదితి||హతపృషోహతసుకృతః||ని||సుకృతే
 వృషభేవృషశతివిత్వః||ఏవకృష్ణోజనంగమశ్చండాలశ్చ||ని||చండాలప్లవమాతంగ
 దివాక్రీరిజనంగమాశత్యమరః+గమేశ్చైతినంజ్ఞాయాంజనపూర్వాద్గమధాతోఃఖ
 శప్రశ్నయః,అరుద్విషదిత్యాదినాముమాగమః, వృషంవృషభరూపిణం, అరిష్టా
 ఖ్యమసురమవధీద్యది హతవాంశ్చేత్ +లుజీచేతిహనౌవధాదేశః,అతపవతశుచి
 వపురశుద్ధాత్తా,స్పర్శంసార్హతి సస్యవౌచితాం-రాజార్హాంప్రతి, మాననాం-పూ
 జాంతు, నితరాం సార్హతి అస్మిశ్చోగోఘ్నః కథంపూజ్యతేత్యర్థః ఉపమా ||
 ౩౫ ||—యదీతి || అస్యకృష్ణస్యమతిః పూతనానామబాలగ్రహాదిశేషః,తాంప్ర
 తి అంగనాస్త్రీతిపేతోః మృదుః కృపార్ద్రానాజనియదినజాతాచేత్,మాస్త్రి
 తిశేషః +జనేన్యంతాత్కర్తృరిలుక్,దీపజనేత్యాదినాచిణ్ప్రశ్నయఃఅఘృణమ
 నసోనిర్ఘృణాది త్రస్యస్తనైభవం స్తన్యంపయః+శరీరావయవాచ్ఛేతియత్ప్రశ్నయః
 పిబతోస్యసాపూతనాధర్మతః శాస్త్రతోజనన్యపి మాతాదభవతికిల-భవతిఖలు,
 స్త్రీతికృపాధావేషి మాతేతి జగుప్సావ్యస్యనాస్తీత్యర్థః, అహోనశేవలంస్త్రీ
 హంతాకింతు మాతృహంతాచాయం స

సనపానస్యవిశేషణగర్వాజనసీత్సచౌతుత్వాత్,ప్రళింగం||౩౬||—శకటేతి

సాంక ఇవ తేనవి స్తయః ||౩౭|| అయముగ్రసేనతనయస్యవృషశురపరఃపశూనవః |
సాంవిమివధమసుకరంపురుషైఃకురుతే స్తయత్పురమమేతదద్భుతమ్ ||౩౮|| ***

అత్రోపనిషత్ ప్రక్షిప్తాః కాః

ననుసర్వవీచనమవేక్ష్యకమపిగుణమేతిపూజ్యతామ్ | సర్వగుణవిరహితస్యహరేః

తరలశ్చ వలాయులకృష్ణః శకటవృద్ధానః-శకటాసురమదానం తరుభంగోయ
మలాజానభంజనం- ధరశిధరధారణం - గోవధానోద్ధరణంతాన్వాదిర్యస్యతత్త
థోక్తంయత్కర్తృ అకరోత్-తేనకర్తృణాస్థిరచేతసాంధీరదిత్తానాంక ఇనవి స్తయోన
కోపీత్యధః, అత్రస్థిరచేతస్కతాయా విశేషణగత్యావి స్తయనిషేధ మేతుత్వా
త్కావ్యలింగం, వృత్త్యనుప్రాసేనసంస్పృజ్యతే || ౩౭ ||— అయమితి || అవరో
న్యః నాపశురివస్పృషశురిత్యుపమితనమాసః, కార్యాకార్యవివేకశూన్యఇత్యధః
అయఃకృష్ణః-ఉగ్రసేనతనయస్య కంసస్య పశూన్ అవన్-గాః పాలయన్-పురు
ష్టైరసుకరం-లూకవేదవిగహితత్వాత్ దుష్కరంసాంవిమివధంకురుతే స్తచకారే
తియత్, ఏతత్పురమద్భుతం, అధూతపూర్వత్వాదితిభావః, అత్రపశ్వవనస్య వి
శేషణగత్యాకంసకృష్టయోః సాంవిమిభృత్యభావమేతుకత్యాత్కావ్యలింగమ్ ||౩౮||

ఇతడోధ్వం ననుసర్వవీచిత్యాది యదుహచెత్యంతాశ్చతుస్త్రింశద్దా
కాః ఏతద్దైవీయపుస్తకేష్వనుపలంభాత్ త్రిమల్లినాథేనాప్యవ్యాఖ్యాతత్వా
త్ప్రక్షిప్తాఇత్యవగవ్యంతే || దేశాంతరపుస్తకే త్రివల్లభదేవకృతవ్యాఖ్యాసహ
ితా ఉపలభ్యాఃపదశ్యంతే ||అత్రబహుసాంగత్యమస్తి || తద్భుదోషక్షేరాత్పు
శాంతరదర్శనైవరిహరణీయం|| — || నన్వతి||చేతురునరేంద్రకారవనాథ, స
ర్వవీచనః కమపికంచితీగుణంపౌరుషశృతాదికంసమవేక్ష్యపూజ్యతామేతిపూ
జ్యతేగుణైః,గుణైః పూజాయానిమిత్తమిత్యర్థః, యదిమాగుణం స్వప్రయోజనం
పర్యాలోద్య | అత్యైచ్చవంస్థితే అస్యహరేరావనరతుల్యస్య సర్వైగుణైః కృ
తజ్జత్వాదిభిర్విరహితస్య విశేషణరహితస్యపరిపూజయాపూజనాత్కాగుణః ||
ఏనమర్చయిత్వానకశ్చిద్గుణస్తవీయాప్రాప్తః | ననురమమే | కమపి | స్వల్పమ
పీత్యర్థః | హరిరావనరః తత్సాధమ్యాద్భగవానత్ర హరిర్వివక్షితః | యథాగ్ని
హూణవక ఇతి తత్త్వమ్ | సయాదృశస్తాదృశే స్తవమ్ | యోగాగుణం పూజయసీతి
చేతురునరేంద్రేత్వామంత్రణపదేన సూచ్యతే ||—అత్రకవిరతిభక్తత్వాద్భగవతః

పరిపూజయామరునరేంద్రగోగుణః॥౧॥ సమహానయంసచవిభుతిః గుణసమతయాప్య
ధానతామ్ । స్వస్యకథయతిచిరాయపృథగ్జనతాంజగత్సనభిమానతాందధత్ ॥౨॥

కథాకర్మామాగతామపి నిందామనసహమానః ప్రతీయమానాం స్తుతింవ్యరచయదితి
తదధోఽనుసా వ్యాఖ్యాయతే- హరెర్విష్ణోః పరిపూజయాకోఽగుణః, అపి
తు స్వగౌరవోగోగుణః । నతుగుణవితత్వధోః । యదివాకోగుణోనీరాగత్వేన
నేవాస్యగుణఉపకారఇత్యధోః । కీదృశస్య సర్వైష్ట్రీభిరపిగుణైః సత్త్వరజ
స్తమోభిర్విరహితస్య 'నిగుణోహిపురుషః' ఇతిసాంఖ్యాః । అత్రద్వితీయా
ధోమేవ తేన భిద్యతే । పృథమాధోతు నకించిత్ప్రయోజనమ్ । నహితత్రతే
గుణనిందాగతాః । పూజ్యతామేతీతీత్యాత్మధోస్య తు అచేక్ష్యైకకర్తా । య
ఏవహినమీక్షతే । నఏవపూజయతేఇతి ల్యబ్ధభవత్యేవ । సర్వోగుణాద్వైష్ణవపూ
జ్యతఇత్యధోః । వక్రశ్లేషోఽత్ర । నిందాస్తుతావకారః ॥౧॥— తదేవనిగుణ
త్వం దశాయతుమాహ ॥ నేతి ॥ అయం హరిర్నమహాన్నసర్వోత్కృష్టః । స
ర్వసామనర్వత్రప్రత్యక్షనిదేశే । యదికదాచిదన్యేషాం ప్రధానానాంగుణైః
సమః స్యాత్తదాపిపూజ్యః । ఏతదపి నేత్యాహ—గుణసమతయా గుణసామ్యే
న యాప్రధానతావివక్షితత్వం తదపి న విభుతిః । యతోఽన్యేషాంగుణైరసమ
ఇత్యధోః । గుణాత్కర్మాధిస్థానాధాన్యమాప్యతే । కదాచిత్ మహత్ప్రధా
నంచ నభవేద్వానద్ధేతోఽపి(?)న తత్సాన్యత్ । తదపి నేత్యాహ—అనభిమాని
తాం నిరహంకారిత్వం దధత్సన్యాత్తనః చిరాయ జగతి పృథగ్జనతాంహీనత్వం
కథయతి । ప్రాకృతోఽపినిరభిమానోభవతి । ఇతినిందా ॥— స్తుతిస్తు-అయం
సమహా మహత్తత్త్వం నభవతి । గుణానాముద్రేక సామ్యాభావే బుద్ధైరేవ
మహత్త్వమ్ । అథ గుణానాం సత్త్వరజస్తమసాంసమతయాయా ప్రధానతా
తామపినవిభుతిః । ప్రధానమప్యయం నభవతీత్యధోః । అనుభూతవిక్రియాణి
ప్రకృతిస్థాని సత్త్వరజస్తమాంసిప్రధానశబ్దేనాహుః । తథాఽనభిమానితామన
హంకారితాం దధత్సన్యాత్తనః పృథగ్జనతాం జనవ్యతిరిక్తత్వం కథయతీతివా
జనాః పంచతన్మాత్మాణి । పృథగ్భూతోజనేభ్యః । పృథగ్వాజనోయస్తాత్స పృథ
గ్జనః । తద్భూతస్తత్తాతాం కథయతి । సర్వాతితత్వాత్ । తేనాయం సమహా
సప్రధానమ్, స భూతాని, స తన్మాత్మాణి, నాహంకారః । ఇతివాకోధోః । స

రహితంకలాభిరభిరకృతరసభావనంవిదమ్ । ఔత్త్రవిదమపదిశంతిజనాః పుర
దాహ్యమేనమగతంవిదగ్ధతామ్ ॥౩॥ అతిభూయసాపిసుకృతేనదురుపచరపిష శ
క్యతే । భక్తిశుద్ధిరుపచారపరైరపి నొగ్యహీతుమభియోగిభిన్యభిః ॥ ౪ ॥

చవింశకోఽయంపురుషః । చతుర్వింశకదాహ్యఇతి యావత్ ॥౨॥ — భూయోఽ
పి నిగూణత్వమాహ ॥ రహితమితి ॥ ఏనం హరిం ఔత్త్రవిదమపదిశంతి కషణ
మాహుః । అతఏవపురదాహ్యంగామ్యమ్ । కాషీకాపినగరాద్భూహిర్వసంతి
యదాప్తురస్య వాహనీయోవాహ్యః పురాయత్తః । తథాసర్వాభిఃకలాభిగీ
తవాద్యాదిభిర్వజితమ్ । యతః అకృతారసానాం శృంగారదీనాం భావా
నాం రత్నాదికానాంచ సంవిత్సంకతః సంవచనం యేన । విదగ్ధశాస్త్రాణాం సం
కతమపి యోనవేదేశ్యణః । యతోవిదగ్ధతాం వైదగ్ధ్యమగతమప్రాప్తమ్ ॥ఇ
తినిందా ॥ సుతిస్తు-ఏనం భగవన్తం ఔత్త్రవిదం ఔత్త్రజ్ఞమాత్మానమామనన్తి ।
ఔత్త్రంశరీరంకీదృశం సమగ్రాభిః కలాభిరవయవై రహితం నిష్కలమ్ । అకృత
రసా అవిహితరాగా భావసంవిత్పదార్థసంవేదనం యన్య । పురుషోహిభావా
నేవ్విత్తిసమత్తరసజ్ఞతాం భజతే । యదాప్తివిద్యమానాః కృతరసభావాః కర్త
రాగోత్పత్తయో యస్య సచాసౌ సంవిత్ చిమూషః । పురాద్దేహద్వాహ్యం
విలక్షణమ్ । విదగ్ధతాం విశేషేణ దాహ్యత్వమగతమ్ । యదాహ ' నైనంభిం
జుతిశస్త్రాణి నైనందహతివానకః ' ఇతి ॥౩॥ — ॥ అతీతి ॥ అయమేవంవిదైర
పి నృభిర్గృహీతుమావజయితుం నశక్యతే । కీదృశేః ' భక్త్యా తత్త్వతః శుద్ధి
భిః శుద్ధమతిభిరుపచారపరైరారాధనపరై రభియోగిభిః ఏతన్తనాభిః । కథంత
హి నశక్యతే ఇత్యాహ—యతోఽతిభూయసాపి బహుతరణాపి సుకృతే
నావకారేణ దురుపచరోదురారాధః । అకృతజ్ఞోఽయమితి వాక్యార్థః । ఇ
తినిందా । సుతిస్తు—ఏషోఽభియోగిభిరాభిముఖ్యేన యోగిభిరపి నృభిః గ్రా
హీతుం పరిచ్ఛేత్తుం నశక్యతే । ఆత్మతత్త్వస్య దుజ్ఞానతావత్ । కీదృశః అ
తిభూయసాపి సుకృతేన యజ్ఞదానాదినా దురుపచరోదురారాధఃభక్తిగమ్యో
హిభగవాన్ । కీదృశైర్నృభిః భక్త్యాశుద్ధిర్నిర్మలీమనైః । కేచిత్త్వమతాశం
కయో నశంకా కావ్యవాచకతే । నైషసుకృతేన దురుపచరోయోగిభిరపినగ్రహీ
తుం శక్యతే ॥ పరంతుశక్యతే । పరంతులైరేవ జ్ఞాయతేఇత్యర్థః ॥ యదుక్తం

రుష్టరౌ వికరణత్వమేయమః ||౯|| గుణవంతమప్యయమపాస్యజనమఖలమన్యవ
స్థితైః | యాశీసుచిరమతిబాలతయాభృతి మేక ఏవపరివారితాః (నేః) దైః ||౧౦|| సు
కృత్ ప సేవకజనస్య బహుదివసభిన్నచేతనః | సర్వజనవిహితనిర్విదయం సకృదే
వ దశానముపైతికస్యచిత్ ||౧౧|| సర్వజనెనభిషక్తునుగతేషు నియతమనురాగవ

వాక్ ఇత్యత్రహి ఉపసగణిదేశోఽతన్త్రమ్ || ౯ || — గుణవన్తమితి ||
అయం సర్వమేవ గుణిణం జనమతిబాలతయాతిచాపలేన హిత్యావప్యవస్థితైశ్చ
పత్రైజాడైర్వజ్జీః పరివారితః సన్నజస్యమేక ఏవభృతిమేతి ప్రియతే | ఏతద్వి
జం సాన్యోనాకలౌకమపాస్య గోపమధ్యైరమతే | ఇతినిష్టా || స్తుతిస్తు — ఏ
షభగవాన్బాలతయా బాలరూపాభవత్ జలైరద్భిః పరివారిత ఆవృతః సుచిరం
భృతిమేతి | ఉక్తంచ ౪ సంభక్త్యనర్వభూతాని కృత్యావైకాణావంజగత్ | బా
లః స్వపితి యశ్చైక ప్రస్తే మాయా త్తనెనమః || కీదృశజలేః అచ్యవస్థితైర్భ
రిత సకలభువనైః || కీకృత్యా భృతిం యాతిగుణవన్తం సత్త్వాద్భాగ్యైరయం జనమ
పాస్యక్షిప్త్వా వినాశ్య | సర్వజనసంహృత్య బాలరూపధరోజలమధ్యైరయం
శైలే || ౧౦ || — సుకృతఇతి || అయం సుకృతాఽపుష్పకారకస్యాప్యాశ్రిత జన
స్య సకృదేకవారమేవ దశానముపైతి దశానందదాతి కస్యచిత్, సనర్వస్య
కింభూతః — సర్వజనవిహితనిర్విత్ సర్వజనస్యవిహితానిర్విత్థోయేనసః | కీదృశ
స్య జనస్య — బహుదివసభిన్నచేతనః బహుభిదివస్తేః భిన్నచేతోయస్యతస్య
చిరకాలమేవోద్విగ్నుచిత్తస్థైర్యభః | ఇతినిష్టా | స్తుతిస్తు — అయంకస్యచిదే
వ సేవకజనస్య భక్తలౌకస్య సకృదేవ దశానముపైతి | సహితైత్రజ్ఞః సర్వస్య
సదైవ | కీదృశస్య సుకృతః పుణ్యకృతః | తథాబహుభిదివస్తేర్భూయసాకాలే
న భిన్నచేతనః | క్షుణ్ణమనసః దీఘేణయోగేన శాంతచేతన ఇత్యర్థః ||
సహ్యసభ్యాసగమ్యతాశ్చరః | అతఏవ సర్వజనవిహితనిర్విదః | శ్రేయస్యపి
చిరకాలమభ్యసనోనిర్విద్యతే | యదివాసర్వేషు జనైరువిగతాహితనిర్విదాయ
స్యస సర్వజనవిహితనిర్విత్ | నాస్య కశ్చిత్ప్రియోనచద్వేష్య ఇత్యర్థః | య
దివా సర్వేజనా యత్రాసనర్వజనః విగతే హితనిర్విదాసుఖదుఃఖయస్య సవిహి
తనిర్విత్ | తతః కర్తవ్యరయః | సర్వజనస్యవిహితానిర్విత్ నిర్వాణాయోనెత్స
స్యే | ఆశ్రితజనం సంసారాన్తాచయతిత్యర్థః | శోభనంకరోతి సుకృదుపకారి

త్స ఏపి! స్నేహమమృదుహృదయః క్షపయన్నిరపేక్షవపనము పైతినిష్ప్రతిమ్ ॥౧౨॥
క్షణమెష రాజసతయైవ జగదుదయదశితోద్యతః । స త్ర వసీతకృతమతిస్సహ
సాతమసావినాశయతినర్వమాప్యతః ॥౧౩॥ అభిహన్యై యదభిహంతిచరితపతి
పుణ్యకృద్భు । నిర్విన్ని ర్నైదోనిర్వాణంచ ॥౧౪॥ — సప్తజన ఇతి ॥ ఏష బద్ధమి
త్రాశ్రితేమ పీతిం నాశయన్నిర్వృతిం నదాసముపైతి । సుఖంప్రాప్నోతి । స
ఽన్వత్రైవ వైరాయమాణః సుఖాయత ఇత్యర్థః । కదాచిదేతేవిగత్యాః స్యురీతి షెత్
అనురక్తైవపి కథం తహి నిస్సేహ ఇత్యత్రాహ — యతో హృదయైః మృదుః
కూరచి త్తః । తథానిరపేక్షోనిర్విపేకః । ఇతినిష్టా ॥ స్తుతిస్తు — ఏష సప్తజనాదిమ
అనురాగవత్స ఏపి స్నేహంక్షపయం స్తృష్టాం తనూకుర్వన్నిర్వృతిం సముపైతి
నిర్వాణంయాతి । తృష్టాక్షయాత్క్రిలము క్తిః । అమృదుహృదయః అనాదృభావో
వీతరాగత్వాత్ । యదివా అమృదుడుబోధం హృదయంస్వరూపం యస్య । ని
రపక్షోనిస్సంగః । క్షపిభాతుష్వపరితాపి క్రియావాచితాన్వత్థచిమిలాకస్యా
ఘాత్యాదికవద్ధాకురేవ ॥ ౧౨ ॥ — ॥ క్షణమితి ॥ ఏష రాజసతయా చాపతేన
క్షణం జగదుదయే లూకహితేదశితోద్యతిదశితోద్యమః । ఇతిక్రియారాజ
సికత్వేన క్షణముపకురుతే ఇత్యర్థః । తమసాతుమోషాన పునరనంతరమావృత
తావదహిత కృతమతిరువద్రవవిహితబుద్ధిస్సౌ సహజేన ॥ సర్వంసత్ సుకృ
తంవినాశయతి । యదేవ పూర్వముపకృతం తదేవమోహయన్నాశయతీత్యర్థః ।
సత్ సుకృతమ్ । తుభిన్నక్రమః । ఇతిగహా ॥ నుతిరపి — ఏష త్రిమూర్తిః రా
జసతయా రజోగుణేనాశ్రితస్సౌ బ్రహ్మరూపేణ జగదుదయే వ్యజాసగేదర్శి
తోద్యమః । తథాసత్తైవన గుణేనహితే రక్షాయాంవిహితచిత్తావిష్టురూపేణ ।
తథాతమసాగుణేనావృతస్సౌ సహజేన సర్వంవ్యక్తం రుద్రరూపేణ నాశయ
తి ॥ ౧౩ ॥ — ॥ అభీతి ॥ యదేషహరిరన్యేనాభిహన్యతే తాద్యతే యచ్చై
యాన్యాసభిహన్తి । తథాయత్పరితపతి బాధతే । యచ్చ తస్యలెడవదూరయతే
అతోన్యవనీయతావాద్యతానభవతి । యతోన్యేవంవిధైవ చపలాత్తికా
అవినీతా వ్యకృతిః స్వభావః । స్వభావాచ్చ పలస్తస్యయోగ్యతామహాతి ॥ ఇ
తిక్షేపః ॥ — స్తుతిస్తు ॥ అస్యపరమాత్మనోయథోక్తంవచనీయం వచనం నభవ
తి న పవిత్రతే । ఏషహ ని హన్యతే । తపతి పరితప్సలేద ఇతి నవాద్యమి

రున్ధ్రులొ వికరణత్వమేయమః ॥౯॥ గుణవంతమవ్యయమపాస్యజనమఖలమవ్యవ
స్థితైః । యాకసుదివమతిబాలతయాభృతిమేకవీరసరివారిలాజ(నేః)జైః ॥౧౦॥ సు
కృత్రోపి సేవకజనస్యబహుదినసఖిన్నచేతనః । సర్వజనవిహితనిర్విడయం సకృదే
వ దశానముపైతికస్యచిత్ ॥౧౧॥ సర్వజనసఖిష్యనుగతేషు నియతమనురాగవ
వాక్ ఇత్యత్రహి ఉపసగణనిర్దేశోఽతస్త్రమ్ ॥ ౯ ॥ — గుణవంతమతి ॥
అయం సర్వమేవ గుణినం జనమతిబాలతయాచివాపలేన హిత్యావస్థితైశ్చ
పత్రైజ్జడైరజ్జేః పరివారితః సన్నజన్మమేక ఏనభృతిమేతి ప్రియతే । ఏతద్వ
జం నాన్యోనాకలోకమపాస్య గోపమధ్యేరమతే । ఇతినిష్టా ॥ స్తుతిస్తు — ఏ
షభగవాన్బాలతయా బాలయాబోధవక్ జలైరద్భిః పరివారిత ఆవృతః సుచిరం
భృతిమేతి । ఉక్తంచ ౬ సంభక్ష్యసర్వభూతాని కృత్వాచైకాణవంజగత్ । బా
లః స్వపితి యశ్చైక ప్రస్తేమాయా త్తనైసమః ॥ కీదృశేజ్జలైః అచ్యునస్థితైర్భ
రిత సకలభువనైః ॥ కీకృత్వా భృతిం యాతిగుణవంతం సత్త్వాద్యాశ్చయం జనమ
పాస్యక్షిప్తాన్ విహాశ్య । సర్వజనసంహృత్య బాలరూపధరోజలమధ్యేయం
శేతే ॥ ౧౦ ॥ — సుకృతఇతి ॥ అయం సుకృతౌఽపునవకారకస్యాప్యాశ్చిత జన
స్య సకృదేకవారమేవ దశానముపైతి దశానందదాతౌ కస్యచిత్, ససర్వస్య
కింభూతః — సర్వజనవిహితనిర్విత్ సర్వజనస్యవిహితానిర్విత్థోదోయేనసః । కీదృశ
స్య జనస్య — బహుదినసఖిన్నచేతనః బహుభిర్దివస్తేః ఖిన్నచేతోయస్యతస్య
చిరకాలమేవోద్విగ్నచిత్తస్యేతన్యథః । ఇతినిష్టా । స్తుతిస్తు — అయంకస్యచిదే
వ సేవకజనస్య భక్తలోకస్య సకృదేవ దశానముపైతి । నహితైత్రజ్జః సర్వస్య
సదైవ । కీదృశస్య సుకృతః పుణ్యకృతః । తథాబహుభిర్దివస్తేర్భూయసాకాలే
న ఖిన్నచేతనః । క్షుణ్ణమనసః దీఘేణయోగేన శాంతచేతన ఇత్యధః ॥
సవ్యాసభ్యాసగమ్యతాశ్చరః । అతఏవ సర్వజనవిహితనిర్విడయః । శ్రేయస్యపి
చిరకాలమభ్యసనోనిర్విడ్యతే । యదీవాసర్వమజనైమవిగతాహితనిర్విడాయ
స్యస సర్వజనవిహితనిర్విత్ । నాస్య కశ్చిత్ప్రియోనచద్వేష్య ఇత్యధః । య
దీవా సర్వేజనా యత్రాస సర్వజనః విగతే హితనిర్విడమఖిదుఃఖాయస్య సవిహి
తనిర్విత్ । తతః కర్తవ్యధారయః । సర్వజనస్యవిహితానిర్విత్ నిర్వాణాయై నెత్య
నే । ఆశ్రితజనం సంసారానోచయతితస్యధః । శోభనకరోతి సుక్కుదుపకారి

త్స వపి! స్నేహమమృదుహృదయోక్షవయన్నిరపేక్షపవనముపైతినివృత్తిమ్ ॥౧౨॥
క్షణమెష రాజనతయైవ జగదుదయదశితోద్యతః । స త్ర వహితకృతమతిస్సహ
సాతమసావినాశయతినర్వమామృతః ॥౧౩॥ అభిహాస్యైదదభిహంతిపరితపతి

పుణ్యకృచ్చ । నిర్విన్నైర్వదోనిర్వాణంచ ॥౧౦॥ — స్వజనశతి ॥ ఏష బద్ధమి
త్రాశ్రితేమ పీఠిం నాశయన్నిర్వృతిం సదాసముపైతి । సుఖంస్యాప్నోతి । స
శ్వత్రైవ వైరాయమాణః సుఖాయతశత్యర్థః । కదాచిదేతేవిరక్తాఃస్సురితాఞ్చ
అనురక్తప్రపి కథం తహి నిస్నేహశత్యత్రాహ — యతోహృదయేఽమృదుః
హృరచి త్తః । తథానిరపెక్షోనిర్వివేకః । ఇతినిదా ॥ స్తుతిస్తు — ఏషస్వజనాదిమ
అనురాగవత్సవపి స్నేహంక్షవయం స్మృష్టా తనూశుర్వన్నిర్వృతిం సముపైతి
నిర్వాణంయాలితృష్టాక్షయాత్కిలముక్తిః । అమృదుహృదయోఽనాద్యభావో
వీతరాగతావత్ । యదెవాలమృదుదుబోధం హృదయంస్వరూపం యస్య । ని
రపక్షోనిస్సంగః । క్షపిభాతుషవపరితోఽపి క్రియావాచితావృత్తచిమిలొకస్యా
ఘాత్యాదికవద్ధాశురైవ ॥ ౧౨ ॥ — ॥ క్షణమితి ॥ ఏష రాజసతయా చాపతన
క్షణం జగదుదయే లొకహితేదశితోద్యతిదశితోద్యమః । ఇతిక్రియారాజ
సికత్యైవ క్షణముపకురుతే ఇత్యర్థః । తమసాతుమోషేన పునరన్తరమావృత
తావహిత కృతమతిరుపద్రవవిహితబుద్ధిస్సృక్ సహజైవ ॥ సర్వంసత్ సుకృ
తంవినాశయతి । యదేవ పూర్వముపకృతం తదేవమోహయన్నాశయతీత్యర్థః ।
సత్ సుకృతమ్ । తుభిన్నకృమః । ఇతిగహా ॥ సుతిరపి — ఏషత్రిమూర్తిః రా
జసతయా రజోగుణేనాశ్రితస్సృక్ బ్రహ్మరూపేణ జగదుదయే ప్రజాసగైదర్శి
తోద్యమః । తథాసత్యైవ గుణేనహితై రక్షాయాంవిహితచిత్రావిష్ణురూపేణ ।
తథాతమసాగుణేనావృతస్సృక్ సహజైవ సర్వంవ్యక్తం రుద్రరూపేణ నాశయ
తి ॥ ౧౩ ॥ — ॥ అభీతి ॥ యదేషహరిరస్యేనాభిహాస్యతే తాద్యతే యచ్చై
యోఽన్యానభిహన్తి । తథాయత్పరితపతి బాధతే । యచ్చతస్యైకవదూయతే
అతోఽస్యవచనీయతావాచ్యతానభవతి । యతోఽస్త్యేవంవిధైవ చపలాత్కికా
అవినీతా వకృతిః స్వభావః । స్వభావాచ్చ పలస్త్యయోగ్యతామహాతి ॥ ఇ
తిక్షేపః ॥ — స్తుతిస్తు ॥ అస్యపరమాత్మనోయథోక్తంవచనీయం వచనం సభవ
తి స ప్రవతతే । ఏషహన్తి హాస్యతే । తపతి పరితప్యతేదశితినవాద్యమి

యచ్చతస్యతే | నాన్యభవతివనీయమిదంచపలాత్తికాప్రకృతిరేవహిద్భవే || ౧౪ ||
 అతిసత్త్వము క్షత్రితిభ్రంభిరయమతిశయోసవ్యాకృతి | సూక్ష్మమతిభిరభిచావగతే
 సముపైతినాల్పమపిసత్త్వసంకరమ్ || ౧౫ || పృలయంపరస్యమహతోపినియతమి
 హనిస్సుఖగుణాః | యాంతిజగదపినదోషమదః స్వరుచైవపశ్యతి గుణాద్విష
 త్యశణః | యతఃఈదృశీదపలాత్తికానైకరూపాప్రకృతిర్ముద్ధిః | నత్వేషః
 హననాదికం తమసాధవతి | పురుషశ్చనిగుణాద్విత్త్యశణః || ఉక్తంచ— 'యపి
 నంవేతి హంతారం యశ్చేత్తనం మన్యతే హతమ్ | ఉభౌతా నవిజానీతౌ నా
 యంచంతి నహన్యతే' ఇతి | తస్మాన్న బధ్యతేఽసౌ సముచ్యతేఽసౌ నాపిసం
 సరతి || సంసరితి బధ్యతేమచ్యతే చనానాశ్రయాప్రకృతిః | తపిస్సక ర్తకోఽపి || శా
 రీరండుఃఖమభిఘాతః | మానసంతువరితాపః || ౧౬ ||—అతీతి || ఏషసూక్ష్మమతి
 భిః స్వల్పప్రజ్ఞాన్యభిర్హతా సత్త్వేన స్థైర్యేణ య క్షతి సుప్తవర్ణా
 తే | అథాసంతరం చావగతే ప్రాప్తచాపే గృహీతధనుషిక స్థింశ్చిత్సవల్పమపి
 సత్త్వసంకరం పౌరుషలేశం నభజతి పలాయనాదినా | పరేణోత్తర్థస్యాస్యస
 త్త్వరణోఽపి సలభ్యత ఇత్యశణః | తస్మాదయ క్తంచ తైర్వర్ణాత ఇతిభావః | ఇ
 తినిందా || సుతిస్తు—చావగతశ్చావగతః | యదావ్చావస్య గతంప్రాప్తిశ్చ
 వగతం త స్తింశ్చావగతే ధనుస్సంనిధానే సతిత్యశణః | అథచ సవీజనిబీజ స
 మాధౌపుంభిర్యోగిభిః 'సత్త్వేనగుణేనయ క్తః' ఇతి కథ్యతే | సూక్ష్మమతిభిః
 కుశాగ్రియబుద్ధిభిర్బహుదృశ్యభిరవగతైజ్ఞాతే సతి నిబీజసమాధౌస్వల్పమపిస
 త్త్వసంకరం నొపైతి | సిగుణాహిపురుషః | అథచేతివిస్తయే || ౧౭ ||— పృల
 యమితి || పరస్యాస్యస్య మహతోఽపి ముఖ్యస్యాపీహ కృష్టేగుణాఃసౌండర్యా
 దయోనియతమవశ్యంపృలయంయానినశ్యన్తి | నైషకస్యవిధ్ధతానంగీకరోతీత్యర్థః
 అవిద్యమానంసుఖమస్తాదితి నిస్సుఖః | గుణావహారాద్ధికుతస్సుఖమ్ | యదావ్
 అవిద్యమానం సుఖమస్తాదితి నిస్సుఖః | అతవీవలేనాశమత్రీయాన్తి | అతశ్చా
 యం గుణాన్ది ఏషన్నఖలమప్యేతజ్జగద్విశ్వంసవరుచేవాత్తైచ్చయైవసదోషం పశ్య
 తి | గుణద్వేషితాన్విదన్యానపినదోషాన్వేతీత్యర్థః | ఇతినిష్టా—అథస్తతిః || ఇ
 హవరమాత్తనికృష్టేపరస్య బుద్ధితత్త్వస్య మహతోఽపిమహత్తత్త్వస్యగుణాః స

స్మయమ్ || ౧౬ || శ్రితిపీఠమంభవసినిమగ్నముదహారతయోపరణపుమాన్ || ఏష
 కిలస ఇతి కైరబుక్తరభిధీయమానమపితత్ప్రతీయతే || ౧౭ || నరసింహమూర్తిరయం
 మేవదితి సుతమదారయన్నభైః | ఆప్తవచనమేతదపి ప్రతిపత్తుమోమితి జనో
 యమహతి || ౧౮ || అవహాయతుంగమపి మానముచితమవలంబ్య నీచతామ

త్స్వరజస్తమాసి పృలయం యానినాశంగద్భున్తి | పురుషం ప్రాప్యనివర్తస్త ఇత్య
 భః | కీదృశైత్రనిస్సుభేసుఖవజ్జితే | అవిక్రియతాన్వితే | సుఖాసుఖానాత్త
 నః | తత్తైషగుణాంత్యత్వాదీద్వివిషన్ననభిసప్తన్నస్పృశన్నదోజగత్ప్రకృతిం నదో
 షంక్లేశయక్తం పశ్యతిక్షతే | దగ్ధాహపురుషః పృక్మలైరిష్యతే జగత్ప్రకృతి
 హింభాగోవ్యక్తమ్ | తచ్చ సదోషం జననమరణయోగాత్ | కేనవక్యతి స్వరు
 చాలత్తథావనైత్యథః || ౧౯ || — ఏనంసాంధ్యదశనైస్తత్వాన్ అధునాపురా
 ణవశః నైవ తుష్టామర్చినిందిమశ్చాహ || — శ్రితితి || కైరబుద్వైమూఖైః రితి
 రదభిధీయమానమప్యచ్యమానమపి ప్రతీయతే | మూఖావిన సత్యమవగచ్ఛతి
 త్యథః | ఇతితి కిం | సవిషవరమపురుషః | యోవరాహరూపేణాఘ్నిసి నిమ
 గ్నం శ్రితిపీఠం పృథీవీమండలముదహారతౌద్భృతవాన్ | ఇతినిందా || స్తుతిస్తు ||
 క్తే శ్చిదభిధీయమానం తత్ మూఖైః రపి ప్రతీయతే | మూఖా అపి సత్యమవ
 గచ్ఛంతీత్యథః || ౨౦ || — నరసింహేతి || నరసింహవపుస్సన్నయమేవ సజ్జే
 హింరణ్యకేశీపు మదారయదితి యదాప్తవచనం తదవ్యయం భీష్మాదికవీవజనః
 శ్రమిత్వేనమేవైతదితి ప్రతిపత్తుమంగీకర్తుమహతి | సుహృదవీవైసంస్తువన్తి
 తచ్చ మూఖైః రైవ సత్యంబుధ్యతే ఇత్యథః | ఇతిశబ్దోఽత్రాథాయోసంబం
 ధోపాదానాయాధ్యాహర్యః || స్తుతౌత్వయమథః — అయమేవభగవాన్నా
 పరో నరసింహమూర్తిః ముశ్చిత్వ సజ్జైదైశ్చేంద్రీయదారయదిత్యేతదప్రాప్తజ
 నవచనం శిష్టవాక్యం అయం మనీషిజనః ప్రతిపత్తుమహతి నాన్యః | ఆప్రాక్తత్వా
 త్పండితావీవసత్యం జానంతీత్యథః | ఆప్రాంతిలతథవాదినోవ్యాసాదయః || ౨౧ ||
 || అవహాయేతి || ఏషబలి నా బలవతావరేణాన్యేనారిణావాసహపురా అదిరాత్సం
 ప్రయుజ్యతే సంబధ్యతే | సమర్థం చెత్తరం వెత్తి తద్భయాత్తమేవ ప్రవిశతిత్యర్థః
 సత్యనామనిదేశః సర్వత్ర నిందాయామనాస్థాం సూచయతి | స్తుతౌతుశౌర
 ణం | కింక్రత్వా | ఉచితంయోగ్యం తుంగమున్నతం మానమప్యవహాయాహంకా

స్వాధికరణపటురేషపురాబలినాపరేణసహసంప్రయజ్యతే || ౧౯ || క్రమతే
సభోరభసయైవవిరదయతివిశ్వరూపతామ్ | సర్వమతిశయగతంకురుతైస్సుటమిం
ద్రజాలమిదమేషమాయయా || ౨౦ || కిలరావణారిగయమేవకిమిదమియదేవ(క
థ్య)మిష్య)తే | సత్సమధిబలమధిద్యుతియత్తదశేషమేషఇతిభృష్టముచ్యతాం ||

రమపి త్యక్తాన్ | తథానీచతాం పాకృతత్వమాశ్రిత్య | యతః స్వాధికరణ ప
టురాత్ప్రయోజనసంపాదనచతురః | శక్తిః కిలాత్మనానాశాయ | ఇతినిండా
స్తుతిస్తు—ఏషతుంగంమాసంప్రమాణంహితాన్వీచతాం భర్తృత్వం చావలంబ్య ||
పురాపూర్వముత్కృష్టేన బలినావైరోచనినా సహసంయజ్యతే సంప్రయయ
జే | యతః స్వస్వజ్ఞా కైరింద్రస్వయోఽథః శత్రువశికరణ లక్షణస్తత్రవటుఃకు
శలః | ఇంద్రప్రీతయే వామసరూపత్వ మవలంబ్యేషభగవాన్ బలిబంధిత్య
థః || ౧౯ ||—క్రమత ఇతి || ఏషకృష్ణః స్సుటమింద్రజాలమనన్భూతం మాయ
యాహేతుధూతయా కురుతే | కిమిత్యాహ—రథసయారథసేనయద్ధాదౌనభః
క్రమతైలోహతి | వయఃపక్షిణః, శావనః కుక్కురాః తిడూరపామ్మగాః త
ద్భావం విరచయతి | యదివా విశ్వరూపతాం నానారూపత్వం | తథాసర్వమ
తిశయగతం విశేషప్రాప్తంకురుతే | తాత్త్వికౌఽన్యవ్యవహారోనకశ్చిత్ | ఇతిని
దై || సుతిస్తు—ఇదమీదృక్ స్సుటమేషభగవాన్మాయయా ఋద్ధ్యాఇంద్ర
జాలం కురుతే | ఇంద్రజాలమిదేంద్రజాలం భ్రమకారిత్వాత్ | తదేవాహ—న
భః క్రమతే బలిబంధనార్థమ్ | విశ్వరూపత్వం సర్వదేవమయత్వం విరచయ
తి | సర్వంచ జగదతిశయగతం ప్రాప్తవిశేషం కురుతే | కీదృశ్యామాయయార
థసమాత్మక్యం కరోతితి రథసాతయా రథసయా | క్రమతే ఇతి ‘అనువసగాన్
ద్వా’ ఇత్యాత్తనెవదమ్ || ౨౦ ||—కిలతి || అయంహరి రావణారితి | ఏతేష
దశాస్యోహతఇతి యదేతైతత్సర్వమూత్రకం కిమితి కస్తాదుద్యతే | అతిబలం
మహాశక్తి అధిద్యుతి మహాలేశ్వర యత్సత్త్వం ప్రాణితత్సర్వమేష ఏవేతిభృష్టం
నిశ్శంకముచ్యతామ్ | నహ్యలీకస్యాన్తోభవతితిధావః | అతశ్చ యేనాసత్వం వా
చ్యం సబహేవ కస్తాన్నాహ | తస్మాన్నైతేనకించిదపి కృతమితివాక్యాథః ||
ఇతినిండా || స్తుతిస్తు—అయంరావణారిరేవేతి కిమేతావదేవోచ్యతే | యస్తా
చ్యదతిబలమధిద్యుతిచసత్త్వం తత్సర్వమేష ఇతిభృష్టం నిశ్శంకముచ్యతాం | ఉ

౨౦ || చలతైషపాదయుగైసగురుశకటమిషదస్పృశత్ | దైవకలితమథవోదల
సద్దలితోరుధాండచయమాత్మనైవతత్ || ౨౧ || (క్షు) (స్ను) వతామునాస్తన
యుగనజనితజననీజనాదరా | స్త్రీతినయమవిధాయమనస్తదకారిసాధు యద
ఘాతిపూతనా || ౨౩ || అథన క్తరూకి ధమివైషకృతధరణిరింగణఃక్షణాత్ | బాధమి
క్తంచ—యద్యద్విభూతిమత్సత్త్వం శ్రిమమూర్తతమేవవా | తత్తదేవావగ
చ్ఛత్త్వం మమతైజోఽశనంభవమ్ || ౨౧ || ఫలాగమే యశ్చబాల్యేశకటమేష
ఏవవిక్షేపేత్యచ్యతే తదవ్యసత్యమితిసత్తమాహ—చలతేతి | ఏషచైవలద్భ్యాం
చరణాభ్యాం గురుశకటం కిందిదస్పృశదస్సాప్రీక్షీత్ | తచ్చదైవకలితం దైవచాదితం
స్వయమేవోదలసదవత్ | నత్యేతస్యాత్రకించిత్సృజ్యమ | దలితః స్ఫుటిత
ఉరుమహాభాండానాం దధిఘృతఘటాదీనాంచయోరాశ్చిర్యత | ఇతినిందా
స్తుతిస్తు—ఏషభగవాంశ్చలతాపాదయుగైసగురుశకటమిషదేవాసస్పృశత్ | అ
థవోదలసత్పరివృత్తమ్ | యత్ ఏతేనచైవేన భగవతాకలితం పెరితం | అథేతి
విస్తయే | ఈషత్సృజమాత్రాత్క్రిల భంగోనయక్తః | శకటశబ్దోఽస్త్రీలి
ఙ్గః || ౨౨ ||—స్నువతేతి || అమునాయత్ పూతనారాక్షసీ స్త్రీఇతి సదయంమ
నః అకృత్వాసామూతిహతా తత్సాధ్వకారియక్తం కృతిమితి కాకావ్యప్రయోగేణ
నైన సాధుకృతమిత్యర్థః | కీదృశీసా | స్నువతాక్షరం స్రవతాస్తనయుగేన క
తోజననీజనాదరోమాతృస్నేహోయయా | అతశ్చ మాతృమాత్యేవాయమ్ | ఇతి
నిందా || స్తుతిస్తు—యదమునాస్నువతా స్తనయుగేన కృతమాతృస్నేహాపిపూ
తనా రాక్షసీ స్త్రీతిమనః సదయమకృత్వా హతాతత్సాధ్వకారి యక్తమేవా
నన్వీతమితిస్పష్ట ఏవాధః | సాహిరాక్షసీస్తనాభ్యాంక్షరం స్రవంతీతన్తారణౌ
ర్థమేవాగమదిత్యాగమాధః | నిష్కారణవధోద్యతసన్వదేకధమథమహాస్సా
త్ || ౨౩ ||—అథనగితి || కృతధరణిరింగణోవిహిహర్షిగతిః సకథమివ కే
సప్రకారేణక్షణేనైవ తరూఽజ్జనాఖ్యాబాధం భృశమభసగ్భభంజ | నసంభా
వయామః ఏతదిత్యర్థః | ఇను సర్వలైవతేనైవ భిన్నావితిప్రతితిః తత్కథంభ
వతోనసంభావనేత్యత్రాహ—ఇదమపినబాలకృతంన శిశుకర్త | ననుదేవతావిధిర
యం విజృంభతే విలసతి | కేనాప్యదృశ్యేన దేవేన తత్కృతం నత్యనేన | యస్య
హి గమనమోత్యే నశక్తిః సకథమమానుషం కర్తకుర్యాదితిభావః | ననురమరై

దమసినబాలకృతం నను దేవతావిధిరయం విజృంభతే ॥ ౨౪ ॥ విహరన్వనే విజనః
వమహతిదధదేషగోపతామ్ । నామజగతి మధుసూదన ఇత్యగమద్భతేన మధు నా-
మహీయసా ॥ ౨౫ ॥ అవిమృశ్యగోవధసముత్థమృఘమయమహీమరయమౌ ॥ (రి-
ప్త) ॥ పంపగుసముపాధమదంయదసాకిలాసురఇతిప్రమాప్తితత్ ॥ ౨౬ ॥

సకేషలంశకటభంగో దేవతావిధిర్యానదయమపీత్యపిశన్దార్థః । ఇతినిందా ॥ స్తుతి-
స్తు—యదెవకృతధరణింగణః కథమివావస్త్విన్ క్షణోదజగనౌబభంజ ఇదమ-
పినబాలకృతం । నన్వియం దేవతావిధిరుజ్జ్వలంభతే । ఏతస్య దేవరూపత్వం దే-
వత్వమౌత్సాహికతేన కృతం । సతుతత్త్వతాదాలేనేత్యర్థః । నను రాధిముఖ్య-
అభిసరితభంజైర్లజ్జిరూపమ్ ॥ ౨౪ ॥— విహరన్వితీ ॥ ఏషమహాతివిశాలే విజనేన
నేరణ్యే గోవరూపావిహరన్పహతామధునామాక్రికపటలేన హతేన జగతి-
మధుసూదన ఇతి నామ అగమతే ప్రాప్తా వనెష మధుసూదితవాక్, సతు మధునామానం-
దైత్యం । ఇతినిందా । స్తుతిస్తు—ఏషకృష్ణవీన మహీయసా బలవత్తరేణ మధు-
నాదేత్యేన హతేన మధుసూదన ఇతి నామ జగతి అగమత్ప్రాప్తా । కిద్దుగేషః-
వనేతాయేమహతిసర్వలోకవ్యాపినిగతజనే విహరణ । తథాగాంపృథ్వీం పాతీ-
తి గోపస్తద్భావం బిభృత్ ॥ ౨౫ ॥— అవిమృశ్యేతి ॥ అయంగోవధసముత్థం-
తన్మారణోద్భవం పాపమవిమృశ్యాగణయిత్వా యద్యుష్మకోపేన రిప్తమనన్దా-
హం అమీమరదవధీత్రదకార్యమ్ । అసౌపాపీ అసురః ఇతి కిల ప్రమాప్తికా నాశయతి
దాస్తరూపీ అసురోమయా హతోనతు గౌరితి లోకస్య పరిశుభ్యతి । కిలాతీతే । త-
త్త్వేన తస్య సౌ గౌరేవ, అయంచ గోఘాతీత్యర్థః । కిద్దుశం రిప్తం । ఉపగుగవాం-
సమీపే సముపాధమదం భృతహర్షమ్ । సురభీః కామయానమిత్యర్థః । అ-
తశ్చ సురతాన క్రదాంతవధపాతకిత్వాన్నాయం పూజాన్ద్యః । ఇతినిందా । స్తుతిస్తు-
కిలజ్జ్వల్య సత్కార్యత్వాత్ । యదసామ్రసగుగోనికతై రిప్తమప్యత్రైతదసౌకిలాసు-
రఇతి ప్రమాప్తికా । అసురవీవానేన హత ఇత్యర్థః । కిద్దుశంతల్—అవిమృశ్య-
శ్చింతయితుమశ్యో యోగోవధస్తత్ర సముత్థా ఉత్థానముద్యమో యస్య తమవి-
మృశ్యగోవధసముత్తం యతోఽనుం పాపినమ్ । అనుమన్యాస్తీతి కృత్వా । త-
థాసముపాధమదం భృతదర్పం । అతశ్చ గోవధసముత్తస్య ద్విష్టస్య పాపహతే-
ర్దానవస్య పథాన్భగవతో మహాతీనుతిరేవ । అవిమృశ్యేతి ల్యప్, ఋదుషధా-

ఘృతకందరాంతరగతాపిచికటదశనేనకెళినా । నాస్యస్వపదియదభూదిభుజస్తద
 ఘోతిరశ్చిసహజైవమూఢతా ॥ ౨౭ ॥ యదుదస్యబాహుమయమేకమధ్యతరి
 మధ్యతంసతత్ । భూరిసలిమవిషహ్యమియంజలదేవిమంచతిగవాం సుభాగ్య
 తా ॥ ౨౮ ॥ కిమివాత్రచిత్రమయమన్నమచలమహకల్పితంయది । ప్రాశని

తోఽతిచక్యన్ । అమిమరదిమారయతేలుజీవన్ । పృమాప్తీతిమృజేవృద్ధిః ॥
 ౨౯—ముఖతి ॥ అస్యకేళినామ్నా అశ్వేనయద్భుజానాఖాదినజగ్రః తదహా
 తిరశ్చితిర్యక్తు సహజైవ సావభావికేవ మూఢతాఅజ్ఞత్యం । తిర్యక్తాప్తీ మూ
 ఖేణ తేననభక్తితానత్వస్య కాపితక్తిరితి వాక్యాతః । కదాచిద్దప్రాప్తా ౭
 సాధవేన్నైత్యాహ —అస్యదరివివరప్రాప్తః । కదాచిద్దప్రాప్తావాసస్యదిత్యా
 హ—వికటదశనేన దంతురణాపి । సపది అస్య ప్రాప్త్యనంతరం । అహావిషా
 దే—స్తుతిర్య పరమతమాశంక్య కాకుప్రయోగేణ । యదస్య కేళినాదైవ్య
 న భుజానాఖాది । తత్క్రిందిరశ్చి సహజైవమూఢతా సత్వస్య మాహత్వమి
 త్యథః । ఏతస్మైస్వ పేయనమసాశక్తిః । ససత్వాత్ప్రీతోఽథః ॥ అహాశబ్దః
 పరస్యోల్లుంఘనాయ । తిరశ్చితి సప్తమి ॥ ౩౦ ॥—యదితి ॥ జలదేవేషు అవిష
 హ్యం దుస్సహం భూరిప్రభూతం సలిలం వారివిమంచతిశ్చర్మయదయంహారిరేక
 భుజముత్తిప్య గిరింగోవర్ధనమధ్యతదధృతన్నాద్యుతం నాశ్చర్యం । ఇయంగవాం
 సభాగ్యతా పుణ్యవత్త్వంగవాంమహిమ్నాసా ధృతో నత్వేతస్య కాచిచ్ఛక్తిరి
 త్యర్థః । ఇతినిందా ॥ స్తుతిస్తు—పరమతమాశంక్య కాకుప్రయోగేణ సతదద్భుతమ్
 అపితావృద్ధ్యమేవ । తథేయంగవాంసభాగ్యతా సత్వస్య సాకిం । అయమేవస్య
 మహిమ్నాబధారైత్యర్థః ॥ ౩౧—కిమివేతి ॥ అయంహారిరచలమహకల్పితం వ
 ద్వతోత్పనకృతమన్నం యదిప్రాశ భుక్తవాక్ తక్రిందివాత్రచిత్రమాశ్చర్యం ।
 యతోఽస్యబహుభుజ దేదురికస్య సకలేఽపిజగత్పదరం ప్రాప్తేన వ్యథానపీ
 ధాజీణకావాత్ । అతశ్చయః కుక్షింభరతావత్సర్వమేవజమత్సతితస్మాదసమాత్య
 భోజనాత్కావిస్తయః । ఇత్యాత్తంభరిత్వకథనెన నిందా ॥ స్తుతిస్తు—అస్య
 న్నాదనాత్కావిస్తయః । యతోఽస్య జగన్నివాసస్యసర్వేషా జగత్సాధరణ్యే
 యనవ్యథా । బహుభునక్తిరిబహుభుక్ నిఖిలభుననపాలకః । యదివాబహవో
 భుజాయస్య సబహుభుజోఽయం । పూర్వత్రేతు బహుభుక్తైః ఇతి బహుభుక్

ఖలమఖలేపిజగత్పునరంగతేబహుభుజౌన్యనన్యధా || ౨౯ || అమునాకరేణప్య
 ఘదంతమునలముదఖానిదంతినః | తేనయదవధినవపునర్బలశాలినాంకఇనతత్ర
 విస్తయః || ౩౦ || శిశురెవశిక్షితనియుద్ధకరణమకృతక్రియస్త్వయమ్ | మల్లమల
 ఘఃతినాంసతటన్యసధీద్యదేషతదృష్టకారితమ్ || ౩౧ || యదయధ్యమానమ
 పికన్సముపహితసురౌఘసాధ్వనమ్ | కంసమభియమయమభ్యభవత్సముదాజయే
 సతదపిప్రశస్యతే || ౩౨ || ఇతినిందితుంకృతధియాపివచనమమునాయదాదదే |

ప్రాశస్త్యత్రాశ్చాన్తేరిఁత్ || ౨౯ || — అమునేతి || అమునాహరిణాదంతినః కు
 నలయాపీడన్యయత్పుఘదంతమునలంకరేణోదపాటిఉత్థాతమ్ | తేనాత్థాతేన
 యోఽసాహస్త్రి అవధిహితతత్ర బలశాలినాంకఇనవిస్తయః | నయక్తస్తత్రవి
 స్తయః | మర్తహననాద్ధిశిశురపి మారయతి | ఇతినిందా || స్తుతిస్తుకావాగమ్య
 తే—కోవిస్తయః | విస్తయ ఏవేత్యర్థః | సతుహస్త్రినాహంతు మశక్యత్వాదితి
 భావః | యదుక్తమ్ — ‘ఏకఃకుర్హాగజౌహంతిషట్సహస్రాణివాజినామ్’ |
 అనధీతికర్తణిలకారః క్లెశ్చిణి అకారలూపః || ౩౦ || — శిశురితి || ఏషహరిః శిశు
 రేనదాలస్సకాయస్త్వలం బాణూరాఖ్యం వ్యసధీజ్ఞఘాన | తదదృష్టకారితం దై
 వవిహితం | విధిసశాద్ధ్యబలాఽపి బలియాంసమభిభవతి || తదేవబలవత్త్వ
 మాహ — కీదృశంమల్లం | శిక్షితాని నియుద్ధకరణాని బాహుయుద్ధక్రియాః యేన
 తం శిక్షితనియుద్ధకరణం యుద్ధజ్ఞం తథా అలఘువీనం కరినమంసరటం యస్యతం
 ఏవతున్యయమకృతక్రియోఽశిక్షితకరణః | యతఃశిశుః || స్తుతిస్తు — పూర్వవత్కా
 వ్యా | తత్క్రిమదృష్టకారితం నైతద్దైవవిజృంభితమ్, అపిత్వస్యేవాయం మహిమే
 త్యర్థః || ౩౧ || — యదితి || యదయమయధ్యమానం కంసం స్వజనమప్యభ్యభవ
 దాచకషణ తదపి సముదాజనెన ప్రశస్యతే నైవాభినింద్యతే ఇతి కాకుప్రయో
 గః | నిష్క్రియస్యహివధేకానామస్తుతిః | కీదృశంతమ్ — జనితదేవపూగకంపం
 అభియంత్రాసహితంపీఠమిత్యర్థః || ఇతినిందా || స్తుతిస్తు — అయధ్యమానమపి
 సంతం కంసమభియం త్రాసరహితం వీరంయదభ్యభవత్తదపి సంతోషవతా జనై
 శ్చ ప్రశస్యతే స్తుతయతవ | యత ఉపహితసురౌఘసాధ్వసం సదర్శంచ | కంట
 కోద్ధరణేనచావస్థం ప్రహృష్టోజనః ప్రశంసాంకరౌతి || ౩౨ || — ఇతితి || ఇత్యుక్త
 ప్రకారేణ అమునాచైద్యేన యద్వచఅదదైవభ్యధాయి సా మఘ్నరిపోత్తుతిరే

స్తాతు మనిశము చితన్యపరైస్తతి రేవనా మధునిఘాతినోభవత్ || ౩౩ || యదుహో
చదుష్టమతి రేషపరివివదిమర్తురందిష్టమ్ | ద్వ్యభావోపసదసిచేదివతే నైజతాప
రాధగణనామగాద్యచః || ౩౪ || ఇతివాచముద్భవముదీర్ఘసవదిసహవేణుధారి
ణా | సోధరిపుబలభరోసహసన్సజహసదత్తకరతామముచ్చక్తైః || ౩౫ || కటునా
పిచైద్యవచనైవకృత్రిమగమన్మమాధవః | సత్యనియతవచనంవచసాసుజనంజనా

వాభవత్ | కదాచిత్తష్టామరసా స్యాదిత్యాహ—నిందితుం కృతధియాపీతి | కిం
విధస్యహరేః | వరైశత్రుభిరపి స్తాతుమజన్యం యోగ్యస్య | అతపితత్తునిరభవ
త్ | ఏతేనపూర్వేషాం వాక్యానాముభయార్థతాఖ్యాతా యథాచ తథావాన్యఖ్యా
తమేవ | ఆదదే ఇత్యాస్య విహరణస్యా శబ్దార్థతావత్ప్రతిషేధాభావః ప్రతియతే
అత్రేతు తన్న శబ్దోపాత్తం యథాఅన్యంవ్యాదదాతీతి | మధునిహంతిత్యాన
శ్శకేణినిః | ‘కర్తణిహనః’ ఇత్యర్థమక్సాయామ్ || ౩౩ ||—యదువాచతి || ఏ
షసభాయాం యద్యవఉవాచ తదుభయార్థం నిందాస్తుతివాచకమప్యతా హే
తారపరాధగణనామగాదపరాధగణనామధ్యే గణితం | యతోదుష్టత్వాన్తరా
రింపరివివదిమర్మినిందిమః | తేనహి తద్యవఉకోశతాక్రమ్ | యాతుతస్యస్తా
త్ప్రమావతాసాకాకతాలీయేతి భగవతోవామాహ త్తమ్ || నైతావతాసాప్రీయం
వదంతి అపరాధగణనామగాత్ | యస్తాదేషదుష్టమతిస్స యోగ్యం పరివివదిమ
రాహ ఇత్యేవం వాయోజ్యమ్ || ౩౪ || ఇతిప్రక్షిప్తక్లోకాః) || — ఇతి || సోధః
క్షాంతారిపూణాం బలభరోపిర్యాతిశయోయేనసః సహతత్త్వతిఅసహః అసహ
ష్టః సచైద్యః ఇతీర్థం ఉద్ధతం నిఘురంయథాలేఖా వాచంఉదీర్ఘసవది వేణుధా
రిణా సరకాత్తజేన సహదత్తః కరతాలః పరస్పరకరతాడనం యస్మిన్ కర్తణిరే
త్యథాతథా ఉచ్చక్తస్తారం జహస, కృష్ణదోషోద్భూతనహమోదట్టహాసంచకారే
త్యభావః | స్వభావోక్తైః || ౩౫ ||—కటునైతి || మాధవః కటునాచదుషేణాపి,
చైద్యవచనైవ కృత్రిమ-వికారం, నాగమత్ + గమేలుకే, పుషాదీత్యాదినాన్తే
రజాదేశః, తథాహి సత్యనియతవచనం-అస్థతితవచనం, సత్యసంధం సుజనం క
జనాః వదసా తిత్తేనాపీతిభావః, చలయితుమీశతే శక్తువతిసకేత్యభావః, స
ష్టిష్యే శతమాగాంసీతి ప్రతిజ్ఞాభంగభయాదసహిష్టేతిభావః, సామాన్యేన విశే
షసమర్థనయాపూర్థాంతరన్యాసః || ౩౬ || నచెకించేతిచార్థః || తదా-తత్కాలే,

స్వలయమంకఃకుశలే || ౭౪ || నవతంతరేతిశపమానమపియమన్యపాఃప్రచుక్రమః
శౌరిసమయనిగృహీతధియః ప్రభుచిత్రమేవహిజనానువర్తతే || ౭౫ || విహితాగ
సామహారలంఘ్యనిజవచనదామసంయతః | తస్యకతిధిత్వేధమంమనసా
సమాఖ్యదపరాధమచ్యుతః || ౭౬ || స్తృతివత్కౌతస్యననమస్తమపకృతమియా
యవిద్యషః | స్తర్థమధిగతగుణస్తరణాఃపటవోనదోషమఖలంఖలుత్రమాః ||
౭౭ || నృపతావధిక్షిపతిశౌరిమధసురసరిత్సునోనచః | స్తాహచలయతిభువంమరు

ఇతిత్వం, శపమానమాక్రమంతమశివతే-శవ్యతిశవత్వాక్రొత్తమిశవ్యతఇతిభట్టమ
ల్లిః, తం చైవ్యంయమన్యపాః-యాదవాః, శౌరే-కృష్ణస్య, సమయేన-సంకతేన, ని
గృహీతధియో-నిరుద్ధబుద్ధయస్సంజానప్రచుక్రమః+ప్రధమ్యోరుపస్యష్టయోః
కర్తృకర్తృత్వం, తథాహిజనాలోకప్రభుచిత్రమేవానువర్తతే శౌరిసంకేతనిరుద్ధ
బుద్ధైర్యువిశేషణకత్యా క్రోధాభానపేతుత్వాత్కావ్యలింగమథాంతరన్యా
సేన సంకీర్త్యతే || ౭౫ ||—విహితేతి || అలంఘ్యేన నిజవచనదామా-స్వప్రతి
జ్ఞాపాశేన, సంయతః-బద్ధః, అచ్యుతః ముహుర్విహితాగనః పూర్వంసహస్రశః
కృతాపరాధస్యాపి తస్య చైవ్యస్యాపరాధం నవనవ్యధమః యస్మిన్కర్తృణితత్
త్వధమంయథాతథాకతిధిఃకలీనాంపూర్ణణి+తస్యపూర్ణణి, ఇతిడట్ప్ర
త్యయః, పట్కృతికతివయచతురాంధుగితిధుగాగమః, మనసా సమాఖ్యత్సంఖ్యా
తవాన్, అస్యతివక్తిఖ్యాతిభ్యోజితిచైర్జ్ఞాదేశః, అత్ర ప్రతిజ్ఞాపాశబంధనస్యవి
శేషణకత్యా ప్రాచీనాపరాధానంత్యేషితాత్కాలికాపరాధమాత్రిగణనాపే
తుత్వాత్కావ్యలింగభేదః || ౭౬ ||—స్తృతీతి || విద్యషః చైవ్యస్యసంబంధినమ
స్తమపకృతమపకారజాతం + నస్తుసంకేభావేక్రః, తస్యహరే స్తృతివత్కౌ-
స్తృతివధంనేయాయనప్రావనసర్వమపకారంస్తారేత్యధణః, అత్రార్థాం
తరంస్యస్యతి, అధిగతగుణస్తరణాః పరిచిహ్వకారస్తృతయడత్రమాన్యజ్ఞసాల
ఖలదోషమపకారం స్తర్థం నపటవఃఖలు నాలంభవంతీత్యధణః, పర్యాప్తివ
చనేష్యమధేష్యితితుముక్తప్రత్యయః, ఉపకారమేన స్మరంతిసాధవోనాప
కారుమిత్యధణః || ౭౭ ||—నృపతావతి || అథ నృపతా-చేదిపతా, శౌరిం హరి
మధిక్షిపతిసతి సురసరిత్సుతః-భీష్మః, మరుతి-వశయమారుతే, భువంచలయతి,
కంపయతిసతి, ముభితిస్యాద్వేలస్యాంబుధేర్నాదమనుకుర్వత్ తద్వద్గంభీరంప

తిక్తుభితస్యనాదమనుకుంపదంబుధేః || 2౮ || అథగౌరవేణపరివాదమపరిగణ
యంస్తమాత్తనః | ప్రాహమురరిపుతిరస్కరణముభితస్త్వనవాచమితిజాహ్నవీ
సుతః || 2౯ || విహితంమయాద్యసదసీదమపమ్యుషితమచ్యుతార్చనమ్ || ౯౦ || ఇతిభీష్టభా
షితవచోధామధిగతవతామివక్షణాత్ | శ్రోభమగమదతిమాత్రమ సాశిశుపాల

చః ఆహస్త-ఉవాచ + లట్స్త ఇతిభూతార్థైలట్ || బురివఃపంచానామాదిత
ఆహాబురివఇతిల్యాహదేశః, యద్యపి నపాదాచౌ ఖల్యాదయఇత్యాహ వా
మనః తథాపి ప్రోధ్యాస్త శబ్దస్యపాదాచౌప్రయోగః||ఉపమాలక్ష్యః||2౮||

ఉక్తమేవాథం వక్తురాశయావిష్కారాథమాహ || అథేతి || అథ శిశు
పాలవ్యలసనానంతరం మురరిపుతిరస్కరణన హరినిందయా క్షుభితః-కలుషీ
కృతమనః, జాహ్నవీసుతః-గాంగేయః, గౌరవేణ-దైర్యేణ, తమాత్తనఃపరివా
దం కామయమిహ వృధావలితఇత్యాదిన్వనిందామపరిగణయన్ ఇతివక్ష్యన్
మాణవ్యకారాం వాచం ప్రాహస్త-ప్రోవాచ, గతమేతత్ ధీరాఽపి స్వనిష్టా
మేవ సహంతే నగురుదేవతానిందామితిభావః అత్ర శ్రోభస్య విశేషణగత్యావ
చనహేతుత్వాత్కాన్యలింగభేదః || 2౯ || —విహితమితి || మయాద్యసదసీ-
నభాయాం, విహితం కృతమిదమచ్యుతార్చనం యస్యావమ్యుషితం అతితిక్షితమ్
సోధమిత్సభః + మృషతితిక్షాయామితిధాతోకర్షణిక్తః, ఉపసగేవశాద్వి
పరితాథాకాతాతపన+మృషతితిక్షాయామితితితిక్షాయామేవ కిత్తవప్రతిషేధాద
తితిక్షాయా కిత్వాన్నగుణః మతిబుద్ధిపూజాథేభ్యశ్చేతిచకారాద్వర్తమానా
థాతా + క్రస్యచ వర్తమానఇతి ప్రతీసాపప్రప్రాపుషశ్చాపంనమయతు ఆ
రోపయతు సర్వభూభృతాం ద్విషతామితిభావః శిరస్యయంచరణఃకృతః-స్వస్తక
అయమితి భూమానిపాత్రమానస్య చరణస్య హస్తేననిదేశః అయంచామర్షా
నుధావఇత్యనుసంధేయమ్ || ౩౦ || —ఇతీతి || ఇతిత్థంభీష్టేణ భాషితస్యఉక్త
స్య వచసౌధామధిధేయంశిరసి పాదన్యాసరూపమధిగతవతాంప్రాప్తవతామి
వ శిరసి పాదేనహతానామివ సతామిత్సభః, శిశుపాలస్య పక్షేవగేయేష్య
భివీభృతః రాజానస్తేషామసౌగంధః క్షణాదతిమాత్రం శ్రోభం-కొగధవికారమగ
మత్, ఏతేనైషామాత్తవిసాశావసాయీ రాద్రిష్టాయీ కొగధః ప్రాదురభ్య

పక్ష్యుధివీభృతాంగణః ॥ ౨౦ ॥ శితితారకానుమితతామ్రనయనమరుణీకృతంకు
 థా । బాణవదనముదదీపిభియో జగతస్సకీలమివసూర్యమండలమ్ ॥ ౨౧ ॥ పృ
 విదారితాదుణతరోగ్రనయనకుసుమోజ్వలఃస్ఫురక్ । ప్రాతరహిమకరతామ్ర
 తనుర్విషజదుమోవరణవాభవద్దుమః ॥ ౨౨ ॥ అనిశాంతవైరదహనెన విరహిత
 వతాంతరాద్రాతామ్ । కోపమరుదభిహతైనభృశం సరకాత్తజేనతరుణవ జజ్వ
 తే ॥ ౨౩ ॥ అభిధిత్సతఃకిమపిరాహువదనవికృతంవ్యభావ్యత । గృస్తశశధరమి

త ఇత్యుక్తం, ఇవేత్యుత్పైతృతాయామ్ ॥ ౨౦ ॥ —అగ్రైమాం దశభిగాత్రా
 రంభాక్ కోధానుభావానాహ ॥ శితిత్వాది ॥ కుర్ధా-కోధేనాదుణీకృతం, అ
 తపవ శితి-శ్యామే యెతారక-కనీనికే, తాభ్యామనుమితై అనుమాపితై తామ్రే
 నయనేయస్యతత్ ॥ ౨౧ ॥ తారకాక్షణికనీనికత్వమరః ॥ సర్వముఖస్య రక్తత్వా
 దితిభావః, బాణవదనం బాణాభ్యన్మపముఖం సకీలం-సశంకుకీలాకార ఛాయా
 సహితం పరిధియుక్తమితియావత్, సూర్యమండలమివ జగతో భియే-భయా
 య, ఉదదీపి ప్రజజ్వల, + దీప్యతేఃక ర్తరిలుక్, దీపజనెత్వాదినా చిణ్పృ
 త్యయే తలుక్, ఆత్య నయనయోః స్వధావశ్యత్వాగ్నానాదుణ్యసీకారా త్తద్గుణః
 తత్సాపెక్షత్వాదౌత్పాతికార్కమండలాపమాయాస్సంకరః ॥ ౨౨ ॥ —ప్రే
 తి ॥ ప్రవిదారితై-అతివికాసితై, అరుణతరై-కోధాదతిరక్తై, అతపివోగ్రే భ
 యంకరై యేనయనే తేపవ కుసుమై తాభ్యాముజ్జ్వలః దీప్యః స్ఫురక్ స్వతేజ
 సా దీప్యమానః ప్రాతరహిమకరతామ్రతనుః పృథాతార్కాదుణవిగ్రహః స
 వ్రసిద్ధజదుమః దురమాఖ్యోన్మపః అపరోవిషదురమణవాభవత్ ఇత్యుత్పైతృ
 రూపకసజ్జీర్ణా ॥ ౨౩ ॥ —అనిశాంతేతి ॥ అనిశాంతానిర్వాణఃవైరదహ
 నః-విరోధాగ్నిర్వస్యతేన అతపివాంతరభ్యంతరై ఆప్రీతాం సాఽస్యవిరహిత
 వతా-త్యక్తవతా, + రహయతేఃక్తవతుప్రత్యయః, కోపోమరుదదైవ తేనాభిహ
 తః ప్రజ్వలితః తేన సరకాత్తజేన వేణుదారిణా తరుణా వృక్షేణైవ భృశం జ
 జ్వరే-ప్రజ్వలితం, భావేలిట్ ఉపమాలక్ష్కారః ॥ ౨౪ ॥ —అభీతి ॥ కిమప్య
 భిధిత్సతః-అభిధాతుమిచ్ఛతః + దధాతెస్సన్నంతాల్లభశ్శత్రాదేశః, ఉక్త
 మాజసానామరాజ్ఞః సంబంధి రాహువదనవికృతంపక్షం వ్యాత్రత్వాద్రాహు
 నక్తృవత్ కరాళంఉపలసంతి లక్ష్యమాణాసితాదంతవ జ్జీర్ణస్యతిన్ముఖం గృ

మౌపలనస్థితదంతపక్షిముఖము త్రమాజనః ॥ ౮౫ ॥ కుపితాకృతింప్రథమమే
వహసితమశనైరసూచయత్ । కృద్ధమశనిదలితాద్రితటభస్విదంతవక్రమరిచక్ర
భీషణమ్ ॥ ౮౬ ॥ ప్రతిఘఃకుతాపినముపెత్సనరపతిగణంసమాశ్రయత్ । జా
మిహరణజనితాసుశయస్సముదాచచారనిజవవరుక్తిణః ॥ ౮౭ ॥ చరణైసహంతి
సుబలస్త్పశిభిలితమహిధృబంధనామ్ । తీరతరలబలరాశిజలామవధుగ్నభోగిఫణా

స్తశశధరమివ సందష్ట చంద్రమివవృథావృతా తర్క్యైత్యుప్రేక్షా ॥ ౮౮ ॥
కుపితేతి ॥ ప్రథమం-ప్రాగేవాకుపితావస్థాయామపీత్యథః, కుపితస్యాకృతిరి
వాక్యతిర్దుఖరాగోయస్యతమిత్సవమా, అరిదక్రభీషణం-పరబలభయంకరం, దం
తవక్రం-దంతవక్రనామానం రాజానం, అశనిదలితస్య-వజ్రాహతస్యాద్రితటస్య
భస్వినిరివభస్వినిర్యస్యతదిత్సవమా సశనైః అశనైరుపైర్వసితమట్టహాసః కృద్ధమ
సూచయత్ సర్వదాముఖరాగస్యావిశేషాత్ అనుభావాంతరవెద్యః కోగ్రధత్స
థః, అత్యకొపవ్యంజకాకారసంబంధేవ్యసంబంధోక్తైరతిశయోక్తిరుపమానం
క్తిర్హ ॥ ౮౯ ॥ —ప్రతిఘృతి ॥ ప్రతిఘః-కోపః ॥ ౧ ॥ కోపకోగ్రధామర్షరౌ
షప్రతిఘాతత్వమరః ॥ కుతాపినముపెత్సాగత్య సరపతిగణం-రాజమండలం,
సమాశ్రయత్సమావిశత్, రుక్తిణస్తుజామిః స్వసా ॥ ౧ ॥ జామిస్సవీర్యకులస్త్రి
యోరిత్యమరః ॥ తస్యారుక్తిణ్యాహరణైసజనితః అనుశయః హాకష్టమాపన్నంక
దావా నిర్యాతయామిత్సనుతాపాయస్త్రిః ॥ ౧ ॥ అథానుశయోద్విగ్ధ్యద్వ
యోనుతాపయోరిత్యమరః ॥ నిజోనిత్యవీర్య ప్రతిఘః ॥ ౧ ॥ నిజమాత్మీయనిత్య
యోరితివిశ్వః ॥ సముదాచచార-సముద్దీపే, భీష్టవాక్యమన్యేషాం కోపాత్పా
దకమాసీత్, రుక్తిణస్తు ప్రాగేవ ప్రయాధకోపస్య ఉద్దిపకమాసీదిత్యథః, అ
త్రానుశయస్య విశేషణగత్వా కోపోద్దివనపేతుత్వాత్కల్యలింగభేదః ॥ ౨ ॥
చరణేనేతి ॥ సుబలనామరాజా మహింధరంతీతిమహిధారి-పర్వతాః, + క
పగరణే మూలవిభుజాదిభ్యఉపసంఖ్యానమితికప్రత్యయః ॥ శిభిలితాని విశ్లేషి
తాని, మహిధారిణాం బంధనానిసంధయోయస్యాస్తాం తీరణతరణానిభూకంపా
ద్యలితాని జలరాశేరంబుధేజలానియస్యాస్తాం అవధుగ్నం కుటిలమతిభరాదవ
నఘ్నం భోగినాం-ఫణినాం, ఫణమండలం-ఫణాసమూహోయస్యాస్తాం భువం
చరణైస హంతిస్తజఘ్నాన + లట్ స్తృతిఘాతాథేలట్ ॥ అత్యపదాఘాతా

మండలాంధువమ్ || ౨౮ || కుపితేమరాజసుతథాపిరథపరణపాణిపూజయా | చి
త్రకలితకలహాగమనోమదమాహుకిస్సుహృదివాధికందధౌ || ౨౯ || గురుకోప
రుద్ధసదమాపదసితయవనస్యరౌద్రతామ్ | వ్యాత్రమశిశుమివనర్వజగద్వికరాల
మాస్యకుహరంవివక్షతః || ౩౦ || వివృతౌరుబాహుపరిఘేణసరభనవదంధిత్స
తా | హంతుమఖిలన్యపతీన్వసునావసనేవిలంబినినిజేఽవదన్భలే || ౩౧ || ఇతి తత్త
దావికృతరూపమభజదవిభిన్నచేతనమ్ | మారబలమివభయకరతాంహరిబౌధి

ద్భువనకంపానంబంధేపి సంబంధోక్తైరతిశయోక్తిః || ౩౨ || —కుపితేషిన్వతి ||
రథచరణపాణాశ్చక్రపాణాః, పూజయారాజసుతథాకుపితేషిన్వచితై కలితం క
లహాగమనం, యద్ధలాభోయేనసః ఆహుకిః ఆహుకిర్నామరాజా శోభనం
హృదయంయస్యసుహృత్ మిత్రమివ కృష్ణపక్షపాతీపేత్యథః + సుహృద్భు
హృత్వాదౌ మిత్రామిత్రయోరితినిపాతః, అధికాంముదందధౌ, సుదుస్సహా
పి కృష్ణోత్కర్షః కలహకండూలదాహోరాహుకేర్దౌషేతురెవాసీదిత్యథః
ఉపమాలంకారః || ౩౩ || —గుర్వతి || వివక్షతః-కిమపివక్తుమిచ్ఛతః, + వ
చేస్సన్నంతాల్లటశ్శత్రాదేశః || అసితయవనస్య కాలయవనస్య, రాజ్ఞన్యంబం
ధి సర్వజగదశితుమత్తుమివ వ్యాత్రం వివృతమతపవ వికరాశమతివికృతం || ని ||
కరాళోదంతురేతుంగ విశాలేవికృతేపిచేతివైజయంతీ || గురుణా కొపెనరుద్ధ
పదం ప్రలిబద్ధవచనమాస్యకుహరం-వక్త్రవివరం, రౌద్రతాం భయంకరతామా
వత్ అత్రాశిశుమివేతిఫలాత్ప్రేక్షావ్యాధానకియానిమిత్రా || ౩౪ || —వి
వృతైతి || అఖిలన్యపతీకా హంతుం విత్పతః-ప్రసారితః, ఉరుబాహురేవపరిఘ
ఆయుధవిశేషః యెనలైనపరిఘః పరిఘాతైస్త్రీప్రైవైజయః | సరభనం-సత్వరం,
యిత్పదం తన్నిధిత్సతా-నిధాతుమిచ్ఛతా + దధాతేస్సనంతాల్లటశ్శత్రాదేశః ||
వసునా-వసునామ్నారాజ్ఞా, విలంబిన్యత్థానవేగాద్విస్రంసిని నిజేవసనె-స్వాం
బరే, అవచన్భలే స్థుభతం తద్ధన్యస్య దుర్నిమిత్తమితిభావః, భావెలిట్, అత్ర వ
త్త్రస్రంసనస్య విశేషణగత్యాస్థలనచేతుత్వాత్ కావ్యలింగం తద్బాహుపరి
ఘేణేతి రూపకేణసజ్జీర్యతే || ౩౫ || —ఇతి || ఇతి-ఇత్థం, తదా-తస్మిన్
కాలే, వికృతరూపం-రోషభీషణాకారం, తద్రాజమండలం-మారబలం, మదన్య
సైన్యమివ || ని || మదనోమన్తధోమారఇత్యమరః | అవిభిన్నచేతనమవికృత

సత్త్వమభిరాజమండలమ్ || ౯౨ || రథసాదుదస్తురథయద్ధమనుచితభియోభి
లామకాః | సాంద్రముకుటకిరణోచ్చలితస్ఫటికాంశవస్సదసిమేదినీభృతః || ౯౩ ||
స్ఫురమాణనేత్రకుసుమోష్ణదలమభృతధూభృదక్షిప్తేః | ధూతవృథుభుజలతం
చలిత్రైయకాతవాతపాతవనవిభ్రమ-సదః || ౯౪ || హరిమవ్యమంసతత్మణాయ

చిత్తం, బోధిన త్రయః బుద్ధః || ౯ || బుద్ధస్తుత్రుఘనశ్శాస్త్రబోధనత్వావినయ
క ఇతివైజయతీ || స ఇనహరిత్యువమితసమాసః || తంహరిబోధిన త్రయమభిత
త్సమక్షమిత్యథః + అభిరభాగ ఇత్యథేక ర్తవ్యవచనీయత్వా తద్యోగ ద్వితీయా
భయంకరోతి భయంకరం + మేఘ ర్తిభయంకృత్యతిభిశ్చ ప్రత్యయే ముమాగ
మఃతస్యభావస్త్రాతామభజత్ ఉపమాలంకారః, తేనభగవతోబుద్ధస్య సమాధి
భంగాయ ప్రవృత్తం మారబలం యథాతేనభగ్నం తథా రాజమండలవపి హ
రిణా భజ్యతే ఇతిసప్తస్యజ్యతే || ౯౫ || — రథసాదితి || అథ అనుచితభియః
అనభ్యస్తసాధ్యసాః || ౯ || అభ్యస్తేప్రుచిత్ మితియాదవః || అతవీవ యద్ధమభిలామ
కాః యద్ధార్థినః + లవవతేత్యాదినా ఉకర్షోప్రత్యయే నలొకత్యాదినా పక్షీప్ర
తిషేధః, సదసి మేదినీభృతస్సదసిష్ఠితా శ్చైచన్యవత్సారాజానః సాంద్రైర్ముకుట
కిరణైరుచ్చలితాః అభిఃత్యోచ్చలితాః స్ఫటికాంశవస్సభాభిత్రిస్ఫటిక మణిమ
యూఖాయైనేత్రోక్తాస్సంతః రథసాద్యేగాదుదస్తురథితాః + ఉదోనూర్ధ్వత
మఃకీర్త్యస్య ప్రత్యుదాహరణమేతత్ అత్ర యద్ధాభిలాషస్య విశేషణగత్యా
త్థానపాతుత్వాత్కవ్యలింగభేదః || ౯౬ || — స్ఫురమాణేతి || స్ఫురమాణాని
నేత్రాణ్యవ కుసుమాని ఓష్ణావవదళానిచయస్తిక ర్తణితద్యధాతథా భూతాః
కమ్పితాః, పృథవోభుజావీవ లతాశ్శాఖాయస్తిక ర్తణితద్యధాతథా చలిత్రైః
భూభృతః రాజానవీవాఙ్మీపాః పాదపాస్తేస్సదస్సభామంటపం దురతశ్శీఘ్ర
వాతపాతః-వాయుప్రచారోయస్సతస్య వనస్యవిభ్రమం-శోభాం || ౯ || విభ్ర
మస్సంశయేభ్యాంతో శోభాయాంచేతివైజయంతీ || అభృత-బభార + భృణోలు
జితజ్, ఉశ్చేతినిచఃకిత్వాన్నగుణః హ్రస్వాదంగాదితిసలోవః అత్రీవనవిభ్రమ
మివ విభ్రమమితి సాదృశ్యాత్పాదనంభవవస్తునంబంధానిదర్శనా నేత్రకుసు
మేత్యాదిరూపకోర్థాపి తెతిసజ్కరః || ౯౭ || — హరిమితి || మానతులితభువ
నతీతయాః అహజ్కారానధీరితజగత్త్రయాః భూభుజశ్చైచన్యవత్సారాజా

కురుపతిమజగణన్నవా । మానతులితభువనత్రితయాః సరితస్సుతాదబిభయర్ష
భూభృతః ॥ ౯౫ ॥ గురునిశ్చవస్తథవిలోలనదవధువపుర్యచోవిషమ్ । కీణా
దశనకిరణాగ్నికణఃఫణవానిదైషవిససజఃచదివః ॥ ౯౬ ॥ కిమహోస్మపాస్సమ
మమిభిరుపవతిసుతైర్నపజ్భుభిః । వధ్యమభిహతభుజస్యమముంసహచానయా

నః హరిమపి తృణాయామంసతత్ఫణసమమన్యంతతథాలఘుంషేనిరఞ్చనా
దరోక్తిః + మన్యతైక ర్తరులజ్జేస్సేచ్ అనుదాత్తతావద్బత్పతిషేధః, మన్య
కర్తణ్యనాదరే విభాషాప్రాణిష్యితచతుధీః, కురుపతింవా నాజగణా ధర్మ
రాజంచ నాగణయన్నిత్యధః + గణాణాచజి, ఈచగణత్యభ్యాసస్య ఈ
కారఃసరితస్సుతాత్ భీష్మాదపి నాబిభయః-సభీతాః, + బిభేతేలఃజి, జ్ఞాపితి
ద్విర్భావే, సిజభ్యస్తవిదిభ్యశ్చైతిరృజుసాదేశే, జసిషేతిగుణః ఆత్రీరాజసు
హర్యవమాసనాద్యనేకియాయాగపద్యాత్రముచ్చయః ఇతి సర్వస్వకారః గు
ణకియాయాగపద్యం సముచ్చయఇతిలక్షణమ్ ॥ ౯౫ ॥ — గుర్వతి ॥ అదైషచే
దివః ఫణవాః ఫణేవ గుర్వధికం నిశ్చసక్ ఫూత్కుర్వక్, విలోలం-చచ్చలం
సదః ధుసంతాపం వపుర్యస్యసః విలోలనదవధువపుః+ టుడుఉపతాపెట్టితో
ధుచ్, కీర్ణావిష్టిప్రా, దశనకిరణా అగ్నికణాశవయన్యనః తథానకవచోవిషమి
ష తిద్వచోవిషంవిససజః విషప్రాయం వచఉజ్జగారత్యధః అత్ర ఫణవాని
వేతి వ్యస్తాపమలింగాత్ సర్వత్రాపమితసమాసాశ్చయణమ్ ॥ ౯౬ ॥ — అ
థ తద్వచోవిషమేవ చతుర్భిరాహ ॥ కిమిత్యాది ॥ హేస్మపా అమిభిఃపజ్భుభి
రుపవతిసుతైస్సమం జారజైస్సహపాండవానాం క్షేత్రజితావద్ధిత్థంప్రలాపః అన
యా స్థవిరరాజకస్యయా వృద్ధక్షత్రియాంగసయాచసహ ॥ ౧ ॥ కన్యాకుమారి
కానార్యోరితివిశ్వః ॥ భీష్మసోధ్యధ్వారేతస్కత్వాత్ (స్త్రీ)త్యేన నిందావధ్యం వ
ధార్వరం అరాజ్ఞోరాజార్హణగ్రహణౌపరాధాదిభావః అరాజత్వంవ్యనక్తి అ
ముంభుజస్యం కిజ్జరం కలసవశుపాలనాదిభావః ॥ ౧ ॥ భుజిష్యఃకిజ్జరో
మతఇతిహాలయధః ॥ కింనాభిహత కిమితిసమారయత కింత్యభిహతేత్యధః,
+ హంతేర్విధ్యథే లాప్యైతిలాట్, లోటోలజ్వదితిధస్యతాదేశః, అను
దాత్తావదేశేత్వాదినాఅనునాసికలాపః అహోఇతి వధోపి సహస్యతఇత్యా
శ్చర్యే అయంచామహానుభావోవాగారంభః * క్రోధఃకృతాపరాధమస్థిర

స్థవిరరాజకన్యయా ॥ ౯౭ ॥ అథవాధ్వమేవఖలుయూయమగణితమరుద్గణౌజ
నః । పస్తుకియదిదమయోనమృథేమమకెవలగ్న ముఖమిక్షితుంక్షమః ॥ ౯౮ ॥
విదతుర్నము త్తమమ శేషపరిషదిసజిహర్తౌ । యాతునికషమధియద్ధమసౌవచ
నేన కింభవతుసాధ్వసాధువా ॥ ౯౯ ॥ ఆచిరాన్తయానహగతస్యసమరమురగా
రిలక్షణః । తీక్ష్ణవిశిఖముఖపీతమస్యకృతతాంగణైఃపిబతుసాధాముర్వరా!౧౦౦॥
అభిధాయమాక్షమితిమాస్త్వగమఇతిశృణాసుతేరితామ్ । వాచమననయపరాం

మషాఇతిర్యతే ॥ ౯౭ ॥ —అథనెతి ॥ అథవా అగణితమరుద్గణౌజనః-అవధీ
రితసురనంఘసత్వాః, యూయమాధ్వమేవఖలు తూష్ణీంతిష్ఠతైవనను + ఆసేః
లూటిశిచేతినకారలూపః ఇదంకృష్టహాననం కియద్వస్తు కియత్కార్యమత్యల్పమి
త్యథః, కుతః అయం కృష్టోమృథే-యద్ధై ॥ ౧ ॥ మృథమాస్కందనంసంఖ్య
మితి యద్ధపర్యాయేషమరః ॥ కేవలస్నేహాకినీమమైవముఖమిక్షితుంన క్ష
మః యష్టాకం కాకథేతిభావః, ఏతేనాస్యబలగర్వోవ్యజ్యతే; ఆత్మాత్కర్వో
న్యధిక్కారః లావణ్యబలభూతిభిరితిలక్షణాత్ ॥ ౯౮ ॥—విదతురితి ॥ కించన
దీపధర్తౌ భీష్మయధిష్ఠిరాశేషపరిషదిసర్వస్యామపిరాజసభాయాం యఃకృ
ష్టము త్తమంవిదతుర్విత్తత్యథః + విదోలటావెతితసాతుసాదేశః, అసౌకృ
ష్టః అధియద్ధ-యద్ధై, విభక్త్యర్థేవ్యయాభావః, నికషంకషణంయాతు-పరి
క్ష్యతామిత్యథః, తతః సాధూలగర్వః అసాధ్వపకర్వోవా భవతువ్యక్తమప్రి
త్యథః వచనేన కింభూవాగ్విరైగలమిత్యథః ఆత్రాపి గర్వామర్వా వ్య
జ్యతే ॥ ౯౯ ॥ —ఆచిరాదితి ॥ కించ మయానహ సమరంగతస్య ఉరగారి
లక్షణః గరుడవ్యజస్య, సంబంధి తీక్ష్ణైర్విశిఖముఖైః పీతం మహ్వాణపీతోచ్ఛి
ప్తమిత్యథః అస్యగ్రక్రంఉర్వరాభూమిః ॥ ౧ ॥ ఉర్వరాసర్వసస్యాధ్యభూమా
స్యామృభూమిమాత్రకెఇతివిశ్వః ॥ పతతాంగణైః-పక్షిసంమైసాన్నిధం ॥ ౧ ॥పతత్ప
త్రిగణాఽహాఇన్యమరః ॥ అచిరాత్ పిబతు అద్యైవాహమేవం హనిస్యామి
త్యథః, ఆత్మావ్యమర్షవీవాసుభావః॥౧౦౦॥—అభిధాయేతి॥సచైద్యఇత్థంయా
క్షం పరుషమభిధాయ తతః పృథాసులైః-పాథైఃరీరితాముక్తాంఅనునయపరాం
స్వార్థనాపరాం, మాస్త్వగమః సగచ్ఛేతివాచం+స్తాత్తరలజ్ఞేతిచకారాద్ధమేరా
ష్ట్రీలుక్ ॥పుషాదిత్యాదినాఽఘోరాదేశః, సమాజ్యగత్యదభావః, అవకర్ణ్యానా

సతతస్సహసావకణ్యః నిరియాయసంసదః || ౧౦౦ || గృహమాగతాయకృపయా
చకథమపి నిసగఽదక్షిణాః | త్వాంతిమహిళమనసోజననీస్వసురాత్తజాయచుకు
పుర్నపాండవాః || ౧౦౧ || చలితంతతోనభిమాతెచ్చమవనివతియజ్ఞభూమితః |
తూణామథయయమివానుయయర్థమఘోషసూనుమవనీశసూనవః || ౧౦౨ ||
విశిఖాంతరాణ్యతివపాతసపదివవనైస్సవాజభిః | ద్రష్టుమలఘురభసా పతితా

దరేణశ్చైతాన్వసజాసాసం సదః నిరియాయ-నిర్వయా, అమ్నాదేవేతిభావః || ౧౦౦ ||
గృహమితి || నిసగఽదక్షిణాః-స్వభావతోదాక్షిణ్యసంపన్నాః, పరచ్ఛందాను
వర్తిసత్త్వభావః || ౧౦౧ || త్రిమహాకులశలావామపరచ్ఛందానువర్తిమ | దక్షిణ
ఇతివైజయంతీ || కించ త్వాంత్యా-క్షమయా, మహితమనసః-పూజితదిత్యాః, క్ష
మావంతః పాండవాః కించ గృహమాగతాయాభ్యాగతాయైత్వభావః, కించ జన
నీస్వసురాత్తత్వస్వసురాత్తజాయ-శిశుపాలాయ, తథా కృపయాచ కథమపితత్వ
సహ్యపరాధేపి సచుకుపుః-సచుకుభుః, సద్వోపధ్యస్యాపి తస్యాభ్యాగతత్వా
న్తాత్మబంధత్వాత్, స్వయం క్షమావత్త్వాదాక్షిణ్యత్యాజయాచ కథమపి నజి
ఘాంసాంచక్రరిభ్యభావః + క్రగద్యుహేత్వాదినా సంప్రదానత్వాచ్చతుర్థి, అ
త్రాభ్యాగతత్వాదివిశేషణానాం సాభిప్రాయత్వాత్ అకోపసాక్షాత్కృత్యవ
చికరః కాన్యలింగసతి సాపేక్షత్వాత్సంకేత్యై || ౧౦౨ || — చలితమితి || అథ
వైద్యనిర్యాణానంతరం అవనీశసూనవః-తత్పత్యైరాజపుత్రాః, తతస్తస్యావ
నివతేద్యుక్తిస్త్రిసస్య యజ్ఞభూమితః-దేవయజ్ఞనాత్, పశ్చాత్సన్తసిత్, అనభి
మాతెచ్చమవనివతిమనోరథం యథాతథాచలితం వృద్ధితం దమఘోషసూనుం
శిశుపాలం + యాతిపరలోకమితి యయుః పరలోకప్రాప్తకోశ్వమేధీయాశ్వః
|| ౧౦౩ || యయురశ్వశ్వమేధీయఇత్యమరః + యాపోః కిద్యేతియాత్రాణాదిక
ఉపగత్యయోద్విర్భావశ్చ తంయయమివ తూర్ణమనుయయుః యయురపి రక్షకే
రాజపుత్రైరగ్నియతే చతుశ్శతారక్షంతీతిశ్చలైః అత్రాపి మేధ్యావోష్పవమయా
వైద్యస్య పథ్యత్వంవ్యజ్ఞతత్వలజ్ఞా రణవస్తుధ్వనిః || ౧౦౩ || — విశిఖతి ||
సపది సవైద్యః జవనైస్వగళాలిభిః + జుచక్రమ్యేత్వాదినాయచ్, వాజభి
రక్షేవ్విశిఖాంతరాణి-రథ్యాంతరాణి || ౧౦౪ || రథ్యావ్రతోభివిశిఖిత్యమరః || అ
తివపాతాచక్రామ, అతీవ ద్రష్టుమలఘురభసేనమహావేగేనాపతితా-అధావ

పనితాశ్చకారనసకామచేతనః ॥ ౧౦౦ ॥ క్షణమిక్ష్మితఃపథజనేనకిమిదమితీ జల్ప
తామిథః । ప్రాప్యశివరమవిశంకిమనాః సమసేనహద్భుతమనీశీనీమసౌ ॥ ౧౦౧ ॥
త్వరమాణశాంఖసహగవదనపవనాభిపూరితః । శైలకటకతటభిన్నరవః ప్రణ
నాదసాన్నహానికోస్యవారిజః ॥ ౧౦౨ ॥ జగదంతకాలసమవేతవిషగవిషమెరి
తారవమ్ । ధీరనిజరవలీనగురుప్రతిశబ్దమస్యరణరూఢ్యమావధి ॥ ౧౦౩ ॥

నిర్వనితాస్యకామానిసఫలానిచేతాంసిదిత్తవృత్తయోయాసాంతాఃసకామచేతనః
సఫలమనారథాఇత్యర్థః, నచకారఅతిశీఘ్రలఙ్ఘనాన్నదగ్ధనాచకాశస్త్రాసామా
సీదిత్యర్థః అతఏవ వాక్యాథకమేతుకంకావ్యలింగమ్ ॥ ౧౦౪ ॥ —క్షణమితి॥
ఆసౌచైద్యః పథి కిమిదమితి మిథోజల్పకాకోయమనర్థస్సంవృత్తఇతి పరస్పర
మాలపతాజనన క్షణమిక్ష్మితస్య శివరం స్వకటకం ప్రాప్య అవిశంకిమనాః-
నిశ్శంకచిత్తః, దుఃఖం-శిఘ్రమనీశీనీ-సేనాం, సమసేనహద్భుతనాయతిస్తా,
+ నహ్యైస్సముద్వేషకాల్లాజి తావద్యుపధాయాహ్రస్వే అభ్యసస్యదీర్ఘః,
ఏతేనాస్య రాద్రస్తాయినః క్రోధస్య ప్రహరణత్వంవేదితవ్యమ్ ॥ ౧౦౫ ॥ —
త్వరమాణాతి ॥ శంఖశిల్పమవస్థేతశాంఖకన్యంఖవాదనః + శిల్పమితి తక్, త్వ
రమాణస్య-జనమానస్య, శాంఖకస్య యఃసచేకః వదనపవనః-ముఖమారుతః, తే
నాభిపూరితః ప్రధాతః శైలానాం కటకతటేషు-నితమ్బప్రదేశేషు, భిన్నర
వ-మూర్ఛితప్రతిభస్యః, అస్యచైద్యస్యసంబంధీ సన్నహసంప్రయోజనమస్యే
తి సాన్నహానికః యోధానాం రణసన్నాహప్రసక్తఇత్యర్థః + ప్రయోజనమి
తి తక్, వారిజన్యంఖః ॥ ౧౦౬ ॥ జలజన్యంఖవద్దయోరితివిశ్వః ॥ ప్రణనాదదధ్వాన
సన్నాహశంఖం దధ్వాదిత్యర్థః + ఉపసగ్రాదనమాసేపితోవహేతస్యేతిణత్వం
ఏతేనాస్యమహానుతాహోవీరరసస్యస్థాయీవ్యభ్యతే ॥ ౧౦౭ ॥ —జగదితి ॥
జగదంతకాలే-కల్పంబై, సమవేతా-మిశితా, యేవిషదాస్తాయహాః, పుష్క
రావర్తకాదయః ॥ ౧౦౮ ॥ విషంతుగరశైతోయఇతివిశ్వః ॥ తైర్విషమందారుణం
యథాతథా ఈరితఉత్పాదితః, ఆరవజవారవఃయస్యతల్ ధీర-గమ్భీరే, నిజర
వెలీనా అంతరకతాగురవః ప్రతిశబ్దాశ్శబ్దాంతరాణీయస్యతల్ అన్యచైద్యస్య
రణతూర్యంరణదుందుధిరావధిఅహతం+ హంతైకర్తణిజ్ఞ, ఆత్మనేపదేష్వ
స్యతరస్యామితిహనోవధాదేశః అత్ర పుత్రాహోవ్యభ్యతే ఉపయాంకారా

మౌఘహాకావ్యేనన్యాఖ్యానైః,

సహస్రసంభ్రమవిలాలనకలజనతాసమాపలమ్ । స్థానమగమదభతత్సరితశ్చ
 చండలనభస్థలోపమామ్॥౧౦౮॥ దధతోభయానకతరత్వముపగతవతస్స
 ధూమపటలపిహితస్యగిరెస్సమవర్తయన్సవదిమేదినీభృతః॥౧౦౯॥
 కాపరిజనేనకథమపిచిరాదుపాహృతమ్ । వర్తకరతలయుగేనబృహత్త
 పిషమపిషదుగ్రహపరః ॥ ౧౧౦ ॥ రణసమ్మదోదయవికాసిబలకలకలా
 ౧౧౧ ॥ హాసేతి ॥ అథ రణదుందుభితాడనానంతరం సహసా-ఝడితి, సస
 మ్భగ్నగ్నిగ్రియథాతథా విలోలయా-విచలంత్యా, సకలయా-సమగ్రియా
 జనలయా-జననమూపాన, ఆకులం-సంక్షీర్ణంతల్ స్థానగిరిరం, పరితశ్చలితంప్ర
 స్థితముడుమలం జ్యోతిశ్చక్రియన్తిక్ తస్యనభస్థలస్యావమాం-సాదృశ్యమ
 గమల్ అత్యంతమండలస్య చలనాసంబంధేపి సంభాననయా తత్సంబంధోక్తే
 రతిశయోక్తిః ఉపమాతుతమజ్జీవితా ప్రతీతిమాశ్రసా రాతదంగంతలైవ చమ
 త్కారస్మరణాల్ పుష్పం ప్రవాళోపహితంయదిస్వాదిత్యాదివల్ ॥ ౧౧౨ ॥
 దధతతి మేదినీభృతః-రాజానః, ధూమపటలేన పిహితస్య ఛాదితస్య, అత
 ఏవ భయానకతరత్వమతిభయంకరత్వముపగతవతః గిరెస్సమానతా-సాదృశ్యం
 దధతః-దధానా వది సమవర్తయన్-సంవర్తయంతిస్త- సమ్యగ్వర్తాణ్యమో
 చయన్నిత్యం త్యావపాశేత్యాదినా ణిచ్, ఉపమాలంకారః ॥ ౧౦౯ ॥
 పరిమోహిణ్యైః అపరోన్యాసృపః పరిముహ్యతీతిపరిమోహి + సంపృచాది
 నాఘినున్న్యయః, తేనపరిమోహిణా స్వామ్యత్వాహితశంకయాపరిమూఢేన,
 + కృత్యచక్షుణత్వం పరిజనేన-సేవకజనైన, కథమపి కృచ్ఛాగ్రిచ్ఛిరాదుపా
 హృతం విలంబనానభృ బృహన్నహద్వర్తకవచం రుషా విలంబరోషేణ కరతలయు
 గేన-పాణితలద్యుతయేన తనుచూణం-సూక్ష్మచూణం పిష్టా తనుచూణ
 పేషం + సుష్కచూణరూక్షేమ పిషణ్ణముల్పృత్యయః అపిషల్-చూర్ణ
 తవాక్, తచ్చ జగీయాదుర్నిమిత్తమితిభావః + కషాదిషా యథావిధ్యనుప్ర
 యోగిత్యనుప్రయోగః, పిషేలుణి, పుషాదినాఛైరజాదేశః, అత్యవర్తణః-పి
 షణ్ణసంబంధేపి సంబంధోక్తే రతిశయోక్తిః తయాచామానుషంవీర్యమన్యన్యజ్య
 తే ॥ ౧౧౦ ॥ —రణేతి ॥ రణేన-రణలాభేన, యస్సంమదః హర్షః + ప్రమదస
 మ్మదోహానానీపాతః, తస్య ఉదయేనజన్తా వికాసిభిర్విస్తారిభిర్బల్లలైకకల

కులీకృతే । శారిమశకదధిరోపయితం ద్విరదేమదశ్చ్యుతిజనఃకథంచన ॥౧౧౧॥
 పరితత్పథోతముఖరుక్ విలసదహిమాంశుమండలాః । లెనురతనువపుషఃపృథివీం
 స్ఫుటలక్ష్యతేజనశ్చవాత్తజాశ్శ్చియః ॥ ౧౧౨ ॥ ప్రధిమండలాద్ధతపరాగఘన
 వలయమధ్యస్థస్థనః । పేతురశనయశ్చవాశనకైర్గురునిస్సనవ్యధితజంతవోరథాః ॥
 ౧౧౩ ॥ దధతశ్చశాంకితశశాంకరుడిలసమరచ్చదంచపుః । చక్రగంధసహపురంధ్రి

స్త్రైస్సకౌలం ॥ ౧౧౪ ॥ కులీకృతముఖరుక్, అతపవమదంశ్చ్యుతిజతిమదశ్చ్యుతి-
 తి- మదస్సానిః, క్షిప్, ద్విరదేగజేజనః పరిజనః శారింపర్యాణం॥ని॥నాపర్యా
 ణవిహంగేస్త్రీ శారిమ్యాతగుడేసప్రమితివైజయంతీ, శారిర్నాత్తోపకరణేస్త్రీ
 యాం శకునికాంతరే,యద్ధార్థ గజపర్యాణావ్యవహారేపిచ కన్విదితివిశ్వప్రాశ
 శ్చ, అధిరోపయితమూరోపయితం, కథంచన శృచ్ఛాదశకల్ శశాక, +శకెడ్లు
 జ్, పుష్పాదిత్వాన్వైర్జరజాదేశః, అశ్రవిశేషణగత్యాసేనాకలకలస్యమదమేతుత్వా
 త్ మదస్యచశారిమరారోపత్వమేతుత్వాత్ కావ్యలింగద్యయంతత్వాపేక్షత్వా
 త్సంక్షేప్యతే॥౧౧౧॥పరితఇతి ॥ కింపేతిచార్థః ధౌలెహ-కోధిలెహ, ముఖరుక్తేమ-
 ముఖర్థరుక్తాభరణేహ, విలసత్ప్రత్యేకంప్రతిఫలత్, అహిమాంశోమండలమర్క
 వింబం యేషాం తెలిభోక్తాఃఅతపిన స్ఫుటలక్ష్యమంతరమితత్వాత్ బహిస్సురితం
 తెజోంతస్సారః దర్శుః యేషాంలే తద్దవస్థితాశ్చత్వత్ప్రేక్షా తెజోవ్యాఖ్యాతం
 పశ్చమేనర్గతేజోనిరోధేత్యత్ర॥అతనువపుషః-మహాకాయాః, శ్రియతత్తజాల
 శ్వాః॥ని॥లక్ష్మీపుష్పాశ్చ్యుతివివర్షః ॥పరితః పృథివీం లెనురావపుః॥౧౧౨॥
 పృథితి ॥ ని ॥ చక్రగారాప్రధిర్నమిరితిహాలాయధః ॥ ప్రధిమండలైర్నమివల
 యైరుద్ధశా-ఉత్థాపితాః, పరాగాః-పాంసవపఘనా మేఘాస్తేషాం వలయాని
 మండలాని, తేషామధ్యస్థస్థనః గురుభిర్నిస్సనైర్హోమైః వ్యధితాః-భీషితాజం
 తవః-ప్రాణినః, యోస్తేరథాఅశనయః-వహ్నిశ్చవ అశనకైరశనైః పేతుఃతీవ్రమ
 ధావక్ అశ్ర రథానామతనిల్యేనోల్పేక్షా పరాగాణాం ఘనత్వరూపణసాపే
 క్షేతిసజ్జరః ॥ ౧౧౩ ॥ —దధతఇతి ॥ లసన్నరశ్చదః-కవచాయస్త్రికతత్ ॥
 ని ॥ ఉరచ్చదఃకంకటకోజగరికవచోస్త్రీయామిత్యమరః ॥ అతపిన శశాంకి
 తః-మృగలాంఛితః, శశాంకఇందు సస్య రుచిరివరుచిర్యస్యేత్యపమా ॥ తద్వపు
 ర్దధతః-దధానా, మహిభృతః-రాజానః, పురంధ్రిజనైరంగనాజనైస్సహాయధ్వా

జనైరయథాభావసిద్ధిసకంమహిభృతః || ౧౦౪ || దయితాయసానవముదస్తమహ
తవవసాదిసకరాత్ | కాంస్యముపహితసరోజవతద్భ్రమరాఘభారగురురాజ
యోషితః || ౧౦౫ || భృశమంగసాదమచణత్వమవిశదదృశకపోలయోః! వాక్య
మసకలమహస్యమదం విదన్తుస్తదీయగుణమాత్మనాశుచః || ౧౦౬ || సుదృశస్సమీ
కగమనాయయవభిరథనంబధాపితే | శోకపితగలరుద్ధగిరస్తరసాగతాశ్రుజ
ధా అసత్వాసిద్ధిర్దకారోత్పత్తిరస్తి తదయథాభావసిద్ధియథాద్ధసిద్ధిహితం
అనిర్వృతతిత్రతావదమాదకమిత్యథాః సరకం మధుపానం చక్రరుత్సహవధా
నాథమితిభావః, మతా శిశూ-శిశుపానే, సరకంమధుభాజనశతి వైజయంతి ||
|| ౧౦౭ || — అథాసగంసమాప్తేః ప్రాప్తానికామంత్రణాయ ప్రియాసంగతా
నాం భటానామాగామ్యశుభమాచకాని తాత్కాలికశిష్టితాని వణాయతి || ద
యితాయేత్వాది || దయితాయ-ప్రియసే, ఉదస్తం పానాథముత్తిప్తం సాస
వం-సమద్యం, అతపివోపహితే వాసనాథునిహితే సరోజవతకా భ్రమరా
ఘటవ భారస్తేన గురుదుర్భరం || ౧౧ || గురుస్తుగీష్వతాశ్చైత్యేతుంకపితరిదుర్భ
రశితశద్ధాణావే || కంసః, పానభాజనం || ౧౧ || కంసాస్త్రీపానభాజనమిత్యమ
రః || + వ్యూత్పానదిహానికమికషిభ్యస్సశతినమేద్రాతోరాణాదికస్సప్రణయః ||
తనేహితం కంసీయంలోహవిశేషః ప్రాక్క్రితయశ్చప్రత్యయః, తస్యవికారః
కాంస్యం పానపాత్రం + కంసీయపరశస్యయోర్యజ్ఞశాఖాల్పైతియజ్ఞ్యయేభ
స్యల్పక్, రాజయోషితః కస్యాశ్చిద్రాజవధాన్సంబంధినః అవసాదినశ్చేధిల్ప
భాజః కరాత్ అవతత్రచ్చదుర్నిమిత్రమితిభావః, ఏతేనాస్యాభానివిరహాదిం
తాపారవశ్యంవ్యజ్యతే అత్రావసాదభారగారవయోర్విశేషణగత్యాపాత్రపాత
మేతుత్వాత్కాన్యలింగమ్ || ౧౦౫ || భృశమితి || శుచః భావివిరహభావనాప్రసూ
తాశ్శోకాః అవిశదదృశః శోకాదేవాప్రసన్నదృష్టేః, కస్యాశ్చిదితి శేషః మద
మహస్య ఉత్పత్తైః ప్రతిబద్ధస్తదీయగుణ-తద్ధర్మం, మదకాభ్యుత్పాతమిత్యర్థః,
అంగసాదమంగశైధిల్పం కపోలయోరరుణత్వమసకలమసమాప్తం వాక్యంచాత్మ
నా న్వయం + ప్రకృత్యాదిభ్యఉపసంఖ్యానాత్ప్రతీయా, భృశందిదధుః కరుణేన
శృంగారస్తిరన్మృతశత్యథాః, అత్రమదాభావేపితత్కారోదయాత్తస్యవశో
కనిమిత్రతాన్విత్యా ఉక్తనిమిత్రాభ్యావిధావనాలజ్ఞా-రః || ౧౦౬ || సుదృశశతి ||

లకేషలాత్తరాః || ౧౧౩ || విపులాచలస్థలఘనేనజగమిమభిరంగనాఃప్రియైః! పీ
 సహచరీనిపీడదలవ్వరవారవాణమురసాలిలింగి || ౧౧౪ || నముమోచలోచన
 జలానిదయతజయమంగళైపీణీ | యాతమవనిమవన్నభుజాన్నగలద్వివేదవల
 యుదిలాసి || ౧౧౫ || ప్రవినత్సరికిప్రియామస్యనిగళమివచక్షురక్షివత్ | నీ
 అభాస్తిన్నసరై యవభిస్సమికగమనాయ-యద్ధగమనాయ || ౧౧౬ || సమికం
 సాంపరాయకమిత్యమరి || శొకపిహితై-శోకాప్యతై, గళై-కంతే, రుద్ధగిరిః-
 ప్రతిబద్ధోత్తరవాచః, తథాపి తరసా-పెగేన, అగతమశ్రుజలమెనకెవలం నిణీ-
 తము త్తరం యాసాంతాస్సత్యః || ౧౧౭ || నిణీ-తంకేవలంచోక్తమితివిశ్వాః! సంబ
 ధాపిరై-సంభాషితాః, యోధుంగచ్చామిత్యామంతిప్రాః హకప్తమిదమేవా
 స్తాకమంతిమదన్యమితివాక్ సంభాపి అశ్రుపాతేనైవానక్షరం దత్తాత్తరాశ్చా
 సన్నిత్యధః, అత్రాప్యశ్రుపాతాదుర్నిమిత్తమితిభావః, ఏతేన గంతవ్యంచే
 త్ గమ్యతాం నయంచ యుష్మత్సాలాక్యకామాశ్రయస్థవిధ్యాధాసరూపాః
 పాలజ్కారోప్యజ్యతే అనిష్టవిధ్యాధాసశ్చైతి సూత్రేణైష్టనిషేధాధాసవదన్యా
 పిలక్షణాత్ || ౧౧౮ || —విపులేతి || జగమిమభిర్యుద్ధాయ గంతుమిచ్ఛన్భిః,
 ప్రియైఃకర్తృభిః అంగనాః విపులం యదచలస్యస్థలం తదవ్త్ ఘనేనదృఢేనో
 రసా-నిజనక్షసా, కరణేన పీనై కుచతతై నిపీదోనితరాంపీడనం తైనదళంతః వి
 దీర్యమాణావరాః-శ్రేష్ఠాః, వారవాణాః-కంచుకాయస్మిక్కర్తృణితదృఢాతథా||
 ౧౧౯ || కంచుకోవారవాణోస్త్రీత్యమరి || ఆలిలింగిరై-ఆలిలింగా, అత్రోవారవా
 ణానాం దళనాసంబంధేపి తత్సంబంధోక్తైరతికయోక్తిః || ౧౨౦ || —నేతి ||
 దయితస్య జయమంగళం తదర్థమంగళమిత్యర్థః, శశ్వసూనాదివత్తదభేదవృత్తి
 సమాసః, తదిచ్చతీతితదేషణీ విలాసినికాచిదంగనాలోచనజలాని అహ్నిణిము
 మోచ అశ్రుపాతన్యామంగళత్వాదితిభావః, అమంగళంతుతదన్యతఃప్రవృత్తమే
 వేత్యాహ||యాతమితి||అవసన్నభుజాల్-శోకశిథిలాత్కరాల్, గళభ్యుక్త్యదేవా
 వనిం-భువం, యాతం-ప్రాప్తం, వలయం-కంఠం, నవివేద అవస్యభావినాం
 కోనివారకత్తితిభావః, ఏషాదైన్యచింతాదిమతి, అత్రావసాదన్యవిశేషణగత్యా
 వలయసాతపాతుత్వాత్కావ్యలింగమ్ || ౧౨౧ || —పైతి || అవిరోధసుండరీ
 —గమ్యం భావ్యం—ప్రసాదానాం—ప్రసాదానాం—ప్రసాదానాం, ప్రవాసమాపుచ్ఛమానస్యే

స్వనితంప్రతిక్షుతమివాపశుశ్రువే || ౧౨౧ || అభివర్త్యవల్లభతమస్యవిగలదమ
 లాయతాంశుకాః ధూమినభసిరభసేనయతీవిరరాజకాచనసమంమహాల్క్మయా ||
 సమరోస్తుభేనృపగణాపితదనుమరణోద్వలైకధీః | దీనపరిజనకృతాశ్రుజలా సభ
 టీజనఃస్థిరమనావిచక్లబే || ౧౨౨ || విదుషీవదర్శనమముష్యయనతిరతిదులభం
 పునః | యాంతమనిమిషమత్పప్తమనాఃపతిమిక్షులైస్తభృశమాదృశఃపథః || ౧౨౩ ||

శ్రువ-ఉపశ్రుతమ్ || ౧ || (స్త్రీ)క్షుల్ క్షుతంక్షమః పుంసీత్యమరః || ఝణత్క
 రే క్షుతభ్రాంత్యా నివృత్త్య క్షణమాత్రింధిః మిత్యథః, అక్షులై క్షుతభ్రాం
 త్యా భ్రాంతిమదలజ్కారః || దైవ్యవిషాదాచయోత్రనంచారిణః || ౧౨౪ ||
 అభీతి || వల్లభతమస్య-ప్రియతమస్యాభివర్త్యాభిమాగ్గం విగళదంగసాదాత్
 స్రంసమాసమమలమాయతంచాంశుకంవస్త్రయస్యాస్యా అన్యత్రవిగళంతః-విశి
 ర్భమాణాఅమలా ఉజ్జ్వలా ఆయతాదీర్ఘభూతాశ్చాంతశోరత్తయోయస్యాస్యాశ్చే
 షికఃకప్రత్యయః, ధూమిర్నభఇన లిప్తికాధూమినభసిరభసేన-వెగెనఃయశియాం
 తీ + ఇణశ్శతరిడిగితశ్చేతిజీవ, కాచనాంగనామహాల్క్మయానమం సదృశంవి
 రరాజ అత్ర ప్రస్థాతురగ్రన్వకాంతామౌములాసాదృశ్యభావనైవ దుర్నిమి
 త్తమితిభావః || ఉపమాలజ్కారః || ౧౨౬ ||—సమరేతి || నృపగణసమరౌ
 న్ముఖే తస్యస్వపగణస్యానుమరణ-సహమరణై, ఉద్యతా-ఉద్యుక్తా, అతపీనపి
 కాముఖ్యా ధీర్యస్యనః దీనేనాతికోఽప్యన పరిజనెన-దాసీజనేన, కృతాశ్రుజ
 లః-ముక్తదాషప్రి, నిరుభయమానఇత్యథః, తథాపి స్వయం స్థిరమనా-అచలచి
 త్తః, భట్కృవజనఃభటిజనః భటస్త్రీలూకః జాతావోవచనం + పుయోగాదా
 ఖ్యాయామితిజీవ, సచక్లబే సతత్రాస సహమృతిప్రియాణాం కుతస్సంత్రాస
 ఇతిభావః, అత్రమరణోద్యోగస్య విశేషణగత్యా అక్షుల్కస్యాతుత్వాత్కా
 వ్యలింగభేదః || (గురుదాలపరివోధికాయాంవిక్లబఇత్యత్యక్తబకాతర్యైఇత్యున్నై
 యోసథాతుపాఠోక్తఇత్యుక్త) || ౧౨౭ ||—విదుషీతి || యవతిఃకాచనాంగ
 నా అముష్య పత్యుర్దక్షుర, పునఃపశ్చాదతిదులభం తస్యాపునరావృత్తరితి
 భావః, విదుషీ జానతీవేత్సత్ప్రేక్షా + విదేశ్యతుర్వసురితివన్నాదేశః || ఉగిత
 శ్చేతిజీవ, అత్పప్తమనా-అవిత్పప్తచిత్తానతి, యాంతం యోద్ధం గచ్ఛంతం వ
 త్తిం భరారమాదృశః పథః దృష్టిపథాతిక్రమపర్యంతమిత్యథః + అజ్ఞమర్యా

సంప్రత్యుపేయాః పశలేపునర్వ్యధస్సస్నేహమాశీరితిభద్రరీరితా | సద్యః పృసహ్య
ద్వితయేన నేతఃయోః ప్రత్యాచపక్షే గలదంభసాస్త్రియాః || ౧౨౯ || కాచిత్కీ-
ర్తారజోభిర్దివమనువిదభేభిన్నవక్త్రేందులక్ష్మీరశ్మికాః కాశ్చిదంతర్దిశః పదధిర
దాహముద్భాగితసత్త్వాః | భేముర్వాత్యా ఇవాన్యాః ప్రతిదిశమపరాభూ-

దాభివిధ్యోరితివికల్పదాజోనసమోసః, భృశమనిమిషమీక్షతేస్త || ౧౨౯ ||
సంప్రతీతి || సంప్రతీదానీమేవకుశలీ అక్షతస్సక్ యధః-యద్ధాత్, పునరు
పేయాః-ప్రత్యావరసేవీతి సస్నేహంభద్రరీరితాభతేప్రయక్తా ఆశీరాశీర్వా
దస్సద్యః పృసహ్య-బలాత్, గలదంభసా-స్రవదశ్శృణా, స్త్రియాస్తస్యాఏవవ
ధావః + అస్త్రితిప్రతిప్రసవాన్నదీతావదాదాగమః, నేత్యయోర్ద్వితయేసప్ర
త్యాచపక్షే-ప్రత్యాఖ్యాతా, అమంగళేనాశుపాతేన నిష్ఫలీకృతేత్యధః భవి
తవ్యంభవత్యేవేతిభావః + వాలిటీతివికల్పన్నచక్షిఃఖ్యాతాదేశః, అత్రాశు
పాతస్య నెత్రవిశేషణదావరా ఆశీఃప్రత్యాఖ్యానవేతుత్వాత్కావ్యలింగభేదః
|| ౧౨౯ || — కాచిదితి || రజోభిరార్తవైరంగసంస్కారత్యాగాత్ పాంసు
భిర్వాక్కిర్తా || ౨ || స్యాద్రజఃపుష ఏమార్తవంపాంసుర్నానద్యయోరజత్యు
భయత్రాప్యమరః || దివస్తాత్పాతికపాంసుప్రవర్షణాద్రజఃకిర్ణతావక్త్రమిం
దురివ అన్యత్రవక్త్రమిదేందుః తస్యలక్ష్మ్యః త్వామాయస్యాస్సాత్వామవక్త్రేం
దులక్ష్మీరితి బహువచనాంతావయవోబహువీహిః, ఏవంచేకవచనాంతస్యేవలక్ష్మీ
శబ్దస్య ఉరః ప్రభృతిషు పారాన్నతన్నిమిత్తః కప్రత్యయః, శైషికస్తువైభాషి
కఇన్యవిరోధః కాచిన్నారీ దివమనువిదభే అనుచకార, కాశ్చిన్నార్థఃదిశఇవా
త్రికాపీతకోభా ఉద్భాగితసత్త్వాఉద్భాగితచిత్రాఉద్భాగితజంతుకాశ్చన
త్యః అంతరంతరాత్తనిమగ్నేచ దాహంసంతాపం అన్యత్రాత్పాతికంప్రజ్వల
నం దధిరేదధుఃఅన్యానార్యః వాత్యావాతసమూహాఇవ + పాశాదిభ్యోయత్తి
యప్రత్యయః ప్రతిదిశందిదిదిశ+అవ్యయాభావే శరత్ప్రభృతిభ్యఇతిసమాసాంత
ష్టచ్ఛప్రత్యయః భేముః బభ్రముః + వాజ్ఞాభముత్రసామితి వికల్పదేతావ
ధ్యానలూపౌ అపరానార్యః భూమ్యాతుల్యం భూమివత్కృపమాపుఃఇతీత్యం
పాథివానాం ప్రస్థానేప్రయాణేనార్యః భావ్యశుభంపురః పూర్వశశంసున్న
ప్రయామాసురిత్యధః అత్రసారీణాం భావ్యశుభసూచనస్యరజోదాహాది వా

‘మివత్రాంపమాప్రుంప్రస్థానేపార్థివానామశివమితి పురోభావినాఃకృత్యశంకః ||

ఇతి శ్రీమహాభారతము మహాకావ్యే తిలకాంకే పంచదశ స్కంధః

దమ ఘోషను తెనకళ్ళనవ్రతిశిష్టకర్తాధానవాసథ । ఉపగమ్యహరించదస్య

కావ్యధామోతుకత్వాల్ వాకావ్యధామోతుకం కావ్యలింగంతత్తినారీణాం ద్వి
దిగావ్యపమాభిః తద్రజోదాహాదినన్నరీరజోదాహాదీనామ్ శుభసూచకత్వ
మితుపమాకావ్యలింగయోరంగాగిభావేన సంకటిః । సంచారిణశ్చ పూర్వప
ద్విషాదాదయస్సుగమాః । అత్రకాశ్చిత్ కీర్తారణాభిధివమనువిదమః త్వా
మవక్త్రేందులక్ష్మ్యేనిత్రుకాః కాశ్చిదితిపాతేకాదిత్ కీర్ణత్యేకవచన పక్రమ
భంగదోషానాస్తి- నచైవముపమానోపమేయయోభివన్నవచనత్వ దోషః లా
కేపి చంద్రాదిష్టేకత్వ నియతేషుదోష బుద్ధ్యనుదయాల్ యథాహదంఢీ- న
లింగవచనేభిన్నైనహీనాధికతాపివా - ఉపమామాషణాయాలంయత్రాద్యేగో
నధీమతామితి-స్యగ్ధరావృత్తం||మృద్ధైర్యానాంత్రయేణిత్రిమునియతియతాస్య
గ్ధరాకితి తేయమితిలక్షణాల్ ||గం॥ .....

ఇతి త్రిపదవాక్యప్రమాణ పారావారపరీణత్రిమహాపాఠ్యం

కోలచలమల్లినాథసూరివిరచితే మాభవ్యాఖ్యానే

సర్వంకషాఖ్యానే పంచదశస్సగణః.

మాఘకావ్యసంభాషణనైషాడశసగః ప్రారంభః

అథానంతరస గౌహ రెచ్చే ద్యదూతసంవాదం పణయతి ॥ దమ ఘోషః
త్యాది ॥ అథసన్నాహనంతరం దమ ఘోషసు తేన శిశుపాలనప్రతినిష్ఠః- ప్రహీ
తః- ప్రతిభానమన్యాస్తీతిప్రతిభానవాక్ - అవసరోచితౌ త్తరస్ఫురణశక్తిమాని
త్యథః- కశ్చనకశ్చిద్దూతః హరింకృష్ణముపగమ్యపాప్యనదసినభాయాం - స్ఫు
బాభిన్నాథౌపృథగథౌప్రియాప్రియరూపౌ యస్మిత్తత్సుటభిన్నాద్ధం
యుగపదుభయాథాభిధాయకమిత్యథః- తదైవవత్ప్రతి ఉభయంయుగవత్
యోదితం త్వరయాసాంతస్విమభతరచ్చతే ఇతి అదఃకదంవక్ష్యమాణంనచః ఉ
దాహరణీ వ్యాహరణీ అత్రాహకామందకః *యాతవ్యాయప్రహీణుయాద్దూత్య
దైర్యాభిమానం ప్రగల్భః స్మృతియాన్వాగ్గీతస్త్రేశాస్త్రేచనిష్ఠితః ॥ అభ్యుత్త

పాదకనకై-శ్రుకృష్ణనదసి శిశుపాలమాతసంవాదః 182

దఃస్ఫుటభిన్నాఘముదాహరణ్యదః || ౧ || అభిధాయతదాతదప్రియం శిశు
పాలానుశయంపరంగతః | భవతోభిమనాస్సమిహాలెసరుషఃకతుముపేత్వ
మాననామ్ || ౨ || విపులెననిద్రనిదయాం ముదమాయాతునితాంతము న్ననాః
శమాన్యమతః యాతౌభవితుమహతి- అన్నప్రేథోమితాభశ్చ తథాశాన్
సహఃకః - యస్మామాన్యంవదకాహనామాతస్తుతిఃసద్భోమతః - సభతుశ్శాన్
స-భచ్ఛేద్యతవ్యం యాతౌ తరోత్తరం - న్వవాక్యపరవాక్యాణామితి చెతిచది
ష్టమేత్ ఇతి | అస్తికనగఃచైతాలియాభ్యుమాత్రావృత్తం*పద్విషమేష్టానమే
కలఃకాశ్చనమెన్యూనోనిరంతరాః సనమాతృపరాశ్రితాకలావైతాలీయేంతెర
తౌగురుతిలక్షణాత్ || ౩ || - స్ఫుటభిన్నాఘముదాహరణ్యచఇత్సృక్రంత
దేవచరుడశభిఃజ్ఞాతైః శ్లేషభంగ్యాభిభత్తై || అభిధాయెత్వాది || శిశుపాలస్త
దాలభుఃసీక్వాంకాలే- తత్రాచ్యుగప్రియమభిధాయపరంభృశమనుశయం అనుచి
తమాచరితమిత్త్యనుతాపంగతః అతఏవఅభిమనాః అభిముఖచిత్తస్సకాఢపేత్వ
స్వయమాగత్యనరుషః సకోపస్యభవతః మాననాంపూజాంకతుం సమిహతే
అనుసేతుమిచ్ఛతీత్వభః, అయంమభురోథః పరుషస్తుతదాతదప్రియమభి
ధాయపరం అనుశయంసకేవలం శప్రవ్యః కింతుహంతవ్యశ్చేతి దీఘుద్వేషంగ
తః || ౪ || అథానుశయోదీఘుద్వేషానుతాపయోరిత్యభయత్ప్రవ్యమరః అతఏవ
నాస్తిభీద్యస్యేత్వభినిభీకంసపుంసకహ్రస్వః తస్మాన్యన్యసాభిమనాః ని
శ్చంకచిత్తస్సకాఢపేత్వస్వయమేవాగత్యనరుషః సకోపస్యభవతః మాననాం
ప్రభుగాంకతుం సమిహాలెతాహాలెభవంతం హంతుమిచ్ఛతీత్వభః + మన
స్తంభేఇతి ధాతోశ్చైరాదికాల్ ట్యానశ్రింఘోయజితియన్ అత్రచతుడశ
జ్ఞాక్యాంపరహృదయ పరితాపరాణాంమాతానాం ప్రియాప్రియోద్వేషివక్త
వ్యేచమత్కారాయతుశ్లేషభంగ్యాభిభీకేతే ఇతి ప్రియాప్రియయోద్వేషయో
రిపివక్రతకావీధిభేయకావీచ్ఛబ్దమాత్రసాధమ్యావచ్చ కేవలవక్రతగోచరః
శ్లేషాలంకారః | వక్రతావక్రతాభయగతముక్తంచెచ్ఛబ్దమాత్రసాధమ్యం
శ్లేషాయమితి లక్షణాత్ - నచేయంవ్యాజస్తుతిః నిండాస్తూత్యరనృతరగమ్యతా
యం లడుత్థాపనాల్ ఇహతూభయంయగవ స్తయోదితంత్యరయాసాంత్య మ
థైతరబ్దతే ఇతి వక్ష్యమాణలింగాదుభయోః వాచ్యత్వానగమాదిత్యలం ప్రస

ప్రచురాధిగతాంగనిర్వృతింపరితస్త్వాంఖలువిగ్రహేణసః || ౩ || ప్రణతశ్శిరసా
కరిష్యతేనకలైరేత్యసమంసరాధిపైః ! తవశాసనమాశుభూపతిఃపరవాసద్యయ
తస్త్యయైవసః || ౪ || అధివహ్నిపతంగతేజసేనియతస్త్వాంతసమథాకర్మాణః

చన || ౩ || — విపులనేతి || ఉన్తనాఃఉత్సుకచేతాః- సచైవ్యః పరితఃప్రచురం
ప్రభూతం యథాతథా అధిగతాపాప్రాంతాంగనిర్వృతిః. సుహృత్సృశకృతమం
గసుఖంయేనతం- తావ్విపులేన విశిష్టపులకేన || ౩ || పులసాస్సృత్సులకేచాపి పు
లంతువిపులేన్యవధితివిశ్వః - విగ్రహేణవపుషా నిర్దయంగాఢం నిపీడ్యాల్లిం
గ్యనితాంతం ముదమాయాతుఖలు- పరుషస్తుఉన్తనామనసీనచైద్యః- ప్రచురే
ణాధినామనోవ్యధయాగతాంగనిర్వృతింవిగ్రహేణశిరసాశ్చింత్యాం విపులనమహా
తావిగ్రహేణ సమరేణ || ౩ || విగ్రహస్సమరెకాయేషతివిశ్వః - నిర్దయంని
ష్క్రుపంనిపీడ్యహత్వాముదమాయాతు || ౩ || — ప్రణతశ్చతి || భూపతిఃచై
ద్యః- నకలైర్నరాధిపైస్సమంసహవిత్యాగత్య- శిరసాపరీతః ప్రణామంకృత
వాక్ కతఃరిక్తః, ఆశుతవశాసనమాజ్ఞాంకరిష్యతేత్యదాజ్ఞాకరోభవిష్యతి, కు
తః యతఃసచైద్యఃఅద్యత్స్తిన్ననసరైత్వయైవ పరవాక్, త్వదేకపరతంత్ర్యః ।
పరుషస్తుశిరసాప్రణతానమన్మూతః నరాధిపేరితిభావః, కర్మాణిక్తఃభూపతి
స్తవశాసనం శాస్తింశిక్షాంకరిష్యతే యతస్త్యయైవపరవాక్శత్రుమాక్ త్వమే
కవీవాస్య శత్రురవశిష్టఇతిభావః - అన్యత్సమానం || ౩ || శాసనంరాజదత్తా
రావ్యంలేఖాజ్ఞాశాస్త్రశాస్తిప్రీతివిశ్వః || ౪ || — ప్రణామపాతుమాహ ||
అధీతి || అధిగతింవహ్నిపతంగయోరగ్నిభాన్వోరివతేజాదేన తస్యతత్త్వవ్యతై
జసఇత్యధః- నియతస్త్వాంతానియతదిత్తః- సచాసానమథాకర్మాణానాథుక
మాచుతి ఖంజకుబ్జవద్విశేషణసమాసః తస్యతథోక్తస్య సర్వవిధేయవతి
నోవశతిః, కర్మాకరాయస్యతస్యతవకేభూభృతః ప్రణతింనతింధవిభృతి స
ర్వేపివిభృతీత్యధః- పరుషస్తు అప్రణామేపాతుమాహ, అధివహ్నిఅగ్నిప
తంగస్యశలభసేన్యవతేజః పౌరుషంయస్యతస్య || ౩ || పతంగశ్శలభభానావితివిశ్వః
నియతేత్యధిచారెన్వాంతేన్వవినాశేనమథాం హేతుభూతం కర్మయస్యత
స్య సర్వేషాంవిధేయేవతలై, విధేయంవతయతివా సర్వవిధేయవతిః, స
ర్వకింకరస్య నిష్పృరుషస్య తవకేన గుణేనచూభృతః ప్రణతింబిభృతిశ్చకేనావీత్స

తవనన్వవిధేయవర్తిః సఃపరిణతిచిత్తైశ్చేనధూత్వతః || ౫ || జనతాంభయశూన్య
ధీఃపరైరభిభూతామవలంబసేయతః | తవకృష్ణగుశ్చతానరైరజమానస్య దధ
త్యగణ్యతామ్ || ౬ || అహితాదనవత్రపస్త్రసన్నతిమాత్రాన్యై తభీరనా స్తికః | వి

ధః || ౫ || — జనతామితి || మౌకృష్ట మౌహారేభయశూన్యధీర్నిభీకచిత్త
స్సక్ - పరైశ్చేయభిరభిభూతాలజనతాంజననసమాహం + గ్రామజనైశ్చాదినా
సమామౌతల్ ప్రత్యయః, యతోవలంబసేవరిగృష్టాసి రక్షసీత్యధః తతోమౌ
తోర్నరైరజమానస్య అమానుషమహిమ్న ఇత్యధః, తవగుణాః అతఃత్రా
ణాదయః అగణ్యతామసంఖ్యాయతాందధతి, వరుషస్తు మౌకృష్టమలి నా త్తకభయే
న శూన్యధీమూఢబుద్ధిః పరైస్తవదన్వైః || ౧ || పరంమూరాన్యముఖ్యమపరంతి
పరమాత్మనోరిక్తుభయత్రాగి వైజయంతీ, అభిభూతాంఅవధీరితాంజనతాం ప
శుపాలనపారదార్యాదినా పృథక్జనత్వం, భావాధేతల్ ప్రత్యయః యతో
వలంబసేఅశ్రయసి, తతోనరైరజమానస్యతతోపిహిసస్యేత్యధః, తవగుణా, లే
శతసంభవంతోపీతిభావః, అగణ్యతామనాదరణీయతాందధతి || ౬ || — అహి
తాదితి || త్వయాసవృశోన్యగుణవాక్, గుణాధ్యః కుతఃకతుత్రాపీత్యధః, కు
తః, త్వం అహితాదనధాల్ త్వనక్ - అధమఃభీరురిత్యధః - అవత్రాహ్ని
స్త్రాహ్నభవతీతి అనవత్రపస్త్రపావాక్ - అకార్యజగుప్సరిత్యధః, అతిమాత్రిమ
త్యంతముష్ణ తభీ స్త్యక్తారిభయఇత్యధః - నా స్తిమతిరస్యేతి నా స్తికః - నా స్తివ
రలోకః + అ స్తినా స్తిదిష్టమ్మతిరితత్ సనభవతీత్యనా స్తికః అ స్తికఇత్యధః
విసయోనానాద్ధత్యేనాపహితావిశిష్టః విసయవానిత్యధః - విస్తయోవిశిష్టగ
రోవనభవతీతి అవిస్తయోనిగర్హః - వరుషస్తు, త్వయాసవృశోన్యగుణవాన్న
భవతీత్యగుణవాన్నిగుణః, కుతఃకుత్రనకుత్రాపీత్యధః - కుతః త్వమహితా
చ్చత్రిస్త్రనక్ - భీరుః - నా స్తిఅవత్రసాలజ్ఞావిశేషోయస్యేత్యనవత్రపః, నిర్ల
జ్జః || ౧ || లజ్ఞాసాపత్రపాన్యత ఇత్యమరః, సతిమాత్రేణప్రణామేనైవోష్ణ తభీర
పాకృతారిభయః - నతు పరాక్రమేణేతిభావః, అ స్తిమతిరస్యేత్యా స్తికః అ స్తివ
రలోకః + పూర్వవల్ రక్ సనభవతీత్యనా స్తికోనా స్తికఇత్యధః, విసయోనయ
హిసః అవహితాహితాదపేతః విస్తయోవిగరోవనభవతీతి అవిస్తయోగర్హిగర్హ
యత్యధః, అత్రాహితాదిత్యధఃశ్లేషః, అన్యత్రశబ్దశ్లేషఇత్యనయోస్సన్ని

నయోపహిత స్తవయాకుతఃసద్భవోన్యోగుణవాసవిస్తయః ॥ ౭ ॥ కృతగోపవధూ
రతేఘ్నతొవృషమగ్రేసరకపిసంప్రతి । ప్రతిపత్తిరథఃకృతైనసోజనతాభిస్తవ
సాధువణ్యతే ॥ ౮ ॥ విహితాపచిత్తమహాభృతాద్విషతామహితసాధ్వసోబలైః ।
భవసానుచరస్తవముచ్చతేమహతామపుసరిక్షమాభృతామ్ ॥ ౯ ॥ ఘనశాలనిభై
దురాసదాఃపరితానాగకదంబకైస్తవ । నగరేషుభవంతువీధయఃపరిక్షితావ
కరః ॥ ౧౦ ॥ —కృతేతి ॥ గోవ్యవీవవధ్వాగోపవధ్యః + స్త్రియాఃపుంవదిత్యా
దినాపుంవద్భావః, తాసురతిః కృతాయేనతస్యగోపీజనవల్లభస్యేత్యర్థః, వృషం
వృషభయాపిణం అరిష్టాభ్యంఅసురంఘ్నతోమారయతః + హంతృలటశ్శత్రా
దేశః, అథఃకృతైనసోనిరస్తకల్పవన్యతవఉక్రేభయంతరేనరక సరకాసురెప్రతి
పత్తిః ప్రవృత్తిఃపురుషకారణియావత్, సంప్రతిజనతాభిజ్ఞానసమూహైః సా
ధువణ్యతే- అహోమహద్దుష్కరంకమకృతమిత్తువశ్లోక్యతే, పరుషస్తుగో
పానాం వధూమరతిః కృతాయేనతస్యపారదారికస్య వృషంధమం వృషభంవా
ఘ్నతః ॥ ౧౧ ॥ సుకృతేవృషభేవృషభత్యవరః- అతవీవకృతైస్సః- పావకృతః, తవ
ఉక్రేదారుణైసరకెనిరయేఅథః ప్రతిపత్తిరథఃప్రాప్తిః ॥ ౧౨ ॥ ప్రతిపత్తిఃపదస్తా
ప్రాపౌరుషేశారచేపిచేతివిశ్వః, జనతాభిఃసాధువణ్యతేదుస్తరోన్యపాక్షిస్తస్య
సరకపాతగత్యుష్ణోవ్యతే ఇత్యర్థః, అత్రగోఘ్నః పారదారికొవ్యధఃకృతై
నాశ్చతివిరోధాధానః, శ్లోచణసంకీర్తయే ॥ ౧౩ ॥ — విహితేతి ॥ సహఅనుచరైః
సానుచరస్యభృత్యోమహాభృతాచైద్యేనవిహితాపచితిః కృతపూజఃలోకవేదయోః
సానుచరస్తేనరాజ్ఞః పూజ్యత్వప్రసిద్ధిరితిధావః, అతవీవబలైః సేన్యైః ద్విష
తానురితామహితసాధ్వసోజనితభయస్సక, ఉచ్చక్తరున్నతస్తవం మహతామ
పిక్షమాభృతాంరాజ్ఞాముపరిభవసర్వోత్తమోభవేత్యర్థః, పరుషస్తుమహాభృతా
చైద్యేనవిహితాపచితిఃకృతహానిః ॥ ౧౪ ॥ భవేదపచితిఃపూజావ్యయహానిమనిష్కృ
తాచితివిశ్వః ॥ అతవీవద్విషతాంబలైరాహితసాధ్వసాభీతిస్తస్మాదమహతాంక్షమా
భృతాం భూధరాణాంఉపరి సానుమచరీతిసానుచరః, సానుచారిభవ + చరేష్టః
అత్రాపిశబ్దార్థశ్లేషసంకరః ॥ ౧౫ ॥ — ఘనేతి ॥ తవనగరేషువీధయారథ్యాః, ఘ
నజాలనిభైమేఘసమూహకల్పైః, వనజేర్వనైభవైమృగాదిభిః, మృగప్రభృ
తిభిభాద్రోమంహ్యోమృగశ్చైత్యేవంవిధైరిత్యర్థః, నాగకదంబకైర్గజబృందైః

నజ్జీమృగాదిభిః || ౧౦ || సకలాపిహితస్వపౌరుషోనియతవ్యాపదవర్ధితాద
యః | రిపురన్యతథీరచేతనస్యతతవ్యాధిరసినిరస్తుతే || ౧౧ || వికచోత్పలచారులా
చన సవచైర్ద్యౌః ఘటాముపేయశః | యదుపుంగవబంధుసౌహృదాత్త్వయిసా
వరితః పరికిణాః వ్యాప్తాః, అతః సమరాసదాః దుష్ప్రవేశాభవంతు, రాజ్ఞా
సంధానేమహాదైవ్యభ్యం తేభిషి నీతిత్యథాః, పరుషస్తుఘనజాలనితైః, సాంద్రా
నాయప్రాప్తైః || ౧౧ || అనాయః పుంసీజాలంస్యాదిత్యమరః, నాగకదంబకైః స
ర్పసంమైః వనజైర్మృగాదిభిః మృగవ్యాఘ్రపులిండప్రభృతిభిః, అథవామృగా
దిభిః మృగభక్షకైశ్చాహులాదిభిః దురాసదాభవంతు రాజవిగ్రహాదరణ్యంతా
మిత్యథాః || ౧౦ || — || సకతతి || ఉన్నతముదారంధీరమవికారంచేతాయస్య
తే తవరిపుః సకలైరపిహితం తిరస్కృతం స్వపౌరుషం యస్యసః నియతాః ని
త్యాః వ్యాపదోబిహిష్టాపదోయస్యసః అనర్థితాదయః, అసంపూరితాభ్యుదయః
సతతవ్యాధిః సతతరోగః అనీతిర్నిత్యమిహిహి వీనవిధోస్తు, పరుషస్తు - అచేత
సః అమనస్వినః, తెరిపుశ్చైవ్యః సకలైరపిహితస్వపౌరుషః అతిరస్కృతాత్త
నికృష్టః || ౧౧ || వస్తిభాగురిరల్లోపమవాప్యోరువసగయోరిత్యలూపే శర్షో సమా
సః నియతం నిత్యం వ్యాపత్, విగతాపత్ అవధితాదయః, అచ్ఛిన్నోదయః +
వధః చ్ఛేదనపూరణయోరితి ధాతోః కమణి క్రః ఉన్నతధీరుదారబుద్ధిః, సతతం
వ్యాధిర్విగతాధిమనోన్యధారహితః అనీతిరితిబాధారహితోస్తు, అతిమృష్టిరనా
మృష్టిః శలభామూషికాః ఖగాః, అత్యాగన్నాశ్చ రాజానః షడైతాక్షతయః స్త్రృ
తాః, అత్ర సర్వత్ర పదభంగేనాథాద్యయప్రతిపాదనాజ్ఞతుకాప్తవదేశశ్చ ప్రతీతే
శ్శబ్దశ్లేషః || ౧౧ || — || వికచేతి || పుమా గౌరివపుంగవః పురుషషణ్ణః + ఉప
మితనమాసః, గోరతధితలుకీతి సమాసాంతప్తచ్ ప్రత్యయః - యదుపుంగవయ
దుశ్శ్రేష్ఠ || ౧౧ || శ్రేష్ఠోఽనాతుపుంగవావితి వైజయంతిః, చైద్యేవకర్తాః ఘ
టాంఘటనాం సంధిం ఉపేయష స్తవసంబంధీవికచోత్పలాని వాసనాథాం ని
హితాని తాన్యేవచారులాదనాని యస్యసః, సహసురయామాధాన్యగౌడ్యావా
ససురః || ౧౧ || గాడిపైష్టిచమాధ్వీచవిజ్ఞయాత్రివిధాసురాశ్రితివచనాత్, తత్ర రాజ
శ్శ్రేష్ఠత్యయోః పైష్ట్యామేవనిమేధః, నవాసవోనవమద్యం, నాలికేరాదికమితి సు
భాసవయోర్నవోనరుక్తస్య, బంధుసౌహృదాత్, బంధోత్వయిస్సేహాత్, పా

తానసురీనవాసః || ౧౨ || చలితానకమందుభిఃపురస్సబల స్త్వంసహసారణేన
తమ్ | సమితోరథసాదుపాగతంసగదస్సంప్రతివత్తుమహాసి || ౧౩ || సమరేషు
తిష్ఠానభిఘ్నతాశికుపాలెనసమేత్యసంహతి | సుచిరంసహసర్వసాత్వలైభవవి
తాపాస్యతేత్వద్భృహే సహపానంకరిష్యతే సపీతేస్సంప్రీతి లక్షణత్వాదితిధా
వః పిబతేః కమణిలుట్- పరుషస్తు- హేయదుపుంగవయాదనబలీవదః, ప్రై
ద్యేన సహఘటాం ఉపెయవః సమరాభియోగంగతస్యతవవిక చొత్పలవల్
చూరులూచనః ససురః సదేవోవాసవోపిబంధసాహృదాల్, ఉపెంచ్యేత్వ
యిసాధ్యాత్వాదిత్యధః, పాతాత్యాతాన కింపునమఃశకాభీష్టాదయఇతిభావః
+ పాలే స్తృచ్ఛసూహృదయస్సభావః సాహృదమితివిగ్రహః యవాదిత్వాదీదళప్ర
త్యయః హృదయస్యహృల్లేఖతిహృద్భావవిధానసామధ్యాన్తహృద్భగత్యుభ
యపదవృద్ధిః, ఆతపనసాహృదదౌహృదశబ్దావణిహృద్భావాదితి వాచనః, సు
హృదస్తుసాహదఃమేన-శబ్దార్థశ్లేషసంకరః || ౧౨ || — || చలితేతి || రథసాన్త
పాదుపాగతం (ప్రా)ప్రవృత్తంచేద్యంత్యం- పురస్థితితానకమందుభిః పురీగ
తవసుదేవః || ౧ || వసుదేవోస్యజనకస్సవవానకమందుభిరిత్యవరః, సబలోబల
భద్రసహితః, సారణేనసారణాభ్యేన పుత్రేణసహ సగడః, గదాభ్యేనఅనుజేన
సహితః, సమితోసభాయాం సంప్రతివత్తుం సంభావయితుం, అహాసి, సర్వ
బంధుసమేతః, ప్రత్యేతుమహాసీత్యధః పరుషస్తుసమితో సమరెరథసాద్యే
గాదుపాగతం || ౧ || రథసావేగహర్షయోః||సమితిస్సమరేసామ్యేసభాయామపి
సంగమకృత్యుభయత్ప్రాపివిశ్వః తంచైద్యంపురతఃచలితాఅనకాః, పటహఃదుందు
భయోభేర్యశ్చయస్యసః || ౧ || అనకఃపటహో(స్త్రీ)స్యాద్భేరీ(స్త్రీ)దుందుభిఃపు
మానిత్యమరః- సబలస్సస్త్రేన్యః, సగడఃగదయాకామోదక్యానసూరః, సహసా
ర్పుడితి- రణేనయద్దేన సంప్రతివత్తుమభియోక్తుమహాసి, అత్యాపిశబ్దార్థశ్లే
షసంకరః || ౧౩ || — || సమరేష్వితి || కించ సమరేహరిపూర్ణ, అభిఘ్నతా
అతిశూరణేత్యధః, శికుపాలెనసమేత్యైక్యంప్రాప్య, సంప్రతిసుచిరం, బ
హుకాలం, సత్వతః అపత్యానిపుమాంసః సాత్వతాఃయాదవాః+ఉత్సాదిభ్యో
జ్ఞో సర్వైవతేసాత్వతాశ్చతైః సర్వసాత్వలైస్సహ + పూర్వకాలత్వాదినా స
మాసః విశ్వస్తవిలాసినిజనః, శికుపాలభయనివృత్తైః విస్త్రబ్ధవిలాసినిజనోభవ

శ్వస్తవిలాసినిజనః॥౧౩॥విజతకుంభమిక్షతామసామహతాంతావమహితంమహిభృ
తాం అనకృజ్జితసంయతంపురోముదితస్సప్రమదంమహిపతిః॥౧౪॥ఇతిజౌషమవ
స్థితంద్విషఃప్రణిధింగామభిధాయసాత్యకిః। వదతిష్టవచోధవోదితశ్చలితైకభృగ
భాంగపాణినా॥౧౫॥మధురంబహిరంతరప్రియంకృతినావాచివదస్తభాత్వయా॥స

॥౧॥ సమావిస్రంభవిశ్వాసావిత్యమరః- పరుషస్తురిపుఘాతినా శిశుపాలన సమా
సమరేషు సమేత్యసంగత్యసంప్రప్యేవసర్వసాత్యతైస్సహవిశ్వోస్తవిలాసినిజనఃవి
ధవాంగనాజనోభవ ॥౧॥ విశ్వస్తావిధవాసమేత్యమరః + ఆదితశ్చేతిచతారాద
మక్తసముచ్చయార్థాచ్చ వసేనిఃష్టాయామిత్ ప్రతిచేదః-శిశూనామనుద్ధతానా
మేవాయంపాలయిశానోద్ధతానామితీసర్వథా యాదవాభవంతంచాద్యైవహ
నిష్యతీతిధావః ॥ ౧౪ ॥ —॥ విజతైతి ॥ అసామహిపతిశ్చైద్యఃవిజతకుంభంమై
త్రీసంబంధాన్నిరస్తక్రోధం మహతాంమహిభృతాం-రాజ్ఞాంమహితంస్త్రాజితం+
మతిమద్భిత్వాదినావతతమానేత్రః తద్యోగేషషీ- అనకృజ్జితమహతోజితాః, సం
యతజజయోయేనతం ॥౧॥ సముదాయస్త్రీయాంసంయత్యమిత్యాజినమిద్యుధఇ
త్యమరః- సప్రమదంసహషంత్వాత్వాం + తావమాద్వితీయాయాఇతిత్వాదే
శః- పురోగ్రాముదితః ఈక్షతాంవశ్యతు పరుషస్తు- విజతకుంభంభయాత్ త్యక్త
కోధం-మహతాంమహిభృతాంచైద్యాదీనాం అహితమరింలసకృజ్జితశ్చాసాసం
యతోబద్ధశ్చతంజితసంయతం+స్తాతానులిప్తవత్పూర్వకాలేతిసమాసః ॥౧॥బ
ద్ధోనద్ధశ్చసంయతఇతివైజయంతీ- సప్రమదంసస్త్రీకంత్వామితివదచ్ఛేదః అస
త్పదీక్షతామ్ ॥ ౧౪ ॥ —॥ ఇతితి ॥ ఇతిత్థంఘాతాంగాంచం ॥౧॥ అజనేనే
తగ్దిగ్బాణభూవాగ్వారిమగౌర్తతైవిశ్వః- అభిధాయజౌషంతూష్టిమవస్థితం॥
౧॥ తూష్టింజౌషంభవేత్తానఇతివైజయంతీ - ద్విషఃప్రణిధిందూతం- సాత్యకిఃశై
నేయః కృష్ణానుజః- అథమాతవాశ్యానంతరం- రథాంగంచక్రంపాణాయస్యతే
నరథాంగపాణినాహరిణా+ప్రహరణాథేభ్యఃపరేనిష్ఠాసప్రమ్యాభవతఇతి పా
ణైఃపరనిపాతః - చలితాపెరితాపికాభూర్యస్తికర్తృణితద్యథాతథా గొస్త్రీ
యోరువనజనస్యేతిప్రాస్యః - చోదితఃఅస్యోత్తరందెహిఇతి భూసంజ్ఞయా
పెరితస్సన్నిత్యధః వదఃవదతిస్తావాదీత్ ॥ ౧౫ ॥ —॥ కింతద్యచస్తదెకవింశ
తిశ్లోకై రాహ ॥ మధురమిత్యాదినా ॥ కృతినాకుశలనత్వయాబహిః వ్రకాశేష

కలాత్థతయావిభాస్యతేప్రియమంతరహిరప్రియంయథా || ౧౭ || అతికొమలమెక
 తాన్యతఃసరసాంభోరుహవృంతకకశం | వహతిస్సుటమేకమేవశేవచనంశాకవ
 లాశదేశ్యతాం || ౧౮ || పరకటంమృదునామజల్పతఃపరుషంనూచయతోర్థమంతరా |
 శకునాదివమాగవతిభిఃపురుషాదుద్విజితప్యమిదృశాల్ || ౧౯ || హరిమర్చిత
 ధురంప్రియం, అంతరగభేజప్రియం- వచస్తథాలేనప్రకారేణఅవాదిడక్తం+
 వచేః కర్తణిలుజిదిణివృద్ధిః - యథాయేనప్రకారేణసకలాధకతయాసంస్థాన్త్యాభ
 యాధకతయానౌతునా- అంతః అప్రియంబహిఃప్రియంవిభాస్యతే అవధాన్య
 తే అప్రియగభంప్రియంయత్తన్మయోక్తం తదస్తాకంతుప్రియగభమప్రియమే
 వపరీయతే- ఇదముక్తిచాతుర్యంతవైవేత్యభిప్రేత్యాక్తం కృతినేతి అతానశ్య
 ద్ధేయమిదంవచసమితిభావః || ౧౭ || —|| అథవాబహిరెవప్రియంఅంతరేవాప్రి
 యంతథాపినగ్రాహ్యమిత్యవమయాన్యనక్తి || అతీతి || ఏకతాబహిరతికొమలం
 అన్యతఃఅంతఃసరసమాద్ర్యంయదంభోరుహస్య వృంతంప్రసవబంధనం తదివ క
 కశంపరుషం- ఏకమేవతేతవచనం ఈషదసమాప్తం శాకపలాశంశాకపలాశ
 దేశ్యం మహాపత్రాఖ్యతమపత్రతుల్యం || ౧౮ || శాకఃపలాశసారస్సాన్యత్ వరదారు
 శ్వరచ్చదఃమహాపత్రోమహాశాకఃస్థిరకశ్చహరిస్తదశత్యభిధానరత్నమాలాయాం
 + ఈషదసమాప్తాకల్పవదేశ్యదేశీయరఇతిదేశ్యప్రత్యయః కల్పవదేశీయదేశ్యా
 ఇతిసాదృశ్యవాచకేష్వాహదండి- తస్యభావస్తత్తాతాంస్సుటంవహతి-అంతః పరు
 షస్యబహిరమాఘధుర్యం వృథాశాకపలాశవదితిభావః-అత్రశాకపలాశాపమాయాః
 వద్దవృంతాపమాసాపెక్షతాన్వితంకరః || ౧౯ || —|| సనప్రియగర్భేపివాక్యే
 గుణగృహ్యేప్రియమేవగృహ్యతాంహంనేః క్షీరమివాంభసీత్యాశంక్యాహ || ప్ర
 కటమితి || పరకటంప్రకాశం, మృదునామమృదు(కల్పం) కిలజల్పతఃకథయతః-
 అంతరాంతః- పరుషమనిష్టమథంనూచయతః - ఈదృశఃఅంతశ్శుద్ధిశూన్యా
 త్పురుషాల్ ఈదృశఃశకునాదివబహిఃశుభస్వరంకుర్వతాంతరసథంనూచయతః
 పింగలాదిపక్షిణఇనమాగవతిభిఃసన్తాగవతిభిరధ్యతైశ్చ ఉద్విజితవ్యం న
 త్వంశేతాపిగ్రాహ్యంవిషనంపుక్తాన్నవదఖలస్యావ్యనథపేతుత్వాదితిభావః+
 విజఇతిఇత్యాదిత్యాన్మగుణః || ౧౯ || —|| ఏవందూతంనిర్భత్యైఅథచైద్యం
 తద్దోష్టాటసప్తార్వకంభత్యయతే- హరిమిత్యాదిసా|| సఃఘాపతిర్వృద్ధిస్థిరః,

వాంత్సఘాపతిర్యదిరాజ్ఞస్తవకోత్రమత్సరః । న్యసనాయససౌరభస్యకస్తరునూ
నస్యశిరస్యమాయతి ॥౨౦॥ సుకుమారమహాలక్ష్మీయసాంహృదయంతగ్ధత మప్రి
యంయతః । సహ సేవనముద్గిరంత్యమీజరయంత్యైఃపితన నీషిణః ॥౨౧॥ ఉప
కారపరస్య వ్రధావతఃసతతంసర్వజనస్యనజ్జనః । అసతామనిశంతథావ్యహోగురు

హరిమర్చితవాన్యదిపూజితవాన్చైత్, అత్రహర్యర్చనైతవరాజ్ఞశ్చైద్యస్య మ
త్సరః కః నిర్మిమి త్తక ఇత్సర్థః- ససౌరభస్యపరిమలయ్య క్తస్య తరునూనస్యవృక్ష
ప్రసూనస్య- తరు గ్రహణంనూనస్య సాధారణతాద్యోతనాథంశిరసిన్యసనా
యార్చనాయకీసూయతి ఈవ్యవతిసకోపీత్యథః + కృధద్యుహేత్యాదినా
సంప్రదానసంజ్ఞా - సర్వత్రగుణవద్యస్తుగుణజ్ఞైర్బహుమన్యతే తటస్థా
నాంకిమత్రీవృధాసంతాపేనేతిభావః. అత్రహరితరునూనయోర్వాక్యద్యయేచిం
బప్రతిచింబభావేనార్చనాశిరోధారణరూపసమానధర్మనిదేశాత్ వృష్టాంతా
లంకారః ॥ ౨౦ ॥—॥ అథకథంమహా మహతః పూజాం సహత ఇత్యాశంక్య
హరిచైద్యయోర్తహదంతరంమనసినిధాయసామాన్యతః, సుజనదుజ్జనయోరంత
రంచతుర్భురాహ ॥ సుకుమారమిత్యాది ॥ లక్ష్మీయసాంహృదయసాం హృదయం
సుకుమారంతుచ్చం, కుతఃయతామీలక్ష్మీయాంసంతగ్ధతం హృదయగతం అప్రి
యంసహ సేవనముద్గిరంత్యమీజరయంత్యైఃపితన నీషిణఃస్తతదప్రియం
కథంచిత్ - సంభావ్యమానమపీతిశేషః- జరయంతి - అంతరెవక్షవయంతిఫతూద్ధి
రంతీత్యథః, అహోఇత్యాశ్చర్యే-చైద్యశ్చోద్ధిగ్ధిరతివైవహరిరితిఅహోమహదంత
రమనయోరితిభావః- అతపివాప్రస్తుతాత్సామాన్యత్ ప్రస్తుతవిశేషప్రతీతి రూ
పోయమప్రస్తుతప్రశంసాభేదః * అప్రస్తుతస్యకథనాల్ ప్రస్తుతం యశ్శ్రగమ్య
తే- అప్రస్తుతప్రశంసేయం సారూప్యాదినియంత్రీలైలిలక్షణాల్ - ఆదిశబ్దాత్సా
మాన్యవిశేషసంగ్రహః ఏవముత్తరశ్లోకత్రయేపి దృష్టవ్యంవిశేషంతుమత్యాయః
౨౧ ॥—॥ ఉపకారెతి ॥ కించ ॥ సజ్జనఃస్వభావతః, సతతంసర్వజనస్యోపకార
పరోభవతి, నతుఉపాధివశాత్కదాచిత్కనృచివైతిభావః తథాపిసర్వోపకార
రిత్యేపితరున్నతి స్తస్య సజ్జనస్యోత్సాహః - అసతామనాథూనామనిశంగురుహ్మ
వ్రాగకరీ అత్యంతహృదయంతాపకారిణీ, అహోఆశ్చర్యం + కృధోహేత్వి
త్యాదినా తాచ్ఛీర్యేటప్రత్యయేటిడ్డాణశ్చాత్సాదినాజీవ-హరిచైద్యచైవంధూ

హృద్యోగకరితదున్నతిః || ౨౨ || పరితవ్యతవినా త్రమఃపరితప్తౌ ప్యపరస్సుసం
వృత్తిః | పరవృద్ధిభిరాహితవ్యధఃస్ఫుటనిభిఃన్నదురాశయోధమః || ౨౩ || అని
రాకృతతాపసంపదం ఫలహీనాంసుమనోభిరుజ్జితామ్ | ఖలతాంఖలతామివా
సతీంప్రతిపద్యేతకథంబుధోజనః || ౨౪ || ప్రతివాచమద త్రకేశనశ్యవమానాయా

తాదితి సైవాప్రస్తుతప్రశంసా || ౨౫ || పరితవ్యతఇతి || కించ || ఉత్తమఃపరవృ
ద్ధిభిర్నవరితవ్యతే, నవ్యధతవీవఉత్తమస్య పరశుభద్వేషవినా సీత్యర్థః- అవ
రోమధ్యమవపేత్యధః - పరితప్తౌ పిశోభనానంవృత్తిః. పరితాపగోపనంయస్య
సః సునంవృత్తిః సంతతమపి పరశుభద్వేషంనప్రకాశయతీత్యధః- అథమస్తుపర
వృద్ధిభిరాహితవ్యధః- ఉత్పాదితసంతాపః తథాస్ఫుటనిర్భిన్నః ప్రకాశితోదు
రాశయః పరశుభద్వేషలక్షణోదురభిప్రాయోయస్యసఃపరశుభద్వేషం ప్రకాశ
యతి ఉత్త్యధః-చైద్యశ్చాధమోహరిస్తూత్తమఇతిప్రతితేఃపూర్వోక్త ఏవాలం
కారః || ౨౬ ||—|| ననుమానినాం పరోత్కర్షణద్వేషోధూషణమేవేత్యాశం
క్యనేత్వాహ || అనిరాకృతేతి || అనిరాకృతాఅనివారితాతాపసంహతో సంతా
పాతిశయోయయాతాం, ఏకత్రపరసంతాపజననైకస్వభావాదపరత్యాసతశ్చాయా
విరహఃచైతిభావః తథాఫలహీనాంఇహముత్రిచఉపకారఫలహీన్యాం, ప్రత్య
తోభయత్రావ్యసథఃకీరించేతిభావః - అన్యత్రసర్వాధికరహితాంసుమనోభి
రుజ్జితాంచ అన్యత్రపుచైర్వర్జితాం || ౨౭ || సుమనాః పుష్యమాల
త్యోః, స్త్రీదేవబుధయోఃపుమానితి వైజయంతి - అసతీందుష్టాంఅన్యత్ర నిరు
పాఖ్యాం. ఖలస్యభావః- ఖలతాతాంఖలతాందుజ్జనత్వం - ఖస్యలతా ఖలతా
తాంగగనలతి కామివబుధోజనః సదనద్వివేకకుశలౌజనః- కథంప్రతిపద్యతావ
లంబెతనకథమపీత్యధః- అతోవృధామత్సరోనకస్యాపిగుణఇతిభావః- తథాపి
ఖలతాం ప్రతిపద్యతేచైద్యఃసహరితిప్రతీతిః సైవాప్రస్తుతప్రశంసాఖలతా మి
వెత్కుప్తమయాసంకీర్త్యతే| అత్యంతాసత్యపిహ్యథేజ్ఞానంశబ్దః కరోతిహితీన్యా
యాదనత్యాఅపిఖలతి కాయోవ్రతీతిసత్యతయాఖలతోపమానత్వసిద్ధిః|| ౨౮ ||—||
ననేవంమహానుభావోహరికిమర్థం తథాసదసిరాజ్ఞానిర్భుత్స్త్వమానోమాన
మాస్థితఇత్యాశంక్య సత్యమనాదరాన్నతుకాతర్యాదిత్యాహ ప్రతీతి - కేశవః-
శైవమానాయోక్తౌశైవస్వరితేత్వాదాత్తనెపదం - చైదిభూభుజేక్రియాగ్రహణా

నచేదిభూభుజే । అనుహుంకురుతేఘనధ్వనింసహిగోమాయరుతానికెసరి ॥౨౫॥
 జితరోషరయామహాధియస్సవద్యోధజితాలఘుజానః । విజతేనజితస్యదుర్జతే
 ర్జతిమద్భిష్సహకావిరోధితా ॥౨౬॥ వచనైరసతాంమహియసోనఖలువ్యేతి గు
 రుత్వముద్ధతైః । కిమపైతిరజోభిరావ్యరైరవకీణాస్యమజ్జైర్హాఘాతా ॥౨౭॥
 పరతోషయితానకశ్చనస్వగతాయస్యగుణా సిద్ధహిసః । పరదోషకథాభిరల్ప
 భృంపహనత్వం- పత్రివాచంప్రత్యుత్తేరంనాదత్త తథాహి కేసరి సింహాఘన
 ధ్వనిమనుహుంకురుతే పత్రిగజాతి, గోమాయరుతానిశివారుతాని నానుహుం
 కురుతే ॥ ౨౫ ॥ (ప్రియాంశివాభూరిమాయగోమాయమృగభూర్తకాశత్యమరః
 మహతామధమేష వినశ్చైవనీతిరీభావః దృష్టాంతాలంకారః ॥ ౨౫ ॥—) కిం
 చరాజ్ఞోహరిణావిరోధోపి నయోగ్యత్యాహ ॥ జితైతి ॥ మహాధియః సు
 ధియోజితః రోషరయోద్వైతేతిభోక్తాః, లఘుర్లౌఘజనస్తుసవద్యోధేనజితః, ఏ
 వంవిజితేన జితస్యమహాత్తభిః జితేనక్రోధేన జితసేత్యర్థః, దుర్జతేమూఁ
 ఖాస్య మతిమద్భిః- పండితైస్సహవిరోధితాన్నధాఁతా, మూఖాపండితయో
 మ్రోతీరస్పృథాఁపి నసంగతేత్యర్థః, మూఖాశ్చాయంచేద్యజతి అప్రస్తుతా
 త్సామాన్యాత్ ప్రస్తుతవిశేష పత్రితైరప్రస్తుత ప్రశ-సాభేదః ॥ ౨౬ ॥—) నా
 పిచైద్యప్రలాపేఃకృష్ణస్య కిందిల్లాఘనమిత్యాశయేనాహ ॥ వచనైరితి ॥ ఉద్ధ
 తైఃసిద్ధురైరసతాందుజానానాం వచనైర్జహియసోమహాత్తరస్యగురుత్వ-శౌర
 వం- సచ్యేతినాపైతిఖలుదౌర్వరైర్భావైః ॥ ౨౭ ॥ ఉర్యరాసర్యసస్యాధ్య భూ
 షాస్యాహుమిమాత్రక ఇతి విశ్వః, రజోభిరవకీణాస్యచ్చన్నస్యమజ్జైర్హాఘా
 తామహామూల్యత్వం ॥ ౨౮ ॥ మూల్యపూజావిధానఘాతత్యమరః, అపైతికిం
 నాపైత్యేవేత్యర్థః, అత్రమణిమహియసోర్వాక్యభేదేనబింబప్రతిబింబకణాత్
 దృష్టాంతాలంకారః మహియస ఇతి సామాన్యాద్ధరేరితివిశేషప్రతీతి రప్రస్తుతప్ర
 శంసాచేతిసంకరః హరిమణ్యోరుపమాధ్వనిశ్చ ॥ ౨౯ ॥—) యుక్తంచేత్యా
 రుష్యందురాత్తనామిత్యాహ ॥ పరైతి ॥ యస్యచహిసాజంతాః పరతోషయి
 తాపరేషామానందయితా- స్వగతాగుణః కశ్చనకశ్చిదపి నాస్తి, అల్పకఃఅతితు
 చ్ఛః । స ఇతి శేషః, యత్తదోర్నిత్యసంబంధాత్, పరదోషకథాభిరన్యజనదో
 షోక్తిభిః- స్వజనం- సతుమధ్యస్థమితిభావః తోషయితుమిచ్ఛతికిల ఈహతే

కఃస్వజనంతోషయితుంకిలేచ్ఛతి || ౨౮ || సహజాంధదృశస్స ఏదుర్నయేవరణో
పెక్షణదివ్యచక్షుషః | స్వగుణోచ్ఛగిరీమునివృతాఃపరవణఃగ్రహణైవస్సాధ
వః || ౨౯ || ప్రకటాన్యపి నైపుణంమహత్పరవాచ్యానిచిరాయగోపితమ్ | వివరీ
తుమథాత్తనోగుణౌభృశమాకౌశలమార్జ్యచేతసామ్ || ౩౦ || కిమివాఖిలలూక కీ
తిఃతంకథయత్త్యాత్తగుణంమహామనాః | వదితానలఘియసౌపరఃస్వగుణంతేన

ఖలు, అతోవశ్యంకతవ్యమేతదస్యేత్యర్థః- వైద్యస్యాపినిగుణతావత్ప్రదు
షణంయ క్తమితిసవీవాప్రస్తుతప్రశంసాభేదః || ౨౮ ||—|| నన్వాత్తనోనిర్దో
షత్వాభిమానాదిత్థం విజృంభణమిత్వాశంక్యాహ || సహజేతి || అసాధవఃఖిలాః
స్వదుర్నయేస్వవోపేమహత్వపీతిభావః, సహజాస్వాభావికీ అఽథాఅపశ్యంతీ
దృశ్యేషాంతేజాత్యంధాఇత్యర్థః- పరదోషాణాంసూక్ష్మాణామపీతిభావః-ఈక్ష
ణదర్శనై దివ్యచక్షుషః అవ్రతిహతదృష్టయః కించస్వగుణైమాచ్ఛగిరీ - ఆత్మ
ప్రశంసాయామతిప్రగల్భవాచఇత్యర్థః పరవణఃగ్రహణేషు పరస్తుతివచనైషు
|| ౩౧ || స్తుతౌవణంతువాక్షరఇత్యమరః, మునివ్రతామానవ్రతినః+అర్థఆదిభ్యోచ్
వైద్యశ్చైవంవిధత్తిపరీతితైరప్రస్తుతప్రశంసాభేదః || ౨౯ ||—|| సాధవస్తు
నైవమిత్వాహ || ప్రకటానీతి || ఆర్యచేతసాంసుమనసాంప్రకటాన్యపి ప్రకా
శాని పరవాచ్యాని పరమాషణాని చిరాయగోపితం-గోపాయితం, నంవరీతు
మిత్వర్థః సతువివరీతుం + ఆయాదయఅథఃథాతుకేవేవికల్పదాయవ్రత్య
యాభావః- మహన్నైపుణంకౌశలం, అథేతివాక్యారంభే- అథాత్తనోగుణౌ
వివరీతుంప్రకటియితుంఆత్మప్రశంసాంకతుమిత్వర్థః- భృశమాకౌశలమత్యంత
మకౌశలం, సాధవోనవరాన్నిండంతి. నచాత్మానంప్రశంసంతి ఆత్మప్రశంసాఃప
రగహంమితిచవజయేమిత్వాసప్రసవీయనిపెద్ధస్తరణాదితిభావః ఆకౌశలమిత్వ
త్తనజశ్శుచీవ్వరత్తైత్త్యర్థకుశలనిపుణానామితిఉత్తరవదస్యనిత్యంవృద్ధిఃసజఃపూ
ర్వపవస్యాపివైకల్పికేవృద్ధిః కృష్ణశ్చైవంధూతఇతివిశేష పరీతితైరప్రస్తుతప్రశం
సైవ || ౩౦ ||—|| కిమితి || కించమహామనాఃమహత్తాఅఖిలలూకకీతిఃతం వ్యత
వీవ సర్వలూకవిఖ్యాతం ఆత్మగుణంకిమివకిమథం కథయతినకథయత్యేన! స్వ
తివసరైవః కీర్త్యమానత్వాదితిభావః లఘియసస్తుచ్ఛస్యతుస్వగుణంవదితావ
త్తావదై స్తుకప్రత్యయః అతవన + నలోకత్వాదిగావస్థీప్రతిపేధఃఅవరోన్యా

వదత్యసాన్వయం || ౩౧ || విస్మజంత్యవికత్తినః పరేవిషమాశీవిషవన్న రాఃకుర్యధమ్ |
 దధతోంతరసారూపతాంధ్యనిసారాఃపటహఃఇవేతరే || ౩౨ || సకచ్చిదమిచ్చ
 తీక్షితం విధినాయోసనచేదిభూపతిః | దుర్రతమేతునహఃపయిష్యతేసదృశంతస్యవి
 ధాతుము త్తరమ్ || ౩౩ || సమనద్ధకిమంగధూపతిర్యదినంధిత్తురసాసహఃమునా |

నా సీతేవకారణేన అసౌలఘియాన్సన్వగుణంస్వయమేవవదతి సకేవలం నిషేధా
 త్కింత్యప్రయోజకత్వాదపిమహా ఆత్మవసంసాం సకరోతితుచ్చస్తువక్త ౧౦
 తరాసంభవాదతిక్కాంతనిషేధః స్వయమేవప్రళవతీత్యర్థః పూర్వాద్దేవదార్థ
 హేతుకం కాన్యలింగం ఉత్తరాద్దేవాక్యార్థహేతుకం చాన్వేయం కృష్ణచై
 ద్యాచేవంవిధావితి శేషప్రతీతేరప్రస్తుత ప్రశంసాచేతిసంకరః || ౩౧ || — ||
 కించ మహత్తానః కుర్యధాఃకాలపరాక్రమంకుర్వన్తి దురాత్తానస్తుకేవలంప్రళ
 పంతీత్యాహ || విస్మజంతీ || పరేనరాన్యత్పురుషాఃవిషమాశీవిషవత్క్రూర స
 ర్షవదిత్యుపమావికత్తినః అనాత్మశ్లాఘిసవీమక్రధంక్రొధంవిస్మజంతి వమంతి వ
 రాక్రమంతీత్యర్థః అంతరభ్యంతరేఅసారూపతాంనిస్సారస్వరూపతాం దధ
 తోదధానాః + నాభ్యస్తాచ్చతుతినుమధాపః ఇతరేజనాః దుజనాఃపటహఃఇవ
 ధ్యనిరేవసారోబలంయేషాంతేధ్వనిసారావాక్కురాఃసతుబాహుశాలిన ఇతిభా
 వః | అత్రాపీదృశౌకృష్ణచైద్యావిత్యప్రస్తుతసామాన్యత్వ ప్రస్తుతవిశేష ప్రతీతే
 రప్రస్తుత ప్రశంసాభేదః || ౩౨ || — || అభిధాయతచాతదప్రియమిత్యాదినా
 యద్ధాతేనప్రియాపియేయగవదభిహితేత్రైత్తరమాహ || సరకతి || సచే
 దిభూపతిః చైద్యః యేనవిధినాయోస ప్రికారేణసంధినావిగ్రహేణ వాసకచ్చి
 దంసగకన్యాప్యంతకంకిమన్యేషామశక్తానామితిభావః ఈక్షితుమిచ్చతి తస్య
 విధేస్సదృశము త్తరం ప్రతిక్రియాన్వేహోవిరోధోవావిధాతుం సహపయిష్యతే
 సయాపయిష్యతే అవిళంబేనవిధాన్యత ఇత్యర్థః + జహతేర్జన్యంతాత్కర్షణి
 ల్యుట్ విధానక్రియయాఅనభిధానేపి ప్రధానభూతయాహాపనక్రియయా అభిహి
 తత్వాదుత్తర మితిసకర్షణిద్వితీయా దుర్రతంశీఘ్రమేతుఅగచ్ఛతుఅనాగమనే
 స్వయమేవహఃపయిష్యత ఇతిభావః || ౩౩ || — || సన్వభిధాయేత్వాదా మయా
 సాంత్యమేవవివక్షితంనవిగ్రహస్తత్కిముభయాభ్యసమ్మయాఇత్యాశక్యోహ ||
 సమనద్ధతి || అంగేత్వామంత్రేణఅసాధూపతిశ్చైద్యః అమునాహరిణాసహస్రం

హరిరాకృమణనన్నతింకిలవిభీతభయేత్యసంభవః ॥ ౩౪ ॥ మహతస్తరసావి
 లంఘయన్ నిజదోషేణకుఢీర్విసశ్యతి । కురుతేనఖలున్ వయోచ్చయశలభానిం
 ధనమిద్ధదీధితిః ॥ ౩౫ ॥ యదపూరిపురామహిపతిర్నముఖైస న్వయమాగసాంశ
 తంఽఅధసంప్రతిపర్యపూపుర త్తదసాదూతముభేనశాశ్లేణః॥౩౬॥ యదనగేశగో
 పురాననస్తవమితోవక్ష్యసికించిదప్రియంఽవివరిష్యతితచ్చిరస్యనస్సమయోద్వీ
 ధిత్సుర్యదినంధాతుమిచ్ఛుశ్చైత్+దధాతెస్సన్నంతాదుప్రత్యయఃకింనమనన్దకిమ
 థాంసన్నద్ధవాకతతోనాయంసంధిత్సురిత్యథః+నహ్యతెస్సరిశేత్వాత్కతా
 రిలుజితీక్ ఝతాఝురీతిసలోపః కృష్ణభీషణర్థాయంనన్నాహిత్యత్రాహ-
 హరిశకృష్ణః సింహశ్చఆక్రమణన అభిధవనయాభీస్తయాసన్నతింనమ్రతాం వి
 భీతవిభృయాదిత్యసంభవః కిలసంభవోస్త్రిభివిత్యథః తతస్సన్నాహావృ
 థేతిధావః ॥ ౩౪ ॥— అథాకృమణేనిష్ఠమాచక్షే ॥ మహతఇతి ॥ కుఢీరానన్న
 వినాశత్వాద్విపరీతబుద్ధిమాన్-మహతోమహానుభావాకతరసాఽతేన ॥ ౩౫ ॥ తర
 సీబలరంహసీఇతివిశ్వః విలంఘయన్నాక్రమన్నిజదోషేణ స్వాపరాధేనైవ ఉ
 ల్లంఘనమాపేణ వినశ్యతి తథాహి ఇద్ధదీధితిర్దిప్తార్చిరగ్నిః స్వయానిజయెచ్చ
 యా శలభాన్పతంగాన్ ॥ ౩౬ ॥ సమాపతంగశలభావిత్యమరః, ఇంధనం దా
 హ్యంనకురుతే ఖలుకింతుతవీపనిజౌద్ధత్యాన్నిపత్యగహ్యంతఇత్యథః ఇతఃపరం
 నక్షమ్యతఇతిధావః దృష్టాంతాలజ్కారః ॥ ౩౫ ॥— నన్వసహనేశాశ్లేణశ్శ
 తావరాధనహనప్రతిజ్ఞాథంగసాస్పదిత్యత్రాహ ॥ యదితి ॥పురాపూర్వం మ
 హిపతిశ్చైర్ద్యోముఖైస న్వవాచాయదాగసామపరాధానాంతం ॥ ౩౬ ॥ ఆగో
 పరాధోమంతుశ్చేత్యమరః - శాశ్లేణఃకృష్ణస్యస్వయంనాపూరినాపూరిష్టనా
 పూరయదిత్యథః+పూరయతేకతేరిలుజ్జే దీపజనేత్వాదినావికల్పచ్చిచ్ఛ్మ
 త్యయోదోహిల్- అధస్సప్రలాపానంతరం సంప్రతిదాసీమసాచైద్యః దూతము
 ఖైస దూతవాచాతదాగశ్శతంపర్యపూపురత్ పరిపూరయామాసదూతముఖత్వా
 ద్రాజ్ఞాంతేన కృష్ణక్రోధాగ్నైరవనరదాసేన మహదుపకృతమాయుష్షలేతి భా
 వః + పూరయతేత్వాలుజిచచ్యుపధాయాహ్రస్వః అభ్యాసదీప్యశ్చ॥౩౬॥—
 నిగమయన్ఫలితమాహ ॥ యదితి ॥ అనగేశమవిష్కంభంవివృతమితియావత్
 ౩ ॥ తద్విష్కంభేశంనైత్యమరః, యద్గోపురం పురదావరం తదివాననం ॥

క్షణరక్షితాంకురమ్ || ౩౭ || నిశమయ్యతమాజితంశినైర్వచనంసపురనాపురెన
సామ్ | పునరుజ్జ్వ తనాధ్వసంద్విషామభిధత్తైస్తవచోవచోహరః || ౩౮ || వివిన్ క్రి
నబుద్ధిమర్విధస్సన్వియమేవాత్తహితంపుధగ్జనః | యదుదీరితమవ్యదఃపరైర్నవి
జానాతితదబ్బుతంమహత్ || ౩౯ || విదురేష్యదసాయమాత్తనాపరతశ్చక్రిధృతే

యస్యసవాచ్యవాచ్యవివేకశూన్యఇత్యథః, త్వంఇతః ఇతఃపరంయత్క్రిందిద
ప్రియంనక్ష్యసి తదప్రియంచిరస్యచిరాత్ప్రభృతి || ౧ || చిరాయచిరరాత్రాయ
చిరస్యాద్యాశ్చిరార్థకాఇత్యవ్యయేష వ్యవరః- సమయోద్వీక్షణేన సంవిత్ప్రతిక్ష
ణేన రక్షితాం నిరుద్ధామిత్యథః || ౧ || సమయాశ్చపథాచారకాలసిద్ధాంత సం
విదఇత్యవరః- కుగంక్రొధం చివరిష్యతి + వూతోవేదిధీఘ్వికల్పః ఇతఃప
రంత్యమపి దండ్యవీవతిభావః || ౩౭ ||—|| నిశమయ్యతి || వీనసామనాపుర
స్పృహః సత్యవాదినఇత్యర్థః + అహోతైత్త్వ, శినేర్నామ్నః కస్యచిద్యా
దవస్యనపుః పౌత్యస్యసాత్యకైత్యర్థః తమాజితంఅథాయక్తం వచనంనిశమ
య్యశ్చుత్వా + ల్యపిలఘుపూర్వాదితిశైరయాదేశః పునఃఘామోపి ఉజ్జ్వలసా
ధ్వసంత్యక్తభయం యథాతథా- ద్విషావచోహరతీతి వచోహరోదూతః+హర
తైరమద్యమనేచ్- వచోభిధత్తైస్తలభిహితవాక్ || ౩౮ ||—|| వివిన్ క్రితి ||
బుద్ధ్యామర్విధోదరిదగ్రిః బుద్ధిశూన్యఇత్యథః || ౧ || నిస్వస్తుమర్విధోదీనోద
రివ్రోదుగఃతశ్చసఇత్యవరః. పృథగ్జనః- పామరజనః, స్వయమేవవరోపదేశం
విన్నేవాత్తహితం నవివిన్ క్రితద్యక్తమేవతిభావః కింతుపరైరుదీరితం ఉపదిష్ట
మవ్యదోహితం నవిజానాతీతియత్ తత్ మహదబ్బుతం- యతస్సక్తంసగృహ్
తీతిభావః || ౩౯ ||—|| అథకిమబ్బుతంమూఘాపిత్వాశయేనాహ || విదురితి||
బుధాఃబుద్ధిమంతః ఏష్యంతమాగామిసంఅపాయమనథమాత్తనాస్వయమేవ
ప్రకృత్యాదిభ్యఉపసంఖ్యానాత్ప్రతీయా-విదుర్విదంతి + విదొలటాపెతి విక
ల్పజ్ఞసాదేశః- అథవాపరతోన్యస్తాదాప్రాల్ - శ్రద్ధతైవిశ్వసంతిఆప్రాక్తం గృ
హ్ణంతీత్యథః + శ్రదంతోరుపసంఖ్యానమితి ఉపసంగసంజ్ఞౌపసంఖ్యానా
ద్ధాతోః ప్రోక్ ప్రయోగః, అల్పధీమూఢస్తలమభమాద్యతే స్యామభవంవినా
+ అన్యారాదితరతఃఇతిపంచమి పరోపహితంపరోపదిష్టం సప్రమితేనజానాతి
స్వతాపినప్రమిమితే స్వతఃప్రమాణాఉత్తమఃపరతః ప్రమాణామధ్యమః అథ

చిహ్నము మహాకావ్య-సవ్యాఖ్యానై, పాదశసరై-

ధవాబుధాః ! సవరౌపహితంనచసప్తతిఃప్రమిమీలైనుభవాద్యతేల్పధీః ॥ ౪౦॥ కుశ
లంఖలుతుభ్యమేవ తద్వచనంకృష్టయదభ్యధామహమ్ । ఉపదేశపరావరెష్వపి
స్వవినాశాభిముఖేషుసాధవః ॥ ౪౧॥ ఉభయంయుగపన్తయోదితఃత్వరయాసాఽత్వ
మథేతరచ్చతే । ప్రవిభజ్యృగజ్జనీషయాసుగుణాయత్కలతలరివస్తి ॥ ౪౨॥
అథవాభినివిష్టబుద్ధిషు వ్రజతివ్యధకతాంసుభాషితం । రవిరాగిణుశీతరోచిషః
కరజాలంకమలాకరైషిన్ ॥ ౪౩॥ అనవేక్ష్యగుణాగుణాజనః స్వరుచినిశ్చయ

మస్తుసావసుభవైకప్రమాణత్యథః- అథమస్తవమితిభావః; అతపవాప్రస్తుత
సామాన్యత్ప్రస్తుతవిశేషే ప్రతీతైరప్రస్తుతప్రశాసాధవః ॥ ౪౦ ॥— అస్తుప్ర
స్తుతే కీమాయాతంతత్రాహ ॥ కుశలమితి ॥ శౌకృష్టఅహంయదవచనమభ్యధాం
అభిధాయైత్యాదినా రాజ్ఞాంసంధిగుణాయవిగ్రహస్తవనథాయేత్వైవ మవో
చమిత్యథః, తద్వచనంతుభ్యమేవ కుశలంహితం+చతుర్థిః+చాశిష్యాన్యవ్యవ
ద్రభద్రకుశలసుఖాథః+హితైరితిచతుర్థిః, సన్వహితేషు హితోపదేశతాత్పర్యం
తైకధమిత్యాశంకామథాఽంతరన్యాసేన పరిహరతి- సాధవఃసుజనాః స్వవినాశా
భిముఖేషు ప్రబలవిరోధావాత్ప్రవినాశహేతుభూతకర్తృవృత్తైషి వ్యత్యర్థః పర
మశత్రుష్వపిఉపదేశపరాహితోపదేశతత్పరాఃకృపాలుతయేతిభావః ॥ ౪౧॥—

తథాపి అథఽద్వయేత్వద్వాన్యైకింగ్రహ్యం తత్రాహ ॥ ఉభయమితి ॥ మయా
సాంత్యం సామఅథేతివక్షాంతరేఇతరసాంత్యంవిగ్రహశ్చేత్యథః ఉభయంత్య
రయారాజకార్యవేగన అవిశంబమిత్యథః తైత్యభ్యంయుగపదుదితఃఉదీరితం
త్వంతుమనీషయాబుద్ధ్యాప్యథగ్భేదేన ప్రవిభజ్యవివిచ్యయత్సుగుణం తత్రద్వయై
పి యచ్ఛుభోదగు తత్కరిష్వసికలఖలు, హంసఃక్షీరమివాంభసీతిభావః॥ ౪౨॥
అథవాసుజనసావభావ్యాతే కృతాపి హితోపదేశో మూఢాఽచునిష్ఫలఇత్యా
హ ॥ అథవైతి ॥ అథవాఅభినివిష్టబుద్ధిషు దురాగ్రహగ్రస్తచిత్రైషు విషయేసు
భాషితం హితోపదేశవచనం- రవిరాగిణు తపనానురక్తేషు కమలాకరేషు శీత
రోచిషః- శీతభానాః కరజాలమివవ్యధకతాం నిగధకతాం వ్రజతి- తస్మాద
లంఘేత్యయిహితోపదేశచిన్తయేతిభావః ॥ ౪౩ ॥— సన్వభినివిష్టోపిసుజనై
ర్బలాదపిహితే ప్రవర్తయితవ్యఇత్యాశక్కున్ సశక్యతఇత్యాహ ॥ అనవేక్ష్యైతి
అనస్తాద్యుక్తే పృథక్ జనః- గుణాగుణాగుణావౌ + విప్రతిషిద్ధంచానధికర

తొనుధావతి । అవహాయమహిశమార్చితత్వదశిత్వాన్సనుభీమపూర్వజః ॥౪౪॥
 త్వయిభక్తిమతాననత్కృతీకురురాజాగురురేనచేదితః । ప్రియమాంసమృగాధి
 పోజ్ఞితఃకిమనద్యుకరికుంభజామఃః ॥ ౪౫ ॥ క్రియలెథవలఃఖలూచ్చక్తేధవతై
 రెనసితేతరైరభః । శిరసాఘమనస్తతఃకరఃగురసింధోర్ధ్వజిత్రమఃస్మిణా ॥౪౬॥
 అబుధైఃకృతమానసంవిదస్తనపాభేకంబరతపవయోగ్యతా । సహసిష్టవగైరుపాసి
 ణవావీతి విభాషయా నద్యదైవకవద్యాః- అనవేత్త్యావిద్యుత్సనశ్చయతఃస్వ
 నిశ్చయాదేనస్వరుదిం సేవ్యామనుధావతి నశుస్వహితమనుసరిత్యథఃతత్ర
 పాథఃవిన ప్రిమాణమిత్యాహ, భీమపూర్వజఃభీమాగ్రజాయధిష్ఠిరఃమూర్ధా
 గ్రణిరితిభావః- మహిశంచేదితం అవహాయసదశిత్వామార్చితత్ అర్చితవాక్ఖ
 లు+అర్చయతేతావచేతిజాడేద్వితీయస్య నన్యాగ్రంయోగాదయఇతి రెఫవ
 జితస్తేస్యకాచోద్విధావః విశేషేణ సామాన్యసమథఃసరూపాధావంతర
 న్యాసః ॥ ౪౪ ॥—॥ సనుపార్థానాదరాడెన రాజ్ఞిలాఘవం విజ్ఞేయమిత్యాశ
 జ్యుపరిహరతి ॥ త్వయీతి॥పౌకృష్టత్వయిభక్తిమతాపేమవతా- కురూణాం
 రాట్+సత్కుద్విషెత్వాదిసాక్తివీలెన కురురాజాకురురాజేన పార్థసనత్కృ
 తొనార్చితశ్చేదిపోగురురేనపూజ్యవనతథాహిప్రియంమాంసంయస్యతేనమాంస
 గృఘ్ననామృగాధిపేన సింహేనోజ్ఞితస్త్యక్తః - కరికుంభజామణిముక్తామ
 ణిరవవ్యాగర్హ్యఃకిం- అనవద్యవవేత్యథః - మూఖానాదరాన్నమహతాం
 కిందిల్లాఘవమిత్యథః ॥ ౫ ॥ కుపూయకుత్పితావద్యథటగహ్యేణకాస్యమా ఇ
 త్యమరః+అవద్యవణ్యేత్వాదినా నిపాతః దృష్టాంతాలజ్కారః ॥ ౪౫ ॥—॥ వి
 దుషాంతుపూజ్యవన చైద్యిత్యాశయేనాహ ॥ క్రియతేఇతి ॥ ధవలోనిర్దలోధ
 వలైర్నిర్దలైరేవ ఉచ్చక్తరున్నతఃక్రియలెఖలు- సిలెతరైర్దలనైరభఃక్రియలెత
 థాహిశజ్కరః - శివఃసురసింధోరోఘంమన్దానీనీపూరం శిరసాఅధతక్షణయో
 నైర్దల్యాదితిభావః మధుజత్ మధుశత్రుర్విష్ణుస్తుతం ఓఘంఅంఘ్రిణాలభత్త
 స్వయంమలిసత్వాదితిభావః. అతావిశేషవిదుషాం రాజాపూజ్యవవెతిభావః. వి
 శేషేణసామాన్య సమథఃసరూపాధావంతరన్యాసః ॥౪౬॥—॥ కించయథాపా
 థానాదరాహ్నిజ్ఞానకిందిల్లాఘవం తథాతదాదరాచ్చనలెకిందిల్లారవమిత్యా
 హ ॥ అబుధైరితి ॥ అబుధైర్జ్ఞేపాధైః - కృతేమానసంవిదాపూజాతోష్ణ

గీతా మోక్షము హా కావ్యే-సవ్యాఖ్యానే యోడశనగై-

తనహిగుంజాఫలమేతిసోష్ణతామ్ ||౪౭|| అపరాధశతక్షమంన్యవఃక్షమయాత్యేతి
భవంతమేకయా । హృతవత్సపిభీష్తకాత్తజాంత్యయిచక్షామనమర్థవినయత్ ||
గురుభిఃప్రతిపాదితాంవధూమపహృత్యస్వజనస్యభూవతేః । జనకోసిజనాదన
స్ఫుటంహతధర్తార్థతయామనోభువః || ౪౯ || అనిరూపితరూపసంపదస్తమసో

జాయస్యతస్య || ౫౦ || సంవిత్ స్త్రియాంప్రతిజ్ఞాయాంసంకేతాచారనామనుసం.
భాషణతోషణచ ఇతివిశ్వః తవయోగ్యతాపాత్రతావతవీవ సకుతోపీత్యధః-
తథాహినహసిమాగేశిషే || ౫౧ || మాగేశిషేసహమాగేశ ఇత్యమరఃప్లవ.
గైరుపాసితంసేవితం గుంజాఫలంకాకఫలానిజాతావేకవచనం || ౫౨ || కాకచించీ
గుంజాతుకృష్టతెత్యమరఃసోష్ణతాముష్ణతాంనైతిహినహిపుంసాంమూఢపరిగ్రహావ
రిగ్రహాగౌరవలాభువయోః ప్రయోజకావిత్యధః- అత్రకృష్టగుంజాఫలయోర్విశే
షయోరెవవాక్యభేదేన బింబప్రతిబింబ కరణాద్బుష్టాంతాలజ్ఞా-రః ||౪౭|| —||
యదపూరిపురేత్వాదినాయత్సాత్యకినాశతాపరాధక్షమత్వముక్తం తత్ప్రాత్రరమా
హా || అపరాధేతి || నృపశ్చేచ్ఛద్యః అపరాధశతక్షమంరాజ్ఞః శతాపరాధసహ
ష్టుంభవస్తం ఏకయాక్షమయావీకాపరాధసహనైనేత్యధః అత్యేతి అతిక్రామ
తి. అపరాధశతకోటీనామపితల్లేశేనాపి సామ్యాసంభవాదితిభాషః, తామేవక్ష
మాందశాయతి- త్వయిభీష్తకాత్తజాంబుక్తిణీంచృతవత్సపినమధః ప్రతికార
క్షమవీవ సన్నపిచక్షామక్షామ్యతి సేతియత్ తయాక్షమయేత్యధః ||౪౮|| —||
రాక్షసంక్షత్రియస్త్యేకమితి స్తరణాత్ రాక్షసోద్వాహస్యక్షత్రధర్తత్వాదు
క్తిణీహరణైకోస్తాకమపరాధః రాజ్ఞోవాకాలత్రక్షమేత్యాకాంతాయామాహ
గురుభిరితి || హేజనాదనగురుభిః- పితృదిభిః ప్రతిపాదితాంరాజ్ఞేదత్తాం-
అతవీవ స్వజనస్య బంధోర్భూపతేర్దహరాజస్య వధూంజాయామపహృత్య
హతాధర్మాధౌయేనత త్రయాహతధర్మాధతయా హేతునాస్ఫుటంమనో
భువః- కామస్యజనకోసిధర్మాధబాధేన కామమాత్రనిష్ఠోసీత్యర్థః నాయం
రాక్షసోవివాహః * హత్యాచిత్తాచభిత్తావదక్రోశస్తీంబుదతింగృహత్ । ప్ర
సహ్యకన్యాహరణం రాక్షసావిధిదుచ్యతే ఇతి కన్యాహరణస్య రాక్షసత్వస్తర
ణాత్, అయంతుపరదారాపహరః బంధువ్రోహారాజవ్రాహ్మణ్యహాపాపి
ష్టస్య కామాన్ధస్యతే పరమసాహసికత్వమితిభాషః || ౪౯ || —|| సత్యమిద్భుగై

వాన్యభృతచ్ఛదచ్చ వాఃతవసర్వగతస్యసంప్రతిక్షితిపఃక్షిప్తుఃభీశుమానివ ॥౫౦॥
 క్షుభితస్యమహీభృతస్త్యయిప్రశమోపస్యససంవృధామమ । ప్రళయోల్లలితస్య
 వారిధేఃపరివాహోజగతఃకరోతికిమ్ ॥౫౧॥ ప్రహితఃప్రథనాయమాధవానమామా
 కారయితుంమహీభృతా । నపరేషుమహాజనశ్చలాదపకుర్వఃతిమలిష్టుచాఇవ ॥

వాహంతతఃకిమిత్యాశక్య కేమన్యదన్వధాదిత్యాహా. ॥ అనిరూపితేతి ! అనిరూ
 పితరూపసంపదః శైలూషవద్భూహారూపధారితాన్వదజ్ఞాతరూపవిశేషస్యావాజ్ఞస
 సగోచరరూపవైభవస్యేతిచగమ్యతే- అన్యత్రఅరోపితకృష్ణరూపంతమఃతేజోవి
 శేషాభావస్తమఇతిచ మతదన్వయేపి ప్రమాణా నవభృతరూప సంపదఇత్యర్థః॥
 అన్యభృతచ్ఛదచ్చవేకోకిలపక్షకానైః సర్వగతస్య సర్వసంకీర్ణస్య అతిక్ర
 స్తనిషేధస్యేత్యర్థః- అన్యత్రసర్వవ్యాపినఇత్యర్థః, తవతమసోవాతిమిరస్యేవ॥ని
 వాస్యాద్వికల్పావపమయోరితివత్సః-క్షితిపశ్చేదివఃఅభీశుమానంశుమానివసంప్రతీ
 చానీమేవ క్షిప్తుఃశైస్తాహనైత్యర్థః- శాస్త్రరాజామరాత్తనామితిభావః+త్ర
 సిగృధిభృషిక్షిపెఃక్షురితిక్షుప్రత్యయః + సలోకేత్యాదిశా కృద్యోగవృత్త్యాని
 షేధాత్రవేతి శేషవక్షిపప్రవసానాత్తుక ర్తవ్యలాభః ॥ ౫౧ ॥ అభీశుఃప్రగృహేత
 త్తావిత్యమరః, విశ్వప్రకాశాదయః సర్వేప్యాభిధానికా మూర్ధన్యానైషుపె
 ఠః లూకపేదయోస్తాలవ్యాన్తాదృశ్యతే- అభీశునామమహిమానమిత్యాది॥౫౦॥
 తర్హస్యస్తదర్థం త్వయా రాజాసాంత్యయితవ్యఇత్యాశక్య సశక్యతఇత్యాహ ॥
 క్షుభితస్యేతి ॥ త్వయివిషయేక్షుభితస్యాతిక్రద్ధస్య మహీభృతారాజ్ఞామమ
 ప్రశమోపస్యససం సాన్తాప్తవదేశోవృథానిష్ఫలః- తథాహి ప్రలయోల్లలితస్య క
 ల్పాన్తేక్షుభితస్యవారిధేః - జగతఃపరివాహోజగత్ప్రలోజలనిగ్గమమాగ్గః
 కింకరోతి నకించిదిత్యర్థః మహాతాంక్షోభోనానున్తూల్యవివక్షంనివ ర్తతఇత్యర్థః
 భృష్టాస్తాలజ్కారః ॥ ౫౧ ॥—॥ తహ్యోనన్ధితునారాజ్ఞా కిమర్థంభవానిహ
 ప్రహేతస్తత్కాహ ॥ ప్రహితఇతి ॥ ప్రథనాయయద్ధాయ - మాధవాన్ యాద
 వానాకారయితు మాహ్వాతుమ్ ॥ ౫౨ ॥ యద్ధయాయోధనంజనన్యం ప్రథనంప్రవి
 దారణం- మూతిరాకారణాహన్వనమితిచామరః, మహీభృతారాజ్ఞాఅహంప్రహి
 తః పెరితః నను రధైహస్తవ్యాశ్చత్రివోనాహ్వతవ్యాఇత్యత్రాహ ॥ నేతి ॥
 మహాజనోమహావీర్యాఃపరేష్వరిమమలిష్టుచాః పాటచ్చరాఇవ ॥ ౫౩ ॥ పాట

తదయంసముపైతిభూపతిఃపయసాంపూరణవానివారితః । అవిలమ్బితమేధివేత
సస్తరువస్తాధవమాస్తభజ్యథాః ॥౫౩॥ పరిపాతినకెవలంశిశూనితితన్నామనిమా
స్తవిశ్వసీఃతరుణానపిరక్షతిక్షమీనశరణ్యశ్శరణౌగతాద్విషః ॥౫౪॥నవిదధ్యరశం
కమప్రియంమహతస్సాన్విగ్రహవరాఃపరైకథమ్ । భజతేకుపితౌపున్యదారధీరనున్

చ్చరమలిష్టుచాఇత్యమరః చ్చలాత్ కపటాత్ నావకుర్వన్నితస్తాదాహ్వనంక
ర్తవ్యమితివాక్యార్థపాతుకం కావ్యలిజ్జముపమాలజ్కారసంకీర్ణమ్ ॥ ౫౨ ॥
తదేవమాగమన ప్రయోజనముక్తాహితముపదిశతి ॥ తదయమితి ॥ తత్తస్తాద్యున్
ద్ధార్థత్వాదయం భూపతిశ్చైద్యః- పయసాంపూరః - పృహవాఇవానివారితః,
సముపైతి నౌమాధవ అవిలమ్బితంశీఘ్రం చేతసః ఏధిభవతదవన్న మనెనా
త్తానం రక్షేత్యర్థః + అస్తేల్పాటిసిపిహుర్పుల్భ్యత్యతిపేద్ధిః ఘ్నసోరేద్ధా
నధ్యాసలావశ్యేత్యత్వం త్వం తరువల్ మహావృక్షవల్ మాస్తభజ్యథాః
మాభజ్యస్వ అనమనేనాత్తానంనవినాశయేత్యర్థః + భంజైక ర్తవ్యా శిషి
లిజ్జరైస్తాత్తరైలజ్చైతి లజ్, నమాజ్యోగే ఇత్యడధావః - ఉపమాలజ్కారః
॥ ౫౩ ॥ — ॥ సనురాజ్ఞశిశుపాలయూనానమనే న ఫలమిత్యాశక్కాన్వహ
॥ పరిపాతీతి ॥ సశిశుపాలః కేవలమిత్యనధారణే క్రియావిశేషణం శిశూ౯ పరి
పాతీతి శిశూనేన పాలయతీతితన్నామనితస్య శిశుపాలసంజ్ఞాయాం 'మాస్తవిశ్వ
సీః మాశ్రద్ధాంకుర్విత్యర్థః + శ్వసేః స్తోతరైలజ్చైతిలబిరుదచ్చ పంచభ్యత్యతిశ
డాగమః- చకారాల్లజివా అస్తిసిచౌపృక్ర ఇతీడాగమఃచ్ఛాన్వంతక్షణశ్వనజా
గృణిశ్వేద్యదితామితి వృద్ధిప్రతిపేధః నమాజ్యోగైత్యడధావః కింతు క్షమీక్ష
మావా౯ + ప్రిహ్యదిత్వాదినిః శరణరక్షణేసాధుః శరణ్యః రక్షణక్షమః+ తత్ర
సాధురితి యప్రత్యయః- సశిశుపాలఃశరణంరక్షితారమాగతా౯, ప్రాప్తా౯ ॥ ౫౩ ॥
శరణంగృహరక్షిత్రాఃశరణంరక్షణగృహ ఇత్యభయత్ప్రాపివేశ్వః,ద్విషఃశత్రూ౯
తరుణౌ౯ యూనాపి రక్షతి అతానిశ్యజ్కుంశరణమాగచ్ఛత్యర్థః ॥ ౫౪ ॥ — ॥
సనువయంద్రోద్ధారః కిలసోప్యతిక్షుభితః కిలకథంసః పాలయేదిత్యాశక్కాన్వ
హ ॥ నేతి ॥ స్వార్థపరాః స్వార్థనిష్ఠాః పరేశత్రవౌమహతోధికస్యకథం- అశ
జ్కుంనిశ్యజ్కుంయథాతథా అప్రియంఅవకారం నవిదధ్యః నకుర్యః కుర్యతే
న కార్యవశా నహన్తామహతామిత్యర్థః, కిన్తుడదారధీ ర్హమామతిః ॥ ౫౫ ॥ ఉ

తినతిమాత్రకేణసః ॥౫౫॥ హితమప్రియమిచ్చసిశ్శుతంయదిసంధత్సప్తపురాన
నశ్యసి | అన్యతైరభతుష్యసిప్రియైజయతాజ్ఞేవభవానశ్యరః ॥ ౫౬ ॥-వృతివ
క్షజదవ్యసంశయంయథిచై ద్యేనవిజేష్యతేభవాన్ | గృస తెహితమోపహంము
హుర్నుసరాహ్వహ్వామహర్పతింతమః ॥ ౫౭॥అదిరాజ్ఞితమీనకేతనోవిలసనస్య

దాహోదాత్యమహాచారిత్యమరః,స రాజాశుపితాపినతిమాత్రకేణప్రణతిమాత్రకే
ణ అనునీతిం అనునయంభజతే అనుగృహీష్యతీత్యర్థః- వృణిషాతవృణికారస్యం
రమ్యైహిమహః త్రనాం ఇతిభావః ॥ ౫౫ ॥—॥ కింబహునాతవాయం హితోప
దేశసజ్గ్రహఇత్యాశక్యాహుః ॥ హితమితి॥ అప్రియంశుతం,హితమిచ్చసియ
ది అప్రియంశుతమాప్తాదాకణితం గృహీతుమిచ్చసిషేషిత్యర్థః- సంధత్సప్త
రాజ్ఞానద్దేహిపురాననశ్యసిననంక్ష్యసిఅభ్యథావినంక్ష్యసీత్యర్థః+యావత్పురాని
పాతయో ల్పడితిభవిష్యద్ధైలబ్ద్, అథేతి పక్షాన్తరే ఉతైత్యర్థః - అన్యతైరస
త్యైఃప్రియైస్తుష్యసియదిజయతాత్ జయ+తుహ్యస్తాతజాశివ్యస్యతరస్యామితి
సేస్తాతజాదేశః జీవతనశ్యరః సార్వభౌమోభవ - తతఃకిమేభిః ప్రియాలా
పైః అప్రియమపి ప్రియమేవగృహణేతిభావః ॥ ౫౬ ॥—॥ నను కంసాద్యనైక
వీరవిజయాక్యష్టః కథంవిజేష్యతేరాజ్ఞేత్యాశక్యాహుః ॥ వృతివక్షేతి ॥ వృతివ
క్షజదనెకారిహస్తాపి భవాన్యథియధిచైద్యేన శిశుపాలన విజేష్యతే హని
ష్యతీత్యర్థః + జయతేఃకర్తృణ్యుట్ శేషప్రథమః అసంశయం సంశయోనా
స్తి అర్థాధావెన్యయాభావః- నను అజ్ఞతమాంస్యపహన్తీతి తమోపహం సర్వత
మోపహారిణమ్ + అపెక్షేతమసారితిహనైడప్రత్యయః అహ్నంపతింఅహగ్న
తింసూర్యమ్ + అహరాదీనాం పత్యాదిమాపసంభ్యానమితి వైకల్పికోరేఫాదె
శః రాహ్వహ్వంరాహ్వప్యంతమః ॥ ౫౭ ॥ ఆఖ్యాపేవఅభిధానంచైత్యమరఃము
హుఃగృస తెగిలతిహి, అతీహరిసూర్యయోః రాహుచైద్యయోశ్చవాక్యభేదేన
బింబప్రతిబింబకరణాత్ దృష్టాంతాలక్కారః ॥ ౫౮ ॥—॥ కించన భవానైకపీ
వరాజ్ఞావిజేష్యతేకింతునరైర్విర్యాదవైస్సహేత్యాహ ॥ అదిరాదితి ॥ సక్షితి
వః. రాజాఅదిరాదవిలంబితమేవజతామీనకేతనః- కాష్ఠిః ప్రద్యుమ్నః స్తర
శ్చయేననః వృష్ణయోయాదవభేదాస్తేహంగజైరోమైర్నుమస్కృతోభీత్యాప్రణ
తస్సక్- అతపీవవిలసక్- దీప్యమానః అన్యత్రవృష్ణీతిపదచ్ఛేదః వృష్ణిఉత్పణ్ణి

ష్టిగజైర్నమస్కృతః । క్షితిపఃక్షపితోద్ధతాంధకోహరలీలాంసవిడంబయిష్యతి॥
నిమాతోద్ధతమప్తకుంజరాద్ధసతోభూరియశఃకృమాజితమ్ । నభిభేతిరజ్జహారేర
పిక్షితిపః కాగణనాన్యస్తృప్తిమ్ ॥౫౯॥ సతదద్భుతమస్యయన్తుఖంయుధిపశ్యంతిభి
యానశత్రవః । ద్రవతాంసనుప్యప్తమిక్షతేనదనంసాపినజాతువిద్విషామ్ ॥౬౦॥ ప్ర
తనూల్లసితాచిరద్యుతఃశరదంప్రాప్యవిఖండితాయుధాః । దధతేరిభిరస్య తుల్య

విలసత్ వృషారూఢఇత్యర్థః గజైః ప్రమథైఃసమస్కృతః ॥ ౫౯ ॥ గణాఃప్రమ
థసంఖ్యాసూచితి వృషోక్తిసుకృతైర్ద్రవారితచవైజయస్తీ క్షపితానాశితాడ
ద్ధతాదృష్టాఅద్ధకాయాదవభేదాః అన్యత్రాద్ధకోసురీయేనససత్ హరలీలాంశం
భూవిభ్రమం విడంబయిష్యత్యనుకరిష్యతి అత్రహరస్యలీలామివలీలామితి సాదృ
వ్యాక్షేపాన్నిదర్శనాశ్లేషసంకీర్ణా ॥ ౫౯ ॥—॥ సనుదేవాసురైరప్యజయ్యా
యాదవాః కథం తేన విజేష్యన్తఇత్యత్రాహ ॥ ౬౦ ॥ క్షితిపశ్చేదిహాని
హత ఉన్నదోదుష్టః కుంజరః కుసలయాపీడాభ్యయేనతస్మాత్ అన్యత్రహతా
నైకమత్రమాతక్లాత్ అతపిషక్రమాజితం కృమైస్త్రైభిః పాదవిక్షేపైరన్యత్ర
పరాక్రమైశ్చాజితంభూరితయః దధతఃహరైఃకృష్ణాత్ - సింహచ్ఛేదిధ్వనిః రణ
నభిభేతి, అస్త్రేతాదృశజైచదస్య సృష్టిసుయాదవేషు మేషుచుచ ॥ ౬౦ ॥ వృ
ష్టిస్తుయాదవేషు ఇతివిశ్వః; కాగణనాకృష్టమగణయతోయాదవాః ఇత్యర్థః
అన్యత్రకుంజరఘాతినః సింహస్యకాకథామేషుష్యత్పర్యాంతరప్రతిటేః ధ్వనిరెవ
నశ్లేషః - హరైఃసృష్టిష్టితచ విశేష్యస్యాపిశిష్టత్వాత్ప్రకృతాప్రకృతశ్లేష తద
సంగీకారాదిత్యుక్తంప్రాక్ ॥ ౬౦ ॥—॥ హరేరపినభిభేత్యుక్తం తదేవప్రం
భావయితుం తస్యపరాక్రమానాసర్గసమాపైర్వర్ణయతి ॥ నెతి ॥ యుధిపత్ర
నాభియాఅస్యముఖంసపశ్యన్తీతియత్రన్నాద్భుతం-కుతఃసోపిద్రవతాంభయాత్ప్ర
లాయమానానాం విద్విషాంపుష్టం కాయపశ్చద్భాగంఈక్షతే జాతుకదాచిద
పివదనంనెక్షతేఖలుడ్యయోరన్యతరవైముఖైఃప్యవోన్య ముఖవిలోకనాసంభవా
త్స్వయంవిముఖానాం విద్విషాం అభిముఖస్యాప్యస్య ముఖాదర్శనంనాద్భుత
మిత్యర్థః- అతపిషక్రమాజితం కావ్యలింగమ్ ॥ ౬౦ ॥—॥ పెరితి ॥ శరదం
శరదృతుంప్రాప్యవిఖండితాయుధాః- ఖండితేన్ద్రచాపాః అన్యత్రశరా ద
దాతి శరదస్సంశరదంశరవ ప్రిణంప్రాప్యఖండితశస్త్రాః ప్రతనూల్లసితాచి

తాయది నాసారభృతఃపయోభృతః || ౬౧ || మలిసంరణ రేణుభిముఃహుద్విఃష
తాంక్షాలితమంగనాశృభిః | సృపమాళిమరీచివణాక్షైఃఖలుయస్యాంఘ్రియగం
విలివ్యతే || ౬౨ || సమరాయనికామకకశంక్షణమాకృష్టముపైతియస్యచ | ధ
నుషాసమమాశువిద్విషాంకులమాశంకితభంగమాసతిమ్ || ౬౩ || తుహినాంశుమ
ముంసుహృజ్జనాఃకలయంత్యుష్టకరంవిరొధినః | కృతిభిఃకృతదృష్టివిభ్రమాః సృ
రద్యుతః అత్యల్పస్ఫురితవిద్యుతః అన్యత్రప్రతనూల్లసితాఃస్వల్పాల్లసితాస్తేచతే
అచిరద్యుతోస్థిరకాంతయః పయోభృతామేఘాసారభృతః తీవ్రసృష్టిమంతః న
యదిశరదివృష్టిశూన్యత్వాదిభావః అన్యత్రసుహృద్బలశూన్యైశ్చత్యధః || ౬౪ || ఆ
సారస్సాస్త్రిప్రసరణే వేగవృష్టేసుహృద్బలభిజైజయంతి-అస్సారిభిస్తుల్యతాం
దధతే- అత్రపయోభృతాముపమానానాముపమేయభావోక్తేః ప్రతిపాలజ్ఞా
రః- తేమామాసారసంబంధేసి సంభావనయాతదసంబద్ధోక్తైరితయోక్తిభేదశ్చైతి
సంకరః || ౬౫ || —|| త్రిభిర్విశేషకమాహ || మలిసమిత్యాది || ముహూరసకృ
త్, రణరేణుభిర్తలినం- అత్రవీనద్విషతామంగనాశృభిఃక్షాలితం - నాహత్వా
వికారణాన్నిచ్యతభిభావః యస్యాంఘ్రియగంబరణయుగలం- 'అథరేణుక్షాల
నాసంతరంస్పృశాణాం ప్రణమతాంరాజ్ఞాం హుళిమరీచయోముకుటమశిరశ్చయః
తైరేవవణాక్షైర్విలపనైః || ౬౬ || విలపనంచందనైచ వణాకభిలిఖ్యః- విలివ్య
తే విలివ్యతే- అత్క్రాంఘ్రియగస్య విశేషణమహిమన్నానానులిప్తపురుషసా
మ్యప్రతిలెస్సమాసోక్తిః || ౬౭ || —|| సమరాయేతి || కించేతిచాధః - నికా
మకష్టశమతికరినం దుర్ధవక్షామిత్యర్థః, సమరాయసంప్రహారాయాకృష్టమా
హూతమావజ్ఞితంచ సత్ క్షణంఆశంకితభంగమనసాత్ప్రేక్షితస్వపరాజయం
అన్యత్రాతికష్టాణాత్సంభావితదలనంయస్యవిద్విషాంకులం ధనుషాసమమాశుఆ
నతిం నమ్రతాముపైతి అత్రధనుర్నమనకార్యస్య ద్విషన్నమశస్య తత్ సహ
భావోక్త్యాకార్యకారణయోః పౌర్వావగృహియమవివర్యయ రూపాతితయోక్తి
మూలాసప్రకోక్తిరలంకారః || ౬౮ || —|| తుహినేతి || అముమేవంవిధంచైద్యం
సుహృజ్జనాః- తుహినాంశుంకలయంతి ఆహ్లాదకత్వాచ్చంద్రంమనస్యతే - విరొ
ధినః ఉష్ణకరంతావకరత్వాత్తవసంకలయంతి- ఏకస్యానేకత్వైచ ప్రతిముపమి
మేతే- కృతిభిఃకృతైరంద్రాబాలికాదిభిః కృతదృష్టివిభ్రమాః- జనితదృష్టివివర్య

జమకేభుజగంయథాపరే || ౬౪ || దధతోసులభక్షయాగమాస్తనుమెకాంతర తా
 మమానుషీమ్ | భువిసకవచనప్రతిష్ఠితాః సదృశాయస్యసురైరరాతయః || ౬౫ ||
 అతివిస్తయనీయకర్తవ్యోన్యవతేఃపశ్యవిరోధకీదృశమ్ | యదముక్తనయోనయత్స్య
 సాపహితానాంకులమక్షయంక్షయమ్ || ౬౬ || చలతోభ్యుక్తబంధసంపదోమకర
 వ్యూహనిరుద్ధవత్తనః | అతరత్స్వభుజౌజసాముహూర్తహతస్సంగరసాగరా న
 యా ఏకేనరాః యథాస్రజంమాలాంకలయంతి - యథాలపరేభుజగంకలయంతి-
 ఏకమేవరజ్జ్వాలికమితీశేషః ఉపమాలంకారః- సచైకస్యనిమిత్తవశాద్గ్రహీ౯భే
 దేన అనేకభౌల్లఖనాత్తకే నొల్లేఖనసంకీర్త్యతే || ౬౪ ||—|| దధతఇతి || అసు
 లభక్షయాగమాః దుర్లభగృహప్రాప్తయః- అన్యత్రామరత్నాల్ దుర్లభనా
 శయోగాః || ౬౫ || నిలయాపచయాక్షయాచిత్తమరః- ఏకాంతరతాంభయాద్విజన
 యస్థానేనిరతాం- అమానుషీంకాశ్యమానిన్యాదిసాపిశాచాదిసత్ప్రతియమానాం
 అన్యత్రైకాంతరతాం నియతసురతాం నిత్యభోగామమానుషీందివ్యాం తనుంద
 ధతోవధానాః- భువికవచననప్రతిష్ఠితాః. రాజ్యభ్రంశాల్. కాపిష్ఠితిమప్రా
 ప్తాః అన్యత్రచభువమస్పృశంతథ్యథః యస్యారాతయః సురైఃసదృశాః అ
 త్రాప్యముమితి పూర్వైఃసంబంధఃశిష్టవిశేషణయముపమాన్లెషవితప్యన్యే || ౬౬ ||
 అతీతి || అతివిస్తయనీయకర్తవ్యః అత్యంతవిస్తేతవ్యపౌరుషస్య+ స్తయతైరనీయ
 ర్ ప్రత్యయః- న్యవతేత్పద్యస్య విరుణద్ధీతి విరోధిద్వేషిస్వరూపంకీదృశం న
 కించిదస్తీత్యథః-కుతేయస్తాదముక్తనయోత్సక్తనీతిమాగోసౌఅక్షయమవినా
 శిపూర్వం కేనాపిక్షయంనీతమిత్యథః, అపితానాంశత్రుణాంకులం శత్రుజా
 తంక్షయం నాశంనయతి- నీతిపౌరుషాభ్యాం ద్విషాం నిమూలయితారస్యకా
 విరోధినాతేతిభావః- అక్షయమపిక్షయంనయతీతి విరోధస్యనేతృభేదేనపరిహా
 రాద్విరోధాభాసాలంకారః || ౬౬ ||—|| చలతేతి || అసౌచైద్యశ్చలితాఃప్రవృ
 త్తాఃఉద్ధావోద్ధావో వస్థితాశ్చకబంధసంపదః శిరోహినకలేబరసంపదస్తావీవక
 బంధసంపదః ఉదకసమృద్ధయోయేమతా శిష్టరూపకం || ౬౫ || కబంధంసలిలే
 బ్రౌక్తమపమూర్ధకలెబరఇతి వైజయంతీ- మకరవ్యూహః మకరాకారస్తేన్య
 విన్యాసాః తవీవమకరవ్యూహయాదస్సమూహఇతి శిష్టరూపకం || ౬౬ || వ్యూహా
 సమూహవిన్యాసావీతి వైజయంతీతైఃనిరుద్ధవత్తనోనిరుద్ధప్రవేశమార్గా అత

సౌ || ౬౨ || సచీషణియ స్తయోద్ధౌగ్నపతి స్రచ్చరణోపగంశిరః | చరణంకురు
తేగత స్తయఃస్వమసావేవతదీయమూఢాని || ౬౩ || స్వభుజద్వయంకేవలాయుధశ్చ
తురంగామవహాయవాహినీమ్ | బహుశస్సహశక్రదంతినానచతుర్దశంలేమగచ్ఛ
దాహవమ్ || ౬౪ || అవిచాలితచారుచక్రయోరనురాగాదుపగూఢయోశ్చిగ్రయా |

ఏవమహతోదుస్తరాణ - సంగరసాగరాణ - సమరసముద్రాః - స్వభుజైః
సానిజభుజబలేనైవముహురసకృత్ - అతరత్ భుజేనాబ్ధితరణమద్భుష్టవర మిత్య
ద్భుతమితిభావః - అత్రకబంధావీవకబంధాః మకరవ్యూహోపవమకరవ్యూహో
తిశ్లిష్టరూపకస్యసంగరేషు సాగరారోపణ మేతుత్వాత్క్రివలశ్లిష్టవరంవరితరూ
పకమ్ || ౬౨ || —|| నెతి || స్తయోద్ధౌగ్నరేవేణ దుర్గసిన్ధోయోగ్నపతిః శిరో
నిజోత్తమాంగం. తస్యశిశుపాలస్య చరణముపగచ్ఛతీతి తచ్చరణోపగంతత్వా
దగతం + అన్యత్రాపిదృశ్యత ఇతి ఉపరత్యయః - సచీషణి కతుణంనెచ్చతి - త
దీయేతస్యవృత్తేః సంబంధనిమూఢానిగత స్తయోనిగరోపసాశిశుపాలఏవన్వంచ
రణం కురుతేనిధ త్త ఇత్యధః అసమ్మా సద్విసమయతినమ్మానవతీతచ తాత్ప
ర్యమ్ || ౬౩ || —|| సేవతి || సచైద్యశ్చత్వాన్యంగానిహస్త్యాదీనియస్యాస్తాంచ
తురంగాంవాహినీం సేనామవహాయ స్వభుజద్వయం - కేవలమేకమాయుధంయ
స్యసః శక్రదంతినావిరావణైససహ. చత్వారోదంతాయ స్థిక్ తంచతుర్దశస్తం
ఆహవంరణంబహుశోగచ్ఛత్ - చతుర్దశంతేనశక్రదంతినాదోద్వయేన యో
ధుంచైద్యంవిసాకోన్యశ్చక్రఇతిభావః, చ నిసారాహవశ్చతుర్దశస్తైశ్చక్రంద
స్త్యదంతినోరపిచతుర్దశంత ఇతి విరోధః - సచశక్రదంతినేతి పరిహృతః తస్యచ
తుర్దశంతత్వాదితి విరోధాభావః || ౬౪ || —|| అవిచాలితేతి || అవిచాలితం ప
రైరపర్యాసితం అతఏవచారుశోభనం చక్రంసుదగ్ధనంరాష్ట్రంచ యయోస్త
యోః || ౬౫ || చక్రంరాష్ట్రరథాంగయోరితివిశ్వః - శ్రియాకమలయా సంపదా
చానురాగాదుపగూఢయోరాశ్లిష్టయోర్భువయోస్తవతస్యచ + త్యహాదీనిసర్వై
ర్నిత్యమిత్యేకశేషః, ఇదమేవభిద్యతేనిద్యతైకర్తృకరైలట్ | కింతదిత్యాహ
త్వం ఉపగతఇంద్రం ఉపంద్రఇంద్రానుజః తదనుచరఇతియావత్ సతులతిక్యా
స్త ఇంద్రం అతీంద్రఇంద్రవిజయీతియత్. ఇదమేవభిద్యతే ఇతిబంబంధః ఇంద్ర
కింకరేంద్రజయినోకాసామ్యకభేతిభావః, అత్రాసమానాత్ - కృష్ణాదుపమే

రంభ్రమంతరాజనయన్దండభేదమంతతః । ఖనతిక్షతసంహతిక్షణాదపిమూలా
నిమహంతికస్యచిత్ ॥ ౭౩ ॥ ఘనపశ్యన్మనోనుగామినస్తరసాకృష్టకరోతి
కాంశ్చన । దృఢమవ్యపరంప్రతిష్ఠితంప్రతికూలంనితరానిరన్యతి ॥ ౭౪ ॥ ఇతి
పూరణరొదకస్యయస్సరితాంప్రాన్యసిజస్తటదుర్మైః । కన్వచనాపిమహానఖండి
తప్రసరఃకీడతిభూభృతాంగతైః ॥ ౭౫ ॥ అలఘూపలపక్షిశాలినిఃపరితోరు
తతః సమంతతః మండలస్యామూత్వాదిచక్రస్యభేదముపజావంజనయన్-అన్యత్ర
మండలస్యాధారదేశస్యభేదం విదారణంకుర్వన్నిత్యభః- క్షతానంహతిచైకమ
త్యం మూలానాంసంశ్లేషశ్చయస్త్రిక కర్తృణితద్యథాతథాక్షణాత్సన్యచిద్రాజ్ఞః-
దుర్మమస్యచమహాన్మిమూలాని ముఖ్యాన్ జనానపి ఖనతితాపయతి- అన్యత్రాం
ఘోనపిఘనశ్చేనదారయతి ॥ ౭౬ ॥—॥ ఘనేతి ॥ ఘనానిసాంద్రాణిత్రాణివా
హానాని పణానిచవిభ్రాంతి ఘనపత్యభృతః కాంశ్చనన్యపాక దుర్మహంశ్చ- త
రసాబలేన దేశేనచ ॥ ౭౭ ॥ తరసిబలరుహసిఇతివిశ్వః - అకృష్టానుగామినోను
చరాకారోతి- దృఢంయథాతథాప్రతిష్ఠితం ప్రతిష్ఠాంగశమతి ప్రతికూలం ప్రా
తిహల్యభాజం, అపరంన్యపం దుర్మమంచనిశరాం నిరన్యతిఉత్పాట్యాన్యతఃక్షిపతి
దుర్మపక్షేప్రతికూలంకూలేక్షిపతితిచాభః ॥ ౭౮ ॥—॥ ఇతి ॥ ఇతిజ్ఞంకన్వచ
నాప్రఖండితప్రసరః సర్వత్రాభండితప్రవృత్తిరన్యభః- మహాకాయశ్చిరహాలః
ప్రాన్యసిజాతః ప్రాన్యసిజః+ సప్రహ్యంజనెడ=ఇతి దప్రత్యయః ప్రాన్య
ట శరత్కాలదివాంజెషత్సలుక్- ప్రాన్యసికఇతిసాతే తప్రజాతఇత్యర్థే ప్రాన్య
షన్మగిలితక్ ప్రత్యయః రస్యేకః సరితాముదకస్యస్తూరస్తటదుర్మైరివభూభృతాం
రాజ్ఞాంగతైఃసాధనైః కీడతిమహతఃకురుచేత్సామిన్లోకేనమహిపతి రిత్యనే
నాస్యసంబద్ధః ॥ ౭౯ ॥—॥ అథతిభిర్విశేషకమాహ ॥ అలఘ్విత్వాదినా - య
స్యాత్రిష్ట్రయః సంవద్యనుభూతమావద్యవ్యనుభవంతీతివక్ష్యతి తత్ప్రకారమే
వాహ ॥ అధిరూఢనితంబభూమయః ఉన్నతక్రోణిధాగాః అలఘుభిః ఉపలా
నాంమణీనాం పాషాణానాంచపక్షిభిః శాలనఇతితచ్ఛాలినిః ॥ ౮౦ ॥ ఉపరౌ
మణిపాషాణాని విశ్వః పరిత్రాదుర్థమావృతం నిరంతరంసాంద్రం సన్నిహితంచ
అంబరం వస్త్రమకాశంచయాభిస్తాః అధిరూఢనితంబభూమిరాకాంతక్రోణి
ధాగాః ప్రాప్తకటకాశ్చేతి విభక్తివిపరిణామః, మేఖలారశనాః పర్వతమధ్య

ద్ధనిరంతరాంబరాః । అధిరూఢనితంబధూమయోనవిముంచంతి చిరాయమేఖ
 లాః ॥ ౭౬ ॥ కటకానిభజంతిచారుభిర్నవముక్తాఫలభూషణైర్భుజైః । నియతంచ
 ధతైచచిత్రకైరవియోగంపృథుగండశైలతః ॥ ౭౭ ॥ ఇతియస్యససంపదఃపురా
 యదవాపుస్సదనెష్వరిస్త్రీయః । స్ఫుటమేవసమస్తమాపదాతదిదానీమవనీధ్ర
 మూఢాసు ॥ ౭౮ ॥ మహతఃకురురాంధకదుర్మానతిమాత్రేందవవద్దహన్నపి ।
 అతిచిత్రమిదంమహీపతిర్యదకృష్ణాంపృథివీకరిష్యతి ॥ ౭౯ ॥ పరితఃప్రమితాక్ష
 రాపినర్యంవిషయంప్రాప్తవతీకాప్రతిష్ఠామ్ । నఖిలుప్రతిహన్యతేకుతశ్చిత్పరి

భూమిశ్చ చిరాయనవిముంచంతి, అత్రేనంపదాపద్విషయత్వేనోభయీనామపి
 మేఖలాదీనాంవర్ణ్యత్వేన ప్రకృతత్వాత్ కేవలవ్యక్తగోచరః శ్లేషః ॥ ౭౬ ॥ —॥
 కటకానీతి ॥ కించ ॥ నవముక్తాఫలాని నూతనమాక్తికాని భూషణానియేమాంతైః
 చారుభిః భుజైః, కటకానివలయానిభజంతి అన్యత్ర సవముక్తాన్యచిరత్వక్రాంతిః అఘ
 లానివైదవాన్నిష్ఠులానిభూషణాన్యాభరణానియైస్తేభ్యుజైరుపలక్తితాః కటకానిత
 టానిభజంతి కించేతిచాఢః-పృథుగండశైలతః పృథుమగండశ్చైతమగండస్థైతమ
 చిత్రకైః పత్రరచనాభిర్నియతమవియోగం సంపర్కందధతై, అన్యత్ర మృతస్థా
 లాపలేమ చిత్రకైః మృగవిశేషైః సహదానందధతై-అత్రాపి కేవలవ్యక్తగోచ
 రః శ్లేషః ॥ ౭౭ ॥ —॥ ఇతీతి ॥ యస్యారిస్త్రీయః పురాపూర్వంససంపదఃసత్రి
 కాః సదనెషుస్సభనెషు యదవాపుమేఖలాదికమనుబధూవుః, సమస్తమశే
 షం తదిదానీమాపదావనీధ్రమూఢాసుశ్చైలశృంగేమఇతీత్యంస్ఫుటమేవాపుః
 సహ్యస్యవైరిణాంజీవితాశైలిభావః, అత్రాపియదథాస్యోత్తరణ్ణాకేనాన్వయః ॥
 ౭౮ ॥ —॥ మహతఇతి ॥ యత్తదోర్నిత్యసంబంధాత్ సమహీపతిర్నహతోధి
 కా, కుకురాశ్చాంధకాశ్చ యాదవభేదాస్తానైవ దుర్మాణా అతిమాత్రేందవవ
 త్ దహగ్నివత్ ॥ ౭౯ ॥ దవదావోవనారణ్య వహ్నిఇత్యమరః దహన్నపి- అవనీ
 మకృష్ణామశ్యామాంకరిష్యతీతియత్ - ఇదమతిచిత్రంవిరుద్ధమిత్యథః- కృష్ణర
 హితామిత్యవిరోధః- అతపనవిరోధాభాసోలజ్జ్వరః, కుకురాంధకైస్సహకృ
 ష్టంహనిష్యతీతిశ్లేషాఢః ॥ ౮౦ ॥ —॥ అథయక్తనాహ ॥ పరితఇతి ॥ ప్రక
 షేణమితాక్షరాప్రమితాక్షరాపి ఏకత్రమితీభాషిత్వాదన్యత్రేతు సూత్రేత్వా
 ఛ్చాల్పాక్షరాపి- సర్వంవిషయంరాష్ట్రంకార్యప్రదేశంచ పరితావ్యాప్తవతీ

భాషెవగరియసేయదాజ్ఞా || ౧౦ || యామూఢవానూఢవరాహమూర్తిముఖ
హూతముచా పురుషపురాణః | తెనోహ్యతేసాంప్రతమక్షతైవక్షతారిణా
సమ్యగసాపునర్భూతి || ౧౧ || భూయాంసఃకన్వచిదపి కామమస్థలంతస్తుంగత్వంద
ధతిచయద్యపిద్యయేపి | కల్లాలాస్సలిలనిధేరవాప్యపారంగీర్ష్యంతేనగుణమహా

ప్రతిప్రవృత్తైత్యధః పృతిష్ఠాంప్రామాణ్యంస్థితింగతా - గరియసేభూయిష్టార్థా
యదాజ్ఞాయస్య రాజ్ఞశ్శాసనం పరిభాషాచ అనియమనివారకోన్యాయవిశేషః
సేవకుత్సిత - కుత్రాపినపృతిహస్యతే ఖలునదాధ్యతేహి - పరిభాషాప్రేక్షదేశే
స్థితా నరవంశాస్త్రమభిజ్ఞవయతి పదీపవల్ ఇతిభాష్యకారః, ఇకోగుణవృద్ధి
ఇత్యాదికాపరిభాషానిచివృద్ధిరిత్యాదివిషయః, ఉపమాలంకారః - ఔపచ్ఛందసి
శంపుత్రమ్ || ౧౦ || — || యామితి || యాంభువమాచాపూర్వం - పురాణపురు
షావిష్ణుః - ఉంధవరాహమూర్తిః - ధృతవరాహశరీరస్యై నతుస్వరూపేణేతి
భావః, ముహూర్తంక్షణమాత్రంఉంధవాక్ - ధృతవాక్క్షతారిణాసంహృత సక
లవిపక్షేణ అతవీవలైన పునస్తేనరాజ్ఞాఅవికృతేనైతిభావః అక్షతైవవిపక్షైరనువ
ద్యుతైవసతీన రాహోద్ధరణైతుహిణ్యాదాదిభిః దంష్ట్రయాక్షతేతిభావః అసా
భూః - సాంప్రతమద్యాపినతు ముహూర్తమితిభావః సమ్యక్ యథాశాస్త్రం
ఉహ్యతే ధార్యతే + వహేఃకమణిలబ్ నచిన్వపీత్యాదినా సంప్రసారణం ఆ
త్మరాజ్ఞావిష్టోరాధిక్యకథనాద్వ్యతిరేకః - అత్యధ్వనిః పురాణపురుషః కశ్చి
ద్యుద్ధః సచోధవరాహమూర్తిః - వరాహవికృతాకృతిత్వద్భః యామాచాప్ర
థమముహూర్తమూఢవాక్పరిణీతవాసేవ నతుజీవితవానితిభావః అతవీవలక్ష
తాపూర్వేణ భక్త్యాఅక్షతయోనికా, అతవీవాసా పూర్వోధాక్షతారిణాశౌర్యా
దిగుణాఢ్యనైత్యధః తేన కేనదిద్యానాసాంప్రతం పునరుహ్యతే పునఃపరిణీయ
తే * సాచేదక్షతయోనిస్సృతువస్సుంస్కారమర్వతీతి స్తరణాదితిభావః సా
పునర్భూరుచ్యతే ఇత్యపియోజ్యం || ౧౧ || పునర్భూదిధిమారూఢాద్విస్తస్యాది
ధిమఃపతిరిత్యమరః - అత్రాభిధాయాః ప్రకృతార్థవీన నియంత్రణాదప్రకృతా
ర్థప్రతిలేఖ్యేని రవ|| ౧౧ || — || భూయాంసఃఇతి || ద్వయేపినముద్రోర్మయోగుణో
ర్మయశ్చైతిద్వితయా అపూర్వయైత్యధః + ద్వేస్తయన్ - తస్య ద్విత్రైభ్యామి
త్యనైన అయజాదేశః ప్రథమదరమేత్యాదినాజసి విభాషానరవనామసంజ్ఞా-భూ

ర్థయస్తదియాః || ౮-౨ || లోకాలోకవ్యాహతంఘ్రం రుచే శ్యావీనంవాధామ
 నాలంవ్రసతుఃమ్ | లోకస్యాగ్రేపశ్యతోధృష్టమాశుకామత్సుచైర్భూభృ
 తాయస్యతేజః || ౮-౩ || విచ్చిత్తిర్నవచందనేనవపుయోభిన్నోఽరోలక్తకైః చాచ్యచ్య
 యాంసోబహురరాః- క్వచిదపృథ్విస్థలంతోప్రతిహతవ్రసరాఇచ్ఛిధః - కామం
 తుంగత్వంచ దధతియస్యపి దధ్యోవ || ౯ || యస్యపితృవధారణ ఇతికశవః త
 థాపీతిశేషః, నలినిభేః సముద్రస్యకల్లాలావహార్యయః || ౯ || అభోమికమ
 మహాకల్లాలకల్లాలౌఇచ్ఛిమః- పారతిరమవాప్యశీర్ష్యంతేఽవీయంతే + శీ
 ర్యతేద్రేవవాదికాత్కతకరిలత్ లడియాగుణమహోర్థయస్తుపారమవాప్యపిన
 శీర్ష్యంతే- అత్రగుణమహోమికతాంభూయస్తాన్విసాధమ్యేకవ్యభంగురత్వేన స
 ముద్రామ్యాధిక్యాదవ్యతిరేకః- అనేనరాజ్ఞాపినముద్రాదాధిక్యం వ్యజ్యతే
 ప్రహషణీవృత్తమ్ || ౯-౨ ||—||అథయగ్నేనాహ || లోకాలోకేత్యాది || లో
 క్యతేనలోక్యతేవ పార్శ్వంతరేణైతి లోకాలోకః || ౯ || లోకాలోకశ్చక్ర
 వాలిత్వమరః విశేషణసమాసః తేనవ్యాహతంనిరుద్ధవ్రసారం లోకస్యలోక
 నచక్షుః ప్రకాశేనవ్యాహతమిత్వపిస్ఫురతి, ఆతపశాలీనమధ్యస్థంవా లజ్జయా
 భగ్నధాప్త్యేమివేత్యధః + శాలీనకాపీనెఅధృష్టాకార్యయోరితినిపాతః- ఇ
 వాభేవాశబ్దః తద్విమలైర్గ్రీషాయాంఘ్రర్థైర్దేహామతేజః పశ్యతోలోక
 స్యాగ్ర- ఉచ్చైర్భూభృతఃపర్యతా- రాజ్ఞశ్చవ్రసతుంవ్యాప్తుంనాలం సస
 నధం లోకాలోకవ్యాహతస్య లోకాగ్రేదుస్సంచరత్వాదిత్యధః - యస్య
 రాజ్ఞస్తుతేజః పశ్యతోలోకస్యాగ్రతపవృష్టం- కేనాప్యవ్యాహతత్వాత్ ప్రగ
 ల్భం నల్ ఉచ్చైర్భూభృతోరాజ్ఞః పర్యతాంశ్చాశుకాగ్రేమతివ్యాప్నోతి అత్రా
 ప్రతిహతవ్రతావత్వేన రాజ్ఞస్సూర్యాదాధిక్యాదవ్యతిరేకః సచద్యయోలా
 కాలోకయోద్యాయానాం భూభృతాచాభేదాధ్యవసాయాత్ శ్లేషమూలాతి శ
 యోత్త్యుత్థాపితయాశాలీనత్వాత్ప్రేక్షయా సంకీర్యతే - శాలీనివృత్తమేతల్ ||
 ౮-౩ ||—|| విచ్చిత్తిరితి || వపుయోనవచందనేన విచ్చిత్తిర్వియోగపదిఅన్యత్ర
 చందనారేషనమితియావత్. అథరూప్యః అలక్తకైః లాక్షారాగైర్భిన్నో వియ
 క్తః అన్యత్రయక్తః నయనెవపతితాంజనైగలితకజ్జల అతపవాచ్యాచ్యేఅచ్చ
 ప్రకారే + ప్రకారేగుణవచనస్యేతిద్విధానఃకర్థధారయవద్భావాత్సుపాటున్

పతితాం జనేచనయనోహ్యోలసన్తేఖలాః । పాప్తామాక్రికహారమున్నతకు
చాభోగస్తదీయద్విషామిత్థేనిత్యవిభూషణాయపతయస్సంపదవదాపత్వపి ॥
వినిహత్యభవంతమూజితత్రిద్యుధిసద్యశ్శిశుపాలతాయథాథామ్ । కుదతాం
భవదంగనాగణానాకరుణాన్తక్షరణకరిష్యతేసా ॥ ౮౫ ॥ .....

ఇతి త్రిమాసుకృతాశిశుపాలవధే మహాకావ్యే

త్రిపదాంకయాడశస్సర్గః.

అన్యత్రలిచ్చాచ్చేనయనేపతితాంజనేప్యాప్రాంజనే హ్యోహ్యోనితంబాః - లసన్తే
ఖలానభవంతీత్యలసన్తేఖలాః నిమేఖలాఇత్యధాః- అన్యత్రలసన్తేఖలాఇతి చ
దచ్చేదః- ఉన్నతః కుచాభోగః, కుచవిస్తారో మాక్రికానాంహారమరణస్తా
ప్తః అన్యత్రముక్తాకలాపం ప్రాప్తః ఇత్థముక్తరిత్యాతదీయద్విషాయపతయ
సంపదవత్ సంపత్స్వివ ఆపత్వపి నిత్యంవిగతభూషణాః అన్యత్రవిష్టభూష
ణాః- సంపదీవాపద్యపినిత్యవిభూషణాః - అత్రాపత్వంపదోః ప్రకృతాప్రకృత
యోః యుపతిద్వారకౌవిశేషణైషః - శామాలవిక్రీడితంవృత్తం లక్షణము
క్తమ్ ॥ ౮౪ ॥—॥ సత్యమీదృశస్తేరాజాతతః కిమిత్యాశంక్య తహేతత్త్వమా
కణయెత్వాహ- వినిహత్యైతి ॥ ఊజితత్రిరధిక్తేష్యర్యోసారాజా- యుధిభ
వంతం నద్యోవినిహత్య హత్యావరుదతాంకగ్రందతాంభవదంగనాగణానాం కర
ణాంతఃకరణః కృపావిష్టచిత్తస్సృక్ శిశుపాలతాయథాథాంకరిష్యతేఅంగనా
గణాః ప్రతితద్భిశుపాలనెన నిబాళిశుపాలనంజ్ఞామన్వధాంకరిష్యతీత్యర్థః-
అత్రోదనకరుణాపదాథయోర్విశేషణగత్యాకరమాత్మరుణాశిశుపాలనహేతు
త్వాత్కన్యలింగయోస్సంకరః దేవచ్ఛందసికంవృత్తమ్ ॥ ౮౫ ॥ .....

ఇతి త్రిపదమాకృతప్రమాణపారావారపారిణత్రిమహాపాథ్యా

యకోలచలమల్లినాథనూరివిరతేమాఘమహాకావ్య

వ్యాఖ్యానేసర్వంకపాఖ్యానేషాడశస్సర్గః

శ్రీరస్తు.

మాఘమహాకావ్యసవ్యాఖ్యానేన ప్రదశసగఃసారంభః

ఇతిరితేవచసివచస్వినామనాయగక్షయక్షుభితమరుద్గరియసి । ప్రచక్షుభేనవ
దితదంబురాశినానమంమహావ్రలయసముద్యతంసదః ॥ ౧ ॥ సరాగయాసుత
ఘనఘమఘాయయాకరాహతిధ్వనితవృక్షారూపితయా । ముహూర్తుహుదఃశన
విదంశితోష్ఠయారుషాన్యపాఃప్రియతమయేవభేజరే ॥ ౨ ॥ అలక్ష్యతక్షణదలితాం
గదెగదెకరోదరప్రహతనిజాంసధామని । సముచ్చలచ్చకలితపాటలావల్లేః

ఇతి ॥ ఇతిప్థంవచస్వినావాగ్నినామనస్వినేతిపాఠేమనస్వినాధీరణఅమునా
దూతేన యగక్షయేకలాంబితక్షుభితక్షుద్యత్తామరుత్తద్యద్గరియసి మహత్తరేవ
చసి చురితేక్షైసతి నవదితదంబురాశినాయగక్షయవాధినా నమంతుల్యం
యథాతథానదోహరేరాస్థానం- మహాప్రళయేనర్వసంహారే సముద్యత ముద్య
క్తంసత్ ప్రచక్షుభేప్రచక్షివ కలాంతోద్యత్తమహామారుతేన మహాణవ
ఇవతద్యచనేన తత్సదః క్షుభితమాసిదిత్యక్షణః - ఉపమాలజ్కారగుచిరావృ
త్తమ్ * చతుర్గ్రహేరిహరుచిరాజభస్మగాఇతిలక్షణాత్ ॥ ౧ ॥— అథాష్టా
దశభిః సధాక్షోభంవణయతి ॥ నరాగయేత్వాది- నృపాః రాజానః సహరా
గేణ పాటలిమ్నా అనురాగేణచ సరాగయా + తెనసహేతిబహువ్రీహిస్సు
తంఘనసాంద్రంఘమఘాయం స్వేదోదకం యన్యాం సాతయాకరాహత్యా
పాణితలాస్పాలనైస ధ్వనితం పృథుమహదూరుషీతమివ ఊరుషీతంయన్యాం త
యా ముహూర్తుహుదఃశనవిదంశితోష్ఠయాదంతదష్టాధరయా రుషాప్రియత
మయేవ భేజరే ఆవిష్టాఆగ్నిష్టాశ్చ రాద్రస్థాయాకొధః ప్రాదుర్భూతఇత్య
క్షణః- ఉపమాలంకారః (విఖండితోష్ఠయావిఘట్టితోష్ఠయేతిచపారాంతరం) ॥ ౨ ॥
అథసప్రదశభిఃరాజ్ఞాంకొధానుభావానాహ ॥ అలక్ష్యతేత్యాది ॥ కరోదరప్ర
హతంపాణితలాస్పాలితంనిజమంసధామనాన్వంసప్రదేశోయేనతస్మిన్ అతవపక్ష
జాత్ దలితాంగదేభగ్నకేయూరెగదేగదాభ్యక్తస్థానుజే సముచ్చలచ్చురత్పుత

స్ఫులింగవాన్ స్ఫుటమివహాపావకః ॥ ౩ ॥ అవజ్ఞయాయదహానదుచ్చక్తై బహు
లస్సముల్లసద్దశనమయూఖమండలః । రుహరణీకృతమపితనతత్ క్షణం నిజం వ
పుఃపునరసయన్నిజాంబువిమ్ ॥ ౪ ॥ యమత్పతత్పుథుతరహారమండలం వ్యవతక్
తమృతమభిమాతముత్తుకః । బృహచ్చిలాతలకతినాంసఘట్టితంతతాభవద్భృమి
తమివాఖలంజగత్ ॥ ౫ ॥ ప్రకుప్యత్యన్వసనసమీరణాహతిస్ఫుటాస్తభిస్తను
వసనాంతమారుతైః । యథాజితశకృతపరితూణావీజనంపునస్తరాంవదనసరోజ

ద్భిః శకలతైః శకలీకృతైః కలదంగదగళైః పాటలావతైః పద్మరాజైః కోప
పావకః కోధాగ్నిః స్ఫులింగవానివస్ఫుటమలక్ష్యతేత్యుత్పిత్వా ॥ ౧౧ ॥ తిమ
స్ఫులింగోగ్నికణిత్యమః ॥ ౩ ॥—॥ అవజ్ఞయేతి ॥ బహుబలభద్రః సముల్ల
సత్ సమంతతః ప్రసరద్దశనమయూఖమండలః దంతరశ్మిపటలాయస్యససక్తావ
జ్ఞయా అనాదరేణ ఉచ్చైః అహానదియత్, తేనహాసేనరుహారణీకృతమపి
నిజంవపుః తత్క్షణంతస్తిన్నైవక్షణే + అత్యంతసంయోగే ద్వితీయా- పునర్ని
జాంబువిం, ధావశ్యమేవానయత్ అత్రవపుషః సప్తధావశ్యత్యాగేన ప్రాప్తరొ
మారుచ్యస్య పునస్తత్యాగేనదస్తధావశ్యస్యవస్వీకారాత్ తద్గుణాలజ్కారః*త
ద్గుణః సప్తగుణత్యాగదన్యోత్కృష్టగుణాహృతిరితిలక్షణాత్ (పునస్సప్తగుణ
సంప్రాప్తిః పూర్వరూపముదాహృతమితిలక్షణాత్పూర్వరూపమిత్యనేయ) ॥ ౧౨ ॥
యదితి ॥ ఉల్బుకోనామరాజాఉత్పతమల్లుతత్ - పృథుతరహారమండలం ముక్తాక
లాపాయ స్థిక్ కమణితద్యధాతథాఅభిమాతందూతాభిముఖంద్రితంస్యరథే
తదివృత్తతియత్ - తతావివర్తనాదఖలంజగత్ బృహత్పాతాలకతినాంసేన
స్కంధేనఘట్టితంసత్ భృమితమివాభవత్ వివర్తనకేవశోత్థాదం సఘట్టనా
ద్భృమితమివాహుదిత్యుత్పిత్వా ॥ ౫ ॥—॥ ప్రకుప్యత్యతి ॥ ప్రకుప్యత్యతి
కుభ్యతాయథాజితానామ రాజ్ఞోవదనసరోజంశ్వసనసమీరణస్యనిశ్వాసమా
రుతస్యాహతిభిః స్ఫుటః ప్రకటః ఉష్ణాదౌష్ణ్యంయేమాంతైః తనువసనాంతమా
రుతైః సూక్ష్మవస్తాగ్రంచలవాతైః కృతంపరితూణావీజనంశిఖ్రవిధూనసం యస్య
తత్ - అతిశిఖ్రంవీజ్యమానమపిత్యధః పునస్తరాంపునరత్యస్తం+ఆవ్యయఘా
దామప్రత్యయః అస్విదత్ - స్విద్యతిస్త స్విదేయః జివుమాదిత్వాదత్ ప్రత్య
యః అత్రిష్ణణోవిశేషణకత్యాసేవదశేతుత్వాత్కన్యలింగంవీజనేపి స్వేద

మన్విదత్ ॥ ౬ ॥ ప్రజాపతికృతునిధనాథః ముద్ధితం వ్యతర్కయజ్జ్వరమివరాదృ
ముద్ధతమ్ । నముద్యతం సపదివధాయవిద్విషామతిక్రధం నిషధమనౌషధంజనః ॥ ౭ ॥
పరస్పరం పరికుపితస్య పెషతః క్షతౌ మిఁకాకనకపరాగపంకిలమ్ । కరద్యయం స
పదిసుధస్వనస్సవ్వజైరనారతసుత్రిభిరధావ్యతాంబుభిః ॥ ౮ ॥ నిరాయతామస
లభిభో జ్వలంజ్జ్వలన్నఖప్రభాకృతపరివేషనంపదమ్ । అభిభ్రమద్భ్రమదన లా

ఇతి విరోధః నతుతచ్చ మృతివిశేషా క్షిప్తేతి సంకరః వీజనమిత్యజైర్నిస్తూర్య
స్య రూపమితికదిత్ తదానీంవ్యజనమితిస్యాత్ త్రస్తాద్వీజరన్యవాయం చు
రాదిషు అన్వేషణీయః ॥ ౬ ॥—॥ ప్రజైతి ॥ జనః సపదివిద్విషాం వధాయ స
ముద్యతముద్యుక్తం అతవతిక్రధమతిక్రధమనౌషధమప్రతీకారమిత్యర్థః, ని
షధం నిషధాఖ్యం న్యవం ప్రజాపతికృతునిధనాథః ఉత్పాద్యరధ్వంసనాథః ముద్ధితం
ఆవిర్భూతం ఉద్ధతంతివ్రమనౌషధం అదికిత్సంరుద్రస్యేమం రాదృః రుద్రసంబద్ధినం
జ్వరమివపీరభద్రరూపిణమిత్యథః వ్యతర్కయత్ - అత్ర రాజ్ఞోపి ప్రజాపతి
త్వాత్ పునః ప్రజాపతికృతునిధనాథః ముద్ధితస్సాక్షాద్దత్తాధ్వరవిధ్వంసీపీరభద్రపీ
వాయమితి ఉత్ప్రేక్షితివానిత్యథః- ఉత్ప్రేక్షా ॥ ౭ ॥—॥ పరస్పరమితి ॥ ప
రికుపితస్యాతిక్రధస్య అతవపరస్పరం పెషతః పీడయతః కరద్యయమిత్యథాత్మి
ద్ధంసుధస్వనౌరాజ్ఞః - క్షతానాం పిష్టానామూర్తికాణామంగులీయకానాం కన
కపరాగేణ సుమణః చూడేన పంకిలంపంకవత్ పిచ్ఛాదిత్వాన్తత్వర్థీయ ఇల
చ్ ప్రత్యయః ॥ ౮ ॥ అంగులీయకమూమికెత్యమరః - కరద్యయం పాణియ
గ్నం సపదిస్వజైః కరద్యయజనైర్వరేవానారతసుత్రిభిరవిరతస్యాప్రరంబుభిః స్యే
దోదకైరధావ్యతాక్షాల్యత+ధాపుగతిః ప్థోగిరితిధాతాః కమణిలక్ అత్రా
మిఁకాణాంకరద్యయస్యవపరాగత్సవంకిలత్వాన్సమ్పద్ధినైపిసంబద్ధా కైరతిశయో
క్షితయోస్సజ్కురః ॥ ౮ ॥—॥ నిరితి ॥ అహుకిర్నామరాజానిరాయతాం ప్ర
సారితాం అనలభిఖాఅగ్నిజ్వాలాతద్యత్ ఉజ్జ్వలంజ్వలంతీభిర్నఖప్రభాభిః కృతా
పరివేషనంవత్ - పరిధికోభాయస్యాస్తాం - అతవపభ్రమతత్సలలోల్లుకస్యాలాత
స్యేవాకృతిః సంస్థానంయస్యాస్తాం ॥ ౯ ॥ అక్టారోలాతముల్లుకమిత్యమరః-ప్ర
దెగినింజగద్ధమివేత్యుత్ప్రేక్షా. అభిభ్రమత్. భ్రమయతి స్త+భ్రమణౌ+వత్
దూతసంతజనాయ భ్రామ్యమాణానఖప్రభాపటలజటిలాతజనీజగద్దూహయ

కృత్యకృతింప్రదేశినింజగదివద్ధమాహుకిః || ౯ || దురీక్షతామభజతమ్ న్నధ
స్తథాయథాపురాపరిచితదాహాధాప్యేయా | ధృవంపునస్సశరమమంతృతీయ
మాహారోపినవ్యషహతపీక్షితుందృశా || ౧౦ || విచిత్రయన్నవనతమాహవంరసా
పరఃస్ఫురత్తనురుహమగ్రపాణినా | పరామృశత్కరినకశోరకామినీకుచస్థలవృ
షుషితదండనంపృథుః || ౧౧ || విలంఘితస్థితిమభిషిక్త్యరూక్షయారిపోగిరా
గురుమపిగాంధినీసుతమ్ | జనేస్తదాయుగపరివృత్తివాయుభిర్వివర్తితాగిరిప

భ్రామ్యమాణాలాతచక్రవదలక్ష్యతేత్యథః || ౯ ||—|| దురీక్షతామితి || మన్త
భిః ప్రద్యుమ్నావతారః కామస్తథాదురీక్షతాందుడర్శ్యత్వం - ఈక్షతేః ఖలం
తాత్త్రప్రత్యయః- అభజతయథాహారోపిపురాపూర్వజన్తని పరిచితమభ్యస్తం
దాహాధాప్యేందహనసాహసంయసాన్యస్తయాత్మతీయయాదృశా-సశరమమంత
న్తధ-పునర్వీక్షితుంధృవంవ్యషహతనాశోత్ + పరినిభ్యస్సేవసితసయసి
పుసహసుటస్రస్వంజాం సివాదీనాంవాడ్వ్యివాయేపిఇతివికల్పాత్ షత్వం అ
నయోత్ప్రేక్షయాదుద్రస్యపి భీషణః కిముతాన్యేషామితిపస్తువ్యజ్యతే || ౧౦ ||
విచిస్తయన్తితి || పృథుర్నామరాజాడవనతం ప్రాప్తంఆహవంయుద్ధం- రసా
ద్రణరాగాత్- విచిస్తయక కదెతిధ్యాయక- కరినెనకర్కశేనకతోరేణప్రవృ
ద్ధైన కామిన్యాః, కుచస్థలెన ప్రముషితమపహృతం చన్దనం యస్యతత్పతేనా
న్యసుగతనమరయోస్సమరసత్వం వ్యజ్యతే; అతపీవస్ఫురత్తనురుహం ఉదంద
తులకమురః- అగ్రంచాసాపాణిశ్చేతి సమానాధికరణసమాసః - అతపీవహస్తా
గ్రాగ్రహస్తాదయోగుణగుణినోభేదాభేదాదితి వామనః - తేనాగ్రపాణినా
పాణితలెన పరామృశత్ పరామృష్టవాక్, రణకంఠాలపాణితావదితిభావః, అ
తపీవయదన్యేషాం రోషజనకం దూతవాక్యంతదాగామిరణకారణతయాన్య హ
షఃషాతురిత్థోకాథః || ౧౧ ||—|| విలంఘితేతి || గురుంస్వభావతోధీరమ
పిసంతం రూక్షయాపరుషయారిపోగిరాదూతవాచా, విలంఘితస్థితిముల్లంఘి
తమర్యాదం వికుర్వాణమిత్యథః, గాంధినీసుతమహ్నిరమభిషిక్త్యజన్తైస్తదా
అక్రూరవిక్రియాలోకనసమయే; యగపరివృత్తివాయుభిః కల్పాన్తవత్తైర్వివ
ర్తితాః స్థానాదుచ్ఛలితాగిరిపతయోమహాద్ర్యయః ప్రతీయిరెవిశశ్వసిరె, అ
క్రూరవిక్రియాదర్శనాదచలచలనమపి యుగాంతసంభావితమేవేతి జన్తైర్విశ్వస్త

తయఃప్రతియిరే || ౧౨ || వివర్తయన్తదకలుషీకృతేద్యశౌ కరాహతక్షితికృత
 ధైరవారవః | కుక్రధాదధత్తనుమతిలోహిసీమభూత్ప్రసేనజిద్గజనగైరికారుణః
 || ౧౩ || సకుంకుమైరవిరలమంబుబిందుభిగ్గః పేషణఃపరిణతడాడిమారుణైః | సమ
 త్వరస్ఫుటితవపుర్వినిస్సుక్తైర్బభౌచిరంనిచితఇవాన్యజాంలవైః || ౧౪ || ససం
 భృమంచరణతలాభితాదనస్ఫుటన్తహీవివరవితిగణవత్త్వభిః | రవేకకైరనుచి

మిత్యృథః || ౧ || ప్రత్యయోధీనశవధజ్ఞానవిశ్వాసపాతపిత్వమరః + ప్రతి
 పూర్వాదిణః కమణిలిప్త, అత్రకల్పాన్తచలవిక్రియాకల్పేయమహ్యర విక్రి
 యేతివాక్యభేదేన సాదృశ్యాక్షేపాన్నిదగ్ధనాలజ్కారః తేనాకూరస్య లాకో
 త్తరందైర్యం నైసగికమితివస్తువ్యజ్యతే || ౧౨ ||—|| వివర్తయన్తితి || మ
 దామద్యవికారోదానంచ || ౧౩ || మదామద్యేభదానయోరితివిశ్వః || తేనకలు
 షీకృతే ఆకులీకృతేద్యశౌ వివర్తయన్, ఘూర్ణయన్, కరేణపాణినాశుండా
 దండేనచాహతాయాం క్షితాభూమా కృతాధైరవారవోభయం కరధ్వనిర్యేనసః
 క్రోధాత్ప్రధాన్యంకరేణక్షితిమాఘ్నున్నిత్యథః కుక్రధాక్రోధేన అతిలోహిసీమతి
 లోహితాం+వణోదనదాత్తాత్తాపధాత్తానఇతి వికల్పాల్ జీవతకారస్యచన
 కారః, తనుంవపుడకథల్ ప్రసేనజిద్నామరాజాగైరికారుణో ధాతురక్రొజఇ
 వాభూల్ తద్విదలక్ష్యతేత్యథః || ౧౩ ||—|| సకుంకుమైరితి || సప్రసిద్ధోగ
 వేషణోనామరాజా, సకుంకుమైః సర్వాంగీకరా శ్చీరలవసహితైరిత్యథః, అ
 తపవపరిణతడాడిమారుణైః పరివక్ష్వాడాడిమబీజరక్తేరంబుబిందుభిః, క్రోధనా
 త్వికైః స్వేదబిందుభిరిత్యథః, మత్పరణాంతస్సంభృతేనాత్మ్యత్కట మైరణ
 స్ఫుటితాన్నిర్భిన్నాల్ వపుషాదహద్వినిస్సుక్తిః నిగచ్ఛద్భిరన్యజాంలవైర
 స్పృష్టిమభిరవిరలంనిరంతరంనిచితోవ్యాప్తజన చిరంబధావిత్వత్ప్రేక్షా|| ౧౪ ||
 ససంభృమమితి || శినిఃసాత్యకేపితామహాససంభృమం సత్వరం చరణతలాభి
 తాడనన పాదతలాభిఘాతేన స్ఫుటంత్యాదలంత్యామహ్యవివరైచ్చిద్రైః వితి
 గణవత్త్వభిదత్తమాగైః లబ్ధప్రసరైరిత్యథః, రవేకరైః కిరణైః అనుచి
 తమపరిచితమిదంపూర్వంయథాతథాతాపితాః సంతాపంగమితాఃఉరగాయక్తిక
 తల్ రసాతలంపాతాలం ప్రకాశతాంప్రకటత్వ మనయత్, అత్రమహారవికరోర
 కరసాతలానాం క్రమేణ స్ఫుటనాన్తః ప్రవేశతాపప్రకాశతైర్విరసన్మన్దైః

తతాపితోరగంప్రకాశతాంశినిరసయద్రసాతలమ్ || ౧౫ || ప్రతిక్షణంవిభవతిసా
రణైశిరశ్శిఖిద్యుతఃకనకకిరీటరత్నయః | అశంకితంయుధమధునావిశంత్యేమీక్షమా
వతీనితినిరరాజయన్నివ || ౧౬ || దహౌచలత్పృథురసనంవివక్షయావిదారితం వి
తతబృహద్యుజాలతః | విమూరధఃప్రతిభయమాన్యకందరలసత్పక్షాఘ్నమివ కో
టరంతరుః || ౧౭ || సమాకులనదసితథాపివిక్రియాం మనోగమన్నమురభిదఃపరో
దితైః | ఘనాంబుభిరహలతనిమ్నగాజలేజలంసహనృజఃవికారమంబుధైః
|| ౧౮ || పరాసమీయదవవదంతైః త్తనఃస్తువంతిచన్ధితరసతామసావిత్ర | నినాయనా

సమ్మన్ధోక్తేరతిశయోక్తిః! పాదాహతిరమానుషీంతీవ్రతాంవ్యంజయతిస్తేతిధ్వనిః ||
౧౫||వృత్తితి | సారణనామరాజ్ఞిప్రతిక్షణంశిరోవిభవతికోభాత్కంపయతిసతి+
భవతేస్తావాదికాల్లటశృత్యాదేశః అచిహ్నభాత్విత్వాదినాడవజాదేశః, శిఖివల్
ద్యోతంతతిశిఖిద్యుతోగ్నిప్రభాః, క్విప్ కనకకిరీటరత్నయోనీరాజనకరారః
అమీధూపాః అధునాఅశంకితం నిశ్శంకం యుధమాజం || ౧౬ || సమిత్యాజనమిద్యు
ధత్యమరః విశంత్యితిక్షమావతిక్ ఘాపాన్నిరరాజయన్నిసనీరాజయన్తిస్తేవ
త్యత్ప్రేక్షా, నీరాజనానుష్ఠానాద్విజయిత్యాగమః || ౧౬ ||—|| దధావిత్ర ||
వితతేవిస్తారితేబృహత్యేభుజేలతే ఇవభుజాలతేయస్యనవిమూరథోనామరాజా
నివక్షయామపివస్తుమిచ్ఛయావిదారితంవ్యాత్రం, అతవచలంతీవృథుమహ
తీరననాజహ్వయస్థితమ్ || ౧౭ || రసజ్ఞారసవాజహ్యేత్యమరః, ప్రతిభయం భ
యంకరమాన్యకందరఇవాన్యకందరమ్ || ౧౮ || దరీతుకందరోవాస్త్రీత్యమరః
లఙ్కలసత్పక్షాఘ్నః ఫణీయస్థితంకోటరమివ || ౧౯ || నిమ్కహఃకోటరంవా
నెత్యమరః దధా | శ్రోతీపూర్ణోపమా || ౧౭ ||—|| సమాకులభి || పరోది
తైఃశత్రువాక్త్రైః సదసితస్థానే తథాసమాకులైశ్చుభితేసత్పపి మురభిదోహర
మనోవిక్రియాంక్షోభంనాగమత్, తథాహిబహులితానిబహులీకృతానిక్షుభి
తానినిమ్నగాజలానియైస్తేఘానాంబుభిః మేఘాదకైరంబుధైజలంవికారంస
ప్రతిభి, యథావహోదకైర్నద్యంతిభుజ్యంతిసతుసముద్రస్తద్యదితిభావః దృష్టా
స్త్రాలక్ష్కారః || ౧౮ ||—|| పరానితి || అమీఖలాః, పరాసన్యాసవవదంతే నిష్ఠ
ని+అపాద్యదక్షత్యాత్తనైవదం, ఆ త్తనఃస్వానిస్తువంతిచెతియత్, అసావసతాం
భూనాంస్థితిః ప్రకృతిరితిమత్స్వేత్యధః గమ్యమానాథతాన్వదప్రయోగః అన్య

వికృతిమవిస్థితః స్థితంముఖంశరచ్చశధరముగ్ధముద్దవః || ౧౯ || నిరాకృతేయదు
భిరితిప్రకౌపిభిఃస్పృశేతనైగతవతితత్రవిద్విషామ్ | మురద్విషస్స వీనితభయాన
కానకంబలంక్షణాదిభసమసహ్యతాజయే || ౨౦ || ముహూఃప్రతిష్ఠితిపరాయ
ణాయుధిస్తపియసీరచలనితంబనిభకారాః | అదంశయన్నరహితశౌర్యదంశనాస్త
సూరయంనయఇతి వృష్టిభూభుజః || ౨౧ || దురుద్వహఃక్షణమవనైస్తదంతరేరణ
శ్రీవాదుపచయమాశువిధృతిమహిభృతాంమహిమభృతాంనసమ్మముద్దుదోంతరా

భాపౌనరుక్త్యమిత్యాంజూరికాః, విస్థితానభవతీతి అవిస్థితోదూతపౌలా
పైర్విస్తయంనగతః ఉద్దవః స్థితస్తేగం ఉభయత్రకర్తరిక్తః అతవీవశరచ్చశధర
ముగ్ధంశరదించుసుందరమిత్యుపమా, ముఖంవికృతించిననాయనప్రాపయామాస
నహిమహతాంనిందాస్తుతిర్వావికారకారణమితిభావః || ౧౯ ||—|| నిరాకృత
ఇతి || ఇతిశ్లంఘకౌపిభిరితిక్కుచైర్ధృదుభిఃతత్రతస్త్వివిద్విషాంస్పశేచరే || ౨౦ ||
అపసర్పశ్చరఃస్పృశఇత్యమరః, నిరాకృతేధిక్రృతేనైగతవతిగచ్ఛతిసతి, నా
గసోపిదూతస్యావధ్యత్వాద్విదితిభావః, అథదూతగమనానంతరంస్వనిలైసద్వనినా
భయానకాః భయంకరాః ఆనకాఃపటహాయస్త్రితత్ మురద్విషోబలంక్షణాదా
జయేయద్ధాయసమసహ్యతనన్నద్దమ్ || ౨౦ ||—|| ముహూరితి || వృష్టిభూభు
జాయదునరేంద్రాః ముహురసకృదుధిప్రతిష్ఠితిపరాయణాః భగ్నప్రతిప
క్షాయభాః స్థపీయసీఃస్థూలతరాః పరాక్రమాసురూపప్రకషణవతీరిత్యథః +
స్థూలదూరేత్వాదినా పూర్వగుణపరలోపా - అచలనితంబనిభకారాః అదిగట
కనిబిడాః అంతసాస్పరవతీరిత్యథః, అరహితమత్యక్తం శౌర్యమేవదంశనం వ
మయాసాంతాస్తనూదేహకా, అయంనయఇతివమధారణం నీతిరితిహేతూ
ర్నతుభయాదితిభావః అదంశయన్ అవమయన్ + దంశేరనుదాతైర్వాత్పర
స్తేపదుచింత్యమిత్యాంహుః అతవీవభట్టమల్లః సంవమయతిసన్నహ్యత్వాత్త
నైసజ్జతిత్యమి | సందంశతేదంశయతేనన్నాహేపదపంచకమితి || కేచిత్తు, చు
రాదిమాభయపదిమపతన్తి, అత్రసాభిప్రాయవిశేషణత్వాత్ పరికరాలజూ
రః || ౨౧ ||—|| దురుద్వహఃఇతి || తదంతరేతస్త్రిన్నవసరే మహిమభృతామై
శ్వర్యవతాం, మహిభృతాంరాజ్ఞాం సంబద్ధిని రణశౌవాత్, యుద్ధశౌకణాత్, ఆశు
శిక్కుం ఉపచయంవృద్ధింబిభ్రతిబిభ్రాణైవపుషిలపరైర్వైకగణక్షణమపి దురు

వపుషిబహిశ్చకంచుకాః ॥ ౨౨ ॥ సకల్పనంద్విరద గణంవరూధినస్తురంగి
ణోజయనయజశ్చవాజనః । త్వరాయజస్స వ్యయమపికుర్వతోవృషాఃపునఃపు
నస్తదనికృతానతత్పరః ॥ ౨౩ ॥ యథేవరైస్సహదృఢబద్ధకక్ష్యయా కలకష్ట
ణస్తథుపకులోపగీతయా । అదీయతద్విపఘటయానవారిభిఃకరోదరైస్స వ్యయమ
థదానమక్షయమ్ ॥ ౨౪ ॥ సుమేఖలాస్సితతరదంతచారవఃసముల్లస త్రనుపరిధా
ద్యహోదుభారాః ముదస్సంతోషాః అంతరానసవృమ్ముః బహిఃకంచుకాశ్చ సస
వృమ్ముః నమాంతిస్తనావతఃనైత్యథః, పూర్వత్రలభేయాధిక్యాదు త్తరత్రాధా
రాధిక్యాదితివివేకః, అత్రముదాంకంచుకానాంచ ప్రకృతానామేవ విశేషణ
సామ్యాదావమ్యస్యగమ్యతాయాం కెవలప్రకృతాస్సదాతుల్యయోగితా ॥ ౨౫ ॥
సకల్పనమితి ॥ ద్విరదగణం, సహకల్పనయాసకల్పనం, కుథాదిసన్నాహన
హితం ॥ ౨౬ ॥ కల్పనా సజ్జనాసమైత్యమరః, వరూధోరథగుప్తిరేషామస్తీతి
వరూధినారథాః ॥ ౨౭ ॥ రథగుప్తిరవరూధోనేత్యమరః- తురంగిణోశ్వయు
క్తాః - వాజినోశ్వాః జయనయజః పల్యయనాదిసన్నాహయక్తాః +
సంపదాదిభ్యః క్విప్ ॥ ౨౮ ॥ జయనంస్యాత్తురంగాది సన్నాహేవిజయేపితేవి
శ్వః - స్వయంత్వరాయజః త్వరాయక్తాః స్వతఃకుర్వతోపి స్వతపిత్వర
యాకుర్వాణానపీత్యథః - తదధికృతాః తేమహస్త్వాదిమ నీయక్తపురు
షాః - నృపాఃపునఃపునరతత్పరః త్వరయంతిస్తేషాంతధారణాత్ప్రక్యాదితి
భావః + త్వరేణాచజితత్సృద్ధూత్వరప్రథమగదస్త్రాసప్తా మిత్యభ్యాస
స్యాకారః ॥ ౨౯ ॥ — ॥ యథాభి ॥ అథవరైస్సహాయధేయద్ధాయదృఢబ
ద్ధాకక్ష్యామధ్యమబంధనం యస్యాస్తయా ॥ ౩౦ ॥ కక్ష్యాబృహతికాయాంస్వ
త్కాంచ్యం మధ్యేభబంధనే ఇతివిశ్వః- అన్యత్రదృఢోద్యోగయేత్యథః కలం
కస్వితా మధుపకులెనాశిగణేనోపగీతయా వందిమాగధస్తుతయేతిచ గమ్యతే-
ద్విపఘటయాకత్ర్యాస్వయంసవారిభిః- సోదక్షేకరోదరైః పుష్కరాగైః
పాణితలాగైశ్చక్షయమపరిమితందానమదః దీయతేఇతి దానంద్రవ్యం చా
దీయతదత్తం- అత్రప్రస్తుతగజఘటావిశేషణసామ్యేనాప్రస్తుతదానకర్తృప్రతి
తైస్సమాసోక్తిరలజ్కారః ॥ ౩౧ ॥ — ॥ సుమేఖలాఇతి ॥ షోభనామేఖలా బ
ద్ధససూత్రాణి కాంచ్యశ్చయాసంతాఃసుమేఖలాః ॥ ౩౨ ॥ మేఖలాఖడ్గబంధేనా

నసంపదః । రణైషిణాంపులకభృతాధికంధరంలలంబిరేనదసిలతాఃప్రియాఇవ॥

౨౫ ॥ మనోరమైఃప్రకృతిమనోరమాకృతిభయప్రదైస్సమితిమభీమదశః॥

నదైవతైస్సతతమథానపాయభిర్నిజాంగవన్దురజదసేవ్యతాయదైః ॥ ౨౬ ॥ అ

వారితంగతముభయేషుభూరిశఃక్షమాభృతామధకటకాంతరేష్వపి । ముహుర్భ్య

ధిక్షతసురశత్రుశోణితప్లుతప్రధింరథమధిరోహతి స్తసః ॥ ౨౭ ॥ ఉపేత్సదస్వన

గురుపక్షమారతందివ స్త్విషాకపిశితమారదిబ్జుఖః । వ్యకంపితస్థిరతరయష్టితల్

త్యాంచీజ్జేలనితంబయోరితి విశ్వః సితతరైదణంరైదణంతమయత్సరుభిదణశనై

శ్చచారవః- సముల్లసంత్యః తనవఃశ్లఙ్ఘాః- పరిధానసంపదః- కోశసంపదావస్త్ర

సంపదశ్చయాసాంతాః- పులకభృతః చ్ఛాయాభృతః రోమాంచధారిణ్యశ్చ సద

సిలతాః చారుఖడ్గవల్లభః ప్రియాఇవరణైషిణాం రణకాంక్షిణాం కంధరాస్వధి

కంధరం అధికంతం- విభక్త్యర్థేవ్యయాభావః- లలంబిరేలగ్నాశ్చత్యథః శ్లే

షఃశ్లిషోపమావామతభేదాల్ ॥ ౨౫ ॥—॥ మనోరమైరితి ॥ అథప్రకృతిమ

నోరమాకృతిః స్వభావసంపదరమూతిః, సమితిమయదైషు భీమందర్శనం య

స్యనభీమదర్శనోమురజన్మధ్వరిః మనోరమైఃప్రకృతిమనోహరైః సమితిషు భ

యప్రదైః సతితంసదైవతైః- అధిదైవతాయతైః అనపాయభిః ఆయుధైః శా

క్లాదిభిర్నిజాంగవల్ సాంగవల్ పృథగవస్థితైః స్వశరైరైవేతుప్రైక్షా,

అసేవ్యతసేవితః ॥ ౨౬ ॥ అవారితమితి ॥ అథఆయుధసన్నిధానానంతరం స

హరిరుభయేషుద్యయేషు ద్వివిధేష్విత్యథః- క్షమాభృతాంరాజ్ఞాం- గిరిణాంచ

కటకాంతరేష్వపిశిబిరాభ్యంతరేషు నితంబావకాశేషుచ- భూరిశఃబహుశః- అ

వారితమప్రతిహతంయథాతథాగతంప్రస్థితం-ముహురసకృత్-యధిక్షతానామా

మాతానాంసురశత్రుణామసురాణాంశోణితైః ప్లుతాఃసిక్తాఃప్రధయోనేమయో

యస్యతం ॥ ౨౭ ॥ చక్రధారాప్రధిర్నేమిరితిహలాయుధః- రథమధిరోహతి స్తల

రుహ ॥ ౨౮ ॥—॥ ఉపేత్సేతి ॥ కించేతిచాథః- పతత్పతిః- అండజమండ

రేవ్యః ॥ ౨౯ ॥ పతత్పత్రరథాండజాత్యమరః త్విషాకాంత్యాకపిశితానికపిశిక్య

తాని హూరాఃదిబ్జుఖానియోనసః- స్వనెనగురుమహావహ- పక్షమారుతాయ

స్థికమణితత్తథాదివః స్వగామపేత్యాగత్యతల్ క్షణంతస్తిన్నైవక్షణేప్ర

కంపితాస్థిరతరాస్థిలాయస్థిరావాసస్తంభాయస్థి, తత్తథాఅధికేతనం కైత

క్షణంపతత్పతిఃపదమధికేతనందధౌ ॥ ౨౨ ॥ గభీరతావిజితమృదంగనాదయా
స్వనశ్రియాహతరిపుహంసహషణ్యం । ప్రమోదయన్నధముఖరాకలాపినః
ప్రతిష్ఠతేనవసునవదగస్తస్యః ॥ ౨౩ ॥ నిరంతరస్థగితదిగంతరంతతస్సముచ్చల
ద్బలమవలొకయకజనః । వికాతుకఃప్రకృతమహాష్టవేధవద్విశృంఖలంప్రచలిత
సింధువారిణి ॥ ౩౦ ॥ బబృంహిరెగజపతయోమహారథాఃప్రదధ్వనుజయతుర
గాజిహేషిరే । అసంభవద్గిరివరగహ్వరైరథూత్రదారవైదలితజవస్వతశ్శ్రయః ॥

నే+విభక్త్యధే+వ్యయాభావః- పదందధౌనిహితవాక్ ॥ ౨౨ ॥—॥ గభీర
తై ॥ అథ గరుడాగమనానంతరంనరభానవఘనవల్నవాంబుదేనతుల్యం+ తై
వతుల్యమితివతిప్రత్యయఃగభీరతయాగాంభీర్యేణవిజితౌమృదంగనాదోయయాత
యాహతారిపుహంసానాంహంసానామివరిపూణాం హషణ్యయయాతయాస్వన
శ్రియాధ్వనిసంపదాముఖరాకలాపినః-కలాపినోమయా రాక, ప్రమోదయక
ప్రతిష్ఠతే స్తప్రతీష్ఠే+నమవప్రవిభస్థప్రత్యాత్తనైవదంబత్ స్తేజతిహాతైలత్-తద్ది
తగతాశ్శ్రుతిపూణోపమా ॥ ౨౩ ॥—॥ నిరంతరతి ॥ తతోరథప్రస్థానానంత
రనిరంతరం సీరంధ్రంస్థగితానిఆచ్ఛాదితానిదిగంతరాణియేనతత్ సముచ్చలత్
ప్రతిస్థమానం తద్బలంస్తేన్యం అవలొకయక జనోలాకః - ప్రకృతః ప్రకాశం
తామహాష్టవామహాపూరోజగత్సంష్టవరూపాయేనతస్త్రిక - విశృంఖలమప్రతి
ఘాతంప్రచలితం ప్రక్షుభితంయత్ సింధోరద్ధైర్వారిత స్త్రికవికాతుకోనివృత్త
కౌతూహలొభవత్ - కల్పవ్రక్షుభితవార్ధివారివత్తచ్చలద్బలంసకలజగత్సం
హారంకావహమలక్ష్మితేత్యథః - అతేఅన్యదర్శనాదన్యదిదృశ్యానివృత్తైరబల
వాధిఃవారిణోరేకత్యాక్షేపేదాధాల్సాదృశ్యాక్షేపేవల్వాక్యభేదేనబింబ ప్రతి
బింబకరణాత్ నిదర్శనాలజ్కారః ॥ ౩౦ ॥ బబృంహిరెగజః బబృం
హిరెబబృంహుః- బృంహణంచతురత్యథః + బృహివృద్ధాశబ్దేచ ఆత్తనైవదం
చిస్త్యం- అతవవభట్టమల్లః హేషలైహేషతేశ్వానాం హస్తినాంబృంహతితిచే
తి- మహారథాః ప్రదధ్వనుః జయశిలాస్తురగాజయతురగాజిహేషిరేహేషాంచ
కురిత్యథః + హేషప్రౌఢ్యఅవ్యక్తేశబ్దే తదాతస్త్రికాలేఅసంభవంత్యంత
ర్ధాతుమపర్యాప్తువంతిగిరివరగహ్వరాణియేషాంతైః గిరివరగహ్వరేష అమా
ద్భిరవత్తమానైరిత్యథః- రవైబృంహణాదిహేషైః - స్వతశ్శ్రయః స్వసమా

౩౧ || అనారతంరసతిజయాయదుండుభౌమధుద్విషఃఫలదలఘుప్రతిస్వనైః । వి
నిష్పత్తన్మృగపతిభిగుహాముఖైఃకాశరాంముదమహాసన్నివాద్యయః || ౩౨
జడీకృతశ్రవణపథదివౌకసాం చమూరవేవిశతిసురాద్రికందరాః । అనర్థకైర
జనివిదగ్ధకామిసీరతాంతర్యణితవిలాసకౌశలైః || ౩౩ || అరాతిభిర్భుధిసహాయ
ధ్వనోహతాః జఘ్నుక్షవశ్శృతరణతూర్వనిస్వనాః । అకుర్వతప్రథమసమాగమో
చితంచిరోజ్ఞితంసురగణికాఃప్రసాధనమ్ || ౩౪||.....

వాయికారణమాకాశోదలితః విదారితఇవఅభూదిత్యుత్పేక్షాతయా తేషామ
తితివ్రతస్వవ్యజ్యతే || ౩౧ ||—|| అనారతమితి || మధుద్విషోహరేః దుండుభౌ
రణభేర్యాం, జయాయానారతమశ్రాంతం రసతిధ్వనతిసతి । ఫలంతః సంక్రామం
తః అలఘువౌమహాస్తః - ప్రతిస్వనాః ప్రతిధ్వనయోయేమత్రైః, వినిష్పతంతః
క్షోభాన్నిగచ్ఛంతః మృగపతయః సింహయోభ్యస్తేఃగుహాభిరేవ ముఖైరద్య
యః - పరాంముదంగతాస్సంతః అహసన్నివసింహాంధావల్యాత్ ధ్వనియో
గాచ్చ హంత్యాత్పేక్షా || ౩౨ ||—|| జడీకృతేతి || దివమోశోయేషాంతే
షాం దివౌకసాం దేవానాంకందరాంతగతానామిత్యర్థః- జడీకృతశ్రవణప
థేబధిరికృతకౌశ్రమాగేనాపేక్ష్యత్వేపి గమకత్వాత్సమాసః- చమూరవేసేనా
ఘోషేసురాద్రికందరాః మేరుగహ్వరాణివిశతినతివిదగ్ధగామిసీనాం ప్రో
భాంగనానాం రతాంతరేసురతమధ్యేక్యణితవిలాసాః కూజరసంపదఃతాసుయాని
కౌశలానితైరనర్థకైరజనిజాతం- పేయసాంచాధిర్యాదితిభావః-అత్రకౌశ్రజా
ద్యస్య విశేషణత్యాకృణితానర్థక్యపేతుత్వాత్కావ్యలింగమ్ । తదుపజీవనే
న క్వణితానామాసర్థక్యాసంబద్ధేపి సంబద్ధాకైరతిశయోక్త్యుక్తానాదనయోరం
గాంగిభావేనసంకరః || ౩౩ ||—|| అరాతిభిరీతి || సహాయధ్వంతఇతిసహాయ
ధ్వనః+సపేచేతిక్వనిమ్- అతఏవారాతిభిర్భుధిహతాః - జఘ్నుక్షవౌగృహీతు
మిచ్చంతః న్వయంవరణకామాః- గ్రహేస్సన్నంతాదుప్రత్యయః, సురగణికాఃఅ
స్సరణః శృతరణతూర్వనిస్సన్వినాస్సత్యశ్చిరోజ్ఞితంప్రాయోణప్రపీరసంవాదా
భావాదితిభావః ప్రథమసమాగమోచితం అతిమోహనమిత్యర్థః- పౌగధవ్యం
ప్రభుంసామిదంప్రథమత్వాదితిభావః, ప్రసాధనంఅకుర్వతవరిష్కృతవత్ప్రతిత్వ
ర్థః || ౩౪ || పృథికమప్రసాధనమిత్యమరః - అత్రస్వయంవరేచ్ఛాతూర్వశ్ర

ప్రచోదితాః పరిచితయంతృక ర్థభిర్నిషాదిభిర్విదితయతాంకుశక్రియైః । గజాస్స
 కృత్కరతలలోలనాలికామాతాసకృత్ప్రణదితఘంటమాయయః ॥ ౩౫ ॥ నవి
 క్రమక్రమణచలైరిత స్తతః ప్రకీర్ణకైః క్షిపతేషవక్షిలైరజః । వ్యరంసిమనఃఖలు
 జనస్యదృష్టయస్తురంగమాదభినవభాండధారిణః ॥ ౩౬ ॥ చలాంగులీకిసలయము
 ధృతైః కరైరృత్యతస్సుటకృతకణతాలనూ । మదోదకద్రవకటభిత్రిసంగిభిః క
 లస్వరంమధువగజైరగీయత ॥ ౩౭ ॥ అసిచ్యతప్రశమితపాంసుభిర్దహేమదాం
 వణయోర్విశేషణగత్యాప్రసాధనమౌతుత్వాత్కాన్యలింగమ్ ॥ ౩౮ ॥—॥ ప్రచో
 దితాఇతి ॥ పరిచితయంతృక ర్థసాదికృత్యందైస్తేః స్వభ్యస్తగజశాస్త్రైరిత్యర్థః
 అతవపవిదితేయతాంకుశక్రియేయతయాతాఖ్యపాదాంకుశకమణీయైస్తేః ॥ ౩౯ ॥ పా
 దకమయతంప్రకం యాతమంకుశవారణ మితిహలాయధః - నిషాదిభిర్యం
 తృభిః ప్రచోదితాః పెరితాః గజాః సకృదేకవారమేవరతలలాలాభిః - పాణి
 తలచలితాభిర్నాలికాభిరంతర్నాడికాభిః హతాస్తాడితాస్తథాప్యసకృత్ప్రణది
 తాముహుర్ధ్వంత్ర్యాఘంటాయస్త్రిక ర్థణిత్రథాతయయః - ప్రస్థాతుమాగ
 తాః స్వభావోక్తిః ॥ ౩౫ ॥—॥ నవిక్రమేతి ॥ నవిక్రమేణసాంఘ్యవిన్యాసవి
 శేషేణ క్రమణేన గమనెనచలైః ప్రకీర్ణకైశ్చామరైః ॥ ౪౦ ॥ చామరంతుప్రకీర్ణ
 కమిత్యమరః - క్షిలైరజఃస్వఖురోద్ధతమిత స్తతః క్షిపతోనిరస్యతఇవస్థితాదిత్యు
 త్పైక్షా - అభినవభాండధారిణః ప్రత్యగ్రాభరణధారిణః ॥ ౪౧ ॥ స్వాద్భాండ
 మశ్వాభరణ మిత్యమరః - తురంగమాత్తురంగమేభ్యః - జాతావకవచనం+జగు
 స్సావిరామప్రమాదాధానాముపసంఖ్యానమిత్యసాదానత్వం ॥ జనస్యదృష్ట
 యోనవ్యరంసిమర్నవిరతాఃఖలు+ రమేలుఃజివ్యాజ్ఞే పరిభోగ్యరమఇతి పరస్తేష
 దం యమరమనమాతాంసశ్చేతిసకించః ఇటినెటితివృద్ధిప్రతిషేధః ॥ ౩౬ ॥—॥
 అథత్రిభిఃక్లౌకైర్విశేషకేణాహ ॥ చలెత్సాది ॥ స్ఫుటంకృతః కణతాలఃకణ
 తాడనంయయాతయాద్విపఘటయాకత్యా - చలాంగుల్యవీవ కిసలయానియ
 స్త్రిక కమణిత్రథాడధృతైః - కరైహస్తైః కరణైరృత్యతలనతిభావేలజ్ -
 మదోదకేనద్రవాసాద్వద్రాసుకటభిత్రిమ గండర్థలమ సంగిభిరాసక్తైః మధు
 వగజైః ఛిమరగజైః కలస్వరంమధురస్వనమగీయతగీతం- భావేలజ్ ॥ ౩౭ ॥—॥
 అసిచ్యతేతి ॥ ధృతౌనపాపూణకుష్మాశిరః పిండకలశచయయాతయాద్విప

రామ్ | పురఃపతత్పరబలరేణుమాలినీమలక్షయద్విశమభిభూమితామివ || ౪౦ || మ
నస్వినాముదితగురుప్రతిశ్ఛుతిశ్శుక్తిస్తథాననిజమృదంగనిస్సవనః | యథాపు
రస్సమరసముద్యతద్విషద్బలానకభస్విరుదకషణయన్తనః || ౪౧ || యథాయథా
పటసారవస్సమీచతాముపాగమత్సహరివరాగ్రతస్సరః | తథాతథాహృషీతపపు
ముదాపలాద్విషాంచమూరజనిజనీవచేతసా || ౪౨ || ప్రసారిణీసపదినభస్థలే
తతస్సమిరగభృమితపరాగయాషితా | వ్యభాష్యతప్రలయజకాలికాకృతిర్విదూర
తాయాన్యతియాది నేశః - శేషాఃప్రశస్తాశ్చభదాశ్చతాస్సురీతి || ౪౩ || —
మనస్వినామితి || ఉదితాఉత్పన్నగురుర్తహతీప్రతిశ్ఛుతిః - ప్రతిధ్వనిర్యన్తనః ||
నిజమృదంగనిస్సవనఃస్వసేనామూర్త్యఘోషః శుక్తస్సృ - తథామనస్వినాంమ
నోనోదకషణయత్ - నాచకషణ - కృషిరయం స్యాథాణ్యంతః - యథాపురః అ
గ్రేసమరసముద్యతే సమర్ద్యుక్తేద్విషద్బలై శత్రుస్తేన్యైయేతనకాః తేషాం
భస్విరుదకషణయత్ - ఏతేస్తేషాంవీరస్థాయీమహాత్మాహుక్తః అత్రభయంకర
స్యాపి పరస్తేన్యఘోషస్తోత్సాహజనకత్వం మహాపిరేమనవిరుధ్యతఇతి విరో
ధాభాసోలక్ష్యరః+భీషేతౌనత్యపిభయానుత్పత్తైర్నిశేషాక్తిః - విరుద్ధకార్యో
త్పత్తైర్విషమభేదశ్చైతినంకరః || ౪౪ || —|| యథేతి || హరిర్వరోజామాతేవేతి
హరివరః || ని || వరోజామాతృవర్యయోరితివిశ్వః - తస్మాగ్రతఃసరతీత్యగ్రత
స్సరః అగ్రేసరః+పురోగ్రతోగ్రేమసలేరితిప్రత్యయః - సప్తార్వోక్తః పట
హరవోయథాయథాయావద్యావత్సమీపతామానన్నతాముపాగమత్ - తథాత
థాత్థావత్తావత్ ద్విషాంచమూరజనీవపథూరివ || ని || జనీనీమంతినీవధూరితి వి
శ్వః చేతసాముదాకులాతనందాకులాహృషీతపపురౌమాంచితాంగా + హృషే
లోమస్వితీజాగమః - అజనిజాతా+జనైకతణ్రిలుక్ దీపజనేత్వాదినాచిణ్ ప్ర
త్యయః - వధ్వావరసమాగమవత్ ప్రతిధ్వందిన్తనమాగమోమహాత్మాహ వధా
నోవీరసేనాయాఇత్యపమాధః - తేనస్తేన్యయోరన్యోన్యశబ్దశ్రవణకారిణీ ప్ర
త్యాసత్తిరాసీదితివ్యజ్జితే || ౪౫ || —|| ప్రసారిణీతి || తతఃశబ్దశ్రవణానంతరం
సపద్యవిలంబేనభస్థతప్రసారిణీవ్యాప్తాసమీరణేన వాయునాభృమితేన పరాగే
ణరూషితానూషీకృతా | అతఏవప్రలయజాయాః కల్పాంతప్రాదుర్భూతా
యాః కాలికాయా మహాకాల్యాకృతిరివాకృతిర్యస్యాస్సప్రతిబలేప్రతిపక్ష

తఃప్రతిబలకైతనావలిః || ౪౪ || క్షణేనచప్రతిముఖతిగ్ధదీధితిప్రతిప్రభాస్ఫురదసి
మఃఖదర్శనా | భయంకరాభ్యుపగమపిదశనీయతాంయయావసావసురచమూఞ్చ
మూఞ్చతామ్ || ౪౫ || పయోముచామభిపతతాందివిద్రుతం విపర్యయఃపరిత ఇ
వాతపస్యసః | సమక్రమస్సనువిషమేష్వధక్షణాల్ క్షమాతలంబలజలరాశిరాస
శే||౪౬||మమాపురఃక్షణమివపశ్యతోమహత్తనూదరస్థితఘనవనత్రయస్యతల్ | వి
శాలతాందధతినితాంతమాయతేబలంద్విషాంమధుమధనస్యచక్షుషి|౪౭|భృశస్త్విదః

స్తేన్యైకతనావలిధ్వజపక్షిర్విదూరతాదూరాదలక్ష్యతతావతీప్రశ్వాసత్తిరా
సీదిత్యధః | ఉపమాలజ్కారః || ౪౪ ||—||క్షణేనైతి||ప్రతిముఖన్యాభిముఖస్య
తిగ్ధదీధితిః ఉష్ణాంశః ప్రతిప్రభాభిః ప్రతిఫలితదీప్తిభిః స్ఫురద్భిదేదీప్యమా
స్తేరసిభిఃఖడ్గేదుఃఖండుఃఖకరందశఃసంయస్యాసాదుదశైత్యధః|అసావసు
రచమూఞ్చైద్యసేనాక్షణేనచమూఞ్చతాంహరిస్తేనికానాంభృశంభయంకరోతీతిభ
యంకరాపి + మేఘుతిభయేమకృజఇతిఖచ్ ప్రత్యయః దశఃసీయతాం మ
నోహరతామితి విరోధః | దృష్టివిషయతాంయయానిత్యవిరోధః | అతపీవవిరో
ధాభాసాలంకారః || ౪౫ ||—|| పయోముచామితి || అథాసురసేనాదశఃనా
నంతరం సమవిషమేమనిమ్నోన్నతేమ సమక్రమస్తుల్యసంచారిః బలజలరాశిః
స్తేన్యసాగః | దివివ్యోమ్నిద్రుతమభిపతతామభిధావతాం పయోముచాంసం
బంధీతవస్యవిపర్యయః చ్ఛాయెవపరితః క్షణాల్ క్షమాతలంభూతలంఽపశ్యేవ్యా
వ+అసూవ్యాప్రాంతతదేరిత్యభ్యాసదీఘః|అక్ష్నోతేశ్చైతినుడాగమః ఉపమాల
జ్కారః || ౪౬ ||—|| మమాపితి || పురోగ్రక్షణమివపశ్యతః క్షణమాత్రవి
లోకయతః ఇవశబ్దోవాక్యాలంకారే తనాక్షోదీయస్సుదరైశ్చక్షేతం భువన
త్రయంయస్యతస్యమధుమధనస్యహరేఃసంబద్ధిని విశాలతాంవైపుల్యందధతి ద
ధానైనితాంతమాయతేదీఘేద్రాఘీయసిచక్షుషిమహత్ తల్ ద్విషాంబలం
మమావన్యతేక్షణపీక్షణాదేవ పరబలయతాంపరిచిచ్ఛదైత్యధః క్షోదీయస్యపి
కుక్షోభువనత్రయం పరిచ్ఛిదతోహరేతిమహతిచక్షుషి అల్పబలపరిచ్ఛదః కి
యానితిభావః అత్రభువనత్రయాపెక్షయాఅధారస్యకుక్షేరల్పత్వావచ్ఛక్షురపెక్ష
యాదేయస్య బలస్యాల్పత్వాచ్ఛాధికాలంకారాసంకీర్త్యతే ||౪౭||—|| భృశేతి||
ప్రతిబలమోవపధ్యఇదేతుప్రమితసమాసః రతేరివేతివింగాల్ తాసాంగణాంయ

పులకవికాసిమూర్తయోరసాధికేమనసినివిష్టసాహసాః । ముఖేయధస్సవదిరతే
 రివాభవక్ససంభ్రమాఃక్రితివచమూవధూగణాః ॥ ౪౦ ॥ ధ్వజాంశుకైర్భ్రువ
 మనుకూలమారుత ప్రసారితైఃప్రసభకృతోపహూతయః । యమానభిదుగ్రతతర
 ముద్యతాయుధాఃకృభావరంరయమరయఃప్రపేదిరే ॥ ౪౧ ॥ హరెరపిప్రతివర
 కీయవాహినీ రధిస్యదంప్రవవృతిరెచమూచరాః । విలంబితుంసఖలునహమన
 సిన్వినోవిధిత్సతఃకలహమవెక్ష్యవిద్విషః ॥ ౪౨ ॥ ఉపాహితైర్వపుషినివాతవర్ష
 భిఃస్ఫురన్తణిప్రస్ఫుతమరీచినూచిభిః । నిరంతరంనరపతయోరణాజరెరరాజరేశర
 ధోముఖేయద్ధారంభేరతేముఖైరత్యారంభ ఇవనపదిభృశంస్విదన్వంతితిభృశస్వి
 దః- క్విప్ పులకవికాసిమూర్తయోరొమాంచోదంచిత గాత్రాఃరనః వీరః శృం
 గారశ్చతేనాధికే నిభరేమనసినివిష్టసాహసాః ప్రవిష్టధాష్ట్యాఃససంభ్రమా
 సత్వరాశ్చభవక్ - యాదృశీవధూనాంసురతకర్తృణ్యత్కంఠా తాదృశీవమూ
 నాం సమరకర్తృణ్యుసమాధః తేనైతాసాంసమరసురతయోస్సమరసత్వంవ్య
 జ్యతే ॥ ౪౩ ॥—॥ ధ్వజాంశుకైరితి॥ అరయఃచేద్యవక్ష్యాః అనుకూలమారుతేన
 ప్రసారితైః ధ్వజాంశుకైః ప్రసభంబలాత్కారైఃకృతోపహూతయః కృతాహ్వ
 నాభివ్యేత్యధః యమానభియాదవాన్ ప్రతిదుగ్రతతరముద్యతాయుధాఃఉల్
 క్షిప్తశస్త్రాసంతః కృభాకృభేన పరాఅధికంరయం - త్వరాం ప్రపేదిరే ధ్వ
 జాంశుకదశానోత్థక్రొధపాతుకన్య శీఘ్రాభిపాతన్య ధ్వజాహ్వనపాతుకత్వ
 ముత్ప్రేక్ష్యతేభ్యుపమితి ॥ ౪౪ ॥—॥ హరెరితి ॥ హరెరపిచమూమచరంతీతి
 చమూచరాః, సేనికాః+చరెష్టః-పరేషామిమాః- పరకీయాఃపరశద్భాచ్ఛత్తువా
 చితిశ్చప్రత్యయఃతావాహినీసేనాః ప్రతిఅధిస్యదంఅధికరయంయథాతథా ॥౪౫॥
 తరసీతురయస్సద్గత్యమరః- ప్రవవృతిరేప్రవృత్తాః తథాహిమనస్వినోధీరాః
 కలహంయుద్ధం, విధిత్సతః విధాతుమిచ్ఛతః-దధాతేస్సన్నంతాల్లఖ్యతరియాపం
 తాన్ దిష్టవశతూనవేక్ష్యవిలంబితుం+శకభృషేత్సాదినాతుమున్నప్రత్యయః, స
 హంతభితి సహాక్షమాః- సచాద్యచనఖలు-సామాన్యేన విశేషసమర్థన రూపా
 థాంతరన్యాసః ॥౪౬॥—॥ ఉపాహితైరితి ॥ రణాజరెరణాంకణై నరపతయో
 రాజానోవపుషి ఉపాహితైరాముక్షైః స్ఫురంతోన్యమణిప్రస్ఫుతారత్ననిగతా
 మరీచయవిన సూచయాయేషాంతైః- నివాతవర్షభిః అచ్ఛిద్యకంచుక్షైః ॥౪౭॥ ని

నికరాదితాళవ ॥ ౫౧ ॥ అధోచ్చై జేడతకపోతకంధరాతనూరుహప్రకర వి
పాండురద్యుతిబలైశ్చలచ్చరణవిభూతముచ్చరద్ధనావలీరుదచరతక్షమారజః॥ ౫౨
విషంగిభిఃక్వచిదభితోనిరంతరం తురంగమైరుపరినిరుద్ధనిగమాః । చలాచలై
రనుపదమాహతాః ఖురైర్విబభ్రముశ్చిరమధవసథూలయః ॥ ౫౩ ॥ గరియనఃప్ర
చురముఖస్యరాగిణోరజౌభవద్వ్యవహితనత్వముత్కటమ్ । సిస్మత్తతస్సరసిజజ

వాతోద్భవసన్నాహ నిర్వాతెచాశ్రయేపిచేతి విశ్వః, తనుత్రింవమకచుక
మిత్యమరః, నిరంతరంనీరంధ్రం శరనికరైరాదితాః ప్రోతాళవరరాజర+భాణంద
సప్తానామితి వికల్పదేత్వాభ్యాసలూపాభావః, మణిమిరీచిమ సాదృశ్యాచ్చర
నికరత్యోవైత్రిక్షా ॥ ౫౧ ॥—॥ అథేతి ॥ అథానంతరంఉచ్చకైరున్నతంజరర
కపోతకంధరాతనూరుహప్రకరవిపాండురద్యుతిజేణపారావతకంధరారోమనిక
రధూసరచ్చయమిత్యుపమా ॥ ౫౨ ॥ పారావతఃకలరవః కపోతశత్యమరః, బలైః
ప్రేక్ష్యేశ్చలద్విశ్చరణైర్విభూతం పెరితంసచ్చలమత్పతల్, క్షమారజౌభూరే
ణుఃకత్వ-ఘనావలీమేఘపక్షీరుదచరతనందకామేత్యర్థః+ ఉదశ్చరస్సక
ర్తకాదిత్యాత్మనేవదం, అన్యప్రత్యుదాహరణముచ్చరదితి-అత్రీభూరేణోమే
ఘమండలాసంబంధేపి సంబంధోక్తేరతిశయోక్తిరుపమాసంకీర్ణా ॥ ౫౩॥—॥ వి
షంగిభిరితి ॥ చలాచలైశ్చటలైఃఖురైరనుపదం ప్రతిపదంఅహతాః ఉద్ధతాః త
థాప్యభితోనిరంతరం, నీరంధ్రంవిషంగిభిమిధఃశ్లిష్టేతురంగమైరుపరినిరుద్ధో
నిగమోయాసాంతాః ధూలయఃక్వచిత్, చిరమధవ విబభ్రముర్నతూత్పైతు
రితిభావః అత్రోద్ధాతానాం అధోభ్రమణవిరోధస్యోపరినిగమనవిరోధనవిశే
షణకత్యా పరిహారాత్కావ్యలింగ సంకీర్ణో-విరోధాభాసాలంకారః ॥ ౫౩॥—
గరియనశతి ॥ గరియనః సర్వలూకపితామహత్వాత్పూజ్యతరస్యఅన్యత్ర మహ
త్తరస్య- ప్రచురముఖస్య బహుముఖస్యచతుర్ముఖస్యేత్యర్థః, అన్యత్రబహుప్ర
వాహస్య- రాగిణోరక్తవణస్య అన్యత్రరణైరాగిణోరురాగవతః ఏవంభూత
స్య సరసిజజ స్తనోబ్రహ్మణోజగత్సిస్మత్తతః సతః జగత్ స్రష్టమిచ్చతః+స్స
జేస్సస్మంతాల్లటశ్శత్రాదేశః వ్యవహితనత్వం తిరస్కృతనత్వగుణకం అన్యత్ర
తిరోహితజంతుకం రజఃరజౌగుణారణ్యఉత్కటముద్ధిక్రమభవత్, బలస్య
నేన్యన్యతుజగత్ క్షయముపనేతుమిచ్చతస్సత్రాభవత్ అత్రీభ్రమబలయోగః

స్తనోజగద్బలస్యతుత్తయమువ నెతుమిచ్చతః || ౫౪ || పురాశరక్షతిజవితానిన
 యుగైసయంతినఃప్రసభమస్యంజవంకతాం ఇతిభూనంవ్యలగిమరాత్తభీతయఃఖ
 ముచ్చక్రైరవలసఖస్యకైతవః || ౫౫ || క్వచిల్లనద్ధసనికురుంబకబూరఃక్వచిద్ధిర
 ణ్ణయకణపుంజపింజరః | క్వచిచ్చరజ్జలధరఖండపాండురఃఖురక్షతక్షితితల రణు
 రుద్యయా || ౫౬ || మహీయసాంమహతిదిగంతదంతినా మనీకజేరజసిముఖాను
 పంగిణి | విసారితామజహతకొకిలావలీ మలీమసాజలదమదాంబురాజయః||౫౭||

యస్తాద్విదిసాధమ్యేపి రజశ్శబ్దేన ఏకస్యసిస్యతేవారస్యస్య సంజహియోరితివ్య
 తిరకః శ్లేయాత్థాపితఇతినంకరః || ౫౪ || — || పురేతి || సంయుగేయద్దెనతి శ
 రక్షతిజనితాని అస్యజ్జీతతజానినోస్తాప్రాప్రసభంవ్యసహ్యపంకతాంపురానయం
 తి నెష్యంతి+యావత్పురానిపాతయోలడితి భవిష్యద్ధలెట్ ఇశీర్థనూలోచ్య
 భూనమాత్తభీతయః ప్రాప్తభయాన్సంతఃఅనలసఖస్యాగ్నిమిత్రస్యవామోః కే
 తవోరేణవః- తల్లిగత్వాత్తసేతిభావః ఉచ్చక్రైరున్నతఖమాకాశంవ్యలగిమః
 విలగ్నాః ఆరూఢాఇత్యర్థః- భూనమిత్యత్ప్రియాయామ్ || ౫౫ || — || క్వచి
 దితి || క్వచిల్లనద్ధసనికురుంబవన్నవాభ్రవటలవత్కర్పరః శబలః-క్వచిద్ధిరణ్ణయ
 కణపుంజపింజరః కనకచూణా-రాశికపిశః- క్వచిత్ శరజ్జలధరఖండపాండురఃశర
 స్తేఘఖండశుభ్రః- ఖురక్షతస్యక్షితితలస్య రణురుద్యయా ఉజ్జగామ అత్రావ
 మాత్రయస్యసంస్పృష్టిః || ౫౬ || — || మహీయసామితి || మహతిఅనీకజే సేనా
 సముద్ధేరజసిమహీయసా- దిగంతావనదంతినః- తేహంముఖానిపురోభాగావన
 ఘుఖాన్యాననానీతి శిష్టరూపం- తెమ అనుషంగిణిలగ్నేనతికొకిలావలీన స్తలీమ
 సాః మలినాఃజలదాదిష్టుఖానంగిన ఏవయేమేఘాస్తవనమదాంబురాజయోమద
 రేఖాః విసారితాంవిస్యమరత్సమజహతఅగచ్ఛక్ ప్రాప్తాఇత్యర్థః - పాంసు
 పాతస్యదంతినాం మదమేతుత్వాదితిభావః- తదుక్తంమహాభారతేః స్త్రియో
 జారణేతుష్యంతి గావస్సవ్దచ్చందచారతః కుంజరాః పాంసువషణ బ్రాహ్మ
 ణాఃపరనిందయేతి- దిగంతలంబినోమేఘాః సేనారజోమేలనాద్భహులీబభూ
 పురిత్యర్థః- అత్రదిగంతేమ తన్తేఘమచ దంతిత్వ తన్నదత్వ రూపణాత్ స
 మస్తవస్తువర్తినావయమూపకం తద్దేతుకంచ ముఖమేనముఖమితి శిష్టవరంపరి
 త్రిమితిసంకరః, +అజహతేతి ఓహజ్జోలజితక్షిత్వాభ్యస్తయోరాతత్తత్కారణా

శిరోరుహేరలికులకోమలేరమీముధామృధేమృషతీయువాసవీవహా । బలోద్ధతం
ధవలితమూర్ధజానితి ధృవంజనాజరతఇవాకరోద్రజః ॥ ౫౦ ॥ సుసంహతై
జఽధదశిధామనీయతే తిరస్కృతింబహుభిఃసంశయంపరః । యతఃక్లితైరవయ
వసంపదోణవస్త్విషానిధైరపివపురావరీషత ॥ ౫౧ ॥ దుగ్రతస్యవదగధచరణక్షత
క్షమాతలొల్లసద్బహులరజోవకుంతితమ్ । యగక్షయక్షణనిరవగ్రహేజగత్సయో
నిధేజలఇవమగ్నమాబభౌ ॥ ౫౨ ॥ అనుల్లసద్దినకరవక్త్రకాంతయో రజస్వి

పః అదభ్యస్తాదిత్యదాదేశః ॥ ౫౩ ॥ —॥ శిరోరుహేరితి ॥ అలికులకోమలేరలి
కదంబమనారమేరిత్యధః- శిరోరుహైఃకశైరుపలక్షితాః అతపవామీజనాయ
వాస ఏవసంతఃసుధావృథఃమేవ ॥ ౫౪ ॥ వృథాకేతువృథాముధేత్యమరః మృధే
యధై ॥ ౫౫ ॥ మృథమాన్మందనంసంఖ్య మితియద్ధవర్యాయెష్వమరః మామృ
షతసమిరియంతాం- మిరియతేమాఽజిలుజీ+సమాజ్యోగఇత్యదభావః+ఉశ్చేతిసి
చః కిత్వాన్నగుణః- ఇతిత్థమాలాఘృతిశేషః, బలోద్ధతంరజఃకర్తృధవలితమూ
ర్ధజా- ధవలీకృతకళా- జరతఇవాకరోల్ వృద్ధానేవాకరోదిత్యర్థః-ధృ
వమిత్వ్యత్ప్రేక్షాయాం అలైసవబ్ధస్యావధారణార్థత్వాన్న తేనపౌనరుక్త్యం॥
॥ ౫౬ ॥ ఇహాపమ్యేదధారణ ఇతివిశ్వః ॥ ౫౭ ॥ ప్రసయాన్ధవిరౌవృద్ధోజినోజ్యోజ
రన్నపీత్యమరః + జీర్యతేరత్నన్నితిఅత్యప్రత్యయః ॥ ౫౮ ॥ — ॥ సుసంహ
తైరితి ॥ ధామతేజాదధదపిదధానాపి లెజస్వవీత్యధః-వరోఽన్యఃసుసంహతైః
సుసంగతైః పరైరైక్యంగతైశ్చబహుభిస్తిరస్కృతింసీయతే అనంశయంనిశ్చి
తం అథాభావేవ్యయాభావః కుతః యతః అణవఃసూక్ష్మాః క్లితైరవయవసంప
దౌరైఃసమృద్ధయః త్విషానిధైః సూర్యస్యాపి వపురావరీషత అచ్చాదితవ
త్వః + వృజ్యోలుజితజ్జ్ వృతౌవెతిఇటాదీఘః విశేషణసామాన్యసమర్థా
నరూపౌథాంతరన్యాసః ॥ ౫౯ ॥ —॥ దుగ్రతేతి ॥ దుగ్రతంశిఖృం ద్వవతాం
ధావతాంరథానాంచరణైశ్చక్రైఃక్షతాల్ తుణ్ణాల్ క్షమాతలొదుల్లసతాఉత్ప
రతాబహులేన సాంద్యేణ రజసావకుంతితమాచ్ఛాదితం, జగల్ యగక్షయక్ష
ణైకలృప్తతాల నిరవగ్రహే నిష్ప్రతిబద్ధేవయోనిధేజలమగ్నమివాబభావి
త్వ్యత్ప్రేక్షా ॥ ౬౦ ॥ —॥ అనుల్లసదితి ॥ అనుల్లసంతీదినకరస్త్యేవ వక్త్రస్య
కాంతిర్యాసంతాః, రజోరేణురేవ రజితతవమాసామస్తీతిరజస్వలః+రజః

లూపరిమలితాంబరశ్రియః । దిగంగనాక్షణమవిలూకనక్షమాశ్శరీరిణాంపరిహర
ణీయతాంయయః ॥ ౬౧ ॥ నిర్క్షితుంవియతినమెత్సకౌతుకాత్పరాకృమం సమర
ముఖమహిభృతామ్ । రజస్తతాపనిమిషలోచనోత్పలవ్యభాకృతిత్రిదశగణఃపలా
యత ॥ ౬౨ ॥ విషంగిఃప్రతిపదమాపిబత్సప్తపాతాచిరద్యుతినిసమీరలక్షణి । శ
నైశ్చ నైరుపదితపంకభారికాఃపయోముదఃప్రయయ్యరపేతవృష్టయః ॥ ౬౩ ॥ నభో
సదీవ్యతికరధౌతమూర్తిభిర్వియద్గతైరనధిగతానిలెభిరే । చలచ్చమూతురగఘ్ని

కృష్యాసుతిపరిషదోపలజిత్యనేనమత్సర్థోయోవలచ్ఛత్యయః, భూలిభూస
రాః ఉదక్యాశ్చ పరిమలితా పరితస్సంజాలమలా అంబరస్యాకాశస్యేవాంబర
స్య వస్త్రస్య త్విర్యాసాంతాః, అతపీవావిలూకనక్షమావిలూకనానహః, దిశ
ఏవాంగనాః దిగంగనాః శరీరిణాంప్రాణినాం క్షణమీషత్కాలం పరిహరణీయ
తామగమ్యతాంయయః*తస్మాన్మలవహ్వానసానసంవదేతెత్యాది నిషేధాదితి భా
వః, శిష్టపరంపరితరూపకమ్ ॥ ౬౧ ॥— నిర్క్షితుమితి ॥ త్రిదశగణో దేవగ
ణః సమరముఖ రణారంభే మహిభృతాంరాజ్ఞాం పరాకృమంనిర్క్షితుంవియతి,
కౌతుకాత్సమెత్స, రజస్తతారజస్తామే, ననిమిషంతీత్యనిమిషాణి వక్షాపాతరహి
తాని + నిమిషఃపచాద్యచ్, కుటాచిత్వాన్నగుణః, తైషాంలూచనోత్పలానాం
వ్యభాకృతిదుఃఖకారిణ్యాం సత్త్వాం + కృషాఃక్విప్- వలాయతలథావత- పరా
పూర్వాదయలెలక్షితీ ఉపసగన్యా యతాపితి రేఫస్సలత్సం, అత్రలూచనో
త్పలానాం వ్యధానసంబంధేపిసంబంధోక్తైరితిశయోక్తిభేదః ॥ ౬౨ ॥— వి
షంగిణీతి ॥ విషంగిణివిషక్తే అతపీవమాతాచిరద్యుతినివిరమితవిద్యుతిసమీర లక్ష
ణివాతకేతౌ రజసిప్రతిపదం ప్రలిక్షణం అపాంధాంసిపిబత్సాకర్షణి సతిఅత
పీవ అపేతవృష్టయోనివృత్తసమాః పయోముచః, ఉపదితాః ప్రవధితాః పం
కభారికాః పంకభరణానియేషాంతే ఉపదితపంకభారికాస్సంతః+పర్యాయార్థ
ణోత్పత్తిమ ఋజుజిత్యహాణాథేఋప్వచ్ఛత్యయః అహాంచపంకభరణ
మేషాం సేనారజస్సంసగాల్ అతపీవధారాచ్చనైశ్చనైఃప్రయయః, ప్రయా
తాః అత్రపయోముచాం పంకభరణానంబద్ధైః సంబద్ధోక్తైరితిశయోక్తిః ॥ ౬౩ ॥
శభఇతి ॥ నభోసదీవ్యతికరేణాకాశగంగాయా అవగాహేనధౌతమూర్తిభిఃత్వా
నితాంగేః వియద్గతైః ఖచరైః అతపీవదిగ్గతైః- అనధిగతాని అననుభూతచరాణి

రాహతాత్పత స్తహిరజస్స పనసుఖానిదిగ్గజైః ॥ ౬౪ ॥ గజవ్రజాకృమణభరా
 వనమృయ్యారసాతలాయదఖిలమానశేభువా । నభస్థలంబహులత రెణ రెణునాత
 తాగమత్తిజగదీకైకతాంస్ఫుటమ్ ॥ ౬౫ ॥ సమస్థలీకృతవివరేణపూరితా మహీ
 భృతాంబలరజసా మహాగుహః । రహస్త్రిసావిధురనధూరతాధిశాం సభస్సదా
 మువకరణీయతాంయయః ॥ ౬౬ ॥ గలేముఖచ్చదపటసాదృశేంద్యశఃపథస్తిరో
 దధతిభునేరజస్యపి । మదానితైరధిమధుమాతగంధిభిద్విపాద్విపానభియయు
 చలద్భిశ్చమూతుగగఖురైరాహతం అతపివాత్పతమద్గచ్ఛత్యన్తహిరజస్తేనస్మ
 పనమభిషేచనం తేనయాని సుఖానితానిలభిరకుంజరాః పాంసువషణ్ణేత్యు
 దాహృతం. అత్రాపిదిగ్గజానాంరజస్సపనాసంబంధేపిసంబద్ధోక్తేరతిశయోక్తిః ॥
 గజైతి ॥ యద్యస్తాద్గజవ్రజానాం ఆకృమణభరణపాదక్షేపగౌరవేణావనమృయా
 భువాఅఖిలం రసాతలంపాతాలమానశేవ్యా ప్రతభానభస్థలంబహులత రెణసాం
 దృతరేణ రెణునాతనశేతతః కారణాత్ త్రిజగత్ జగత్త్రయం + తద్భితాథే
 త్యాదినాసమాహారేద్విగుః ద్విగురేకవచనమిత్యేకత్వంచ ఏకతాంఘ్రాలోకతా
 మేవాగమత్ స్ఫుటమిత్యుల్లేఖాయామ్ ॥ ౬౫ ॥ —॥ సమేతి ॥ సమస్థలి
 కృతానివివరాణి నిమ్నానియేన తేన బలరజసాపూరితాః మహీభృతాంఘ్రాధరా
 ణాం మహాగుహః రహారహసి అత్యంతసంయోగేద్వితియా త్వవయా విధురా
 ణాం విలక్షాణాం వధూనాంరతం సురతమథాయస్తఇతితదధిశాం సభస్స
 దాంసురాణాం ఉపకరణీయతామువకారకత్వం యయః, తానాంరజః పూరణా
 త్పుంసామంధం కరణత్వాదితిభావః + కృత్యుల్యుటోబహులమిత్యనీయరఃకర్తృ
 భాతాఅత్రరజః పూరణస్యవిశేషణగత్యావకారకత్వాత్కావ్యలింగభేదః, తథో
 పకారకత్వాసంబంధేపి సంబంధోక్తేరతిశయోక్తిశ్చైతిసంకరః ॥ ౬౬ ॥ —॥ గ
 తేతి ॥ చ్ఛాద్యతేననెతిచ్ఛదః ముఖస్యచ్ఛదోముఖచ్ఛదః+పుంససంజ్ఞాయాం
 ఘః ప్రాయేణాతిభువ్రత్యయః చ్ఛాదేఘ్నేఽదుష్ప్రవసగః స్వేతిహృన్వః, స
 చాసాపటశ్చ తత్సాదృశేం తత్సాదృశ్యం + బ్రాహ్మణాదిత్వాత్ ష్యజ్ ప్రిధ్నా
 రాదిభ్యశ్చేతిజీవనపవిత్రరూపాదీకారోబహులమితి వామనవచనాద్వేకత్వకః
 గలేప్రాప్తేజానాంయద్దపూర్వకార ముఖావరణకారణాత్ తత్సదృశేమనెసాం
 ద్రోరజసిభృకృద్భేదః పథోమార్గా తిరోదధతి, చ్ఛాదయతిసత్ప్రపి అధిమం

రెవరంహసా ॥ ౬౨ ॥ మదాంభసాపరిగలిసెన సప్తధాగజాఁ జనశ్శమితరజ
శ్చయానధః । ఉపర్యవస్థితఘనపాంసుమండలాసలూకయత్తతపటమండపానివ ॥
౬౩॥ అన్యూనోష్ణతయోతిమాత్రపృథమఃపృథ్వీధరత్రిభృతస్తనన్వంతఃకనకావలీభి
రుపమాం సౌదామసీవామభిః । వషణస్తశ్శమమాసయన్నుపలసచ్ఛృంగారత
ఖాయుధాఃకాలెకాలియకాయకాలవపుషః పాంసూకగజాంభోముచుః ॥ ౬౪ ॥

ధోః అధికమకరందస్య చూతస్యేవగంధోయేషాంతే+ఉపమానాచ్చైతిగంధస్యే
త్వం-తదేకాంతగృహణంతువ్యభిచారి-మదానిలైరభిజ్ఞానైద్విపాః ద్విపాక
గజాఁ ప్రతిరంహసావగేనాభియయరేవ, అత్రతిరోహితదృష్టైరభియానవిరో
ధస్యమహనితైః పరిహారాద్విరోధాభాసాలక్ష్కారః ॥ ౬౨ ॥—॥ మదాంభసే
తి ॥ కరాత్కృటిభ్యాంమేధ్యాచ్చనేత్రాభ్యాంచమదస్సుతిరితి చాలకాప్యోక్తైః
సప్తధాసప్తభిః సోతొభిః, పరిగలిసెన సుగ్రతేనమదాంభసాలభశ్శమితా రజ
శ్చయాయేస్తాఁ, ఉపర్యవస్థితానితయైవ స్థితానిఘనానిసాంద్రాణిపాంసుమండ
లాని పూర్వోత్థరజః పుంజాయేషాంతాఁ గజాఁజనూలోకస్తతాఉపరివితతాః
పటమండపాఃయేషాంతానివేష్యత్యైషాఅలోకయత్ ॥ ౬౩॥—॥ అన్యూనే
తి ॥ అన్యూనోష్ణతయోమహోచ్చాయాః అతిమాత్రపృథమోత్పన్నవిపులాః
అతఏవపృథ్వీధరత్రిభృతః శైలకోభాధారిణఇతి నిదశకనాలక్ష్కారః- కనకావ
లీభిరాభరణగతహేమరాజభిః కరణైః సుదామ్నాపర్యతేనైకదిశః సౌదామ
న్యోవిద్యుతః+ తెనైకదిగిత్వే ప్రత్యయేజీవ - తాభిదాఁషభిరివసౌదామ
సీవామభిరివ్యుత్సలతాభిః ఉపమాంసాదృశ్యంతనన్వంతః ॥ ౬౪ ॥ తటిత్సౌదామసీవి
ద్యుదిత్యమరః+అతులూపమాభ్యామితి సదృశవచనస్యేవ నిషేధాదిహసాదృశ్య
వాచిత్యాత్మతీయా- ఉపలసంతఃశృంగారాః సిందూరాదిమండనాన్యేవ లెఖా
యధానిసురధనూంషియేషాంతే తథోక్తాః ॥ ౬౫ ॥ శృంగారస్సురతేమేఘరసే
చ గజమండనా లెఖాలేఖ్యసురఇతిచవిశ్వః- కాలియస్యకాలియనాగస్యకాయ
వత్కూలవపుషః కృష్ణదేహః- గజావవలంభోముచోమేఘాః కాలయోగ్యకా
లేవషణంతామదాంబుముంచంతః పాంసూక- శమంశాంతిం ఆనయన్ - ప్రా
ప్తయన్ - రూపకాలక్ష్కారః శాదూలవిక్రీడితంవృత్తమ్ ॥ ౬౬ ॥

ఇతి త్రిమాఘవృత్తౌ త్రిపదాంశే శిశుపాలవధౌ మహాకావ్యేయ
దువంశక్షోభసేనానమైశ సవణానం నామ స ప్రదశస్సగః ॥

మాఘమహాకావ్యే సవ్యాఖ్యానే అష్టాదశసగప్రా రమ్భః

సంజగ్గా తేతావపాయానపెత్తే సేనాంభోధీధీరనాదోరయేణ । పక్షచ్ఛేదా
త్పూర్వమేకత్రదేశేవాంధంతావాసహ్యవింధ్యనిలతుమ్ ॥ ౧ ॥ పత్తిః పత్తిం
వాహమేయాయవాజీనాగం నాగస్స ఏందనస్థోంధప్థమ్ । ఇత్థం సేనావల్లభస్యేవ

ఇతి త్రిపదవాక్యప్రమాణపారావారపారీణ త్రిమహాపాధ్యా

యకోలచలమల్లినాథసూరినిరతే మాఘమహాకావ్య

వ్యాఖ్యానే సర్వంకమాఖ్యానే న ప్రదశస్సగః

అథాగ్నిమసగే తుములయద్ధవణనాయ సేనయో మేలనం తావదాహ,
॥ సంజగ్గా తే ఇతి ॥ అపాయో ౨ పగమో యద్ధాదపసరణంతస్యానపెత్తే తమనిచ్చం
తాయద్ధాకనివతి నావిత్వధః, ఈక్షతేః పచాద్యచ్ పక్ష సమాసః- ధీరనా
దాగంభీరభూషా తాసేనాంభోధీసేనాసాగరా పక్షచ్ఛేదాత్పూర్వం - ప
శ్చాదసంభవాదితి భావః ఏకత్రదేశే ఏకస్థానే నిలతుం వస్తుం + లిక్ గతా వితి ధా
తోస్తుము ప్రత్యయగుణః, వాంధంతావిచ్చంతౌ సహ్యవింధ్యవాసహ్యవిం
ధ్యాఖ్యసర్వతావన ॥ ౧ ॥ వాస్యాద్వికల్పావమయోరితి విశ్వః- సంజగ్గా తేమిలిత
వంతౌ + సంపూర్వాద్దచ్చ తేరకర్త కాల్లిట్ నమోగమ్యుచ్చిత్యాదినా ఆత్తనైవదం
అత్ర సహ్యవింధ్యయోరపేక్షకత్రినిలయసస్యాప్రసిద్ధస్య సంభావనామాత్రేణోక్త
త్వాదుపమానాప్రసిద్ధైర్వీపమా కింతుత్వే ౧ క్తేతి సంక్షేపః అస్మిన్ సగేశా
లినీవృత్తం శాలిన్యక్తామాతగోభిలోక్తైరితి లక్షణాత్ ॥ ౧ ॥ — ॥ సేనాం
భోధీసంజగ్గా తే ఇత్యుక్తం తత్సంగతి ప్రకారం తావద్వణాయతి ॥ పత్తిరితి ॥ ప
త్తిః పదాతిః- పత్తిం పదాతిం ॥ ౧ ॥ పదాతిపత్తిపదగపాదాతికపదాజయ ఇత్యమ
రః- ఏయాయస్రాప+అక్ పూర్వాదిణోలిట్ వాజ్యశ్యః వాహమశ్యమేయా
య ॥ ౧ ॥ వాజివాహర్యగద్ధర్యేత్యమరః ॥ నాగోగజానాగమేయాయస్యందనస్థారథి
కః రథస్థమేయాయతుప్రత్య ౧ మేణ ధ ర్తయద్ధత్వాదితి భావః ఇత్తముక్తరిత్యా

రాగాదుగేనాంగంప్రత్యనీకస్యభేదే || ౧ || రథాభ్యుఘామైర్బంహజైరౌవర
ణోనామైశ్వర్యంగచ్ఛన్నాన్విజనాంశేషయాచ | వ్యోమవాన్విపీసంతతండుభీనా
మన్యక్తోభూదిశి తేవప్రణాదః || ౩ || రోషాచేశాధ్యచ్ఛతాంప్రత్యమిత్రందూరో
త్తిప్రస్తులపాహుభవజానామ్ | దీర్ఘాస్త్రిభ్యగ్నేవిజయంతినదృశాః పాదాతా

సేనారాగాద్రణరాగాల్-రతిరాగాచ్ఛ, అంగేన స్వాంగేనోపత్త్యాదినాకరచ
రణాదినాచ వల్లభస్య ప్రియతమస్యేవ ప్రత్యనీకస్య-ప్రతిబలస్య || ౧ || వరూధి
నీబలం ప్రేన్యంచక్రంచానీకమస్త్రియామిత్యమరః | అంగంపత్న్యాదికం కరచర
ణాదికంచభేదే- యథా కాంతాకాంతస్యోరుమూరుణా కరంకరేణ ముఖంముఖే
న భజతి తథా సేనా ప్రేన్యస్య పత్ని పత్నినా అశ్వమశ్వేనైత్యాదిక్రమేణ భే
దే నతు ప్రవృత్తమేత్యేత్యథః, వల్లభస్యేవేత్యపమయా సేనాయాః సమరసుర
తయోః సమరసత్వంవ్యభ్యతే || ౨ ||—రథేతి || సంతతం వ్యోమవాన్విపీ గగ
నస్పృక్ అన్యత్ర సర్వగతఇత్యథః, దుండుభీనాం-రణభేరిణాం ప్రణాదో మ
హాఘోషః + ఉపసంగాదసమాసేపి శాపదేశస్యేతినిత్యం- రథానాం సమూ
హారథ్యా || ౩ || త్రిమదైవపాదయోరథ్యారథక ద్వారథవ్రజఇత్యమరః + ఇ
గౌరథాదితియల్ ప్రత్యయస్సమూహభేద తాసాంఘోషైః వారణానాం బృం
హణైః కంతఘోషైః || ౪ || బృంహణంగజగజ్జతమితివైజయంతి || వాజినా
మశ్వినాం శేషయా ఘోషేణచ || ౫ || శేషాశ్చోషాచనిన్వసఇత్యమరః ||
+ గురౌశ్చహలఇతిఅప్రత్యయేటాప, విక్రయం మేలనంగచ్ఛఅన్యత్ర తత్త్వం
పదార్థశోధనాదవివేచితీయతాంగచ్ఛ, ఈశితా-ఈశయితా, ఈశ్వరత్వాపా
ధిమా, పరమాత్మైవ ఈశేస్త్యున్, అన్యక్తోభూల్- అయం దుండుభిఘోషఇ
తి దుర్భేదోబధూవ, అన్యత్ర జీవేశ్వరోపాధివిలయాదయమీశ్వర్యోయంజీవఇతి
భేదరహితోభూదిత్యథః, అత్రైక్యగమసస్య విశేషణగత్వా అన్యక్తశేతు
త్వాత్కాన్యలింగముపమాంగమితిసంకరః || ౬ ||—రోషాచేశాదితి || రోషా
చేశాల్ ప్రత్యమిత్రమభిశత్రు + ఆభిముఖ్యైవన్యయాభావః, గచ్ఛతాం-ధావ
తాం, దూరాదుత్తిష్టాః ఉద్భృతాః స్థూలాః పీనరాః దాహుభవజాః భవజస్తం
భావన దాహవాయైవప్రేమాం పాదాతానాం-పదాతినమూహానాం || ౭ || పాదా
తంపత్నిసంహతిరిత్యమరః + భిక్షాదిభ్యోన్ తిర్భగ్ధ్రిన్ స్త్రిభ్యగాయితాఇత్యర్థః

నాంభౌజరేఖద్గలః || ౪ || వధ్రాబధ్రాధారి తేనప్రయాతామశ్వీయా నామ
 చ్చక్రైరుచ్చలంతః | రాక్షాసేజస్థానకామూర్తిభాజౌదర్పస్యేవవ్యాప్తదేహ
 శ్చశేషాః || ౫ || సాంద్రత్వక్వాస్తల్యలాశ్లిష్టకక్ష్యాఅంగీశోభామాపువంతశ్చ
 తుభీమ్ | కల్పస్యాంతేమారుతేనోపనున్నాశ్చేలుశ్చండంగండశైలాశ్చపైభాః ||
 సంక్రీడంతీతేజితాశ్వస్యరాగాదుద్యమ్యరామగ్రీకాయోత్థితస్య | ౪. హోభాజా

లేఖాశ్చవఖ్ధాః-ఖద్గలేఖాః, వైజయంతీసదృశాఃపతాకాసదృశ్యైశ్చత్యధః || ని ||
 పతాకావైజయంతీన్యాదిత్యమరః + దృశైఃకస్యేతివక్తవ్యమితివారితకాల్ స
 మానశబ్దోపపదాల్ దృశైఃకస్యేతివక్తవ్యమితివారితకాల్ స
 మానస్యసభావః, భౌజర-రజరే + భౌజ్యదీప్తానితిధాతోకతత్ రివిత్, ష
 ణ్ణాంపసప్తానామితివికల్పాదెత్వాభ్యాసలాపౌ అధీయముపమా || ౪ || —

వధ్రాబతి || ధారితేన-ధారితాశ్వస్య, గతివిశేషేణ, ప్రయాతాం-ధావతాం, +
 యాతేలటశ్చత్రాదేశః, అశ్వీయానామశ్వసమూహానాం + కేశాశ్వాభ్యాం
 యజ్జ్వాపస్యతరస్యామితిచప్రత్యయః, ఉచ్చక్రైరుచ్చలంతా గతివిశేషాదూ
 ధ్వోముత్పతంతః, వధ్రాంతేజితవధ్రాణి పల్వాణబంధనవరత్రాః || ని || వ

ధ్రాంత్రపువరత్రయోరితివిశ్వః + వృధివపిభ్యాంగన్నితిరక్ప్రత్యయః, అఘూ
 పధగుణోరపరః, తేషాంబధ్రాః స్థాపితారాక్షాః సౌవణాః స్థానకాః బుద్ధు
 దాకారమండలాని వ్యాప్తదేహస్య సర్వాంగీణస్య మూర్తిభాజౌ-మూర్తిభా
 భూతస్య దర్పస్య అంతిస్థతేజసః-శేషాః అంతరమానాద్బహిర్నిగతా అతిర

కాశ్చవ రజరీతుశ్చ త్ప్రేక్షా || ౫ || సాంద్రత్వక్వాః-సాంద్రచక్రాణః + శ్చే
 పికః కప్రత్యయః, తల్పలాః-వృష్టవంశాః, తేషాంశ్లిష్టాః-కక్ష్యాః మధ్యబంధన
 వరత్రాయేషాంతే || ని || దూష్యాకక్ష్యావరత్రాస్యాదిత్యమరః, గజానాంవిం
 శత్వత్తరంతాయేషాం దావదశదశాభవతి తత్ర చతుర్థదశకారాధాః పౌంధ

శోభాః తదేవాహ, అథ చతుర్థే మాంగీం శారీరిం శోభామాపువంతః చ
 త్సారింశవర్షదేశ్యాశ్చత్యధః, ఇభాః-గజాః, కల్పస్యాంతేమారుతేనోపను
 న్నాః-భలయమారుతపరితాః, గండశైలాః స్థూలాపలాశ్చ చండం తివ్రంచే
 లుః ప్రతీక్షితైశ్చపమా || ౬ || —సంక్రీడంతీ || సంక్రీడంతీ-సంఘర్షాల్

కూజంతీ, + సమోహాశ్చత్యవక్తవ్యమితివనాల్, కూజనేక్రీడానుసంపరిభ్య

మక్షధూన్యదనానాంహాకారంప్రాజతుఃప్రత్యనందత్ ॥ ౭ ॥ కుర్వాణౌ
సాంసాంపరాయాంతరాయం ధూరణానాంమృత్యునామూజనాయ । సమ్మ
జనోన్యసూనముద్ధూయమానాభాంతిస్తాచ్చేకేతనానాంపతాకాః ॥ ౮ ॥ ఉ
ద్యన్నాదంధన్విభిర్నిష్ఠురాణిష్ఠాలాన్యచ్చైర్తండలత్వందధంతి । ఆస్ఫుల్భంతే

శ్చేతినాత్మనేపదు- రంహోభాజాం-వేగభాజాం, స్వందనానాం-రథానామక్ష
స్య-చక్కాధారకాష్టస్య, ధూరగ్మక్షధూః । ౧ ॥ అక్షంరథాంగఅధారణిత్రైజ
యంతి ॥ + అనక్షణితినపెధాత్ ఋహురిత్వాదినానసమాసాంతః, రాగాల్
అరాంప్రతాదముద్యమ్య తెజతాడత్సాహితా అశ్వాన్యెనతస్య, అగ్రంచాసాకా
యశ్చ నక్షణితాయస్యతస్మాత్తీతపూర్వకాయస్యేభ్యధః + అహితాగ్నాద్విది
త్వాత్సాధుః, ప్రాజతుః-సారథే ॥ ౧ ॥ నియంతాప్రాజితాయంతా నూతేక్ష
త్తాశనారధిరిత్యమరః ॥ హాహాకారముత్సాహవధనాధః హాహాకారశబ్దంవివ
కారణ్యతైగ్రవగ్రహణస్యాపలక్షణత్వాత్, అన్యత్రాగి యథాదర్శనశబ్దనిర్దె
శేకారప్రత్యయః, అథవా హాహాకారం హాహాకరణం భావేషుర్జప్రత్యయః ప్ర
త్యనందత్ సాధుసాధిత్వన్వమోదత కిమిత్యత్యేయా ॥ ౭ ॥ —కుర్వాణౌనా
మితి ॥ ఉచ్చేరున్నతాః కేతనానాం-ధ్వజస్తంభానాం, పతాకా-వైజయంత్యః
సాంపరాయాంతరాయం యద్ధనిఘ్నం కుర్వాణానాం ॥ ౧ ॥ సమీకంసాంపరా
యికమిత్యమరః ॥ ధూరణానాం మూజనాయ-ప్రమాజనాధః మృత్యునా
అంతకెన ఉద్ధూయమానాః-సగంప్రమానాః, సంమాజనస్యః శోధిన్యవభాం
తిస్త ॥ ౧ ॥ సంమాజనీశోధనీస్యాదిత్యమరః ॥ నూనమిత్యత్యేయా ॥ ౮ ॥
ఉద్యన్నాదమితి ॥ ధన్విభిర్ధనుష్టద్భిః + వీరహృదిత్వాడినిప్రత్యయః ॥ నిఘ్న
రాణి-కర్కశాని, ఘ్నాలాని-పీవరాణి, ఉచ్చేరున్నతాని మండలత్వం దధంతి వ
తులత్వందధానాని, ఏకతాకషణాదన్యత్రోస్వభావాశ్చేతిభావః, కర్షణప్రభ
వంతీతికార్తుకాణి ధనాంపి + కర్షణఉకర్షణఉద్యన్నాదముజ్జ్వలభమాణఘోషం
యథాతథా కామమాస్ఫుల్భంతేస్త, పాటవపరితాధఃపాణిభిరాస్ఫులితాని,
హస్తినంఠరోహంతీతిహస్తారోహే-నిమోదిభిః + కర్షణ్యణ, కుంజరాణాం
శిరాంసి ఆస్ఫుల్భంతేస్త ఉత్సాహాధమితిభావః, అశ్ర కార్తుకాణాం కుంజరశిర
సాంప ప్రకృతానామేవ నిఘ్నరత్వాద్వివిశేషణ సామ్యేనాపమోగవగమాత్ కవ

ద్యామరొహస్తానభాజస్సుఖన ॥ ౧౪ ॥ రోదారంధ్రంవ్యశ్నువానానిలాలై
 రంగస్యాంతర్దాపిలైస్థానవరాణి । కేచిద్ధుర్వీరత్యసంయన్నిషద్యాః క్షీణతిస్త
 ప్రాణమూత్యైర్యశాంసి ॥ ౧౫ ॥ వీర్యేత్యేకశ్లాఘీకృత్యావదానం సంగ్రామా
 గ్రహానినాంబీజ్జతానామ్ । అజ్ఞాతానాంశత్రుభిర్యుక్తముచ్చేః త్రిమన్నామ
 గంఠత్యా సుఖేనానాయాసేన ద్యాం సవగమభ్రంకషం గిరిశిఖరాదిక్రిడా
 స్థానంచ ॥ ౧౬ ॥ ద్యౌస్సవగంసురవత్తనోరితివిశ్వః ॥ ఆరోహన్నయాధాః
 యుద్ధ్యమానాఃపరంశక్త్యాసవగంయాంత్యపరాఙ్ముఖాఇతి మనుస్తరణాదితి
 భానః, యథాకశ్చిత్సంస్యచిత్ స్కంధమూర్ధాధిరోహణక్రమేణ కేచిద్దురా
 రోహమద్రితటాదికమరోహతి తద్వదితి ప్రకృతవిశేషణమహిమ్నావగతేస్స
 మాసాక్రిలంకారః ॥ ౧౭ ॥ —రోదారంధ్రమితి ॥ కేచిద్వీరాః గుర్విః-మహ
 తీః, సంయతోయధపీవనిషీదంత్యా సుఇతినిషద్యాః ఆవణా ॥ ౧౮ ॥ ఆవణస్తు
 నిషద్యాయామిత్సమరః + సంచ్ఞాయాంసమజనిషదేత్యాదినాక్యప్, ఏత్య-ప్రా
 ప్య, ఆప్తేపూర్వాదిణఃక్వోల్బప్, దేహస్యాంతరభ్యంతరేమపితైః-పరిచ్ఛిన్నైః
 + మాతైర్తాజోవాణ్యంతాత్పర్యణిక్తః, అతిహీత్యాదినాపుగాగమః, లో
 తైరస్థిరైః ప్రాజైరేవమూత్యైః ప్రాణమూత్యైః రోదసోద్యౌవాపృథి
 వ్యైః రంధ్రమంతరాలం వ్యశ్నువానానివ్యాప్తువంతి, అశ్వేతేలటశ్చానజా
 దేశః, స్థావరాణి స్థిరాణి యశాంసిక్లింఠిస్త స్వీచక్రగిరీత్యథః, అత్రన్యూనేః
 ప్రాజైః తతోధికయశఃపరివర్తనాన్నానపరివృత్తిరలంకారః * సవన్యూ
 నాధికానాంచ యదావినిమయోభవేత్ । సాకంసమాధికన్యూనేః పరివృత్తిర
 సామలైతిలక్షణాత్ ॥ ౧౯ ॥ —వీర్యేత్యేకేతి ॥ సంగ్రామాగ్రే-చణరంగై, వీ
 ర్యేత్యేకాభ్యాం శ్లాఘతఇతి వీర్యేత్యేకశ్లాఘీ విక్రమాహంకారశోభి, అప
 దానమద్భుతంకర్తృకృత్వా ॥ ౨౦ ॥ అపదానంకర్తృవృత్తమిత్సమరః ॥ లజ్జతానాం
 మానిత్వాత్ సవనామాఖ్యానై సంకోచవతామిత్సథః, శత్రుభిరజ్ఞాతానాం-
 అజ్ఞాతనామకానాం, మానినాం-మానశాలినాం, శూరాణాంసంబంధి త్రిమ
 త్ శౌర్యత్రియుక్తంనామ నామధేయంసగ్నాః, వందినః ॥ ౨౧ ॥ వందినిక్షపణ
 సగ్నఇతివిశ్వః ॥ ఉచ్చైస్తారం శ్రావయంతిస్త, అయమసావేతికథయామాసురి
 త్యథః, యుక్తం సర్వమేతదుచితమిత్సథః, అత్రలజ్జా-జ్ఞానయోః విశేష

శ్యావయంతిస్తనగాః ॥ ౧౬ ॥ ఆధావంతస్సమ్ముఖంధారితానామనైఃకన్యే తీ
క్ష్యకౌక్షేయకాణామ్ । వక్షఃపీతైరాత్సరారాత్తనైవ కోధేనాంధాఃప్రావిశన్
పుష్కరాణి ॥ ౧౭ ॥ మిత్రుధూతేతత్రస్తేన్యద్యయేపిప్రాయేణాయం వ్యక్తః
ద్విశేషః । ఆత్మయాస్తేయేపరాంచపురస్తాదభ్యాసతీసమ్ముఖాయఃపరౌసా ॥
సద్వంశత్వాదంగసంసంగీత్వం నీత్వాకామంకౌరవణావబధ్ధా । నీతాహస్తంపం
చయిత్యాపరేణ ద్రోహంచ క్రౌఢస్యచిత్సాన్వకృపాణీ ॥ ౧౮ ॥ నీతేభేదంధాతధా

ణగత్యా వందిశ్యావణహేతుత్వాత్కాన్యలింగభేదః ॥ ౧౬ ॥ — ఆధావంతఇతి ॥

కోధేనాంధాః అవశ్యంతాన్యేభటాః ఆధావంతౌభిముఖమావతంతస్సంతః అ
నైః ప్రతిద్యంద్యిభిస్సమ్ముఖం ధారితానాం ధృతానాం, తీక్ష్యకౌక్షేయకాణాం
సీతాసీలతానాం + కులకుక్షిగ్రీవాభ్యశ్చాన్వలంకారైఃపిత్తిధృక్ప్రత్యయః
పుష్కరాణిఫలాని ఖడ్గముఖానీత్యధః ॥ ౧౭ ॥ పుష్కరంతూర్వవక్త్రేచకాండే
ఖడ్గఫలపిచేతివిశ్వః ॥ వక్షాంసీరాసీవ వక్షఃపీతైః-వక్షస్థలైః, ఆత్సరౌః-ఆము
ష్టైః, ని ॥ త్సరుఃఖడ్గాదిముష్టాస్యాదిత్యమరః + అజ్రర్యాదాభివిఘ్నోరితి వి
కల్పాదసమాసః, ఆత్మనాన్వయమెవపరప్రయత్నంచినీత్యధః, ప్రావిశన్
ప్రవిష్టాః, అత్ర కోధాంధతాయావిశేషణగత్యా పుష్కరప్రవేశహేతుత్వాల్
కాన్యలింగభేదః ॥ ౧౮ ॥ — మిత్రీధూతఇతి ॥ తత్రయథేస్తేన్యద్యయేపి మి
త్రీధూతే మిలితేసతి ప్రాయేణాయంచితేషః ఆసాధారణధర్మాన్వక్తఃకన్యే క
ఇత్యత్రాహ ॥ పురస్తాదగ్రేయేపరాంచః పరాఙ్ముఖాః, పరేపీఠానః, తెఆ
శ్చీయాః అవధ్యాఇత్యధః, సభీతంపరావృత్తమితి వధనిషేధశ్రవణాల్,యః
పురస్తాదభ్యావతీః కింతు సమ్ముఖాభిముఖః స్వకీయోపీఠిభావః, అసాపరః శ
తుగ్రవధ్యఇత్యధః, ప్రాణుభిస్సతస్యస్వామిద్రోహిత్యాదిత్యర్థః ॥ ౧౯ ॥
సదితి ॥ సద్వంశత్వాచ్చుద్ధాకారత్వాత్కులీనత్వాచ్చాంగసంసంగీత్వమంగసం
బద్ధిత్వంనీత్యావలగత్యవివక్షాయాం + త్వతలోగ్గుణవచనస్యేతి సమంవద్భావః;
కామంగారవేణాదరణావబధ్ధాసంయతాచ కస్యచిత్సాన్వకీయాకృపాణీ అసీల
తాపరేణాన్యేనవంచయిత్యా ప్రత్యర్థహస్తం నీతాస్వాన్వక్రితాసతీద్రోహం
హింసాం వ్యభిచారంచ చక్ర-కృతవతీ, అత్ర హక్యతకృపాణీచితేషణసామ్యద
ప్రకృతస్తేవ్రిణీప్రతితేస్సమాసోక్తిః ॥ ౧౯ ॥ — నీతఇతి ॥ శాత్రువేణ-శత్రుణా

రాతిపాతాదంభోదాభేశాల్పవేణావరస్య । సాన్యగ్రాహిస్తీక్ష్ణమాగ్రాన్యమాగ్రో
విమృద్ధీవ్యకంకతులక్ష్మ్యతేస్త ॥ ౨౦ ॥ ఆమూలాంతాత్సాయకనాయతెనన్యూ
తేవాహూమండుకశ్లిష్టముష్టైః । ప్రాప్యసహస్యంవేదనామస్తదైర్యాదప్యభిశ్య
శ్చుర్తనాన్యస్యపాణాః ॥ ౨౧ ॥ భిత్తాన్ఘాతామాయసేనాధివక్షస్థూరిష్యష్టో
గాధ్రావక్షేణవిద్ధః । శిఖాపాతాగ్రాధరజ్జ్వలబద్ధోహర్తువక్త్రం నాశకద్ధు

ప్రజ్ఞాదితావత్ సాన్యభేణప్రత్యయః, ధౌతాయాఉత్తైజతాయాః, స్వఖగ్ధభా
రాయాః అతిపాతాల్-అభిఘాతాల్, భేదనీశే విదారితే అంభోదాభే మె
ఘశ్యామే అవరస్య భటస్య కంకతు-కవచే ॥ ౨౦ ॥ ఉరచ్ఛదకంకటకోజగరిక
వచాస్త్రీయామిర్భ్యమరః ॥ సహఅస్యగ్రాహ్యసాన్యగ్రాహిఃసరక్తరేఖః-తీక్ష్ణమా
గ్రాన్య ఖగ్ధస్య మాగ్రాః ప్రహరః విమృద్ధీవ్యకః తిటిదుజ్జ్వలః లక్ష్మ్యతేస్త ఉప
మాలంకారః ॥ ౨౧ ॥ —ఆమూలాంతాదితి ॥ అన్యస్య భటస్య దాహా ఆయ
తేన దీఘేణ సామ్యకేన ఆమూలాంతాల్-మూలప్రదేశపర్యంత-అక్షమిత్య
భాః, వికల్పదనమానః, న్యూతే ప్రోతేనతి అసహస్యం వేదనాంవ్యధాం-ప్రా
ప్య అతపివాస్తదైర్యాల్-త్యక్తదైర్యాదపి ధారయతుమక్షమాదపి మండుకే
సంగ్రాహే శ్లిష్టా-నుదష్టా ముష్టిర్యస్యతస్తాత్పాణైశ్చుర్తఫలకం ॥ ౨౧ ॥ ఫలతో
స్త్రీఫలంచర్తసంగ్రాహోముష్టిరస్యయశ్చత్యమరః ॥ నాభిశ్యన్నావతత్, అ
త్య సాయకప్రోతముష్టిసీవనముష్టిశ్లేషయోర్విశేషణగత్యా ధైర్యత్యాగచర్తభ్రం
శౌ ప్రతి హేతుత్వాత్కావ్యలింగభదః ॥ ౨౧ ॥ —భిత్తైవతి ॥ ఆయసేనా
యోమయేన గాధ్రాగృధ్రసంబంధీవక్షః పత్రంయస్యతేన గాధ్రావక్షేణ
బాణవిశేషేణ, ఘాతాం నాసాంభిత్వా ॥ ౨౧ ॥ ఘాతానాసాచనాసికత్యమ
రః ॥ అధివక్షోవక్షసి, విభక్త్యభేదవ్యయీభావః, విద్ధః-ప్రహతిః, + వ్య
భేదకమణిక్తః, గ్రహిజ్యేత్యాదినాసమ్ప్రసారణం, స్థూరిష్యష్టో నవారూఢో
శ్యః, శిక్షైవహేతుః తస్యశిఖాపాతాః, శిక్షయానిమిత్తైన శిఖాధామితి యావ
త్ + షష్ఠీహేతుప్రయోగఇతిషష్ఠీ, గాధరజ్జ్వా గాధహశేన బద్ధకవేటువల్పై
త్వా, దుముఖోప్యశిక్షితముఖోపివక్త్రం, హర్తుమపాకృప్తంనాశకత్-నశక్తః
+ శతేలుఃశి పుమాదిత్వాల్ చ్లరజాదేశః, శిక్షితోహి శిఖావశాదబద్ధోపి, బద్ధవ
క్త్రాన్-అశిక్షితస్తు నిబద్ధోపి నిర్బంధాసహతయా ర్ఘుడితిముఖమపహరతితిభా

ద్దునొపి || ౨౨ || కుంతెనొచ్చె సాదినాహంతుమిష్టాన్నాజానెయో దంతిశ
 ప్రసృతిస్త | కర్మదారకీతయె కతుకామాక కింవాజాత్యాస్సావిమనో
 హోపయతి || ౨౩ || జేతుంజెత్తాశ్శెకిరేనారిసేనే వ్యవశ్యతాధో లోకమ
 సేచుజాలాః | నాగారూఢాఃపార్వతానిశ్యయంతోదుగాణివత్తాసహినాస్త్ర
 సాని || ౨౪ || విషవద్విచీర్విక్షిపక సేనపీచిరాజావంతఃకావ్యాపి దూరంప్రయా

వః, అపిర్విరోధే అతపవ విరోధాధాసాలంకారః || ౨౨ || — కుంతెనెతి ||
 అజానెయః-కులీనాశ్వః || ౨౩ || అజానెయాఃకులీనాస్సురిత్యమరః + శుభ్రాది
 భ్యశ్చేతిభక్ప్రత్యయః- సాదినా-అశ్వారోపేణకర్త్రా, ఉచ్చేదన్నతేనంతే
 న హ్రాసేన కరణేన హంతుం ప్రహత్తమిష్టాదభిప్రేతాత్ - దంతినోనత్యసృతి
 స్త-నత్యస్తః+ వాఘ్రశైత్యానినాశ్యకప్రత్యయః- తథాహి జాత్యాః-కులీనాః,
 భవాధేయత్యప్రత్యయః- కీతయె ఉదారంకమక మహాపౌరుషం-కతుకాంకా
 మోయమంతాక కతుకామాక + తుంకామమనసారబీతి మకారలోపః ||
 న్యమేమామస్తీతిసావిమనోభర్తృణ్ + సావిమనైశ్వర్యభినిపాతః హ్రా
 పయంతిలజ్జయంతికి సహృదయంత్యర్థః + అర్తిహృత్యాదినాపుగాగమః||సా
 మాన్యేనవిశేషనమథకసహపౌధాంతరన్యాసః||—జేతుమితి|| జేతారవవజై
 త్యాః-జయశీలాః + జేత్తున్నంతాత్ ప్రజ్ఞాదిత్యావృత్తాన్వధేణప్రత్యయః- లా
 కంజనమథకవశ్యంతః స్వయముపద్యవస్థానాత్ లోకమధోదేశవశ్యంతః-అధః
 కృతంమనసమానాశ్చ, అసేచుజాలాః-క్షిప్తశరనికరాః, త్రాసహినాః దుగ్ధ
 ప్లతావనిర్భికాః నాగారూఢాః-గజారోహః, త్రాస్యంతి-గచ్ఛంతీతిత్రాసాని జం
 గమాని || ౨౩ || చరిచ్ఛజంగమదరంత్రానమింగంచరాచగమిత్యమరః || పార్వతా
 ని-పర్వతసంబంధీని, దుగాణి-గిరిదుగాణిభ్యధః, శ్యయంతోభితిష్ఠంతభవ
 త్యుత్పైత్రా, తెష్యవంభూతావదేతిభావః, అరిసేనేవ్యః కత్తుభిః జేతుంన
 శేకిరెతి అశక్యాబధూపురిత్యధః + శకేకర్తణిబత్, ఆత్మమనుః || ధన్వదుర్గం
 మహిదుగ్ధమజ్జుగ్ధంవాక్ష్యమెవచ | నృదుగ్ధంగిరిదుగ్ధంవా సమాశ్రిత్యన
 సేన్నుపః || స ర్వేజైవప్రకారెణగిరిదుగ్ధంసమాశ్రియేత్ | తెషాంహి బహు
 గుణ్యేన గిరిదుగ్ధంవిశిష్టతత్త్వతి || ౨౪ || —విషవ్వితి || ఏకః-ఏకాపిక,వి
 ష్వగంచంతీతివిషవద్విచీః సర్వవ్యాపినిః + విషవ్విగ్ధవయోశ్చపేరదగ్ధిదదతా

తమ । బధ్రామైకోబంధుమిష్టచిదృక్షుస్సింధౌవాద్యోమండలగోర్వరాహః ॥
 యాదచ్చ క్రేనాంజనంబోధనాయ (వృత్తాన)స్యస్తార) జ్ఞోహస్తిచారిమదస్య ।
 సేనాస్వానాద్దంతినామత్తనైవ స్థూలాస్తావత్ప్రవహాదానకుల్యాః ॥ ౨౬॥
 కృధ్యగంధాదస్యనాగాయదూరాదారోధారంధూతమూఢావమత్స । ఘో

వప్రత్యయేతి టెరద్యాదేశః, ధాతౌరవ్యచటేరువసంఖ్యానాత్, ఉగితశ్చై
 తిజీవ, అచ ఇత్యకారలూపేచావితిదీఘః, సేన్యానివీచీరివసేన్యానివీచీరిత్యపమి
 తసమానుః, సింధౌవెతిలింగాత్ విక్షిపన్నపాకర్షణ, అంతరాజి మధ్యే కావపి
 మూలంప్రయాతం ప్రణప్తం ఇష్టం బంధుందిదృక్షుడగ్రహమిచ్ఛస్య + దృశే
 స్సన్నంతామప్రత్యయః, కావపిమూలంప్రయాతం మగ్నం గోమణండలం ధూ
 గొళిందిదృక్షురాద్యోవరాహః సింధౌవా-సముద్రేష్వ ॥ ౨౬ ॥ ఉపమాయాంవి
 కల్పేవేత్యమరః ॥ ఆజౌబధ్రామ పకపీరస్య కుతోభయమితిభావః ॥ ౨౭॥—

యావదితి ॥ (వృత్తారం-గజశాస్త్రం) వృత్తానం-గజౌత్థావసం) జానాతీతస్య
 స్తారజ్ఞః-హ స్తనిచరతీహ స్తిచారి-యంతా, మదస్యబోధనాయోత్థావసాయాం
 జనముద్దీపనంకర్త యావన్నచ క్రేతావత్ తతఃప్రాగెవ ॥ ౨౮ ॥ యావత్తావద్చ
 సాకల్యేనవధావిత్సమరః ॥ సేనాస్వానాత్సేనాకలకలశశవణాదిత్యధః- దంతి
 నామత్తనా స్వయమేవ స్థూలామహత్యోదానకుల్యావదసరితఃప్రవహాదా
 తి దంతినాముత్సాహతిరకోక్తిః, అంజనాత్పాన్ద్రానాసంబంధేపితృబంధో
 క్తేరతిశయోక్తిః ॥ ౨౯ ॥ —కృధ్యన్నితి ॥ దూరాల-దూరతవగంధాల;
 మదగంధామూతాదేవేత్యధః అస్యనాగాయ-ప్రతిగజాయ,కృధ్య, తం జ
 ఘాంసురిత్యధః + కృధమృశేత్వాదినా సంప్రదానత్వం, నాగోధూతమూ
 ఢావిధూతమస్తకస్య, ఆరోధారం-యంతారం, అవమత్య-అవధూయ,ఘో
 దారావైదాఃరుణక్రందనైః ధావనితాః అశేషదిశోయసతస్తి తథా ఉచ్చై
 రారోశతిత్యధః + వైషికఃకప్రత్యయః, స్వేన్నవీయవ సవ్యూధ్యవీవే
 త్యధః + పూర్వాదిభ్యోసవభ్యోవెతివికలాపన్నస్త్వాదేశః, అతవ సేన్యా
 స్వపుత్రై-విక్ర-ఇతిశ్లిష్టగత్యా వ్యాఖ్యానయ పుత్రసావపి జ్ఞాతితావన్నసర్వనామ
 సర్వజ్ఞే వల్లభోక్తిః ప్రామాదికీ, విక్రే-వింశతవషాడింభే ॥ ౩౦ ॥ వికో-విం
 శతవర్షికాకఇతివైజయంతీ, పర్యణంసీల్ తిద్యకప్రజహరేత్యధః ॥ ౩౧ ॥ తిన్

రారావధానితాశేషవిక్రే-విక్రే-నాగః పర్యణంసీత్సవీవ ॥ ౨౭ ॥ ప్రత్యాస
 న్నైదంతిప్రాతిపక్షేయంత్రానాగఃప్రాస్తవక్రచ్చదోపి । క్రోధాకాంతఃకూ
 రనిదాఃరితాక్షఃప్రేక్షాంచకృన్వైవకించిన దాంధః ॥ ౨౮ ॥ తూణం యావ
 న్నాపనిన్యేనిపాదీవానశ్చక్షుర్వాఠంవారణస్య । తాపత్వాగ్నేరస్యనాగాధి
 రూఢఃకాదందానామేకపాలైరసీవ్యత్ ॥ ౨౯ ॥ ఆస్థద్భుచ్చైరాచ్చదంచాప్రమ
 త్తాయంతాయాతుఃప్రత్యరీభంద్విసస్య । మగ్నస్యోచ్చైర్భూభారణశంకో

గ్ధంతప్రహంస్తుగజపరిణామతఇతిహలాయధః + యమరమసమాతాంసక్పతి
 గమెలుఁజి సగిదాగమానెటితివృద్ధిప్రతిషేధః ॥ ౨౭ ॥ —ప్రత్యాసన్నతతి ॥
 ప్రాతిపక్షే-ప్రతిపక్షసంబంధిని + తస్యేదమిత్యన్, దంతిని-గజే, ప్రత్యాస
 న్నైసతి యంత్రాసాదినా ప్రాస్తవక్రచ్చదోపి-నిరస్తముఖపటాపి. క్రో
 ధాకాంతః అతపవహూరం ఘోరం నిర్దారితాక్షః-విహరితనెత్తః, తథాపి మ
 దాంధో నాగోగజోనకించితో పెక్షాంచకృ, కిమపి పురోగతం ప్రతిపక్షమ
 న్యదావ్ సదదగ్నేత్యథః. ఆవరణంతరాధావెపి మదావరణస్యానపాయాఽతి
 భావః + ఇజాదేశ్వగురుమతాన్సచ్చఇత్యామప్రత్యయః, అత్రానాపృతాన్తి
 చితాక్షస్యాప్యదర్శనస్యవిరోధస్యమదాంధ్యేననిరాసాద్విరోధాభాసోలంకారః॥
 ౨౮ ॥ —తూణమితి ॥ నిపాదీ-యంతా, వారణస్య-గజస్య, చక్షుర్వాఠ
 ణం నెత్రావరణం వాసాముఖపటం యావత్తూణం నాపనిన్యే-నాపవకార,
 తాపదస్యనాగాధిరూఢః-ప్రతిగజాధిరోహః- ఏకః-ఏకకాలినః పాతాయేషాం
 లైలకపాలైర్యగపతాపతిభిరితిఃపుష్వాక్తిః, కాదందానాం శరాణాం ॥ ౨౯ ॥
 కాదంబమాగణశరాఇత్యమరః ॥ సూక్తే-వ్యాతైరసీవ్యత్ చక్షుషాసహ త
 ద్వాసః సూత్రవానిత్యథః + సీవ్యలెలుఁజ్ అత్ర చక్షుషస్సీవనాసంబంధే
 పిసంధోక్తరతిశయోక్తిః ॥ ౩౦ ॥ —ఆస్థదితి ॥ యంతా అప్రమత్తః అవహిత
 స్సక్ ప్రత్యరీభమరిగజంప్రతి + ఆభిముఖ్యేవప్రయాభావః, యాతుగఁతుః+
 యాలైస్త్రవో, ద్వివస్య దృష్టేరాచ్చదమావరణం + పుంసినంజ్ఞాయాంఘః,ఆ
 స్థత్-నిరస్తవాత్, + అస్యతివక్తిభ్యాతిభ్యోజతిఃప్లరణాదేశః, అన్యైస్సుగితిధు
 గాగమః, మగ్నస్య ముఖనిమగ్నస్య, శంకోః శల్యాయుధస్య ॥ ౩౧ ॥ వాపుంసి
 శల్యంశంకురైత్యమరః ॥ ఉచ్చైర్భూభారణ సింధుపటలప విక్షణచక్షుః

రావవ్రాతేక్షణవక్షణేన ॥ ౩౦ ॥ యత్నాద్రక్షాసుస్థితత్వాదనాశనిశ్చిత్వా
 న్యశ్చేతసాభావితేన । అంత్యావస్థాకాలయోగోపయోగందభ్రేభీష్టం నాగమా
 వద్ధసంవా ॥ ౩౧ ॥ అన్యోన్యైషాంపుష్కరైరామృతంతాదానోద్యేహనుచ్చ
 తైర్బుగ్నవాలాః । ఉన్మాధానస్సన్నిషహ్యపరాంత్రైప్రాయధ్యతన్నప్తదం
 తధ్వనీభాః ॥ ౩౨ ॥ ద్రాక్షీయాంసస్సంహతాద్ధేమభాజన్పూరూదగ్గ్రాస్తీక్ష

పీక్షణేనావవ్రాతే ఆవృతేన + పృథోతేకమణిలిట్, అన్యోన్యసముచ్చా
 యకాభ్యాం చకారాభ్యాం అవరణనిరాసపునరావరణయోరేకకాలేసంబంధో
 క్తేరతితయోక్తిః ॥ ౩౦ ॥—యత్నాదితి ॥ అన్యఃగజారోహః భావితేనాలోచి
 తేన చేతసా సుస్థితత్వాదనపాయదేశస్థత్వాదనాశమనపాయనిశ్చిత్త్య యత్నా
 ద్రక్షా వంచకేభ్యస్త్రాయమాణస్స, అంత్యావస్థాకాలే సాధనాంతరనాశకా
 లే యోగోపయోగం యుక్తవినియోగం అతపచాభీష్టం, నాగం గజమావద్ధ
 సంవా అవద్ధసమీప దభ్రే అన్యతాపసార్థ్య భారయామాస + భరతేః స్వరితే
 త్వాత్కతఃరిలిటరజ్ ॥ ౩౧ ॥—అన్యోన్యైషామితి ॥ ఇభాః-గజాః, అన్యో
 న్యైషాం-వరస్పరేషాం, + కర్తవ్యతీహరే సర్వసమ్మోద్యేభవతఇతివక్తవ్యా
 త్ ద్విత్వం సమాసవచ్చబహులమితి వికల్పాదసమాసవక్షే పూర్వపదస్యప్రథ
 మైకవచనంవక్తవ్యం- ఉద్భిద్యంతే ఏవీప్రితిఉద్యేహాః + అకలఠచకారకేసం
 జ్ఞాయామిత్యధికరణార్థేఃపుష్కరైర్వయః, దానోద్యేహాకటాదిమచ్చస్థానా
 ని పుష్కరైర్హస్తాగైః ॥ ౩౨ ॥ పుష్కరంకరిహస్తాగ్రిత్యవయః ॥ అమృత
 స్తః-ఆఘ్నంతః, ఉచ్చక్రైరన్నతాః భుగ్నవాలాః, వగ్హీవృతప్రచ్ఛాః ॥ ౩౩ ॥
 వాలాకేశశిశోమూఖా వాలారాజీభపుచ్చయోరితివిశ్వః ॥ ఉన్మాధానః-ఉ
 న్నమితమస్తకాస్సంతః, అతపవ అపరాంత్రై-వశ్చాద్భాగైః ॥ ౩౪ ॥ అవరంత్య
 భనాథేస్యాత్పశ్చాత్కాయేపిదంతినామితివిశ్వః ॥ సన్నిషద్య-ఉపవిశ్య + స
 దేక్షోవ్యప్, సప్తః సుప్తక్రః దంతధ్వనిఃయస్మిన్కర్తణితద్యభాతథాప్రాయ
 భ్యంత-యుద్ధంచక్రరిత్యథః + యదేద్రైవాదికాత్కర్తరిలజ్, సప్తభావా
 క్తిః ॥ ౩౫ ॥—ద్రాక్షీయాంసఇతి ॥ ద్రాక్షీయాంసాదీర్ఘతరాః + ప్రియస్థి
 రత్యాదినాదీఃసస్య ఈయసునిద్రాఘాదేశః ॥ సంహతాః-సుఘటితాః, అత
 పమధేమభాజ-స్థైర్యభాజః + ప్రియస్థిరేత్యాదినాస్థిరశబ్దస్యేమనివిస్తాదేశః

తామత్యజంతః । దంతాదంతైరాహతాస్సామజానాం భంగంజన్తుర్నస్వయంసా
 మజాతాః ॥ ౩౩ ॥ మాతంగానాదంతసంఘట్టజన్తాహేమచ్ఛేదచ్ఛాయచంచ
 చ్చిఖాగ్గః । లగ్నోప్యగ్నిశ్చాపరేషుప్రకామం మాంజ్యైమవ్యజ్యతేనస్తస్తే
 వైర్యః ॥ ౩౪ ॥ ఓషామాసేమత్సరోత్పాతవాతాశ్లిష్యద్ధృత్త్యాయహంఘషణా
 తైః । యాగాంతైర్వావహ్నిభిర్వాతానాముచ్చైరమూర్ధా వ్యోమ్నినక్ష
 చారవారమ్యాః, ఉదగ్ధా-ఉన్నతాశ్చ, లైచారూదగాః ॥ శేషణసమాసః- తి
 క్తృతాం నేశిత్యం అత్యజంతః, సామజానాం గజానాం దంతాః దంతైః ప్రతిగ
 జవిషాణైరాహతాస్సంరేః భంగం భేదంజన్తుః సామజాతాః దంతినస్తు స్వయం
 భంగంపరాజయంపజన్తుః దంతభంగేపి స్వయంపరావతంతేత్యర్థః, అత్రా
 పరావర్తితేన పర్యవేషయా ప్రకృతత్వాదుపవేయానాం దంతినాముపమాన
 దంతాపేక్షయా అభగ్నతేనాధికోక్తైర్వ్యతిరేకస్తుల్యయోగితాయాబాధకఇతి
 గమయితవ్యమ్ ॥ ౩౩ ॥ —మాతంగానామితి ॥ మాతంగానాం దంతితాం దం
 తసంఘట్టజన్తా దంతసంఘటోత్తః, హేమచ్ఛేదచ్ఛాయాని కనకభంగవర్ణా
 ని చంచలి చలంతిచ శిఖాగ్రాణిజ్వాలాగ్రాణి యస్యసోగ్నిః మంజస్తయా ఓ
 షధివిశేషణ రక్తేషు మాంజ్యైషు + తేనరక్తం రాగాదిత్యేవప్రత్యయః ॥ ౩౪ ॥
 మంజస్తాదికసాజంగీత్యమరః ॥ చామరేషులగ్నోపి నేనేగ్నిః ప్రకామంపవ్యజ్య
 తేన-నవివిచ్యతేన, సావర్ణ్యాదితిధావః, అతివీనసామాన్యాలంకారః * సా
 మాన్యంగుణసామ్యేన యత్రవస్తవీతరైకతేతిలక్షణాత్, సచ మాంజ్యస్తవిశేషణై
 సామాన్యలింగోత్థితినంకరః ॥ ౩౪ ॥ —ఓషామాసేఇతి ॥ మత్సరోవైరమేవో
 త్పాతవాతలక్తికవాయుస్తేనాశ్లిష్యతాం సంయుజ్యమానానాం దంతానామే
 వ త్త్యాయహం-వృత్తాణాం ఘషణాణాంతం జన్తయేషాంతైర్వహ్నిభిః యాగాం
 తైర్వా యగాంతభవైర్వహ్నిభిరీవ వాతానాముచ్చైరున్నతేమూర్ధావ్యో
 మేవ తస్మిన్మూర్ధావ్యోమ్ని సక్షత్రమాలాహరవిశేషః ॥ ౩౫ ॥ సైవసక్షత్రమాలా
 స్యాత్సప్తవింశతిమాక్రికత్యమరః ॥ జ్యోతిర్నండలంచ ఓషామాసే ఉషాపదధో
 త్యర్థః + ఉషదాహేఇతిధానోకర్మణిలిట్, ఉషవిదజాగృభ్యోన్యతరస్యా
 మిత్యామప్రత్యయః, లఘూపధగుణాకృత్చానుప్రయజ్యలైటిత్యస్తేశ్చానుప్ర
 యోగః, అత్ర సక్షత్రమాలయోరభేదాధ్యనసారయేన నిదేశాద్యూహకక్షేపసంక్షి

త్రమాలా || ౩౫ || సాంద్రాంభోదశ్యామలసామజానాం బృందే నీతాశ్శోణితైః
 శోణిమానమ్ | దంతాశ్శోభామాపురంభోనిధీనాం కందోద్భేదావైదుర్యమావ
 రిణమ్ || ౩౬ || ఆకంపాగ్రైః కేతుభిన్నన్నిపాతంతారోదీణైః ప్రవనాదం వ్య
 జుతః | మగ్నానం గేగాఢమనృద్విపానాందంతా ముఖిభాదుత్థనంతిస్తనాగాః ||
 ఉత్తిప్యోచ్చైః ప్రస్ఫురంతంరవాభ్యామీషాదంతఃకుంజరంచాత్రపీయమ్ | శృంగ
 ఛోతప్రావృషణాన్ముద్వదన్య సప్తస్తంప్రాపత్యాన్మృమురీషధరన్య || ౩౭ || భగ్న
 పీఠేస్వపరావశ్యే దేహాయోద్ధౌసాధ౯పీడయాముంచతేమాన్ | సాకం

ణేయముపమా || ౩౫ || —సాంద్రాంభోదేతి || సాంద్రంచతదంభోదశ్యామ
 లంచ తస్మై సామజానాం గజానాం బృందే శోణితైః శోణిమానమరుణ్యంనీ
 తాః దంతాః అమృతనిధీనాం-వారిధీనాం- వారిణీపదుర్యమాణాం-ప్రవాళానాం
 ఇమేవైదుర్యమాః || ౩౬ || ముక్తాభవిదుర్యమిపుంసి ప్రవాళం పున్నపుంసకమిత్త్య
 మరః || కందోములపిండిః తస్యోద్భేదాః ప్రరోహణవ శోభా మాపురిత్యవ
 మా || ౩౬ || —చక మ్పైతి || ఆకంపాగ్రిణి దంతాత్థనసంతుభాద్భృతంకమి
 తాన్యగ్రాగ్రియేషాంతైః కేతుభిన్నైః సన్నిపాతం సంయోగంవృజతగ్గతిదుః
 ఖపౌతూక్తిః- నాగాః-గజాస్తారముచ్చైరుదీణాః-ఉత్పన్నః క్రైవాణాం-గ్రి
 వానూత్పన్నానాం, శృంఖలభూషణాదీనాం నాదోయస్మైకమణితత్తథా అ
 నృద్విపానాం-ప్రతిగజానాం, అంగే గాఢంమగ్నాన్-అంతఃప్రవిష్టాదంతాన్
 దుఃఖిభాదుత్థనంతిస్త తేషాం గాఢమగ్నత్యావృత్త్యవయం కేతుభారాకాంతత్యా
 వృత్త కృచ్ఛాగ్రిదుష్టహురిత్యధః, అతోక్తభారవజ్జనయోర్విశేషణగత్యాముః
 భోత్థనసౌతుత్వాన్యలింగమ్ || ౩౭ || —ఉత్తిప్యేతి || ఈషేణాంగలదం
 దావిన దంతాయస్యసఈషాదంతోమహాదంతోదంతీ || ౩౮ || ఈషేణాంగలదం
 దస్యాన్విదిత్యమరః || ప్రస్ఫురంతం ప్రాణోత్క్రమణదుఃఖిభాదుల్లలంతం, శా
 త్రవస్యేమంశాత్రపీయం కుంజరం రదాభ్యాం-దంతాభ్యాం, ఉచ్చైఃపరీక్షిప్త
 భవేముద్యమ్య శృంగ శిఖరప్రాతః న్యూతః ప్రావృషేణ్యః ప్రావృషిభవో
 మ్మృదోయస్యతస్య + ప్రావృషవిణ్యఇత్యేవ్యప్రత్యయః, ఉర్విధరన్య గి రేషా
 న్యం సాధ్యశ్వంస్పృష్టంప్రావల్ + ఆప్నోతేలుఃజి పుషాదిత్వాత్ చైరణా
 దేనః ఉపమా || ౩౮ || —భగ్నపీఠే || స్వే-స్వకీయేఇభేగజై, భగ్నపీఠే

యంతస్సమృద్ధానానుబంధీమానోభీష్టవారణఃప్రశస్యరోధి || ౩౯ || వ్యాప్తం
లోక్తేమఃఖలభ్యావసారంసంరంభితాద్వైత్యధీరోమహీయః | సేనామధ్యంగా
హలేవారణస్త్యుబ్రజ్జ్వాప్రాగాదిదేవోదరాంతః || ౪౦ || భృంగశ్రేణీశ్యామ
భాసాంసమూహైర్నారాచానాంవిద్ధనీరంభృదేహః | నిర్భీకత్వాదాహజేనా

సాస్వింగం పరావర్త్య ప్రతిపక్షాభిముఖమావర్త్య + వృత్తేణ్యంతాల్లవ్యే, అ
ణ్యంతస్తవపాతః అకమకస్య కర్తాననవయాత్ - వీడయాసాధకమిమాకా
ముంచతా ఇమమోక్షజ్ఞాన స్వగజభంగప్రీడానిరస్యతేత్యధః, యోధ్యాభ
గ్నోభస్తేనభటన కర్తా అభీష్టమానః ఇమభిస్తవః + లావదిభ్యఇతిస్మిహ
సర్వం అనుబధ్నాతీత్యనుబంధీ అనుభావీవారణో యంతః ప్రతిగజారోహస్య
సమృద్ధేనసాకం నైవభజయజన్యేనహాక్షేణసహ + ప్రమదసమృద్ధాహాక్షేణ
నిపాతః, ప్రత్యరోధి-ప్రతిరుద్ధః తత్ప్రతిరోధేన తత్సమృద్ధస్యాపి ప్రతిరోధవ్యా
పైరితిభావః || ౪౧ || సాకంసత్రాసమంసహేత్యమరః || అత్ర వీరజేషు మోక్ష
యోస్సమృద్ధయంత్యప్రతిరోధయోశ్చ కాఢ్యకారణయోస్తత్యైర్నావపర్యవచర్యయ
రూపాతిశయోక్త్యా సహభావోక్తైర్నహాక్తిస్సంకీర్త్యతే || ౪౨ || — వ్యాప్తమి
తి || వారణః-కశ్చిద్దంతీ, సంరంభితాద్వైత్-కొద్ధితాద్వైత్ || ౪౩ || సంరంభస్సంభృ
మేకోపఇతివిశ్వః || ధీరోనిర్భీకస్సృగ వీర్యాగత్య మహీయః-అతివిపులం తథా
పి యతాలోక్తః-జనైః, అన్యత్ర భువనైశ్చవ్యాప్తం || ౪౪ || లోకస్తుభువనెనై
ఇత్యమరః || అతాదుఃఖలభ్యావసారోపసరణంయత్ర తస్యేనామధ్యంప్రాకో పు
రాఽపిదేవస్య-విష్టోః, ఉదరాంతః-ఉదరాభ్యంతరం, బ్రహ్మ-స్రష్టేన, గాహ
తేస్త-ప్రవివేశ- పురాకిల యథాపూర్వం బాహ్యంసిన్ధుక్షుం బ్రహ్మపూర్వస్సృష్టి
దిదృక్షయా తద్గర్భం విష్టోఃకుక్షిం ప్రావిశదితిపౌరాణికీకథా || కేచిత్ బ్రహ్మ
బ్రాహ్మణో మాక్ష్మండేయఇతివ్యాచక్షతే సోపి భగవన్తహిమావలోకనకాతు
కీ తదనుజ్ఞయా మహావీరయే తదుదరంప్రవిశ్య బభ్రామేత్యాగమః || ౪౫ || బ్ర
హ్మవిప్రఃప్రజాపతిరిత్యమరః || ఉపమాలంకారః || ౪౬ || — భృంగేతి || భృంగ
శ్రేణీవల్ శ్యామాభాసాం కృష్ణవర్ణానాం నారాచానామయోమయేషువిశేషా
ణాం సమూహైః విద్ధః అతపీవ నీరంభోనిర్వివరోదేహోయస్యసః, తథాపి ని
ర్భీకత్వాదాహజే యద్ధై అనాహలేచ్ఛఃఅవ్యాహతోక్తాహః- అతపీవ హృ

హ తెచ్చొచ్చొష్యక్షాహ స్తీహృష్టరోమేవరజే || ౪౦ || ఆతామృభారోషభా
 జఃకటాంతాదాశూతా తైమాగ్నాణాధూగ్నాతేన | నిశ్చ్యోతంతీనాగరాజస్య జ
 జ్ఞేదానస్యాహోలాహితస్యేవధారా || ౪౧ || క్వామగ్నదంతోదంతినస్సహసి
 క్యానీషాదండోమృత్యుశయ్యాతలస్య | పేన్వైరస్యస్తత్క్షణాదాశశంకె న్వర్గ
 సోప్తైర్భరథమాగ్నాధిరూఢః || ౪౩ || కుర్వజ్యోత్సన్న విపుషాం తుల్య
 రూపస్తారస్తారాజాలశారామివద్యామ్ | ఖడ్గాఘాతైదాకరితాద్దంతికుంభా

ష్యక్ మోదమానోహ స్తీహృష్టరోమేవ హమాత్పులితఇవేత్సుత్పైత్వా +
 హృషేలోమసుఇతివికల్పదిడభావః, రేజశుభే + ఫణాంచనప్రానామితివి
 కల్పదెత్వాభ్యాసలోపా || ౪౦ || —ఆతామృతి|| రోషభాజః-క్రోధనస్యనా
 గరాజస్య మహేధస్య కటాంతాల్-గండ్రలన్నుకోచ్చ్యతంతీ-ప్రాగెవస్యవంతీ
 దానస్య-మదస్య,ధారా ఆతామృభా క్వాధాదరుణవగా, జ్ఞే-జాతా, ఆ
 హోఉతథూగ్నాతేన పురోగ్నాతేన యంత్రా మాగ్నాణ శరె అహృణ్ణాతే లో
 హితస్య క్షతజస్యేవ ధారాజ్ఞే + జనేకతకరిత్, కిమియంక్వాధారుణా
 మదధారాశోద్ధగణజన్తూ రక్తధారావెత్సుభయకారణసంభవాల్, సాదృశ్యా
 చ్చ సంశయః సచ వికల్పితసాదృశ్యమూలఇత్యలంకారః || ౪౧ || —క్వామన్ని
 తి || మృత్యుశయ్యాతలస్యాంతకపర్యంకరూపస్య || ౪౨ || అధస్వరూపయోరస్త్రీ
 తలమిత్యమరః || ఈషాదండోనాయతావయవదారువిశేషా తస్మదృశౌ ఆయ
 తామిత్యథః, దంతినోదంతో, సహసావతేతఇతిసాహసికః + ఓజస్సహం
 భసావతేతఇతిత్వప్రత్యయః, తస్యభావాత్సహసిక్వాత్ క్వామగ్నసహసాఆ
 రోహన్నిత్యథః అన్యస్తల్క్షణాదుచ్చైరూర్ధ్వస్య స్వగన్యలిథకశ్చాసా
 మాగ్నశ్చేతితమథమాగ్నమధిరూఢఇతి పేన్వైరశశంకె-ఉత్ప్రేక్షితం || ఉ
 త్పైత్వాలంకారః || ౪౩ || —కుర్వన్నితి || జ్యోత్సన్న విపుషాం తుల్యరూపః
 వంద్రికాబిందుసరూపః తారఃశుద్ధః || ౪౪ || తారోముక్తాదిసంశుద్ధావితివిశ్వః||
 ఖడ్గాఘాతైదాకరితాద్దంతికుంభాల్ పోచ్చలన్నుత్పత్తే మాక్తికాఘా-ము
 క్తాపుంజః, ద్యామాకాశంతారాజాలశారాం-నక్షత్రనికరశబలాంతారికితాం కు
 ర్మ్యుత్పుత్పైత్వా || ౪౫ || శారశ్యబలపీఠయోరితివిశ్వః || ఆధాతిస్త-ఆజభా ||

దాదాతిస్తప్రొచ్చలన్తా క్రికాఘః || ౪౪ || దూరోత్క్షిప్తక్షిప్రక్షావకృత్తం
మత్తాహస్తంహస్తిరాజస్సప్రమేవ భీమంభూమాలోలమానంసరోషపాదేనా
సృక్ష్మంకపెషంపిపెష || ౪౫ || ఆవస్కారాల్లానగాత్రస్యభూమినిస్సాధారం
గచ్ఛతోఽవాబ్జుఖస్య 'లబ్ధాయామందతయోర్యగ్త మేవస్వంనాగస్యప్రావదు
త్తంభనత్వమ్ || ౪౬ || లబ్ధస్పర్శభూవ్యధాదవ్యధేనస్థితాన్కించద్దంతయోరంత
రాలే | డోధాన్వాధాన్విచ్చిన్నదంతప్రవెష్టంజితోన్వితస్థేనాగమన్యేననద్యః ||

౪౪ || —దూరోత్క్షిప్తేతి || మత్తాహస్తిరాజః-కరీంద్యః, దూరాదుత్తిష్టేన
ప్రాప్తేన అతపిత మ్మిప్రేణ సత్వరేణ చక్రేణ అవకృత్తం- అతపిత భూమాలో
లమానం-లుతమానం + లాలతేరనాత్త నేపదిత్వాత్ తాచ్చీల్యవయోవచనశక్తి
మచానశిత తాచ్చీలేచానశే వ్యత్యయః, అతపిత 'లాలమానాదయశ్చానశితవా
మసః భీమంభయంకరం, స్వంస్వకీయమేవహస్తం సరోషస్సక పాదేనాంఘ్రి
ణా అన్యక్ష్మంకెన-పండిభూతేనాన్యజాపిష్టాన్ అన్యక్ పంకపెషం + స్నేహ
నేపిషణిణముత్, పిపెష కషాదిత్వాదనుప్రయోగః, రక్తపంకెన-స్నేహద్ర
వ్యేణ మమదేత్యథః; కృద్ధమత్తయోః కుతోవిచేత ఇతిభావః, అత్ర విశిష్ట
పెషణౌసంబంధేపి సంబంధోక్తేరతిశయోక్తిః || ౪౫ || —ఆవస్కారాదితి || గా
త్రమూలమవస్కారః, ఆవస్కారాదామూలాత్ | + అజోవికల్పాదనమాసః,
లూనగాత్రస్య-చిన్నంజంఘస్య || ౫ || దౌష్పూర్వవశ్యాజ్జంఘాదిదేశౌ గాత్ర
వరేక్రమాదిత్యవరః || అతపిత అవాబ్జుఖస్య అథోముఖస్య సతః సాధారణా
వలీంబనంనభవతీతి నిస్సాధారంయథాతథాభూమింగచ్ఛతః పతతదత్యథః, నా
గస్య లబ్ధాయామం-ప్రాప్తదైఘ్యం ఆయతమిత్యథః స్వం స్వకీయం దంత
యోర్యగ్తం దంతద్వయమేవోత్తంభనత్వమాధారత్వంప్రావత్ జంఘాఘ్రిదేహి
దంతావష్టంభాదవతీత స్తస్థావిత్యథః దంతద్వయమేవ అగ్రజంఘావత్ స్థితమితి
భావః, అత్ర స్వభావాతిశయోక్త్యోస్సంస్కృష్టిః || ౪౬ || —లబ్ధస్పర్శమితి || భూ
వ్యధాద్దంతాభ్యాం భువనవ విద్ధత్వాదిత్యథః, + న్యధజవోరనుపసగేఇత్యప్ర
త్యయః, అవ్యధేన స్వయమవిద్ధత్వాన్నిర్వ్యధేనసతా అన్యేనకేనచిద్భుతేన దం
తయోరంతరాలే కించిత్ లబ్ధఃస్పర్శ్యయస్త్రికమణితత్ దంతాభ్యాం ఈష
త్ స్పృష్టంయథాతథాస్థితాన్ డోధాన్వాధాన్విచ్చిన్నదంతప్రవెష్టంజితోన్వితస్థేనాగమన్యేననద్యః

హస్తేనాగ్రేపితభీతిం గృహీతావ కంచదావ్యలంక్షితవానూర్ధ్వముచ్చైః | ఆ
సీనానాంవ్యామ్నితస్త్యేవపాతోస్సర్వః (స్త్రీ)ణామర్చయామాసనూనం || ౪౨ ||
కంచద్దూరాదాయతేనద్రధీయః ప్రాసప్రోతసోతసాంతఃక్షతేన | హస్తాగ్రేణ
ప్రాప్తమేవాగ్రతాభూదానైశ్వర్యంవారణస్యగృహీతమ్ || ౪౩ || తన్వాన్యః
పుంసానందగోపాత్తజాయాఃకంసేనెవస్ఫోటితాయాగజేన | దివ్యా మూర్తిః
ర్వోన్యమక్షయత్వతంతీవీక్షామాసేవిస్తితైశ్చండికేవ || ౪౪ || అక్రమ్యేకామగ్రపా

దేశేన చ్ఛిన్నః చూణితోదంతప్రవేష్టః దంతవేష్టనంయస్యతం నాగం జతాన్
నద్యఏవ ఉత్తస్థేఉత్థితం + భావేలిట్, అత్రాపి జయోత్థానాద్యసంబంధేపి
సంబంధోక్తైరతిశయోక్తిః || ౪౨ || —హస్తేనేతి || వ్యాలోదుష్టదంతీ || ౪౩ ||
వ్యాలోదుష్టగజేనర్చయివిశ్వః || అగ్రే పీతభీతిం-నిర్భీకం భీరోః స్వర్గాభా
వాదితిభావః, కంచద్వీరంహస్తేనగృహీతావ ఉర్ధ్వముపర్చయచ్చైఃక్షితప్రవా-
అత్రాప్యైశ్చ్యతే తస్త్యేవ పాతోస్తేనెవపాతునా తద్వరణార్థమేవేత్యర్థః,
+ సర్వనామ్నస్తృతీయాచైతచకారాల్పస్థీ, వ్యామ్ని ఆసీనానామపస్థితా
నాం + ఈదాసత్తతిశానచఈకారః సర్వః (స్త్రీ)ణామర్చసామర్చయామాస
నూనమ్ || ౪౪ || —కంచదితి || దూరాదాయతేన ప్రసారితేనాంతఃక్షతేన
ప్రహతేన అతపన ద్రధీయసా ప్రాసేనప్రోతం సోతానాలంయస్యతేన-హ
స్తాగ్రేణ కరేణ అగ్రతః ప్రాప్తమపి కంచద్భటం గృహీతుం ఆదాతుంవారణ
స్య అనీశ్వరస్యభావః అనైశ్వర్యం అసామర్ధ్యమభూత్ + సఖిశ్చపిశ్వరేత్యా
దినానభౌపూర్వపదోభయపదవృద్ధిః అత్రాపి ఆనైశ్వర్యసంబంధోక్తైరతిశయో
క్తిః || ౪౫ || —తన్వాన్యైతి || గజేన స్ఫోటితాయాః-విదారితాయాః, పుంశః
కస్యచిద్వీరస్య తన్వాన్యః శరీరాల్ కంసేన స్ఫోటితాయాః నందాఖ్యస్య గౌప
స్య కన్యాయాభవోత్పతంతీదివ్యామూర్తిః, చండికేవ నందకన్యాశరీరాదావి
భవంతి కాళికవ విస్తితైర్వోన్యమగైః ఖచరైః వీక్షామాసేవీక్షితా + ఈక్ష
తైఃకమణిలిట్, ఇజాదేశశ్చ గురుమతోన్మచ్చఇత్యామప్రత్యయః, మనుష్య
భావమున్నుజ్య దేవధూయంగతఇతిభావః, ఉపమావ్యక్తా, పురాకిల దురాత్త
సః కంసస్యప్రతారణాయ భగవదాజ్ఞయా తన్నాయశక్తిర్నందగోపాత్తజాజా
తా కంచదసాంపితైః పురాణికీకథా || ౪౬ || —అక్రమ్యేతి || దామణాత్తా-

దేవజంఘామన్యామచ్చైరాదవాసఃక రణ । సాస్థిసాన్వసంహరువదౌ రణాత్తా
కంచిన భ్యాత్పాటయామాసదంతి ॥ ౫౦ ॥ శోచిత్యాగ్రేభృత్యయోమృత్యుభా
జౌర్యోప్రేక్షానోతథావల్లభస్య । పూర్వంకృత్వానెతరస్యప్రసాదంపశ్చాత్తా
సాదాపదాహంయథాంతః ॥ ౫౧ ॥ ఉత్పత్త్యా రాదభవచంద్రేణలూనేవక్త్రే
స్యస్యకౌభవప్రోవృదంతే । నేనైవైకతచ్ఛేదనీకబంధాల్ భూయోవిభేదవల్లత
స్సాసిపాణః ॥ ౫౨ ॥ తూర్యరాత్రరాహితోత్తలతావై గాయంతీభిఃకాహ

కూరిచిత్తాదంతి, ఏకాం జంఘామగ్రసాదేనాక్రమ్యాన్యాంజంఘాముచ్చైరు
న్నతేనక రేణాదవాసః-ఆకషణ, సాస్థిసాన్వసంభజ్యమానకీకసచటచటాత్కార
య క్తయథాతథా కంచినీరం దారువతాగ్రవత్, మధ్యాత్పాటయామాసమ
భ్యంవిభజ్య సాటయామాసేవ్యథః + ల్యబ్లాపెవచ్చమి ఉవమా ॥ ౫౦ ॥ —
శోచిత్యేతి ॥ ఋచ్చతీవ్యః సావమి + అగ్రసాన్వమివైభయోరితియత్ప్రస్య
యాఃశోనిపాతః అగ్రే-అగ్రతః, సమక్షమేవ మృత్యుభాజౌమరణంగతయో
భ్యుత్యయోఃశోచిత్యా-రుచిత్యా, వల్లభస్యతయోర్ భ్యపీయభృత్యస్య సంబంధి
నా ప్రేక్షా తదతప్రేక్షాత్యథః, తథా తేనప్రకారణాంతదాహం-సంతా
పం నోఆప- యథా యేనప్రకారణ ఇతరస్యావల్లభస్య పూర్వం జీవనకాలేప్ర
సాదం ప్రీతిదానాద్యనుగ్రహం సకృత్వా పశ్చాత్తాపాద్ధతాయమస్తాభిరప్రీతిత
వీవ ప్రాణా ప్రాదాచిత్వసుశయాల్ దాహమాప ప్రియభృత్యమరణాద
ప్రసమ్నానితమరణమేన సాన్వమి నోదుస్సహదుశ్చపాతురాసీదిత్యథః, స్వభా
వోక్తిరంకారః ॥ ౫౧ ॥ —ఉత్పత్త్యేతి ॥ అభవచంద్రేణ బాణవిశేషేణ బా
నేచ్ఛన్నే, తథాపి క్రోధేన దష్టప్రోయేనే దంతాయస్యతస్త్రికాఅస్యఃస్యయో
భస్యవక్త్రే ఆరాదవిమారముత్పత్త్య ॥ ౫౨ ॥ ఆరాదూరసమీపయోరిత్యమరః ॥
భూయః పునరపి కంఠస్యచ్ఛేదః చ్చిన్నదేశః తత్ఫలీనే స్థితేనతి వల్లతోసృత్య
తః, సాసిపాణిర్యస్య తస్మాత్కలంభాదపమూర్ధక శేబరాల్ + భీత్యాథా
నాంభయపేతురితివచ్చమి, నేనైవైర్విభేద-భీతం, భావేబత్, లూసస్యాపి ఆ
సనస్య పునః స్వస్థానపాతిత్వాల్ వల్లనాసిధారణాభ్యంకలంభాదప్రకంభభా
స్త్వా సర్వేభిర్భురిత్యథః, అతవీవ భ్రాంతిమదలక్ష్మరః ॥ ౫౩ ॥ —తూర్య
రాత్రైరితి ॥ ఆహితాః-సమ్పదితాః, ఉత్తాలాః-ప్రస్ఫుటాః, తాలాః-కరపుటాది

అంకాహలీభిః | వృత్తైచక్షుశ్శూన్యహస్తప్రయోగం కామే కూజా కలఃకు
చైబ్రజహాస || ౫౪ || ప్రత్యావృత్తంభంగభాజస్వనేన్యే తుల్యంముక్తే రాకిరంతి
స్తకంచిత | ఏకౌఘనస్వణపుంఖైర్ద్విషంతస్సిద్ధామాలైస్సాధువాదైర్వక్
యేపి || ౫౫ || బాణాక్షిప్తారోహశూన్యాసనానాం ప్రకాంతానామన్యనేన్యే
గ్రహీతుమ్ | సంరద్ధానాంభ్రామ్యతామాజిభూమా వారివాలైస్సన్తరే వార

కాలక్రియామానానియేషులై || ౫౬ || తాలకకాలక్రియామానమిత్యమరః || తూ
ర్యారావైర్మృదంగాదివాద్యఘోషైస్తథా కాహలం భృశం గాయంతీభిః-గా
నమాచరంతీభిః, కాహలీభిః సుషిరవాద్యవిశేషైశ్చకరణైః || ౫౭ || కాహలంభృ
శశుష్కయోః || వాద్యధాంషవిశేషేతుకాహలికాహలకఖలశబ్దవిశేషః || కాయే
అపమార్థకలేశరశ్యథాః, అతపీన చక్షుశ్శూన్యోద్భుష్టిరహితః హస్తప్ర
యోగోయస్త్రికమణితత్తథా నృతై-నృత్యతినతి + కతరీక్తః, కూజా-ధ్వ
నః, కమ్బుః శంఖస్తటస్థపత్త్యథాః ఉచ్చైస్తారంజహాస దృష్టిశూన్యాభినయ
స్య నాట్యశాస్త్రవిరోధాత్ అట్టహాసమకరోదివేత్యథాః, న్యంజకాప్రయోగా
క్షమ్యేషేప్రియా, అంగైరాలమ్బయేద్ధీకంహస్తేనాథాంప్రదగ్ధయేత్ | దృష్టిభాన్
భావయేద్భావం పాదాభ్యాంతాలనిణాయశ్చితాట్యవిధిః || ౫౮ || —ప్రత్యా
వృత్తమితి || స్వనేన్యే భంగభాజసతి ప్రత్యావృత్తమన్యమిత్రిణం కంచిద్విరం
తుల్య మేకకాలంముక్తేః స్వణాపుంఖైః-శరవిశేషేః, ఏకౌఘన-ఏకప్రవాహేణ
ద్విషంతః ఆకిరంతిస్త-ఆక్షిపంతిస్త, సిద్ధాః ఖచరాః, మాలై వ్యధిః వ్యమాలాభిః
+ చాతుర్వ్యణ్యదిత్వాత్ ప్రశోప్రత్యయః, ఆకిరంతిస్త ద్వయేపి ద్వీషంతేస్సి
ద్ధాశ్చ సాధువాదైః సాధుసాధితి వాక్తేర్రాకిరంతిస్త, ఏతత్ త్రిశయమపి
యగపత్ ప్రవృత్తమిత్యథాః, అత్రస్వణాపుంఖసురమాల్యసాధువాదానాం
ప్రకృతానామేవతుల్యకాలైకౌఘప్రవృత్తిసామ్యాదౌపమ్యసగమాత్కైవలప్రకృ
తాస్పదాతుల్యయోగితా || ౫౯ || —దాణతి || బాణైరాక్షిప్తాః-పాతితాఆరోహాః
సాహియేభ్యస్తాని అతపీన శూన్యాని రిక్తాన్యాసనాని ఆస్తరణానియేషాంతే
షాం అతపీవాన్యనేన్యే-పరస్తేనికైః, గ్రహీతుం ప్రకాంతానామరద్ధానాం
శవంతాదవధ్యమానానామిత్యథాః, అతపీన సంరద్ధానాం-శుభితానాం, అ
తపీనామా రణాన్, భ్రామ్యతాం-అనవతిష్ఠమానానాం, వారిణానాం

కానామ్ || ౫౬ || పౌనఃపున్యావసరగుణేనమత్తామృద్ధుకోపాల్లోకమాయో
ధనోర్వాసమ్ | పాదేలగ్నానుంత్రిహాలామిథేంద్రాపాశికల్పమాయతామా
చకషత్ || ౫౭ || కశ్చిన్తాభావేత్యగానప్రహరస్సి కశ్చిత్తైశ్చికరైర్వాచణ
స్య | ఉచ్ఛశ్వాసప్రకృతాతలజిఘ్రితుర్వ్యధాకూతానాకనారీపవనూర్ఘ|| ౫౮ ||
లూనగ్రీవాశ్చాయకేనావరస్యద్యామాశూచైర్పరాననాదుత్పత్తిష్టోః | త్రైసిము

గజానాం, వారైః-బృందైః, వారీబంధవస్థానం || ౫౯ || వాషుర్వార్యాదివివేచా
రోవసరబృందయోః | వారీసుటిభవంధేస్యాదివివక్ష్యః || సస్తరై-స్త్రుతా, రద్ధ
మయోగాదివిధావః + కమణిలిప్త, అత్ర హూన్యాసనత్వాదీనాం వారీన
హచరితాదివిశేషణగత్యా వారీస్తరణహేతుత్వాత్కాన్యలింగభవః || ౬౦ || —

పౌనఃపున్యాదితి || ఆయోధనోర్వాసమ్-యద్ధనుమా, ని || యద్ధమాయోధనం
జన్యమిత్థమయః || పౌనఃపున్యాత్-పునఃపునరాప్యత్రైత్యధావః + ద్వాష్టకౌ ది
త్వాత్ ప్యథో ప్రత్యయః, అప్యయానాం భూమౌ త్రైటిలోపస్య సాయంప్రాతి
కాద్యధామవసంభూతమితిటిలావః, అన్యగుణేన- రక్తగుణాభూతానైత్య
ధావః, మత్తభేందో-మహాగజః, కోపాల్లోకం జనం మృద్ధుకో- క్షుండకో,
పాదేలగ్నాం ఈషదనమాప్రాం, పాశికల్పం-పాశబంధవసదృశీం || ౬౧ ||
పాశపశ్వాదిబంధనమితివివక్ష్యః + బహ్వ్యదిభ్యశ్చేతివికల్పాదీకాః అభాషిత
పుంస్కత్వాత్ + ఘరూపెత్వాదినా హృనోవసభవతి, ఆయతాం-ద్విర్ధాం, ఆం
త్రైమాలామాచకషత్ పాశికలైత్యత్ర తిద్ధితగతాపూర్వోపమా || ౬౨ || —

కశ్చిదితి || గాఢః ప్రహర్యోనస్యనః కశ్చిద్విరోధూభావమేత్య ప్రాప్యవా
రణస్య శీత్రైః-శీకరైః, సిక్తస్య ఉచ్ఛశ్వాస-ఉజ్జీజీవ, కింతు తం మూఢాన్
గతం జిఘ్రికుగృహీతుమిచ్ఛః + గ్రహేసున్నంతాదుప్రత్యయః, ప్రకృతా
తం వరితుమాగతేత్యధావః, నాకనారీ వ్యధాకూతా తమజీవనాద్విఫలమనౌ
రథాసతి ముమూర్ష అత్రాకూతవైయధ్యస్య విశేషణగత్యా నాకనారీమూ
ఢావహేతుత్వాత్కాన్యలింగం మూఢానంబంధాతిశయోక్త్యాంకేనసంకీర్త్యతే
|| ౬౩ || —లూనైతి || సాయకేన లూనగ్రీవాత్-చ్ఛిన్నకంఠాత్, అతవన ద్యా
మాకాశంప్రతి, ఉచ్ఛేరుత్పత్తిష్టోరుత్పతనశీలాత్ + అలంకృతిత్వాదినా ఇష్టు
చ్ ప్రత్యయః, సింహికాయాఅవత్యంపుమాన్వేసింహికేయోరావయః || ౬౪ || త

ధేస్తేహికాయానుకారాద్రాద్రాకారాదస్సరీసక్తగ్రచంద్రైః ॥ ౫౯ ॥
వృత్తంయదైశూరమాశ్లిష్యకాచిచ్ఛింతుంతూణాం మెరుకుంజంజగామ । త్వ
క్వానాగ్నోదేహమెత్తిస్తయావత్పత్నీసద్యస్తద్వియోగాసమథాః ॥ ౬౦ ॥ త్వ
క్ప్రాణంసంయుగేహస్సినీస్థాపీక్ష్యపిష్ఠాతతక్షణాదుగ్ధతానుః । ప్రాప్త్యా
ఖండదేవభూయంసతిత్వాదాశ్లిష్యస్తేవసకంచిత్పురంధ్రీ ॥ ౬౧ ॥ స్వగేవా
సంకారయంత్యాదిరాయప్రత్యగ్రత్యంప్రత్యహంధారయంత్యా । కశ్చిద్భజేద్య
మస్తురాహుస్సవిధాఃసుఃస్తేహికాయోవిధుంతుదశ్యమరః ॥ + స్త్రీభ్యోధ
క్, తమనుకరోతితితదనుకారాత్తత్సవ్యశాదిత్యధః + కమణ్యణప్రత్యయః
అతఏవ రోద్రాకారాత్-భిషణాకృతైరపరస్య పీఠస్య అననాత్-ముఖాత్, ము
ద్ధేః-సుందరైః, అపసరసాం సక్తగ్రరేవ చంద్రైః సేత్యస్తం + భావేలిట్
అత్య రాహుశాతుకత్రాసస్య చంద్రపీవ సంభవాద్యక్తగ్రచంద్రైః రితి రూప
కం సిద్ధుః, తస్య స్తేహికాయానుకారాదిత్సప్తప్రోపమాసాపెక్షత్వాత్సంకరః ॥
౫౯ ॥ —వృత్తమితి ॥ కాచిచ్ఛరాః యదైమ్యథేవృత్తంమృతం ॥ ౬౦ ॥ నృత్తా
తీలెవృథేభ్యామేవమేలేపివృత్తేమృతఇతివిశిష్టః ॥ శూరమాశ్లిష్య రంతుం తూ
ణాం మెరుకుంజం గచ్ఛరంజగామ యావత్తద్వియోగాసమథాః తద్విరహో
నహవత్పీసద్యాగ్నోదేహంత్యక్వా నేతిస్త-నాజగామ; అత్య మెరుకుంజాన
వృంధేపి నవృంధోక్తైరపరయోక్తిః ॥ ౬౦ ॥ —గ్ర్యకేతి ॥ సంయుగే-యుద్ధే
త్వక్ప్రాణంకంచిద్వీరం హస్తిన్యాంతిష్ఠతిహస్తినిస్థా-కరిణీమారూఢానతీ, వి
క్ష్య పిష్ఠాతతక్షణాదుగ్ధతానుగతప్రాణా, స్తేవసపురంధ్రీసవభార్యేవ
సతిత్వాత్పీవృతాత్వాదఖండమక్షయం దేవభూయః-దేవత్వం + భువోభావే
ఇతిక్యప్, ప్రాప్త్యా ఆశిశ్లేష స్త్రీణాం పాతిన్యథేవ వశిసాలాక్యనివాసం
నాగ్నిప్రవేశాదికమితిభావః అత్య సతీత్వస్య విశేషణకత్యా దేవభూయశేతు
త్వోక్తైః కావ్యలింగం అతిశయోక్త్యాదికంతు యథాసంభవమూహ్యమ్ ॥ ౬౧ ॥
స్వగేవానుమితి ॥ కశ్చిద్వీరశ్చిరాయ చిరకాలం స్వగేవాసంస్వగేవాసం
+ శియవానవాసిష్యకాలాదివికల్పాదలుక్ కారయంత్యానుభావయంత్యా,
అహస్యహవిప్రత్యహం + సపుంసకాదన్యతరస్యామిత్యవ్యయాభావే సమానా
త్వం ప్రత్యయః అవ్యయానాంభూతైఃటిలావశ్యత్వం, ప్రత్యగ్రత్యంతు

నా రాజ్యపట్టికలో కేలోకం పేరుగా యశోహతి తానా ॥ ౬౦ ॥ శత్రుసూసంపై
విభవపత్నీ వ్యవసాయము భూభాగభాగము జనామము ఆరాత్తా । భూయోద్యుష్టపర్య
యోగి ప్రాప్తమయ్య నాభియంతేయనామయోగియంతే ॥ ౬౧ ॥ తిట్టపట్టాస్మా
తమాభివదాభివదా భూప్రభావశ్చేతనామహావాయ । ప్రాసతికన్తకోకత
స్సభివదేత్తస్స కశాపత్తా కావలోకానునృత్తి ॥ ౬౨ ॥ భిన్నానాస్మాత్రు
దాకన్తస్సమరాతానస్తత్వాత్కాదేకమజైవ । ఆనాస్సనస్తానామ

[illegible]

భ్యయోగాదూర్భావోవేషస్వగతావప్యధూతామ్ ॥ ౬౫ ॥ భిన్నానస్తేగ్రిహో
హభాజోభిజాతాహంతుంలాలంవారయంతస్సన్వగమ్ ॥ జీవగ్రాహం గ్రా
హయామాసురన్యోయోగ్యనాభానికిస్యసస్యాజ్జనేన ॥ ౬౬ ॥ భగైర్దండే
రాతపత్రాణిభూమావభస్తానిపౌగ్ధవంద్యమ్యతీని ॥ ఆహారాయప్రేతరాజస్య
రౌప్యస్థాలానీవస్థాపితానిస్తభాంతి ॥ ౬౭ ॥ రేజుభ్యైష్టావక్షసఃకుంకుమాంకా
ముక్తాహారాపాధివానాంవ్యసూనామ్ ॥ హంసాల్లత్యైఃపూణాకామస్యమన్యే

కౌచిద్విరౌఅన్యోన్యవష్టంభవినసామభ్యం తస్యయోగాత్సప్తభావాదూర్భావ
వేష తిక్తుంతావేష స్వగతావప్యధూతాం మృతౌచాధూతాం అపిశ్చార్థః ఉ
రౌభేదే స్వగతింసముచ్చినోతి, అత్ర మృతయోరూర్భావవస్థానానంబంధే
పిసంబంధోక్తంతితయోక్తిః ॥ ౬౫ ॥ —భిన్నానితి ॥ అన్యేపీరాః అస్తేగ్రిహ
న్నాక-విదారితాక, అతపవ మోహభాజో-మూర్ఖాగతాక, అభిజాతాక
కులీనాక ॥ ౬౬ ॥ అభిజాతస్త్రితౌన్యాయే కులీనప్రాప్తరూపయోరితివిశ్వః ॥
హంతుంలాలం ఉత్సుకం స్వస్తేస్యం-స్వస్వగతం, వారయంతః జీవాక జీవతౌ
గృహీత్వా జీవగ్రాహం గ్రాహయామాసుః- జీవతపవగ్రాహయామాసురిత్యర్థః
+ సమూలకృతతపవ హాకృత్గ్రహణతిలముల్ పర్యయః, కమాదిత్వాదను
ప్రయోగః, జీవగ్రహణప్రయోజనమభాంతరన్యాసేనాహ ॥ తథాహి యోగ్య
నాహాతౌ జననహేతునా కస్యపుంసార్థః, కీర్త్యదిప్రయోజనంసన్యాత్ సన్యా
దేవ సర్వసన్యాపీత్యర్థః, అతౌ పీరాణాం రణేష్వపిపరిక్షతరక్షణమేవ శ్రేయః
నాతం నాతిపరిక్షతమితిహసననిచేధాదితిభావః ॥ ౬౬ ॥ —భగైర్దంతి ॥ భ
గైర్దండేర్దైర్దాతునా భగ్నదండత్వాదితిభావః, భూమా పభ్యస్తాని-ఉత్తానపా
తితాని, పౌగ్ధవంద్యమ్యతీని పూణేందుప్రభాణి, ఆతపత్రాణి శ్వేతవృత్తా
ణీత్యర్థః, ప్రేతరాజస్యాంతకస్య, ఆహారాయ-భోజనాయ, స్థాపితాని-నిహి
తాని, రౌప్యస్థాలాని-రాజతభాజనానీవ భాంతిస్తేతు్యత్యైశ్చా ॥ ౬౭ ॥ —రె
జురితి ॥ వ్యసూనాం-మృతానాం, పార్థివానాం వక్షసాభ్యష్టాః పతితాః కంకు
మాహ్మకంకుమరుణితాశ్చత్యర్థః, ముక్తాహారాః పూణాకామస్య సకలరా
జకనంహారాత్సఫలమనౌరథస్య అతపవపీతః రక్తమేవాసవాయేన తస్య మృ
త్యుః సాసాదట్టహాసాత్, లత్యైఃదృశ్యాఃదంతాః రెజుమన్యేషతు్యత్యైశ్చా ॥

[illegible]

పన్నంఘ్రియోన్మజ్జయూనామ్ || ౨౧ || పద్మాకారైర్యోధనక్రైరిభానాం కణాభ్యో
 భ్రష్టైశ్చామరైరహంస్తేః | సోపస్కరాఃప్రావహన్తునృభోయానిస్త్రిర
 సిన్ధ్యోపివిమాదైపుస్తరభ్యః || ౨౨ || ఉత్కాగ్రింతానామమిషామౌపరిష్టాద
 ధ్యాకాశంభ్రముఃపత్రవాహః | మాతాకాప్రాణానూనమద్యావజ్జేహ
 మానుకాయంత్యాజితాదాదతాస్తే || ౨౩ || ఆతన్వద్భిరితమపత్రాగ్రినా
 మప్రాప్తైరూరారాదాపత్యైర్భూగ్ || ౨౪ || అదాంతాః ప్రాప్తానామజీవై
 నాం-రక్తవికారాణాం, సదీనామలభ్యంతి-రక్తం కృతామూకపద్యం-కమ
 తోపమాం, + సావ్యభేష్యభేష్యయో, ఆతన్వదీపమ్యదయశ్చాతుర్వర్ణ
 పదితివామసః, ప్రావహ-ప్రాప్తాః + అపాస్తేయకాః పుషాదిత్యాల్ క్లేర
 జాదేశః- ఉపమా || ౨౧ || —పద్మాకారైరితి || ఉత్పైర్విదిమతరభ్యః-ప్లవమా
 నైః పద్మాకారైః-కమలకల్పేర్యోధనక్రైర్భూమంతైరిభానాం కణాభ్యో భ్ర
 ష్టైశ్చామరైరహంస్తేః సోపస్కరాః-సపరకరాః + సంపద్యపెభ్యః-కరో
 తేధూషణైఇతిసుడాగమః || ఆన్యతోయా-రక్తసరిలాః, సోగ్రహిన్వినోనకన్యః,
 ప్రావహా-అత్ర రూపకౌపమరహస్యంకరి || ౨౨ || —ఉత్కాగ్రింతానామ
 తి || పత్రాశంసహంతీతిపత్రవాహః-పర్వణి, మిషామౌ-మిషమస్త్రం + క్రి
 యార్థోపపదన్య కర్తృణిస్తానిరభిచరభిః, ఉత్కాగ్రింతానాం-మృతానాం, ఉ
 పరిష్టాదధ్యాకాశమాకాశే + విభక్త్యభేష్యయోధామ, బగ్రిముః-భ్రోముః,
 + వాజ్ఞాభిముత్రీసామితివికల్పాదేత్యాభ్యాసలోపాధావః, అత్రోక్త్యక్ష్య
 తే, దాదతాస్తే-ఘోరతస్తే, కాయం త్యాజితా-వినశకతాః + త్యజేత్స్వ
 న్నాత్ ద్వికర్తృకాదణికర్తృకైః, ణ్యంతేకర్తృకమణాభిచరనాల్, మూర్తాః
 మూర్తికమంతః, ప్రాణాః అద్యేదాసీమపి కాయమపేదమానుసూపూర్వాభి
 మానాత్పునః కాయప్రవేశాపేక్షితోమూతాః ప్రాణాపవ నూనమారాధ్య
 మంతీత్యుత్ప్రేక్షాథః + ఇబాదేశ్యగురుమతాన్మచ్చకత్వామ్పత్యయః, కృ
 జ్జాచానుప్రయజ్యజేబీత్యస్తేరసుప్రయోగః- ఆమప్రత్యయపదిత్యత్ర కృణావవే
 తి నియమాదస్తేర్నాత్త నైవదమ్ || ౨౩ || —ఆతన్వద్భిరితి || ఆదాదిక్మపత్రా
 గ్రినాదం-పతాంతఘోషం, ఆతన్వద్భిర్విస్తృణాభిరూరారాదాపప్రాప్తైరా
 గ్రితైః-సజీవంతీత్యజివైరచేతనైః పరాద్యజంతేనసంభావనః, పత్రిపూర్వేర్నా

పన్నంఘ్రియోస్మజ్జయీనామ్ || ౭౦ || పద్మాకారైర్వృథవక్త్రైరిభానాం కణః
 భ్రష్టైశ్చామరైరెవహంస్తేః | సోపస్కరాఃప్రావహన్తసౌఖ్యానాసస్మిత
 స్వినోవీచిమాప్తైస్తరద్భిః || ౭౧ || ఉత్కాంతానామిషాయోపరిష్టాద
 ధ్యాకాశంబభ్రముఃపత్రవాహః | మూర్తాఃప్రాణానూనమద్యావ్యవేక్షా
 మాసుఃకాయంత్యాజతాదారుణాస్తే || ౭౨ || ఆతస్వద్భిర్దిక్షుపత్రాగ్గినా
 దంప్రాప్తైర్మాదాదాశుతీక్షైర్దుఖాగైః | ఆదారతంస్తేనికానామజ్జై
 నాం-రక్తవికారాణాం, నదీనామంతరభ్యంతరెవ్యక్తం కూర్మాకపవ్యం-కమ
 తోపమాం, + స్వాభేష్యభ్యోపత్యయః, అతసవదేవమ్యాదయశ్చాతుర్వర్త్య
 వదిలివామసః, ప్రావహ-ప్రాప్తాః + అబ్బితేరుణజీ పుషాదిత్యాల్ ఛేర
 జాదేశః- ఉపమా || ౭౦ || —పద్మాకారైరితి || ఉత్పైర్వీచిమాతరద్భిః-ప్లవమా
 నైః పద్మాకారైః-కమలకలైర్వృథవక్త్రైర్భటముఘ్రిభానాం కణఃభ్యో భి
 ష్టైశ్చామరైరెవహంస్తేః సోపస్కరాః-నపరికరాః + సంపఘ్నపెభ్యః కరో
 తే భూషణైశ్చితిసుడాగమః || అన్యాయాః-రక్తసలిలాః, స్త్రోతస్వినోవనద్యః,
 ప్రావహాః అత్ర రూపహాపమయోస్సంకరః || ౭౧ || —ఉత్కాంతానామి
 తి || పత్రాణిహంతీతిపత్రవాహః-పక్షిణి, ఆమిషాయ-ఆమిషమస్తుం + క్రి
 యార్థోపపదస్య కర్తృణిస్థానినశ్చితిచతుర్థః, ఉత్కాంతానాం-మృతానాం, ఉ
 పరిష్టాదధ్యాకాశమాకాశే + విభక్త్యభేః-వ్యయాభావః, బభ్రముః-భ్రేముః,
 + వాఙ్మూర్తిమతిసామితివికల్పదేతావ్యాభ్యాసలోపాభావః, అత్రోఽప్రిక్ష్య
 తే, దారుణాస్తేః-ఘోరశస్తేః, కాయం త్యాజతా-విసర్జితాః + త్యజేత్స
 న్తాత్ ద్వికర్తృకాదణికర్తృణీక్తః, ణ్యంతైకర్తృకమణిశ్చితివచనాత్, మూర్తాః
 మూర్తిమంతః, ప్రాణాః అద్యేదానీమపి కాయమపేక్షామాసుఃసూర్యాభి
 మానాత్పునః కాయప్రవేశాపక్షిణోమూర్తాః ప్రాణాంవ నూనమారాధ్య
 మంతీత్యుత్పైక్షాధః + ఇజాదేశ్వగురుమతాన్మృచ్ఛఇత్యామ్పత్యయః, కృ
 ష్ణానుపప్రయజ్యతేలిటిత్యస్తేరనుప్రయోగః- ఆమ్పత్యయనదిత్యత్ర కృణవవే
 తి నియమాదస్తేర్నాత్త నెవదమ్ || ౭౨ || —ఆతస్వద్భిరితి || ఆదాదిక్షుపత్రా
 గ్గినాదం-పక్షాంతఘోషం, ఆతస్వద్భిర్విస్తృణిభిర్మాదాదాశుప్రాప్తైరా
 గ్గతైః నజినంతీత్యజివైరచేతనైః పచాద్యజంతేననభోసమాసః, పత్రీస్తాగైర్నా

జేత్రైవశ్చాత్మతిపూగైరపాయ ॥ ౭౪ ॥ ఓజోభాజాంయద్రణసంస్థితానామౌ
దత్తీవ్రంసాధకమం గేననూనమ్ । జ్వాలావ్యాజుద్వమంతీతదంతస్తేజస్తారం దీ
ప్రజహ్వనవాశే ॥ ౭౫ ॥ నైరంతర్యచ్ఛిన్న దహంతరాలందుభాక్షస్య జ్వాలినా
వాశితేన । యోధుదాణవోత్రమాదీవ్యమాంసంపాకాపూర్వస్వాదమాదేశివా
భిః ॥ ౭౬ ॥ గ్లానిచ్ఛేదిక్షుత్ప్రీవోధాయపీత్యావరక్తారిప్తంశోషితాజీణశేషం ।
ణవ్యాత్రైత్యధః, తీక్ష్ణైర్ముఖైర్గ్రీకరణైః స్తేనికానాంరక్తమపాయ-పీతం,
+ పిబత్యేకమణయజే అహాయక్పిణకృతారితీయగాగమః, పశ్చాత్ జీవై
శ్చేతనైః, పత్తిపూగైః-పక్షినంమైః, కర్తృభిస్తీక్ష్ణైర్ముఖైర్గ్రీవంతుపుటేః
కరణైరపాయ-పీతం, అత్రోఽయేషాంపత్తిణాం ప్రకృతత్వాత్క్రైవలప్రకృతవిష
యః శ్లేషాలజ్కారః ॥ ౭౭ ॥ — ఓజఇతి ॥ దీప్తజ్వలంతీ జహ్వయస్యాః సాదీప్త
జహ్వ శివారణసంస్థితానాం మృతానామోజోభాజామోజస్వినాం అంగేన గా
త్రేణసాధకంయత్తీవ్రంతీగ్ధంతేజఆదత్ అభక్షయత్ అదేలః, ఆడజాదీనామి
త్యాదాగమేతస్య, అటశ్చైతిన్మద్భిః, అదస్యర్వేషామిత్యప్రకసారవధాతుకస్య
అదాగమః, తత్ భక్షితం తదంతగతం తేజోదర్పం-జ్వాలావ్యాజాత్, ముఖో
ల్కాచ్ఛలాత్, ఉద్విమంతీ తారముచ్చైర్యవాశే-రాతిస్త ॥ ౭౮ ॥ తిరశ్చాంవా
శితురుతమిత్యమరః ॥ నూనమిత్యప్రేక్షాయాం అత్రవ్యాజశబ్దేన జ్వాలాత్వా
పహ్నవేన తేస్త్రాత్ప్రేక్షణాత్ సాపహ్నవోత్ప్రేక్షేతినర్వన్యకారః ॥ ౭౯ ॥
నైరంతర్యేతి ॥ నైరంతర్యణావిచ్ఛేదేన, చ్ఛిన్నం దేహసాన్యంతరాలయస్తికా
కమణితత్రథా దాణైః పోతం-నూతం, అతవీన దుభాక్షస్య భక్షితుమశక్య
స్య + కృచ్ఛాన్త్రేణల్పకృత్యయః, యోధుర్యోధస్య సంబంధి మాంసంజావి
లినా-జ్వాలావతా, వాశితేన-రుతేన, శివానాంవాశనే జహ్వజ్వలంతీప్రసిద్ధిః, ఆ
దీవ్య-ప్రజ్వాల్య, దాణదాహయ-మాంసపాకాయచైతిభావః, అతవీన పాకేనా
పూర్వోభినవః స్వావోరుచివ్యస్యతత్త్రధాశివాభిర్గోమాయభిః ॥ ౮౦ ॥ స్త్రియాం
శివాభూరిమాయుగోమాయుప్యగధూతే కాఞ్శ్యమరః ॥ ఆదే శకుసేఘ్నై మి
త్యధః, + లిట్యస్యతరస్యాదితివికల్పాదదేక్షుస్థాదేశాభావః, వాశితాత్తయా
స్యజహ్వజ్వాలయాదగ్ధేమ అప్రతిబంధం పాకరుచిరం మాంసం జఘసేఞ్శ్యార్థః,
అత్ర పాకాపూర్వస్వాదాద్యసంబంధేపిసంబంధోక్తైరతిశయోక్తిః ॥ ౮౧ ॥ —
గ్లానితి ॥ కోప్తజమ్బుకః, క్షుత్ప్రీవోధాయ-క్షుదుత్పాదాయ గ్లానిచ్ఛేది

సావ్యదుంకారంకాలఖండోపదంశంక్రోష్టాబింబంవ్యషష్టాదవ్యసవసచ్చ ॥ ౨౨ ॥
 క్రవ్యాత్పూర్వైపుష్కరాణ్యేనకానాంప్రత్యాకాబిర్దేదసాదారితాని । ఆభీ-
 లానిప్రాణినఃప్రత్యవస్యక్కాలోనూనంవ్యాదదావాననాని ॥ ౨౩ ॥ క్షణా-
 రజసాజిభూమిస్సమంతాదప్రాణద్భిఃప్రాణభాజాంప్రతీక్షైః । బహ్వరంజైః
 ఖదహరిశాపిణాజరితః అజ్జణశేషోదేనతద్రక్తమెవారిష్టంపానవిశేషఇతియా-
 పకం, తత్ప్రత్యా సావ్యదుంకారం-సావ్యదుంకృత్య + సావ్యదుమిణముల్, కాలఖం-
 డేన యకృతా ఉపదశ్య కాలఖండోపదంశం-కాలఖండముపదంశంకృత్యైర్దృఢః ॥
 ని । సావ్యయస్త్రియాంకాలఖండయకృతీతుసమేషమేషత్యమరః + ఉపదంశస్త్య-
 తియాయామితిణముల్, కాలఖండస్యదంశంక్రియాకర్తృత్వైవి భుజక్రియాకరణ-
 త్వాత్ తృతీయోపపదత్వం + తృతీయాప్రభృతీస్సన్యతఃసామితి ఏకత్వేనాప-
 వదనమాసః, బింబం-కలేబరం, వ్యషష్టా-భుక్తవానిత్యధః + జేష్ఠస్వనూ-
 భోజనఇతిపత్వం, వ్యసవనదధ్వనచ్చేతినముచ్చయః, అభోజనార్థత్వాత్ పత్వం-
 ష ॥ ౨౨ ॥—క్రవ్యాదితి ॥ క్రవ్యమదంతీతిక్రవ్యాదోమాంసభక్షకాః, కంకగృ-
 ధ్రాదయః + క్రవ్యచెతివిత్ ప్రత్యయః, తేహంపూర్వైః కర్తృభిః మేదసావ-
 సాయాః ॥ ని ॥ హృన్దేదస్తువపావసేత్యమరః ॥ ప్రత్యాకాభిస్తృష్టాభిధా రి-
 తాని మేదస్విత్వద్భ్యాంప్రత్యా పాటితాని ఆసకానాం తూర్యాణాం పుష్కరాణి-
 ముఖాని ॥ ని ॥ పుష్కరంకరిహస్తాగ్రేవాద్యభాండముఖేజలేత్యమరః ॥ ప్రా-
 ణినః కరితురగాదీన్ ప్రత్యవస్యక్-అభ్యవహరన్ ॥ ని ॥ నల్లనమభ్యవహరఃప్రత్యవ-
 సానంచ జేమనంజగిరితిహలాయధః, కాలోంతకః ఆభీలాని-భయంకరాణి, ని ॥
 ఆభీలంభీమకృచ్ఛయోరితివిశ్వః ॥ ఆననానివ్యాదదౌ-విదదార + అజోడో-
 నాస్యవిహరణఇత్యస్యప్రత్యదాహరణమేతత్, యానివిదారితానిపుష్కరాణి-
 తాస్యేవాననాని మృత్యుర్వాప్యదదౌ నూనమిత్యత్యైఖాయామ్ ॥ ౨౩ ॥—
 క్షణాదితి ॥ అప్రాణద్భిరజపద్భిః చ్ఛిన్నత్వాన్నిష్ఠాప్రైరేరిత్యధః + అనప్రా-
 ణనైతిధాతౌర్లటశ్శత్రాదశః, ప్రాణభాజాంప్రాణినాంప్రతీక్షేరవయవైః ॥ ని ॥
 అంగంప్రతీకోవయవఇత్యమరః ॥ సమంతాత్కిర్తాసా ఆజిభూమిః, ఈషదన-
 మాప్తారంజైః-బహ్వరంజైః, కించిన్నూనంసృష్టే రిత్యధః + విభాషాసుహ-
 షహవ్పురస్తాత్తుఇతి బహువ్రీత్యయః, తథార్థసంయోజితైరిథాన్యైష్టే

అథ సంయోజితైర్వా రూపైస్సృష్టికర్తాంతశాలా || ౭౯ || ఆయాంతీనా
మవిరతరయం రాజకానీనీనామిత్యం నేనైస్సమమలఘుభిశ్శ్రీవతేరూర్తి మద్భిః
ఆసీదోమైత్తహురవమహాహ్వరిభేరావగానాందోలాయుద్ధం కృతగురుతరధ్వని
సమాధ్యత్యభాజామ్ || ౮౦ || .....

ఇతి ఐశిశుపాలవధే మహాకావ్యే ఐంపదాంకే

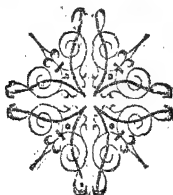
సంకులయద్ధవణానామాప్తాదశస్సగణః

రూపైః-ఆకారైః || ౭౯ || రూపంస్వరూపేసాండర్యే ఆకారశ్లేషయోరపీతివిశ్వః
కేణాన్యఘ్నః-ధాతుః, సృష్టికర్తాంతశాలానా, సృష్టికర్తణోనియతాగారమివ,
రేజే ఇత్యుత్ప్రేక్షా || ౭౯ || —ఆయాంతీనామితి | ఇత్థముక్తరీత్యా అవిరతర
యమవిచ్ఛిన్నవెగంయథాతథా ఆయాంతీనాహభిధావంతీనామాధ్యత్యభాజాం -
ప్రాగల్భ్యభాజాం, రాజ్ఞాంసమూహారాజకాని + గొత్త్రాక్షేత్యాదినాపుష్కో
వృత్యయః, తెషామనీకిన్యః సేనాః తాసాం రాజకానీకినీనాం అలఘుభిర్తహ
ద్భిరూర్తి మద్భిఃతరంగవద్భిః, శ్రీవతే-శ్రీకృష్ణస్య, నేనైస్సమం-సేనాభిస్సహ,
అపాంసమూహావం+ భిక్షాదిభ్యోన్, ఆపేనగచ్ఛంతీతి ఆవగానాముక్తవిశేష
ణవిశిష్టానాం వారిధేరోమైః, పృవాక్షేరివ కృతగురుతరధ్వనః- మహాధ్వని
భస్మిక తన్తహల్ దోలాయుద్ధం-అనియతజయవరాజయయద్ధం ముహూరాసీ
త్, ఉపమా || మందాకాంతాన్యత్తమేతత్ || .....

ఇతి ఐంపదవాక్యవ్యమాణపారావారపారిణఐమహాపాధ్యాయ

కోలచలమల్లినాథసూరివిరచితే మాఘమహాకావ్య

ష్యాఖ్యానేనర్వంకష్యాఖ్యానైఃప్రాదశస్సగణః

మాఘమహాకావ్యే సవ్యాఖ్యానే ఏకాదశాశ్వాసః పాదంభః

అథోత్తరస్తోత్రాటవ్యామసుహృద్యేణుదారిణా ।

సృహంఘ్రిమౌఘసంఘర్షాదగ్నిసద్యేణుదారిణా ॥ ౧ ॥

ఆపతంతమముంధూరామారీకృతపరాక్రమః । బలౌసలోకయామాస మా

తదేవమస్తాదశసగౌ తుములం యుద్ధనుభిధామౌదానీమేకోనవింశే సగౌ
 ద్వంధ్వంబుద్ధమానుష్ఠభేన చ్చండసాచిత్రబంధేననణయితు మారభతే ॥ అథే
 త్యాది ॥ అత్రైవం తుములయుద్ధానంతరం, రణోటపీవెత్సవమితసమాసః, అ
 గ్నివనితి తద్ధితగతౌపమానింగాత్, ఏవముత్తరత్రాపిదృష్టన్యం, తస్మాం రణా
 టవ్యాంఅసుహృదః-శత్రవః, వెణవౌవంశౌఇవ॥ని॥ వేణుమస్కరలైజనాథిత్వము
 రః॥ తాదారయతియస్తేనాసుహృద్యేణుదారిణా వెణుదారిణాదాణాత్తజేన,
 సృహః-అంఘ్రిహః, పాదపాఇవ లెమామోఘాఃసంఘస్తేహంసంఘర్షాత్-మత్స
 రాత్సంశ్లేషాచ్చ, అగ్నిసదగ్నితుల్యం+తేనతుల్యమితితుల్యాభేదావప్రజ్ఞయః,
 ఉత్తస్థే ఉత్థితం+భావేలిట్, అగ్నాగ్నిసదితితుల్యాధైవవతినాధర్మివ్యవధానెన సా
 దృశ్యప్రతిపాదనాపవమానౌపమేయసమాసధర్మసాదృశ్యప్రతిపాదకానాంచతు
 ర్థాంచాపాదానాచ్చేయమార్థి, తద్ధితగతాపూర్ణౌపమా, సాచరణాటవ్యాదిసమా
 సగతౌపమాసాపెక్షేతిసంకరః, అస్మిన్ గైశ్చోకాఖ్యమానుష్ఠంభంవృత్తమ్*వజ్ర
 మంలఘుసర్వేషుసప్తమందివచుర్థయోః! గురువన్తంచసర్వేషామేతచ్ఛౌకస్య
 లక్షణమితిలక్షణాత్ ॥ అత్రైకాంతరగ్రమేణ యమకాద్యసతమశబ్దాలంకారని
 యమః, సర్వత్ర యథాసంభవమర్థాలంకారశ్చ తత్ర యమకలక్షణము క్రం దు
 డినా * అన్యపెతన్యపేతాత్తాయావృత్తివర్ణనంహతేః । యమకం తచ్చ పా
 దానామాదిమధ్యాంతగోచరకమ్ ॥ ఏకద్విత్రిచతుష్పాదయమకానాంవికల్పనా-
 ణదిమధ్యాంతమధ్యాంతమధ్యాద్యాద్యంత(సర్వతః) గౌచరేతి ॥ అత్రైదంసమ
 పాదాంతయమకంద్విపాదయమకభేదః ॥ ౧ ॥ — ఆపతంతమితి ॥ ఆపతంత
 మాధాతంతం అముం వెణుదారిణం దూరాత్ ఊరీకృతపరాక్రమోంగీకృత
 మౌరుషస్తేనసహానుచసంపహారశ్చత్వరః, బలౌబలభద్రః, కేసరీసింహోమా

తంగమివకెనరి || ౨ || జజ్జోజోజాజిజజ్జాజీతంతతాతితతాతితత్ | భాభోభీభా
భిభూభాభూరారారిరిరిరః || ౩ || భవభాభయాభూభానానామాకమ్మితమ
హితలః | నిభూతభవనిభూతవభీమస్తస్యాపతదగః || ౪ || రామేరిపుశ్శరా
నాజిమహేష్వాసవిదక్షణ | కొపాదధైసంతయామహేష్వాసవిదక్షణే || ౫ ||

తంగం-గజమివావలూకయామాన అసయోరియదంతరమితిభావః, అత్రోల-కారే
ణనస్తుభ్యసి || ౨ || —జజెతి || తతోవలూకనానంతరం, జజంతిజిజ్జాః యో
ధాః + జజయుద్ధేపచాద్యచ్, జజానామోజనాజాతా జజ్జోజోజా- తామాజిజ
యతిజిజ్జో జోజాజిజ్జో + జయతేక్విప్, జజతిజిజ్జాజీయోధీ + తాచ్ఛిల్నేణ
సి, అతితతానత్సుద్ధకాణ్ అతితుదతీతితివ్యధయతీతి అతితతాతితత్ + తు
దతేక్విప్, భస్య ఆభేవాభాయస్యసంభాభోనక్షత్రకాంతిః-శుభ్రవణకల్పేర్ధః,
ని || నక్షత్రమృక్షంభంతారమిత్యమరః || నాస్తిభీర్యేషాంతై ఆభియః-నిర్భీకాః
తానిభాగజాన్ అభిభవతీతిఅభీభాభిభూః క్విప్, తస్యాభిభాసేనసోభూఃస్థా
సం అభీభాభిభూభాభూః, అరాస్యంల్యేషామిత్యరీణి చక్రాణిత్వైః రిణంతి గ
చ్ఛంతితిఅరిరయోరథాః + రిగతిశ్లేషణయోరితిభాతోక్విప్, తేషాంతరంప్ర
రణం రాతిదహతీతిఅరిరిరయోరథిః + ఆతోనువసగ్-కః, ఆరిఃశత్రుర్బలభ
వః తంవేణుదారిణం ఆరయోద్ధుమానసా దేత్సర్థః + ఋగతావితిభాతోలిః
ద్విభావేణవివృద్ధిః; అధ్యాససోరదత్వై, అతలదెరితిద్విధైపునస్సవణదీఘః
భిన్నై కాక్షరపాదాభ్యోనుప్రాసభేదః భాభిజత్వసమానుప్రాసయోరేక
పావకానుప్రవేశలక్షణస్సంకరః || ౩ || —భవన్తితి || లోకానాం-జనానాం, అ
న్యత్రజగతాంచ || ౪ || లూకస్తుభువనేజినైశ్చిత్యమరః || భయాయభవణంపద్య
మానః భయంజనయన్తిత్యథః + క్లేపేస్సమృద్ధమానైదతుర్థిఃవక్తవ్యతికృషే
రథేనిదేశాచ్చతుర్థిః, ఆకమ్మితమహితల-భూకమ్పంకుర్వన్తిత్యర్థః, ని
భూతేషాం భీమోభయంకరః, తస్యబలభద్రస్య రథోన్నిర్ఘాతః-నిర్ఘాతాఖ్యః, ఉ
త్పాతజవాపతల్-అధావత్, శౌతిపూర్ణోపమా || ౪ || — రామఇతి || రి
పుర్వేణుదారి ఆజిమహేష్వ-రణోత్సవేష్వితిరూపకమ్ || ౫ || మహాఉద్ధవఉత్స
వఇత్యమరః || వివష్టఇతివిదక్షణే ప్రగల్భే + కతరెరిల్పడితిన్యాసకారః, అనన
యోశ్చప్రతిపిప్లోవక్తవ్యఇతిచక్షుజఃఖ్యాశాదేశాభావః, రామే-బలభద్ర, శ

చిశమర్కమివావాచీంసూర్భాంగతమపాహురత్ | మందప్రతాపం తంసూత
శ్చిపుమాజివిహాయసః || ౬ || కృత్వాశినేస్సాంప్రదమాం సప్రభావాచమూజితామ్
తామ్ | ససజ్జవక్త్రైః గ్రీవుల్లాబ్జసప్రభావాచమూజితామ్ || ౭ || ఉల్తుకేనద్యు
మంప్రాప్యసంకుచత్పత్రసంపదమ్ | లేజఃప్రకిరతాదిక్షుసప్రతాపమదీప్యతి ||
వృథోరధ్యక్షిపదుక్తియయాచాపముదాయధః | తయైవవాచాపగమంయయాచా

రాక్ ఆనచిత్తైష + అన్యతైలిట్, అతఆదేరిత్యభ్యాసదీఘైః సవణాద్ద్విః,
అథ కోపాత్సరామవీనం వెణుదారిణం శితయా-శాతయా + శాచ్ఛరస్యతర
స్యామిశీత్వం- మహేషా-మహేషుణా || ౧ || పతీరోపఇహుద్వయోరిత్యమ
రః || విచక్షణే జమాన + క్షణుహింసాయామితి ధాతోః కతకరిలిట్ - అభిన్న
నమపాదోనామ పాచాభ్యాసయమకభేదః, ఏవము తరత్రాపిద్యప్తవ్యమ్ || ౫
చిశమితి || మూర్భాంగతం-రామేషుపాతాల్ మోహమువగతం, అతవీవ మం
దప్రతాపమల్పప్రకాశంతః వెణుదారిణం అవాచీం-దక్షిణాందిశం గతం || ౧ ||
ప్రాచ్యవాచీప్రతివస్తాః పూర్వదక్షిణపశ్చిమాశ్చ త్యమరః || అతవీవ మందప్రతా
పం-మందప్రకాశమర్కమివసూతః- సారథిరనూరుశ్చ, ఆజేర్విహాయసః ఆకా
శాదివాజివిహాయసఇత్సుపమితసమాసః, శిశ్నుమపాహురత్-అపసారితవాక్,
ఉపమాలంకారః || ౬ || —కృత్వేతి || ప్రభావేనసహవర్వతఇతిసప్రభావా-మహా
నుభావా, శినేర్నామ సాత్యకిపితామహస్య-యాచవరాజస్య, చమూః-సేనా,
సాహృదీనామ వైద్యవక్ష్యోరాణా తస్యచమూం-సేనాం, జితాంకృత్వా-జితేత్య
ధః, అతవీవ వక్త్రైర్దుభైః + యేనాంగవికారఇతిత్పతీయా, వికాసస్యాపివికా
రతావత్, పుల్లాబ్జసప్రభా-పుల్లారవిఃదనమానప్రభా హర్షవికాసితవక్త్రాసతి
త్యధః, ఉజితాముదారాం వాచం ససజ్జకై యూయమస్తదగ్రిత్యాద్య
స్తేజఃగజః-జగాదెత్యర్థః, ఉపమాయమకయోస్సంస్మృప్తిః || ౭ || —ఉల్తుకే
నేతి || దిక్షు లేజఃప్రతాపం ప్రకాశంచ ప్రకిరతా-విక్షిపతా, ఉల్తుకేన-భాగవ
తేన, రాజ్ఞా అలాతేనచ సంకుచంతీ పత్రసంపదావహనసంపత్ పణాసమ్బద్ధి
శ్చయస్యతం సప్రతాపం-సవరాకృతం, ప్రకటతావనహితంచ ద్రుమం, ద్రుమా
ఖ్యంరాజానం వృక్షంచ, ప్రాప్యాదీప్యత-ప్రజజ్వలె + భావెలజ్, అత్రాభి
ధాయాః ప్రకృతార్థనియంత్రణాదప్రకృతార్థప్రతిలేధ్వేనిరెవనల్లేషః || ౮ || —
వృథోరితి, రుక్తి-భీషకాత, జి, రుక్తి, ణీభ్యాతా, ఉదాయధః-ఉద్యతాయధస్య

పముదాయుధః || ౯ || సమంసమంతతొరాజ్ఞామాపతంతీరనీకినీః | కాష్టికః
 పృత్యగ్రహీదకస్సరసాన్వివనిమ్నగాః || ౧౦ || దధాన్తేఘనసాదృశ్యంలనదా
 యసదంశనేః | తత్రకాంచనసచ్చాయాససృజేతైశ్చ రాశనిః || ౧౧ || సఖాంశుమం
 జరికిణాః మసౌతరువిచ్ఛక్తైః | బభౌవిభృద్ధుశ్శాఖామధిరూఢశిలీముఖామ్ః |
 ప్రాప్యభీమమసౌజన్యం సౌజన్యందధదానతే | విధ్యన్తుమోచ సరిహ్నానరిహ్నా
 గాంతకశ్శరైః || ౧౩ || కృతన్యసర్వక్షితిప్రైర్విజయాశంసయాపురః | అనేకస్య

యయా వాచా పృథో రాజ్ఞశ్చాపమధ్యక్షిపత్, ధిగిదం వృధా కాష్టమితి
 ధినిద, అవగతాముద్యస్యాస్తయా అపముదానిరుత్సాహయా తయైవ వాచా
 యథో-యుద్ధాదపగమమపసరణంయయాచ, మాంక్రాహివలాయమాసంశరణా
 గతోస్తీతి ప్రార్థయామాసేత్యథః, యాచిః ఉభయపదీ || ౯ || -- సమమి
 తి || సమం యగపత్సమంతతలపతంతీరాగచ్ఛంతిః రాజ్ఞాంచైద్యవత్కామ
 నీకినీః-సేనాః, కృష్ణస్యాపత్యంపుమాకాష్టికః-పృథ్వీమ్నః + అతవజ్ఞ, ని
 మ్నగాః-నదీః, సరసాన్విక-సముదృశవ వీకొసహాయః, పృత్యగ్రహీత్-పృత్యవ
 రోధ || ౧౦ || --దధానైరితి || లసంతిఅయసాని-అయోమయాని,దంశనానివర్తా
 తియోహంతైః || ౧౧ || తమత్రంవర్తదంశసమిత్యమరః || అతవీషణునసాదృశ్యం కా
 ష్ట్యాః-నైఘసామ్యందధాన్తేస్తేస్తేనికైః తత్రకాష్టే కాంచనసచ్చాయాసు
 వణావర్ణాః, శరావీవాశనిః-విద్యుత్, ససృజే-ఉత్సృష్టా,ఉపమారూపకయోస్సం
 స్పృష్టిః, ఉష్ణవర్ణవిరహాన్నిరోస్త్యశ్చిత్రిబంధభేదశ్శబ్దాలంకారః || ౧౧ || --నఖితి ||
 సఖాంశుమంజర్యజవ తాభిఃకీర్ణాం-వ్యాప్తాం, అధిరూఢాః శిలీముఖా-బాణా
 అశయశ్చ యస్యాంతాం || ౧౨ || అలిదాణాశిలీముఖావిత్యమరః || ధనుః కాశవ
 తాంధనుశ్శాఖాం విభృదసౌకాష్టికరుద్భుక్తైరున్నతస్తదరివబభౌ తదరివేతి విం
 గాత్సర్వత్రోపమితనమాసః, శిలీముఖేతిశ్లిష్టవిశేషజ్ఞాయముపమా || ౧౨ || --||
 ప్రాప్యేతి || అరిహ్నాగానాం-శత్రుసంఘానామంతకః అరిహ్నాగాంతకోసౌ కా
 ష్టికః భీమం-భయంకరం, జన్యంయుద్ధం ప్రాప్య || ౧౩ || యద్ధమాయోధనం జ
 న్యమిత్యమరః || ఆనతే-నమ్రే, సౌజన్యం-సౌహార్దం, దధత్ తతువిధ్యక్, నశ్చ
 బం సకృతాంజలిమితి నిషేధాదితిభావః, రిహ్నా-ప్రతివత్కా, శరైర్విధ్యక్
 పుహరక్, నముమోచ-నరరత్నైత్యథః, సందష్టమయకభేదః || ౧౩ || --కృష్ణ

చకారాసా బాణైర్బాణస్యఖండనమ్ || ౧౪ || యాబభాఃకృతానేకమాయాసే
నాససారతామ్ | ధనుస్సకషణస్సహితమాయాసేనాససారతామ్ || ౧౫ || ఓ
జామహాజాఃకృతాన్సధస్తత్ క్షణాదుత్తమాజసః | కుర్వన్నాజావముఖ్యత్వమ్
సయన్నామముఖ్యతామ్ || ౧౬ || దూరాదేవచమూర్ఖత్వైః కుమారోహంతి స
స్తయాః | సపునస్సాంయుగీంతాస్తక్కుమారోహంతిసస్తయాః || ౧౭ || నిశీడ్యత
రసాతేన ముక్తాఃకామమనాస్థయా | ఉపాయయర్విలక్షత్వం విద్విషోనశిలీము

స్యేతి||అసాకాష్టిః సర్వక్షితిపైః విజయాశంసయా-విజయాకాంతయా, పురో
గౌ కృతస్య నియుక్తస్య ప్రియుక్తస్యవా, అనేకస్యానేకాకినః, సనహయస్య
త్వర్గః, అప్యక్రానేకస్య-బహుసంఖ్యస్య, బాణస్య బాణాసురస్య, శిరజాతస్య
చ బాణైః ఖండనం-భేదనం, చకార, అత్ర బాణయోద్వయోరపి ప్రకృతత్వా
త్కైవలప్రకృతశ్లేషః || ౧౪ || —యైతి || యాసేనా కృతానేకమాయా-కృతబ
హుకపటాసతి, ససారతాం-సారవత్తాం, బభార తాంసేనాం సకాష్టిః ధనుఃక
షణ-ధనుషావిధ్యన్నిత్వర్గః, ఆయాసేనరహితమనాయాసంయథాత్థాఆససా
శ్చభియుక్తవానిత్వర్గః, బాణం భక్త్వా తత్రైవాంబభంజేత్వర్గః|| ౧౫ || —
ఒజజ్జి || మహాజామహాబలః. ప్రద్యున్నః ఉత్తమాజసానామరాజ్ఞఒజస్తత్
కాదేహాధఃకృతాన్సభిహూయ ఆజౌ-యుద్ధే, అముఖ్యత్వప్రధానత్వైకుర్వౌఅ
థస్మై అముఖ్యత్వం-అముఖ్యాద్ధత్వం- తన్నామ్నఃకుర్వౌనామనిజప్రద్యుమ్న
నామధేయం, ముఖ్యతాం-ప్రధానతాం- ప్రసిద్ధార్థతామనయత్ ప్రకృష్టం, ద్యు
మ్నంబలంయస్యేతిప్రద్యుమ్నఇతిస్వామి || ౧౬ || —దూరాదితి || సకుమరః
ప్రద్యుమ్నః సస్తయాః-సగర్వాః, యాశ్చమూర్ఖారాదేవభల్లైర్బాణవిశే
షైహాంతిస్త-జహున, తాశ్చష్వః పునర్భూయః సయగశ్యేమాంసాంయుగీం
కుం పృథ్వీం రణభువమిత్యర్థః || ౧౭ || గొత్త్రాకుఃపృథివీపృథ్వీత్యమరః || నా
రోహంతిస్త-నారూఢాః || ౧౮ || —నిశీడ్యతి || తేనప్రద్యుమ్నేన తరసా-బతేన
కామంనిషీడ్య, అనాస్థయా-అనాదరేణముక్తాః-నార్తం నాతిపరితృప్తమితినిషేధే
నావధ్యాఇతిజీవంతాముక్తాఃఅన్యత్రప్రీప్తాఇత్యర్థః, విద్విషా-విలక్షణత్వేనత్రప
త్వనూయయుః||ని||విలక్షస్తుత్రపాన్వితఇత్యమరః||శిలీముఖా-బాణాస్తువిలక్షత్వంబ
క్ష్యేనాన్వితత్వం నాయయుః అత్ర ద్వయోరపివిలక్షత్వయోరభేదాద్యవసాయా

భాః || ౧౮ || తస్య సదా నైస్సమ రెసహసా రోమహర్షిభిః | సురైశంసి
వ్యోమధే ససహసారోమహర్షిభిః || ౧౯ || సుగంధయద్విశ్వభృమహ్లాని
కుసుమందిమః | భూరితత్రాపత త్తస్మాదుత్పపాతదివంయశః || ౨౦ || సాధుంతస్య
ద్విబోనాలమపయోధరవారణమ్ | ఊణునావయశశ్చ ద్యావపయోధరవారణం ||
కేశవచురలొక స్యవర్చస్కారివికాసినా | శేఖరేణేవయుద్ధస్యశిరఃకుసుమలక్షణా ||

వయంవ్యతిరేకః విద్విషాం శిశీముఖానాంచ ప్రకృతత్వాత్తుల్యయోగితాయాంవై
వక్షికోపమ్యాశ్రితఇతిసంకరః || ౧౮ || — తస్యేతి || సమరే తస్యప్రద్యుమ్నస్యా
పదానైరత్సుగ్రకర్తృభిః కరణైః సహసా నద్యః రోమహర్షిభిః-రోమాంచవ
ద్భిః-వ్యోమధేః సురైః మహర్షిభిస్సహ ఋషిభిస్సార్థం, సారోస్యబల
మశంసి-ప్రశంసితః || ౧౯ || — సుగంధయదితి || దిశః సుగంధయత్-సుగం
ధాఃకుర్వత్+సుగంధశబ్దాత్ తత్కరోతీతిన్యన్తాల్లటశ్చత్వాదేశః, కుభం-ధవళం,
అమ్లాని-మ్లానిరహితం, భూరిప్రభూతం కుసుమం దివంతరిక్షాత్తత్ర ప్రద్యుమ్
న్నే అవతత్ తస్మాత్ ప్రద్యుమ్నాద్యశః పూర్వోక్తగుణయై కం దివమంతరి
క్షంప్రత్యుత్పపాత-అత్యద్యుప్రద్యుమ్నయోఃకుసుమయశోభ్యాం అన్యోన్య
పస్కారజనాదన్యోన్యాలంకారః, పరస్పరం క్రియాజననే అన్యోన్యాలంకృ
తిరితిలక్షణాత్ || ౨౦ || — సాధుమితి || అపగతా-భయాన్నివృత్తాః, యోధా
నాంరవాః-సింహనాదాయేషాంతే అపయోధరవాః ద్విషః- శత్రుః, తస్య కా
ష్ఠేః రణం సోధుం నాలమశక్తాః అతఏవ యశశ్చ అవిద్యమానం పయోధరా
ణాం వారణం మెఘప్రతిఘాతాయస్యతత్, అపయోధరవారణంసత్ ద్యామూ
ణునావ మేఘమండలంవిలంఘ్య స్వగఃమాచ్ఛాదయామాసేత్యర్థః + ఊ
ణో-లైర్లిటి, అజాదెద్విశతీయస్యేతి ద్విశతీయస్యేకాచోద్విర్భావః నువద్భావా
దామప్రతిషేధః యమకవాక్యాధః హేతుక కావ్యలింగయోగస్సంస్పృష్టిః || ౨౧ ||
కేశేతి || వికాసినా-వివిధమాగఃచారిణా, వికస్వరణచ, కుసుమలక్షణా-పుష్ప
కేతునా, ప్రద్యుమ్నేన అన్యత్ర కుసుమచిహ్నేన తన్మయేనైత్యర్థః, కేశవత్ప్ర
చురాః ప్రభూతాః లోకాజనాయస్త్వి తస్యయుద్ధస్యశిరోగ్రభూమిః అన్యత్ర
కేశైః ప్రచురస్య కేశాభ్యస్య లొకస్యజనస్య శిరః మూర్ధాశేఖరేణాపీడన శి
ఖామాలేనైవేత్యర్థః || ౨౨ || శిఖాస్వాపీడ శేఖరావిత్యమరః || పరస్కారి-పరిష్కృ

సాదరంయథ్యమానాపితేనాన్యసరసాదరమ్ । సాదరంవృతనానిన్యేహీయమానా
రసాదరమ్॥౨౩॥ ఇత్యాదింగితమాలోక్యజయలక్ష్మ్యార్పుషధ్వజమ్ । కృద్ధయేనక్రూ
ధానద్యః ప్రపదేచేదిభూపతిః॥ ౨౪ ॥ అహితానభివాహిన్యాసమానీచతురంగ
యా । చచాలవల్గలభసమానీ చతురంగయా ॥ ౨౫ ॥ తతస్తతథనమాన్

తం, భూషితమిత్యథః + పరిపూర్వాత్కరోత్యేకర్తణిబద్ధ, సంపద్యపేభ్యః
కరోతాభూషణైశ్చి సుహాగమః, అడభ్యాసన్యవాయేపీతి నియమాత్, పరిని
విభ్యఇత్యాదినాషత్వే, సివాదీనాంవాద్య్యవాయేపీతివికల్పః ఉపమాలంకారః॥
౨౬ ॥ —సాదరమితి ॥ సాదరంసాభినివేశం యథ్యమానాపి సంప్రహరంత్యై
పి అరం-మృతం; హరాదితియావత్, రసాత్-రణరాగాత్, హీయమానా-అప
కృష్యమాణా, ప్రద్యుమ్నమహిచ్ఛేతిధావః, అతవివాత్యవిరోధాభాసాలంకా
రః + జహాత్యేకర్తకతరలిటశ్చానజాదేశః, సాపృతనా-చైద్యసేనా, తేన వ్య
ద్యుమ్నైన అన్యేషాం తటస్థాసామపి నరాణాం సాదనిచ్ఛేష్టతాం రాతి దహా
తితిఅన్యసరసాదరం+అహినుపసగే కఇతికప్రత్యయః॥దరం-భయం॥నిదరో(స్త్రీ)
యాంభయోశ్చభైఇత్యమరః॥నిన్యే-నీతా +సయత్యేప్రధానేకర్తణిబద్ధ,ప్రధానక
ర్త్యాభ్య యేలాదీనాహాద్వికర్తణామితివచనాత్, విరోధాభాసయమకయో
స్సంస్పృష్టిః ॥ ౨౭ ॥ —ఇతితి ॥ ఇతిత్థం జయలక్ష్మ్యా అంగీతం ర్పుషధ్వజం-
మత్స్యకేతుం, ప్రద్యుమ్నం ॥ ని ॥ పృథురోమార్మయమత్స్యకేయమరః ॥ ఆ
రాక్య సద్యః కృద్ధయా సవత్సాగమాత్కృపితయచేతుప్రైక్షా, ప్రధాన
ద్యుమ్నాశ్రితయా కుషా కర్త్యాచేదిభూపతిః ప్రపదే-ప్రాప్తః, తంవిహాయ
లిశేషః శామిన్యః ప్రాయేణ సాహసిక్యః సవత్సాగంధమసమానాన్యద్యఃపు
కుషాంతరమశ్శాయంతఇతిధావః, విజయినం ప్రద్యుమ్నందృష్ట్వా సద్యశ్చైద్య
శ్చక్రకోపేత్యథః ॥ ౨౮ ॥—అహితానితి ॥ మానీ-అభిమానవాక్, సహృద్దైచ్చ
ద్యః వల్గలః-ప్లవమానాః, కలభసమాః-కలభప్రమాణాః, అతవివాసీచా ఉ
జ్జాన్తురంగాయస్యాంతయా వల్గల్లలభసమానీచతురంగయా చత్వార్థంగాని
మాస్యాదీన్య యస్యాస్తయాచతురంగయా వాహిన్యా కరణేఫలహితానభిశత్రూ
కృతి చచాల కలభసమేతుప్రమా యమకేనసంస్పృశ్యతే ॥ ౨౯ ॥—అథ చతు
స్త్రీ కాలావశేన సేనాలక్షణయతి ॥ తతఇత్యాది ॥ తతశ్చైద్యదలనానంతరం

దీప్తి విష్ణురస్మరణనిష్ఠనేః । తూర్వైర్మగ్నక్షయక్షుభ్యదహపారానుకారిణీ ॥

సర్వతోభద్రః

స కా ర నా నా ర కా స
కా య సా ద ద సా య కా
ర సా హ వా వా హ సా ర
నా ద వా ద ద వా ద నా ॥ ౨౭ ॥

తతానామకృష్ణానాం ధనుర్మాఝీశాం నిష్ఠైరైఃటంకారైః స్ఫూరః పృ
థ్వాతాః నిస్వనాఃయేషాంతైస్తురైః యగక్షయే-కలాన్వితే,క్షుభ్యతముద్యే
ల్లతమహాపారంసముద్రమనుకరోతీతితదనుకారిణీసాసేనెత్యుత్తరణాన్వయః॥ఉ
పమా ॥ ౨౬ ॥—సకారతి ॥ పునఃకీదృశీ ॥ ని ॥ కారోవధేనిశ్చయేచబలేయ
త్తేరతావపీతివిశ్వః ॥ సకారాః-సయత్పాః, సోత్సహః నానా-నానావిభాశ్చ
యేఅరా అరీణాంసమూహః+భిక్షాదిభ్యోన్, తేషాం కాసాగతిభేదాః కాయా
విగ్రహాశ్చ తేషాంసాదందదతీతిసాదదాః నాశకారకాః తే సాయకాయస్యాంసా
తథోక్తా, రసేనరాగణాహవోయస్యాః సా,రసాహవా,రణరాగిణీత్వర్థః, వాహ
సారాణాం హయశ్రేష్ఠానాం యే నాదాః హ్రోషాదఘోషాస్తేషాంవాదం కల
హందదతీతివాదదాని తైస్సహకలహయమానానివాదనానివాద్యానియస్యాంసా
వాహసారనాదవాదదవాదనాతూర్యతుల్యవాహఘోషేభ్యర్థః అతవవతేషాంతు
ల్యత్వానంబంధేపితత్వంబంధోక్తైరతిశయోక్తిః,సర్వతోభద్రమణాత్సర్వతోభద్రా
శ్శిశ్పిత్రబంధః, అతవనందీ * తదిష్టానరవ్యోభద్రంభ్రమణాయదినర్వతఇతి ॥

స	కా	ర	నా	నా	ర	కా	స
కా	య	సా	ద	ద	సా	య	కా
ర	సా	హ	వా	వా	హ	సా	ర
నా	ద	వా	ద	ద	వా	ద	నా
నా	ద	వా	ద	ద	వా	ద	నా
ర	సా	హ	వా	వా	హ	సా	ర
కా	య	సా	ద	ద	సా	య	కా
స	కా	ర	నా	నా	ర	కా	స

ఉద్ధారసు చతుష్టయోద్ధౌ చతురంగబంధే క్రమేణాద్యవక్త్రైఃచతుష్టయో పాదత

ద్విత్వీయాంత్యే ఆద్యసప్తమషష్టయోః । ద్వితీయంచమయోస్తుద్యవష్టసప్తమయోః
కృమాత్ ॥ ౫ ॥ తృతీయాంత్యే లక్ష్యోయమభాసన్యకృమఉచ్యతే । ఆద్యంత
యగ్నయోఃపజ్జ్యోగ్యశ్చింత్యాగౌమూత్రికాక్రమః ॥ ౬ ॥ కృత్యైకంద్వితీయం
ద్యేవద్యయమేకమిత్యకృమాత్ । యదాద్వితీయమేకంచ ద్వయమేకం ద్వయం
పునః ॥ ౭ ॥ సప్తక్షిప్తకృమాదేవవిన్యాసద్వితీయంభవేత్ । యదాప్రథమతు
ర్యాఃఘ్రిస్వపజ్జ్యోగ్యస్తదనుకృమాత్ ॥ ౮ ॥ ద్వితీయోఃస్ఫిర్ద్వితీయస్యాఃకృమా
దాద్యవతుష్టయే । పున్త్రకృమాచ్చతృతీయస్యామాద్యవచతుష్టయే ॥ ౯ ॥ పున్
త్రకృమేణద్వితీయస్యాంత్యతృతీయస్యాఃకృమేణచ । దృష్టవ్యాహిత్యతీయాఃస్ఫిరం
త్సకోస్తవతుష్టయే ॥ ౧౦ ॥ విన్యాసభేదాస్తవస్యేపిసంత్యేనబహువౌత్సహివిస్తరా
తునభిన్యంతే స్వయమూహ్యవిచక్షణైః ॥ ౧౧ ॥ ఇత్యలంపనక్రానుపనక్త్యా ॥ ౧౨ ॥

శ్రీఆద్యమురజబద్ధకృమఃశ్రి

సా	సే	నా	గ	మ	నా	ర	మ్యే
౧	౧౦	౧౧	౨౦	౨౯	౧౯	౧౮	౮
ర	సే	నా	సీ	ద	నా	ర	తా
౯	౨	౨౨	౧౨	౨౦	౩౦	౭	౧౭
తా	ర	నా	ద	జ	నా	మ	త్ర
౧౬	౨౬	౩	౧౩	౨౧	౬	౩౧	౨౪
ధీ	ర	నా	గ	మ	నా	మ	యా
౨౫	౧౫	౧౪	౪	౫	౨౨	౨౩	౩౨

మురజబద్ధపవ గౌమూత్రికాక్రమేణోద్ధారకృమేపృథమప్రకారః

సా	సే	నా	గ	మ	నా	ర	మ్యే
౧	౧౦	౧౧	౪	౫	౧౪	౧౫	౮
ర	సే	నా	సీ	ద	నా	ర	తా
౯	౨	౩	౧౨	౧౩	౬	౭	౧౬
తా	ర	నా	ద	జ	నా	మ	త్ర
౧౭	౨౬	౨౭	౨౦	౨౧	౩౦	౩౧	౨౪
ధీ	ర	నా	గ	మ	నా	మ	యా
౨౫	౧౫	౧౪	౨౦	౨౯	౨౨	౨౩	౩౨

భూతధౌతానయఃప్రస్థాః ప్రాతిష్ఠంతక్షమాభృతాం । శౌర్యానురాగనికషస్సాహి
వేళానుజీవినామ్ ॥ ౩౦ ॥ దివమిచ్చన్యథాగంతుంకౌమలామలనంపదమ్ । దధౌ

తత్రైవ గోమూత్రికాకృమేణోద్ధారద్వితియఃప్రకారః

నా	నే	నా	గ	మ	నా	ర	పృ
తి	తి	౧౧	౪	౫	౧౪	౭	౮
ర	నే	నా	సీ	ద	నా	ర	తా
క	౧౦	౩	౧౨	౧౩	౬	౧౫	౧౬
తా	ర	నా	ద	జ	నా	మ	త్ర
౧౭	౧౮	౨౭	౨౦	౨౧	౩౦	౨౩	౨౪
ధీ	ర	నా	గ	మ	నా	మ	యా
౨౫	౨౬	౧౯	౨౮	౨౯	౩౮	౩౧	౩౨

స్థిమరజబద్ధపవ ప్రకారాంతరేణోద్ధారణః

నా	నే	నా	గ	మ	నా	ర	పృ
౧	౨	౩	౪	౫	౬	౭	౮
ర	నే	నా	సీ	ద	నా	ర	తా
౯	౧౦	౧౧	౧౨	౧౩	౧౪	౧౫	౧౬
తా	ర	నా	ద	జ	నా	మ	త్ర
౧౭	౧౮	౧౯	౨౦	౨౧	౨౨	౨౩	౨౪
ధీ	ర	నా	గ	మ	నా	మ	యా
౨౫	౨౬	౨౭	౨౮	౨౯	౩౦	౩౧	౩౨

ధూతతి ॥ క్షమాభృతాం-రాజ్ఞాం, ప్రతిష్ఠంతి ఇతి ప్రస్థాః-అగ్రేనరాః
+ సుపిష్ఠతికప్రత్యయః, ప్రస్తోగ్రగామినీతిషట్వేష్టుత్వం, ధూతాః-కంపితాః,
ధౌతా-ఉత్తైఃతాః, అసయోయైస్తేధూతధౌతానయస్సంతః ప్రాతిష్ఠంత-ప్రస్థితాః
+ సమప్రవిభ్యస్త్యితితత్, సావేలా అనుజీవినాం-శత్రుజీవినాం, శౌర్యానురా
గయాః పురుషకారనాప్రమిభక్త్యోర్నికషః పరిక్షాస్థానంహే అత్యోగ్రప్రస్థాతవ్యం
అన్యథాభీరుత్వం సావమిద్రోహశ్చస్యాకామితిభావః, వాక్యాథవేతుకంకా
వ్యుత్తయః ॥ ౩౦ ॥ —దివమితి ॥ యథా - యదేన, కోమలాః-సుకుమారాః

దధానోసిలతాంకోమలామలసంపదమ్ || 31 || కృతారవేగంయుగనద్యజిగీషంత
 సేనికాః | విపక్షంబాహు పరిమైజఁఘాభిరితరేతరమ్ || 32 || వాహనాజనిమానా
 సేనారాజావనమాతతః | మత్తసారగరాజేభధారీహవజ్జనధ్వని || 33 || నిధ్వనజ్జ
 వహారీభాభేరాగరసాత్రమః | తతమానవజారాసాసేనామానిజనాహవా || 34

అమలాః - శీతాష్టాదివోషరహితాః, సంపదాయస్యాం తాం కోమలామలసంప
 దం, దివం-స్వగం, గుతుమిచ్చత్ కళపుమాత్ అమలాం-ధౌతాం, అసిలతాం
 దధానః అలసం-మందం, పదందధౌ సరోవీచినిశ్శంకమాక్రమతేత్యథః, అత్ర
 స్వగఁచాఞ్చయాదిశేషగత్యా నిశ్శంకప్రవృత్తిపేతుత్వాత్కావ్యలింగంసద్యమ
 కేసంస్పృశ్యతే || 31 || —కృతేతి || సేనాయాంసమవేతాః సేనికాః-సేనానిః,
 + సేనాయావేతిపాక్షిక్తమ్, బాహుభిఃపరిమైరివ బాహుపరిమైః-బాహుదం
 దైః, విపక్షం-శత్రుం, జంఘాభిఃప్రసృతాభిః || 32 || జంఘాతుప్రసృతేత్యమరః || ఇ
 తరేతరమన్యోన్యం స్వయూధ్యం, కృతిఉర్ధ్వహత్ ఊర్వోశ్చవెగోయస్తిత్
 కర్తృణిత్రథాయగపద్యజిగీషంత-విజేతుమైచ్చత్, అహమహమికయాయోద్ధు
 మధావన్నిత్యథః + విపూర్వాజ్ఞయైస్సన్నంతాల్లజి పూర్వవత్సనఇత్యాత్తనే
 పదం, అత్రవిపక్షస్వయూధ్యయోర్బాహుజంఘన్యచ ప్రకృతత్వాత్కైవల ప్ర
 కృతాస్పదాతుల్యయోగితా || 33 || — వాహనెతి || తతోసంతరం మానమభి
 మానం అస్యతి క్షిపతీతిత్సత్ మాన సేవరాహంకారహరిణి + కర్తృణ్యత్ మ
 త్తాః సారగాః బలభాజశ్చ రాజేభాః గజాయస్తిత్ మత్తసారగరాజేభే సా
 రాజా-శ్రేష్ఠయదే, ఆజేఃపుల్లిగతాః, భారీ-భారవాత్, పూణః ఈ
 హవతాముత్సాహవతాంజనానాంధ్వని తత్ భారీహవజ్జనధ్వనియథాతథా
 ననమతీత్యనమా అథంగురా పచాద్యజం మానః, వాహనానిర్వాహ
 యితృత్వం, + త్యాసశ్రింధోయచ్ అజని, సేనికానామిత్యథఃసిద్ధం + జ
 నైకతరేతి ఉచ్యతే దీవజనైత్యాదినాచిత్ || 33 || — ఏతత్ప్రాతిలామ్యేనక్లౌకా
 న్తరమాహ || నిధ్వనదిత్ || నిధ్వనంతోబృంహంతి జవా-జననాః, హరిణోమనా
 హరాశ్చేభాయస్యాంసా నిధ్వనజ్జవహారీభా తతోవిస్తృతామానవజా-మనుష్య
 జాతః, ఆరానః కలకలాయస్యాంసా తతమానవజారాసామానినాం-మానవతాం
 జనానామాహవోయస్యాంసా మానిజనాహవా సేనా రజ్యతేనేనేతిరాగః కో

అభగ్నవృత్తాఃప్రసభాదాకృష్టాయావనాద్ధతైః । చక్రం దురుచ్ఛక్తేర్దుష్టిగ్రా
హ్యమధ్యాధనులతాః ॥ ౩౫ ॥ కరేణుఃప్రస్థితానెకోరేణుఃఘంటాస్సహస్ర
శః । కరేణుశ్శీకరౌజజ్ఞేరేణుస్తేనశమయయా ॥ ౩౬ ॥ ధృతప్రత్యగ్శృంగార
రసరాగైరపిద్విపైః । సరోషసంభ్రమైర్బభౌరాద్రవవరణైరసః ॥ ౩౭ ॥ సత
ధఃసవరసస్తస్థాల్, రాగరసాల్ తమోమోహంభజే-కోధాంభాజని, అత్యప్రా
తిలామ్యేన పూర్వశ్లోకావృత్తైః శ్లోకప్రతిలామయమకం, తదుక్తందండినా ॥
* అవృత్తిఃప్రాతిలామ్యేనపాదాధశ్లోకగోచరా । యమకం ప్రతిలామత్వా
త్ప్రతిలామమితిస్త్యతమితి ॥ ౩౪ ॥ —అభగ్నైతి ॥ అభగ్నైః-అభంగురాః,
వృత్తాః-వత్సలా(గ్రా)స్సయాస్తాః అభగ్నవృత్తాః విశేషణసమాసః॥అన్యత్రాస్థ
లితచరిత్రాః బహువ్రీహిః ముష్టిగ్రాహ్యముష్టిధార్యాః మధ్యాలస్తకాయాసాం
తాః అన్యత్ర ముష్టిమేయావలగ్నైః-ధనులతాః, యావనేనోద్ధతైర్ధృత్వైః
ధృత్వైశ్చ ప్రసభాత్పలాత్కరాల్, ఆకృష్టాస్సత్యః ఏకత్ర గుణైష్వన్యత్రకచే
మచేతిభావః, ఉచ్చక్తేస్తారం చక్రందుః-దధ్వసుః, టంకారధ్వనించక్రశబ్దమృశ
శ్చ, అత్ర ప్రస్తుతధనులతావిశేషణసామ్యదప్రస్తుతధూర్తాస్కందితపతివృత్తా
ప్రతీతేస్సమాసోక్తిః, ఆకషణస్యవిశేషణగత్యాక్రందనపేతుత్వాత్కావ్యలిం
గంచాంగాంసిభావేనసంకీర్త్యతే ॥ ౩౫ ॥ —కరేణురితి ॥ అనెకోబహుః, కరే
ణురిభః ప్రస్థితః జాతావేకవచనం అసంఖ్యాః కరిణోయోద్ధుంయయరిత్యర్థః ॥
౩౬ ॥ కరేణురిభ్యాం(స్త్రీ)నైభేష్యమరః ॥ సహస్రశోఘంటాః కరికంఠస్థాఃరేణు
దధ్వసుః + అతమకహల్ల ధ్యేనాదేశాదేలిఃటీత్యేత్వాధ్వసలోపా, కరేఘ
ష్కరే అణురల్పః శీకరోంబుకణోజజ్ఞేజాతావేకవచనం కరేష్వణశ్శీకరాజా
తాఇత్యర్థః + జనైకతరలిలిట్, లైనాణుశీకరేణరేణుః రజశమయయావితై
శకరిణాం బాహుల్యంవ్యజ్యజే ॥ ౩౬ ॥ —ధృతైతి ॥ ధృతః-ప్రత్యగ్శృంగార
రసవీరరాగోద్ధైరపీతివిరోధః, రాద్రశృంగారయోర్విరోధిత్యాల్, ధృతసిం
ధూరరంజనైరిత్యవిరోధః, అతమవ విరోధాభాసోలంకారః ॥ ౩౭ ॥ శృంగారస్సు
రతేనాత్మ్యరసేవగజమండనే । శృంగారంచూడాంసిందూరలవంగకుసుమేపిచే
తివిశ్వః ॥ సరోషసంభ్రమైః ద్విపైః రణై రాద్రవీవరసః క్రోధరసవీరభౌభృ
తఃకర్తృణిలిట్ ॥ ౩౮ ॥ —నేతి ॥ భర్తృతః-సావ్యమిభ్యః, పాప్రైమానసంప్ర

స్థాభర్తృతః ప్రాప్తమానసంపత్తివత్తిమ । రణైకనగేశమభయంమానసంపత్తి
వత్తిమ ॥ ౩౨ ॥ బాణాహిపూణతూణీరకోటరైధాన్విశాఖిభిః । గోధాశ్లిష్టభు
జాశాఖైరధూద్భిమా(రణా)బలాటవీ ॥ ౩౩ ॥ నానాజావజానానాసాజనౌఘఘనౌ
జసా । పరానిహానిరావతాన్వియాతతయాన్వితా ॥ ౪౦ ॥ విషమంనర్వతోభద్ర
చక్రగోమూత్రికాదిభిః । క్లౌకేరివమహాకావ్యంవ్యూహైస్తదభవద్బలమ్ ॥ ౪౧ ॥

తివత్తిపూజాసామనసేయైస్తేషు ప్రాప్తమానసం పత్తివత్తిమ రణైకనగేశమ
నియంతాసాహేమనియతనిశ్చయేమవా ॥ ౩౨ ॥ సగౌస్తునజనాధ్యాయస్వభా
నొత్సాహనిశ్చయాఇతివైజయంతీ ॥ పత్తిమ-పదాతిమ, మానసంపత్తి పత్తినాం
మానసేఇత్యర్థః + కర్తప్రవదనీయయైద్వితీయా, భయంనతస్థా, పూర్వోప
కారస్తానిహానాయ నిర్భీకాః ప్రాప్తివంతేత్యర్థః, అన్యథా * యస్తభీతఃప
రావృత్తస్సంగ్రామేహస్యతేవరైః । భర్తుర్యద్దుష్ప్రతీకించిత్రత్సర్వం పత్తి
వద్యతే ॥ యద్వాస్యసుకృతంకించదముత్సార్థమపాజితమ్ । భర్తాతత్సర్వమా
దత్రైవరావృత్తహతస్యతుఇతి నిషేధస్తరణాదితిభావః ॥ అత్ర మానసం పత్తివ
త్త్యోర్విశేషణకత్యా భయావహస్తానపాతుత్వాత్పదార్థహేతుకం కావ్యలింగం
యమకేనసంపృజ్యతే ॥ ౩౨ ॥ —బాణైతి ॥ బలమేవాటవీ బలాటవీ(రణమేవా
టవీ) బాణైరేవాహిభిఃపూర్ణాః తూణీరానిషంగాటవకోటరాః కుహరాణియే
షాంతైః గోధాస్తలానిహాకాశ్చ ॥ ౩౩ ॥ గోధాతలేనిహాకాయామితివిశ్లేః ॥
తలంజ్యోఘాతవారణం, తతోగోధావనగోధాఇతిశ్లిష్టరూపకం తాభిరాశ్లిష్టాః
భుజిషిషశాఖాయేషాంతైధాన్విభిర్ధానుష్క్లేరేపశాఖిభిర్వృక్షైః భీమాభయం
కరాఅఘాత్ సమస్తననుజనాత్సానయనయాపకమ్ ॥ ౩౪ ॥ —నానేతి ॥
ఇహాస్యాం నానావిధాయాంతజౌ నానాజౌ చిత్రీయద్ధై ఓజసా-తేజసా అవ
జానానాపరానవధీరయంతీ + అకర్తకాచ్చేత్యాత్మనైషదం, జనౌష్టైర్ధ నాసాం
ద్యా జనౌఘఘనా బహుజనైత్యర్థః, అహానిరసపాయినీ వియాతతయా-వైయా
త్యేన ధాప్యేనాన్వితాభృష్టేత్యర్థః ॥ ౩౫ ॥ ధృష్టేధృష్టుర్వియాతశ్చైత్యమరః ॥
సాచైత్యసేనా తావరాకారిక ఆప-హృష, అత్ర పత్తిపాదం పాదార్థస్తే
వావృత్తైరర్థపాదపత్తిలోమయమకమ్ ॥ ౪౦ ॥ —విషమమితి ॥ తద్బలం చైద్య
సేనా, సర్వతోభద్రచక్రగోమూత్రికాదిభిః ఆదిగ్రహణాల్ మురజబంధాదినం

త్వింశద్ధారణః । పేతుర్బహిణదేశీయాశ్శకనః ప్రాణహరిణః ॥ ౪౫ ॥ ...

— గోమూత్రికాబంధః —

ప్రస్తుతైవికసద్ధానం సాధనైవ్యవిషాదిభిః ।

వస్తుషైవికసద్ధానం యథమాప్యవిషాదిభిః ॥ ౪౬ ॥

పురః ప్రయక్తైర్ద్యుద్ధృత చ్చులిలైర్బభుషద్దిభిః । అలాపైరివ గాంధర్వమదీ
వ్యతపదాతిభిః ॥ ౪౭ ॥ కేనదిత్వాస్మినా న్యైషాం మండలాగ్రానవద్యతా !

నమాప్తా బర్హిణో బర్హిణదేశీయా మయూరకల్పాః + ఈషదసమాప్తా బిత్వాసి
నాదేశీయోః ప్రకృత్యయః, ప్రాణహరిణః శకనః శల్యా యథాని ॥ ౪౮ ॥ వాపుంసి
శల్యం శంకు ర్మైత్ర్యమరః ॥ నాగమతిథినాగం విభక్త్యథైవ్యయాథావః, గజః
మన ర్మేమచనిపేతుః సర్పేమ బర్హిణ ఇవ నిపేతురిత్యర్థః, అతఏవోపమాలంకా
రః ॥ ౪౯ ॥ గ్రహేగ్రహే గజేనాగజతివైజయంతీ ॥ ౫౦ ॥ — ప్రస్తుతైశ్చ ॥ వి
కసన్ముజ్జ్వలభూమణోధాన్వినోధ్వనిర్ద్యుత్కౌతలభాసాధనై సంప్రహారప్రస్తుతైశ్చ
అవిషాదిభిః-విషాదరహితైః, విషాదిభిర్ద్యుతిభిః యథం అప్య-ప్రాప్య, వికసత్ప్ర
భూతం దానం మహావస్తుషై యద్ధారుభే ధనదానంచధ్వన్యతే, సత్త్వసమ్మ
న్నతావత్సాధనైవ్యవిషాదస్యావిరోధాద్విరోధాధానః ॥ గోమూత్రికాబంధోయం,

ప్రస్తుతైవికసద్ధానం సాధనైవ్యవిషాదిభిః ।
వస్తుషైవికసద్ధానం యథమాప్యవిషాదిభిః ॥

ఉద్ధారస్తు

• వణానామేకరూపత్వం యద్యేకాంతరమర్థయోః । గోమూత్రికతీతం ప్రా
హ్మదుకష్కరంతద్విదోవిదురితిలక్షణాల్ ॥ పాదశశోష్టద్వయై పక్షిద్వయై
ర్దద్వయం క్రమేణవిలిఖ్య ఏకాంతరవినిమయేనవాచనే శ్లోకసిష్పత్తిః ॥ ... ॥
పురక్షతి ॥ తద్ద్యుద్ధం పురఃప్రయక్తైః గజాశావదిభ్యః ప్రాక్ ప్రవర్తితైః అన్య
త్ర గానాత్పూర్వముచ్చారితైః చలితైః మండలచారిభిః అన్యత్రముహూరావర్తిత
తైరిత్యర్థః లబ్ధశుద్ధిభిః కాతగృకపటాదిదోషరహితైరిత్యర్థః, అన్యత్రావికృతైః
రాగానుగుణైరిత్యర్థః, పదాతిభిః-పత్తిభిః, కరణైః గాంధర్వం గానం అలాపై
రాలపిభిరివ అక్షరవిశేషైరివాదీవ్యత అకౌఠత ॥ ౪౮ ॥ — కేనవిదితి ॥ స్వాసి
నా-స్వశ్శ్లేష, అన్యైషాం మండలాగ్రా అవద్యతా-ఖండయతా + ద్యులైలట

ప్రాపేకీతిః పుత్రమహిమండలాగ్రానవద్యతా ॥ ౪౮ ॥ విహంతుంవిద్విషస్తీక్ష్య
 సమమేవసుసంహరైః । పరివారాత్పృథక్పక్వేభిర్దశ్చాత్తాచకేనచిత్ ॥ ౪౯ ॥
 అన్యేనవిదధేరిణామతిమాత్రా విలాసినా । ఉద్ధూణేనచమూస్తూణామతిమా
 త్కావిలాసినా ॥ ౫౦ ॥ సహస్రపూరణఃకశ్చిల్లూనమూధాఃసినాద్విషః । స్థితోగ్ర(త
 శ్శత్రాదేశః, కేనచిద్వీరణ కీర్తిప్లుతం-యశోవ్యాప్తం, మహిమండలాగ్రం-భూ
 పృష్ఠంయస్యాసాని కీర్తిప్లుతమహిమండలాగ్రానవద్యతా-అనింద్యతా, పాప-
 పాపాస్తా ॥ ౪౮ ॥ —విహంతుమితి ॥ కేనచిద్వీరణ విద్విషోవిహంతుం తీక్ష్ణోని
 శితః పరిచ్ఛేదాచ భిద్దశ్చసుసంహరైః సుఘట్టితాల్ సుష్టం సంఘీభూతాచ్చ
 పరివారాత్కౌశాల్ పరిజనాచ్చ ॥ ౪౯ ॥ పరివారఃపరిజనేభిర్దశ్శత్రోశేపరిచ్ఛదేఇ
 తివిశ్వః ॥ సమమేవ పృథక్చక్రే ఉద్భృతః ఆత్మాసాన్వితాచపృథక్పక్రేవిభక్తఃభ
 క్తముత్కృష్టస్య సప్తదేవ్యానిన్దిగఃశ్యానిమధ్యే పపాతేత్యర్థః ॥ అత్ర ఖండాత్త
 ర్వాః పృథ్వీతయోస్సమానక్రియాయోగాత్కైవలప్రకృతాన్మదాతుల్యయోగితా ॥
 ౪౯ ॥ —అన్యేనేతి ॥ అన్యేనవీరణ విలాసినా-విలసనశీలేన, ఉద్ధూణేన ఉ
 ద్యతేన, అసినా-భిక్షేన, మాత్రాం మానమతికాంతాఅతిమాత్రా అపరిమితా అ
 రిణాంచమూః సేనా తూణాం-శీఘ్రం, అతిమాత్రమత్యంతమావిలాకలుషా అతి
 మాత్రావిలా అత్యాకలూవిదధేకృతా ॥ ౫౦ ॥ —సహస్రేతి ॥ పృణాతీతిపూరణః
 + పూపాలనపూరణయోః కర్తరిల్యుట్, సహస్రాణాంపూరణఃపాలయితాపూ
 రయితావా సహస్రపూరణః సహస్రరక్షీ సహస్రహంతావాకశ్చిద్భటః కబం
 భస్తుసహస్రపూరణః సహస్రసంఖ్యాపూరకః సహస్రతమః సహస్రాదేశఃకబం
 భోనృత్యతీతివసిద్ధిః, అసినా-సాసినా, ద్విషో లూన మూధాః-లూనశత్రు
 మూధాఃసన్నిత్యధః సాపేక్షత్వేపి గమకత్వాత్సమాసః, కబంధస్తు ద్విషోసి
 పూధాతోల్బ్యటిఇత్వాత్వాభ్యాం గుణసృద్ధీపూర్వవిప్రతిషేధేనేతి వార్తి
 కేన గుణస్తేనసన్యాయ్యతావల్ । కృన్యత్యేపి దీర్ఘసాన్వితాపైశ్చింత్యమి
 దం । తస్మాత్పూరితప్రాయనఇతి ధాతుబోధ్యః । అతపవపూరణీఇతి ప
 దవాగ్భ్యాం పూరయతీతి సావమిన్మాక్తం । అతపవ వల్లభేనాపి పూర్వంతే
 ఆప్రాయంతేఇతి వివరణంకృతమ్ । అత్రతథోద్భవవకాబంధీమితిపాతేతద్ధా
 క్తబంధవదేవోద్భవవతివృత్తిర్థః ॥

శ్రౌర్ధ్వ) ఏవకాబంధీమభజన్మర్తసక్రియామ్ ॥ ౫౧ ॥ శస్త్రప్రణమయశ్రుమదలంకరణ
భూషితః । దదృశేన్యారావణమదలంకరణభూషితః ॥ ౫౨ ॥ ద్విషద్విశసనచ్ఛేద
నిరస్తాబుయగోపరః । సిక్తశ్చాస్త్రేంద్రుభయధాబభూవారుణవిగ్రహః ॥ ౫౩ ॥ భీ
మతామపరోంభోధిసమేధితమహాహవే । దాక్షైకోవశ్శివస్సేవ సమేధితమహా

నా లూసనూధాః కబంధవదగ్రస్థితవీన తిష్ఠన్నైవ కబంధస్యేమాం కాబంధీ
నతఃసక్రియామభజత్, విజయహమాత్సవ్యయమపి కబంధవన్ననరైత్యర్థః, అ
తేవ సాదృశ్యాత్తేపాదసంభవద్వస్తునంబంధాభ్యోనిదర్శనాభేదః ॥ ౫౧ ॥ కబం
ధోస్త్రీక్రియాయుక్తమవజూర్ధ్వకః ఛేదరమిత్యమరః ॥ ౫౧ ॥ — శస్త్రేతి ॥ శస్త్ర
ప్రణమయాని తహ్రాపాణి, సావధేమయత్, తైరెవశ్రుమద్భిః-శౌభావద్భిర
లంకరణైరలంకారైర్భూషితౌలంకృతః శస్త్రసృణాలంకృతఇత్యర్థః, అన్యఃకచ్చి
త్ అవిద్యమానాలంకారయస్యాంసా అలంకేతిబహువ్రీహిః అతేవ + (స్త్రీయాః
పుంవదిత్యాదినాపుంవద్భావః, సాదసారణభూష్పతసాన్యముషితఃస్థితః అలంకరణ
భూషితః + వసేర్నివాసార్థాత్కరరిక్తః వచిన్యవీత్యాదినానంప్రసారణం, రావ
ణవత్ దదృశే-దృష్టః, సర్వాంగీణప్రణభూషణత్వేన రావణవీవాయంలంకాన
మ్బంధవిరహాత్తున్యతిరేకఇత్యర్థః, ఉపమాన్యతిరేకయమకానాంసంకరః ॥ ౫౨ ॥
ద్విషదితి ॥ ద్విషద్విశసనం ॥ ౫౩ ॥ నిర్వాపణంవిశసనమిత్యమరః ॥ తస్మిన్ శ్చ
దేవ అరిశస్త్రప్రహారేణ నిరస్తమూరుయుగంయస్యసః అతేవవాస్తేరస్పద్భిశ్చ
సిక్తోపరోపిరః ఉభయధా ఉధాభ్యాం ప్రకారాభ్యాం + ప్రకారే గుణవచన
స్యేత్తిధాల్ అరుణస్యానూరోరివ తథాఅరుణోరుణవణశ్చ విగ్రహోయస్యసో
రుణవిగ్రహోబభూవ ॥ ౫౩ ॥ అరుణోర్నారకసారభ్యోరరణంలాహితేన్యవది
తివిశ్వః ॥ అత్రోరుచ్ఛేదాస్సనేకయోర్విశేషణగత్యాఉభయధారుణవిగ్రహీభా
వహేతుత్వాత్కాన్యలింగముపమానేమాభ్యాంసంకీర్తయే ॥ ౫౩ ॥ — భీమేతి ॥
అంభోధిసమే-సాగరసదృశే, మహా ఆహవస్తస్త్రిన్దహహవే-మహారణై, సమే
ధితమహః-సంవధితతేజాః, అపరోపిరః దక్షస్య ప్రజాపతేరయందాక్షస్తస్మిన్
దాక్షే హవే-యజ్ఞే ॥ ౫౪ ॥ హవాయజ్ఞతథాహవస ఇతివిశ్వః ॥ సమేధితమహః
సందీపితతేజాః, శివస్య కోపఇవపిరభద్రఇవైత్యర్థః భీమతాం-భయంకరతాం,
అధిత-ధృతవాః, విభృత్యస్తాదితిభీమః + భియష్టుగ్వత్వాదికేమప్రత్యయే

హవే || ౫౪ || దంలైచ్చిచ్చిదిరేకోపాత్పృతిపక్షంగజాఇవ | వణనిస్త్రింశనిర్హూనక
రవాలాఃపదాతయః || ౫౫ || రణైరభసనిర్భిన్నద్విపపాటవికాసిని | నతత్రగతిభిః
కశ్చిద్విపపాటవికాసిని || ౫౬ || యావన్నసత్కృతైర్భద్రుఃస్నేహసాన్యమృణమి
చ్ఛుభిః | అమరూదితరైస్తాన తత్త్యజేయధిజీవితమ్ || ౫౭ || అయశోభిదురాలా
కకోపధామరణాదృతే | అయశోభిదురాలాకకోపధామరణాదృతే || ౫౮ ||

భీమోభీష్మశ్చ, భీమాదయోపాదానత్తినిపాతనాదపాదానార్థతా, ఉపమా య
మకయోస్సంస్పృష్టిః || ౫౮ || —దంలైరితి || పరేషానిస్త్రింశైః ఖడ్గైః నిర్హూ
నకరవాలాః-చ్చిన్నఘ్రాడాః, పాదాభ్యామతంతీతపదాతయః-పత్తయః + అజ్య
తిభ్యాంపాదెత్యాణాదికణ్ పృత్యయః పాదస్య పాదాజ్యతిగోపహలైష్వి
తిపదాదేశః కోపాత్ గజాఇవ ప్రతిపక్షం-శత్రుం, దంలైః-దశనైః విమౌడైశ్చ,
చిచ్చిదిరే-చిచ్చిమః, నతు పరావృత్తాఇతిభావః || ౫౫ || —రణఇతి || ని || రభసా
వేగహాషణయోరితివశ్యః || రభసేన-వేగేన, నిర్భిన్నద్విపాః-పాటితగజాః, పాట
వికానాం-పాటవతాం, అసయోయస్త్రిక్ పాటవశ్చాన్తత్సథీయ స్థక్పృత్య
యః, వికాసిని పృవృద్ధతత్రస్త్రిక్రణే గతభీర్నిర్భిక్, అతవ కశ్చిత్కృపి
విపపాటనవలాయామాన, అత్ర గతభీకత్వస్య విశేషణగత్యా అవలాయనమేతు
త్వాత్కన్యలింగం, ద్విపదలనెపి లక్షేనర్భికఇతివిరోధశ్చ యమకనసంస్పృజ్యతే
|| ౫౬ || —యావదితి || సత్కృతైః-పూర్వంస్వామినా సమానితైః, అతవ భ
దుః స్నేహస్య-స్వామిప్రేక్షుః, ఆన్యణ్యమన్యతన్యమిచ్ఛుభిః యోడైరితి శేషః,
యధిజీవితం యావన్నతత్త్యజే-నత్యక్తం, తావదితరైరసత్కృతైః అమరూడ
సత్కారకోధాత్, జీవితం తత్త్యజే, అద్యవాస్తావశ్యేతిస్వామినముపాలభ్యస్వ
యమేవ ప్రాక్ ప్రాణాన్ ప్రాదురిత్యర్థః, సత్కారాదివిశేషణోత్థం కా
వ్యలింగంనుగమమ్ || ౫౭ || —అధైవంవిధానాంమరణస్సేవక ర్తవ్యతాముపపా
దయతి || అయేతి || అయః శుభావహోవిధిః తేనకోభతఇతిఅయశోభీ-భాగ్యవాన్,
నచాసాదురాలోకః లెజస్విత్యాద్దుర్దర్శశ్చైతి విశేషణవ్యయనమానః, తస్మిన్
అయోశోభిదురాలోక కోపధామ-కోపాశ్రయః, కుపితఇత్యర్థః, అద్యావ్యకో
పభీరుత్వాపాతాత్, అతవవరణమాదృతః-రణాదృతఃరణార్థే-త్యర్థః-కర్తరిక్తః,
కోపధామచారణాదృతమ్ తస్మిన్కోపధామరణాదృతే లోకేషివంవిధవిరలా

స్థలం తీనకన్యదితైష్ట్యేదభ్యగ్రఫలశాలినీ! అమోచితక్రిశ్నాక్రికైర్లోహజానశరీరజా ||
ఆపదివ్యాపృతనయాస్తభాయయుధిరేనృపాః | ఆపదివ్యాపృతనయా యథాశ్చ
ర్యంజనావలిః || ౬౦ || న్వగుణైరాఫలప్రాప్తైరాకృష్ణగణికాభవ ! కాముకాని

కె, ఆయశోభిమరా-స్వామ్యనాదరనిమిత్తావకీర్తినివర్తికా + విదిభిదిద్భిచైకు
రచ్, ఉపధాఉపాయోమరణాద్యత్రాప్రాణత్యాగంవిసేత్సర్వః, కా నకాపీత్సర్వః,
+ అన్యారాదితరర్థజివంచమీ, అత్యాయశోభిత్వాదీనాం లోకవిశేషణద్వా
రా తద్వర్తినామనుజీవినామనరజీవత్యాగమేతాత్వాత్కాన్యలింగం, యమకే
నైకవాచకప్రవేశేనసంక్లిర్యతే, సముద్రయమకభేదోయమ్ * అథాభ్యాసస్స
ముద్గస్సాదస్యభేదాస్త్రయోమతాభిలక్షణాత్ || తత్యాయమేకోభేదఃభేదాం
తరంవక్ష్యతి || ౫౮ || —స్థలంతీతి || శక్తిఃప్రహరణంయోషాంతైశాక్తికైః ||
ని || శాక్తికశ్శక్తిహేతికృత్తమగః || శక్తియప్యోరికగితిప్రహరణార్థేఽంక
ప్రత్యయః || తైష్ట్యేల్-నైశిత్యాల్ కన్యదిదపిసస్థలంతీ ప్రతిహతింస ప్రాప్నువి
వంతీ, అభ్యగ్రే-అగ్రే, యత్ఫలంశల్యం తేనశాలతే అన్యత్ర అభ్యగ్రేణానన్వేన
ఫలేన శ్రేయసాశాలతృణి అభ్యగ్రఫలశాలినీ, బోహజా అయోమయా శక్తిరా
యుధవిశేషః అమోచి-శత్రుమముక్తా, శరీరజాశక్తిః సామధ్యాకాభ్యాతునామో
చి, అతివ్యాయామేప్యక్షిణశక్తికా ఏవాయుధ్యంతైత్సర్వః, అత్రద్వయోరపిప్రకృ
తత్వాత్క్రమలప్రకృతశ్లేషః || ౫౯ || —ఆపదితి || నృపాః-రాజానః, ఆపది-స్వ
సనెసి, వ్యాపృతనయాః-ప్రవృత్తనీకావనసంతః, నతు శ్వాపదవృత్తైతిభావః,
పృతనయా-సేనయా, సాధనైవ వాక్యాంతరస్థస్యాపి పృతనాశబ్దస్యాత్ర సంబం
ధశ్చిత్తేసాధవ్యః, తథా తేనప్రకారేణ యయుధిరే-సంప్రజఘ్నైః, యథా ది
వ్యాజనావలిః- అంతరిక్షవర్సిద్ధవిద్యాధరాదిజనసంఘః, ఆశ్చర్యం-విస్తయంత
ప, అమానుషంయుద్ధంచక్రరిత్యర్థః, అయంచపాదాభ్యాసయమకభేదః || విస్త
యంజనతాయథేతిపారాంతరమ్ || ౬౦ || —న్వగుణైరితి || త్రిమస్థాసేనామధ్యే
కోట్యాశ్చనతాః త్రిణతాః శాక్త్యాణి + పూర్వపదాత్సంజ్ఞాయామితి ఇత్వం,
గణికా వేశ్యాభవ తాలపిత్రిణతాః మధ్యేభ్యువోశ్చనతత్వాత్ నాళికాభవ
విశేషాత్ || ని || నాళికశ్శరశల్యయోరితివిశ్వః || కాముకానివ న్వగుణైర్భాభి
మాపలావశ్యాదిభిశ్చ || ని || గుణస్త్వావృత్తిశబ్దాదిశ్చంద్రియాముఖ్యతంతుసి :

వనాలీకాం(స్త్రి)ణతాస్సహసాముచక్ష ॥ ౬౦ ॥ వాజినశ్శత్రుస్తేన్యస్యసమాఽబ్ధ
నవాజినః । వాజినశ్చశరామధ్యమవిశక్తద్రుతవాజినః ॥ ౬౧ ॥ పురస్కృత్యేష
లంప్రాప్తైస్సత్పత్రాశ్రయశాలిభిః । కృతపుంఖతయాలెభేలక్షమప్యాశుమాగః
జ్ఞైః ॥ ౬౨ ॥ రక్తస్మృతింజపాసూనసమరాగామిమవ్యధాత్ । కశ్చిత్పురస్సవ

తివైజయంతీ ॥ ఆఫలప్రాప్తైరాశల్యస్పర్శాత్, ఆధనలాభాచ్చఆకృష్యకర్ణా
న్రికంనీత్వా, వశీకృత్యచ, సహసా అముచక్ష-అత్యాటుః + ముచేలుఃజీ పు
మాదీత్యాదిసాచైరజాదేశః, అనైకవోపమా ॥ (లిఖతపుస్తకేతు తృణతాఇతిసా
ర ఉపలభ్యతే, అతఏవ తృణతాతృణత్వేకార్తుకేపిచెతిహైమకోశవ్యాఖ్యానసరే
కార్తుకార్థే- అయ మేవగ్లోకఉదాహృతః॥వల్లభస్తుధనమ్, తిమనతా(స్త్రి)ణతా
ఇత్యాహ ॥ తత్రగణికాపక్షేణత్వందింత్యం ఇత్యనైకార్థకైరవాకరకాముదీ॥౬౦॥
వాజినఇతి ॥ ద్రుతంనజంతివృజంతీతిద్రుతవాజినః-శీఘ్రగామినః, + వజగతావి
తిధాతోణిఃనః, ఛాజినశ్శావ్నిః, వాజినః-పక్షవంతః,శరాశ్చ ॥ ౬౧ ॥ పక్షోవా
జ(స్త్రి)మాత్తరక్షత్యమరః॥ సమారబ్ధానవాఅపూర్వాఆజియద్ధుయేనతస్యసమా
ఽబ్ధనవాజినః-శత్రుస్తేన్యస్య మధ్యమవిశక్త, అత్రవాజినాం శరాణాంచవ్రవేశా
ఖ్యతుల్యధర్మయోగాత్తుల్యయోగితాభేదోయమకేనసంస్మృజ్యతే ॥ ౬౨ ॥—పు
రస్కృత్యైతి ॥ ఫలంశల్యం పురస్కృత్య పురోధాయ అన్యత్ర ఫలంలాభం పుర
స్కృత్యసంభావ్యేత్యర్థః, ప్రాప్తైరాగతైః సత్పత్రాశ్రయేణ సాధుకంకాదిప
త్రగృథనైన అన్యత్ర సత్సహాయావలంబేన శాలంలైఇతితథోక్తైః మార్గజ్ఞైః సా
యక్తైరథిభిశ్చ ॥ ౬౩ ॥ మార్గణాసాయకార్థినావిత్త్యమరః ॥ కృతపుంఖతయా
సుబద్ధకర్తరీకతయా ॥ ౬౪ ॥ మూలెన్యకర్తరీపుంఖఇతియాదవః ॥ అన్యత్రకుశల
తయైత్యర్థః ॥ లక్షంశరన్యమప్యాశులేభసతుస్వరూపశోభయైవేతిభావః ॥ అన్య
త్ర లక్షంలక్షసంఖ్యాకమపిధనంలేభ శతాధికంకిమువక్తవ్యమిత్యర్థః ॥ ౬౫ ॥లక్షం
శరవ్యేసంఖ్యాయామితివిశ్వః ॥ అత్రాభిధాయాః పృథ్వీతాద్ధనియంత్రణాదర్థా
న్తరహతీతేధ్వోనిరవ ॥ ౬౬ ॥—రక్తైతి ॥ కశ్చిద్వీరః పురోగౌ సమరాగామి
మ-సమరమాగతేమ, సపత్నైమ ఇమవ్యధాత్-బాణప్రహారాత్ + వ్యధజవో
రమవసర్గఇత్యవృత్తయః, జపాసూనసమరాగాం-జపాశుసుమసమరాగాం,రక్త
స్మృతిం-రుధిరస్సోమం, వ్యధాత్-విహితవాత్ + దధాతేలుఃజీ గాతిన్దీత్యాది

తేష్ఠసుమరాగామిమన్యథాత్ ॥ ౬౪ ॥ రయోణరణకామ్యంతో దూరాదుపగ
తానభౌ ॥ గతాసురంతరాదునగండకఇవాభవత్ ॥ ౬౫ ॥ భూరిభిర్భూరిభిర్భి
రైహ్యభారైభిరైభిరై ॥ భరిరేభిభిరభ్యభైరభీదుభిరైభిరభాః ॥ ౬౬ ॥ నిశితా
సిలతాలానైస్తథాహస్తేర్మహస్త్రినః ॥ యుధ్యమానాయథాదంతైర్భగైర్మరాపు
ర్విహస్తతామ్ ॥ ౬౭ ॥ నిషీడనాదినమిథోదానతాయమనారతమ్ ॥ వపుషామ

నాసిచౌలుక్, ఉపమాయమకయోస్సంస్కృష్టిః ॥ ౬౪ ॥—రయోణాతి ॥ రణమా
త్తనఇచ్చంతోరణకామ్యంతో + కామ్యప్యైతిరణశబ్దాత్కామ్యచప్రత్యయే న
నాద్యంతిధాతుప్వాల్లటస్యత్రాదేశః, అతఏవరయోణ దూరాదుపగతానభౌ అం
తరా ఇభయోర్మధ్యే + అంతరాంతరేణయైకై ఇతిద్వితీయా, గతాసుర్మత్రోదం
తీ దైవాన్తధ్యవతీహస్త్రికుణవత్సర్వః, వరండకోంతరాపెదిరివాభవత్ ॥ ౬౫ ॥ వ
రండకోంతరాపెదిస్సందోహముఖరాగయోరితివిశ్వః ॥ అభ్యాసకాలే కాంచన
పెదిమంతథాకాయ దంతినాయోధయంతీతిప్రసిద్ధ ఉపమా ॥ ౬౫ ॥—భూరిభి
రితి ॥ భూరిభిః-భూయోభిఃభూరిభిః, పతాకాస్తరణాదిభారవద్భిః + మత్స్యధీక
యఇనిప్రత్యయః, భియంతింతిభీరైః-భయదైః + రాహునెతానుపసగే
కః ధూభారైః మహాకాయత్వాద్భూయోభారాయమాణైఃభేర్యఇవరేభంతైర్ధ్వనం
తీతిభేరీరైభిః + రేభ్యశబ్దేతాచ్ఛిల్యేణిని, అధ్యభైర్మేఘమేచక్రేరితిహాపమా
ద్యంసం, అభీదుభిర్భిరైః ఇదైగజైః, ఇభాః పత్తిగజాః తాదృశావనఅభి
రేభిరే-అభియత్రాః, ఉపమానుప్రాసయోస్సంకరః ॥ ద్వ్యక్షరానుపాసః ॥
౬౬ ॥ నిశితైతి ॥ యుధ్యమానాః-సంప్రహరంతః హస్తాయోషాంసంతీతి హస్త్రి
నః + హస్తాజ్ఞాతావితీనిప్రత్యయః, యథాభగైర్మదకంతైః-విషాణైః విహస్తతాం
హస్తహీనత్వం, ఇతికర్తవ్యతామూఢత్వంచాపుః ॥ ౬౭ ॥ విహస్తవ్యాకులౌసమా
విత్యమరః ॥ తథానిశితాభిః-అతినిశితాభిః, అసిలతాభిర్లునైః చ్చిన్నైర్మస్తైః
శుడాదండైర్విహస్తతాంసాపుః, హస్తేభ్యోపి దంతానామేవప్రహరణాధనత్వా
దితిభావః, అత్ర హస్తస్యాచ్ఛదైవైహస్త్యం నహస్తచ్ఛేదఇతివిరోధః పత్తివ
త్తిమూఢతయాసమాహితఇతివిరోధాభాసోలంకారః ॥ ౬౭ ॥—నిషీడనాదితి ॥
ఇథానాంనపుషాం అదయాపాతాల్-నిర్దయాభియోగాద్దైతాః, మిథోనిషీడనాది
ప-నస్రాదినిష్ఠిద్దనాదివేత్స్యత్ప్రైతా, అనారతమశ్రాంతం దానతాయమభిరతః

అం ౬౬   ఊఘమహాకావ్యే-సవ్యాఖ్యానై-వీకానవింశస గే-

దయాపాతాదిభానామభితోగలత్ || ౬౮ || రణాంగణంసరశ్చవస్థావితంజదవా
రిణా | గజఃపృథుక రాకృష్టశతపత్రమలాడయత్ || ౬౯ || శరక్షలైగజేభ్యం గై
స్సవిషాదినిషాదిని | రుతవ్యాజేనరుచితంతత్రాసీదతిసీదతి || ౭౦ || అంతఃస్య పృ
థాతత్ర శయినీయభవాహవే | దశనవ్యసనాదీయర్కత్కుణత్వంమతంగజాః || ౭౧ ||

—ఆర్థభిమకబంధం—

అ భీ క మ తి క నే ద్ధే భీ తా న ం ద స్య నా శ నే
క న త్స కా మ సే నా కే మ ం ద కా మ క మ స్య తి

అగలత్, అనృవత్ + వస్త్రవన్నిర్వయాపాలేపిమదాతి రేక ఇతి గజానాముత్సాహః
తిశయోక్తిః, అత్ర సంయోగాభావాదసంయోగశ్చిత్రిభేదః + హలొనంతరా
స్సంయోగః || ౬౮ || —రణేతి || గజః మదవారిణా వ్లావితముక్షితం రణాంగ
ణం సరశ్చవపృథుకాక రణాకృష్టమనిశతం శతసంఖ్యా కానిపత్రాణివాహనాని అ
శ్యత్ర శతపత్రాణికుశేశయానిదయస్తికర్తృణితత్తథా రణాంగణమహోడయత్ -
అక్షోధయత్ శ్లిష్టవిశేషణయముపమా || ౬౯ || —శరైతి || తత్రరణ గజేశర
ణ క్షలై-ప్రహృతై, అతపవనిషాదినా-విషాదవతానిషాదినా యంత్రాసహ వర్త
తేయస్తస్తికాసవిషాదనిషాదిని విషణ్ణయంతృకైతిసీదతి-అతిసన్నైసతిమృతేనతీ
త్యర్థః + సదేర్లటశ్శత్రాదేశః, భృంగైశ్చ కర్తృభిః + నలొకత్యాదినావస్తీప్రతిమ
ధిః, రుతవ్యాజేన-రుతచ్ఛలేన, రుచితరోదనమాసీత్, సావశ్రయనాశరుఃఖా
దోదనశ్చృతమివేతుత్ప్రేక్షావ్యంజకాప్రయోగాద్దమ్యా, సాచరుతవ్యాజేనేష్య
వహ్నవహ్నార్షకత్వాత్సావహ్నావెతిసర్వస్వకారః || ౭౦ || —అంతఃస్యేతి || అం
తకస్యమృత్యోస్సంబంధిని, శేతేస్తిన్నితిశయినీయే తల్పఇనస్థితఇత్యర్థః + కృ
త్యల్ప్యుటొంహంబమిత్యధికరణైఽనీయర్, పృథా-విశార. తత్రాహవే మతంగ
జాః-గజాః, దశనవ్యసనాదీనిషాణభంగాద్దైత్యః మత్కుణత్వమీయః-మత్కు
ణావ దృష్టాఇత్యర్థః, సుప్తరక్తపాయినః ఖటౌవశ్రయాః. కీటవిశేషామతుగ
ణాః || ౭౧ || కాలేవ్యజాతదం లెచశయ్యాజంతౌచమత్కుణఃతత్సాదృశ్యాద్దుతిమతథా

నిర్వయద్వైతం + శైపికఃకప్రత్యయః, ఇద్దేద్వైతానామానందస్య నాశనేనాశ

దధతాపిరణైభీమమభీష్టంభావమాసురమ్ । హతాఃపరైరభిముఖాసురభూయ
ముపాయయుః ॥ ౭౩ ॥ యేనాంగమూషేనృణనస్సరుచాపరతోమరైః । నమ
త్వంసయయాఖడ్గత్సరుచాపరతోమరైః ॥ ౭౪ ॥ నిపాతితసుహృత్సావీమి పితృ
కే, సశ్చైర్ణ్యంతాతూర్తరీయట్, కనంతీదీప్యమానానకామావిజయిత్వాత్పూర్వ
కామాచసేనాయశ్రీత్స్త్రికాకనత్సకామసేనాకే, పూర్వవత్క్రమ్మందకామకం
మందోత్సాహం, పూర్వనదేవకపేఅస్యతీనిరాశుర్వాణై, రణఇశ్యత్తరణ సంబం
ధః అత్యసర్వతోభద్రనత్సర్వపాదభ్రమణాభావాత్సద్దార్ధానామేవ, భ్రమణాద
ర్థభ్రమకం, ఉద్ధారస్తురవ్యతోభద్రనదేవ ॥ ౭౫ ॥ —దధతఇతి ॥ రణే పూరోవ్య
క్తప్రకారేయద్ధై అభీష్టమత్వంతం, భీమంభయంకరం, ఆసురమసురసంబంధినం
భావం క్రియాంపురుషకారలక్షణం ॥ ని ॥ భావోలీలాక్రియాచెష్టాభూత్వభిప్రా
యజుతుష్టివీతివైజయంతీ ॥ అసురత్వచప్రతీయేదేదధతః-దధానాలపి, వరైః-శ
తుభిః, అభిముఖ-అభిముఖానస్థితావనమాతాః వీరాఇతిశేషః ॥ అతవీవ సు
రాణాంభావస్తత్సురభూయం సురత్వం దేవత్వమాయయుః *స్వగంధాయంత్య
పరాఙ్ముఖాఇతిస్తంతాదితిభావః + భునోభావేఇతికృష్, అత్రాసురభావేః సు
రభూయత్వంయయరతివిరోధస్య భావశబ్దస్యాధ్యాంతరత్వేనపరిహారాద్విరోధా
భావః ॥ ౭౩ ॥ —యేనైతి ॥ రుచాసహవర్తతేయస్తేనరుచా-తైజస్వినా; యేన
వీరైః పరశ్చామరైః-శత్రుశస్త్రైః, నృణనత్సనృణమంగమూషే ఊఢం + వ
షేఃకర్తృణివిట్, సంప్రసారణం, ఖడ్గత్సరౌ-ఖడ్గముష్టేచాపెచరతే ఖడ్గత్సరు
చాపరతః; అతి ప్రహరేపీయద్ధఃసర్వస్మిత్సర్థః ॥ ని ॥ త్సరుఖడ్గదాదిముష్టా
స్యాదిత్వమరః ॥ సవీరోఅమరైస్సమత్వంయయా పేరుషేతేతిభావః, ఉపమా
యమకయోస్సంస్పృష్టిః ॥ ౭౪ ॥ —నిపాతితైతి ॥ నిపాతితాః-వీరశయ్యాంగమితాః
సుహృదాదయోయత్రతత్తతోక్తం, అభిముఖస్యబంధోరపిరణేవధ్యత్వాదితిభా
వః, అన్యత్ర నిపాతితాః లక్షణాభావేశబ్దసాధుత్వాద్య సూత్రకృతా న్వరూపే
ణోచ్చారితాః సుహృదాదిశబ్దాయత్రతదిత్యర్థః, అతవీవ తత్సమరాజిరంజణాం
గణం, పాణినినాప్రోక్తంపాణినీయంతిష్ఠాధ్యాయాన్యకరణమివ + తైనవ్రోక్త
మితిధస్యత్యయః, ధీరైర్ధృష్టైరేవ అన్యత్ర ప్రాశ్నైరేవఅలోకిత్యప్తం - ఉభ
యత్రాప్యధీరైరురవగాహత్వాదితిభావః; శౌభవంహృదయంయస్యనసుహ

వ్యభాగ్యమౌతులమ్ । పాణినీయమివాహాకీధీరైస్తత్సమరాజరమ్ ॥ ౭౫ ॥

అథావిసింధావసంధ్యాభగనద్యగుధిరతాయయా । హ్యత్యెయోద్ధుంజనఃపాంసౌస
ద్యగుధిరతాయయా ॥ ౭౬ ॥ విదలత్పుషరాకీర్ణాఃపతచ్ఛంఖకులకులాః । తరత్ప్ర
త్యరథానద్యఃప్రాసరన్యక్తవారిజాః ॥ ౭౭ ॥ అస్యగ్జనాస్త్రక్షతిమానవమజ్జవసా
దనమ్ । రక్షఃపిశాచంముముదేనవమజ్జవసాదనమ్ ॥ ౭౮ ॥ చిత్రంచాపైరపేతజైన్య

త్ + సుహృద్ధుర్నౌదామిత్రామిత్రయోరితిహృదయశబ్దస్య హృద్భావనిపా
తః, స్వమస్యాస్తీతినావమితాశ్వరః + నామినైశ్వర్యఇతి మత్స్యరీయనిపాతః
పితుర్భ్రాతృపితృవ్యఃమాతుర్భ్రాతృమాతులః + పితృవ్యమాతులమాతామహ
పితామహఃఇతివ్యడ్థులజంతనిపాతౌ మాతామహపితామహాడామహజంతౌనిపా
తితౌ, విభర్తిభ్రాతృ, నప్తనెష్టాదినూత్రాదౌణాదికౌనిపాతః ॥ ౭౫ ॥—
అథావీతి ॥ సంధ్యాభగనద్యక్-సంధ్యామేఘనద్యశం, రుధిరమేతాయంయస్యా
స్తయా సింధావరక్తనద్యా, అథావి-భూతం, భావేలుజిజిశ, యయా సింధావ
ద్యకౌరుణాద్ధీతిద్యగుధి ద్యప్తినరోధకెరుధ్దేశివ్, పాంసౌ-రజసి, హ్యత్యెనతి, సజ
నోవీరలాకః యోద్ధురతః ఉత్సుకఃఅభూదితిశేషః, ఉపమాయమకయోస్సంస్మృ
ప్తిః ॥ ౭౬ ॥—విదలదితి॥ విదలద్భుర్విదీర్యమాతైః పుష్కరైః-కరిహస్తాగ్రైః, అ
న్యత్ర వికసద్భిః పద్మైః ఆకీర్ణాః-వాస్తాః, పతద్భిః-భగవద్భిః, శంఖకులైః
లాటాస్థిసంఘైః కంబుసంఘైశ్చఆకులాః, తరంతిప్లవమానానిపత్రాణి వాహ
నానిరథాశ్చ అన్యత్ర పత్రరథాఅండజాఃయాసుతాః, రక్తవారిజాఃరుధిరతౌ
యజన్యాః, అన్యత్ర రక్తానివారిజానియాసుతాః నద్యః ప్రాసరన్-ప్రావహీ
తత్ర నదీనాంరక్తనదీనాంచ శ్లేషః॥౭౭॥—అస్యగితి॥ఆస్త్రక్షతిమాఅస్త్రప్రహ
రవాక్, జనోవీరజనః, అస్యగ్జక్, జవసాదనంజవస్యచేష్టావెగస్యసాదనం సాద
కంనాశకంయథాతథాలవమత్ నవయోర్జజ్జవసయోర్దైవోవసయోరదనంభక్షకం
ర్తరియ్యుత్, రక్షాంసిచ పిశాచాశ్చరక్షఃపిశాచం+ సమాహారేద్వంద్వేవద్భా
వముముదే-జహష, అత్రమోనస్యవమనవాక్యార్థమేతుకత్వాద్వాక్యార్థమే
తుకంకావ్యలింగం తచ్చయమకెనసంస్మజ్యతే॥౭౮॥—చిత్రమితి॥అపేతజ్యైరవ
గతమార్జితైః ॥ ౭౯ ॥ మార్జిత్యాశించినిగూఢత్వమరః ॥ చాపైశ్చిత్రంచిత్రం
స్మరంతి రక్తాశ్చ) న్యేనవతహృదాః శంపాయస్తితత్ ॥ ౮౦ ॥ శంపాశత

స్ఫురదృక్(క్ర)త్తశతమాదమ్ । పయోదజాలమివతద్విరాశః సనమాబభౌ ॥ ౭౯ ॥
 బంధావిపన్నేన కేసనరణేహతదంతికే । అశోచిస్తేన్యేఘంటాభిర్నరణైహతదం
 తికే ॥ ౮౦ ॥ కృత్యైః కీర్ణామహిరజేదంతైర్గాత్రైశ్చదంతినామ్ । క్షుణ్ణలోకా
 సుభిర్మృత్యోర్దుసలాలుఖలైరివ ॥ ౮౧ ॥ యుద్ధమిత్థంవిభూతాన్యమానవాన
 భియోగతః । చైత్యః పరావరాజిగ్యమానవానభియోగతః ॥ ౮౨ ॥ అథనక్షో
 మణిచ్ఛాయాచ్ఛురితాపీతవానసా । స్ఫురదంద్రధనుర్భిన్నతటితేవతటిత్వతా ॥ ౮౩ ॥
 హృదాహృదివీత్యమరః ॥ తత్ప్రకృతం పీరాః ఆశంసన్యంత్రైతిపీరాశంసనంభ
 యంత్రాయుద్ధభూమిః ॥ ౮౪ ॥ సాపీరాశంసనంయుద్ధభూమిర్యాతిభయప్రదైత్య
 మరః ॥ పయోదజాలమివాబభౌ ॥ ౮౫ ॥ — బంధావితి ॥ ఇహస్తేన్యేబంధావి
 పన్నేమృతేనతి, అనేకేసనరణే-అనెక్తేర్నరైర్వర్ణః, జాతావేవచనం, తదంతి
 కేతస్యమృతస్య బంధోరంతికేఅశోచి, కించ హతాదంతినోయత్రతస్మిన్ హత
 దంతికే స్తేన్యేఘంటాభిర్నరణైవదధ్వనే + రణలైర్భావేవిత్, అత్ర దంతిహ
 తేః విశేషణగత్యాః ఘంటారణనాభావమేతుత్వాత్పదార్థమేతుంకావ్యలింగం
 యమకేసనంసృజ్యతే ॥ ౮౬ ॥ — కృత్యైరితి ॥ కృత్యైః-చ్చిన్నైః, దంతినాం దం
 తైర్గాత్రైశ్చ కీర్ణామహిరణభూమిః, క్షుణ్ణైః-పిష్టాః, లోకాసవోజనప్రాణౌ
 యైస్తేః; మృత్యోర్దుసలాలుఖలైః కీర్ణవరజే ॥ ౮౭ ॥ అయోగ్రంముసతో(స్త్రీ)
 స్యామదూఖలములూఖలమిత్యమరః ॥ అత్ర ఉలూఖలమునలైరితిరాజదంతాది
 పాతేపిసముద్రాధ్యక్షైత్యాదినూత్నాదేవవ్యభిచారజ్ఞాపకాశ్చరనిపాతవ్యత్స
 యః ॥ ౮౮ ॥ — యుద్ధమితి ॥ మానవానభిమానవాన్ చైవోయుద్ధంగతఃప్రా
 ప్రస్సృజ్యతం విభూతాఅభిభూతాః అన్యేచైద్యాతిరిక్తామానవా యైస్తాన్ వి
 భూతాన్యమానవాన్ అభియః నిర్భీకావరానరీన్ అభియోగతోభియోగాద
 భ్యవరోధాత్, పరాజిగ్య-జిగాయేత్వర్థః + విపరాభ్యాంబేరిత్యాత్తనైవదం సన్ని
 టాజైరితికుత్వమ్ ॥ ౮౯ ॥ — అథ భగవదభియోగం పంచభిఃకులకేనాహ ॥
 అథేత్యాది ॥ అథచైత్యజయాసంతరం, వపుషారాజకవరేపుమాన్ అదృశ్యలైప
 జ్ఞమేనసంబంధః, తద్వపుస్తావత్త్రిభిర్విశిసష్టి, వక్షోమణేః-కౌస్తుభస్య, ఛాయ
 యాచ్ఛురితాని వ్యాస్తాని ఆపీతవాసాంసి-పీతాంబరాణియస్యతేన, అతపివస్సు
 తా ఇంద్రధనుషాభిన్నాస్యంగతాఃతటితాయస్యలైవతటిత్వతామేఘేనైవతాదృ

నీలనానాలననిననీలనొల్లనాలినా | లలనాలాలనెనాలంబీలాలోలేననాలినా ||

అపూర్వయేవతత్కాలసమాగమనకామయా | దృష్టేన రాజన్యపుమాకటాత్తైర్విజయశ్రియా || ౮౫ || విభావీవిభవీభాభోవిభాభావీవివాదిభీః | భవాభిభావీభావావోభవాభావోభువోవిభుః || ౮౬ || ఉపైతుకామైస్తత్పారంనిశ్చితైర్వోగిభిఃప

జైఘనతస్థితేనేత్యర్థః || ౮౩ — నీలనేతి || పునఃకీదృశేనవపుమానీలేన-శ్యామలేన, తథాతినాలం-నాలరహితంయన్న శివంముఖాఖ్యంతతస్థితీనీనాః అసన్నాః, ఉల్లంఠిత్యుల్లలనాశ్చంచలాశ్చాళయోయస్య లేన అనాశనశివనీనొల్లలనాలినా, ముఖసౌరభలాభభృమద్భృమరెణైత్యర్థః, లలనానాం-విలాసీనాం (స్త్రీ)ణాం లాలనెన ఉపలాలనేన, వశీకరణేనేత్యర్థః, అలమత్యంతఃలీలాలోలేనక్రీడాలోలుపేనలీలాతానేనేతిపాతేలీలానాం విలాసానామాలానెనాలయేనేత్యర్థః, లాలయతిభక్తానితి లాలినాభక్తానుకంపినేత్యర్థః, ద్వ్యక్షరానుష్ఠానంకారః || ౮౪ || — అపూర్వయేతి || కించ, అపూర్వయేవాధాతపూర్వసమాగమయేవ తత్కాలసమాగమనకామయా-సాభిలాషయా, విజయశ్రియాచేద్యవిరక్తయేతిభావః, కటాత్తైరపాంశైర్దృష్టేనాలోకి లేనవపుమా రాజఙ్దీప్యమానః, అత్ర పృస్తుతజయత్రివిశేషణసామ్యాదప్రస్తుతాసురక్తకామినీవృత్తీతస్సమాసాక్తిః, వృత్తియమానాభేదాధ్యనసాయాదపాంగదర్శనాత్ప్రేక్షాచ || ౮౫ || — విభావీతి || విభావోస్యాస్తీతివిభావీప్రభావసంపన్నః, విభవోస్యాస్తీతివిభవీ ఐశ్వర్యవాఙ్, భవ్యాభేవాభా యస్యసభాభః సక్షత్రవమజ్జ్వలఇత్యర్థః, విభాంవిశిష్టాం, భాం-దీప్తిం, భావయతిసంపాదయతి విశ్వసేతివిభాభావీ * తస్యభాసానర్వమిదంవిభాతీతిశ్శ్రుతేః + భువోఽన్యంతాల్లోనిని, వినాపక్షణావాతిగచ్ఛతీతివివక్షణవాహనఇత్యర్థః + అతోనుపసగఃకః, విభీర్నిర్భీకః, భవం-సంసారం, అభిభవతీతిభవాభిభావీ, భక్తానాం సంసారదుఃఖనివర్తకఇత్యర్థః + భువోఽనిని, భావాఙ్జంతూఙ్ అవతీతిభావావః-విశ్వత్ప్రాతా || ౮౬ || భావోలీలాకియాచేష్టాభూత్యభిప్రాయజంతుష్యీతివైజయంతీ + అవతేకర్తృణ్యే || భవాభావోస్తీతిభవాభావః సంసారదుఃఖైరస్పృష్టఇత్యర్థః + అర్థఆదితాపదదృశ్యయః | భువోభూమేర్విభుర్భూ || ౮౭ || ఉపైతితి || ఏవంభూతఃపరఃపుమా-పరమపురుషోహరిః, తత్పారం తస్యహారోపారం, అంతముపైతుకామైః-ప్రాపుకామైః, తంజగీముభిః, అన్యత్రేదిదృ

తైః । దేహాశ్యాగకృతాద్యోక్తేరదృశ్యతపరఃపుమాన్ ॥ ౨౭ ॥ తంశ్చియా ఘన
యానస్తరుచాసారతయాతయా । యాతయాతరసాచారుస్తనయానఘయాశ్చితం ॥
౨౮ ॥ విద్వియా-ద్విమరుద్విక్ష్యతథాప్యాసన్నిరేనసః । అరుచ్యమపిరొగఘ్నం
నిసర్గాదేవభేషజమ్ ॥ ౨౯ ॥ విదితందివికెనీకేతంయాతంనిజతాజని । విగదంగ

క్షుభిరిత్యర్థః + తుంకామమనసూరపీతిమకారలోపః, నిశ్చితైర్వృద్ధంకృతనిశ్చ
యైరిత్యర్థః, అన్యత్ర నిశ్చితతలైః సకర్తకాదవ్యవివక్షితైర్కర్తృక కర్తరిక్తః,
యద్వా పీతాగావః విభక్తాభ్యాతరభక్త్యాదివమాహనీయంస్ఫుటికృతంచైతశ్చాన్వి
క్ ఘంటాపథే సవణంలింగీవిదితభక్త్యత్రదేహాశ్యాగకృతాద్యోక్తేర్దణ్యోబ్ధ్యా
గ్నేః, అన్యత్రముముక్షుభిరిత్యర్థః, యోగిభిస్సన్నాహవద్భిరుపాయవద్భిర్వా అ
న్యత్రధ్యానవద్భిః ॥ ౩౦ ॥ యోగస్సన్నహనోపాయధ్యానసంగతియక్తిష్యిత్వమ
రః ॥ పరైశ్శత్రుభిః, అన్యత్ర పరైర్వ్యోభిః పరమయోగిభిః, అదృశ్యత, పరే
భ్యోతిష్ఠతైత్యర్థః, అన్యత్రసాక్షాత్కృతః, తమేవంవిదిత్వాతిమృత్యుమేతీతిశ్చ
తైః, అథాంతరప్రతీతైర్భవంతిరెవసగ్లేషః, అభిధాయాఃప్రకృతార్థనియంత్రణా
త్ ॥ ౩౧ ॥—అథయుక్తేనాహ ॥ తమితి ॥ ఘనయా-అనందసాంద్రయా, అనస్త
రుచా-అక్షీణకాంత్యా, సారతయా-సారవత్తైన్ సర్వోత్కృష్టాగుణైః సారత
యా-వాప్తయా, చారుస్తనయారమ్యకుచయా + సాన్విగాచ్ఛృవసజనాద
సంయోగోపధాదితివికల్పాదనీకారః, అనఘయా-నిర్దోషయా, తయాప్రసిద్ధయా
శ్చియారమయా, తరసా, త్వరయా, శ్చిరమాలింగితం హరిముద్వీక్ష్యత్యుత్తరణ
సంబంధః, అత్రాపి ప్రాతిలోమేనార్ధాన్యతైర్ధవప్రతిలోమయమకమెతత్
లక్షణంతుప్రాగైవోక్తమ్ ॥ ౩౨ ॥—విద్విషణ్తి ॥ తంస్తూర్వోక్తహరిం ఉ
ద్వీక్ష్య విద్విషః-శత్రుః, అద్విషః-ద్విషంతిస్త + లజిద్విషశ్చైతివికల్పేనఋ
జాసాదేశః, తథాపిద్విషంతోపి నిరేనసా నిష్పాపాఃసః, దేవపీక్షణస్యా
పైన్సానివర్తత్యందృష్టాంతేనాహ ॥ అరుద్యమితి ॥ రోచతత్కతిరుచ్యం +
రాజనూయేత్వాదినాకృత్యంతోనిపాతః, అరుద్యమరోచమానమపి భేషజమాష
ధం ॥ ౩౩ ॥ భేషజోషధధైషజ్యానీత్యమరః ॥ నిసర్గాల్-స్వభావశక్తైరేవ, రోగం
హంతిరొగఘ్నం-ఆరోగ్యకారి * హరిర్వరతిపాపానిదుష్టవిత్తైరశిస్త్యుతః । అ
నిదృయాపిసంస్పృష్టోదహత్యైవహిపావకశ్చతినచనాదితిధావః ॥ అమనుష్యక
ర్తృకచేతిటప్రత్యయః ॥ ౩౪ ॥—విదితమితి ॥ కించ యోద్ధావీరః యోహర్వి

విరోధారోయోద్ధారోనతిమేతిస || ౯౦ || నియోక్ష్యమాణేనపురుకర్తృణ్యతిగ
రియసి | ఆరోష్యమాణోరుగుణంభర్త్రాకార్తుకమానమత్ || ౯౧ || తత్ర బాణా
స్సుపరుషస్సమధీయంతచారవః | ద్విషామభూత్సుపరుషస్తస్యాకృష్టస్యచారవః ||
౯౨ || పశ్చాత్క్రూతానామవ్యస్యనరాణామివపత్రిణామ్ | యోయోగుణేనసం
యుక్తస్ససకణాంతమాగమత్ || ౯౩ || ప్రాపెరూపీపురారెపాఃపరిపూరిప

సతిం-పరేషాంనమృతాం, నైతి-నాప్నోతి, నితరాంజితా అజయోయేనతస్మిన్ ని
జితాని-అనెకాజివిజయిన్యసి, అసీకే-నేన్యే || ౯౦ || వరూధిని బలంస్తేన్యం చ
క్రంచానీకమస్త్రీయామిత్యమరః || యాతం-యోద్ధమాగతం, దివి-స్వర్గేషి, వి
దితం-ప్రఖ్యాతం, విగదం నిరామయం, తంహరిం గవిభువి, రోద్ధారోజేతాః
కే నకపీత్యర్థః, ప్రాతిలామ్యేప్యేతవ పదార్థవాక్యాధాః, ఏతదపిష్టాకప్ర
తిలోమయమకమేన, పదపదార్థాదినంవాదస్తువైదిగ్విశేషః లక్షణంతునిధ్య
సజ్జనహాశిభిశ్చత్యైవోక్తమనుసంధేయమ్ || ౯౦ || —నియోక్ష్యమాణేనతి ||
పురోగ్రాతిగరియసికర్తృణి రణకర్తృణి అన్యత్రాతితిదుష్కరై కవివిత్కృత్యవ
స్తునినియోక్ష్యమాణేన వ్యాపారయవ్యతాభర్త్రా-సావమినా, ఆరోష్యమాణో
ఒధిక్రీయమాణః ఉరుర్మహా గుణోజ్ఞాయస్మిన్ తత్ అన్యత్రా వ్యామానశౌ
ర్యాదీకం కర్తృణాప్రభవతీతికార్తుకంధనుః + కర్తృణడకర్ష, అనమత్ - గుణాక
షణాదాగుంచితకోటికమభూత్ అన్యత్రా ప్రణతశ్చత్యర్థః, అత్ర ప్రకృతకార్తుక
విశేషణసామ్యాదప్రస్తుతనియోజ్యపురుషప్రతీతేస్సమాసోక్తిః || ౯౧ || —తత్రే
తి || తత్రాకార్తుకే శోభనానిపరూంషీయేషాంతేసుపరుషః-సుపర్వాణి, అత
ఏవచారవోతిరమృతాణాః సమధీయంతసంహితాః అకృష్టస్యతస్యకార్తుకస్యత
రవశ్చద్విషాం సుప్థపరుషఃసుపరుషఃఅతికర్మశోభూత్ యమకవిశేషాలంకారః
|| ౯౨ || పశ్చాద్దితి || నరాణాంపుంసామివపశ్చాత్క్రూతానాంనిషంగసంగితయాప్య
ష్టస్థాపితానామపి అన్యత్రానధీరితానామపి పత్రిణామిమాణాం మధ్యేషత్యర్థః,
యోయోవత్ప్రీ నరశ్చగుణేనజ్యయావాక్షిణ్యోదినాచ సంయుక్తస్సంబద్ధః ససప
తీనరూప్య హరైః కణాంతం-కణానమివమాగమత్ అగతః-గుణయోగా
దాకర్ణమాకృష్టః-అన్యత్రాప్రతాంగత్యర్థః, శ్లేషసంకీర్ణయమువమా || ౯౩ ||
ప్రాపెరూపీ || పురాపూర్వం, రూపీ-మత్స్యకూరాద్యనేకరూపాః, అరేపాః

రవరైః । రోషైరహరైరుపరిపురూరైపిపురోపరైః ॥ ౯౪ ॥ దిబ్బుఖవ్యాపినస్త్రీ
క్షాణ్హాహ్నిదినోమర్తభేదినః । తుల్యమేవవిదిక్షేవసాయకానహితాంశ్చనః ॥ ౯౫ ॥
శరవషీమహానాదఃస్ఫురతాగ్రుక్తకేరసః । నీలచ్ఛవిరసారేజేకేశవచ్ఛలనీరదః
॥ ౯౬ ॥ సకేవలంజనైస్తస్యలఘుసంధాయినోధనుః । మండలీకృతమేకాంతా

నిష్పాపః, పరిపూరయతి కామైశ్చక్రానితిపరిపూరితక్రవరదః + పూరయత్యైర్నిః
పరఃపరమపురుషోహరిః- పరైశ్చతుభిః, ప్రాప్తే-ప్రాప్తః, అపరుద్ధశత్యర్థః
అపరైరనైశ్చతుభిః కర్తృభిః అపారైరసంతైః రోషైరిషభిః ॥ ౯౪ ॥ పత్ని
రోషశమద్వయోరిత్యమరః ॥ పురోగ్రే ఉపరిచపురూరై-పూరితః, + వృణో
తైశ్చకర్తణిలత్, ద్వ్యక్షరానుప్రాసాలంకారః ॥ (అస్తాద్ధాతౌతిఃటి ఏగియు
చ్చత్యనాతామితిగుణస్యదుర్వారతావత్పురూరైశ్చతిరూపాసిద్ధిః, తస్మాత్పూరిత
ప్రాయసశ్చిధాతుర్వ్యసః) ॥ ౯౪ ॥ —దిగితి ॥ సహరిద్దిబ్బుఖవ్యాపినోదిగం
తవ్యాపకాణ్, తిష్టాన్నిశితాణ్ కూరాంశ్చ హృదంతైశ్చిహ్నిదినఃపక్షనాదవతః
సింహనాదవతశ్చ మర్తభేదినోమర్తస్థానవిదారకాణ్ సాయకానిహ్మాణ్ ఆహీ
తానరీశ్చ తుల్యమేవ ఏకక్షణేనైవ విదిక్షేవనిరాస, అత్ర సాయకానామహీ
తానాంచ పృక్వతానామేవతుల్యగర్తయోగాదౌషమ్యానగమాత్తుల్యయోగితాభే
దః ॥ ౯౫ ॥ —శరేతి ॥ శరవషీ-దాణవషీ నీరవషీచ ॥ ౯౬ ॥ శర-నీరశరో
బాణశ్చితివిశ్వః ॥ మహానాదః సింహనాదోగర్జితంచయన్యనమహానాదఃస్ఫురతి
కార్తుకతనైఃసర్వస్వజాయస్యసః అస్యత్రైంద్రీయాపదిహ్నైశ్చర్థః, నీలచ్ఛవిః-
శ్యామకాంతిః, అసౌ కేశవస్యచ్ఛలంకపటంయస్యసః నీరదఃకేశవచ్ఛలనీరహా
రిమెఘారేజ రణరంగే సర్వోత్కృష్టేణదిదీపేశ్చత్యర్థః, అత్రఫలశబ్దేన హరి
తావహ్నావేన మేఘతావరోపాత్ ఫలాదిశబ్దైరసత్వత్వప్రతిపాదనరూపోప
హ్నవాల్లంకారః, త్రిపాద్యంతర్గతతతుర్థపాదాక్షరతావ్యూహచతుర్థాక్ష్యశ్చి
త్రివిశేషశబ్దాలంకారశ్చేతిసంకరః॥౯౬॥ —నేతి॥లఘుశీఘ్రం సంధత్రయైస్తస్య
లఘుసంధాయినఃహరైః ధనురేవకేవలం ఏకాంతాత్ మండలీకృతంశిఘ్రాకర్షణా
న్నియమేనవలయాకృతం జనైరైక్షి-నేక్షితం, + కర్తణిలుజ్ కింతుద్విషాంబ
లమపి మండలీకృతం త్రాసాదేశత్ర పుండీకృతమైక్షి- అత్రధనుర్బలయోఃపృక్వత
యోరేవ తుల్యధరయోగాత్ కేవలపృక్వతాన్మదాతుల్యయోగితా ॥ ౯౭

విరోధారోయోద్ధాయోనతిమేతిన || ౯౦ || నియోక్ష్యమాణసపురకర్తృణ్యతిగ
రియసి | ఆరోష్యమాణోరుగుణంభర్తృకాన్తుకమానమత్ || ౯౧ || తత్ర బాణా
స్సుపరుషస్సమధీయంతచారణః | ద్విపామధూప్సుపరుషస్తస్యాకృష్టస్యచారణః ||
౯౨ || పశ్చాత్క్రూతానామవ్యన్యసరాణామివపత్రిణామ్ | యోయోగుణైససం
యుక్తస్ససకణాంతమాగమత్ || ౯౩ || ప్రాపెరూపీపురాచేహాపరిపూరిప

సతిం-పరేషాంనమృతాం, నైతి-నాహ్నైతి, నితరాంజితా ఆజయోయోనతస్మిన్ ని
జితాని-అనెకాజివిజయిన్యపి, అసీకే-నేన్యే || ౯౦ || వరూధినీ బలంస్తేన్యం చ
క్రంచానీకమస్త్రియామిత్యమరః || యాతం-యోద్ధమాగతం, దివి-న్వగౌఃపి, వి
వితం-ప్రఖ్యాతం, విగదం నిరామయం, తంహరిం గవిభువి, రోద్ధారోజేతారః
కే నకపీత్యర్థః, ప్రాతిలోమ్యేస్యేతవ వదార్థవాక్యార్థాః, ఏతదపిష్ణాకప్ర
తిలోమయమకమేవ, పదపదార్థాదినంవాదస్తువైచిత్రివిశేషః లక్షణంతునిధ్వ
నజ్జవహారీభిత్వైవోక్తమనుసంధేయమ్ || ౯౧ || —నియోక్ష్యమాణానెతి ||
పురోగ్రా అతిగరియసికర్తృణి రణకర్తృణి అన్యత్ర అతిదుష్కరే కష్టచిత్కృత్యవ
స్తునినియోక్ష్యమాణైస వ్యాపారయవ్యతాభర్తృ-సావీమినా, ఆరోష్యమాణో
ఒధిక్రమనూణః ఉరుర్తహా గుణోజ్ఞాన్యస్మిన్ తత్ అన్యత్ర సన్న్యామానశౌ
ర్యాదికం కర్తృణాప్రభవతీతికార్తుకంధనుః + కర్తృణఉకర్షో, ఆనమత్ - గుణాక
షణాదాకుంచితకోటికమధూత్ అన్యత్ర ప్రణతభిత్వర్థః, అత్ర ప్రకృతకార్తుక
విశేషణసామ్యాదప్రస్తుతనియోజ్యపురుషప్రతీతేస్సమాస్తాః || ౯౨ || —తత్రే
తి || తత్రకార్తుకే శోభనానిపరూంషియేషాంతేసుపరుషః-సుపర్వాణః, అత
ఏవచారవోతిరమ్యాబాణాః సమధీయంతసంహితాః ఆకృష్టస్యతస్యకార్తుకస్యఆ
రవశ్చద్విషాం సుప్థుపరుషఃసుపరుషఃఅతికర్కశాభూత్ యమకవిశేషాలంకారః
|| ౯౩ || పశ్చాదితి || సరాణాంపుంసామివపశ్చాత్క్రూతానాంనిషంగసంగితయా పృ
ష్ఠస్థాపితానామపి అన్యత్రావధీరితానామపి పత్రిణామిమాణాం మధ్యేభిత్వర్థః,
యోయోపత్రి సరశ్చగుణైసజ్యయావాక్షిణ్యాదినాచ సంయుక్తస్సంబద్ధః ససవ
త్రీసరశ్చస్య హరేః కణాంతం-కణానమీవమాగమత్ ఆగతిః- గుణయోగా
దాకర్తృమాకృష్టః- అన్యత్రాప్రతాంగతభిత్వర్థః, శ్లేషసంకీర్ణయముపమా || ౯౩ ||
ప్రాపతి || పురా-పూర్వం, రూపీ-మత్స్యగిహారాద్వనేకరూపా, అరేషాః

రవరైః । రోషైరసాదైవరపునారెపిపురోవరైః ॥ ౯౩ ॥ దిట్టుఖవ్యాపినస్త్రీ
 వ్యాహృదిహోమర్తభేదినః । తుల్యమేనవివిక్షేపసాయకాసహితాంశ్వనః ॥ ౯౪ ॥
 నిరవమీనమహానాదఃస్ఫురతాత్మకైరసః । సీలచ్ఛవిరసారేజేకేతవచ్ఛలనీరదః
 ॥ ౯౬ ॥ సకేవలంజనైస్తస్యలఘుసంధాయినోధనః । మండలీకృతమేకాంతా

నిష్పవః, పరిపూరయతి కామైశ్వర్యానితిపరిపూరిభక్తవగదః + పూరయత్యైరినిః
 పరఃపరమపురుషోహరిః- పరైశ్శత్రుభిః, ప్రాపే-ప్రాప్తః, ఆనందద్వజిత్యర్థః
 అపరైరవైశ్యత్రుభిః కర్తృభిః అపరైరసంతైః రోషైరిహభిః ॥ ౯౩ ॥ పత్రీ
 రోషశ్చమద్యోయోరిత్యమదః ॥ పురోగే శవరిచపునారె-పూరితః, + వృణో
 తైకర్తణిభిః, ద్వ్యక్షరానుప్రాసాలంకారః ॥ (అస్తాద్ధాతోతి-టి ఏశియు
 చ్చత్వస్మాత్తామితిగుణస్యదుర్వారత్యావృత్తుపూరైతిరూపాసిద్ధిః, తస్మాత్పూరిత
 పాపయనఇతిధాతుర్వ్యభిః) ॥ ౯౪ ॥ —దిగితి ॥ సహరిద్దిట్టుఖవ్యాపినోదిగం
 తవ్యాపకాణ్, తిష్టాన్నిశితాన్ కూరాంశ్చ హృదంలైతిహృదిఃపక్షనాదవతః
 సింహనాదవతశ్చ మర్తభేదినోమర్తస్థానవిదారకాణ్ సాయకానిమాన్ అహి
 తాసర్పిశ్చ తుల్యమేన ఏకక్షణేనైవ వివిక్షేపనిరాస, అత్ర సాయకానామహి
 తానాంచ ప్రకృతానామేవమైశ్వర్యయోగాదౌషమ్యావగమాత్తుల్యయోగితాభే
 దః ॥ ౯౫ ॥ —శరేతి ॥ శరవమీ-దాణవమీ- నీరవమీ-ద ॥ ౯౬ ॥ శర-నీరశరో
 బాణఇతివిశ్వః ॥ మహానాదః సింహనాదోగర్జితంచయస్యనమహానాదఃస్ఫురతి
 కార్తృకకేతనైధనుర్ద్వ్యజౌయస్యనః అస్యత్రైంద్రచాపవిహ్నిఇత్యర్థః, సీలచ్ఛవిః-
 శ్యామకాంతిః, అసౌకేతవస్యచ్ఛలంకపటంయస్యనః నీరదఃకేతవచ్ఛలనీరదోహ
 రిమెఘూరేజ రణరంగే సర్వోత్కృష్టేణాదిదీపేఇత్యర్థః, అత్రీభలశబ్దేన హరి
 త్యావహూయేన మేఘత్వార్వోహత్ ఫలాదిశబ్దైరనత్యత్వప్రతిపాదనరూపోప
 హూనాలంకారః, త్రిపాద్యంతర్గతచతుర్థసాదాక్షరత్వాద్ధూఢచతుర్థాభ్యశ్చి
 త్రవిశేషశ్శబ్దాలంకారశ్చేతిసంకరః ॥ ౯౬ ॥ —నేతి ॥ లఘుశీఘ్రం సంధత్రైయస్తస్య
 లఘుసంధాయినఃహరైః ధనురేవకేవలం ఏకాంతాత్ మండలీకృతంశీఘ్రాకర్షణా
 న్నియమేనవలయాకృతం జనైరైక్షి-నేక్షితం, + కర్తణిభిః కింతుద్విమంబ
 లమపి మండలీకృతం తానాదేత్ర పుంజీకృతమైక్షి- అత్రధనుస్ఫులయోఃప్రకృత
 యోరేవ తుల్యధర్మయోగాత్ కేవలప్రకృతాన్నదాతుల్యయోగితా ॥ ౯౭ ॥

౧౦౦ || రాజరాజేంద్రోజాజేంద్ర రెజోజిర్రజాః | రెజారిజారజోరాజేంద్రరాజః
జారజజారః || ౧౦౧ || ఉద్ధతాన్నిశ్చుతేస్తస్యద్విషతోద్విషతయంపపుః | పానా
రైనుధిలంధారౌరక్షాద్దేహుసంశరాః || ౧౦౨ || కూరారికారికోరేక కారకఃకా
ర్వికత్వంచససేహే || ౧౦౩ || జీవఃసాజ్జత్రయానతుజంతావార్తనిగిషవతో ||
త్రిమజ్జతిమా రావ్యంప్రీతివైజయంతీ || వాక్యాథకవేరుకంకావ్యలింగమలం
కారః || ౧౦౪ || —రాజేతి || సజాయతఇత్యజోనాదిః + అన్యేష ఏషిద్భవ్యతభా
తిజనేషవప్రత్యయః, సజ్యతఇత్యజః అనంతః పదాద్యచ్- నాస్తిరజోస్యేత్య
రజాః రజోగుణంహితః రెజంతీరెజాః లేజప్తాః + రెజుదీప్తాపదాద్యచ్ లే
చలెలరయస్య లేహంజారోహంసనం లేనజాతం రెజారిజారజంతమాజ్ఞం జలం
అజాయతీతి రెజారిజారజోరాజే + అజ్జన్తీని, ఋజరాజకవగుణవాక్ జర్జ
రోసభవతీతలజజారోద్భవః సహరి, అజెరజరే రణంగణ రాజరాజీ-రాజ
శ్రేణీ, రురోజ-బభంజ + రుజోధుగెలిట్ అతవీన రరాజ-దిహిపే, ద్వ్యక్షరా
నుప్రాసాలంకారః || ౧౦౫ || —ఉద్ధతానితి || ఉద్ధతా-చృస్తా, ద్విషతఃశ
తూక్, నిఘ్నతాహంసతః, జాసినివృహణాదిసూత్రేనివృహణతి సంఘాతవి
గృహీతవివర్యస్తగ్రహణేషిశేషగ్రహణానువృత్తైరశేషేకర్తృణిదీప్తీయైవ, తస్యహ
రేశ్వరాః పానాథేధాతౌ పాపానైతిధాతౌనతిచుధిలం రక్షాథేధాతౌపార
క్షణేతిధాతౌనతి భువనంజగచ్ఛేతిద్విషతయంపపుః రుధిరమపిబక్ భువనమర
క్షంశ్చేతిశ్లేషార్థః, అత్రేవాసయోరథేదాధ్యవసారయేన చుధిరభువనయోస్తుల్యధ
ర్మీయోగితావృత్తయోగితాలంకారః, అత్రేవానాథాఇత్యాదివాక్యస్య శత్రువ
ధేన భువనమరక్షన్నితూక్తార్థగర్భతావత్ సౌక్త్యంనామగుణః * అంతస్సం
జల్పరూపత్వంశబ్దానాంసౌక్త్యముద్యతఇతిలక్షణాత్ || ౧౦౬ || —అథయగ్నా
హం || కూరతి || కూరా అర్హికిరతి విక్రివతీతి కూరారికారి + కిరత్యై
నివృత్తయః, కోర్మామేరక కారకః ఏకకర్తా + కరోతేణ్వుల్ కారికాయా
తనాః కరోతిదుష్టానామితికారికారః || ౧౦౭ || కారికాయాతనాకృత్యైరిత్యమ
రః || + కృష్ణోహేతిత్వాదినాతాచ్ఛిల్యేటవృత్తయః, కారికాయా ధాత్విర్ణ
నిదెశేణ్వుల్ తత్కరఇతికెచిల్గొరకాకారాకరాయస్యగొరకాకారకరకః
కమలముకులరమణీయపాణిరీత్యర్థః, శ్రేషికఃకవృత్తయః, కరిణోగజాఈర

రికాశరః । కొరకాకారకకరకరికర్కరొచ్చరుక్ ॥౧౦౩॥ విధాతుమవశ్యోపి
లఘిమానమసౌధునః । అనేకమరిసంఘాతమకరోహ్వానివభానమ్ ॥ ౧౦౪ ॥
దారీనపరిహారిహయాదారోద్రిమాదదః । మారాదశాశోదదరహోహోప
ద్రారురాదరీ ॥ ౧౦౬ ॥ ఏకేమణానంఘకీథాకద్వియోభిందకమృమానిన । సః
స్తాంతరరామన్యచక్రైసదృశమాత్మనః ॥ ౧౦౭ ॥ శూరశ్శౌరివిశిరైరాశాశైరా
తిక్షిపతితికరీరః + కర్తృణ్యణో, కర్కరః రణకర్కశశత్యర్థః ॥ ౧ ॥ కర్కరొద
ర్పణైదృఢైతిశాశ్చతః ॥ అర్కస్యేవరుక్తేజాయస్యసోఽరుక్తైత్యపమాద్యస్య
క్షుదానుప్రాసశ్చ ॥ ౧౦౮ ॥— విధాతుమితి ॥ ధువోధూజేలః ఘిమానం ల
ఘుత్వంధారావతరణం విధాతుమవశ్యోపి ధువి జాతౌవ్యసౌ పూర్వోక్తగుణ
వాకాహరిః- అనేకంబహుమరిసంఘాతం ధూమివర్ధనం ధూపూరకమకరోదితి
విరోధః, మృతమకరోచిత్వవిరోధః, ఆతపీవ విరోధాధానీలంకారః ॥ ౧౦౯ ॥
దారీతి ॥ దారీ-బహుదారవాక్ ధూమార్థమత్పర్ధియః దరేణభయేనదరిబ్రౌ
దరదరినః నిర్భీకత్వర్థః ॥ ౧ ॥ దరోస్త్రీయాంభయోశ్చభృత్వమరః ॥ ఉదా
రోమహాకావాశావా ॥ ౧ ॥ ఉదారోహత్వమహతారిత్వమరః ॥ అద్రినతోదుః
ఖసరద్యతేమారదోమర్థైరు అద్రిమారదః+ రదవిలఖనేదురిత్వపనగ్రాత్, భ
ల్పృత్యయః ॥ రోరీతిరలాపేభ్యలంపత్వణోద్భిర్భః ॥ అచోద్యఃసాధూనాం సౌ
మ్యః రోదసీదణద్ధితిరోహోరుల్ విశ్వవ్యాపీ, రుద్ధాఃక్షిప్ ॥ దదాలితిదారుఃదా
తా + దదాతేచాఃశాదికోరుసృత్యయః ॥ ఆదరోస్యాస్తీత్యాదరీ సస్తార్గావర
వాక్ సహరిః అరిరెవదారుకాప్తమరిదారు, దూరాదెవఅదదరత్ దారయీతి
స్త + దారయతేణాచశి, అత్ స్తద్యూత్వరపృథమృదస్త్రాస్తృశామిత్యధ్యా
సస్యాత్వం అరిదారివ్వితిరూపకమథాకలంకారోద్వ్యక్షరానుస్సౌరశ్చ ॥ ౧౦౬ ॥
ఏకేమణాతి ॥ సహరిరేకేమణా-ఏకేనైవశరేణ, సంఘానాంపూరణాక్ సంఘతి
థాక్ సంఘశస్థితానిత్యథః + బహుపూగగణసంఘస్యతిథుగితితిథుగాగమా
దెవజ్ఞాపకాదసంఖ్యాతేషిదవృత్తయః, ద్విషశ్శత్యూక్ దుఃమానివేత్త్యపమాభి
ప్రక్-విదారయక్, జస్తాంతరైరామన్య దాశరథేరాత్మనన్యదృశంబక్ర ఏకశ
రేణానెకదుఃఖమధేదనమన్యజస్తాంతరవాసనాయాతమితిభావః *విధేదచపునస్స
అకానప్రకైకేనమణామణైతిశ్శిరామాయణే ॥౧౦౭॥— శూరశ్శౌరి శ్శౌరీతిశరా

శురాలిళః । శరారున్ధీ శరీరేశశ్శుశూరెరిశిన్ధురైః ॥ ౧౦౮ ॥ వ్యక్తాసీదరితాతి
కొంయ త్రదీయాస్తవాముహుః । మనోహృతోఽహృదయే లెగురెషాం సవత్రి
ణః ॥ ౧౦౯ ॥ నామాక్షరాణాం మలతామాభూద్భుత్తురితి స్ఫుటమ్ । అగృహ్లాత ప
రాంగానామనూనాస్సంసమార్గణాః ॥ ౧౧౦ ॥ ఆచ్ఛిద్యయోధసాధాస్య ప్రా
ణసర్వస్వమాశుగాః । వికాగారికవద్భూమామారాజ్జగ్తురదర్శనమ్ ॥ ౧౧౧ ॥

రుః-దుష్టఘాతుకః ॥ ౧౧ ॥ శరారున్ధాతుకోహింసృశత్యమరిః ॥ + శ్శూమన్ద్యా
రాచరిత్యాదుపుత్యయః, త్రుశరీరస్యేశః త్రుశరీరేశః-లక్ష్మీప్రాణనాథః, శూరో
వీరిః, శౌరిఃకృష్ణః, అశిశైరైస్త్వైః అశాదిశోశునత ఇత్యాశాశైః-దిగంతవాన్
పక్షేః + అశ్శౌతేఃకర్తృణ్యణ, శరైర్పాణైః, అరిశిరః-శతృశిరాంసి, జాతావే
కవచనం, రాశిశస్సంఘశః, అశు-శిఘ్రం, శుశూరె-జహూన్, + శూరిహింసా
ప్రంభనయోరితిధాతౌ-లిట్, ద్వ్యక్షరానుప్రాసః ॥ ౧౦౮ ॥ —వ్యక్తేతి ॥
తదా-తస్మిన్ సమయే, అరిణామరితాశమ్రితాముహుర్వ్యక్తాఆసీత్, యద్యస్తాత్త
స్యహరేరిమేతదీయాః పత్రిణోబాణాః మనోహరతికాయాదుద్ధరంతీతి మనో
హృతోమారకాఇతిధాతౌ + హరతేఃకిన్, మనోజ్ఞాఇతిచప్రతీయంతే, అతఏ
వ మనోహృతోపి ఏషాంహృదయే మనసి నలేగుర్బలగ్నాః వక్షోనిర్భిద్య నిర్వ
గ్గురిత్యపః ॥ హృదయంవక్షసిస్వాంతఇతివిశ్వః ॥ విరోధాభాసోలంకారః ॥ ౧౦౯ ॥
నామేతి ॥ భద్రః స్వామినో నామాక్షరాణాం ఫలమవిలిఖతానాం నామవర్ణా
నాం మలతా మాలిన్యం, తిరోధానుమాభూదితి మధ్యేత్వర్థః, మార్గణాః హ
రిశరీరః పరాంగానాం-అరిశరీరాణాం, అనూక్-ప్రాణా అగృహ్లాత-ఉపాదజత
అస్సం-రక్తం, నాగృహ్లాత + గృహేలఃజితజ్, అశు భావనిమిత్తస్యానస్సలేజ
స్య స్వామినామాక్షరమాలిన్యపరిహారార్థత్వముత్పేక్ష్యతే స్ఫుటమితి ॥ అత్ర
తాలవ్యవణాభావాదతాలవ్యఇతిచిత్రభేదః, ఇమయశానాంతాల్పితిఇవర్ణస్యాపి
తాలవ్యత్వేపి వ్యంజనాపేక్షవీవాయనియమఇతిసహాపః ॥ ౧౧౦ ॥ —ఆచ్ఛిద్య
ఆశుగచ్ఛంతిత్యాశుగాః-బాణాః, యోధసాధాస్య-వీరవర్ణస్య, ప్రాణాః సర్వ
స్వమివేత్సుపమితనమాసః, వికాగారికవదితిన్పక్షావమాంబింగాల్ తత్ ప్రా
ణసర్వస్వంఆచ్ఛిద్య-అపహృత్య, ఏకాగారేప్రయోజనమేషాంవికాగారిగాశ్చ
ఃరా ॥ ౧౧ ॥ చరైకాగారికస్తేనెత్యమరిః + ప్రయోజనమితిత్ ॥ వికాగ

భీమాస్త్రరాజనస్తస్యబలస్యధ్వజరాజనః | కృతఘోరాజనశ్చక్రేఘనస్సరుధిరా
జనః || ౧౦౨ || మాంసవ్యభోచితముఖైశ్శూన్యతాండధక్రియమ్ | శకుంతిభిశ్చ
శుభలంవ్యాపితస్తేషుభిర్నభః || ౧౦౩ || దాదదోదుద్దదుద్దాదీదాదాదోమా
కహోరభశ్చర్ధుయమోనిపాత్యతఇత్యేకే, ఇకత్పుత్యయోన్మద్ధిశ్చనిపాత్యతఇత్యే
పరే, తైస్తుల్యమైకాగారికవచ్చిరవల్ తుల్యాఽర్ధైవతిః దూరాద్భూమానదన్య
నమదృశ్యతాంజన్తుః ఉపమాలంకారః || ౧౦౪ || — భీమేతి || జనోహరిః అవ
తారాంతరనామ్నాయంవ్యవచేశః భీమాస్త్రరాజయోయస్యతస్యభీమాస్త్రరా
జనః + ఇకోవివిధక్తావితినుమాగమః, ధ్వజైః రాజతేయతస్యధ్వజరాజనః + తా
చ్ఛిల్నేణినిః, కృతఘోరాలజః యద్ధుయేనతస్యకృతఘోరాజనః పూర్వవన్న
మాగమః, తస్యబలస్య సేన్యస్య సంబంధినీర్భునస్తద్రణఘామిః సదుధిరాసా
స్యాశ్చక్రే చతుష్పాదాంతయమకమ్ || ౧౦౫ || — మాంసేతి || మాంసవ్యభా
మాంసఖండనం + వ్యధజహారనుపసగేఇత్యప్రత్యయః, తక్రోచితానిపరిచితా
నిముఖాని చంచవః శల్యానియేషాః తైః శకుంతిభిః పక్షిభిఃకర్తృభిః, శూన్యతా
మచేతనత్వం అన్యత్రతుచ్ఛత్వమమూర్తత్వంవాదధల్ అతపివాక్రియమన్పందం
శకుంబలంవ్యాపి-వ్యాప్తం + ఆహ్వాతైఃకర్తృణియజ్, తస్యహారేషుభిః సభో
వ్యాపి-వ్యాప్తం, అశ్రేషుపక్షిణాం సభోబలయోర్వ్యాప్తానీశుభధర్మయోగితాన్వి
త్తుల్యయోగితాభదః || ౧౦౬ || — దాదదఇతి || దద్యతఇతిదాదః దాసం + ద
దదానేకర్తృణిభుజ్, దాదందదాతీతిదాదదోదానప్రదః + ఆతానుపసగేకః
దుద్దదుద్దాదీ దుద్ ఉపతాపః + టుదుఉపతాపేక్విప్, దుతం ఉపతాపం దదతీ
సాధూనామితిదుద్దాఃఖలాః, పూర్వనత్క్రైః సేషాం దుతం ఉపతాపందదతఇతి
దుద్దదుద్దాదీ + దదదానేఇతిధాతోణిఃనిః దాదాదః దాఃశుద్ధిః + ధైవశోధ
నేక్విప్, తాండదతఇతిదాదాదః శుద్ధిప్రదః + దదదానేకర్తృణిభు, దూదదీద
దోః దూఃపరితాపః + దూర్షోపరితాపేక్విప్-తాండదతీతిమాదాః దుష్టాఃదీ
క్షయః + దీక్ష్యయేక్విప్, తాండత్రఇతిదీచోనాశచో + ఉభయత్రాతానుపసగై
కః దూదానాం దీచోమాదదీచో దుష్టచర్దకారోదోషాఘజాయస్యసః దూ
దదీదదోమష్టభంజకఘజఇత్యర్థః- దదాదదదదః దదంతఇతిదదాః దాతారః
దద్యతఇతిదదాఅదాతారః, సేషాంధ్వయానానుపి దహోదాతాదదాదదదః

దదీదదోః ! దుద్దాచందదదేదుద్దేదదాదదదదదదః ॥ ౧౦౪ ॥ ప్లుతేభకుంభో
 రసిజ్జేర్పదయక్షతిజన్తభిః । ప్రావర్తయన్మదీరస్తేర్ద్విషాం తద్యోషితాంచ
 సః ॥ ౧౦౫ ॥ సదామదబలప్రాయస్సముద్భృతరసోబభౌ । పృథివీకృమశ్శి ॥

+ సర్వత్రదదదానెపచాద్యచ్, అదంత్యేహాః ఘస్తరాః బకాసుర పూతనా
 ప్రభృతయః + అత్రైశవచాద్యచ్- తాకాద్యతిఖండయతీత్యదః + దోఽవఖం
 దనె- ఆతానుపసగైకః- ఏనంభూతోహరిః దుతందదాతీతిదుద్దుః దుఃఖదః త
 స్తిక్ దుద్దేశతౌ దుతండుఖండదతకతిదుదాదంశస్త్రం + దదదానేకర్తణ్య
 యో- దదదెదదో ప్రియ క్తవానిత్యర్థః + దదదానేక ర్తరిలిట్-ఏకాక్షరానుప్రా
 సోలంకారః ॥ ౧౦౪ ॥ —ప్లుతేతి ॥ సహరిః ప్లుతాః-ఉత్తిష్టాః, ఇభకుంభాః ఉ
 రసిజాఇన ఇభకుంభాఇవోరసిజాశ్చయైస్తేః హృదయక్షతిభిర్వక్షగప్రహారైః, మ
 నోభంగైశ్చ విషాదావరాజ్ఞయః జన్తయేషాంతైః ॥ ౧ ॥ హృదయంవక్షసిసావ్
 తఇతివిశ్వః ॥ ద్విషాంతద్యోషితాంచాస్తేః శోణితైరహృభిశ్చ ॥ ౧ ॥ అస్యమ
 శ్చుణిశోణితఇతివిశ్వః ॥ నదీః ప్రావర్తయత్-ప్రావాహయత్, అరివధేనతన్నా
 రిరారోదయదిత్యర్థః, అత్రద్వయానామప్యస్మాణాం పృథుతత్వాత్పృథుతశ్చైవః,
 త్రైలేవ ద్విషాం తద్యోషితాంచయథాసంఖ్యసంబంధాద్యథాసంఖ్యాసంఖ్యలంకారః త
 దుపజీవనేన ద్విషాంతద్యోషితాంచ శ్చైవమూలాభేదాతిశయోక్తిమహిమ్నా అ
 స్యమావత్యుధర్తయోగిత్వాత్తుల్యయోగితత్వం గాంగీధావేనసంకరః ॥ ౧౦౫ ॥
 సదేతి ॥ సదామదోయస్యససదామదఃనిత్యమత్రఇత్యర్థః, తంబలం బలభక్రం
 స్త్రీణాతీతిసదామదబలప్రాయః + వరతావత్కర్తణ్యబృత్తయః, సముద్భృతా
 సమ్యక్ భృతారసావిశ్వంభరామైనససముద్భృతరసఃప్రతికాఃప్రసిద్ధాః విక్రమాః
 పాదన్యాసాయస్యసః త్రివిక్రమఇత్యర్థః, ఇతిమాక-రమావతిః, హరిః-కృష్ణః
 అపరోన్యోహరిః ఇంద్రాఇనబభౌ సోపిసతామామదోదుఃఖదోయోబలావలా
 సురస్తస్య ప్రాయోనాశస్తంకరోదీతిసదామదబలప్రాయః + తత్కరోతితిన్య
 స్తాత్పచాద్యచ్, సముద్భృతరసః అమృతపానేన సమ్యగవహృతవిషః ॥ ౧ ॥ శృం
 గారాశావిషవిర్యగుణేరాగద్రవేరసఇత్యమరః ॥ పృథివీకృమః-ప్రసిద్ధపరా
 క్రమః, ఇతిమాక సావరాజ్యలక్ష్మీయక్తః తథా అపరోహరిఃసూర్యఇన బభౌ
 సోపి ఆమం-రోగం, దృతి-ఖండయతీత్యామదః బలంప్రకాశితీతిబలప్రః + వ

మూకహరిర్హరిరివాపరః ॥ ౧౧౬ ॥ ద్విధాత్రిధాచతుర్ధాచరమైకమపినత్రయః ।
పశ్యంతస్సప్తయోనద్యస్సప్తయంపంచుత్సహాయయః ॥ ౧౧౭ ॥ సదైవసంకల్ప

లవిభజాదిత్వాత్కః సతాంభకానామామహోలవగ్నృ ఆయదృడయోయన్యనఃస
దామచలపాప్రాయః సోపదయేన సతామారోగ్యబలకారిత్వేత్థః, ఉచ్యన్నద్యేత్యా
దిభ్యుతేరితిభావః, సముద్భృతరసః, పుర్వకాలసంకోచితసలిలః, ప్రతీతివక్రమః-
ప్రసిద్ధిభగద్ధాన్వగతిః ॥ ౧౧ ॥ యమానిరంద్యచంద్రార్కవిప్లవసంహంశవాని
మ । శుకాపాకపిభేకేషుహరిర్నాకపితత్రిష్వీత్యమరః ॥ తదేనముపమానయో
రుపమేయేచార్థత్రయవచనాదథాత్రియవాచకత్విత్రయైః ॥ ఏతాః దేవకీదేవీవ
త్తీతం అతోన్యత్సనచమప్రుపేక్ష్యమేవ, అత్రాపరోహరిరేవ్యవరశబ్దప్రయో
గాదుత్ప్రేక్షేయంనోపమా, అవరస్యేద్యసాస్కర్మస్యచాప్రసిద్ధేః, ప్రసిద్ధసాదృ
శ్యవణానముపమా, ప్రసిద్ధతాద్యూప్యారోపయాపకం ప్రసిద్ధతాద్యూప్యసంధా
వనముత్ప్రేక్షా, అతవీవలక్ష్యమంతి అపకృతగుణక్రియాభిసంధానాదపకృతత్వే
న ప్రకృతస్య సంభావనముత్ప్రేక్షేతి, తస్మాదవరశబ్దేనప్రకృతస్యాప్రకృతత్వాద్య
వసాయప్రతితేరివశబ్దేన తస్మానాద్యత్వప్రతితేరుత్ప్రేక్షైవేతిసర్వస్వకారః, తస్మా
దవరబ్దమాత్రప్రయోగవీవోపమా, అవరశబ్దమాత్రప్రయోగైతిశయోక్తిః, ఉ
భయోఃప్రయోగేమాత్ప్రేక్షైవేతివిచకః, అతవీవాత్మానేకాథానణానవ్య(ససా
యి)సని) భిరవరశబ్దస్యాన్యథాతావ్యతిరేకేణాధ్ధాంతరకల్పనాయాసాపినాలం
కారికాణాంపంథాః॥శ్లేషశ్చాత్మోత్ప్రేక్షావీజభూతసాధర్మ్యనిర్వాహమాత్మో
పక్షీణతయా తదంగమితిసంకరశబ్దలంప్రసక్తానువృత్త్యా ॥ ౧౧౬ ॥ —ద్విధే
తి ॥ శత్రువః ఏకమవీతంహరిం ద్విధాద్విత్వేన త్రిధాత్రిత్వేనచతుర్ధాచతుష్టే
నచ పశ్యంతః ఛయాత్త్రధాభ్రామ్యంతశ్చశ్యేత్థః, స్పర్ధయామత్సరేణ, సద్యః సప్త
యం పంచత్వం, పంచధాభావం మరణమాయయః తన్నత్సరిణస్తతాధికమాదర
స్తీతిభావః ॥ ౧౧ ॥ స్యాత్పంచతాకాలధర్మోదిష్టాంతఃపరయోత్సయః । అంతో
నాకోద్వయోర్మృత్యుర్మరణానిధనోస్త్రీయామిత్యమరః ॥ పాంచభౌతికస్య శ
రీరస్య పంచధాభావః పంచతా, అత్రసప్తథాయేతి హేతోరుత్ప్రేక్షణాల్ హే
తూత్ప్రేక్షా సావవ్యంజకాప్రయోగాద్యమ్య, స్పర్ధయేవేత్యేత్థః ॥ ౧౧౭ ॥ —స
దైవ ॥ సదైవసర్వదైవ, సంపన్నంసర్వలక్షణసమగ్రింవపున్యసయః సంపన్నవ

వపూరణేమన దైవసంపన్నవపూరణేమన । మహాదధేస్తారిమహానితాంతంమహా
దధేస్తారిమహానితాంతమ్ ॥ ౧౦౨ ॥ ఇష్టకృత్వాన్యర్థపత్రిణశ్శాఙ్గపాణే రెత్యా
ధోముఖ్యంప్రావిశాభూమిమాశు । శుద్ధాయక్తానాంవైరివర్గస్య మధ్యే భ
ర్రాక్షిప్తానామేతదేవానురూపమ్ ॥ ౧౦౩ ॥ సత్త్వసమానవిశిష్టమాజరభసాదా
లంబ్యభవ్యఃపురోలద్ధాఘక్షయశుద్ధిరుద్ధురతరశీగ్రవత్సభూమిర్తుదా । ముక్తావకా

పుః నిత్యపరిపూర్ణామూర్తిః + సంహితాయాం, ధృలోపే పూర్వస్యదీఘా
ణః, అస్తంనిరస్తమరితాంమహస్తేజాయేనసః అస్తారిమహాః-మహానభికఃసహరిః
దైవసంపత్ భాగ్యసంపత్తిః సేననవపూరణం ప్రత్యగ్గ్రసాధనం యేషాంలెమదైవ
సంపన్నవపూరణేమన దైవసహయేమన రణేమన యుద్ధేమన మహాదధేః-మహార్జున
స్య, ఇతాంతం ప్రాప్తవారం సముద్రపారగామినితాంతం స్తారివిస్తారి మహస్తే
జోదధేధారయామాస, అర్ధాభ్యాసలక్షణసముద్దయమకభేదః * అర్ధాభ్యాసస్స
ముద్గసాన్వితస్య ధేవాస్త్రయోమతాఇత్యుక్తం; ఉపేంద్రవజ్రాన్మత్తమ్ ॥౧౦౪
ఇష్టమితి ॥ శాఙ్గంపాణాయన్యతస్య శాఙ్గపాణాః-కృష్ణస్య + ప్రహరణార్థే
భ్యఃపరేనిష్ఠాన ప్రమాభవత ఇతిపాణాఃపరినిపాతః ॥ పత్రిణోబాణాః, ఇష్టమర్థం
ప్రయోజనం శక్తునధాత్మకకృత్యా ఆధోముఖ్యం-అధోముఖ్యమేత్య-ప్రా
ప్య, ఆశుభూమిమావిశా, శుద్ధ్యా-లోహశుద్ధ్యా, చిత్రశుద్ధ్యాదయక్తానాం
తథాపిభర్రా స్వామినా వైరివగఃస్య మధ్యేక్షిప్తానాం పాతితానాంవీతదేవఆ
ధోముఖ్యేన క్వచిన్నిలయనమేవానురూపముచితం - సామన్యేన విశేషసమర్థ
నిరూపాథాంతరనానః, జాగతం వైష్వదేవీవృత్తమ్ * పంచాక్షేవీభిన్నావై
శ్వదేవీమహాయాచితిలక్షణాత్ ॥ ౧౦౫ ॥—సత్త్వమితి ॥భవ్యః-కల్యాణమూ
ర్తిః, లభ్యే అఘక్షయశుద్ధిశ్చయేనసలద్ధాఘక్షయశుద్ధిః, ఐనత్సన్యలాంఛనవి
శేషస్య భూమిర్వక్షః సా ఉద్ధురతరా ఉన్నతతరాయస్యసఉద్ధురతరఐనత్సభూ
మిః కామమహస్తభీః నిర్భీకః పరేశత్రీసస్త్రవీస మృగాస్తేషాం వ్యాధిః మృగ
యరిత్యశ్లిష్టపరంపరితరూపకం ॥ ౧౧ ॥ వ్యాధోమృగవధాజీవోమృగయల్కబ్ధ
కశ్చసఇత్యనురః ॥ ఉదయానిత్యాభ్యుదయవాక్ +నిత్యయోగేమత్వక్షిణయఃస
హరిః పురిః-పూర్వం, ఆజరభసాత్-రణరాగాత్, మానవిశిష్టమహాకారోద్ధురం
సత్త్వవిజలం ఆలంబ్య-ఆస్థాయ, ముదాఉత్సాహేనహరేః సింహస్యనాదం మ

ప్రతి ౨ మూలములు కావ్యే-సవ్యాఖ్యానే-వింతసగేక-

మమపాస్తభీజవరమృగవ్యాధస్సనాదంచూరే రెకామైస్సపిపాలమభిముదయా
నోపే సదాత సరే || ౧౨౦ ||

ఇతిత్రైమాధ్యకృతా శిశుపాలపథ మహాకావ్యే

త్రైపదాంతే ఏకోనవింశస్సర్గః

మూలములు కావ్యే సవ్యాఖ్యానే వింతసగేకసర్గవారంభః

ముఖముల్లసితత్త్వరేఖముచ్చైర్భిసుకభూగ్రామగభీషణందధానః ।

సమితావిలివిక్రమాసమృషన్యకగతభీరాహ్వాచచేదిరాజ్నురారం || ౧ ||

హ్రస్వ-సింహనాడుకృత్యేత్త్యర్థః, సమకాలమేకకాలం + అత్యంతసంయోగవివేచి
యా, ఏకటంభాయేమాంలైః ఏకామైః-ఏకప్రవాహైః, రోమైరిహభిరభ్రమా
కాశం తదాతస్త్రికాలే, తస్తరే-అచ్యాదయామాస * ఋచ్చత్త్యైతామితి
గుణః, చక్రబంధాభ్యుత్పత్తివిశేషోలంకారః, పూర్వోక్తమాపకేన సంస్పృశ్యతే,
బంధోద్ధారస్తు దశమండలరేఖాత్మకేనవమండలంతరాలవతిచక్రే నాభిస్థానేన
సహాకోనవింశతికోష్ఠం ప్రత్యేకంద్వ్యైరం పశ్చిత్త్రయంసమరేఖయా లిఖితాన్వి
తత్రైకస్యాంపక్షౌ నామపార్శ్వవ్యక్తమేన ఆద్యపాదమాభివ్యతిభాప్రాద
క్షిణ్యైన ద్వితీయతృతీయయోర్ద్వివీచయతృతీయాభివ్యత్వా నెమిస్థానేనాహ్వాచలయే
సాక్షరకోష్ఠవత్పైనసహాహ్వాచకోష్ఠనతి తృతీయసాదాంతకోష్ఠవణామారభ్య
ప్రాదక్షిణ్యైన చతుర్థపాదంలిఖితాన్వి తత్రైవసహాపయేత్, తత్ప్రసాభిస్థానే అ
న్యపాదత్రయదశమాక్షరసంనాదః, తదాద్యంతవర్తకస్సహాహ్వాచలయేచతు
ర్థపాదాధారః, తృతీయసాదాంతకోష్ఠేతద్వర్తన చతుర్థాద్యంతవణాయోస్సం
నాదః, తృతీయనలయేమూలకావ్యమిదం- వృషాశిశుపాలపథఇతికవికాన్యనామో
ద్ధారః, శామాలవికీడితంవృత్తం- అక్షణంతాక్రమ || ౧౨౦ ||

ఇతిత్రైపదవాక్యప్రమాణపారావారపారిణత్రైపదముహూపా

ధ్యాయకోలచలమల్లినాధసూరివిరచితే మూలములు కావ్యే

సర్వంకమూలమునే ఏకోనవింశస్సర్గః

అథ హరిశిశుపాలయోధ్యుద్ధంపర్వయితముబోధ్ధాతంకరోతి || ముఖమితి || ఇ
తీర్థం సమితావాజా || ౧ || సమిత్యాతినమిద్యుధఇత్యమరః || ఏకమాకా ము
దారోప రాకమాకా, అమృష్యక-అపహమానః, అతపన తిస్సోరేఖాప్రైరే

శితచక్రనిపాతసంప్రతిక్షంపమాతస్కంధగతంచతస్యమృతృప్యమ్, అభిశౌరిః శోభః
 నోదితాశ్చఃప్రయయాసాః ధిమావయానివిశ్వా ॥ ౨ ॥ అభిచైతన్యమగాద్యభౌ
 షిశౌరేరవనిజాంగలమలమూభితామైః । గురునెమినిపీడనావదిణావ్యసుపై
 చాసుతశోణితైర్విలింపక ॥ ౩ ॥ సనిరాయతకేతనాంశుకాంతకలనికాన్యోకరా
 ఖాః + చిక్సంశ్యసంజ్ఞాయామితిసమాసః, తాఉల్లసితాః క్రోధాదుమ్భాతాయ
 స్తిక్ తమల్లసితత్త్వైరేఖం తథాభిదురేణ గ్రంథితేన భూయగభిషణం-భయం
 కరం, ఉచ్చైరున్నతంముఖండధానః చేదిహరాజతేచేదిరాట్ + సంపదాదినా
 క్షిప్, యద్వా చేదీనాంరాట్ చేదిరాట్ + అన్యేభ్యోపిదృశ్యత్యతిక్ష్విక్ ॥ ౧ ॥
 రాజారాటూర్ధ్వస్థాభృదిత్యమరః ॥ గతభీః-నిర్భీకస్య, మురారిం-హరిం, అ
 హ్వత అయమహంకవ్యయాసిమామభ్యేహిఇతిసస్పర్ధమాకారయామాసేత్సర్ధః, వి
 నాశకాలేదిపరితమధైరూర్వాత్వాదితిభావః + స్పర్ధాయామాజఇతిహ్వయ
 తేలుఃజితజ్, ఆత్మనేపదస్వస్యతరస్యామితిచ్ఛేజాదేశః, ఆత్మామద్వస్య ఏశే
 వణగత్యా అహ్వనపాతుత్వాత్పదార్థపాతుకంకావ్యలింగం, సగైస్త్రిన్వైసచ్చ
 ద్వికంస్పృతం దైతాలియాదుర్వాభిశ్యాత్ ॥ ౧ ॥ ౩౬తి ॥ అథ అహ్వనానంత
 రం శితచక్రనిపాతం-నిశితసుదర్శనవ్యహారం, సంప్రతిక్షతైఃఇతిశితచక్రనిపాతసం
 ప్రతిక్షం మృత్యురపినిమిత్తసవ్యపేక్షత్వానితిభావః + ఈక్షణేకర్తృణాం, స
 న్ధగతమంసస్థంమృత్యుంపమాతః ఆసన్నమృతోరీత్యర్థః, తస్యచేద్యస్యరథశ్చసా
 రథిరూపయానియత్వావిధి నెతిహావకమ్ ॥ ౧ ॥ భాగ్యంప్రీనియతిర్విధిరిత్యమ
 రః ॥ నోదితాశ్చః-ప్రేరితాశ్చస్యక్, అభిశౌరిశౌరిమభి+అభిముఖ్యైవ్యయా
 భావః, అవ్యయాదాపుషఇతిసుషోలుక్, ప్రయయా, ప్రతస్థే ॥ ౨ ॥—అభీతిః
 అథ శౌరేఃకృష్టస్య, రశోపి బాంగలాదేశవిశేషః, తత్ర యత్కుంకుమంతస్య
 జభితామైరరుజైరిత్యుపమా, గురుశాంనేమినాం చక్రధారాణాం నిపీడనై
 నోదనోపవదిత్యైః వ్యసూనాం-విగత స్రాణానాం, దేహాభ్యః సుత్రైశ్చాణి
 తైరన్యస్థిః, అవనింవిలింపక ఉపదిహాసస్యక్ అభిచైతన్యం చైతన్యమభి సమాసో
 వ్యాసావాపకల్పాల్-అగాల్ + ఇహోగాలుజీతిగాదేశః ॥ జాగుడమంకుషే
 యావశకుంకుమేతిదపారాంతరం, జాగుహోదేశవిశేషః, యావకశ్చకుంకుమశ్చ
 తిదలింపః ॥ ౩ ॥—సక్షతి ॥ నిరాయతోఽతిదిగ్గః కేతనాంశుకాంతకలని

ప్రకాశము మామహాకావ్యే సన్యాఖ్యానైవింతసగోకా

మమసాస్తభీకవరమృగవ్యాధస్సనాదంబులై రెకొమైస్సమకాలమభిమంచయా
గోపైస్తదాతస్తరే || ౧౨౦ ||

ఇతిత్రుమాభుక్మతా శిశుపాలవధౌ మహాకావ్యే

త్రిపదాంతే ఏకోసవింశస్సర్గః

మామహాకావ్యే సన్యాఖ్యానే వింతితమసర్గపారంభః

ముఖముల్లసితత్త్వైరేఖముచ్చైర్భిసురభూగ్రంథుగభీషణంబధానః ।

సమితావితివిక్రమానన్యూష్యక్ గతభీరాహ్యతచేదిరాణ్ణురారం || ౧ ||

వ్రాన్-సింహనాదంకృత్యేత్సర్వభిః, సమకాలమేవ కాలం + అత్యంతసంయోగేద్విత్తి
యా, ఏకటఘాయేపాంతైః ఏకొమైః-ఏకప్రవాహైః, రొపైరిమభిరభ్రమా
కాశం తదాతస్త్రీకాలే, తస్తరే-అచ్చాదయామాస * ఋచ్చత్సృవాతామితి
గుణి, చక్రబంధాఖ్యశ్చిత్తవిశేషోలంకారః, పూర్వాక్రమావళి సంస్కర్యతే,
బంధోద్ధారస్తు దశమంబలరేఖాత్మకేనవమంబలాంతరాలవతిచక్ర నాభిస్థానేన
సప్తాకోసవింశతికోష్ఠం ప్రత్యేకంబద్ధ్యరం వక్ష్యేత్యంసమరేఖయా విఖిత్వా
తత్రైకస్యాంవక్ష్యా నామపార్శ్వప్రక్కమేవ ఆద్యపాదమావిభ్య తథాప్రాద
క్షిణ్యేన ద్వితీయత్వతీయయోర్ద్వితీయత్వతీయావిఖిత్వా నెమిస్థానేవాహ్యనలయే
సాక్షరకోష్ఠవత్కైన్సహస్థానశకోష్ఠనతి తృతీయపాదాంతకోష్ఠవణామారభ్య
ప్రాదక్షిణ్యేన చతుర్థపాదంవిఖిత్వా తత్రైవసమాపయేత్, తత్రినాభిస్థానే అ
ద్యపాదత్రయదశమాక్షరసంవాదః, తదాద్యంతవత్కైన్సహబాహ్యనలయేచతు
ర్థపాదాద్ధారః, తృతీయపాదాంతకోష్ఠేతద్వర్తన చతుర్థాద్యంతవణాయోస్సం
వాదః, తృతీయనలయేమామహాకావ్యమిదం- షష్టాశిశుపాలవధఇతికవికావ్యనామో
ద్ధారః, శామూలవికీర్తితంవృత్తం- అక్షణంతూక్రమ || ౧౨౦ ||

ఇతిత్రుపదవాక్యప్రమాణపారావారపారిత్రుమహాపా

ధ్యాయకోలచలమల్లినాథసూరివిరచితే మామహాకావ్యే

సర్వంకమాఖ్యానే ఏకోసవింశస్సర్గః

అథ హరిశిశుపాలయోధ్యుద్ధంసర్గయితమువోద్ధాతంకరోతి || ముఖమితి|| ఇ
తీర్థం సమితావాజా || ౧ || సమిత్యాతినమిద్యుధత్వమరః || విక్రమా ము
ఖారోప రాక్రమా, అమృష్యక్-అపమామానః, అతపన తిస్సోరేఖాప్తిరే

శివచక్రనిపాతనం ప్రతీక్షించుచున్నప్పుడు గతవత్సరము అభిశేరి ధోధు
నొదితాశ్వః ప్రయయానాం ధిమాదయానివర్తా ॥ ౨ ॥ అభిచైవ్యమగా భ్రాథో
పిశోరేరనింబాంగలవంతుమాభుతామైః । గురుసేమినిఽదనావిదిభావ్యసుపా
పసుగ్రతాః తైర్విలింపన్ ॥ ౩ ॥ సనిరాయతకేతనాంతుకాంతఃకలనికాన్విగతరా-

ఖాః + దిక్సంఖ్యసంజ్ఞాయామితి సమాసః, తాడల్లసితాః కోశ్రాద దుర్భతాయ
స్తిత్ తడుల్లసితత్విరళం తథాభిసురైః గ్రంథితన మ్మాయాగభీషణం-భయం
కరం, ఉచ్చైరున్నతలముఖం దానః కేదీనరాజతేదీరాట్ + సంపదాదినా
క్వీప్, యద్వా చేదీనారాట్ చేదీరాట్ + అన్వేభ్యోపిదుశ్యతి ఇతి క్వీప్ ॥ ౧ ॥
రాజారాట్పర్థివత్తాభ్యదిత్యమః ॥ గతభీషి-నిర్భీకస్య, మురారిం-హరిం, అ
హ్వత అయమహం క్వయాసిమమభ్యేషి ఇతి సస్పృహం కారయా మాసేన్వృత్తః, వి
నాశకాలేదిపరితమధైరూర్వాత్ తాడతిభావః + స్పృహయామాజ ఇతి ద్వయ
తేలుః జితః, ఆత్మ నేపదేష్వత్సరస్యామిత్యేచ్ఛాదేశః, ఆత్మాన్వృన్య పిశో
షణగత్యా అహ్వనహేతుత్వాత్పదార్థహేతుకం కావ్యలింగం, సగైస్త్రినాం సచ్చ
ద్దసికం వృత్తం వైతారియాధుర్వాభిక్వాత్ ॥ ౧ ॥ శ్రితతి ॥ అథ అహ్వనానుత
రం శివచక్రనిపాతం-నిశితసుదర్శనప్రహరం, సంప్రతీక్షతే ఇతి శివచక్రనిపాతనం
ప్రతీక్షం మృత్యోః పినిమి త్తనవ్యపేక్షత్వానితి భావః + ఈక్షత్ కర్తవ్యం, స
ర్థగతమంసస్తమ్భస్యం వచాతః ఆసన్నమృతోరస్యభ్యః, తస్యచైద్యస్యరథశ్చసా
రథిరూపయానియత్వా విధిసేతి రూపకమ్ ॥ ౧ ॥ భాగ్యం ప్రీతియతి రివిధిరీత్యమ
ః ॥ చోదితాశ్వః-ప్రేరితాశ్వస్య, అభిశేరిశేరిమభి+అభిముఖ్యైవ్యయా
భావః, అవ్యయాదాపుప ఇతి సుమోయిక్, పరయయా, పరతస్థే ॥ ౨ ॥—అభీతి ॥
అథ శోరేశక్యవృన్య, రథోపి జాంగలాదేశవిశేషః, తత్ర యత్కుంతుమంతదవ్య
దభితాశ్చైరయతైరిత్యుపమా, గురూణాం నేమినాం చక్రధారాణాం నిషీదనేన
నోదనోపాద్యైర్ద్యుః వ్యూహానాం-విగత ప్రాణానాం, దేహాగ్నిః సుగ్రైక్యాణి
తైరన్యగ్నిః, అవనివిలింపన్ ఉపహాసస్య అభిచైద్యం చైద్యమభి సమాసో
వ్యాసావావికల్పాత్-అగాల్ + ఇహోగాలుజీతిగాదేశః ॥ జాగుడమంతు మేని
యావకకుంతుమేతిదపారాంతరం, జాగుడోదేశవిశేషః, యావకశ్చకుంతుమంతు
తిదవంద్యః ॥ ౩ ॥—స ఇతి ॥ నిరాయతోఽతిదిగ్గః కేతనాంతుకాంత

లంకితఃకః । చిరరాజరిపుక్షయప్రతిజ్ఞాముఖరొము క్తశిఖస్సన్వయంనుమృత్యుః ॥ ౧ ॥
 యథా మధరాచవానుకారీధ్వనిరాపూరితదిజ్ఞుభౌరథస్య । పగుణీకృతకేకమూ
 ధ్వనితైశ్చితకంరేరపకణః యాంబధూపే ॥ ౨ ॥ అభివీక్ష్యవిదగ్ధరాజపుత్రీ
 యాంబధూపైమమృతౌరః । చిరసేవితయాపిచేదిరాజస్సహసావాపరుషా
 తదైవయోగమ్ ॥ ౩ ॥ జనితాశనికృద్భవంకముచ్చైధఃనురాస్ఫులితమధ్వనన్న
 టాంచలోయస్యసః కలనిక్వతైః-మధుగస్యరైః, కరాలాః-ప్రగల్భాః, కింకిణ్యః
 త్సమగ్రఘంటికాయస్యసతథోక్తః + సద్యస్తతశ్చేతికపే ॥ ౪ ॥ కింకిణ్యద్రఘం
 టికెభ్యమరః ॥ సకృష్టస్సరథః రిపుక్షయస్య-శిశుపాలవధస్య, ప్రతిజ్ఞయా ముఖ
 రోహచాలః- అలిపిత ముక్తశిఖా-ముక్తకేశాః సాహమేనమదాత్వా శిఖాబం
 ధకరిష్యామిత్సన్న్యోషయన్నిత్యర్థః, సవయంసాక్షాన్న్యత్యర్థు అంతఃకశిమిత్య
 త్ప్రేక్షా విరరాజ ॥ ౫ ॥—సజలేతి ॥ సజలోయోంబుధః తస్యారవంగర్జితమ
 మకరోతితిభౌక్తః తదవధ-భీరత్వార్థః, ఉపమాలంకారః, ఆపూరితదిజ్ఞుభౌ-
 వ్యాపదిగంతః, రథస్య కృష్ణరథస్య ధ్వనిః ఊర్ధ్వాకంఠాః యేషాంలైరూర్ధ్వ
 కంతైః ఆకస్మికశ్రేయోలాభాద్విస్తయహర్షోన్నమితకంధరైరిత్యర్థః-శితికంతేర్ని
 లకంతైః పగుణీకృతాః-అలిఖానీకృతాః, కేకాయస్త్రికారరణిచద్యథాలథా ॥ ౬ ॥
 కేకావాణీమయాచస్యేత్యమరః ॥ ఉపకర్తయ్యాంబధూపే మేఘరవధ్రాంత్యాదత్త
 కణైఃరశ్రాపీత్యర్థః, ఏతేనధ్రాంతిమదలంకారోవ్యజ్యతభిశవస్తునాలంకారధ్వనిః
 ॥ ౭ ॥—అభితి ॥ చేదిరాజః-శిశుపాలః, + రాజాహస్సఖభ్యష్టచ, విదగ్ధరా
 జపుత్ర్యాః-దుక్తిణ్యాః, కుచయోచ్యతాశ్చిరజంకుంపమం తచ్చిహ్నాయస్యేత
 దమృతౌరః-కృష్ణమక్షః- అభివీక్ష్య చిరసేవితయా-చిరపథుక్తయాపి, దుక్తిణీ
 హరణాత్ప్రభృతసంభృతయాపీత్యర్థః, రుషా-రోషేణ, తదైవ తదాసీమేవేత్య
 త్ప్రేక్షా, సహసాయోగంసంబంధమవాప యథాకామికామ్యంతరభోగచిహ్న
 వద్యనోద్దీపితః కాంతయాసంయుజ్యతే తదవదితిభావః, పరమార్థస్తు ప్రోవృత్తమి
 వకోవాచైదర్భికుచకుంకుమదన్యనాదపూర్వవదద్దీపితఇత్యర్థః, అత్యప్రకృతమడ్డిశై
 పరాసామ్యాదప్రకృతకాంతాప్రతిలేస్సమాసాక్తిః, ఉక్తోత్ప్రేక్షాత్వంగమస్య ॥ ౮ ॥
 జనితేతి ॥ నృపేణ-చేదిపేన, ఆస్ఫులితం-అఘట్టితం, అలిపితవదలనిలేన-తీవ్రా
 నాద్యమానస్య-స మేధ్యమానస్య, కల్పక్షయకాలాగ్నైర్యాశిఖాజ్వాలా

పెణ ! చపలానిలవోద్యమానకల్పక్షయకాలాగ్నిశిఖానిభస్పరజ్వలన్ || ౭ ||—

సమకాలమివాభిలక్షణముగ్రహసంధానవికర్షణాపవగ్నేః | అథసాభిచరంశరై

స్తరస్వీనతిరస్కర్తుముపెంద్రమధ్యనర్జున్ || ౮ || ఋజుతాఫలయోగశుద్ధిభా

మురుపక్షాశ్రయితాంశీలముఖానామ్ | గుణినాసతిమాగలైన సంధిస్సహచారి

సముజసాబధూన || ౯ || అవిషహ్యతమేకృతాధికారంవశినకర్తణిచేదిపార్థివే

తయాసమాతన్నిభేతినిత్యసమాసః, సాస్పృగులీదోధూయమానాభ్యామార్చియ

స్యతత్రతోక్తం ధనుః, జనితా-ఉత్పాదితా, అశనిశబ్దశంకానజ్యేష్ఠాషశంకాయ

స్మిక్తకర్తృణితత్రా ఉచ్చైస్తారమధ్యనల్ అత్కాగ్నిశిఖానిభేత్సృవమాయాశని

శబ్దశంకెతిధ్యాంతిమతః ఆస్సాభిలక్షణమధ్యనదితిపదార్థశాఙ్కకావ్యలింగస్యచ సా

పెక్షతావృంకరః || ౭ ||—సమేతి || అథధనురాస్ఫులనానంతరం తరస్వీ-బల

వాక్, సచైతన్యః సమకాలం ఏక కాలమివేత్యుచ్చైశ్చ, అత్యంతసః యోగే ద్వితి

యా, అభిలక్షణీయాస్సందృశ్యాః గ్రహాబాణసంగ్రహణం సంధానం మార్వాన్

యోజనం వికర్షణమాకర్షణమపవగ్నేః మోక్షశ్చ యేషాః తైస్సరైః సాభిచరంసా

నుచరం, ఉపెంద్రం-హరిః తిరస్కర్తుమాచ్చాదయితుమధ్యనర్జున్ || ౮ ||—ఋ

జులైతి || ఋజుతామవకృత్వం, అకుటిలబుద్ధిత్వంచ, ఫలంశల్యం శ్రేయశ్చ తేన

యోగః తంశుద్ధిగ్నిహశుద్ధిర్నిర్విషత్వంవా అస్యత్యి దాహ్యభ్యంతరశుద్ధిః తాంభ

జంబీలతద్భాజా ఉరోర్ హతః పక్షస్య-కంకాదివత్సస్య, సహాయస్యచాశ్రయః

సంశ్రయణమేషామస్తీతిఉరుపక్షాశ్రయితాం శీలముఖానాం-శరాణాం, గుణినా

జ్యావతాశ్చార్యాదిగుణవతాచ నతిమాగలైన ఆకర్షణానుచితకోటిత్వం విభేద

త్వంచ ప్రాప్తపైసచాపేనసహసంధిః సంబంధః సమంజసః సాధియాక బధూన

(అ)బలవతాం బలినాసహనమేణనంధిరేవోచితఇతిభావః, ఆత్మప్రస్తుతచాపశి

లీముఖవిశేషణసామ్యాదప్రస్తుతారివిజగిమప్రతీలెస్సమాసాక్తిః, తచ్చ సామ్యం

వాచ్యప్రతీయమానయోరభేదాధ్యవసాయాత్పిద్యం, నచాత్మసమాలంకారశంకా

కార్యా సానమాలంకృతిర్యోగేనస్తునారనురూపయోరిత్యనురూపవస్తుయోగేత

స్యోపాదానాత్ సంధేయారివిజగిమగుణయోగినారిహయోగఇతిభేదాత్ || ౯ || అ

విషహ్యతి||వశినాస్వతంత్రేణచేదిపార్థివేన-చేదిరాజేన, అవిషహ్యతమే-దుష్కు

ర్తకర్తృణ్యరిజనువ్యాపారేకృతాధికారం-కృతనియోగం; నియుజ్యమానమిత్యర్థః

న | అరసద్దనురుచ్చక్షేపకథా ర్విప్రసభాకర్షణవేపమానజీవమ్ || ౧౦ || అనుసం
తతివాతినఃపటువృందభిర్యుద్ధిభృతాః గృహీతపక్షాః | వదనాదినవాదినోఢనద్భాః
క్షితిభిర్దుర్ధనుషశ్చ రావిప్రసమః || ౧౧ || గవలాసితకాలితస్య మగ్నశ్శితశ్చారా
యదహహుదండనాసమ్ | దదృశేఽపి తాంఽహికోఽప్సరభూయగభీమాకృత్రికార్తు
శంజనేన || ౧౨ || తటిదుజ్జ్వలజాతరూపపుష్పాభిమయశ్శ్యామముఖైరభిధ్వన
అలివీప దృఢయోరాత్మ్యాః కోట్యాఃప్రసభాకర్షణవేపమానా దోభూయ
మానాజీవాజ్యాయస్యతీ, అన్యత్ర దృఢయా ఆర్యా తాడనాదిపీడనేన ప్రస
భాకర్షణేన బలాతేన-శాకర్షణేనచ వేపమానః కంపమానోజీవః ప్రాణోయస్యే
త్యర్థః || ౧౩ || అ రిశపీదాధనుష్కూట్యారిత్యమరః || జీవఃపాణిత్రయీనాతుజ
నానాత్మనిగీష్వతా | త్రిమజీవతిమారాన్వయంప్రీతివైజయంతి || ధనురుచ్చక్షై
రికలత్-అధ్వనదకౌశలచ, యథా రాజాజ్ఞనియక్తోపరాధీబలాదాకృష్యమా
ణఃకోశతి తద్యదతిభావః, అత్రాపి ప్రకృతవిశేషణసామ్యాదప్రకృతాపరాధ్య
ధికృతఃపుషప్రతీలెస్సమానోక్తిః || ౧౪ || —అన్వతి || అథాకర్షణానంతరఃక్షి
తిభిరుఽశ్చేద్యస్యధనుషః-చాపాల్పకాశాల్ అనుసంతత్యావలంతీతి అనుసంత
తిపాతినః-అవిచ్ఛేదప్రసరినః, పటువృంద లక్ష్యభేదపాటవంవాచకత్వశక్తిం చ ద
ధతః శుద్ధిభృతః, లాహశుద్ధిభృతః నిర్విషావా అన్యత్రసాధవశత్యర్థః, గృహీతప
క్షాః-స్థిక్కతకంకాదిపక్షాః, అన్యత్ర గృహీతనిశ్చిత్యాదినాభ్యాధాః || ౧౫ || ప
క్షాసార్థ్యగరుతాన్యసహాయబలభితిష్ఠితివైజయంతి || శరాః వాదినః కథక
స్య వదనాచ్చట్టాః ప్రతిజ్ఞాపాణాన్విదయశ్చవప్రసమృజ్జగ్ముః, శ్లిష్టవిశేషణ
యముపమేతిశబ్దో, శ్లేషవీన ప్రకృతాప్రకృతవిషయశత్యన్యై || ౧౬ || — గవ
లేతి || గవలం-మహిషశృంగం || ౧౭ || గవలంమహిషంశృంగమిత్యమరః || తదన్వ
దసితకాంతకృష్టవణం మధ్యేస్థితాఘారాభీమా ఆయతాచదాహుదండో నా
సానాసికేనయస్తి తత్తథోక్తం, కుపితసాన్వంతకస్యమృత్యాదనుత్తయహృద్భి
యుగం తదన్వద్భీమాఅకృత్రిభ్యస్యతత్తస్యచైద్యస్య కార్తుశంజనేన దదృశే-దృష్టం
సభయవిస్తయమితిభావః ఉపమాంకారః || ౧౮ || —తటిదితి || తటిదన్వదుజ్జ్వ
లఃదీప్తాః జాతరూపస్య-శౌమ్మః, పుంఖాః కర్తర్యోయేషాంతైః అయసా అ
యోనచ్చశానిమముఖైః-శానిమాన్తైః, శానిమాన్తైశ్చ, అభిధ్వనద్యైః స్వనత్పు

ద్భిః | జలదైవరంహసావతద్భిఃపిదధేనంహతిశాలిభిశ్చరామైః || ౧౩ || శితశ
ల్యముఖావదీర్ఘమేఘక్షరదంభస్ఫుటతీవ్రవేదనానామ్ | నృపదనృతీనచక్రవాలం
కకుభాంపౌర్ణవిమస్సువర్ణపుః || ౧౪ || అమనోరమతాంయతీజనస్యక్షణ
మాలోకపథాన్నభస్సదాంచ | రుదధేపిహితాహిమమృతిచ్యోర్విశిఖైరంతరితా
మృతాధరితీ || ౧౫ || వినివారితభానుతాపమేకంసకలస్యాపిమురద్విషాబలస్య!

క్షైగఃక్షైద్భిశ్చ, రంహసా-వేగేన, వతద్భిర్భావద్భిః, సంచాతిశాలిభిః-సంఘవా
హిభిః, శరామేర్లలదైః, మేమైరివ ఖమాకాశం, పిదధే-పిహితం + కర్తణిలి
ట్, * వప్తివాగురిరల్లాపమవాప్యోరుపసర్గయోరిత్యపెరకారలోపః ఉపమాల
జ్కారః || ౧౩ ||—శితేతి || సువణపుంఖాసువణకర్తరికాః, శరాః శితై
ర్విశితైః శల్యముఖైఃఫలాన్త్రైః, అవదీర్ఘావిభిన్నా యేమేఘాస్తేభ్యః క్షరతా-
నృవతా, అంభసాస్ఫుటావ్యక్తా సుఖాన్నైయా తివ్రావేదనాయాసాంతాసాంక
కుభాం-దిశాంసంబంధినీసృవంతీ అనృతతిరత్రసంతతిశ్చస్య తదివశరవృహరవేదన
యా రుదదివస్థితమిత్యత్యైత్వా, చక్రవాలం-మండలం, పౌర్ణావిమ-అచ్ఛా
దయామాసుః + ఊర్ధ్వాలేఖజిగ్ఘాగమేతస్య విభావోర్జ్వారితి అజితత్వపక్షే,
ఊర్ధ్వాలేర్విభావేతివృద్ధివికల్పితవృక్షేగుణః అజాదిత్యావాటివృద్ధిః || ౧౪ ||—
అమనఃకతి || విశిఖైశ్చైచ్చద్యవాణైఃకర్తృభిః పిహితస్తీరిహితః అహిమమృతిర
కోయస్యాస్స- అతవవామనోరమతాంయతీప్రాప్నువతి + ఇతిశ్చతరి ఉ
గితశ్చైతిజీవ, చ్యోరాకాశం జనస్యభౌమలోకస్య అలోకపథాల్-ద్భష్టిమా
గ్నాత్; క్షణంరుదధే-రుద్ధా + రుదేఃకర్తణిలిట్, అత్ర పథోరోధస్యాపాయరూప
త్వాత్ ధృవమపాయేఇతిసంచమి, తథా అంతరితా-మృతాతిరోహితాసప్తా అ
తవవామనోరమతాం యతీధరితీనభస్సదాంచాలోకపథాల్ రుదధేచకారోజన
సముచ్చయార్థః, తిత్రిమృధరిశ్చోన్మోహ్యతయోరెవరోధాఖ్యతుల్యధర్మయోగా
త్తుల్యయోగితాభేదా, తాభ్యామేవజనస్య సభస్సదాంచ యథాసంఖ్యమనన్వయా
త్ యథాసంఖ్యాలంకారః (అంగతయా) సాపేక్ష(త్ర)యా సంకీర్ణతే || ౧౫ ||
వినివారితేతి || సరాధిపెన-చేద్యేన, సకలస్యాపి మురద్విషోహారేర్బలస్యజేనన్వ
స్య వినివారితోభానుతాపః అతపోయేనతదేకమద్వితీయంశరజాలమయం బాణ
బృందాత్మకం ఉరుమహాత్మదైవ సదనమివేత్సుత్యైత్వా సమంయుగవత్సమనా

శరజాలమయంసమంసమంతాదునదైననరాధిపనలెనె || ౧౬ || ఇతిచేదిమహీ
భృతాతదానీంతదనీకందనుసూనుసూదనస్య | వయసామివచక్రమక్రియాకంపరి
తోరోధివిపాటపంజరేణ||౧౭|| ఇమన్వమనెక జేకవీరస్తదరిప్యచ్యుతమచ్యుతశివ
షత్తైః | అథవాదికృతంప్రమాణమనైవ్యేప్రతివాదీననిరాకరోత్పరమాణైః||౧౮
ప్రతికుంచితకూర్పరేణతెనశ్రవణోపాంతిసీయమానగవ్యమ్ | ధ్వనతిష్ఠ భనుర్భు
నాంతమత్తప్రచురక్రాంతరవానుకారముపైఁచు || ౧౯ || ఉరసా వితతేన పాతి
తాంసన్యమయూరాంచితమస్తకస్తదానీమ్ | క్షణమాలిఖతానుసౌష్ఠ్యవేనస్థితపూ

త్రైనేకృతమిత్యర్థః + తనోతేకర్తణిలిట్ || ౧౬ ||—ఇతితి || ఇతిత్థం చేదిమ
హీభృతా-చైద్యేన, తదానీంతత్కాలే, దనుసూనుసూదనస్య-దానవాంతకస్య
హరైస్తదనీకంబలం || ౧౭ || వరూధినీబలంవైన్యంచక్రించానీకమస్త్రీయామిత్య
నురః || వయసాంచక్రిం పక్షిసంఘఇవ అక్రియాకంనిశ్చేష్టంయథాతథా విపాట
యంతీతివిపాటాః శరాః + పచాద్యచ్, త్రైరేవ పంజరేణపరితస్సర్వతః అరోధి
రుద్ధం + రుధేకకర్తణిలుక్ ఉపమాలంకారః || ౧౮ ||—ఇష్టితి || అథానీకరో
ధానంతరం, ఏకవీరః అనుహాయశూరః, అచ్యుతోహరిః అరిప్రచ్యుతం-శత్రువిగ
ళితం. తదనేకమపరిమితమిచువషణం పృషత్తైర్పాణైః వాదికృతం-వాదినా
ప్రయత్నం, ప్రమాణమనుమానం, అన్వేషిప్రమాణైః ప్రత్యసమాన్వేషప్రతివా
దీననిరాకరోత్ + ఇవేనసమాసోవిభక్త్యలోపశ్చేతిసమాసాత్ సమానగతా
శ్రోతీపూర్ణోపమా || ౧౯ ||—ప్రతీతి || ప్రతికుంచితకూర్పరేణ-అకుంచితకపో
ణినా || ౧౭ || స్యాత్కపోణిస్తుకూర్పరిఇత్యమరః || తేనహరిణాశ్రవణోపాంతికం
కర్ణాంతికనియమానా ఆకృష్యమాణాగవ్యాజ్యాయస్యతత్ || ౧౮ || గవ్యం గ
వాంహితేగవ్యాజ్యాయాంక్షీరాదికెత్రిష్టితివిశిష్టః || భనుశ్శృంగం 'ఘనాలె
శరది, యేమత్తాః ప్రచురాఘాయాంసః క్రాంతాస్తేషాంరవమనుకరోతీతితదను
కారం క్రాంచకూజతసదృశంయథాతథేత్యర్థః + కర్తణ్యణ్, ఉపైచ్చస్తారంధ్వన
తిష్ఠ-దధ్వాన + లట్ స్తేఇతిభూతెలట్, నప్రభావోక్తుప్రమయోస్సృజ్కరః||౧౯||
ఉరసీతి || తదానీం భనురాకర్షణసమయే వితతేన-విస్తారితేనారసాఉపలక్షితః
పాతితాంసో-నమితస్కంధః, మయూరవదంచితంమనోహరం మస్తకంయస్యసః
ఉన్నమితముధాత్యధః, స్థిరదృఢా, పూర్వాపరా అగ్రిమచరమా ముష్టి

రాసపరముష్టిరాబధాసే || ౨౦ || ధ్వనతోనితరాంరయేణగుర్వ్యస్తటిదాకార
చలగ్గుణౌదనంఖ్యాః | ఇషవోధనుషస్సోబ్ధమాశుస్యపతన్నంబుధరాదివాంబుధా
రాః || ౨౧ || శిఖరోన్నతనిష్ఠరాంసపీతఃస్థగయస్సేకదిగంతమాయతాంతః | ని
రవణి-నకృత్ప్రసారితోస్యక్షితిభరైవచమూభిరేకదాహుః || ౨౨ || తమకుంత
ముఖాస్సుచణాకేతోరిషవంక్షిప్తమిమన్వజంపరేణ | విభిదామనయంతకృత్యవ

గృహీతల స్రకమార్చికాపాణీయస్యనహరిః- సుష్ఠుభావసాన్వితం తేన సాప్తవేన
స్థానకపాటవేనహేతునా క్షణమాలిఖితానులిఖితఇవాబధాసే-బధౌ, నశబ్దౌ వి
తర్కే || ౨౩ || సుఃపృచ్ఛాచాయాంవితర్కచేత్సమరః || ఇవశబ్దోపి తాదృశఇత్స
త్ప్రేక్షాలంకారోయమ్ || ౨౪ ||—ధ్వనతఇతి || నితరాంధ్వనతో గర్జతః తటిత
ఇవాకారోయస్యనః తటిదాకారః చలనాత్రైతోమయత్వాచ్చాచిరప్రభాకారశ్చ
లన్ గుణోమార్చియస్యతస్మాత్ || ౨౫ || మార్చిజ్యౌశించినీగుణఇత్సమరః || ధ
నుషశ్శాక్లాత్ గుర్వ్యనుహత్యః, అసంఖ్యాః-అపరిమితాఇషవః అంబుధరా
న్దైహూత్, అంబుధారాఇవాశుసశ్చంద్రయేణస్వతత్, అతోపమానోపమేయ
యోరేకలింగతానియమాదిమశబ్దోద్విలింగోపి స్త్రీలింగవీప్రయుక్తఇతి జ్ఞాన
నాయ గుర్వ్యితివిశేషణమ్ || ౨౬ || పత్రీరోపఇమర్ద్వయోరిత్సమరః || ౨౭ ||
శిఖరేతి || శిఖరం శృంగమివాన్నతం నిష్ఠురం-కతినంచాంసపీతయస్యనః ఏకది
గంతందిగ్భాగంస్థగయన్-చాదయన్, ఆయతాంతోహ్రీఃస్వస్వరూపః || ౨౮ || అం
తోధ్వనసితే మృత్యాన్వరూపేనిశ్చయేంతికఇతివైజయంతీ || సకృత్ప్రసారితః-
నతుపునఃపునరితిస్థైర్యాతిశయోక్తిః; అస్యహరేరేకదాహుశ్చాపధః వామ
దాహురిత్సర్థః, చమూభిస్సేనాభిః, క్షితిభరైవ-భూధరఇవ, నిరవణి-సాధునీ
క్షితఇత్సర్థః || ౨౯ || నిర్వర్తనంతునిధ్యానందర్శనాలోకనేక్షణమిత్యమరః || ౩౦ ||
తమితి || అకుంతముఖానిశితాగ్రాః ప్రగల్భగిరశ్చ, సువణాకేతోర్గరుడధ్వజస్య
హరేరిషవః పరణారిణౌక్షిప్తంముక్తంతం ఇమన్వజం అయధార్థవర్ణాః-అసత్యా
క్షరాః, కపటవచనాః ఉభయవేతనాఇతియావత్, నేతుర్నాయకస్య జగిషాః-
సృవతేః కృత్యవక్షం అమాత్వాదిభేద్యవగ్మివ || ౩౧ || కృత్యాక్రియాదేవత
యోస్త్రీమభేద్యధనాదిభిరిత్సమరః || విభిదాంభేదం + పిచ్ఛదాదిభ్యోజ్-అ

క్షంసృవతేర్నైతురివాయథాథావణాః ॥ ౨౩ ॥ దయితైరివ ఖండితామురారే
 ర్విశిఖైస్సద్దుఖముజ్జ్వలంగాలేఖైః । లఘిమానమపెయషిపృథివ్యాంవిఫలాశత్యైః
 శరావలిఃపపాత ॥ ౨౪ ॥ ప్రముఖభిహతాశ్చపత్రవాహఃప్రసభంమాధవముక్త
 వత్సదంతైః పరిపూర్ణతరంగభువోగతాయాఃపరతఃకాతగవత్ప్రతిపమీయః॥ ౨౫
 ఇతరేతిసన్నికర్షజన్తాఫలసంఘట్టవికీర్ణావివస్ఫులింగః । పటలానిభిహన్వలహకా
 నయంత + న్వరితభితకత్యాత్త నేవదమ్ ॥ ౨౬ ॥—దయితైరితి ॥ ఉజ్జ్వలతాః-
 స్ఫుటాః, అంగేషులేఖాశ్చిత్రలభానభరేఖాశ్చయేషాంతైః మురారేర్విశిఖైఃదు-
 యితైః పీయైరివ, సముఖం-సమక్షమేవ, ఖండితాలూనా, అన్యత్రామానితా
 అతవీవ విఫలావిశల్యా అలబ్ధకామాచ అతవీవ లఘిమానమగురుత్వం అల్పతాం-
 చాపెయషి శత్రుశరావలిః పృథివ్యాంపపాత అత్ర ప్రకృతశరావలివిశేషణసా-
 మ్యుదపకృతఖండితనాయికాపృతితెస్సమాసోక్తిః, దయితైరివఖండితేత్వప్రమా-
 విశేషణంతాపాతిత్వాదంగమేవ, అతవీవ తచ్చవిశేషణసామ్యం శ్లిష్టతయా సా-
 ధారణైనాపమ్యగర్భశేషనచ భవతీత్యక్తం సర్వస్వకారైః శిష్టానాన్యసంగవి-
 కృతేఖండితేమ్యాకమామిరేతి ॥ సామ్యరంభూతాపృథివ్యాంపపాతి తద్యదితిధా-
 వా ॥ ౨౭ ॥ —ప్రముఖజతి ॥ పత్రాణిసహంతితివత్రవాహః-పత్రిణశ్చేద్యశ్చ
 రా + కర్షణ్యో, మాధవముక్తవత్సదంతైః-శౌరిక్షిప్తశరైః, ప్రసభం-బలాత్
 ప్రముఖ-శల్యాగ్నే, వదనెచాభిహతాః-తాడితాస్సంతః, అతవీవకాతరైః త్రస్తే
 స్తుల్యం కాతరవల్ + తుల్యాథావతిప్రత్యయః, పరిపూర్ణతరంగతాయాఃయా-
 వధుతవ్యంగతాయాఃకర్షణ్యైః, భువంతరాలభూమేః పరతః ప్రతిపం-ప్రతిహేతు-
 మీయః-ప్రాపుశ్చ, మాధవాంతికాత్మిత్యావృత్త్యజన్తశ్చేత్వధాః, చకారేపూ-
 ర్వశ్లోకోక్తవతినముచ్చయార్థః, కేచిత్ ఖండితాస్తత్రైవపెతుః, కేచిన్తుఖాహ-
 ప్రతిహతాః-ప్రతినివృత్తాశ్చేత్వధాః, కాతరవదితిత్థితగత్వా శ్రేణిపూర్ణాపమా ॥
 ౨౮ ॥—ఇతరేతరేతి ॥ ఇతరేతరసన్నికర్షజన్తాశరాణామిథస్సంశ్లేషోత్థః +
 జన్తా తరవదత్వాదన్యధికరణోపబహుప్రీహిరిష్యతే, ఫలసంఘట్టనెన శల్యసం-
 ఘట్టనేన, వికీర్ణానివస్ఫులింగాయస్యసః కృశాసురగ్నిః వలాహకానాం పటలా-
 ని మేఘబృందానినిహా- అసాన్విదయో దహన్తిత్వధాః, సమతేషా క్షణమజ్జ్య-
 త్లో అదీప్యతే అత్రసమరవలాహకానామగ్నిదహాభ్యామసంబంధేపిసంబంధో

శాంసమరేమక్షణమజ్వలశ్మశాసుః ॥ ౨౬ ॥ శరదేవశరశ్శియావిభిన్నై విభు
నాశత్రుశిలీముఖాభజాలే । వికసన్మఖవారిజాపృకామంబధురాశాశవయాదన
ధ్వజన్యః ॥ ౨౭ ॥ సదివంసమచచ్ఛదచ్ఛరామైకకృతతిగ్గద్యుతిమండలాపలా
మైః । దద్మశేభవతస్సచావయప్త్యామిమరేకేవజనైస్సకృద్విస్మయః ॥ ౨౮ ॥ భమ
తిస్సుటమాగతావివక్షాన్నసపక్షోపిహినిర్వృతైర్విధాతా । శిశుపాలబలానికృష్ణ
ముక్తస్సుతరాంతేనతతాపతోమరౌఘః ॥ ౨౯ ॥ గురువేగవిరావిభిఃపతత్రై
రివవః కాంచనపింగలాంగభానః । వినతాసుతవత్తలభువన్స్సవ్యధితభ్రాంతభుజం

కేరతిశయోక్తిః వాదించూతీనవలాహకాః పృషోదరాదిత్వాత్సాధుః ॥ ౩౦ ॥
శరదేతి ॥ విభునా-దేవేన, కర్త్రా శరశ్శియా-శరసంపదా, కరణేన శరదేన-శర
దృతునైవ, శత్రుశిలీముఖాః అభ్యాణీవలెమాంజాలే విభిన్నే నిరస్తేనతి, వికసం
తిముఖానివారిజానీవయాసాంతాః యాదవధ్వజన్యః-యదుసేనాః, అశాదిశబ్ద
పృకామంబధుః అనైకేవయముపమా ॥ ౩౧ ॥—సగతి ॥ సహరిః కృతః తిగ్గ
ద్యుతిమండలస్యావలాపోపహ్నవోయైస్తేః ఆచ్ఛాదితార్కమండలైరత్యధః, శ
రామైఃదివమాకాశం సమచిచ్ఛదల్-భాదయతిన్ + భాదేః కౌచఙ్మవభా
యాహ్యసన్యః, సన్వద్భావాల్ సన్వతఇత్యధ్యసన్వతత్వం యుక్తంచైతల్, ల
ఘుహస్తత్వాదన్యేత్వాశయేనోత్పేక్షతే, అథాస్తిన్నవసరే తస్యహరేశ్చావ
యప్త్యాం ఇమః సకృదేకవాదినృప్తా-ముక్తా, ఏకేవజనైర్దద్మశే-దృష్టాచ ఇమా
ణాంపుంభానుపుంభతయాసంధానమోక్షయోద్భర్తృత్వయాచవ్యాఘ్నేయానేకపిపే
మరేకదైవముక్తిగచ్ఛతీతున్తైర్పితౌఈదృశోలఘుహస్తస్యద్యుసంభాదనంయు
క్తమితిభావః ॥ ౩౨ ॥—భవతీతి ॥ వివక్షాచ్ఛతుక్రలాదాగతః సవక్షఃకంకా
దపత్రీవాక్ సుహృచ్చ తయోరభేదాధ్వవసాయేనాహ, సపక్షోపి నిర్వృతైర్వి
ధాతా సుఖకరోనభవతిహిస్సుటం, యేనకారణేన కృష్ణముక్తగ్రామరౌఘః-శర
సంఘాతః, శిశుపాలబలాని సుతరాంతతాప-దహహ, అలశ్శత్రుక్రలాదాగ
తః స్వజనోపి నవిశ్వసనీయఇత్యర్థః, సపక్షోప్యనిర్వృతికరణతివిరోధేషితబ్ధఃవి
వక్షాదాగతఇత్యవిరోధః అతావిరోధాధానః ॥ ౩౩ ॥—గుర్వతి ॥ గురువేగ
విరావిభిః-గురుణావేగేనచేతునా విరువంతిధ్వనంతీతితథోక్తిః

వద్భిః + రాలేణఃనిః పతత్రైః పక్షైరుపలక్షితాః కాంచనేన పుంభుతైనపిం

గమంవిశంతి || 30 || శతశః పరుషాః పురోవిశంకంశిశుపాలెనశిలీముఖాః ప్రయక్తాః |
పరమర్తభిదోపి దానవారేరపరాధా ఇవనవ్యధాంవిలెనుః || 30 || విహితాద్భుత
లోకస్మష్టిమాయేజయమిచ్ఛన్కిలమాయయామురారౌ | ఘనవక్షయకాలయో
గ్యనిద్రేన్మృతస్సాన్విపనమస్త్రమాజహర || 31 || సలిలాద్రవరాహదేహనీలో
విదధద్భాస్కరమథశూన్యసంజ్ఞమ్ | ప్రచలాయతలౌచనారవిందంవిదధేతద్భు

గలాంగభాసః అన్యత్ర కాంచనవదితివిగ్రహాః, ఇషవః శౌరిశరాః విసతాసుతవ
దేవీనలైయైస్తుల్యం వ్యధితాభీషితాః అతఏవభ్రాంతామూఢా భుజంగమాయస్త్రికా
తత్తథా భువన్ఫలం-పాతాళం, విశంతిస్త తద్ధితగతాశ్రేణీపూర్ణోపమా పాతాల
ప్రవేశానంబంధేషి సంబంధాతిశయోక్త్యాసంకీర్త్యతే || 30 || — శతశ ఇతి || శిశు
పాలెన పురః అగ్రేవిశంకం-నిశ్శంకం శతశః ప్రయక్తాః క్షిప్తాః ఉచ్చారితాః ప
రుషానిష్ఠురాః పరమర్తభిదోపి శిలీముఖాశ్శరాః శతశః అపరాధాః పంచదశ
సగోక్తా అభిశాపా ఇవ దానవారేహారైః వ్యధాం-ముఖం, నవిలెనుః ఖలా
పకారాః మహతామకించిత్రరా ఇతిభావః సమానుగతోపమా || 30 || — వి
హితతి || నృపతిశ్చైద్యః విహితా అద్భుతాలొకస్మష్టిరెవ మాయాయెనతస్త్రికా
భువనక్షయకాలే ప్రలయకాలే యోగ్యనిద్రే ఉదితయోగనిద్రే సత్త్విదానీమితి
భావః, మురారౌ మాయయాజయమిచ్ఛన్కిల, సతుజెవ్యతీతిభావః, సావప
యతితిస్సావసం అస్త్రమాజహర-ప్రయక్తవానిత్యర్థః, అనాదిమాయాధారేన
కలభువనస్మష్టిసంహారమహానాటకసూత్రీధారే సర్వాద్భుతనిదానై (సకలకలు
షకవణపటుతరాభిధానై) పురాణైంద్రజాలికై భగవతిహరావపిమాయయా జగీ
షేత్యహోమహానస్యవ్యామోహఇతిభావః, అత్ర హరివిశేషణైస్తస్య దుర్జయ
త్వసిద్ధైః కావ్యలింగమ్ || 31 || — సలిలతి || సలిలనాద్రోయో వరాహదేహ
స్తదవస్థీలః భాసం ప్రకాశంకరోతీతిభాస్కరః + దివావిభేత్వాదినాటప్రత్య
యః, తమథశూన్యాభాసూరత్వదూషప్రవృత్తినిమిత్తశూన్యా సంజ్ఞాభాస్క
రాభ్యామన్యతం విదధత్ సౌరాలొకమప్యభిభవన్నిత్యర్థః, అంధంకరోతీత్యం
ధకారః, సావపనాస్త్రప్రభవంతమః + కర్తణ్యణ్ ప్రచలనినిద్రామూణికేతా
ని ఆయతలోచనాన్యేవారవిందానియస్త్రికార్తణితత్తథా- సూర్యతిరోధానై-
విందముపరీధావస్యావశ్యంభావాదితిభావః, తద్భులంహరిస్తేన్యం అంధమవశ్యత

లమంధమంధకారః || 33 || గురవోపినిషద్యయన్నిదమగ్ధనమిత్థాపతయోనవా
చ్యమైతత్ | క్షపితాపదిజాగ్రహాపినిత్యంననుతత్రైవహితేభవన్నిషణ్ణాః || 34 ||
శ్లథతాంప్రజతస్తథాపరేషామగలధ్ధారణశక్తిముజ్జితసాన్వమ్ | సుగృహీతమవి
ప్రమాదభాజాంమనసశ్శాస్త్రమివాస్త్రమగ్రపాణాః || 35 || ఉచితస్వపనోపిని
రరాశౌబలయాదోనిధిమధ్యగస్తదానీమ్ | భువనత్రయకాన్యజాగరూకస్సవ

విదధే నిద్రాప్రావిశదిత్యర్థః, అత్రాంధమంధేతిసకృద్వ్యంజనపౌనరుక్త్యాద్యన్య
త్త్యనుప్రాసభేదః, తస్యనరాహదేహానీలలోచనారవిందేత్యపమరూపకయో
శ్చసంస్కృప్తిః || 33 || — గురవఇతి || గురవోధీరాః క్షాపతయోపి ధనుషి-కా
ర్తుకే, నిషద్య-శయిత్వా, నిదమగ్ధః, సుమపురితియత్, ఏతద్దనుషి నిద్రాణంశయ
నంవాద్యం నింద్యంనభవతి కుతః హియస్తాత్ తెక్షాపతయో జాగ్రహాపి ప్రబు
ద్ధాఅపి + జాగరైశ్చతరితస్య జక్షిత్యాదయష్వతీర్ణభ్యస్తనంజ్ఞాయాం నాభ్యస్తా
చ్ఛతురితినుష్టప్రతిషేధః, క్షపితాపది నర్వాపన్నివారకఇత్యర్థః, తత్రధనుష్యే
వనిత్యంనిషణ్ణాః సంతృతాఅభవన్ను, జాగరేపి ధనురెకశరణానాం సాన్వపే త
దాశ్రయణంనదోషఇత్యర్థః, అత్ర సదాధనురాశ్రయణేన వాక్యార్థసాన్వవాచ్య
తాపాతుత్వాద్వాక్యార్థపాతుకంకావ్యలింగమ్ || 34 || — శ్లథతామితి || తథే
తి పూర్వోక్తధనురాశ్రయణనుచ్చయే యథా కేషాంచిద్దనురాశ్రయణం త
థాన్యేషాం ధనుగలనంచాధూదిత్యర్థః, శ్లథతాం ప్రయత్నశైధిల్యం ప్రజతః-
భజతః, సాన్వంనిజాంధారణశక్తి-వహనసామర్థ్యం, మేధాంచ ఉజ్జితస్వజతః
పతేషాం రాజ్ఞాం అగ్రంచాసాపాణిశ్చేతిసమానాధికరణసమాసః హస్తాగ్రగ్ర
హస్తాదయోగుణగుణిరౌర్భదాభేదాదితివాచనవచనాత్, తస్మాదగ్రహణేస్సు
గృహీతం-సుప్తృభృతమపి అవ్యతీస్వభ్యస్తమపి అస్త్రం-అయుధం, ప్రమాదభా
జాం గుణనికాద్యవధానరహితానాం మనసశ్చిత్తాత్, శాస్త్రం విద్యేవాగలత్-
అభ్యశ్యత్, నిద్రాపారవశ్యాదితిభావః, ఇవేనసహ నిత్యసమాసాత్సమాసగతా
శ్రోతిపూర్వోపమా || 35 || — ఉచితేతి || నీరరాశౌ-సముద్రే, ఉచితస్వపనో
పి-పరిచితనిద్రోపి, తదానీం సర్వనిద్రావసరే బలయాదోనిధిమధ్యగః, స్వసే
నాసాగరమధ్యస్థః స్వబలాంభోనిధీత్యపిపాతః, భువనత్రయకార్యే-త్రైలోక్య
రక్షావిధౌ జాగరూకః-ప్రబుద్ధః + జాగరూకఇత్యాకప్రత్యయః, పరఃపుమాన్

రంతత్రపరఃపుమానజాగః || 31 || అథసూర్యదుచీవతస్సద్వష్టాపుదభూత్కొస్తుభో
 దర్పణంగతాయామ్ | పటుభామతతోనచాద్భుతంతద్విభురక్రైందువిలూచనఃకి
 లాసా || 32 || మహతఃప్రణలైషీవప్రసాదస్సమణైరంశుచయఃకకుమ్ముఖేషు |
 వ్యక్సద్వికనద్విలోచనైభ్యోదదదాలాకమనావిలంబలేభ్యః || 33 || ప్రకృతిం
 ప్రతిపాదుకైఃప్రసర్తుంచక్రేపేభానుమతఃపునశ్చపాదైః | తమసాభిభవాదపాస్య
 పరమపురుషః, నహరిఃపరం-కెవలంహరిరేవేత్యథః || 31 || పరమవ్యయమిచ్చం
 తి కేవలఇతివిశ్వః || తత్ర నిద్రాణిలాలాకే అజాగః-జాగ ర్తిస్త, సర్వాంధకారహా
 రిణో నిత్యప్రకాశచిదాత్మనస్తత్కాపి కాశ్యగ్రస్తస్య తస్య కుతానిద్రోతిభావః,
 + జాగ లైలుఃజితస్యఅదాదిత్వాద్భువోలుకిసార్వభాతుకగుణైరపరేషకారలో
 పె, హల్ జ్యాదిలూపేచ రెఫస్యవిసజ్జనీయః, అత్రనముద్రనిద్రాలోస్తలై
 వజాగరేవిరోధపరిహారముఖేనకార్యజాగరూకత్వపరమపురుషత్వయోర్విశేషణగ
 త్యాతా(దా)త్వికజాగరణపాతుత్వాద్విరోధాభాససంకీర్ణంకావ్యలింగమ్||32
 —అథేతి || అథాంధకారవ్యాప్త్యనంతరం తస్యహరేద్వృష్టాచాక్షుషే లైజసీ
 త్యథః, సూర్యరుచీవ-సూర్యలైజసీవ, కాస్తుభోదర్పణఇవేత్సువమితసమాసః,
 సూర్యరుచీవేతిలింగాత్ తంకొస్తుభదర్పణంగతాయాం ప్రవిష్టాయాంసత్యాం త
 తఃకొస్తుభాత్ పటుసర్వాంధకారనిరాససమథంధామలైజ ఉదభూత్-ఉదగా
 త్, తద్దామోద్భవనం నచాద్భుతం- కుతః ఆసావిభుష్ణగవాక్ అర్కేంద్రూషవ
 విలోచనేయస్యసకేలఖలు అత్ర స్తచ్చక్షుయోపి సూర్యాత్మకత్వాత్తదభిహతాల్
 కొస్తుభాత్ దర్పణా దెరివలైజఃప్రాదుర్భావాయుజ్యతత్వత్వథః, అతవీవ హా
 క్యాథఃపాతుకంకావ్యలింగముపమాసంకీర్ణమ్ || 32 || —మహతఇతి || సః
 పూర్వోక్తః మణైఃకొస్తుభస్యాంశుచయః వికనంతి-ఉన్నీలయంతి విలొచనాని
 యేషాంలైభ్యోబలేభ్యస్తేనైభ్యః అనావిలం ప్రసన్నమాలాకం దర్శనం తద్వ
 త్ జ్ఞానంచ దదత్ప్రయచ్ఛక్ మహతోమహత్తనః ప్రసాదానుగ్రహః ప్రణలై
 మ-భక్తైషీవ కకుమ్ముఖేషు-కకుభాంప్రాంగణైషువ్యక్తనత్ అమూర్ఖత్, పూ
 ర్ణాంపమా || 33 || —ప్రకృతిమితి || ప్రకృతిం-స్వభావం, ప్రతిపాదుకైః-ప్రతి
 పద్యమానైః + లవవతపదెత్వాదినాడుకజ్జప్రత్యయః, సలోకేత్వాదినా ప్తీ
 ప్రతిపేధః, భానుమతాంశుమతః, పాదైః-రశ్మిభిశ్చ, పునర్భూయః ప్రసర్తు

మూర్ఖముడజీవత్సహ సైవజీవలూకః || ౩౯ || గతనంతమ సైజ్జేవేనభూయోయో
దుయో ధైర్యధిరేధిరెద్విషంతః | సనువారిధరాఘరోధము క్రస్సుతరాము త్రప
లెపతిర్మృతీనామ్ || ౪౦ || వ్యవహారఇవాన్మతాభియోగంతిమిరంనిజైతవత్సధ
ప్రకాశే | రిపుబుల్బణభీమభోగభాజాంఘజగానాంజననీంజజాపవిద్యామ్ || ౪౧ ||
వృథుచర్యిభృతస్తతఃఫణింద్రావిషమాశీర్భిరనారతంవమంతః | అభవన్యగపద్విలా

చక్రపిశేకే + కృపూసామధ్యేధా వేలిత్, కృపారోలఇతియుకారస్థసాస్యపి రే
ఘస్యలకారః, జీవలూకః-ప్రాణివగేశ్వ, తమసాంధకారస్య అభిభవాదభిభూ
తత్వాదిత్యర్థః + కర్తృకర్తృణాఃకృతీకర్తృణిషష్ఠీ, సహ సైవమూర్ఖమపాన్య
ఉదజీవత్-ఉదశస్యత్, అత్యోజ్జీవనస్యార్కకరప్రసాద(వేతుకత్వాత్)వాక్యార్థ
వేతుకంకావ్యలింగమ్ || ౩౯ ||—గతేతి || సంతమసంవిషవ్ తమఃసాంద్రా
న్ధకారు || ౪౦ || విషవ్సంతమసమిత్యమరః + అవసమంధేభ్యస్తమనఇతి, స
మాసాంతోఽప్యత్యయః, తత్ గతయైవాంతైః యదుయోధైర్యావనవభటేః, భూ
యః-పునరపి, జవేన యధిద్విషంతోరెధిరె-జహింసిరె, హతాఇత్యర్థః + రా
ధ్యతేకర్తృణిబత్, రాధోహింసాయామిత్యేత్వాభ్యాసలూపౌ తథాహివారి
ధరాఘరోధాత్-మేఘసమూహావరణాత్, ముక్తోమ్యతీనాంపతిరర్కః సుతరా
ముత్రపతేనను ప్రకాశతవీవఖలు + ఉద్విభ్యాంతపఇత్యాత్త నేపదం, అత్రయదు
యోధానాంమ్యతిపతేశ్చ వాక్యభేదేన బింబవృతిబింబకణాద్బ్రష్టాంతాలంకా
రః సహపమానోపమేయయోర్భిన్నసచనత్వాద్దోషః, లోకే చంద్రార్కాదీ
సామీపమానానామేకత్వాదుపమేయబహుత్వేపి చంద్రాననాఇతివత్ ప్రత్యేక
మాపమ్యాదితి || ౪౦ ||—వ్యవహారఇతి || వ్యవహారే-న్యాయవాదే, అన్మతాభి
యోగం మిథ్యాభిశంసమివ, ప్రకాశేకౌస్తుభలెజసి, తిమిరంప్రసాప్తపనాంధకా
రం నిజైతవతి-నిరస్తవతీసతి, అధైతన్నిరాసానంతరం రిపుశ్చైచ్చద్యః, ఉల్బణా
మహతోభీమాంశ్చ భోగాః ఫణాఃకాయాంశ్చభజంతీతద్యాజః || ౪౧ || భో
గస్సుఖస్త్రాన్రదిభృతావశేశ్చఫణకాయయోరిత్యమరః || భుజగానాం జననీము
త్పాదికాంవిద్యాం మంత్రం జజాప-జపతిస్త, భుజగాన్త్రమాజహరేత్యర్థః, జీ
వమాలంకారః || ౪౧ ||—వృథితి || తతోభుజగాన్త్రప్రయోగానంతరం వృథు
చర్యిభృతః-మహాఫణధారిణిఇత్యర్థః, అతవీవ చర్యిరోదీక్షుఃపృష్ఠఇత్యత్ర చీ

అజహ్వీయగలీఢాభయన్యకృభాగమావిః ॥ ౪౨ ॥ కృతకేశవిడంబనైర్విహయో
విజయంతక్షణమిచ్చభిశ్చలేన । అమృతాగ్రధునఃపురెనపుష్పం బడదాభర్తుర
వారికాద్యవేయైః ॥ ౪౩ ॥ దధత స్తనిమానమానుషూర్వాస్యద్భురక్షిశ్రవసోము
ఖేవిశాలాః । భరతజ్జకవివ్రణీతకన్యగ్రథితాంకాఞ్చన నాటకప్రపంచాః ॥ ౪౪ ॥

యావః ఫణువక రోహస్తాయస్యపః (సాహ) రాదావితిసావ్విమి నావ్యాఖ్యాతం ఆశీ
 ర్భిః - చంద్రాగ్నిః ॥ ౧ ॥ ఆశీరుగదంష్ట్రాయామితి వైజయంతీ ॥ అనారతమశ్శాం
 తం నిషంద సమంతః-ఉద్ధిరంతః, ఫణీంద్రాః-మహానర్హాః, విలాలైశ్చంచలేః,
 జహ్వీయైశ్చేథావాసావ్విదితౌ ఉభాస్యకృభాగావౌష్టప్రాంతదేశౌ యస్మిన్
 కర్తణితత్రధా ॥ ౧ ॥ ప్రాంతావౌష్టస్యసృక్ష్వణీశత్యమరః ॥ యగవత్ ఆవిర
 భవత్ + అత్రోభాదుదాత్తానిత్యమితినిత్యగ్రహణాత్ వృత్తివిషయేఉభశబ్దస్య
 స్థానేపునభయశబ్దస్యేవవయోగః, ఉభయపుత్రృశత్యాదివయోగసిద్ధిరితి క్రేయ
 తౌక్తమస్తాభిఃవకటితం బహుధాసంజీవిన్యాం ఘంటాపథే సర్వంకషాయాం
 చతత్రృశత్ర, స్వభావౌక్తిరలంకారః ॥ ౪౨ ॥ —కృతైతి ॥ కృతకేశవిదంబనైః
 శాష్ట్యైః ద్విహితకేశానుకరణైః, భలేన-కపటేన, విజయమిద్భుభిరభిలాషకైః,
 + మిందురిద్భురితిఉపగ్రత్యయాంతానిపాతితః, సలౌకేశ్యాదిసాష్ట్యేవ్రతిషధఃకా
 గ్రవయైః-కదూగపుత్రైః, ఫణీంద్రైః + స్త్రీభ్యోఽథగతిథక్, పురా-పూర్వం,
 అమృతాగ్రభువః-అమృతాగ్రజస్య బడదాభయః, అశ్వానాంపలైరుచ్చైశ్చగ్రవసః
 పుచ్చమివవిషయః అంతరిక్షం తత్త్వణమేవ అత్యంతసందోగద్వితీయా, ఆవారి
 ఆవృతమ్ + వృషాఃకర్తణీలుక్, పురాకిల కదూగివితయైః-కశ్యపభార్యయోరు
 చ్చైశ్చగ్రవసః పుచ్చకాష్ట్యైశ్చేవత్యవివాదే దాస్యవణాకాద్యవయైః స్వయా
 తుర్విజయాయ గృహీతవాలాకారైరుచ్చైశ్చగ్రవసః పుచ్చాచ్చాదనం కృతమితి
 కథాపురాణాదనుసంధేయాః ॥ ౪౩ ॥ —దధతైతి ॥ ముఖ-ముఖభాగే,
 ముఖసంధౌవ విశాలాః-విస్తృతాః, ఆనుపూర్వాద్విదనుక్రమేణ తనిమాసంతసు
 త్యం ముఖాదన్యత్ర శరీరే గోపుచ్చవత్ ఉత్తరోత్తరం తనుత్వందధతః అన్యత్ర
 ప్రతిముఖాదినంధిమ సంక్లిప్తత్వందధానాః అక్షిశోవసః నర్హాః, భరతజ్ఞా-నా
 ట్యశాస్త్రజ్ఞైః ॥ ౧ ॥ భరతానాట్యశాస్త్రేచైతివిశ్వః ॥ తేనకవిసాప్రణీతం-పక
 విత్తం, యత్కావ్యం కవికర్తృలక్షణయాకావ్యాధ్యకథావస్తు + బ్రాహ్మణాదిత్యా

సవిషత్వసనోద్భవౌరుభూమన్యవధిమూనమరిదివన్నగానామ్ । ఉపరాగవతేవతి
 గ్మధాసావపురౌదుంబరమండలాభమూషా ॥ ౪౫ ॥ శిఖిపింధకృతద్వజావచూడ
 క్షణసాశంకవివర్తమానకాయాః । యమపాశవదాశుబంధనాయస్యవతస్త్వస్త్విగ
 జేషులెలిహానాః ॥ ౪౬ ॥ పృథువారిధివీచిమండలాంతర్విలసత్స్థేనవిహండరద్యుతి
 త్స్వత్ప్రత్యయః, తేనగ్రధితాగుంభితాః అంకాః పరిచ్ఛేదరూపాః అవాంత
 రసందర్భవిశేషాయేషులైతథోక్తాః, నాటకప్రపంచాఃనాటకవిస్తారాశ్చ, బభు
 రిత్సువచూ, పృబంధాశ్చిత్తిచిత్తావతః, ప్రత్యక్షనైత్యచరితౌబిందువ్యక్తిపురస్కృ
 తః । అంకోనానాప్రకారార్థసంవిధానరసాశ్రయశ్చిత్తి అంకలక్షణం, ముఖంప్రతి
 ముఖంగర్భస్సానమర్శ్యపసంహృతిరితిపంచసంధయః ॥ ౪౮ ॥—నశ్చిత్తి ॥ తిగ్మధా
 సా-సూర్యేణ, ఉపరాగవతారాహుగ్రాసవతేన-రాహుగ్రస్తేనచేత్వర్థః ॥ ౫౦ ॥ ఉప
 రాగోగ్రహోరాహుగ్రస్తేత్వింపాచపూష్టిచేత్వమరవచనం రాహుగ్రాసస్యా
 పుష్పలక్షణం పన్నగానాం నవిప్రేక్ష్యసందేః పూతాగ్రైః, ఉద్ధతేనాత్తితేన, ఉ
 రుభూమేనయోవ్యవధిస్తిరౌధానం తేనమూనాః-నిషప్రభాః మరీచయోయస్యత
 త్, అతవపాండుంబరమండలాభం-తామ్రపిండసచ్చాయం ॥ ౫౧ ॥ అథతామ్రకం
 శుల్బంష్టైచ్చముఖంద్వస్తవరిష్టోదుంబరాశిచేత్వమరః ॥ వపురూషేఽఽథం+
 వశేఃకర్తృణిలిట్, యజుదిత్వాత్సంప్రసారణమ్ ॥ ౪౫ ॥—శిఖితి ॥ పునఃపున
 లేహనశీలాలిహానాస్సర్వాః + లిహేర్యజ్ఞుగంతాత్తాచ్ఛిల్యేచానశో ప్రత్య
 యే గుణోయజ్ఞుకోరిత్యధానస్యగుణః, లిహేలిటః కానజతివల్లభః, తదానీ
 మేభ్యాసగుణానుపపత్తిధూతార్ధాసంగతిశ్చ శిఖిపింధైర్తయూరబహైఃకృ
 తైభ్యోద్వజానామవచూడభ్యఃప్రకీర్ణకేభ్యఃక్షణంసాశంకాజీవన్తయూరభ్యాం
 త్యానభయః అతవ వివర్తమానకాయాః వ్యావృత్తదెహస్సంతః ఆశువృష్టి
 గణేషు యాదవసంఘేషు, బంధనాయ యమపాశైస్తుల్యం-యమపాశవత్, కా
 లపాశవదిత్సువచూ, న్యవతక నివత్యబబంధురిత్యథః ॥ ౪౬ ॥—పృథితి ॥
 భుజంగమంగమధ్యై-కృష్ణసర్పశరీరమధ్యై, పృథోరావారిధివీచిమండలస్య అంత
 ర్ద్యౌవిలసంతః ఘనాశ్చ విహండరద్యుతీని శుభ్రవణాన్నిత్యవచూ, ద్వజాంశు
 కాని నవనిర్మోకరునిం-నవకంచుకశోభాందధిస్త ॥ ౫౧ ॥ సమాకంచుకనిర్మోకా
 విశ్వమరః ॥ నిర్మోకరుమిత్త్యత్రాన్యధర్తస్యాన్యత్రాసంబంధన నిర్మోకస్యేవ

శి | దధతిస్తభుజంగమాంగమధ్యనననిర్మలకరుచింధ్యజాంశుకాని || ౪౭ || కృతమం
డలబంధముల్లినద్భిర్భిరసిప్రత్యురసంవిలంబమానైః | వ్యరుచజ్జనతాభుజంగభోగైః
ద్వలితేందీవరదామధారిణీన || ౪౮ || పరివేష్టితమూర్తయశ్చమూలామరగైరాశి
రసస్సరత్నపుష్పైః | దధురాయతవల్లివల్లితానామపమానంమనుజామహిరుహా
ణామ్ || ౪౯ || బహుతాంజనపజ్జకపట్టనీలద్యుతయోదేహమితస్తతస్సృయంతః |
దధిరేఫణిఫస్తురంగమేమన్ముటపల్యాణనిబద్ధవర్ధ్రలీలామ్ || ౫౦ || పృస్థతం రభః
సాదయోవినీలాప్రతిపాదంపరితాభివేష్టయంతీ | తనురాయతశాలినీమహావేర్ణ

తి సాదృశ్యాక్షేపాదసంభవద్వస్తుసంబంధాన్నిదర్శనా ఘనవిపాండరెత్యుపమ
యాంగససజ్జీర్వతే, వితానపాండురాణితిపారాంతరమ్ || ౪౭ || — కృతేతి ||
జనతా-జననమూహః + గ్రామజనేత్వాదినాసామూహికస్తల్పరత్నయః, శిరసి
కృతామండలబంధోపలయాభావోయస్తి కర్తృణితత్తదా ఉల్లసద్భిః ప్రత్యు
రసంఊరసి + ప్రతేరురసస్సప్తమిస్థాదితినమాసాంతోచ్చరత్నయః, విలంబమా
నైర్విశేషణలంబమానైఃభుజంగభోగైరహికాయైః దలితేందీవరదామధారిణీని
కసితశీలాత్పలమాలధారిణీవత్ప్రత్యేక్షా వ్యరుచత్-స్వరూచిష్ట + ద్యుదోభ్యన్
లుజీతివికల్పాత్పరస్తేపదం, మాలధారిణితిపారాంతరజప్తకెషికేత్వాదినాహృ
స్వః || ౪౮ || — పరివేష్టితేతి || కించేతిచార్థః మూలాత్పదమరభ్యేత్వర్థః +
ల్యబ్ధౌపేపంచమి, ఆశిరసఃశిరోతం అభివిధావాజ్ వికల్పాదనమాసః రత్నై
రేవపుష్పైస్సహవర్తంతేఇతినరత్నపుష్పైః + తేనసహేతి తుల్యయోగేతి బ
హువ్రీహిః ఉరగైఃపరివేష్టితమూర్తయో వేష్టితాంగామనుజాః ఆయతాభిష్వల్లీ
భిలతాభిర్యేల్లితానాం వేష్టితానాం మహిరుహాణాం ఉపమానంసాదృశ్యం ద
ధురివేత్వపమా || ౪౯ || — బహులేతి | బహులాంజనస్య సాంద్రకజ్జలస్య పం
కపట్ట-పజ్జ-ఘనః తద్వన్నీలద్యుతయః-శ్యామధానః, దేహం శరీరమితస్తతః
పుష్పపార్శ్వదిస్థానెమశ్శయంతోభజంతః ఫణిసః తురంగమేమన్ముటాని ఉ
జ్జ్వలని యానిపల్యాణమ-పల్యయనేమ నిబద్ధాని వధాణి-వర్తతాణి || ౫౦ ||
వధాంత్రపువరత్రయోరితివిశ్వః || లెహఃలీలాం శోభాదధిరే-దధుః, వర్ధ్రలీ
లామిత్యత్ర అసంభవద్వస్తుసంబంధాన్నిదర్శనోక్తలక్షణా || ౫౦ || — పృస్థత
మితి || అయోవత్-అయసాదవినీలా పాదేమప్రతిపాదం + విభక్త్యణేవ్యయా

జమందూరిచనిశ్చలంచకార || ౫౦ || అథసస్తితమీక్షితాదవజ్ఞాచలితైకోన్నమిత
భూమాధవేన | నిజకతుశిర్శి తస్సువణాదుదవ ప్రన్నయతానివక్షిరాజామ్ ||
౫౧ || దుగ్రతహేమదుచఃఖగారిఖగేంద్రాదలఘూదీరితనాదముత్పతంతః | క్షణ
మైక్షిషతోచ్చక్రైశ్చమాభిజ్యవలతస్స ప్రదుచేరినస్ఫులింగాః || ౫౨ || ఉపమాన
మలాభిలాలవక్షణవిక్షిప్తమహామ్బువాహమలైన్యః | XXనాణవమంతరా

భావః అభివేద్యయంతి ఆయతేన ఆయత్యావైఘ్నేయా శాలతేయానా ఆయతేశా
విసి మహాశార్దూహారగన్య, తనుర్వపుః అందూ-శృంఖలైవ || ౫౩ || అందూస్తు
శృంఖలాయామితివైజయంతీ || రభసాత్ప్రస్ఫుతం- వృచరంతం, గజం నిశ్చలంద
కార ఉపమా || ౫౪ || —అథేతి || అథ, నాగపాశబంధానంతరం; మాధవేన-కృ
ష్టేన, అవజ్ఞయా-అకించిత్కర్తవ్యాదనాదరేణ, చలితా పేరితా ఏకా ఉన్నమీ
తా-ఉత్తిష్టాచ భూగర్భస్థిక్రర్ణణిత త్తథా + గోప్రియోరుపనజనసేతిహా
స్వత్వం, సస్థితం చైద్యదాపలదర్శనాత్ప్రమందహాసంకీర్తితాత్ నిజకతుశిర్శి
తః-నిజభ్యజాగ్రస్థితాత్ + శ్రయలైక్విప్, సువణాల్-గరుత్తతః, వక్షణంరా
జః రాజానః లెహం పక్షిరాజాం పక్షిరాజానాం గరుత్తతాం || ౫౫ || రాజారా
ట్వాధివైద్యమరః || అన్యోభ్యోపిదృశ్యతఇతిక్షిప్ || ఆయతాని ఆయతసం
ఖ్యాకాః ఉదవ ప్ర-ఉత్పైతుః + పుషాదిత్వాత్ శ్లెరజాదేశః పతఃపుమితిపు
మాగమః, ఉదభూవన్నితిహారే భువోపుగితిపుగాగమః, ఆత్రమాధవస్య సువర్ణ
వీక్షణవస్థాచితభూవిక్షేపాదిచెష్టావివరణాల్ స్వభావోక్తిః, తదుక్తందండినా
నానావస్థంపదార్థానాం రూపంసాక్షాద్వివృణ్వతీ || స్వభావోక్తిశ్చ జాతిశ్చేతి
జాతిక్రియాగుణద్రవ్యస్వభావాఖ్యానమీదృశమితిచ || ౫౬ || —దుగ్రతేతి || దుగ్ర
తహేమదుచః-పగిత ప్రకాంచనభానైత్యవమా, అలఘూచైపురదీరితనాదం-ఉ
త్పాదితఘోషయథాతథా ఖగేంద్రాల్-గరుత్తతః, ఉత్పతంతః-ఉద్భవంతః, ఖ
గాః, సువణాః జ్వలతః-ప్రజ్వలతః, సప్రదుచే-సప్తార్పిషః, అగ్నేః ఉచ్చక్రే
యాధ్వం ప్రస్ఫుతాః-స్ఫులింగావ, చమాభిః క్షణమైక్షిషత-ఈక్షితాః + ఈ
క్షితేకర్తృణిబుద్ధే, అత్రోపమయోస్సుంకరః || ౫౭ || —ఉపమానమితి || గగన
మణవఇనగగనాణవప్రమంతరా తస్యమధ్యేభిత్వర్థః + అంతరాంతరేణయ
క్తేభిద్వితియా, అత్రాణవప్రేక లైన్య తదేవ దేశాపేక్షయాభేదవత్తేనమ

సుమేరోఃకులజానాంగరుడైరిలాభరాణామ్ || ౫౪ || పతతాంపరితఃపరిస్ఫురద్భిః
పరిపింగీకృతదిజ్జుత్తైర్కయూతైః | సుతరామభవద్దురిక్షవింబస్తవనస్తత్త్విరణైరి
వాత్తద్యః || ౫౫ || దధురమ్బుధిమన్థనాద్రిమన్థభ్రమణాయస్తస్థణింద్రపిత్తజా
నామ్ | రుచముల్లసమానవైనలైయద్యుతిభిన్నాఃఫణధారిణౌమణీనామ్ || ౫౬ ||
అభితఃక్షుభితామ్బురాశిధీరధ్వనిరాకృష్టసమూలపాదపౌఘః | జనయన్నభవ

ధ్వప్రతియోగిత్యసంభవాన్నద్వితియానుపపత్తిః, లోతైః పతైః క్షణాద్విక్షిప్తా
మహామ్బువాహా మత్స్యాశనయైస్తేః గరుడైఃగరుత్మద్భిః సుమేరోఃకులజానాం
జేమాద్రివంశ్యానాం అన్యేషామహిరణ్మయతయా గరుడసామ్యసంభవాదితిధా
వః, ఇలాభరాణాం-భూధరాణాం, అణవాంతశ్చరాణామిత్యర్థః || ౫౪ || శౌరి
లాకుమ్భినీక్షమేత్యమరః || ఉపమానంసాదృశ్యమలాభి అలంభి + లభేకర్షణి
లుడ్ విభాషాదిజ్జములౌరితివికల్పాన్నమభావః, అత్రేలాభరాణాముపమానమి
తివ్యస్తాపమాయాఅన్యాభ్యాంసమాసగతాభ్యామంగంగిభావేనసజ్కరః || ౫౪ ||
పతతామితి || పరితః-పరిస్ఫురద్భిః స్వవింబసంశ్చమాత్సమంతాదుల్లసద్భిః, అత
వన పరిపింగీకృతాని సౌవణికాత్వాత్పిశంగీకృతానిదిజ్జుఖానియైస్తేః పతతాం ప
క్షిణాంమయూతైః తవనస్ఫురద్భిః, తత్త్విరణైస్తవనకీరణైః సజ్కరః-తైరితిధా
వః, ఆత్మాన్వరూపందృశ్యతైస్త్రిన్నిత్యాత్తదర్శ్య దర్పణశవ, సుతరాందురిక్షవిం
బః అభవత్ స్వతవన దుర్దర్శ్యఇదానీమతిదుర్దర్శ్యభూదిత్యర్థః, అతః తవనస్యదు
రిక్షతరత్వాసంబంధేపిసంబంధాక్తేరతిశయోక్తిః || ౫౫ ||—దధురితి|| ఉల్లసమా
నాభిడివ్యమానాభిరైవనలైయానాం సువణానాం ద్యుతిభిర్భిన్నాః సేవతి
తాః ఫణధారిణః-ఫణాభృతః, అమ్బుధిమంథనై-సముద్రమంథనే, అద్యైర్కండరా
ద్యేరేవ, మంథస్య-మంథనదండస్య భ్రమణేనాయస్తస్య నిష్పీడితస్యఫణింద్రస్య
వాసుకేః, పితౄత్-పితృభాతాఃజాతాస్తజ్జాః తైషాం|| ౫౬ || వైశాఖమంథమంథానమ
న్థానామంథదండకైశత్యమరః || + మథైర్భవాదికసేవదిత్యాత్సత్త్వత్ర సమా
గమః, తైషాంమణీనాం-మరకతానాంరుచంద్రుః వైనలైయపీతిమసమ్భేదాత్
కృష్ణారగామరకతచ్ఛాయామభజన్నిత్యర్థః, అత్రాన్యస్య అన్యధర్మాయోగేనరు
చమివరుచమితిసాదృశ్యాత్సేవాదసంభవద్వస్తుసంబంధాన్నిదర్శనాలజ్కరః || ౫౬ ||
అభితక్షతి || అభితః-ఉభయతః, యుభితః ఉద్వేలోయోమ్బురాశిః తద్వద్ధీరధ్వ

య్యగా నశక్త్యా మనిలో నాగవిపక్షపక్షజన్తా ॥ ౫౭ ॥ ప్రచలత్పతగైర్ద్రవక్షవా
తప్రసభోన్మూలితశైలదత్తమాగైః । భయవిహ్వలమాశుదద్దహకైర్వివశైరా
వివిశేన్వమేవధామ ॥ ౫౮ ॥ ఖచరైఃక్షయమక్షయేహి సేన్యసుకృతైర్దుఃష్కృ
తవత్తదోపనీతే । అయుగార్చిరివజ్వలక్రూరపారిపురౌదర్బిషమాజహాన మం

నిగఁష్ఠ్విరఘోషఇత్యవమా ఆకృష్టాః పాటితాః సమూలాః పాదపౌఢాస్తరు
సమూహయేనసః అత్ర పాదపౌన్దూలనాసంబంధేపిసంబంధోక్తైరతిశయోక్తిః,
యుగాంతశక్త్యాంజనయక్తలప్తయోత్ప్రేక్షాంజనయన్నిత్యపి సేవాతిశయోక్తిః
నాగవిపక్షపక్షజన్తా-గరుడపక్షోద్భవః, అనిలౌభవత్ ఉదభవదిత్యర్థః అత్యాని
లస్య క్షుభితామ్భానిధిధ్వనితపాదపౌన్దూలనాపెక్షయా యుగాంతశంకాజనక
త్వాదుపమానాతిశయోక్త్యైరితరాలంకారసజ్కరః ॥౫౭॥ప్రచలదితి॥ ప్రచలతాం
దోధూయమానానాం, పతగైర్ద్రవక్షాణాం-గరుడపక్షాణాం వాల్లైః ప్రసభే
న-బలాత్కారేణ, ఉన్మూలితైరుత్పాటితైశ్చైత్యైః, దత్తాః మార్గారంభాణియై
భ్యస్తేః వివశైఃపరవశేర్నిశ్చేష్టైరిత్యర్థః, భావగహితం దంశంతి భృశమితి
ద్దహకైః నరైః ॥ ౫౮ ॥ దందహూకోబిలేశయఇత్యమరః + లుపసదవరెత్యాది
నాదంశేర్భావగర్వాయాంయజ్, జపజభదహదశభంజపసాంచైతిఅభ్యాసస్యనుగా
గమః, యజజపదశాయాంయజఇతిదండేర్యజంతామాకప్రత్యయః- భయేనవిహ్వ
లం విక్షిప్తం చిత్తంయథాతథా ఆశు స్వమేన ధామ పాతాలమేన ఆవిశిశే తా
క్ష్యుఃపక్షవాతోన్మూలితశైలరంభవత్తనైవ పాతాలం ప్రవిష్టమిత్వర్థః +
విశేషకర్తృణిలీట్ అత్ర దందహూకానాం విక్షిప్తశైలరంభప్రవేశాసంబంధేపిసంబ
ంధోక్తైరతిశయోక్తిః ॥ ౫౮ ॥—ఖచరైరితి ॥ భేదరంతీఖచరైః వైవలైర్యైః +చ
రైః తత్పురుషేకృతిబహులమతిఅలుగ్వికల్పః, అక్షయేనంలే అహిసేన్యస
ర్పసంఘే, సుకృతైః-హరిస్తరణాదిపుణ్యైః, దుష్కృతవత్-బిష్ణుహత్యాద్యే
నావత్ + తత్పరస్యేవేతితత్పాదేవతిప్రత్యయః, క్షయముపనీతే-నాశంగమితే
సతి, తదా-తత్కాలే, రుషా- స్వపౌరుషవైభవరూపేణ, అయుగార్చిః సప్తా
ర్చిరివజ్వలక్రూర దీప్యమానః, అపారిపుశ్చైద్యః ఉదర్చిషణ్డదంబోదర్చిషమాగ్నై
యంపంత్రం ఆజహావ-ఆహూతవాక్ జహాపెత్యర్థః + హ్వయతేలిట్, అ
భ్యస్తస్యచైదిద్విర్వచనాత్ప్రగేనసంప్రసారణం దుష్కృతవదితిద్ధితగతా శ్చ

త్రైమ ॥ ౫౯ ॥ సహసాదధదుద్ధతాట్రహసశ్రియముత్త్రాసితజస్తునారవేణ । విత
తాయితహేతిహామరుచ్చేరభవేతాలఇవోత్పపాతపహ్నిః ॥ ౬౦ ॥ చలికొచ్చి
తథూమకేతనాసారభసాదమ్పరరోహిరోహిదశస్యః । ద్వుతమారుతసారధిశ్శిఖా
వాక్కనకస్యద్దనసుద్దరశ్చచాల ॥ ౬౧ ॥ జ్వలదమ్పరకోటరాస్తరాలం బహు
తాద్యామ్బుదవత్రిబద్ధధూమమ్ । పరిదీపితదీఘకాష్టముచ్చేస్తరువద్విశ్వ
మువోషజాతవేదాః ॥ ౬౨ ॥ గురుతాపవిశుష్కదమ్బుశుభాఃక్షణమాలగ్నకృ
శానుతామృభాసః । స్వమసారతయామసీభవన్తఃపురరాకారమవాపురమ్బువా

తీహ్యార్థోపమా ॥ ౫౯ ॥ —సహసేతి ॥ అథాగ్నయాస్త్రాహ్వనానంతరం ఉత్త్రా
సితజంతునాభీషితహ్యోగేశన, అరవేణ ధ్వనినా ఉద్ధతాట్రహసశ్రియమువహాట్రహ
ససంపదం, దధత్ తేనైవాట్రహసవాక్ తత్తుల్యమహానాదవానిత్యర్థః, వితతాః
ప్రసారితాః, ఆయతాదీఘాః హేతయోజ్వాలాః బాహవద్భవ హేతిబాహవో
యస్యసపహ్నిః వేతాలాభూతవిశేషః సభవ సహసారుడితి ఉచ్చైరూర్ధ్వము
త్పపాత ఉత్తస్థా, ఉపమాలజ్కారః ॥ ౬౦ ॥ —చలితేతి ॥ చలితశ్చలకఉచ్చిత
ఉన్నతశ్చధూమవీవ కేతనం కేతుగ్యస్యసః రభసాద్వేగాత్ అంబరంకోహంతిత్య
మ్పరరోహిణః రోహిదశాః అశ్వాభవరోహితోవాహనమృగాయస్యసః ॥ ౬౧ ॥
రోహిణీవాహనమృగాఇతివిశ్వః ॥ ద్వుతమారుతః శిఖ్రీవాతవీవసారధిర్యస్య
సః కనకస్యందనసుందరః-కనకరథరమ్యఇత్సువమా, అసాశిఖాఃజ్వాలాఅస్యసం
తీతిశిఖావాక్ ఆశుశుక్షణః ॥ ౬౨ ॥ శిఖావానాశుశుక్షణిరత్యమరః ॥ చచాలరో
హితాశ్వఇతిపారాంతరమ్ ॥ ౬౧ ॥ —జ్వలదితి ॥ జాతంవేదోధనమస్తాదితీజాత
వేదాస్తనూనపాత్, అంబరంకోటరమీవ తస్యాంతరాలమభ్యంతరం జ్వలద్య
స్యతలే బహులాః సాంద్యాః, ఆద్యామ్బుదాః పత్తాణీవ తేషు బద్ధధూమం
పరిదీపితాఃప్రజ్వలితాః దీఘాఃకాష్టాదీశః కాష్టానీవయస్యతలే ఉచ్చేరున్న
తం విశ్వంజగత్ తరుణాతుల్యంతరువల్ తరుమివేత్యర్థః + తుల్యాథే వతిప్ర
త్యయః, ఉవోషదదాహ ఉషదావేలిత్ లఘూపధగుణైవశ్చాద్విర్భూతః,
అభ్యాసస్యాసవర్ణైశ్చతుష్కదేశః అనాదిష్టాదరణ్యతిగుణస్య స్థానివత్త్వాత్ త
రువదితిస్పష్టోపమాలింగాత్సర్వత్రోపమితసమాసః ॥ ౬౨ ॥ —గుర్వీతి ॥ గు
రుతాపెనాతిహాసేన, విశుష్కదుంభవః-క్షయమాహోదకాః, అతీవ శుభ్రాశ్చే

హః ॥ ౬౩ ॥ జ్వలితానలలాలపల్లవాంతాస్సురదప్తాపదవత్రపీతభాసః । క్షణ
 మాత్రభవావభావకాలేసుతరామాపురివాయంతితాకాః ॥ ౬౪ ॥ నిఖిలామితి
 కుర్వతశ్చిరాయదుగ్రతచామికరశారితామివద్యామ్ । పృతిఘాతసమర్థమస్త్రమ్
 క్షేరభమేఘంకరమస్తరస్తురారిః ॥ ౬౫ ॥ చతురమ్బుధిగర్భధీరకుక్షేర్వపుషస్స
 ధ్విఃఫలీనసర్వసింధోః । ఉదగుస్సలిలాత్తనస్త్రిధామ్నోజలవాహవలయశ్శిరోరు
 తివిశేషణసమాసః, తతః క్షణమాలగ్ననకృశానునాతామృభాసాలాహితవర్ణాః
 అథాసారతయా జలశోషణాన్నిస్సారతయా మషీభవంతః అమ్బువాహాః పునః
 స్వమాకారం నీలరూపమవాపుః అత్ర మేఘానాం మషీభావాద్యసంబంధేపి సం
 బంధోక్తే రతిశయోక్తిః ॥ ౬౩ ॥—జ్వలితేతి ॥ జ్వలితేన-ప్రజ్వలతా, అనలసల
 సలఘాతేన, లాలాః పల్లవాంతాః అంచలాగ్రాణియాసాంతాః స్ఫురద్భిదీప్య
 మానైరప్తాపదవత్రైః కనకరచనాభిః పీతభాసః పింగలవణాః పతాకావైజ
 యంత్యః అథావకాలే-వినాశకాలక్షణమాత్రభవాం-క్షణమాత్రభావసిం, క్షణమా
 త్రానస్థాయినీమిత్యర్థః, ఆయంతి-దేఘ్యం, సుతరామాపురివేత్యత్యైత్తా, పృథీ
 పవదితిభావః, అష్టసులూహేమపదంప్రతిష్ఠాఅస్యేత్యష్టాపదం + అష్టసస్సంజ్ఞాయా
 మితిదీఘః ॥ ౬౪ ॥ రుక్తంకార్తస్వరంజామ్బూనదమప్తాపదో(స్త్రి)యామిత్యమ
 రః ॥ ౬౪ ॥—నిఖిలామితి ॥ అథాసంతరం మురారిః ఇతీత్యం నిఖిలాంద్యామా
 కాశం దుగ్రతచామికరశారితాం పృతప్రహేమకర్పరామివేత్యత్యైత్తా, చిరా
 య కుర్వతోక్షేః పృతిఘాతసమర్థం పృశమనక్షమం, మేఘాకరరోతీతి మే
 ఘంకరం-మేఘజనకం, + మేఘర్థిభయేషుకృషజతిఖశ్చేత్యయః అరుద్విష
 డజంతస్యముమితిముమాగమః అస్త్రం-వారణాస్త్రం, అస్తరతే అధావయత్,
 ఆజహర ॥ ౬౫ ॥—చతురతి ॥ చత్వారిః అమ్బుధయవీవగర్భస్తేనధీరోగమ్భిరః
 కుక్షిర్వస్యతస్యసపుషః సంధిమలీనాః సర్వాస్సింధవోనద్యోయస్యతస్య సలిలా
 త్తనస్తోయాత్తకస్య త్రిణిధామానిస్థానానిఘరాదీనసత్త్వాదీనివాయస్యతస్య త్రి
 ధామ్నోహరేః శిరోరుపౌభ్యః జలవాహవలయః-మేఘవరంపరా, ఉదగుః-ఉ
 ద్భూమాపుః + ఇహోగాలుజీతిగాదేశే గాత్రిస్తేత్వాదినాసిచోటుక్ * యస్య కే
 శేనుజీమూతానద్యస్సర్వాంగసంధిమ । కుక్షౌప్రముద్రాశ్చత్వారిస్తేత్వా

శౌభ్యః || ౬౬ || కరుణాకృతనాదమాస్తృణంత స్థిరయంతఃపటలానిభానుభాసాం
ఉదనంసిమరభిమభిసంఘాస్సపదిశ్యామలిమానమానయంతః || ౬౭ || తవనీయ
నికాషరాజారస్ఫురదుత్తాలతచిచ్ఛటాట్టహాసమ్ | అనుబద్ధసముద్ధతామ్బువా
హభ్యనితాడంబరమంబరంబభాసే || ౬౮ || సవితుఃపరిభాషకైర్వర్తరీచిరచిరాభ్య
తమతంగజాంగభాభిః | జలధైరభితస్సుస్ఫురద్భిరుచ్చేర్చిర్విదభేకతనలైవ భూమ
తో || ౬౯ || జ్వలతశ్శమనాదసునితృణానోఃపలయాస్థాపమిహాభిదగ్ధయంతః
యాత్త సేనమగ్ధత్యాగమోక్తృప్రమాణమితిభావః || ౭౦ || — కరుణాభి || కృ
ణాతం-కృతగజాకరవంయథాతథాకరుభః ఆస్తృణంతః అచ్ఛారయంతః + స్త
కాలైలకటశ్శత్రాదేశః శ్వాభ్యస్తయోరిత్యాకారలోపః, భానుభాసామరాగం
శూనాం పటలానితిరయంత స్థిరస్ఫురన్వంతః + తిరశ్శబ్దాత్తత్కరోతీతి గన్వంతా
ల్లటశ్శత్రాదేశః కావిప్రవద్యావాట్టిలోపః, అభిసంఘా-మేఘాఘాః, సపది-సద్యః,
ఉదనంసిమరుత్పైతుః + ఉత్సూర్వాన్నమతేలుణజీ యమరమనమాతాంసక్పేతి
సగిహాగమా, నెటితివృద్ధిప్రతిపేదః, స్వభావోక్తిరలంకారః || ౭౧ || — తవనీ
యోతి || తవనీయస్యశౌమ్నానికాషరాజయః కషరాల్పాగ్రవగౌర్యః పీతాః || ౭౨ ||
గారోరుణేసితేపిత్వేత్యమరః || స్ఫురన్త్యఉర్తాలాః ఉద్ధతాస్తచిచ్ఛటావిద్యుట్లతా
చివాట్టహాసాయస్యతత్తథోక్తం అనుబద్ధోనునూయతః సముద్ధతస్తారః అమ్బువా
హానాం భ్యనితాడంబరీగజాతాటోవోయస్యతచంబరంబభాసే విద్యుత్ప్రభా
భిగజాజితాడంబరైశ్చాంబరమౌగ్ధయవరాజయపిడంబనయా అట్టహాసశుర
దినబధావిత్సర్గః, వ్యంజకాప్రయోగాద్గమ్యోత్పేక్షా || ౭౩ || — సపటరీతి ||
సవితుర్వరీణిః, మయూఖాక పరిభాషకైస్థిరస్కారతేః + లపవలైశ్చాదినాఉ
కఇప్రత్యయేనలొకత్యాదినాషష్ఠీప్రతిపేదః, అచిరాభ్యక్తస్య సద్యఃకృతాభ్యం
గస్య మతంగజాంగస్య-గజదేహస్య, భాసజనభాసాయేషాంలైస్తథోక్తైః+భా
భిగోగత్యాదినారోర్భికారితస్య హలిసరైషామితిలోపః, అభితస్సురద్భిర్వి
జృంభమాణైరుచ్చైరున్నతైజలదైర్ధూమకేతోః-ధూమధ్వజస్య, అగ్నేఃకేత
నతా-కేతుత్వం విదభజనవిహితేవ భూమసాధర్మ్యల్ భూమకేతోకేతుత్వం
(పా), పుష్పిత్వః ఉత్పేక్షాలక్ష్యః || ౭౪ || — జ్వలతభి || జ్వలతశ్చిత్

పవనమధ్యపవనాదిసోనదీనాంప్రతిపల్లవితవారివారివాహః ॥ ౭౦ ॥ మధురైరి
తిథూయసానమేమైస్యోప్రభవంప్రతిపల్లవితవారివాహః సీమే । పవనానసఖస్తతఃకర్తి
మేనా ప్రణయికోగ్రభవానమద్భువాదై ॥ ౭౧ ॥ సరితఃప్రభవనీయమానస్సేర
పక్షైరదసాదనాశ్చరమాః ! ప్రబలమకృతీచ వారవిద్యుత్ప్రవచేనసమనేషన్
భానోరగ్నోః తమనాయ-ప్రశాంతయో, ప్రయో-కల్పాంతే, యజ్ఞభవః మహా
భూతి, తమభివర్ణయంతఇతేత్యుల్లేప్రితా, వృషవదవ్యవసృత త్ నదంతి-గజాం
తీతిచ్చననాదినః + కర్తవ్యమహానఇతినిః- అతసోపమాలజ్కారః ॥ వారి
పహంతితివారివాహమేభూః + కర్తవ్యణ్, నదీనాంప్రతయో-ప్రతీచేషన్విసి,
స్థావితాని-ప్రవాహితాని, వారీణియన్తికర్తణితత్తథా నవ్యనుః ప్రలయకాలమే
ఘనవదర్శన్నిత్యః ప్రతటారోపితేతిసారాంతరమ్ ॥ ౭౦ ॥—మధురైరితి ॥ ఇతి
త్తం సఃపవతఇతివనమానోవాయుః + పూజ్యజ్ఞోశ్చానక తస్యసఖ్యాప్రవమానస
ఖః అగ్నిః + రాజాహస్సభభిష్టన్, మైత్రీమాతృవివక్షయా అయం నిదా-గోః,
స్యసహకారిణీమైత్రినియమాత్ సహకారిత్వివివక్షాయాం వైసరిత్యాత్ బహు
ప్రీహాతునఃసహసాంతస్సృత్-సాన్విమితురోహితాశ్వోచాయుసభేతిఅసమాసాం
తహితేన బహుప్రీహిమాహ, అత్రాపిపాతే నకశ్చిదుపద్యవః॥ సోగ్నిఃమధురైః
ప్రీయైః వివాదైర్వివిధవాతైః ప్రణయికోగ్రభా-ప్రణయిప్రయ్య క్షణోపగ్రవ, మ
ధురైస్సాన్విమిభిః అనుద్దిపతే రిశ్యర్థః మైస్యోర్భేషుభవైః దిగాదిభ్యోయత్ నా
రిభిఃప్రభవం ప్రత్యుతప్రవేరిత్యేన ప్రత్యుతేతి ప్రవేరిత్యఇతిగణవాగ్భ్యానేభూ
యసేత్యన్యయంభృశమిశ్యర్థః, దీదీపే-ప్రజబ్ధౌల, తతఃకర్మమేణాశమత్-శాంతో
భూత్ + శాశ్వతేయశివుపాదిశాన్వితే ధైరజాతేణ, జలాహలోగ్నిర్జ్వలిత్వా
శాశ్వతి ప్రణయికోహోపప్రీయైః భృశాయిత్యాశాశ్వతీతిచప్రసిద్ధం ఉపమాలం
కాళః ॥ ౭౧ ॥—పరితఇతి ॥ పరితః ప్రసభేన-బలాత్కారేణ, శరవక్షైర్మిరి
సేతైః ॥ ౭౧ ॥ శరంసీరేశరోదాణఇతివిశ్వః ॥ అవసాదమవసానంనీయమానః కృతీ
కుశలః ఆశ్రయమశ్నాతీత్యాశ్రయాశ్శోగ్నిః + కర్తవ్యణ్, ప్రబలేషు ఘనెషు
మేఘేషు విద్యుత్ప్రవచేనేన-తటిచ్చలేన అనుప్రవేశంచకార అస్తాగ్నిర్విద్యు
ద్రూపణ మేఘానేనప్రవిష్టః బలవతాభిభూతస్య విదేశగమనం తదనుప్రవేశో
మైత్రినితిరిభావః, అత్ర ప్రకృతాగ్నివిశేషణసామ్యదప్రకృతదుర్బలస్యవప్రతీతే

నుప్రవేశమ్ || 20 || పృథ్వీతలమంహతాశనస్యకన్యవిదాలక్ష్యతము క్తమూ-
లమర్చిః | బలభిత్ప్రహితాయుధాభిమాతత్కృతితంపత్రివతేరివైకపత్రిమ్ || 23||
వ్యగమన్ సహసాదిశాంముఖభస్మమయితావశిఖనంఘనాఘనౌఘాః | ఉపకృత్య
నిసగః పరేషాముపరోధంఘహితుర్వతే మహంతః || 24 || కృతదాహముదర్చి
షశ్శిఖాభిఃపరిషిక్తంముహురంభసానవేన | విగతాంబుధరవృణంప్రపేదేగగనం
తాపితపాయితానిలక్షిమ్ || 25 || ఇతినరపతిరన్త్రంయద్యదావిశ్చకారప్రకుపితః

స్సమూహాః || 26 || —పృథ్వీతలమంహతాశనస్యకన్యవిదాలక్ష్యతము క్తమూ-
లమర్చిః + పైత్రీతలమంహతాశనస్యకన్యవిదాలక్ష్యతము క్తమూ-
లమర్చిః || బలభిదా-శక్రేణ, ప్రహితస్య-ప్రయత్నస్యాధస్య, వజ్రస్యాభి-
ఘాతాత్ ప్రహరాత్ తృతితంఛిన్నం పత్రివతేవక్షరాజస్య, గరుత్తతః ఏక-
పత్రిం ఏకపక్షభవ కన్యవిదాలక్ష్యత-అదృశ్యతేత్యపమా, పురా మాతృదాస్యవి-
మోక్షాయామృతమాహరతాగరుడేన ఇంద్రప్రయత్నవజ్రగౌరవాదేకంపత్రింత్రి-
క్తమిత్యాగమః || 27 || —వ్యగమన్ సహసాదిశాంముఖభస్మమయితావశిఖనంఘనాఘనౌఘాః +
శక్రఘాతకమత్రైభవమంకాద్భాఘనాఘనాఇత్యపమాః || తెషామౌఘాస్సమూ-
హాః శిఖనమగ్నింశమయితావ సహసాదిశాంముఖభస్మవ్యగమన్-అవసస్యః +
గమేలుః పుషాదిత్వాల్ ఛైరజాదేశ, తథాహి మహంతః నిసగతః శ్శిఖా-
వాదేవ పరేషాం ఉపకృత్య-ఉపకారంకృత్వా, ఉపరోధం సకుర్వతేహి మహ-
తాం నిష్ఫలావస్థానం పరోపరోధాయైవతిభావః, సామాన్యేన్యవిశేషసమర్థన-
రూపార్థాంతరన్యాసః || 28 || —కృతేతి || ఉదర్చిషాగ్నేశిఖాభిజ్వాల్లాభిః
కృతదాహం విహితతాపం, తతః సవేనాంభసా ముహుఃపరిషిక్తం విగతా అం-
బుధరావవృణాదోషాయస్యతల్ గగనం తాపితస్తాపంప్రాపితః సహసా పా-
యితః పానంకారితః + పిబతేన్యంతాత్కర్తణీ క్తఃశాచ్ఛాసాన్యవ్యావేపాం-
యగితియగాగమః తస్యతాపితపాయితస్య తప్తసి క్రస్యాసే ఖడ్గస్య లక్షింప్ర-
పేదే ప్రాపేతినిదర్శనాలజ్కారః, అమ్బుధరవృణైతిరూపకసంకీర్తః || 29 ||
ఇతీతి || ఇతి-ఇత్థం, క్షిప్రంకరోతిక్షిప్రకారి శిఖ్రుప్రయోక్తా, అన్యత్రాశువి-
కారకారి నరపతిశ్శిఖపాలః ప్రకుపితఃప్రకుభితః రోగః వికారముపద్రవాంతర

ఇవరోగఃక్షిప్రకారీవికారమ్ । భిషగివగురువాషచ్ఛేదినాపక్రమేణక్రమవిషభ
మురారిఃపత్వహంస్తతదాశు ॥ 21 ॥ శుద్ధింగతైరపిపరామృజభిర్నిదిత్వాబా
జైరజయ్యమవిఘట్టితమర్కభిస్తమ్ । మర్తాతిగైరన్మజభిర్నితరామశుద్ధైర్వా
క్సాయకైరభతుతాదతవావిషక్షః ॥ 22 ॥ రాహు(శ్రీ)స్తనయోరకారిసహసా
యేనాన్లథాలింగనవ్యాపారైకవినోదదులఃలితయోఃకార్కశ్యలక్ష్మిర్వృథా । తే
నాకోశతపీనతస్యమురంజితత్కాలలాలానలజ్వాలాపల్లవితేనమూర్ధాపికలం చక్రే
మివ యద్యదస్త్రం పూర్వోక్తమన్యచ్చ ఆవిశ్చకారఅథ అస్మాద్విష్కారానంత
రం క్రమవిల్ అస్యాయం పశీకారఇతిపరిపాటీవేదీమురారిః భిషక్ వైద్యఇవ,
గురువాషచ్ఛేదినామహానథఃప్రతిఘాతకేన మహానద్రపనిష్కర్తకేనచ ఉపక్రమే
ణ ఉపాయేన పత్వస్త్రప్రయోగేణైత్యగః అన్యత్రమహాపథప్రయోగేణచ త
త్తదస్త్రం తంతంవికారమివైతిభావః, ఆశు-శిఘ్రం, పత్వహ-పరిజిఘ్నాన,
+ హంతైలజ్ అదాదిత్వాచ్చపోయక్, ఇకారలూపహల్జ్యాదిలోపౌ ఉప
మామాలిసీవృత్తమ్ * ననమయయంయ తెయంమాలిసీభోగిలాకై రితిలక్షణాల్ ॥
23॥—శుద్ధిమితి॥తదాతస్మిన్సమయే,వివక్షోఽరిశ్చైద్యః పరామత్కృష్టాం
శుద్ధిం లోహశుద్ధింగతైః ఋజుభిరవ్యవిఘట్టితమర్కభిరన్మృష్టమర్కస్థానైః బా
జైః తంహరిమజయ్యం-జెతుమశక్యం + క్షయ్యజయ్యశక్యాభేదఇతినిపాతః వి
దిత్వా అథాస్మిన్నసరే మర్తాఃఅతిగచ్ఛంతితిమర్తాతిగైః,మర్కభేదిభిః అన్య
జభిర్వక్రైః నితరామశుద్ధైరపవిత్రైః వాచపీవసాయకాః వాక్సాయకాః
తైరితిరూపకం తుతాద-వ్యభయామాస, చక్రప్రయోగస్యాయముపాధ్ధాతఇతి
భావః అత్ర వాక్సాయకానాంప్రసిద్ధసాయకస్యతి రోక్తేర్వృతిరేకరూపకయో
స్సంకరః, వసంతతిలకావృత్తమ్ * ఉక్తావసంతతిలకాతభజాజగౌగఇతి లక్షణా
ల్ ॥ 22 ॥—రాహివీతి ॥ యేనచక్రేణసహసా ర్ముటితి అన్లథాలింగనవ్యాపా
రొగాథాలింగనక్రియేన ఏకోముఖ్యావినోదః ॥ 21 ॥ ఏకముఖ్యాన్యకేవలాత
త్వమరః॥తత్రదులఃలితయోలోలుపయోః రాహు(శ్రీ)స్తనయోః-రాహురమ
ణీకుచయోః, కార్కశ్యస్య లక్ష్మీకారిన్యస్య శోభా వృథావ్యర్థాలకారి-కృతా
శిరోమాత్రావశేషితస్య రాహోరాలింగనాసంభవాదితిభావః, మురజద్ధరిః త
త్కాల-త-తస్మిన్సమయే, లాలాభిరేవ్విల్లంతిభిః అనలజ్వాలాభిః-అగ్నిదీప్తిభిః, వ

ణచక్రేవపు: || ౭౦ || శ్రియాజష్టంతిప్రైస్సపటహారహైరన్వితంపుష్పవనక్షేపే
పుష్పశ్చైద్యస్సక్షణమృషిగతైస్తూయమానంనిరీయ | ప్రకాశేనాకాశే చినకరక
రాన్నిక్షిపద్విస్తితాత్మైర్నరేంద్రైరాపేంద్రంవపురథవిశ్ధామపిహంబభూవ||

ల్లనిలెన-సంజాతవల్లవేన + తారకాదితాపదితచ్చుత్ప్రయః, తెనదక్రేణకరణేనఽ
కొశతపివ శవమానస్తేన తస్యశతపాలస్య వపుర్నూర్ధ్వవికలం-శిరోహీనంచక్రే
చకార శిరశ్చిచ్ఛేదేత్సర్థః + కర్తరిలిట్తజ్జీ, రాహోశ్శిరోవపుర్వికలమకారి అ
స్యతువపు: శిరోవికలంకృతమితితాత్పర్యం అత్రచక్రవణంనె ప్యస్తుతాద్యాహు
రమణీమచకార్కశ్యవిభతీకరణలక్షణాత్కార్యాత్ ప్యస్తుతమేతత్కారణభూతం
రాహోశ్శిరోమాత్రావశేషికరణంగమ్యతఃతివర్యాయోక్తం నామాలంకారః ||
తదుక్తమ్ * కరణంగమ్యతేయత్రప్రస్తుతాత్కార్యవణంనాత్ | ప్యస్తుతత్వేనస
మ్బద్ధం తత్పర్యాయోక్తముచ్యతేఇతిలక్షణాత్ || శామూకలదిక్రీడితంనృత్తమ్ ||
* సూర్యాశ్చైర్విర్కజస్తతాస్సగురవశ్యాదూకలవిక్రీడితమితిలక్షణాత్ || ౭౦ ||—

శ్రియేతి || అథ శిశ్శేదానంతరం, శ్రియాదేవ్యా హౌభయాజష్టం సేదితం సప
టహారహై-సదుందుభిఘామైః దివైస్యః దివిభవైః పుష్పవనక్షేపరన్వితం క్షణ
మృషిగతైస్తూయమానం తదాచైద్యస్సవపుష్టః వపుషః శరీరాల్ + పంచమ్యా
స్త్రసిః, నిరీయ-నిగత్య + ఇత్యగతావిధిభావః సమాసేనబాహురైర్నిష్పల్భత్,
ప్రకాశేన స్వభాసాదినకరకరానర్కరీర్త్యే ద్విదపదభిభవత్ ఉపేంద్రస్యేదమా
పేంద్రం వపు: హరైర్విగ్రహంవిశత్-ప్రవిశద్ధామతేజఃవిస్తితాత్మైర్వికసితలో
దనైః సరేంద్రైః-రాజనైః, వీహంబభూవ-వీక్షితం + ఈక్షణికర్తృణిలిట్
ఇహాదేశ్యగురుమతోన్మచ్చఇత్యామ్ప్రత్యయః, కృత్వానుప్రయజ్యతేలిటిభూ
తేభువోనుప్రయోగః భావకర్తృణోరిత్యాత్మనేపదం, అత్రాహభగవాన్వాసః
* తతశ్చేదివలెదేహశ్చైకొగ్ర్యందదృశేన్మమై | ఉత్పపాత్యయదారాజకగగ
నాదివహస్కరః || తతఃకమలపత్రాక్షం కృష్ణంలోకనమస్కృతమ్ | వసంచేత
త్తదాలేజా వివేశచనరొత్తమమ్ || దివిసూర్యసహస్రస్య భవేద్యగపదుత్థితా
యదిభాన్మదృశిసాస్యాద్ధామ్నస్తస్యమహాత్మనఃతి || ఏలెన భగవద్దేయోపితహ
సక్తచతసాం తారకభిత్సనసంధేయమ్ || తదాహభగవాన్నారదః * కామాద్ధో
హ్యభయాత్కంసోద్వేషాచైద్రాదయోన్మపాః | సంబంధాద్వృష్టయస్సేన్మ

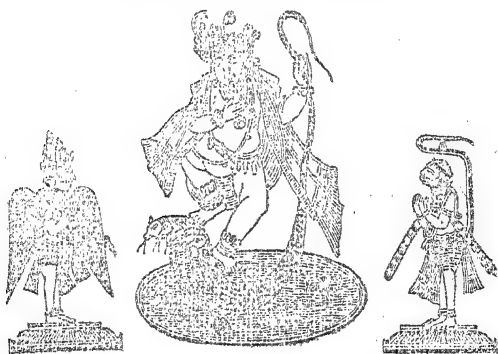
అంశము

అంశము

అంశము

అంశము

అంశము

ప్రశ్నాత్తిక్తాకానాం మల్లినాధకృతాటికానాం పల్లవైః పల్లభదెవకృతైవాత్మలిఖ్యైః
 శ్లో || సర్వాధికారిసుకృతాధికారశ్శీఘ్ర(ధర్మనాథ)వర్తలాఖ్య)స్యబధూవరా
 జ్ఞః | అసక్తదృష్టిర్విరజాస్సద్రవదేవోఽపరస్సుప్రభదేవనామా || ౧ || కాలే
 మితంతథ్యముదర్కపథ్యం తథాగతస్యేవజనస్సచేతాః | వినానురోధాత్సప్సహితే
 చ్చయైవమహిపతిర్వస్యవచశ్చకార||౨||తస్యాభవద్దత్తక ఇత్సదాత్తఃక్షమిమ్మదు

సర్వాధికారితి || త్రివర్తలాఖ్యస్యరాజ్ఞః-త్రివర్తలాభిధానస్యస్థవతేః, అ
 భిలకర్తస్థానాధికృతోమహాసేనాపతిః సుప్రభదేవనామాబధూవ-సుప్రభదేవా
 భిధానోఽఘాత్, కింలక్షణస్సుప్రభదేవనామా సుకృతాధికారః సుకృతైపు
 ణ్యై, కర్తణ్యధికారోవ్యాపారోయస్యసతథా, ధర్మైవసక్తః, యశ్చసుకృతపి
 వాధికృతః సకథు నర్వాధికారి, తథా అపరోదేవః ద్వితీయారాజేవ, తత్సా
 దృశ్యాత్, రాజాహి నర్వాధికారిభవతి, అథవాఽపరోదేవోదేవసదృశః, సు
 హృహిసుకృతాధికృతాః, అసక్తదృష్టయోఽనిమిషాః, విరజస్కా, నిఘాఽలయః,
 పృత్రమిదముపజాతిః || ౧ || — కాలే ఇతి || యస్యసుప్రభదేవస్య కాల-సమ
 యో, యద్యచనముపదేశవాక్యం తన్నహిపతిర్వర్తలాఖ్యశ్చకార-అకరోత్, కః-క
 స్యేవ-వదశ్చకారైత్యహ || తథాగతస్య బుద్ధభట్టారకస్యవచోయథాసచేతాః
 ప్రాజ్ఞోజనోఽన్వతిష్ఠత్ కథంచిన్దందాదరశ్చకార నేత్యాహ || కుతః అనురో
 ధాద్వి నా ఉపరోధభావమృతే, కథంచకారేత్యాహ || స్వహితేచ్ఛయైవ స్వస్యా
 త్తనోహితేచ్ఛయానుకూలచిక్షయా, యతోఽసా సచేతాః ప్రాజ్ఞఃకింలక్షణం
 వచః హితహేతుత్వమాహ || మితం స్వల్పాక్షరం, తథా తథ్యం-సత్యం. అపరం
 కింలక్షణంవచః ఉదర్కపథ్యమాయత్వాంహితం || ౧ || ఉదర్కఃఫలము త్రరమిత్వ
 మరః || తథాగతస్య బుద్ధభట్టారకస్య సచేతాః ప్రాజ్ఞోజనోమితం తథ్యముదర్క
 పథ్యం వచోయథా స్వహితేచ్ఛయైవనకరోతి తత్కానురోధాత్కృత్యాభివృద్ధయతః కి
 లేదముక్తమితి || ౨ || — తస్యేతి || తస్య సుప్రభదేవస్య దత్తక ఇతి-దత్తకాఖ్య
 స్తనూజోఽభవత్, పుత్రోఽఘాత్, కింలక్షణోదత్తకః ఉదాత్తావిపులచిత్తః
 తథా క్షమి-క్షమాశీలిః, అపరం కింలక్షణో దత్తకః అతపవ మృదురకరోరః, త
 థాధర్మపరః-సుకృతైకసక్తః, యందత్తకం జనైర్విక్ష్య-లాక్షేర్దృష్టాప్స, వైయా

ధర్మపరస్తనూజః | యంవీక్ష్యవైయాసమజాతశత్రోర్యనాగుణగ్రాహిజన్మేహంతీ
యే || 3 || సర్వేశ్వరస్వాశ్రయశ్చైవనిద్యమానపథభాజనితజన్మే | యస్మద్వి
తీయంస్వయమద్వితీయోముఖ్యస్సతాంగౌణమహావనామ్ || ౪ || త్రైవిధ్యైవైవ్యక్త
తసగ్గసమాప్తిలక్ష్యపత్తేర్నితకీర్తనచారుమాఘః | తస్మాత్తజస్సుకవికీర్తిగా

నం-వ్యాసస్యేదు, కృష్ణదైవపాయనా కమజాతశత్రోర్యనిధిరస్య, గుణగ్రా
హి-గుణగ్రాహకంవచః, ప్రతీయే వచనంప్రతిపన్నమంగీకృతం భవతి, సత్యంగుణ
భః పురుషాః భగవతా కృష్ణదైవపాయనై పార్థస్యాధికార్యస్యనచనం కిందిదు
త్తం, అత్యచ దత్తకోఽయం నిఖిలగుణభాజనంనిదర్శనం, అన్యథా కథమేనంగం
ణోఽయంస్యాత్, క్షమితి శమాదిత్యాద్వినుత, వ్యాసస్యేదం వైయాసం వచా
భారతం పృథ్వామభవాదిత్యావస్యత్యి నరస్యాసులభః, గుణాగృహ్యతీతిగుణగ్రా
హి, అభ్యాసకీన్యత్తమ్ || 3 || —సర్వేశ్వరి || యశ్చదత్తకః స్వయమేతత్తాన
ర్వాశ్రయశ్చైవనిధూతం నామసంజ్ఞాస్తరమవాప-తథే; కింలక్షణంద్వితీయంనా
మసర్వేశ్వరితనజనై లోకైన అనందభాజాతుపైవసతా జనితం-కృతం, పరం
కింలక్షణంనామ్, గౌణంగుణప్రవృత్తినిమిత్తభూతమాగతమధ్రానుగం, సర్వేశ్వ
మాశ్రయత్వాత్; యథాహి సర్వే తత్యి ద్విజదీనానాథాశిషిమిత్రబాంధవా
శ్రామ్యంతి తథాసా సర్వాశ్రయః సతు తైలపాయికావన్నామమాత్మేణ || ౪ ||
తపివానవద్యమనిద్యమ్ ప్రశస్యం శ్లాఘ్యం, కింలక్షణోయః అద్వితీయః స
ర్వోత్కృష్టః అవిద్యమానాగుణాదధికోద్వితీయోయస్యసోఽద్వితీయః ఇతికృ
తావీతథా సతాంముఖ్యః ప్రధానోఽగ్రణీ; సర్వంప్రేతద్విరుద్ధమివావధానాత్, త
థాహి యస్యహి ద్వితీయంనామవిద్యతే కథమసావద్వితీయోభవేత్, యశ్చ ము
ఖ్యః సకథం గౌణమప్రధానంస్యాత్, యస్యచ లోకైరపరంనామజనితః సక
థంతత్స్వయంలేభే, అవిరోధస్తుముఖ్యస్సాస్యదేవ ఇతినామస్వరూపమాత్మజన్మ
ప్రమానస్య సర్వాశ్రయస్య ప్రాప్తిపదికార్థమాప్యసతి కర్తృత్వాభావాద్ద్వితీయా
నుపపత్తిః, ముఖమివముఖ్యః శాఖాదిభ్యోయః, విరోధాలంకారః || ఇంద్రజిహ్వ
త్తమ్ || ౪ || త్రైవిధ్యైవైవ్యక్తస్యదత్తకస్యాత్తజ్ఞోఽపత్యంమాఘః తన్నామఅతపితత్కా
వ్యం శిశుపాలవధాభిధానం, శిశుపాలవధనామకం కావ్యంగ్రంథరూపం వ్యధత్త
అరచయత్, శిశుపాలవధఇత్యభిధానంయస్యతత్తథా కేన హేతునా సుకవికీర్తి

రాశయాదగళావ్యంవ్యథ త శిశుపాలవధాభిధానమ్ || ౫ || జగతినిశలవిద్యా
 ధుముష్టింధయానాం పరిభణితిపరిక్షాయజ్యైస్సజ్జనానామ్ | తదిహ మమనిబం
 ధేమాషణంభూషణంవా యదిభవతివిదగ్ధే స్తర్హస్యవశ్యంవిమృశ్యమ్ || ౬ || ***
 దురాశయా, సుకపీనాం-శ్రేష్ఠవిదుషాం, వరదచి, సుబంధు, సోమనాథ, భవ
 భూతి, కీర్తానంద, కాలిదాస, బిల్వణ, భారవి, భాణ, మయూరాదీనాం
 యాకీర్తిః ఖ్యాతిర్యశస్త్రయా దురాశా-దురభిలాషస్తయా మహాకవికీర్తి
 స్సయేత్యధః, దుష్టత్వంతావశాయాన్సవల్పబుద్ధిత్వేన సుకవికీర్తరహ్యవ్యత్యా
 త్, తథాచ || కాలిదాసః || మందఃకవియశఃప్రార్థితః గమిష్యామ్యపహాస్య
 తామ్ | ప్రాంశులభ్యేషలేమోహదుద్బాహురివమామనః || ఇతి || కిం లక్షణం
 కావ్యం, త్రిశబ్దరమ్యకృతసగళసమాప్తిలక్ష్య త్రిరిత్యయంశబ్దోధ్వనిర్తంగల
 వాచకత్వాత్, తేన రమ్యంకృతం మనోహరంవిహితం సగాణాం సమాచౌ
 అథాదధ్యానానాంసమాపనేలక్ష్యమాహం యత్ర తత్తథా క్తం అపరం కింలక్ష
 ణంకావ్యం, లక్ష్యవతేః త్రినారాయణస్య || కీర్తనచారు-కీర్తనేనవర్ణసమాఖ్యే
 ణచారు-మనోజ్ఞం నత్వలంకారాదినెత్తనౌద్ధత్యకథనం భంగ్యాతు సర్వైకా
 వ్యేగుణాస్సంతీ త్యుక్తంభవతి త్రిరిత్యయంశ త్రిశబ్దః బింబయూరవ్యంసకా
 దిత్యాత్మమాసః యది త్రిశబ్దసౌశబ్దశ్చైతికర్తృధారయఃకేవలమేవ || వసంతతి
 లకాపృత్తమ్ || ఉదాత్తౌమధ్యమోఽలంకారః || ఇతికవివంశవర్ణనమ్ ||

అత్ర మాతృకాంతరాభాద్యథావస్థితం ముద్రితం విబుధైర్విశోధ్యమ్.

పుట-	పక్షి-అశుద్ధం	శుద్ధం..	పుట-పక్షి-అశుద్ధం	శుద్ధం	
౪	౧౩ వ్యంగ్య	వ్యంగ్య	౧౧౨	౧౧ జిష్ట	జిష్ట
౫	౨౧ హేతుః	హేతుః	౧౧౪	౨౪ పుణ్య	పుణ్య
౧౧	౨౫ శైషణ	శైష	,,	,, భూగో	భూగో
౧౩	౧ మర్థ	మర్థ	౧౨౬	౩ భీష్ట	భీష్ట
౨౨	౨౩ ఆద్యా	అద్యా	౧౩౧	౫ నచ	చన
౩౫	౫ ధ్యయ	ధ్యయనః	౧౩౭	౧౨ మైర	మైర
౪౬	౬ బద్ధ	బుద్ధ	౧౪౧	౬ చదపి	చిదపి
,,	౧౫ శన్	శన్	౧౪౫	౧ భవసి	భసి
౪౯	౧ వయో	పయో	౧౪౬	౧౬ ఋద్ధ్యా	ఋద్ధ్యా
౫౩	౭ నిమ్య	నిమ్న	,,	౨౦ క్కుక్యం	త్సుక్యం
,,	౨౩ దేనః	దేణః	౧౪౭	౧౬ కత్తా	కృత్తా
౫౭	౧ వృక్తం	వ్యక్తం	౧౪౯	౫ క్యార్థః	క్యార్థః
,,	౨౬ మాపా	మానా	౧౫౧	౨ రఁద్వి	రద్వి
౫౯	౬ ప్రాల్	బ్రాల్	,,	౩ ధారి	ధారి
౬౧	౬ కథనే	కథకై	౧౫౧	౧౯ ధారి	ధారి
౬౪	౧౧ హృచ్చ	హృచ్చ	౧౫౬	౧౯ విత్పతః	విప్పతః
౬౮	౧౪ ధరు	ధరు	౧౬౨	౧౦ బంభో	బంభో
౬౯	౨౭ సవ	సవ	,,	౨౫ లైకకల	కలకలై
౭౦	౬ సౌ	సౌర	౧౬౬	౬ వళిన	నళిన
,,	౧౪ మిత	మివ	౧౬౭	౨౧ రూసా	రూసా
౭౨	౨౩ కర్త్యాః	కర్త్యాః	,,	౨౫ భృపః	భృపః
౭౫	౯ పులేతి	పులేనెతి	౧౭౦	౨౭ తియా	తియా
౮౭	౨౦ దితా	దినా	౧౭౨	౬ త్సులకే	త్సులకే
౮౯	౧౩ ప్రాప్తి	ప్రాప్తి	౧౭౪	౪ శాల	జాల
౯౨	౧ తత్తు	తత్తు	౧౭౫	౨౨ చైద్యేన	చైద్యేన
,,	౨౨ యజ	జయ	౧౮౩	౫ లైవ	లైవ
౯౭	౧౧ కర్త	ంకర్త	౧౮౫	౨౬ ప్రమి	ప్రమిమి
౧౦౩	౩ శాసన	నియమ	౧౯౩	౮ ది	దితి
౧౧౧	౩ స్నాత	స్నాత	౧౯౫	౫ ముద్యా	ముద్యా

పాదశాదిమాఘమహాకావ్యవ్యాఖ్యా శుద్ధాశుద్ధపత్రికా.

పుట	పత్రిక-అశుద్ధం	శుద్ధం	పుట-పత్రిక అశుద్ధం	శుద్ధం
౧౯౫	౨౬ ఇతిబం	ఇతిసం	౨౫౭	౧ కాష్ఠి॥
౨౦౪	౧౪ క్షితి	క్షత	౨౨	౧౪ రోధ
౨౦౮	౫ సూర	సూర	౨౫౯	౨౬ పీడేవ
౨౧౧	౧౧ యక్	యక్ సరథః	౨౬౫	౨౪ జన
౨౧౬	౩ మూభ్య	భూభ్య	౨౬౯	౪ సద్ధా
౨౧౭	౯ శృంః	శృం	౨౨	౬ వ్యతి
౨౨	౧౦ మా	మాః	౨౨	౧౭ సద్ధా
౨౨	౧౫ ఇవ్యే	ఇవే	౨౭౩	౧౨ ప్యావువ
౨౨	౨౨ చితి	చిన	౨౨	౨౭ తుషిః
౨౧౮	౮ మిరీ	మిరీ	౨౭౭	౯ భీష్ట
౨౧౯	౧ జని	జని	౨౨	౧౫ తర
౨౨	౧౯ రూప	రూపక	౨౨	౨౪ జణాం
౨౨౦	౬ అను	సము	౨౭౯	౧౬ సతా
౨౨౧	౧౧ వదేతే	విశేదేవే	౨౮౫	౨౬ ఋత్
౨౨౫	౨౨ వ్యక్త	వ్యక్తి	౨౯౦	౪ శ్చ ద్యే
౨౩౫	౨౩ దంతి	దంతిని	౩౦౦	౫ రతి
౨౩౭	౨౪ వాష	వాషే	౩౦౬	౧౪ మిచ్చ
౨౪౬	౪ తనావ్య	తనావ	౩౦౮	౨౧ కజ్జ
౨౨	౧౯ తనావ్య	తనావ	౩౦౯	౨౪ పణా
౨౨	౨౦ తనావ్య	తనావ	౨౨	౧౫ అనా
౨౪౬	౯ భీష	భీష	౩౧౧	౨౭ వసా
౨౪౮	౧౧ భాజౌ	భాజౌ	౩౧౫	౧౭ అనున్తి
౨౪౮	౧౫ మూల	మూల	౩౨౦	౧౪ వశాన్తి
౨౫౬	౧౬ వర్ష	వర్ష		

పుట-ప

౫	౨	అనునయమగృహితావ్వి
౮	౩	అవిరతరతీలా
౧౧	౪	అనిమిషమవిరామా
౧౭	౬	అరుణజలజరాజీ
౨౦	౬	అతుహినదుదినా
౨౨	౪	అధిరజనివధూ
౨౩	౮	అవిరతదయితా
౨౪	౧	అవతమసభిదాయై
౨౬	౪	అదయమినకరాగ్రై
౩౩	౧	అహ్నియయావన్నచ
౩౭	౧	అన్వేతుకామోవమతాం
౪౩	౧	అధ్యధ్వమారూఢవతై
౪౬	౪	అభ్యాజితాభ్యాగత
౪౭	౨	అభ్యుద్యతస్యకృమితుం
౪౯	౧	అవ్యాహతక్షిప్రగతై
౬౧	౨	అపదాంతరంచపరితః
౬౨	౩	అవలోకనవపుపతే
౬౬	౪	అధిరుహ్యతామితి
౭౦	౬	అసక్తిధ్వహిత
౭౪	౪	అవలోకనాయ
౧౧	౪	అభివీక్ష్యసామి
౭౫	౩	అధిరుక్తమందిర
౧౧	౪	అధిరూఢయానిజ
౭౪	౩	అధికోన్నమద్వనవయో
౭౭	౧	అతియాతినస్సత్పవ
౧౧	౩	అకృతస్యవద్భగమనా
౭౮	౧	అలన్తేర్తదేనసుదృశ
౭౯	౩	అధిరాత్రియత్య
౮౩	౩	అభితన్యదోఢహరి
౮౪	౧	అనవద్యవాద్యలయ
౧౧౨	౪	అత్యచైషసకలేపి
౧౨౪	౪	అధ్యతత్యపాంతు

పుట- ప

౧౨౪	౬	అభితజ్జయన్నివ
౧౨౭	౪	అతిర క్తభావమువ
౧౨౮	౪	అస్మతాంగిరంనగద
౧౩౦	౪	అధవానధర్మమను
౧౩౧	౩	అవనీభృతాంత్యమవ
౧౩౨	౧	అసురస్తవ్రయాన్యవధి
౧౩౪	౧	అభిశత్రుసంయతికదా
౧౩౬	౩	అవధీజ్ఞసంగమజైష
౧౩౭	౧	అయముగ్రసేనతనయ
౧౩౯	౨	అతిభూయసాపిసుకృతే
౧౪౩	౩	అభిహన్యతేయదభిహన్తి
౧౪౪	౨	అతినత్తవ్రయుక్తఇతి
౧౪౫	౪	అవహాయతుంగమపి
౧౪౭	౪	అభనక్తరూకథమిజైష
౧౪౮	౩	అవిమృశ్యగోవధ
౧౫౦	౧	అమునాకరెణపృథు
౧౫౩	౧	అథగౌరవెణపరివార
౧౫౪	౪	అనిశాంతవైరదహనేన
౧౧	౬	అభిధిత్సతఃకిమపిరాహు
౧౫౯	౧	అథవాధ్వమేవఖలుయా
౧౧	౪	అచిరాన్తయాసహగత
౧౧	౬	అభిధాయరూక్షమితి
౧౬౮	౧	అభివత్తవల్లభతమస్య
౧౭౧	౧	అభిధాయతదాతదప్రి
౧౭౨	౩	అధివహ్నివతంగలెజనే
౧౭౩	౩	అహితాదనవత్యవ
౧౭౮	౧	అతికోమలమేకతా
౧౮౦	౨	అనిరాకృతతాపసంపద
౧౮౬	౪	అథవాభినివిష్టబుద్ధిమ
౧౧	౬	అనవేక్ష్యగుణాగుణా
౧౮౭	౪	అబుధైకృతమానసంవిద
౧౮౮	౧	అనరాధశతక్షమంస్పవః

౧౫౮ ౪ అనిరూపితరూపసంపద
 ౧౫౯ ౪ అవిరాజితమీనకేతవః
 ౧౬౦ ౩ అతిపిన్ద్యసీయకర్తవః
 ౧౬౧ ౪ అవిచాలితచారుచకః
 ౧౬౨ ౪ అధిగమ్యచరంధ్రమంత
 ౧౬౩ ౫ అలఘూపలవక్త్రశాలి
 ౨౦౧ ౬ అలక్ష్మితక్షణదళితాంగదే
 ౨౦౩ ౧ అవజ్ఞయాయదహనదు
 ౨౦౪ ౩ అవారితాంగతముభయే
 ౨౦౫ ౧ అనారతిఃరసతిజనూయ
 ,, ౪ అరాతిభిర్యుధిసహ
 ౨౦౬ ౬ అసిద్ధ్యసప్రసమితపాం
 ౨౦౭ ౧ అధోచ్చక్రజఃరఠ
 ౨౦౮ ౬ అనుల్లసద్ధిసకరవక్త్ర
 ౨౦౯ ౩ అన్యూనాన్నతయోతి
 ౨౧౦ ౩ అన్యోన్యేషాంపుష్క
 ౨౧౧ ౩ అధోత్తస్థేరణాటవ్యా
 ౨౧౨ ౩ అహితానభివాహిన్యా
 ౨౧౩ ౧ అభగ్నవృత్తాఃప్రసభా
 ౨౧౪ ౪ అధినాగంప్రజవిన్యా
 ౨౧౫ ౩ అన్యేనవిదధేరీణాం
 ౨౧౬ ౪ అయశాభిదురాలాక
 ౨౧౭ ౩ అంతకస్యపృథ్వాతత్ర
 ,, ౬ అభీకమతికేనేద్య
 ౨౧౮ ౧ అభావిసింధావసన్ద్యాభి
 ,, ౪ అస్పృష్టనాస్త్రక్షతిమాన్
 ౨౧౯ ౫ అథవక్షోమణిచ్ఛాయా
 ౨౨౦ ౧ అపూర్వపవతత్కాల
 ౨౨౧ ౧ అక్షితారాసువివ్యాధ
 ౨౨౨ ౧ అభిచేద్యమగాద్యధోపి
 ౨౨౩ ౩ అభివీక్ష్యవిదర్భరాజ
 ౨౨౪ ౫ అవిషహ్యతమేకృతా

౨౨౫ ౧ అనుసంతతిపాతినః
 ౨౨౬ ౩ అమనోరమతాంయతీ
 ౩౦౪ ౧ అథసూర్యదుచీవతస్య
 ౩౦౫ ౧ అథసస్తితమీక్షితాల్
 ౩౦౬ ౫ అభితిక్షుభితాంబురా
 ౪౩ ౫ ఆగచ్ఛతోనూదిగజస్య
 ౪౪ ౨ ఆలోకయామాసహరిః
 ౫౫ ౪ ఆయామవద్భిఃకరిణా
 ౬౩ ౪ ఆననేనశశిసకలాం
 ౧౦౬ ౧ ఆద్యకోలతుతితాంప్రక
 ,, ౩ ఆగతాద్యవసితేన
 ౧౧౧ ౧ ఆత్మనేనగుణదోషశోవి
 ౧౧౨ ౨ ఆభజంతిగుణిసఃపుష్క
 ౧౧౩ ౪ ఆదితామజననాయదే
 ౨౧౪ ౩ ఆకృమ్యాజెరగ్రిమస్క
 ౨౧౫ ౧ ఆధావంతస్సమ్ముఖంధా
 ౨౧౬ ౧ ఆమూలాంతాత్పాయకేన
 ౨౧౭ ౫ ఆస్థద్వైరాయతం
 ౨౧౮ ౩ ఆకంపాగైఃకేతుభిః
 ౨౧౯ ౧ ఆతామ్యాభారోష
 ౨౨౦ ౩ ఆవస్కారాల్లాసగాత్ర
 ౨౨౧ ౬ ఆకృమ్యైకామగృష్టాప
 ౨౨౨ ౫ ఆతన్వద్విద్ధితుపత్రాగృ
 ౨౨౩ ౧ ఆయాంతీనామవిరతర
 ౨౨౪ ౪ ఆపతంతమముందూరా
 ౨౨౫ ౧ ఆపదవ్యాపృతనయాః
 ౨౨౬ ౪ ఆచ్ఛిద్యయోధనాధాన్య
 ౧౫ ౫ ఇతికృతపదనాయాః
 ౨౬ ౬ ఇత్థంరథాశ్వేభనిషాదినా
 ౬౫ ౧ ఇతరానపిక్షితిభుజాను
 ౬౬ ౧ ఇభకుంభతుంగకఠినేన
 ౬౭ ౧ ఇత్యుదీరితగిరంస్యపస్తన్

౧౧౦ ౪	ఇథమత్రవిరతక్రమే
౧౧౨ ౧	ఇతిచుక్కుధేవ్యశమనేన
౧౫౦ ౬	ఇతినిందితుంకృతధియా
౧౫౧ 3	ఇతివాచముద్ధతముదీర్య
౧౫3 ౪	ఇతిభీష్మభాషితవచోర్థ
౧౫౬ ౫	ఇతితత్త్వదావికృతరూప
౧౫౭ ౨	ఇతిజోషమవస్థితం
౧౯౭ 3	ఇతిపూరణవోదకస్య
౧౯౮ 3	ఇతియస్యసంపదః
౨౦౨ 3	ఇతీరితేనదసివచస్వినా
౨౬౦ ౨	ఇత్యాంఁగితమాలాక్య
౨౯౧ ౨	ఇష్టంకృత్యాగ్రంపత్రిణః
౨౯౮ ౧	ఇతిచేదిమహిభృతాతదా
౨ 3	ఇమవర్షమనేకమేకవీరః
3౦౦ ౫	ఇతరేతరసన్నికర్షజన్తా
3౧౬ ౬	ఇతినరపతిరస్త్రం
౬ ౪	ఉదయముదితదీప్తి
౨౧ ౧	ఉదయశిఖరిశృంగ
3౨ ౧	ఉత్తిష్టగాత్రస్త్వవి
౪౮ ౨	ఉచైర్మగతామస్థలితాం
౫౧ ౧	ఉత్సేధనిర్ధూతమహి
౫౫ ౬	ఉద్ధూతముచైర్ధ్వజినీ
౭౯ ౧	ఉపనీయబిందుసర
౮౨ ౨	ఉగ్రగండ్రమూర్ధరుహ
౮౪ ౨	ఉదయాద్రిమూర్ధ్ని
౯౯ ౧	ఉన్నమౌనపది
౧౪౦ ౨	ఉపకారిణంనిరుప
౨ 3	ఉపకారకస్యదధ
౧౭౯ 3	ఉపకారపరస్సప్రభా
౧౮౬ 3	ఉభయంయుగప
౨౧౦ ౫	ఉపేత్యచస్వనగురు
౨౧౪ ౨	ఉదాసిరేవవన

౨౧౭ ౬	ఉపాహితైర్వపుషి
౨౨౭ 3	ఉద్యన్నాదంధ్వనిభి
౨3౮ ౫	ఉత్తిహ్యచైర్మిహస్సు
౨౪3 ౪	ఉత్సుత్యారాదధ
౨౫౦ 3	ఉత్కృతాన మామి
౨౫౬ 3	ఉల్లుకేనదుగ్ధం
౨౮౦ ౪	ఉపైతుకామైస్తత్పారం
౨౮౫ ౨	ఉద్ధతాన్నిఘ్నతః
౨౯౮ ౬	ఉరసావిరతేన
3౦3 ౪	ఉచితస్వవనోపి
3౦౯ ౪	ఉపమానమలాభి
3౨ ౫	ఋజ్వీదధానైరవతత
౨౯౫ 3	ఋజుతాఫలయోగ
౧౦౪ ౪	ఏక ఏవవసుయద్దౌ
౧౧౦ ౨	ఏక ఏవసుసక్తాష
౧౨౧ ౪	ఏషదాశరథి
౨౮౬ ౪	ఏకేమణానంఘరి
౪౪ ౨	ఓజస్వీవణోజ్జ్వల
౨3౭ ౪	ఓమామాసేమత్సరో
౨౫౧ ౧	ఓజాభాజాయద్రణ
౨౫౮ ౨	ఓజామహిజాఃకృత్వా
౭ ౨	కృతధవళిమథేదైః
౧౬ ౪	కరజదశనచహ్నం
౧౭ ౨	కృతగురుతరహార
౨౭ 3	కుముదవనమవళి
౨౮ ౬	కృతనకలజగద్వి
3౬ ౧	కాలేయకర్తృద
౪౫ ౧	కోశాతకిపుష
౭3 ౬	కరయుగ్మపద్మ
౯౧ ౧	కించిధేయమనయా
౧౦౨ ౨	కింనుచిత్రమధిపది
౧౧౬ ౧	కేవలందధతికర్తృ

౧౧౯	౪	కేంకృమిష్యతికితైష
౧౨౦	౩	కనకాంగవద్యుతిభి
,,	3	కృతసన్నిధానమివ
,,	౬	కరకుట్రలేననిజ
౧౪౬	౧	కృమతేనభోరథ
,,	3	కిలరావణారిరయమేవ
౧౪౯	౪	కిమివాత్రిచిత్రమయ
౧౫౧	౪	కటునాపిచైద్యవదనేన
౧౫౫	౧	కుపితాకృతింప్రథమ
౧౫౬	౧	కుపితేమరాజసు
౧౫౮	3	కిమహోస్థవాః
౧౬౯	౨	కాచిత్కైకారజాభిః
౧౭౪	౧	కృతగోపవధూ
౧౮౨	౪	కిమివాఖలలోక
౧౮౬	౧	కుశలంఖలుతుభ్య
౧౮౭	3	క్రియతేధవలః
౧౯౮	౨	కటకానిధజంతి
౨౦౯	3	కవ్విల్లనద్ధననికు
౨౧౪	౧	కుర్వాణానాంసాపరా
౨33	౧	కుంతేనోచైస్సాదిసా
౨3౪	౪	కుర్వ్యకంధాదన్య
౨౪౦	3	కామకదంతోదంతిన
,,	౬	కుర్వకజ్యోత్సాన్నిపు
౨౪౨	3	కంచద్ధూరాదాయతే
౨౪౫	3	కశ్చిన్మూర్ఖామేత్య
౨౪౭	3	కశ్చిచ్ఛస్త్రాఘాత
౨౫౨	౨	కృవ్యాత్పక్షేఃపుష్క
,,	3	కీర్ణారెణసాజ
౨౫౬	౨	కృత్వాశినేస్సాల్ప
౨౫౭	౬	కృతస్యసర్వక్షితి
౨౫౯	౫	కళపగమరలూకస్య
౨౬౫	౧	కృతాదువేగం
౨౬౬	౨	కరణుఃసృష్టితా

౨౬౯	౬	కనచిత్యాన్వసినా
౨౭౯	3	కృతైఃకీర్ణామహి
౨౮౫	3	కూరారికారి
3౦౬	౧	కృతకేశవిదంబ
3౦౮	౧	కృతమండలబం
3౧౪	౧	కకుభఃకృతనాద
3౧౬	౪	కృతదాహముదర్శి
3౧౧	3	ఖచరైఃక్షయమక్ష
౫	౪	గతమనుగతపీఠై
33	3	గంధోజ్వలాముజ్వల
౪౫	3	గొప్తేమగొప్తీకృత
౬౪	౧	గతయానిరంతర
౬౯	3	గతయోరభేదమితి
౧౧౫	3	గ్రామ్యభావమపహాతు
౧౨౦	౨	గచ్ఛతాపిగగనాగృ
౧౪౨	౧	గుణసంతమవ్యయ
౧౫౬	౨	గురుకోపరుద్ధ
౧౫౮	౨	గురునిశ్చనస్నధ
౧౬౦	౧	గృహమాగతాయ
౧౮౮	3	గురుభిఃప్రతిపాదితాం
౨౧౧	౧	గభీరతావిజిత
౨౧౮	౪	గరీయసఃప్రచుర
౨౨౨	౧	గజవృజాకృమణ
౨౨౨	౫	గలేముఖచ్ఛదపట
౨౪2	౧	గత్వానూనంతైబుధం
౨౫౧	౫	గ్లానిచ్ఛేదిక్షుత్పృజా
౨౯౬	3	గవలాసితకాంతితస్య
3౦౧	౬	గురువేగవిరావిభిః
3౦3	౧	గురువాపినిషద్యయ
3౦౫	౧	గతసంతపనేజవేన
3౧౨	౬	గురుతాపవిశుష్య
3౭౪	౪	ఘనజాలనిభైర్దురాన
౧౯౨	౨	ఘనవత్కృతానుగ్రామి

౧౯౨ ౨ ఘంటానాదోనిస్వనో

౧౪౭ ౧ చలతైషపాదముగళే

౧౫౫ ౪ చరణేనహంతిసుబల

౧౬౦ ౩ చలితైషానభిమాతే

౧౭౬ ౧ చలిశాకమందుభిః

౧౯౪ ౪ చలిశార్థక్రకబంధ

౨౦౩ ౪ చలాంగుళీకిసలయ

౩౧౨ ౨ చలిశార్థక్రకబంధమకత

౩౧౩ ౪ చలిశార్థక్రకబంధమకత

౬ ౬ చిరతిపరిశేషప్ర

౨౦ ౧ చిరమతిరసలాల్యాత్

౨౭౨ ౫ చిరవాపిరపతజ్జ్యో

౧౩౨ ౪ ఛలయకప్రజాస్తవ

౧౩౩ ౩ జగతిశియావిహితాపి

౧౬౧ ౪ జగదంతకాలసమవేత

౧౭౩ ౧ జనశాంభయహున్యస్థిః

౨౧౨ ౩ జడీకృతశ్రవణపథే

౨౫౫ ౧ జజౌజౌజౌజజిజౌ

౨౯౪ ౫ జనితాశనిశబ్దశంక

౩౨౨ ౧ జగతినిఖిలవిద్యా

౧౫౧ ౨ జితరోషరయామహా

౨౩౩ ౩ జెకుంజేశ్రాశ్శేకిరే

౩౧౨ ౪ జ్వలచంబరకోటరా

౩౧౩ ౧ జ్వలితానలలాల

౩౧౪ ౬ జ్వలతస్మయనాయచిత్ర

౧౫ ౧ తదవిదధమవాదీః

౪౨ ౩ తద్ధేముహూతాంహరిణీ

౫౭ ౬ తత్పూర్వమంశదవ్యయ

౭౧ ౨ తనుభిష్త్రిణైత్రనయ

౮౭ ౫ తంజగాదగిరముద్గిర

౯౧ ౨ తంవదంతమితివిష్టర

౯౨ ౧ తత్పురాజ్ఞాభవతి

౯౪ ౧ తస్యసాంఖ్యపురు

౯౫ ౧ తత్ప్రమంత్యసవితం

౧౦౦ ౧ తత్ప్రనిత్యవిహితా

౧౦౪ ౧ తత్ప్రనిత్యమనసా

౧౩౪ ౪ తవఘన్యతైమమపి

౧౯౦ ౧ తదయస్యమైత్ర

౨౪౨ ౪ తస్మాన్మిశ్రసానందగౌ

౨౫౯ ౧ తస్మాన్మిశ్రసానందగౌ

౨౬౦ ౪ తతస్తత్ప్రమంత్యపురు

౨౮౧ ౧ తతస్త్రియాఘనయా

౨౮౨ ౨ తత్ప్రదానాస్సపురుషః

౨౯౬ ౫ తటిమజ్జ్వలజాత

౨౯౯ ౪ తమకుతమభూ

౩౧౪ ౨ తపనీయనికాష

౩౨౦ ౬ తస్యాభనద్గత్తక

౧౨౨ ౪ తాతనోదధినిలా

౫౮ ౪ తీర్తాన్వజవనైవనితాం

౧౯౩ ౪ తహినాంశుమముం

౩౮ ౧ తూణాంప్రణేత్యాకృత

౨౩౫ ౩ తూణాంయానన్నాన

౨౪౩ ౬ తూర్యరావైరాహితా

౮౧ ౩ తృణవాంచ్యయాముహా

౪౨ ౧ తైరైవజయంతినరాజ

౮౮ ౧ తాషమేతివితతైస్తవైః

౨౪౬ ౩ త్వక్తపాణంసంయుగే

౧౩౫ ౧ త్వమశక్తువన్నశుభ

౫ ౪ త్వయిపూజనజగతి

౧౬౪ ౩ త్వరమాణశాంఖ్యక

౧౮౭ ౨ త్వయిభక్తిమతా

౭ ౪ దధదసకలమెకం
 ౨౨ ౩ దధతిపరిపతంతౌ
 ౪౯ ౧ దంతాగ్నినిర్భిన్న
 ౧౦౧ ౨ దక్షిణీయమధిగమ్య
 ౧౦౨ ౨ దష్ఠనానుపదమేవ
 ౧౬౨ ౨ దధతోభయానక
 ౧౬౩ ౫ దధతశ్శశాంకిత
 ౧౬౪ ౧ దయితాయసాసవ
 ౧౭౦ ౪ దమఘోషసుతైన
 ౧౯౪ ౧ దధతోసులభక్షయ
 ౨౦౩ ౩ దధౌచలత్పృథురన
 ౨౫౭ ౨ దధానైఘ్నససాద్భవ్యం
 ౨౭౨ ౧ దస్తేచ్ఛిచ్ఛిదిరెకోపా
 ౨౭౭ ౧ దధతోపిరణభీమ
 ౩౦౦ ౧ దయితైరివఖండితా
 ౩౦౬ ౩ దధతస్తనిమాసమా
 ౩౧౦ ౩ దధురంబుధిమంధనా
 ౩౨౬ ౩ దారిదరదరివ్యోరి
 ౩౨౮ ౩ దాదదోదుద్దదుద్దాదీ
 ౧౧౨ ౪ దివ్యకెసరివపున్న
 ౨౫౬ ౧ దిశమర్కమివావాచీం
 ౨౬౪ ౨ దివమిచ్ఛన్యధాగంతుం
 ౨౮౩ ౧ దిట్టుఖవ్యాపిసస్త్రీక్షా
 ౧౧౯ ౨ దీపినిజ్ఞాతవిరోచ
 ౩౯౩ ౩ దుదాఁఁ
 ౨౦౫ ౧ దురీక్షతామభజత
 ౨౦౮ ౫ దురుద్వహాక్షణమవ
 ౨౪౧ ౧ దూరొత్తిష్ఠిప్రసక్తా
 ౨౫౨ ౪ దూరాదేవదమూర్ఖై
 ౨౩౬ ౫ ద్రాఘీయాంసన్సంహతా

౪ ౪ ద్వుతతరకరదక్షా
 ౬౧ ౪ ద్వుతమద్వనస్సు
 ౨౨౦ ౪ ద్వుతద్రవద్రవధరణ
 ౩౦౯ ౩ ద్వుతపామరుచఃఖగా
 ౨౭౧ ౨ ద్విషద్విషసనచ్చేద
 ౨౦౯ ౧ ద్విధాత్రిధావతుధావ
 ౭౪ ౪ ధరణధరెంద్రిదుహితు
 ౧౨౩ ౫ ధన్యోసియన్యహరి
 ౪౦ ౪ ధూర్భంగసంక్షోభ
 ౨౬౪ ౧ ధూతధౌతాసయః
 ౩౧౩ ౩ ధ్యేయమెకమపథే
 ౧౬౭ ౧ ధ్రియమాణమవ్యగల
 ౧౩౩ ౨ ధృతవాన్నచక్రమరి
 ౨౬౬ ౩ ధృతవృత్త్యగ్రశృంగార
 ౧౨౮ ౪ ధ్వనయంతృభామధ
 ౨౧౨ ౨ ధ్వజాంశుకైర్ధ్వజన
 ౨౯౯ ౧ ధ్వనతోనితరాంతయేణ

౧౦ ౪ నవతుముదవనక్రి
 ౧౩ ౨ నఖపదవలినాభీ
 ౧౫ ౩ నవనఖపదమంగం
 ౧౯ ౩ నవకసకపిశంకం
 ౩౪ ౨ నస్యగృహీతోపి
 ౬౩ ౪ నమమాకవాటతట
 ౭౬ ౨ నళినాంతికోపహిత
 ౭౮ ౩ నవగంధవారిరిరజీ
 ౮౨ ౪ నళినీనోగూఢసలిలా
 ౮౩ ౬ నవహాటకైష్టకచితం
 ౧౩౭ ౪ ననుసర్వవిననమచేక్ష్య
 ౧౩౮ ౧ నమహానయంనచవిభుతి
 ౧౪౫ ౨ నగసింహమూర్తిరయ

౧౫౨ ౧ సచతంతదేతిశపమాన
 ౧౬౫ ౨ సముమోచలూచన
 ౧౮౩ ౨ సరకచ్చిదమిచ్చతీ
 ౧౯౦ ౩ సవిదస్యరశంక
 ౧౯౨ ౩ సతదద్భుతమస్య
 ౧౯౫ ౧ సచికిషణ్తియస్త్వయో
 ౧౯౬ ౩ సయతిదుగ్రతముద్ధతి
 ౨౧౬ ౪ సహస్యతామగమదసా
 ౨౨౧ ౫ సభాసదీవ్యతికర
 ౨౫౭ ౩ సఖాంశుమంజరీ
 ౨౬౬ ౪ సతస్థాధర్మతఃప్రాప్త
 ౨౮౩ ౪ సకెవలంజనైస్తస్య
 ౩౪ ౪ సానావిధావిష్కృత
 ౯౬ ౧ సాంజసానిగదితం
 ౧౦౦ ౪ సాపచారమగమక
 ౧౦౯ ౧ సానవాప్తవసునా
 ౧౨౨ ౫ సాత్తగంధమవధూయ
 ౨౬౭ ౩ సానాజావవజానానా
 ౨౮౭ ౩ సామాక్షరాణాంమలతా
 ౪౨ ౪ నిమ్నానిదుఃఖాదవతీర్య
 ౪౪ ౪ నిశ్శేషమకాంతమహీ
 ౭౬ ౫ నిజసౌరభభృమిత
 ౮౦ ౩ నిలయేషునక్తమసితా
 ౯౨ ౨ నిజితాఖిలమహాణ
 ౧౦౭ ౨ నిగుణాహివిముఖాన
 ౧౨౨ ౨ నివహంతుమమరెశ
 ౧౮౫ ౧ నిశమయ్యతదూజితం
 ౧౯౨ ౨ నిహాద్ధతదుష్టగుంజ
 ౨౦౪ ౪ నిరాయతామనలశిఖా
 ౨౦౮ ౧ నిరాకృతేయదుభితి

౨౧౧ ౩ నిరంతరస్థగితదిగంతరం
 ౨౨౧ ౨ నిర్క్షితుంవియతిసమేత్య
 ౨౪౯ ౧ నిమ్నోష్ఠోఽహతమస్య
 ౨౫౮ ౫ నిషీడ్యతరసాలైన
 ౨౬౫ ౩ నిధ్వనజ్జవహరీభా
 ౨౭౫ ౩ నిశితానిలతాలూనేః
 ౨౮౫ ౫ నిషీడనాదివమిధా
 ౨౮౭ ౩ నిపాతిశసుహృత్సాన్నివి
 ౨౮౮ ౧ నియోక్త్యమాణాన
 ౩౧౩ ౨ నిఖిలామితికుర్వత
 ౫౨ ౧ నీతేవలాశిష్యచితే
 ౨౩౧ ౬ నీతేభేదఽధాతధారా
 ౨౮౦ ౧ నీలేనానాలనలిన
 ౧౬౨ ౬ నృపతావధిక్షిపతి
 ౧౦౭ ౧ నైక్షతాధినమవజ్జయ
 ౨౫౧ ౩ నైరంతర్యచ్చిన్నదేహ
 ౬ ౧ పరిశిధిలితకణ
 ౨౦ ౪ పయసినలలరాశే
 ౨౨ ౧ పరిణతమదిరాభం
 ౪౫ ౪ పశ్యేకకృతాధైర్యపి
 ౫౪ ౨ పద్మైరననీవతవధూ
 ౬౮ ౧ పవనాత్తజేంద్రసుత
 ౭౫ ౫ పరిపాటలాబ్జదల
 ౧౧౪ ౧ పద్మభూరితిస్సృజక
 ౧౬౨ ౪ పరిమోహిణాపరిజనెన
 ౧౬౩ ౨ పరితశ్చధాతముఖయక్త
 ౧౮౦ ౧ పరితవ్యతపివనోత్తమః
 ౧౮౧ ౫ పరితాషయితానకశ్చన
 ౧౯౦ ౨ పరిపాతినకెవలంశిఖా
 ౧౯౮ ౬ పరితఃప్రమితాక్షరాపి

౨౦౪ ౩ పరస్పరంపరికుపితస్య
 ౨౦౫ ౨ పరానమీయదపవదంత
 ౨౦౬ ౩ పయోముచామభివతతా
 ౨౦౭ ౬ పతివత్తింవాహమెయా
 ౨౦౮ ౦ పద్మాకారైర్వ్యధవక్త్రే
 ౨౦౯ ౪ పశ్చాత్కృతానామప్య
 ౨౧౦ ౩ పరిచేష్టితమూతఃకయశ్చ
 ౨౧౧ ౦ పరితాంపరితఃపరిస్ఫుర
 ౨౧౨ ౩ పరితాంపరితఃపరిస్ఫుర
 ౨౧౩ ౦ పాదైపురఃకూబరిణాం
 ౨౧౪ ౫ పురఃపశ్చాత్కేణిసవైర
 ౨౧౫ ౦ పురాశరక్షతజనితాని
 ౨౧౬ ౫ పురఃప్రయక్తేర్ద్యుద్ధ
 ౨౧౭ ౨ పురస్కృత్యఫలప్రాప్తై
 ౨౧౮ ౩ పూర్వమంగజహృధి
 ౨౧౯ ౨ పూర్వమేషకిలదృష్ట
 ౨౨౦ ౨ పృథివీచిభర్ణయది
 ౨౨౧ ౫ పృథ్విరధ్యక్షిపదుక్తి
 ౨౨౨ ౫ పృథుదర్శిగృతస్తతః
 ౨౨౩ ౪ పృథువారిధివీచిమండలా
 ౨౨౪ ౦ పౌనఃపున్యాదస్యగృధేన
 ౨౨౫ ౫ ప్రహరకమపనీయ
 ౨౨౬ ౪ ప్రకటమలినలక్ష్మ
 ౨౨౭ ౪ ప్రకటతరమిమంమా
 ౨౨౮ ౨ ప్రతిశరణమశీణ
 ౨౨౯ ౦ ప్రకృతజపవిధీనా
 ౨౩౦ ౩ ప్రతిఫలతికరాఘ
 ౨౩౧ ౦ ప్రవికసతిదిరాయ
 ౨౩౨ ౩ ప్రలయమఖలతారా
 ౨౩౩ ౨ ప్రత్యన్యనాగంచలిత

౨౩౪ ౩ ప్రహవరతీకక్వచి
 ౨౩౫ ౪ ప్రతివాదస్తూరిత
 ౨౩౬ ౩ ప్రధమశరీరజవికా
 ౨౩౭ ౪ ప్రతివత్తుమంగఘటతే
 ౨౩౮ ౩ ప్రలయపరస్యమహతా
 ౨౩౯ ౨ ప్రవిరారితాదుణతరో
 ౨౪౦ ౩ ప్రతిఘఃకుతోపినముపె
 ౨౪౧ ౩ ప్రతిమండలార్థతపరాగృ
 ౨౪౨ ౪ ప్రవివత్పతఃప్రియతమ
 ౨౪౩ ౦ ప్రణతిశ్చిరసాకరిష్యతే
 ౨౪౪ ౩ ప్రకటమృదునామజల
 ౨౪౫ ౪ ప్రతివాచమదత్తకేశవః
 ౨౪౬ ౩ ప్రకటాన్యపినైపుణం
 ౨౪౭ ౩ ప్రహితఃప్రకనాయమాధ
 ౨౪౮ ౨ ప్రతివక్షజపస్యసంశయం
 ౨౪౯ ౪ ప్రతినూల్లసితాచిరద్యుతే
 ౨౫౦ ౫ ప్రకుప్యతస్యవసనమి
 ౨౫౧ ౦ ప్రజాపతికృతునిధనాథః
 ౨౫౨ ౦ ప్రతిక్షణంవిధువతి
 ౨౫౩ ౦ ప్రవోదితాఃపరిచిత
 ౨౫౪ ౫ ప్రసారిణీనపదినభస్మలే
 ౨౫౫ ౦ ప్రత్యాసన్నేదంతినిష్కా
 ౨౫౬ ౨ ప్రత్యావృత్తభంగభీజ
 ౨౫౭ ౩ ప్రవృత్తేవికసద్ధావనం
 ౨౫౮ ౫ ప్రతికుఞ్చితకూర్పరేణ
 ౨౫౯ ౩ ప్రముఖేభిహతాశ్చపత్ర
 ౨౬౦ ౪ ప్రకృతింప్రతిపాదుక్తః
 ౨౬౧ ౬ ప్రస్ఫుటంరథనాదయోవి
 ౨౬౨ ౦ ప్రదలత్పతగెండంపక్షవా
 ౨౬౩ ౦ ప్రయతఃప్రశమంహతా

౪౫ ౩ పామ్రాణనీవానపి
౫౫ ౧ పాసాదశోధాతిశయా
౧౦౦ ౩ పాశురాశుహానీయ
౨౫౭ ౫ పాపవభీమమసౌజన్యం
౨౫౨ ౫ పాపహాపీపురారెపాః
౪౬ ౨ పీత్యానియకాల్లిహ
౧౦౫ ౧ పీతిరస్యదదతాభవ
౧౦౮ ౧ పెమతస్యనగుణమ
౫౪ ౨ పోలైస్సురచ్చిప్పుట
౨౩ ౩ ప్లకమనశిరాఘో
౨౫౯ ౧ పుత్రేభవమోహసిజైః

౧౭ ౪ బహుజగదపురస్తాత్రస్య
౨౫ ౫ బహిరపివిలసంత్యైకామ
౮౮ ౨ బహ్వపిపీయమయం
౯౫ ౨ బద్ధదర్శమయకాఞ్చిదా
౨౧౧ ౫ బబ్బుహిరెగజవణియోమ
౨౭౯ ౨ బుద్ధావివన్నేనెకేన
౩౦౮ ౫ బహులాంజనపట్టనీల
౨౪౪ ౪ బాణాక్షిపారోహమాన్యా
౨౬౭ ౨ బాణాహిపూణతూణీర

౪౯ ౫ భగ్నమృమాశ్చికురితస్త
౧౧౫ ౧ భక్తిమంతభహభక్తవత్స
౨౩౮ ౬ భక్తేపీథేస్వపరావర్త్య
౨౪౮ ౩ భక్తైదకంఠైరాతవత్రా
౨౫౫ ౩ భవస్థయాయలోకానాం
౩౦౧ ౪ భవతిస్సుటమాగతా
౨౩౨ ౪ భిత్వాఘోణామాయసే
౨౪౭ ౫ భిన్నోకస్కానత్యుణా
౨౪౮ ౧ భిన్నానస్త్రోహభాజా

౧౨౪ ౨ భీషోక్తంతదిశివచా
౨౭౧ ౩ భీమతామవరోమ్బాభి
౨౮౮ ౧ భీమాస్త్రరాజినస్తస్య
౩౯ ౫ భూభృద్భిరస్యస్థలితా
౧౯౯ ౩ భూమూసఃకన్వవిదపి
౨౭౫ ౨ భూరిభిర్భూరిభిర్భిరైః
౧౬౪ ౩ భృశమంగసాదమరుణత్వ
౧౯౬ ౧ భృతభూరిహినభేరాగ
౨౧౬ ౬ భృశస్వదఃపులకవికాసి
౨౩౯ ౩ భృంగశైశ్వామధాసాం
౪౧ ౧ భేరిభిరాద్యస్తమహాగు

౮ ౧ మదచుచిమరుణానా
౧౬ ౨ మదమదనవికాశస్త
౩౬ ౩ మంద్రోగజానాంఠభ
౭౦ ౨ మఖమీక్షికుక్షితి
౮౬ ౩ మర్త్యలోకమరవాప
౧౧౩ ౨ మర్త్యమౌమౌమనధార
౧౧౭ ౧ మత్కుణావినపురా
౧౭౭ ౪ మధురంబహిరంతరప్రి
౧౮౪ ౧ మహతస్తరసావిలంఘ
౧౯౩ ౧ మలినంరణరెణుభిర్భు
౧౯౮ ౫ మహతఃకుకురాంధక
౨౧౦ ౨ మనోరమైఃపృథ్విమ
౨౧౫ ౧ మనస్వినాముదిలిగురు
౨౧౬ ౫ మమాపురఃక్షణమివ
౨౧౯ ౫ మహియసాంమహతి
౨౨౩ ౧ మదాంభసాపరిగలిజేన
౩౦౪ ౩ మహతఃపృణశేషిన్వప
౩౧౫ ౧ మద్దురైతిభిహాయసా

232	అ	మాతంగనాందంతసంఘ	234	ర	యదనగళగొపురా
233	అ	మాంసస్యధోచితిమూతైః	235	3	యదుత్పత్తివృద్ధులర
236	3	మిశ్రితా లైతత్తనైస్య	236	3	యథాయథాపటహర
237	అ	ముదితయవమనస్కా	237	3	యత్నాద్యక్షాత్తుస్థిత
238	అ	ముకుటాశురజిత	238	3	యాంతస్పృశంతిశ్చ
239	3	ముదితైస్తదేతిదితి	239	3	యావన్వ్యగ్రాహంత
240	3	ముచుకుండలల్పయన	240	అ	యాభుర్తభానాః
241	3	ముఖకన్ధరాంతరగతా	241	3	యానుభవానుభ
242	3	ముహూఃపరిస్థలితపరా	242	3	యాతైశ్చాత్తుర్విద్య
243	ర	ముక్తానేకశరంప్రాణా	243	అ	యావచ్చకౌనాజనం
244	అ	ముఖముల్లసితత్త్రిరేఖము	244	3	యాబుభాగకృతానైక
245	3	మృగ్యమాణమపీయద్దు	245	3	యావన్వనత్కృతైః
246	3	మృగవిష్విషామినయదిత్త	246	3	యియాసితామథ
247	ర	యస్యామహానీలతటీ	247	3	యగపదయగనప్తి
248	2	యమునామతీతమథ	248	3	యధేపరైస్సహదృఢ
249	3	యదుభతురాగమన	249	ర	యద్ధమిత్థంవిధూతాన్య
250	3	యస్తవేహసవనేన	250	అ	యేనాగ్రామూహేవగ
251	3	యంలఘుస్యపిలఘూ	251	3	రతిరభసపిలాసా
252	3	యస్యకించిదుపకతుక	252	3	రతుంక్షతాత్తుంగ
253	అ	యంసమేత్వచలలాట	253	3	రభసప్రవృత్త
254	3	యశకోలతాంవల్లవతాం	254	అ	రథవాజపత్తి
255	3	యదపూపుజస్తవమిహ	255	3	రథమాస్థితస్య
256	అ	యదరాజ్ఞరాజవదిహ	256	అ	రభసేనహార
257	అ	యదివార్చనీయతమ	257	3	రక్షితారమితి
258	ర	యదినాగనైతిమతిరన్య	258	3	రహితంకలాభి
259	అ	యజమంసమాశ్రయతి	259	3	రభసోదుదస్థు
260	అ	యదుదస్యవాహుమయ	260	3	రణసమదోదయ
261	ర	యదయుధ్యమానమహ	261	3	రభాన్యఘోషైః
262	3	యదువాచదుష్టమతి	262	అ	రణైరభసనిభిః
263	3	యదపూరిపురామహి	263	ర	రక్తస్మృతింజఘా

౨౭౫ ౧ గయేణరణ కామ్యనౌ
 ౨౭౬ ౧ రణాంగణంసరభవ
 ౨౭౭ ౩ రామేంద్రిస్సప్త
 ౨౭౮ ౩ రామేరిపుశ్యరా
 ౨౭౯ ౧ రాజరాజీరురో
 ౨౮౦ ౪ రాహుస్త్రిస్తనయోరః
 ౨౮౧ ౫ దుగ్ధోరురోధః
 ౨౮౨ ౩ రేణుకాతనయ
 ౨౮౩ ౫ రెజుగ్ధామైః
 ౨౮౪ ౩ రోషావేశాద్ధచ్చతాం
 ౨౮౫ ౫ రోషావేశాదాభి
 ౨౮౬ ౧ రోహరంధ్రంవ్యశ్ను
 ౨౮౭ ౫ లయనేమలాహితక
 ౨౮౮ ౬ లజ్జతేనగదితఃప్రియం
 ౨౮౯ ౫ లబ్ధస్పృహభూవ్యథా
 ౨౯౦ ౫ వీలాచలత్ స్త్రిచరణా
 ౨౯౧ ౫ కలుతకనయనతారాః
 ౨౯౨ ౫ లూనగ్గివాత్సయకే
 ౨౯౩ ౪ లోలైరిత్రైశ్చరణైః
 ౨౯౪ ౩ లాలమేతిరశనాశత
 ౨౯౫ ౧ లోకాలొకవ్యాహతం
 ౨౯౬ ౧ లోలాసికాలియకులా
 ౨౯౭ ౧ లోకాలొకీకలొకల్క
 ౨౯౮ ౩ వన్యేభదానానిల
 ౨౯౯ ౩ వష్టద్విపానాంవిరువస్త
 ౩౦౦ ౫ వపుషాపురాణపురుషః
 ౩౦౧ ౨ వశినంక్షితేరయన
 ౩౦౨ ౩ వలయార్చితాసిత
 ౩౦౩ ౩ వచనైరసతాంమహి
 ౩౦౪ ౧ వర్ణాబద్ధాధారిలెన

౩౦౫ ౩ వరరోవివరోవైరి
 ౩౦౬ ౧ వారిపూగ్ధమ్మలాసు
 ౩౦౭ ౧ వారిధేరివకరాగ్
 ౩౦౮ ౨ వాహనాజనిమానాసే
 ౩౦౯ ౩ వారణాగగభీరాసా
 ౩౧౦ ౧ వాజినశ్యత్కుస్తేవ్యస్య
 ౩౧౧ ౩ విపులతరనితఃబా
 ౩౧౨ ౨ వికచకమలగంధైః
 ౩౧౩ ౫ విగతతిమిరవంకల
 ౩౧౪ ౫ విలులితకమలౌఘః
 ౩౧౫ ౨ వితతివృధువరత్యా
 ౩౧౬ ౩ విదలితమహాకూలా
 ౩౧౭ ౪ వికసత్కలాయకుసుమా
 ౩౧౮ ౧ విపులెనసాగరశయస్య
 ౩౧౯ ౧ విశదాత్తకూటభుటితా
 ౩౨౦ ౬ విపులాలవాలభృత
 ౩౨౧ ౧ విహరన్వనేవిజనవీన
 ౩౨౨ ౧ విహితాగసోముహు
 ౩౨౩ ౩ విహితంమయాద్య
 ౩౨౪ ౪ వివృతోరుభావలపరి
 ౩౨౫ ౩ విదతుర్వముత్తమ
 ౩౨౬ ౫ విశిఖాంతరాణ్యతి
 ౩౨౭ ౧ విపులాచలస్థల
 ౩౨౮ ౪ విదుషీవదర్శన
 ౩౨౯ ౩ విపులేననిషీడ్య
 ౩౩౦ ౩ విహితావచితిర్మహి
 ౩౩౧ ౨ వికచాత్మలచారు
 ౩౩౨ ౧ విజితకుర్రధమీక్షతా
 ౩౩౩ ౧ విస్మజన్వవికత్థిః
 ౩౩౪ ౨ వివిధక్రైన్బుద్ధిదుర్వి

౧౮౫ ౪ విదురెవ్యదపాయ
 ౨౦౦ ౩ విద్భిత్తిర్నవచందనేన
 ౨౦౫ ౩ విచిత్రయన్నపవన
 ౨౧ ౫ నిలంఘితస్థితిమభివీక్ష్య
 ౨౦౬ ౩ వివరణయన్దకలుషీ
 ౨౧౮ ౩ విషంగిభిఃకృచిదభిత్
 ౨౨౦ ౪ విషంగిభిఃకృచిద
 ౨౩౩ ౫ విష్యదీర్చిర్విక్షిప్త
 ౨౬౨ ౪ విషయంసర్వతాభద్ర
 ౨౬౮ ౨ విస్తీర్ణమాయామవతీ
 ౨౭౦ ౧ విహంతుంవిద్విషస్తిక్ష
 ౨౭౮ ౩ విదళత్పుష్కరాకీణాః
 ౨౮౦ ౩ విభావీవిభవీభాభా
 ౨౮౧ ౩ విద్విషాద్విషుదవీక్ష్య
 ౨౮ ౪ విదితందివికేనీక
 ౨౮౬ ౧ విభాతుమవత్తిర్నిహి
 ౨౯౦ ౫ వినివారితభానుతావ
 ౩౦౨ ౨ విహితాద్భుతలోకస్థుష్టి
 ౩౦౪ ౪ పీతవిఘ్నమనఘన
 ౩౩౦ ౩ పీర్వోఽస్యకన్యాఘికృత్వా
 ౩౪౬ ౨ వృత్తంయద్ధాహరమాశ్రి
 ౫౭ ౧ వ్యక్తంబలీయాస్యది
 ౭౨ ౪ వ్యతనోదపాస్యచరణం
 ౭౩ ౧ వ్యచలన్యశంకటకటి
 ౨౮౭ ౧ వ్యక్తాసీదరితారీణాం
 ౩౦౫ ౩ వ్యవహారజవాన్యతాభి
 ౩౧౬ ౩ వ్యగమన్సమాసాదిశాం
 ౩౮ ౩ వ్యావృత్తవక్త్రైరభిత్తైః
 ౪౭ ౩ వ్యాసేధుమస్తానవ
 ౪౩౯ ౧ వ్యాప్తంలాక్షణికముఖ

౧౬౬ ౧ వృజతఃకిన్వితాతవ
 ౧౧ ౫ వృజతివిషయమత్తా
 ౬౨ ౨ వృజతారవిప్రణయ
 ౬౭ ౨ శనకైశ్చతస్యతనుజాల
 ౯౪ ౩ శబ్దతామసశబ్దముచ్చ
 ౧౩౬ ౬ శకటపుష్పదాసకరు
 ౧౬౬ ౩ శరనాకలోకలలానా
 ౨౭౧ ౧ శస్త్రస్థానమయ
 ౨౭౬ ౨ శరత్కళగజస్థంగైః
 ౨౮౩ ౩ శరవన్మీమహానాదః
 ౩౦౧ ౧ శరదేవశరశియావిభినే
 ౩౦౨ ౧ శతశఃపరుషాఃపురో
 ౯౨ ౩ శాననేపిగురుణి
 ౧౧ ౧ శిశికిరణకాతం
 ౬౪ ౩ శిరసిస్థజన్మతి
 ౧౫౦ ౩ శిశురెవశిక్షానియుద్ధ
 ౧౫౪ ౧ శితితాగకానమిత
 ౨౨౦ ౧ శిరోరుక్మావలకుల
 ౨౯౩ ౧ శితచక్రనిపాతసమ్ప్రతి
 ౨౯౭ ౧ శితశల్కముఖావదీర్ణ
 ౨౯౯ ౩ శిఖిరోన్నతనిష్ఠురాంస
 ౩౦౭ ౨ శిఖిపిఞ్చకృతధ్వజా
 ౩౧ ౨ శుక్లైస్సతానైర్జుకులి
 ౧౦౩ ౧ శుద్ధమహాతవిరోధి
 ౨౯౯ ౧ శుద్ధాసంగంనకవచిత
 ౩౧౭ ౨ శుద్ధింగతైరపివరా
 ౨౮౬ ౫ మూరశ్శౌరితశిశిరైః
 ౫౦ ౨ శైలాధిరోహభ్యసనాది
 ౧౧౨ ౧ శోభయంతివరితః
 ౨౪౩ ౨ శోచితాన్యభృత్యయోః

౪౩ ౩ శౌరఃపృథాదాపనత్రై	౧౬౯ ౧ సంప్రత్యుపేయాః పుశతీ
౪౯ ౩ శ్చోత్ర స్తదాంభకణ	౧౭౫ ౧ నకలాపితస్వపౌరు
౫౧ ౩ శ్రహ్యమజ్ఞామధు	౧౭౬ ౨ సమరెమరిపూనభి
౬౧౦ ౧ శ్రియాజుష్టందివైః	౧౮౨ ౧ సహజాంధదృశస్సద్విదు
౬౨౧ ౩ శ్రుశబ్దరమ్యకృత	౧౮౩ ౪ సమనద్ధకిమంగభూపతీ
౧ ౪ శ్చుతిసమధికముచ్చైః	౧౯౩ ౩ సమరాయనికామకర్మ
౧౧౭ ౩ శ్చోత్రమాగ్గసుఖగాన	౨౦౨ ౫ సరాగయాసుగ్రతఘన
౧౧ ౧ సరభసపరిరంభ రంభ	౨౦౬ ౩ సకుంకుమైరవిరలమంబూ
౨ ౩ సపదికముదినీభిః	౨ ౪ నసంభృమంచరణతలా
౧౪ ౨ సకలమపినికామం	౨౦౭ ౫ సమాపలేనదసితథాపి
౨౩ ౫ సరసనఖపదాస్తద్భుష్ట	౨౦౯ ౧ సకల్పనంద్యిరదగణం
౨౪ ౨ సరసిజవనకాంతంబిభి	౨౧౩ ౨ సవిక్రమక్రమచల్లే
౩౫ ౪ సంమూర్ఛదుచ్ఛృంఖల	౨౨౨ ౩ సమస్థలీకృతవివరేణ
౪౭ ౧ సప్రీహితాంయావదపా	౨౨౪ ౪ సంజగ్ధాలెతావపాయా
౫౨ ౪ సవ్యాప్తసత్కాపరిణా	౨౨౬ ౫ సంక్రీడతీతేజతాస్సన్య
౬౫ ౪ సమచేత్యతుల్యమహస	౨౩౧ ౫ నద్వంశత్వాదంగసంసరి
౮౫ ౨ సకతాశ్చకనగరే	౨౪౯ ౫ నందానాంతాదప్రీభిః
౮౯ ౧ సప్తతంతుమధిగంతు	౨౫౭ ౧ సమంసమంతతారాజ్ఞా
౨ ౨ సంభృతాపకరణేన	౨౬౧ ౩ సకారనానారకాన
౯౫ ౧ సప్తభేదకరకల్పిత	౨౬౮ ౧ సహత్యాసాత్యతానాం
౯౭ ౧ సంతయాదధతౌ	౨౭౦ ౪ సహస్రపూరణకిశ్చిల్
౧౦౨ ౪ సస్పహస్తకృతచిహ్న	౨౮౯ ౩ సదామదబలప్రాయః
౧౧౪ ౨ సర్వవేదినమనాది	౨౯౦ ౨ సదైవసంపన్నవపూర
౧౧౮ ౧ సత్యవృత్తమపిమాయినం	౨౯౧ ౪ సత్యంమానవిశిష్టమాజి
౧౨౧ ౧ సంప్రదాయవిగమా	౨౯౩ ౪ సనిరాయతకెతనాంశు
౧౨౬ ౧ సవమన్యూషాశ్చుఘన	౨౯౪ ౨ సజలాంబుధరారవా
౨ ౨ సనికామఘమిత	౨౯౫ ౨ సమకాలమివాభిలక్షి
౧౬౨ ౧ సహసాససంభృమ	౩౦౧ ౩ సదివంసమచిచ్ఛద
౧౭౫ ౨ సకలైర్వపుస్సుకల	౩౦౨ ౪ సలిలాద్ర్యవరాహ
౧౮౭ ౨ సహకజ్జలేనవిరరాజ	౩౦౭ ౧ సవిషశ్వసనోద్యతౌ
౬౮ ౩ సమరోస్తుఖనృపగణై	౩౧౨ ౧ సహసాదధదుద్ధతాట్ట

308 ౪	నవతుఃపరిభావుక్తిః	౨౪౬ ౫	స్వగోవాసంకారయః
3౨౦ 3	సర్వాధికారిసుకృతా	౨౪3 3	స్వగుణైరాఫలపాప్తైః
3౨౧ ౨	సర్వేణసర్వాశ్రయి	౧౧౧ 3	స్నాతకగురుమభీష్ట
౫౦ 3	సావజ్ఞము నీల్యవిలాచ	౯౦ ౧	స్వాపతేయమధిగమ్య
౮౮ ౪	సావిధూతిరనుభావ	౧౦౯ 3	స్వాదయకారసమనెక
౯౧ ౪	సాదితాఖలస్పృహంమహా	౫౪ ౪	స్నిగ్ధాంజనశ్యామతనూ
౨౨౬ 3	సాంద్యత్వోక్తా సల	౧౪౭ ౨	స్నునతామునాస్తనయ
౨3౮ ౧	సాంద్రాంభాదశ్యామ	౧౫౭ 3	స్ఫురమాణనేత్రకుసుమే
౨౬౦ ౧	సాదరంయధ్యమానాపి	౧౫౨ ౪	స్తృతివత్తతస్యనస
౨౬౨ ౪	సాసేనాగమనారంభే	3౨ 3	స్తేవరంకృతాస్నాన
౨౭ ౧	సితదుచితయనీయే	3౦ ౨	హస్తస్త్రాఖండీచక్రి
౫౮ ౫	సీమంత్యమానాయదు	౮3 ౧	హసితంవరణపరితిః
౬౪ ౪	సుఖవేదనాహృషీత	౮౬ ౧	హరిరాకుమారమఖిలా
౮౧ ౧	సుఖనఃపురంభిమఖతా	౧౫౭ ౪	హరిమవ్యమంసతత్వై
౮౪ ౪	సుతరాంసుఖానసకల	౧౭౮ ౪	హరిమర్చితవాంస్సభ
౧౦౨ ౨	సుకృతాపిసేవకజన	౨౧౭ ౪	హరేరపిప్రతిపక్షీయ
౧౬౪ ౪	సుదృశస్సమీకమగ	౨౪౨ ౧	హస్తేనాశ్రయే
౧౭౯ ౨	సుకుమారమహా	౭౪ ౨	హిమముకచంద్రరుచి
౨౦౯ ౫	సుమేఖలాస్పితతర	౧౯౦ ౧	హితమప్రియమిచ్చసి
౨౨౦ ౨	సుసంహతైదాధదపి	3 ౫	క్షణశయితవిబుధాః
౨౫౯ ౨	సుగంధయద్విశిష్టభి	౨౧ 3	క్షణమయముపవిష్టః
,, 3	సాఘతస్యద్విషో	౨౮ ౧	క్షణమతఃపినధామ్ని
౧౧౮ 3	స్కంధధూననవిసారి	౧౨౬ ౪	క్షణమాశ్లిషద్వితీ
౨౭3 ౧	స్థలతినకవృత్తైశ్చై	౧౬౧ ౧	క్షణమీక్షితఃపథిజనెన
౯౮ 3	స్పర్శమష్టముచితం	౧౬౭ ౪	క్షణమాత్మరోధిచలితై
౪౦ ౨	స్యాస్తాంగసంధావిహతా	౨౧౬ 3	క్షణేనచవ్రతిముఖితగ్
3౦ ౧	స్వక్షంసుపత్రికసో	౫ ౨	క్షితితటశయనాంతా
౧3౧ ౧	స్వయమేవశస్త్రను	౧౪ ౧	క్షితికీరమంభసినిమగ్న
౧౪౧ ౧	స్వయమక్రియఃకుటిల	౧౮౯ ౨	క్షుభితస్యమహాభృత
౧౪౨ ౪	స్వజనేనభివ్యసంగతేమ	3౨౧ 3	క్షుభితరమ్యకృగ్రగ
౧౯౫ ౨	స్వసుజద్యయకేవలాయ		

